3 1761 08305223 3

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

purchased from the
FORD FOUNDATION GRANT

for

EAST EUROPEAN STUDIES

SBORNÍK

VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH.

ZALOŽIL BOHUŠ RIEGER.

ZA ÚČASTENSTVÍ ČLENŮ

ČESKÉ FAKULTY PRÁVNICKÉ

VYDÁVAJÍ

A. BRÁF, K. KADLEC, J. KRČMÁŘ, F. VAVŘÍNEK.

S PODPOROU ČESKÉ AKADEMIE CÍS. FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ, »PRÁVNICKÉ JEDNOTY« V PRAZE A SPOLKU ČESKÝCH PRÁVNÍKŮ »VŠEHRD«.

ROČNÍK IX.

V PRAZE 1909.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY KAROLO-FERDINANDOVY A ČESKÉ AKADEMIE PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

K
23
B67
roč. 9

Tiskl ALOIS WIESNER v PRAZE, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. WIESNER, DUFFEK a SPOL. v PRAZE.

OBSAH ROČNÍKU IX. (1908—1909).

ČLÁNKY: Strana

Baxa Bohumil, Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České od roku 1749—1848 1
Prušák Josef, Dvě studie o účastenství 39
Synek Emil, O nedokonaném svádění k trestním činům 105
Flieder Robert, „Corona regni Bohemiae“ 119
Weyr František, Živnostenská práce žen 150
Heyrovský Leopold, O právní platnosti konstitucí císařů římských . . 233
Henner Kamil, Znovuzřízení kurie římské 255
Šimák V. J., Zřízení o komorním, hejtmanském a dvorském soudu z r. 1534 291
Šimák V. J., Dobrozdání, jak potrestati česká města po bitvě bělohorské 293
Hora V., Snahy o reformu processního práva v říši německé 343
Engliš Karel, Konkretální chudinské fondy 401

LITERATURA:

Politické dějiny slovanské:

Hruševškyj Mychajlo, Istorija Ukrajiny-Rusy a Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. (*Kadlec.*) — Вукићевић Милевко, Карађорђе. Књига прва, 1752—1804 (*K. K.*). 298

Právní dějiny slovanské:

Kalousek Josef, Řády selské a instrukce hospodářské 1608—1780. (*Demel*). — JUDr. Jan Kapras, Pozůstatky knih zemského práva knížetství Opavského (*Demel*). — M. Treblin, Beiträge

Strana

zur Siedlungskunde im ehemaligen Fürstenthum Schweidnitz (*Kapras*). — Šišić Ferdo, Kralj Koloman i Hrvati god. 1102. (*K. K.*) — Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова. (*Kadlec*). — Благоевъ Н. П., История на старото българско държавно право. Часть първа. (*Kadlec*) 308

Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. (*Karel Kadlec*). — Dr. Bohumil Baxa, K dějinám veřejného práva v zemích koruny České od restaurace Leopoldovské až do počátku moderních převratů (1790—1848). Týž, Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České od r. 1749—1848. (*J. Č.*) 414

Právní dějiny rakouské:

O. Balzer, Historya ustroju Austryi w zarysie. (*Kapras.*) 323

Právní dějiny uherské:

Timon Ákos, A párbér Magyarországon. (*Kadlec.*) — Schiller Bódog, A Hármaskönyv egyik állitólagos főforrásáról. (*Kadlec.*) — Kadlec K., Uherské ústavní dějiny. (*Demel.*) 325

R. Kiss István, A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában, és 1549—1551 évi leveles könyve. (*Kadlec.*)— Thallóczy Lajos, Vázlatok a magyar közigazgatás történetéből. (*K. K.*) 426

Právo občanské:

J. Péritsch, De l'epicurisme dans le droit privé, La réparation pécuniaire pour le préjudice moral (*K—ř.*) 331

Dr. Ant. ryt. Randa, Die Schadensersatzpflicht nach oesterreichischem Rechte. (*K.*) — M. Popoviliev, De droit civil transitoire ou intertemporal (sa nature juridique, sa règle générale et sa place dans la législation). (*K.*) 443

Právo obchodní:

Dr. Ant. ryt. Randa, Soukromé obchodní právo rakouské. (*Herrmann-Otavský.*) 445

Právo trestní:

JUDr. Jaroslav Kallab, Základy nauky o způsobilosti býti stranou a o příslušnosti soudu v trestním řízení rakouském. (*Storch.*) — Dr. August Miřička, Delikty tiskové ve vědě, zákonodárství i judikatuře. (*Sedláček*) 332

Dr. Josef Prušák, Studie o účastenství. (*Storch*). — Dr. Eduard Kohlrausch, Die Beschimpfung von Religionsgesellschaften. Ein Beitrag zur Strafrechtsreform. (*Prušák*). — Dr. Alfred Freiherr von Overbeck, Die Erscheinungsformen des Verbrechens im Lichte der modernen Strafrechtsschule mit besonderer Berücksichtigung der Versuchslehre. (*Týž.*) 448

Strana

Právo finanční:

Dr. Vilém Funk, Poplatek z převodu majetkových na případ smrti. (*H—n.*) — Joachym, Osvobození obcí a j. korporací samosprávných od kolků a poplatku. (*Drachovský.*) — J. Konrad, Konstitutionelles Finanzrecht (Finanz-Verfassungsrecht) der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. (*Týž.*). . . . 457

Politické hospodářství:

JUDr. Eduard Michelis, Die Zolltrennung Österreich-Ungarns in handelspolitischer und weltwirtschaftlicher Beleuchtung. (*Koudela.*) — Dr. Friedrich Zahn, Die Finanzen der Großmächte. (*Týž.*) 459

Soudní lékařství:

Prof. Dr. V. Slavík, Soudně-lékařská diagnostika otrav. (*Prokop.*) 462

Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České od r. 1749—1848.

Napsal Dr. *Bohumil Baxa.*

I. Úvod a vývoj až do roku 1790.

Vlastnoručním listem z 1. května 1749. zrušila Marie Terezie dvorské kanceláře českou a rakouskou a zřídila direktorium in publicis et cameralibus a nejvyšší soudní místo. Tím byl stát český administrativně spojen se zeměmi rakouskými, a utvořen fakticky nový správní celek českorakouský.

Tímto skutkem byla přivoděna značná změna ve státoprávní struktuře obou těchto států, a zavedením královských repraesentací a komor (téhož dne) i v ústavním složení království Českého. Ovšem změna tato nebyla toho druhu, že by snad byly setřeny všechny znaky státní osobnosti, a tudíž státní samostatnosti zemí koruny České. Naopak, jak ze znaků těchto se vším právem vyvozuje, existoval stát český po právu i na dále; jedním z těchto znaků byla existence zvláštního českého státního občanství, jež se zračila zejména v instituci českého inkolátu (a indigenátu) potrvavší nepřetržitě až do r. 1848.

Doba od r. 1749—1848 není dosud probádána tak, jak bylo by si přáti. Býval r. 1749 až do nedávna pokládán za mez samostatnosti českého státu, a bádání z oboru státního práva vůbec, neb jednotlivých prvků jeho zvláště, nalézalo v nejčastějších případech v tomto roce bezděčnou hranici. A jest to v první řadě zásluha nedávno zemřelého prof. Dra Bohuše Riegra, že klamnou tuto domněnku vyvrátil a svými pracemi vnesl světlo do tohoto období náležitě neprobádaného.

Tak jest tomu i s českým inkolátem; jeť inkolát nejen jedním z hlavních základů stavovské ústavy vůbec, nýbrž i veledůležitým prvkem státoprávním: byl přece v celém českém státě jeden inkolát, který existoval až do rozvratu ústav stavovských. A přece literatura o inkolátu po r. 1749. jest celkem velice chuda.[1])

Prof. Ant. Gindely ve svém spisu — viz pozn. 1. — věnuje inkolátu po r. 1751. necelou stránku, a Šlechta ze Všehrd, ač o vývoji české šlechty a českého inkolátu až do r. 1848. má pojednání celkem velmi obsáhlé, věnuje celé periodě VII. (1751—1848) o české šlechtě a o inkolátu zároveň, necelé tři stránky. Oba spisovatelé pak shodují se v tom, že význam inkolátu v této době značně upadal. Dle Gindelyho (str. 13.) klesl inkolát skoro na pouhou formalitu, dle Šlechty (Ö.-Ung. Rev. sv. X. str. 286.) nebyly za Josefa II. s udělením inkolátu spojeny nijaké podstatné politické výsady, a přes restauraci stavovské ústavy za Leopolda II. nedospěl prý už inkolát k plnému dřívějšímu významu.

Náhledy ty nejsou správny, a lze je vysvětliti jednak málo bedlivým přihlížením k vývoji českých ústavních a státoprávních poměrů po r. 1749. (obzvláště po restauraci Leopoldovské), jednak i přeceňováním fakta, že r. 1752. byla zavedena společná šlechta českorakouská, což však, jak níže bude vyloženo, nemělo pro

---

[1]) O inkolátu vůbec pojednávají: B. Rieger: Oesterreichisches Staatswörterbuch, II. vyd., 2. díl, článek „Inkolat"; Gindely: Die Entwickelung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhdt., Prag, 1886, str. 13. a násl., 27. a násl.; Šlechta-Všehrdský ze Všehrd: Die Entwickelung des böhmischen Adels, Oesterreichisch-Ungarische Revue, Bd. IX., X., zejména str. 130. a násl., 280. a násl. (svaz. X.); dále srov. Kalousek: České státní právo, 2. vyd., Praha, 1892, str. 140. a násl., Čelakovský: Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha, 1900, Pražák: Rakouské právo ústavní, II. díl, Praha 1901, str. 26., 27.; Vavřínek: O státoprávní povaze království a zemí na říšské radě zastoupených, Praha 1905, str. 140. a násl.; dále Kostetzky: Die Staatsverfassung des Königreiches Böhmen, I. Bd., Prag, 1816, str. 143. a násl., Schopf: Die organische Verwaltung der Provinz Böhmen, Prag 1847, str. 240. a násl., Pinsker: Český panský stav a říšské hrabství, Právník, roč. 1899, Toman: Das böhmische Staatsrecht, Prag 1872, str. 48., 119. a násl., Luksche: Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens, I. Bd., Brünn, 1823, str. 128. a násl., Kameníček: Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl I.—III., Brno 1900—1905, zejména díl III. str. 84. a násl., konečně i Kropatschek: Oesterreichs Staatsverfassung, I. Bd., Wien 1794. str. 214. násl., 234. násl.

instituci českého inkolátu nijakého významu. Správnější stanovisko zaujímá v té věci již Dr. Pinsker, ale krom těchto tří spisovatelů (či spíše jen dvou prv uvedených) samostatných, soustavných prací z tohoto oboru nemáme.

Ze svých studií o dějinách veřejného práva v zemích koruny České, a to jak v archivech vídeňských,[2]) tak i v archivech pražských,[3]) nabyl jsem přesvědčení, že inkolát nikterak neztratil v této době na svém významu, naopak, že od restaurace Leopoldovské nastává, abych tak řekl, i nová perioda vývoje. Odhodlal jsem se tudíž na základě výše uvedených archiválních studií napsati toto pojednání; že počínám je teprve rokem 1749., má své dobré důvody: jednak jest látka v tento obor spadající spracována až do r. 1749. u výše uvedených dvou spisovatelů celkem dobře, jednak však činím tak i z důvodů státoprávních. Jeť existence samostatného českého státu až do r. 1749. nade vši pochybnost povýšena,[4]) avšak o státní samostatnosti zemí koruny České po r. 1749. t. j. po svrchu zmíněné správní centralisaci zemí českých a rakouských, se vedou dlouhé spory.

Důkaz o státní samostatnosti koruny České po tomto období časovém lze zajisté nejlépe vésti, dokážeme-li (další) existenci jednotlivých složek jejích. Že jedním z těchto prvků jest právě inkolát, jakožto (kvalifikované) státní občanství zemí koruny České, jest nad veškeru pochybnost jasno. Jest tedy úkolem tohoto pojednání vylíčiti vývoj inkolátu po reformách teresiánských a josefinských, zejména i po restauraci Leopoldovské, a to nejen inkolátu sama o sobě, nýbrž i všech otázek dalších s ním těsně sou-

---

[2]) Domácí archiv; domácí, dvorský a státní archiv; archiv bývalé spojené dvorské kanceláře (ministerstva vnitra); archiv bývalé dvorské komory (společného ministerstva financí); archiv ministerstva spravedlnosti.

[3]) Zemský archiv; registratura zemského výboru (kterážto akta budou nejspíše ještě v tomto roce [1908] předána zemskému archivu; archiv českého gubernia (místodržitelství).

[4]) Zajímavo jest na př., že i ve spisu: Oesterreichisch-Ungarisches Staatsrecht, im Auftrage des k. u. k. Reichs-Kriegs-Ministeriums verfasst zum Gebrauche in den Militär-Akademien von Anton Schupp, k. u. k Major-Auditor, Wien und Leipzig 1902 se na str. 17. při rozpravě o převratu bělohorském praví: „Auf die staatliche Individualität Böhmens hatten die Verfügungen Ferdinands II. (t. j. vydání O. Z. Zemského atd., pozn. spis.) keinen Einfluß"

visejících, tedy i způsobilosti k deskám zemským, práva seděti a hlasovati na sněmu, jakož i způsobilosti k nejvyšším úřadům — vesměs otázek, jež institucí inkolátu jsou přímo podmíněny. Ježto pak dále, jak již svrchu uvedeno, po restauraci začíná jaksi nový vývoj, bude zvláště ještě nutno, desideriemi českých stavů, pokud spadají v rámec tohoto pojednání, obšírněji se obírati.

* * *

Inkolátem nazýváme příslušenství k jednomu ze dvou vyšších stavů (panskému a rytířskému) zemí českých, jež zjednává se buď rodem neb formálním přijetím a obsahuje účastenství ve všech oprávněních veřejnoprávních a soukromoprávních, jež příslušejí domácím stavům.[5]) Tento výměr inkolátu zahrnuje v sobě však dva nezcela shodné případy, jež však vývojem doby, zejména po převratu bělohorském, splynuly (ač nikoli úplně) v jedno: šlo-li totiž o cizince neb o tuzemce. Inkolát scil. udělení inkolátu pro cizince znamenalo udělení práva obyvatelského cizinci čili přijetí cizince za obyvatele (incola) země a vedle toho udělení práva stavu, pro tuzemce znamenalo však udělení práva stavu.

Přijímati cizince za obyvatele země čili udíleti právo obyvatelské příslušelo v Čechách až do převratu bělohorského společně králi a sněmu, a dálo se na přímluvu královskou od všech tří stavů zemských.[6]) Na Moravě dálo se to na přímluvu královskou neb dokonce i bez ní ode všech čtyř stavů zemských, neb také se svolením soudu zemského.[7]) O přijetí do stavu panského a rytířského rozhodovali tito stavové sami.[8]) Dle Obnoveného Zřízení Zemského A. 20. (na Moravě Fol. 10*b*) příslušelo právo toto výhradně králi.

---

[5]) Rieger n. u. m. str. 897.

[6]) Zřízení Zemské z r. 1564, čl. A., 18., a Z. Z. z r. 1549, B.. 15.

[7]) Zřízení Zemské (markrabství Moravského) z r. 1604.

[8]) Srov. ohledně stavu panského snešení sněmu českého o přijímání ve stav panský r. 1497, Archiv Český, díl V., str. 468., dále snešení r. 1501, tamtéž, díl VI., str. 231., 232. a privilegium krále Vladislava II. z r. 1502, tamtéž díl VI., str. 236., cit. u Gindelyho n. u. m. str. 12.; k tomu Z. Z. z r. 1549, A. 23., z r. 1564, A. 15. Ohledně stavu rytířského snešení tohoto stavu z r. 1609, cit. u Gindelyho n. u. m. str. 33., 34. Viz i Kalousek na u. m. str. 149., 150., kde uvedeny jsou další prameny pro markrabství Moravské.

Indigenát naproti tomu bývá definován jako příslušnost zemská vůbec t. j. právní svazek pojící individuum k určité zemi (indigena a contr. peregrinus).[9]) Dle toho jest tudíž indigenát pojmem mnohem širším než inkolát, a mají indigenát vedle těch, kteří mají inkolát, všichni ostatní příslušníci země; jest to nekvalifikované státní občanství. Ovšem zřízení stavovské přináší to přirozeně s sebou, že ze státních občanů pouze ti mají (politický) význam, jimž přísluší spolurozhodovati v záležitostech státních t. j. pouze ti, kdož patří k jednomu ze stavů zemských. Tím způsobem můžeme také rozlišovati mezi kvalifikovaným a nekvalifikovaným občanstvím státním, a čítáme pak ke kvalifikovaným občanům státním příslušníky zemských stavů, k nekvalifikovaným ostatní příslušníky zemské.

Z podstaty ústav stavovských a spíše ještě z právního (a sociálního) rozvrstvení veškerého obyvatelstva zemí koruny České plyne však ještě další rozdíl: jedna část obyvatelstva podrobena byla státní moci bezprostředně, jiná však byla mediatisována t. zv. vrchnostmi, takže pod státní moc příslušela pouze prostředkem svých vrchností. K prvnímu druhu náležejí členové zemských stavů a mimo ně ještě t. zv. svobodníci,[10]) kteří jsouce osobně svobodni a majíce svobodný statek příslušeli přímo pod krále,[11]) k druhu

[9]) Prazák n. u. m. str. 26. Doložiti sluší, že Šlechta n. u. m. str. 130. definuje inkolát jako „příslušnost zemskou v širším smyslu" a příslušnost k jednomu z bývalých tří zemských stavů v užším smyslu", podává tudíž dvojí výměr inkolátu. Avšak prvá definice dopadá pouze na indigenát, jak výše jest definován; ohledně druhého výměru, rovněž nesprávného, viz níže.

[10]) O svobodnících srov. zejména Twrdy: Pragmatische Geschichte der böhmischen Freysassen, Prag, 1804. Stocklöw: Zur Geschichte der Freisassen. Mittheilungen des Vereines für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, roč. XVII., 1879, str. 385.—388., nejnověji pak Müller: Svobodníci. Praha 1905.

[11]) Ovšem toto veřejnoprávní postavení svobodníků nebylo se strany krále a komory královské pojímáno vždy správně, takže mnohdy byli pokládáni za královy poddané; důsledkem toho osvojovali si králové, ač zajisté neprávem, i právo, tyto svobodníky jiným vrchnostem darovati. Srov. Müller n. u. m. str. 18. a násl., kde i jednotlivé případy toho jsou uvedeny; viz k tomu i případ uvedený v Kalouskových Řádech selských a instrukcích hospodářských 1350—1626. Archiv český, díl XXII., str. 133. Později ovšem proniknul opět názor správný.

posléze uvedenému pak lid poddaný a nevolný.[12]) Rozdíl tento patrný jest mimo jiné ve způsobu, jakým tyto třídy obyvatelstva nabývaly státního občanství v zemích koruny České (inkolátu, po případě indigenátu). Ve stavu duchovním, jakožto stavu zemském,[13]) zjednávalo se státní občanství jmenováním, resp. volbou a potvrzením královským; ve stavu panském a rytířském udělením práva obyvatelského čili inkolátu, ve stavu městském udělením práva měšťanského v královském městě, což náleželo do pravomoci městských rad.[14]) [15]) Pokud lidu poddaného a nevolného se týče, nabýval cizozemec přijetím do svazku poddanského neb slibem „člověčenství" zároveň také již příslušnosti zemské (čili státního občanství),[16]) aniž by k tomu bylo třeba ještě nějakého zvláštního aktu; byl to přirozený důsledek mediatisace tohoto lidu.

Mezi inkolátem a indigenátem jest tudíž pojmový a právní rozdíl; ovšem ihned jest připojiti, že indigenát tak, jak jest v tomto pojednání brán, jest konstrukcí rázu, ne-li nejnovějšího, tož zajisté značně pozdního. V literatuře se oba tyto pojmy, až na ojedinělé výjimky,[17])

---

[12]) Nevolnictví lidu obecného bylo v Čechách uzákoněno v r. 1479 až 1524. Viz Kalousek, tamže, str. 30.—38., a dále str. 237.—240.

[13]) Zemský stav duchovní, který v Čechách byl konstituován teprve r. 1627 (na Moravě již existoval a byl pouze r. 1628 prohlášen za první stav zemský), tvořili dle O. Z. Z. A. 24. biskupové a infulovaní preláti mající deskové statky. Další úprava stala se zejména král. reskriptem z 5. ledna 1681, kodiku Weingartenova čís. 346.

[14]) Čelakovský n. u. m. str. 164.; k tomu deklaratorii z 8. dubna r. 1698, a deklaratorii z 15. ledna 1681, kodiku Weingartenova čís. 557. a 347.

[15]) Netřeba snad zvláště připomínati, že mám zde na mysli jen ty případy, jednalo-li se o cizozemce; neboť jednalo-li se o tuzemce, nenabýval tento takovýmito způsoby státního občanství (které přece již měl), nýbrž pouze práv zemského stavu.

[16]) Zřízení Zemské z r. 1549, J., 17., z r. 1564. M. 18.; O. Z. Z. (české) Q. 3., 9., O. Z. Z. (moravské) čl. 497., 502. Viz i Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské, Archiv Český, díl XXII., str. 34., 141., díl XXIII., str. 4., 5.

[17]) Pokud mi známo, jest to jediný Pražák n. u. m. str. 26., 27., který oba tyto pojmy správně a přesně rozlišuje. Rieger v Ö. St. W. B. čl. „Inkolat" rozlišuje rovněž mezi inkolátem a indigenátem, avšak pojímá indigenát pouze v jeho nejužším (a zvláštním) významu, jak vytvořili jej čeští stavové po restauraci Leopoldovské.

pravidelně nerozlišují,[18]) neb jeden z obou pojmů chybí.[19]) Avšak ani v zemských zřízeních, v jednotlivých reskriptech, patentech atd. a v ostatních právních pramenech nenalézáme stopy po nějakém takovém rozlišování. Indigenát v našem smyslu se neobjevuje,[20]) a objevuje-li se, bývá kladen jako synonymum inkolátu.[21]) Vůbec lze říci, že vlivem zřízení stavovského tehdejší právní prameny stěží mají i jednotné jméno pro veškero obyvatelstvo země,[22]) a že vůbec právnická terminologie tehdejší není, pokud tohoto oboru se týče, vždy náležitě přesna. Tak jest to zejména i s inkolátem, který bývá mnohdy rozšiřován i na měšťany královských měst, tak že se zdáti může, že v pojmu inkolátu jest zahrnuto

---

[18]) Vavřinek n. u. m. str. 140. a násl. užívá obou pojmů jako synonym, ač zcela správně liší mezi inkolátem a příslušností zemskou prostou (= indigenát; pozn. spis.) nazývaje inkolát stupňovanou příslušnosti zemskou. Schopf n. u. m. str. 241. a násl. klade rovněž oba pojmy jako synonyma, rovněž tak i Luksch n. u. m. str. 128. a násl., a Kropatschek n. u. m. str. 216.

[19]) Gindely n. u. m. nezná vůbec indigenátu, což ostatně lze si vysvětliti i předmětem jeho spisu; Šlechta rovněž nikoli, ač, jak již výše uvedeno, jeho prvý a širší výměr inkolátu na str. 130. dopadá na indigenát v našem smyslu. U Kalouska, Tomana, Kameníčka a Feigla (Öffentliche Vorlesungen über die königlichen Stadtrechte, neue Landesordnung etc., Prag. 1770) indigenát se neobjevuje. Rovněž ani Kostetzky nezná tohoto pojmu, ani pojmu indigena, užívaje (str. 337. a násl.) v tomto posléze uvedeném smyslu výrazu „český zemský poddaný" neb „domácí" (einheimisch) neb i „Landeskind", kterýmižto výrazy rozumí obyvatele zemí koruny České.

[20]) Jako ojedinělý zjev lze uvésti král. reskript s 11. srpna 1712, kodiku Weingartenova čís. 711., kde se mluví o „indigenae burgerlichen Standes"; indigena znamená zde zajisté (nekvalifikovaný) tuzemec, a „indigena městského stavu" tolik jako měšťan. Avšak ius indigenatus značí zde, což bychom stěží očekávali, ius incolatus.

[21]) Srov. na př. cís. pragmatiku z 7. srpna 1710, kod. Weing. čís. 687. v král. reskript cit. v předešlé poznámce.

[22]) V době předbělohorské užívá se výrazu „kdokoli z obyvateluov království Českého" (Z. Z.: 1549. U. 15.), „žádný člověk z obyvateluov král. Českého" (Z. Z.: 1549. U. 17.), „všech obyvateluov království Českého" (Z. Z.: 1549. V. 21., 1564. T. 1.), „všem poddaným našim v král. Českém obyvatelum, jakého si koli stavu, řádu neb povolání jsou" (Čelakovský: Privilegia měst Pražských, str. 457.). V době pak ještě starší značí „obyvatel (incola)" vůbec nekvalifikovaného příslušníka zemského a „incolatus" znamená tolik jako pobyt vůbec. To platilo nejen pro města,

i příslušenství k zemskému stavu městskému.[23]) Oproti tomu lze však opětně uvésti právní předpisy, které zaujímají stanovisko správné, že totiž inkolát značí pouze a jediné příslušenství k jednomu ze dvou vyšších stavů (panskému a rytířskému).[24]) Dlužno tudíž v této věci šetřiti náležité opatrnosti.

Udělení inkolátu vztahovalo se, jak již svrchu uvedeno, vždy

---

nýbrž také pro venkov. V tomto smyslu čteme tudíž velice často (viz Čelakovský: Privilegia královských měst venkovských v král. Českém a týž: Privilegia měst Pražských): „měšťané a obyvatelé", cives et incolae, cives (oppidani) et inhabitatores, burger, insessen und inwoner, manové a obyvatelé — feodales, vasalli et incolae — (kraje Loketského), regnum Boemie ac ipsius incole, episcopi, clerus, religiosi, barones, nobiles, civitatum cives, pauperes et divites atd.

V době pobělohorské nastává však v tomto označení změna. Čteme sice také „allen und jeden Inwohneren dieses Königreiches, was Stands, Condition, Würden und Wesens die seind" (patent z 22. října 1654. v Kalouskových Řádech, Archiv Český, díl XXIII,. str. 332.), avšak v této době lze již pozorovati více méně stálé rozdíly v označování jednotlivých tříd obyvatelstva. Jednotné označení mizí, a slovem „obyvatelé" neb „zeměobyvatelé" (Inwohner, Landesinwohner) nezahrnuje se již veškero obyvatelstvo země, nýbrž pouze obyvatelstvo svobodné, po případě i pouze příslušníci zemských stavů. Pro ostatní obyvatelstvo užívá se výrazu „poddaní, lidé poddaní" atd. Tak na př. v robotním patentu Karla VI. z 22. února 1717 čteme: „všem obyvatelům a poddaným našim ze všech čtyř stavů království našeho dědičného Českého", oproti čemuž stojí výraz: „některých věrných a poslušných stavů našich poddaní měšťané a sedláci"; a dále v témže patentu závěr: „A protož vůbec všechny naše věrný a poslušný obyvatele země, panství a vrchnosti (Landesinwohnere, Herrschaften und Obrigkeiten) milostivě napomínati, ano i k nim se ... důvěřovati ráčíme, že ... s poddanými svými křesťansky ... jednati a ... zacházeti budou ..." (Kalousek: Řády, Arch. Český, díl XXIV., str. 91., 97. a kodiku Weingartenova čís. 745.). Týž obrat přichází v robotním patentu Karla VI. z 27. ledna 1738 (Kalousek, tamže, str. 177. a násl.) a v podstatě stejné obraty v patentech z 10. června 1768, z 11. ledna 1771, z 24. května 1771 atd. (Kalousek, tamže). Viz k tomu i Čelakovský n. u. m. str. 212—214.

[23]) Srov. na př. deklaratorii z 28. května 1653 a z 3. května 1655, kod. Weing. čís. 169., 184. K tomu sluší doložiti, že Šlechta n. u. m. str. 130. definuje inkolát (v užším smyslu) jako příslušenství k jednomu ze tří stavů zemských, tudíž také k stavu městskému, což ovšem jest názor nesprávný.

[24]) Srov. na př. deklaratorii z 15. ledna 1681 a z 8. dubna 1698, kod. Weing. čís. 347. a 557.

pouze na jeden ze dvou vyšších stavů — panský a rytířský — znamenajíc udělení práva zemského stavu. Proto bylo-li na př. pro stav duchovní, který byl (po r. 1627.) prvním stavem zemským, předepsáno, že k dosažení určité duchovní hodnosti jest třeba (předchozího) nabytí inkolátu, musil takovýto, chtěl-li nabyti dotčené hodnosti a (na základě jejím) místo a hlas na sněmu, ovšem na lavici duchovní, dobyti sobě inkolátu buď ve stavu panském neb rytířském.[25]) Z téhož důvodu byl také nezbytným předpokladem udělení práva obyvatelského čili inkolátu — v němčině se užívalo poúznu výrazů: Inkolat, Landmannschaft, Eingeborenrecht — stav nejméně rytířský; nižší šlechtictví nestačilo.[26])

Práva a výhody zemského stavu nezískávaly se ovšem již pouhým udělením inkolátu (scil. pro stav panský a rytířský); k tomu cíli bylo dále třeba, aby, kdož nově inkolátem byl opatřen, vydal od sebe také revers k zemi, jak v O. Z. Z. A., 20. jest předepsáno.

Nabytí inkolátu a složení reversu k zemi bylo bezvýjimečnou podmínkou nabytí způsobilosti k zemským deskám.[27]) Ovšem

---

[25]) Dle dvorského dekretu z 14. listopadu 1713 kodiku Weing. čís. 719. nesměl se státi kanovnikem při sídelních a kollegiátních kapitolách, jež byly v držení zemských statků, kdo neměl již předem inkolátu, neb před svým zvolením, jmenováním neb presentací inkolátu si nevydobyl. Dvorským dekretem z 21. listopadu 1746 doplněno pak toto ustanovení v ten smysl, že dotčený, nevymůže-li si udělení inkolátu, jest neschopen požitků quoad temporalia. Dle dvorského dekretu z 17. ledna 1747 mají i synové měšťanů z privilegovaných měst království Českého, ač tito jsou přece oprávněni kupovati a držeti deskové statky, bezpodmínečnou povinnost, chtějí-li dosáhnouti výše uvedené hodnosti kanovnické, zjednati sobě inkolátu v rytířském stavu. Srov. Feigl n. u. m. str. 302., 303., Kostetzky n. u. m. str. 158., 159. Předpisy tyto zůstaly v plné platnosti až do r. 1848, jak níže při příležitosti bude uvedeno.

[26]) To bylo nesporným pravidlem až do vydání O. Z. Zemského Doložiti však sluší, že v král. patentu daném v Pardubicích 4. října 1627. kodiku Weingartenova čís. 30. se sice praví: „. . . so wollen Wir hiemit und in Krafft dieses Unseres Königlichen Patents ausgesetzt und angeordnet haben, daß . . . in dem Land-Tag . . . ein jedweder sich zu seinem Stand, als Herrn zum Herren-Stand, die vom Adel zum Ritterstand gesellen sollen . . .“ Tím však není již řečeno, že by každý (nižší než rytíř) šlechtic příslušel do stavu rytířského, nýbrž jest to pouze důsledek změny oproti stavu dřívějšímu zavedené čl. A. 15. O. Z. Z. (poslední dvě věty).

[27]) O. Z. Z. české A. 20., moravské čl. 10. (vydání Jirečkovo)

způsobilost k zemským deskám nebyla obmezena pouze na členy stavu panského a rytířského, nýbrž způsobilí k deskám zemským byli dále: královská města, jimž toto privilegium bylo zvláště uděleno — t. zv. města privilegovaná — dále rození a usedlí měšťané takovýchto měst,[28]) a konečně i svobodníci ohledně svých svobodnických statků.[29])

Složil-li inkola revers k zemi a vykázal-li se držením (knihovním) deskového statku, nabýval dalšího práva vyplývajícího z inkolátu, t. j. práva seděti a hlasovati na sněmu. Za tím účelem bylo se jemu přihlásiti na sněmu u příslušného stavu, při čemž O. Z. Zemským A. 20., 24. byla zavedena ta změna, že rozhodování veškerých sporů s tím spojených bylo vyhrazeno králi.[30]) Ovšem condicio sine qua non tohoto práva byl inkolát jen pro ty členy stavů zemských, jimž právo to příslušelo rodem, resp. jako takovým, tedy pro všechny příslušníky stavu panského a rytířského, nikoli však také pro stav duchovní [31]) a pro stav městský. — Dlužno tudíž t. zv. sněmovní způsobilost (tehdejší výraz běžný: Landtagsfähigkeit) posuzovati pro každý stav zvláště.

Pokud předem stavu panského a rytířského se týče, rozhodny jsou po r. 1627. předpisy O. Z. Z. A, 20, 24., a Nov. decl. A *a* 3. Mohl dle toho žádati o uvedení na sněm jen ten člen stavu panského neb rytířského, který (vedle diplomu o udělení inkolátu v tom kterém stavu) se vykázal, že vykonal přísahu dědičné poddanosti dle O. Z. Z. A., 2., že složil revers k zemi a že jest držitelem statku v deskách zemských zapsaného. Pro potomky domácích

---

[28]) Dle cís. resoluce z 27. března 1630., kod. Weing. čís. 48., potřeboval nově přijatý měšťan takovýchto měst k deskové způsobilosti vždy zvláštní koncesse královské.

[29]) Srov. m. j. Müller n. v. m. str. 60. a násl.

[30]) Tohoto předpisu nebylo však později vždy náležitě dbáno, a tím se stalo, že na sněm byli uvedeni i ti, kdož držením deskového statku se nemohli vykázati, ba kde dokonce (u hrabat Schönbornů) revers k zemi není vystaven, neb aspoň v zemské desky intabulován. Odtud tedy také, jak níže bude uvedeno, stížnosti stavů v desideriích.

[31]) Výjimka nastává u kanovníků při kapitolách držících deskové statky, kteří, jak již svrchu uvedeno, musili míti inkolát ve stavu aspoň rytířském. Ovšem nebyli proto již všichni tací kanovníci způsobilí seděti a hlasovati na sněmu, nýbrž tato způsobilost řídila se zvláštními předpisy, jak níže bude uvedeno.

rodů odpadal přirozeně výkaz o nabytí inkolátu a o složení reversu k zemi a stačil výkaz o vykonané přísaze dědičné poddanosti a o držení deskového statku, resp. dle Nov. decl. A *a* 3. průkaz o určitém poměru příbuzenském (synovském), o dokonaném 20tém roku a o složené přísaze dědičné poddanosti.

Na sněmu samém byly jen dvě lavice: panská a rytířská (scil. pro tyto dva stavy), právě tak jako v Čechách a na Moravě byl jen jeden stav panský a jeden stav rytířský. Seděli tudíž na lavici panské vévodové, knížata, hrabata a svobodní páni, na lavici rytířské svobodní páni[32]) a rytíři. Podle pořadu příslušelo na lavici panské první místo vévodům a knížatům — O. Z. Z. A, 28. — a to dle doby jich uvedení na sněm. Po nich seděli nejvyšší úředníci zemští ze stavu panského dle úřadu — O. Z. Z. A. 29. — na to starožitný stav panský, s předností rodin vypočtených v O. Z. Z. A 29. a Nov. decl. A *a* 12., posléze pak „novotní" páni dle pořadu jich uvedení na sněm.

Na lavici rytířské první místo příslušelo presidentu české komory, pokud ovšem byl stavu rytířského — O. Z. Z. A, 32[33]) — po něm nejvyššímu písaři zemskému,[34]) dále zemskému podkomořímu — O. Z. Z. A, 37. — po něm purkrabí kraje Hradeckého — O. Z. Z. A., 37. Po něm seděli přísedící soudu zemského a komorního, pokud byli vzati ze stavu rytířského,[35]) a po nich konečně ostatní členové stavu rytířského dle doby jich uvedení na sněm.[36])

Předpisy do jisté míry jinými řídila se sněmovní způsobilost stavu duchovního. Stav tento jakožto (první) stav zemský netvořili však všichni duchovní, nýbrž dle O. Z. Z. A. 24. pouze biskupové, pokud ovšem mají ordinariam jurisdictionem (Nov. decl. A *a* 10.) a infulovaní preláti. Povšechnou podmínku sněmovní způsobilosti stanoví O. Z. Z. A, 24., totiž držení statku v deskách

---

[32]) Svobodní páni seděli buď na lavici panské neb rytířské, kde toho, v jakém stavu byl jim udělen inkolát.

[33]) Předpis tento stal se bezvýznamným, když r. 1745 (reskript Marie Terezie z 10. listopadu 1745) byla česká komora zrušena, a úřednictvo její podřízeno přímo místodržitelstvu. Viz Čelakovský: Úřad podkomořský v Čechách, Praha, 1881, str. 113.

[34]) Decl. z 17. března 1640, kod. Weing. čís. 77.

[35]) Patent z 4. října 1627, kod. Weing. čís. 30. Josefinskými reformami soudnictví pozbylo ovšem toto ustanovení významu.

[36]) Tamže.

zemských zapsaného. Vedle toho jsou však stanoveny podmínky další, a to jednak podmínky, jimž vyhověti musil každý pro svou osobu, jednak podmínky dotýkající se hodnosti či důstojenství duchovního.

K podmínkám druhu prvého patří požadavek vyslovený v reskriptu ze 4. června 1642, totiž že každý musí býti příslušníkem zemí koruny České.[37]) Vedle toho musili kanovníci při sídelních a kollegiátních kapitolách, jež byly v držení statků deskových, míti dle dvorských dekretů z 14. listopadu 1713. a 21. listopadu 1746. inkolát aspoň v rytířském stavu, což dvorským dekretem z 17. ledna 1747. vysvětleno v ten smysl, že požadavek inkolátu týká se těch, kteří drží statky určené k osobnímu obročí, že však to neplatí o kanonikátech a obročích, kde statky jsou ve společné správě a ve společném užívání.[38]) K podmínkám druhu posléz uvedeného náleží, aby dotčený byl prelátem, aby byl králem v hodnosti potvrzen, náležitě vysvěcen,[39]) aby měl právo nositi infuli a konečně aby vykonal přísahu dědičné poddanosti.[40])

Dle král. reskriptu z 5. ledna 1681. kodiku Weing. čís. 346. dělil se stav duchovní na sněmu ve tři třídy. Do první třídy náleželi: arcibiskup pražský, zároveň primas království a ředitel lavice duchovní, dále biskupové a die acceptae possessionis, velkopřevor řádu maltézského, probošt metropolitní kapitoly, po něm vyslanci téže kapitoly, probošt kapitoly vyšehradské, probošt ve Staré

---

[37]) Quod Prioratus ac Commendae in Regno Bohemiae, eiusque incorporatis Provinciis existentes, non nisi modo dicti Regni et Provinciarum hereditarium Incolis conferri debeant. Feigl n. u. m. str. 302. V tomto reskriptu mluví se sice o inkolech, avšak není nejmenší pochybnosti, že tu nejde o inkolát v pravém či přesném smyslu, nýbrž o pouhou (nekvalifikovanou) příslušnost, tudíž nikoli o inkolát, nýbrž o indigenát. Srov. k tomu i Kostetzky n. u. m. I. sv., str. 153.

[38]) Feigl n. u. m. str. 302. a násl., Kostetzky n. u. m. str. 159. Dle toho nepotřebovali inkolátu kanovníci kapitoly sv.-vítské a vyšehradské, ježto mají společné statky obroční a požívají z nich přiměřeného podílu. Oproti tomu probošt kapitoly sv.-vítské a děkan kapitoly vyšehradské jsou povinni vykázati se inkolátem, ježto mají vlastní statky určené k osobnímu obročí.

[39]) Srov. m. j. reskript krále Leopolda I. daný v Praze, 12. dubna r. 1658, kod. Weing. čís. 198., Nov. decl. Aa 1., 2.

[40]) Feigl n. u. m. str. 300. a násl., Kostetzky n. u. m. str. 153. a násl.

Boleslavi a dle cís. resolucе z 29. ledna 1697. kod. Weing. čís. 541. velmistr řádu křížovnického s červenou hvězdou. Do druhé třídy náleželi opatové: benediktinského kláštera u sv. Markyty, praemonstrátského kláštera na Strahově, cisterciátského kláštera v Oseku, augustinského kláštera na Karlově,[41]) praemonstrátského kláštera v Teplé. Do třetí třídy: opat kláštera praemonstrátek v Doksanech, opat benediktinského kláštera v Sázavě,[41]) opat cisterciátského kláštera ve Vyšším Brodě, děkan kapitoly vyšehradské, opat praemonstrátského kláštera v Želivě, opat cisterciátského kláštera v Plasích,[41]) opat benediktinského kláštera v Emauzích v Praze a probošt kláštera praemonstrátského v Chotěšově.[41]) Krom těchto hodnostářů nikomu dále nepříslušelo místo a hlas na lavici duchovní.

Stav městský tvořila města královská; avšak po vydání O. Z. Zemského súčastnila se sněmování svými vyslanci pouze privilegovaná města, jichž dle O. Z. Z. bylo šest: Staré Město, Nové Město a Menší Město Pražské, dále Kutná Hora, Plzeň a Budějovice, od r. 1756. Hradčany[42]) a konečně i Cheb. Ostatní města královská, ježto jejich vyslanci musili státi v pozadí sněmovny, přestala sněmy obesílati.[43]) Ačkoli O. Z. Zemske ničeho neustanovovalo o právu jednotlivých měst královských míti místo a hlas na sněmu, přece praxe přiznávala celému stavu městskému jen jeden hlas[44]) (kuriátní), což na sněmu r. 1720. stanoveno za pravidlo.[45])

Na právu seděti a hlasovati na sněmu byla závisla i způsobilost k nejvyšším úřadům zemským scil. po vydání O. Z. Z. královským úřadům zemským.[46]) Ovšem nebylo toho předpisu v po-

[41]) Kláštery tyto byly za Josefa II. zrušeny. Srov. m. j. Bilek: Statky a jmění kolleji jesuitských, klášterů atd. za Josefa II. zrušených. Praha, 1893.

[42]) Reskript Marie Terezie z 5. června 1756; Čelakovský: Privilegia měst Pražských čís. 346., str. 707.

[43]) Čelakovský: Povšechné české dějiny právní, str. 192. Doložiti jest, že v nedlouhé době po vydání O. O. Z. ztratila i Kutná Hora, Budějovice a Plzeň právo seděti na sněmu, takže na sněmu seděla jen tři města pražská. Srov. Čelakovský: Postavení vyslaných královských měst na sněmích českých, Čas. Čes. Musea 1869., str. 141.

[44]) Čelakovský, tamže str. 130.

[45]) Čelakovský, tamže, str. 262. a násl.

[46]) Z. Z. 1549 A. 25—31., z r. 1564 A. 43—47., B. 1., 2., O. Z. Z.

zdější době vždy náležitě šetřeno, a jest to tudíž, jak níže bude uvedeno, předmětem desiderií českých stavů.

V polovici 17. století vzniká nový úřad čistě zemský resp. stavovský. Jest to t. zv. hlavní komisse čili stálý výbor zemský, jenž vzal počátek svůj na sjezdu stavovském r. 1652.[47]) a skládal se ze dvanácti přísedících, po třech z každého stavu. Výbor tento zrušen sice již r. 1674, ale r. 1714. obnoven a trval nepřetržitě až do dob josefinských (o čemž níže). V této podobě skládal se zemský výbor z osmi přísedících, z každého stavu po dvou.[48]) Ježto zemský výbor byl v podstatě výborem sněmu, jest zcela přirozeno, že členem či přísedícím zemského výboru nemohl býti nikdo jiný než člen sněmu (již uvedený). Kdo tedy na sněm dosud uveden nebyl, třebas měl všechny náležitosti k tomu potřebné, nemohl býti členem zemského výboru: vyžadovalo se skutečné členství sněmu, nikoli také již schopnost býti uvedenu na sněm.[49])

Na instituci inkolátu nezměnilo se ničeho ani převratem z 1. května 1749., ani dvorským dekretem z 29. listopadu 1752., kterým byla zavedena společná šlechta českorakouská. Udělením takovéhoto šlechtictví (společného) neudílel se totiž zároveň také již inkolát,[50]) což ostatně v resoluci z 6. července 1752., kterou se mimo jiné nařizovalo společné a jednostejné vyhotovování šlechtických diplomů pro země české a rakouské, bylo také výslovně

A. 9.: „... tedy My, a po Nás budoucí Naši a dědicové království, po vzaté o tom dostatečné zprávě, na to vždycky mysliti chtíti ráčíme, aby od Nás dotčený soud Náš královský zemský i jiní úřadové rozumnými, hodnými a v království Českém usedlými osobami opatřeni a osazeni byli.“ Dodati sluší, že josefinskými reformami soudnictví staly se předpisy o obsazování zemského soudu bezvýznamnými.

[47]) Tomek: Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II., Praha, 1868, str. 104.

[48]) Tomek n. u. m. str. 105., 106.; viz m. j. i Kalousek n. u. m. str. 472., 473.

[49]) Jest zde tudíž rozdíl mezi způsobilostí ke královským úřadům zemským — čítajíc v to i krajské hejtmany a jich zástupce — a způsobilostí býti přísedícím zemského výboru: při oněch vyžadovala se způsobilost býti uvedenu na sněm (inkolát atd., a usedlost t. j. držení deskového statku), při těchto skutečné členství sněmu.

[50]) Srov. Rieger n. u. m., Čelakovský n. u. m. str. 211., Vavřínek n. u. m. str. 141, a můj spis: K dějinám veřejného práva v zemích koruny České, 1790—1848, I. díl. Praha, 1906, str. 33.

konstatováno. Neboť v expedici této resoluce na všechna zemská místa byl pro královské repraesentace v Čechách, na Moravě a a ve Slezsku zvláště ještě nařízen tento dodatek: „Wobeinebenst Wir ferner . . . statuiren . . ., daß, obwohlen bei denen Standes-Erhöhungen respectu Unserer böhm. Länd bisanhero zugleich das Inkolat gemeiniglich mit verliehen worden, künftighin jene, welche eine Standes-Erhöhung erhalten, das etwa untereinstete verlangende Inkolat insbesondere jedesmal anzusuchen, sofort auch nur diejenige, welche auf diese Weise mit dem Inkolat versehen worden, zu Ablegung des iuramenti fidelitatis angewiesen und admittirt werden sollen . . .“.[51]) Totéž výslovně také potvrzuje později přednesení dvorské a státní kanceláře z 3. září 1806., ve kterém se praví, že takovéto osobní výsady (t. j. šlechtický stav; pozn. spis.) jsou naprosto odlišny od indigenátu, práva obyvatelského neb stavovského — von dem Indigenat, der Landmann- oder Landstandschaft — (správně inkolátu; pozn. spis.) právě jako ode všech ostatních formálností, jež jsou nutny k držení šlechtických neb deskových usedlostí“.[52]) Ba jest i zajímavo, že zejména předpisy české ústavy o způsobilosti seděti a hlasovati na sněmu dokazují svoji právní a skutečnou existenci nepřímo i vydáním stavovské ústavy v Haliči. Tato ústava zavedená reskriptem z 13. června 1775. jest totiž sdělána po výtce dle vzoru české a moravské ústavy,[53]) a má v čl. 8. ustanovení, že nikoli všichni šlechtici, nýbrž jen ti členové stavu panského a rytířského mají t. zv. sněmovní způsobilost, kteří mají určitý majetek.[54])

Ovšem na druhé straně sluší vytknouti, že vývoj politických poměrů i politická a státovědecká doktrina tehdejší doby nepřály valně ústavám stavovským. Panující náhled u dvora vídeňského spatřoval v nich spíše přežitek starých dob a více méně překážku

---

[51]) Domácí archiv „Titel und Wappen“ Fasc. I., 2.

[52]) Přednesení toto jest citováno v mém výše uvedeném spisu str. 135.

[53]) O jednání o této věci mezi Marií Terezií, Josefem II., státním ministrem hr. Pergenem a kancléřem knížetem Kounicem srov. m. j. v. Arneth: Geschichte Maria Theresias, Bd. X., Wien 1879. str. 78. a násl.; k tomu viz i Hock-Bidermann: Der oesterreichische Staatsrath. Wien. 1879. str. 167. a násl.

[54]) Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, sv. 7. čís. 1607.

pokroku a snah panovnických o docílení nejvyššího blaha státu a poddaných.[55]) Mohutný rozmach centralismu inaugurovaný rokem 1749.[56]) nemůže uznávati státního charakteru dosavadních celků státních. Idea státu vrchnostenského, jednotného, ve které klíčí stát moderní, nemůže uznávati mimostátního práva některého ze svých členů, jež by jí kladlo nějakou absolutní mez, a odstraňuje tudíž středověký dualismus krále a stavů scil. národa. Myšlénka nejvyššího blaha státu a poddaných stává se maximou činnosti státní resp. zeměpanské.

Doba terezián ská a josefinská (osvícený absolutismus) přináší s sebou tudíž značné změny stavovské ústavy a jednotlivých jejích institucí. Na inkolátu samém nebylo v podstatě změněno ničeho, neb aspoň změny ty byly rázu pouze podřízeného. Dvorským dekretem z 26. listopadu 1781. byla přísaha dědičné poddanosti odstraněna.[57]) Obvyklý revers k zemi byl sice dvorským dekretem z 11. srpna 1783. výslovně v platnosti zachován, současně však nařízeno, že na příště jest tento revers skládati nikoli u zemských desk, jak až dosud bylo předepsáno — O. Z. Z. A, 20. — nýbrž u gubernia, kteréž jej mělo na to zaslati zemskému soudu ad ingrossandum.[58])

Snaha dvora vídeňského jednak nivellisovati veškero obyvatelstvo (což svědčí nepřímo proti výsadám stavovským), jednak připoutati větší měrou jednotlivé dědičné země k sobě navzájem (k umenšení státoprávních rozdílů), jeví se v josefinském občanském zákonníku z 1. listopadu 1786. Díl II. § 3. tohoto zákona, který ustanovuje, že „všechny, kdož v dědičných zemích žijí spojeni pod zeměpanskou vládou, jest pokládati za tuzemce a poddané, a poddaní jsou bez rozdílu účastni práv všeobecně tuzemcům příslušejících", činí již náběh na setření státoprávních rozdílů plynoucích z odlišných státních občanství obyvatelstva Dědičných

---

[55]) O náhledech zejména Marie Terezie v tomto směru, srov. obzvláště v. Arneth: Zwei Denkschriften der Kaiserin Maria Teresia, Archiv für oesterr. Geschichte, Bd. XLVII., str. 315., 316.

[56]) V tomto oboru viz zejména Rieger: Dílo centralismu v 18. století, Osvěta, roč. 1888.

[57]) Sammlung der Gesetze unter K. Josef II. I. sv., čís. 391.

[58]) Tamže, III. sv., čís. 378.

Státu. Ovšem zavedení jednotného (rakouského) státního občanství nelze z tohoto ustanovení ještě vyvozovati.[59])

Značnější změny nastaly v otázce způsobilosti k zemským deskám. Reskriptem Marie Terezie z 19. března 1755. zaručena všem poddaným z dědičných zemí desková jistota v Čechách a na Moravě; lze tedy pohledávku všech poddaných, jsou-li ovšem předepsané náležitosti, vložiti na statek v deskách zemských zapsaný. Takovýto věřitel hypothékární nemůže však, nemá-li inkolátu, přece jen se ujati držení tohoto zastaveného statku deskového, nýbrž jest povinen buď postoupiti pohledávku jinému inkolovi, aneb zavazenou nemovitost prodati tomu, kdo jest způsobilý k zemským deskám. Ještě dále šel dvorský dekret z 9. února 1776., který stanovil, že na základě generální dispense může každý ať tuzemec, ať cizozemec, jemuž krom nedostatku inkolátu a nedostatku stavu mjaká závada dle zemských zákonů nepřekáží, prozatím a na tak dlouho statek neb nemovitost (scil. v deskách zemských zapsanou), na něž peníze půjčí, držeti, v jich držbu řádně býti uveden a míti exekuční právo, tudíž nejen cestou exekuční, nýbrž i koupí na sebe převésti a držeti, pokud jej buď dlužník sám neb některý jiný tuzemec řádně neuspokojí. Takovému cizinci jest však dáno na vůli, aby přijal inkolát a nabyl takto vlastnosti tuzemce — správně inkoly; pozn. spis. — čímž získaného statku nabude neodvolatelně.

Ustanovení toto neplatilo ovšem, nabyl-li nezpůsobilý k deskám zemským statku deskového dědictvím. Ve smyslu starých řádů bylo patentem z 21. června 1751. stanoveno, že v takovém případě musí dotčený nezpůsobilý do roka a do dne k zemi se habilitovati, jinak může příslušný soud přikročiti k prodeji zděděného statku.[60]) I tato zásada byla však přetržena ve prospěch nehabilitovavších se manželů stavovských žen a jejich dětí patentem z 16. října 1788.[61])

---

[59]) Tak činí Pražák: Rakouské právo ústavní, díl III., str. 111. Oproti tomu srov. Milner: Die oesterreichische Staatsburgerschaft und der Gesetz-Artikel 50: 1879, Tübingen 1880, str. 83., Buschmann: Ueber die oesterreichische Staatsburgerschaft, Wien, 1883., rovněž i můj výše cit. spis, str. 33.; srov. k tomu konečně i Harrasovsky: Geschichte der Codifikation des oesterr. Civilrechts, Wien 1868, str. 78. (náhled brněnské komisse).

[60]) Kostetzky n. u. m. I. sv., str. 158. a násl.

[61]) Patent tento ustanovuje: „V Čechách, na Moravě a ve Slezsku platil dosud zákon, že cizinci, kteří pojmou šlechtické manželky, schopné

Rovněž i občanský zákoník josefinský stanovil další obmezení scil. zrušení zásad dosud platných. Díl II. § 4. ustanovuje, že všichni poddaní bez rozdílu jsou oprávněni nabývati deskových statků a to i v těch zemích, „kde dosud této schopnosti neměli, pokud jinak zemskou ústavou (z toho práva) vyloučeni nejsou". Zde ovšem obrat „pokud zemskou ústavou vyloučeni nejsou," rozhodně svědčí tomu, že podmínka nabytí inkolátu, jak předpisuje O. Z. Z. — jest v českých zemích zachována. Také hned následující § 5. stanoví, že z držení takovéhoto scil. deskového statku nemá nikdo nároku na inkolát a na práva související s inkolátem, pokud nenabyl vlastnosti inkoly. Avšak panující mínění u dvora nesdílelo tehdy výše uvedený náhled, a právě z cit. §u 4. vyvozovalo — srov. na př. předchozí poznámku — všeobecnou volnost nabývati deskových statků (jen však na dobu deseti necelých let; o tom však níže).

Avšak zásada, že k nabytí statku jest v zemích koruny České třeba inkolátu (neb měšťanského práva v privilegovaných městech), měla býti, jak souditi jest, úplně opuštěna při prodeji státních scil. korunních statků. Císař Josef II., který ve státních statcích viděl pouze jmění finanční,[62]) nařídil r. 1789. prodej státních statků. Za tím účelem byly při českém guberniu v Čechách, jakož i v ostatních zemích zřízeny zvláštní komisse pro zcizování státních statků (Staatsgüterveräußerungskommission), které podléhaly dvorské komissi téhož jména (Staatsgüterveräußerungshofkommission)

držeti deskové statky, jsou povinni do roka a do dne od sňatku k zemi se habilitovati, jinak, i když později skutečně nabudou inkolátu, jsou nezpůsobilí, cokoliv od své manželky nabyti, a také jejich děti nejsou oprávněny, nabyti čeho z mateřského podílu, vyjímajíc podíl povinný. Ježto však se toto nařízení nesrovnává s nynějšími poměry a s novými zákony, prohlašuje se, že dle předpisu všeobecné zákonné posloupnosti a dle §u 4. II. dílu všeobecného občanského zákona naprosto se zrušuje neschopnost nabývací, které tu bylo proti těm manželům stavovských žen, kteří se k zemi nehabilitovali a proti jejich dětem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku." Sammlung der Gesetze unter K. Josef II., svaz. 8., čís. 575.; srov. i Hock-Bidermann n. u. m. str. 279., kde náhledy Josefa II. v této záležitosti jsou podrobněji vyloženy.

[62]) Rieger: O královských a korunních statcích str. 108. v díle: O královském hradě pražském; dobrá zdání, jež podali zemskému výboru království Českého profesoři Čelakovský, Kalousek, Rieger a Stupecký, Praha 1907.

zřízené ve Vídni. Dle odst. 1. instrukce, jak jest si při prodeji státních statků počínati,[63]) jest ke koupi způsobilý každý, vyjímajíc pouze židy. Nebylo tudíž dle tohoto patentu k nabytí takovýchto statků, kteréž jsou přece statky deskovými, třeba zjednati sobě inkolátu (neb měšťanského práva v privil. městech) a to, ježto patent nerozlišuje, zajisté ani předem, ani dodatečně, což bylo přirozeně považlivý praejudic pro další vývoj právní.[64])

Další reformy a další nařízení z doby terezián ské a josefinské v oboru ústavy stavovské měly na vývoj této účinek velmi nepříznivý. Sem patří zejména t. zv. zákaz stavovských sjezdů, reskriptem z 27. října 1783, čímž sněmovní jednání stavů obmezeno pouze na povolování královských postulátů. Dále sestátňování institucí jsoucích až dosud v rukách stavovských, t. j. zemských, a značné obmezování působnosti zemského výboru, zejména v otázkách finančních a postavení jeho, jakož i celého sněmu, jaksi do područí král. gubernia.[65]) V neprospěch stavovské ústavy působilo dále, že hlava stavu a repraesentant zemské autonomie, užijeme-li totiž moderního výrazu, nejvyšší purkrabí pražský, byl od r. 1753. předsedou král. gubernia, neboť ve dvoustranném jeho postavení charakter zeměpanského úředníka mnohdy zastiňoval představitele stavů zemských. Dvorským dekretem z 25. září 1788. zrušen i bezplatný zemský výbor, takže záležitosti stavovské měly býti na příště obstarávány jen stavovskými deputovanými při královském guberniu. Předpisů o způsobilosti sněmovní a o způsobilosti k nejvyšším úřadům nebylo již delší dobu náležitě šetřeno, čímž vážnost

[63]) Patent z 24. března 1789, čís. 900. sbírky zák. soudních.

[64]) Budiž k vůli úplnosti doloženo, že za Leopolda II. byl dvorským dekretem z 20. června 1790 (prohlášen na Moravě 7. července a v Čechách 3 srpna 1790) nařízeno, že státní a fondové statky jest dávati v dočasný požitek, a pouze jednotlivé, roztroušené neb různé menší reality lze prodati; na základě toho byly také komise ku prodeji státních statků dvorským dekretem z 4. srpna 1791 (prohlášen v Čechách a na Moravě dne 25. srpna t. r. 1791) zrušeny. Srov. Sammlung der Gesetze unter der Regierung des K. Leopold II., svaz. I. čís. 137. a svaz. IV. čís. 760.

[65]) Srov. na př. dekret spojené dvorské kanceláře na české gubernium z 5. června 1788 toho obsahu, že všechny rozklady stavů musí býti vždy doprovázeny dobrým zdáním gubernia. Akta spojené dvorské kanceláře, 14. ex junio 1788. III., A. 4., archiv min. vnitra.

sněmu zajisté trpěla. Dvorským dekretem z 21. prosince 1788. obnovena jest zápověď stavovských schůzí a konečně patentem z 10. února 1789 o vybírání nové berně měly se státi dosavadní i t. zv. sněmy postulátové více méně bezpředmětnými.

Doba tato znamená tudíž vrchol úpadku stavovských práv a stavovských zřízení vůbec. To zajisté leží již v povaze věci, že určitá korporace zbavena moci pozbývá i své váhy, a že i členství v takové korporaci pozbývá ceny. A ježto členství ve sboru stavů bylo podmíněno inkolátem, klesá přirozeně i význam inkolátu.[66]) Nicméně instituce inkolátu právních změn nedoznává (viz výše) a přetrvává období reforem teresiánských a josefinských; za restaurace pak nastává v tomto oboru zejména, pokud indigenátu se týče, nový vývoj.

II. Období desiderií.

Snahy českých stavů v t. zv. periodě restaurační o zlepšení zemské ústavy, jak uloženy jsou ve známých desideriích, obsahovaly také žádosti ve příčině inkolátu a práv s inkolátem spojených. Ujištění krále Leopolda II. z cesty do Dědičných Států, že pokládá zemské stavy za sloupy monarchie a že jim chce všechny jejich výsady vrátiti,[1]) a vůbec zvrácení josefinské soustavy berniční naplnilo české stavy nejlepší nadějí. Již na sněmu dne 30. března r. 1790. bylo usneseno vyslati k panovníkovi deputaci — osmičlennou, po dvou z každého stavu —, která by jej žádala ad *c*): za restituci bývalé zemské ústavy a za navrácení stavů v jejich bývalá práva, ad *d*): za navrácení zemského výboru v jeho bývalou ústavu a aktivitu.[2]) Po vydání královského reskriptu z 1. května 1790.[3]) jednáno

---

[66]) Jaké vůbec osvícený absolutismus až do restaurace zaujímal stanovisko vůči šlechtě, podává m. j. Hock-Bidermann n. u. m.

[1]) Jäger: Kaiser Josef II. und Leopold II., Wien 1867, str. 302., Kalousek n. u. m. str. 489.

[2]) Protokoly sněmu zemského; zemský archiv.

[3]) Akta spojené dvorské kanceláře, „Böhmen", IV., H, 2., 234. ex maio 1790; archiv min. vnitra. Reskript tento jest doslovně uveden u Kalouska n. u. m. str. 490.; srov. k tomu i Toman n. u. m. str. 182.

pak v (prozatímním) rozmnoženém výboru zemském a na zemském sněmu o stížnostech a přáních stavů.

V obor tohoto pojednání spadají tyto body:

1. Inkolát sám, či spíše řečeno, právo udíleti inkolát. V tomto bodu spěly žádosti stavů k obnovení stavu, jaký byl před vydáním O. Z. Zemského. O tom jednáno na sněmovní schůzi dne 14. srpna r. 1790. k návrhu (prozatímního) rozmnoženého výboru zemského,[4]) (který byl pověřen úkolem vypracovati stavovské stížnosti), a usnesení zde učiněné pojato v desideria. V nich prosí stavové, „aby jeho veličenstvo ráčilo zrušiti čl. A 20. O. Z. Z. a Nov. decl. A *a* 16., 18., 19., 20. a aby na příště nikomu neudělovalo právo inkolátu čili indigenátu,[5]) pokud stavové od žadatele požádáni k jeho přijetí nesvolí, a jeho veličenstvu o tom nepodají svoje nejposlušnější dobré zdání." Jako důvod této žádosti uvádějí, že mají na zřeteli jen blaho jeho veličenstva a že „nemůže jim býti lhostejno, jsou-li bez jejich vlivu připouštěni v jejich shromáždění a v jejich majetek cizinci, které k zemi nepojí nižádný společný svazek, kteří přinášejí s sebou cizí zásady, jež se neshodují se zdejší ústavou, a jednou mohou dáti podnět k rozmíškám". Stavové prý nežádají nějaké nové milosti, nýbrž chtějí pouze v život uvésti „právo, které jim, právě tak jako jiným dědičným zemím od pradávna ústavně příslušelo, a které bylo od císaře Ferdinanda II. obmezeno právě jen pro okolnosti výše uvedené (pro povstání r. 1618., pozn. spis.) a

---

[4]) Tento výbor byl zvolen hned v první schůzi sněmovní dne 9. března r. 1790 a složen ze 16 členů, po čtyřech z každého stavu.

[5]) Jest zajímavo, že stavové v tomto období nečiní ještě nižádného rozdílu mezi inkolátem a indigenátem, takže oba pojmy mnohdy zaměňují, ba kladou vedle sebe jako synonyma. Jak tomu jest v období následujícím, bude uvedeno níže.

Doložiti sluší, že u dvorských úřadů náležité rozeznávání se nedělo. Jako zjev vskutku ojedinělý můžeme nazvati případ, kde se inkolát pojímá ve smyslu zemské usedlosti vůbec. V dekretu spoj. dvor. kanceláře na české gubernium z 1. března 1791 povoluje se totiž „sňatek dcery Isaka Lobelna, židovského kupce z Jindřichova Hradce s Josefem Salomonem z Pruského Slezska a jich usazení v Jindřichově Hradci s podmínkou, že (vedle přinosu 10.000 zl.) bude přidržán k nabytí inkolátu a k zaplacení všech obvyklých poplatků". Protokoly spoj. dvor. kanc. „Bohmen". 16. ex martio 1791; arch. min. vnitra. O tomto případě však ještě níže.

z opatrnosti tehdy nutné". Tyto důvody však prý dnes již neexistují, a není tudíž tohoto obmezení prý třeba.[6])

Dle této žádosti uznávali tedy stavové králi právo udíleti inkolát, avšak vyhražovali si votum decisivum, takže by král jejich souhlasem, či spíše řečeno nesouhlasem byl vázán. Byl by tu tedy rozdíl oproti stavu před vydáním O. Z. Zemského, neboť do té doby udíleli inkolát nikoli král, nýbrž stavové (všichni tři společně). Pokud formálního postupu se týče, měl dle desiderií žadatel nejprve se obrátiti na stavy t. j. na sněm, a od usnesení jejich záviselo rozhodnutí. Až dosud (od r. 1627) podávaly se žádosti o inkolát u české dvorské kanceláře a po sloučení jejím s rakouskou dvorskou kanceláří (r. 1749.) u tohoto nového úřadu. Dvorská kancelář obracela se pak v mnohých případech (ne však vždycky) na stavy o podání dobrého zdání.

2. Způsobilost seděti a hlasovati na sněmu. V desideriích (odst. 9.) žádají stavové na základě usnesení sněmu ze 24. července 1790.: „aby stavové, kteří proti znění O. Z. Z. nejsouce v zemi usedlí, byli na sněm uvedeni, podrželi zde sice místo a hlas, na příště však aby na sněm nebyl uveden nikdo, leč ti, kteří mají usedlost v deskách zemských zapsanou, dále jich synové, neb bezprostřední čekatelé deskových statků, kteří pocházejí z rodiny k zemi patřící." Neboť tímto způsobem budou prý stavovská shromáždění tak složena, že při jejich poradách bude lze plnou měrou očekávati nejlepší výsledek pro společné blaho zeměpána a stavů.[7])

Dodati sluší, že v sněmovní schůzi dne 26. června 1790. byla rozmnoženým výborem zemským položena otázka, zda také stavům, kteří jsou usedlí scil. mají statky na Moravě á ve Slezsku, jest vzhledem k tomu, „že tyto dvě provincie jsou inkorporovány v korunu Českou," povoliti přístup na sněm (český), čili nic. Avšak otázka tato nebyla sněmem vlastně rozřešena, nýbrž pouze usneseno, že v podobných případech jest se zacho-

---

[6]) Historische Aktenstücke über das Ständewesen in Oesterreich. II. Leipzig 1848.: Zweite Hauptschritt der böhmischen Herrn-Stände vom Jahre 1791., str. 98.

[7]) Tamže str. 106.

vati jen „dle slovního předpisu O. Z. Z.[8]) Na základě tohoto usnesení nebylo také, pokud této otázky se týče, v desideria ničeho pojato. Ostatně stav právní, který tu byl již před r. 1620. a na kterém O. Z. Z. ničeho nezměnilo, se zachoval až k dobám, o kterých se zde jedná.[9])

3. Způsobilost k nejvyšším úřadům, královským i stavovským. Ve schůzi sněmovní dne 24. července 1790. předložil rozmnožený výbor zemský svůj elaborát týkající se organisace nejvyšších zemských úředníků[10]) v království a dal rozhodnouti stavům otázku, zda tito úředníci mají býti také v zemi usedlí čili nic.[11])

[8]) A 20 posl. odst.: „Co se poddaných našich v markrabství Moravském, knížectví Slezských a markrabství horních a dolních Lužic dotýče, arkoli oni za žádné cizozemce v tomto dědičném království našem Českém, ke kterémuž dotčené země vtěleny jsou, jmíni a držáni býti nemají: za kterouž také příčinou, aby se do téhož království Českého vkupovati, anebo skrze jiné smlouvy a dovolené prostředky, statky pozemské na sebe privozovati mohli, obzvláštního povolení královského nepotřebují. Však jim nápodobně takový . . . pozemský statek, prve nežli by Nám svrchu jmenovanou dědičné poddanosti přísahu vykonali a . . . revers k dekám Našim zemským složili, postupován a odevzdán býti nemá.“ Totéž obsahuje Moravské O. Z. Z. čl. X., 10. posl. odstavec.

[9]) Ovšem předpokládalo se i nyní, že dotčený drží také deskový statek v Čechách; srov. Kalousek n. u. m. str. 143. a násl., kde uvedeny jsou také příslušné předpisy. Že stav právní, výše v textu uvedený, byl v pozdějším (pobělohorském) vývoji zachován, toho dokladem jest přednesení spojené dvorské kanceláře z 20. května 1791. V tomto přednesení se praví: „Die Inkorporazion von Mähren (scil. i Slezska, poněvač Slezsko s Moravou činilo tehdy jeden obvod správní; pozn. spis.) mit Böhmen bringe es mit sich, daß keinem der mährisch-schlesischen Stände, der sich auf dem Landtage zu Prag will introduziren lassen, der Zutritt verweigert werde“. (Akta spoj. dvor. kanc. I., A. 2.; archiv min. vnitra, opis v zem. archivu; srov. k tomu i můj cit. spis str. 55.) Ovšem nepraví se v tomto přednesení ničeho o podmínkách, za jakých lze tento přístup uděliti nýbrž vyslovuje se pouze zásada již od starých dob platící resp. její platnost se uznává. Ostatně se zdá, že spojená dvorská kancelář měla zde na mysli v prvé řadě (jen) sněm korunovační.

[10]) Není třeba snad zvláště připomínati, že míním tuto jen české úřady (od O. Z. Z. královské) založené v české ústavě. O počtu, vývoji a významu jich srov. m. j. Kalousek n. u. m., Čelakovský n. u. m. K nim jako úřad čistě zemský resp. stavovský přistupuje v době pobělohorské od r. 1652 resp. 1714 zemský výbor.

[11]) Z elaborátu toho jest vidno, že předpisu O. Z. Z. A. 9. bylo v pozdější době ne vždycky šetřeno.

Na to usnesli se stavové „dle předpisu O. Z. Z. prositi jeho veličenstvo, aby na příště nejvyšším zemským úředníkem se stavovskými emolumenty a s působností, jež z části s těmito úřady jsou spojeny, z části (znovu) jest vyměřiti, nejmenovalo nikoho jiného, leč kdo v zemi je usedlý".[12]) Ve schůzi sněmovní dne 16. srpna 1790. bylo dále usneseno, že krajskými hejtmany jest vždy jmenovati jen osoby stavu zemského a rytířského v zemi usedlé.[13]) Toto usnesení doplněno ve schůzi sněmovní dne 18. srpna 1790. tím, že jest ustanovení O. Z. Z. A, 48. vymeziti potud, že na příště nelze za krajského hejtmana ustanoviti nižádnou jinou osobu stavu panského a rytířského, leč tu, jež jest způsobilá, aby byla uvedena na sněm, ať jest usedlá čili nic.[14]) O krajských adjunktech a krajských komisařích, kteří mají zastupovati krajského hejtmana v jeho nepřítomnosti, bylo usneseno, že za takové zástupce lze ustanoviti jen „ta individua, která mají právo navštěvovati stavovská (= sněmovní; pozn. spis.) shromáždění".[15])

Vedle těchto žádostí byly podány ještě návrhy a žádosti jiné. Ve schůzi sněmovní dne 30. srpna 1790. navrhl hrabě Bouquoi, aby k obstarávání českých záležitostí stavovských ve Vídni byli zvoleni jeden neb dva čeští stavové (böhmische Mitstände) bydlící ve Vídni, kteří by zde fungovali jako stavovští plnomocníci. Návrh ten byl však zamítnut, a místo něho usneseno žádati, aby dvorský rada, pověřený českým referátem v české a rakouské dvorské kanceláři, byl českým inkolou a to usedlým.[16]) Ve schůzi sněmovní dne 22. ledna 1791. navrhl pak August kníže

---

[12]) Protokoly sněmu zemského; zemský archiv.

[13]) Tamže.

[14]) Tím se míní usedlost v zemi, nikoli již také v kraji. Z neusedlých bylo lze uvésti na sněm jen syny držitelů deskových statků a bezprostřední čekatele. Doložiti jest, že dle O. Z. Z. A, 48 vyžadovala se pro krajské hejtmany usedlost v kraji, a teprve od Marie Terezie se od toho požadavku upustilo. Srov. o tom ostatně Rieger: Zřízení krajské, Díl II. Praha, 1892. str. 33. a násl. a Čelakovský n. u. m. str. 198.

[15]) Protokoly sněmu zemského.

[16]) Tamže. K vůli úplnosti sluší připomenouti, že ve schůzi sněmovní dne 1. září 1790 připomněl předseda nejv. soudu hr. Leopold Clary, zda by nebylo žádati o vlastní českou dvorskou kancelář. Avšak stavové tento návrh zamítli z toho důvodu, že beztoho „nejvyšší kancléř jest český kavalír". Srov. můj cit. spis str. 48.

Lobkovic,[17]) že „by bylo výhodno (ersprießlich) pro blaho jak vlasti, tak i stavů, kdyby stavové směli, až výše uvedená deputace úkol svůj splní, zvoliti sobě jednoho člena stavů (Mitstand), který by směl při každé události, kde by okolnosti vyžadovaly nějakého jiného zakročení neb aspoň vysvětlení, přiblížiti se k posvátné osobě jeho veličenstva a jemu takovéto vysvětlivky přednésti". Na tento návrh usnesli se stavové zvláštním spisem žádati panovníka o vyhovění této žádosti a spis ten doručiti panovníkovi po zmíněné deputaci.[18]) Ve schůzi sněmovní dne 24. ledna 1791. bylo pak v témž předmětu usneseno, že tohoto stavovského zmocněnce při dvoře jest voliti z plena sněmu per scrutinium, vždy na dva roky; zároveň usnesena oboustranná výhrada, „že, kdyby tento zmocněnec z důležitých důvodů nebyl ochoten místo dále zastávati, aneb kdyby stavové měli závažnou příčinu býti nespokojeni se zastáváním jeho úřadu, jest samozřejmo, že právě tak jako v prvém případě může zmocněnec úřad svůj před uplynutím dvou let složiti, právě tak v druhém případě stavové jsou oprávněni plnou moc před vypršením lhůty opět odníti." Ovšem mohou stavové téhož zmocněnce po dvou letech znovu zvoliti.[19])

Otázkou způsobilosti k úřadu přísedícího zemského výboru se stavové vůbec neobírali.[20]) Platila v tomto ohledu zásada, že každý člen sněmovny jest eo ipso již oprávněn býti členem zemského výboru a zásada tato nebyla až do restaurace nijakým proti tomu svědčícím předpisem porušena. Otázkou způsobilosti k tomuto úřadu hnul resp. ji vyvolal, jak níže bude uvedeno, dvůr tím, že proti dosavadní zvyklosti chtěl určité členy sněmu z tohoto práva vylučovati.

---

[17]) Návrh tento byl učinen při jednání o vyslání deputace stavovské ke dvoru k projednávání desiderií, resp. o plné moci, již této deputaci jest uděliti.

[18]) Protokoly sněmu zemského

[19]) Tamže.

[20]) O zemském výboru jednalo se ve schůzích sněmovních: dne 1. března 1790 — zvolen prozatímní rozmnožený výbor zemský —, dne 24. července 1790 — jednáno o počtu členů stálého a rozmnoženého výboru zemského —, 26. července 1790 — organisace a agenda z. v. —, 4. srpna 1790 — jakým způsobem a na jak dlouho jest z. v. voliti —, 7. srpna 1790 — působnost zem. výboru — atd.

Z těchto žádostí a usnesení byla pojata v desideria: usnesení o způsobilosti k nejvyšším úřadům zemským,[21]) dále žádost, aby zemským referátem při spoj. dvor. kanceláři pověřen byl inkola v zemi usedlý.[22]) O způsobilasti k úřadu přísedícího zem. výboru desideria nejednají; ovšem z celého znění pojednávajícího o organisaci a působnosti zem. výboru plyne, že tímto přísedícím může býti jen člen sněmu.[23])

Desideria se nezmiňují: o krajských hejtmanech a jich zástupcích, což jest dosti podivno; dále o žádosti stavů za povolení stavovského zmocněnce ve Vídni. Tato druhá žádost byla však, jak výše uvedeno, podána samostatně (a později než desideria).

4. Způsobilost k zemským deskám. S podivením jest, že stavové ani na sněmu, ani v desideriích, touto otázkou se in generali neobírali. Očekávali bychom to tím spíše, ježto josefinský občanský zákon zavdával podnět k pochybnostem, a patent z 24. března 1789. jakékoli rozdíly v té příčiné již stíral. Avšak žádost resp. stížnost stavů stala se v případě speciálním,[24]) ovšem s vý-

---

[21]) Historische Aktenstücke n. u. m. str. 135. Dodati sluší, že na str. 128. (tamže) jsou tyto úřady vyčteny. K tomu však stavové přičiňují na místo zrušených dvou purkrabí Karlštejnských (16. května 1625) dva strážce koruny — jednoho ze stavu panského, druhého z rytířského —, dále praesidenta komory, nejvyššího mincmistra a purkrabí chebského (usnesení sněmu zemského dne 14. srpna 1790. a desideria, Hist. Aktenstücke str. 135. a násl.).

[22]) Hist. Aktenstücke n. u. m. str. 134. Jest pozoruhodno, že stavové nežádajíce restituce úřadu nejv. českého kancléře resp. české dvorské kanceláře vyvozují z bývalé existence tohoto úřadu oprávněnost výše uvedeného požadavku.

[23]) Tamže str. 116. a násl.

[24]) Jest to případ Lišovského měšťana Václava Donnera, který koupil statek Poříč náležející k náboženskému fondu. Statek tento jest však v deskách zemských zapsán, a k držení jeho bylo třeba způsobilosti k deskám, které Donner neměl. Odtud na oznámení magistrátu král. města Budějovic dlouhé jednání stavů s vládou, které trvalo déle tří let. Stavové ve svých rozkladech tvrdili, že Donner není způsobilý držeti tento statek, poněvač ani nemá inkolátu, ani není usedlým měšťanem v některém z privilegovaných měst, avšak vláda nechtěla toho dbáti. Na první rozklad stavů z 11. května vyšla dne 19. srpna 1791 resoluce krále Leopolda II. tohoto znění: „Da nach der klaren Vorschrift des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches §§ 4., 5., 6. II. Hauptst. sowohl landtäfliche als bürgerliche Güter auch ohne Lösung der Landmannschaft oder des Burger-

sledkem málo příznivým. Zásada o způsobilosti k zemským deskám platila v tomto období časovém prozatím za přetrženou. Resoluce, které jsou sice vydány pro speciální případ — resol. z 19. srpna 1791. a dvor. dekret z 4. května 1792.: viz v poznámce — avšak in generali obsahují, že k nabytí deskového statku není vůbec třeba inkolátu (ani práva měšťanského) směřují proti dosavadnímu právnímu vývoji. Opírají se o josefinský obč. zákon II. díl § 4., ovšem nesprávně, neboť tento § 4. větou: „wofern sie anders nicht durch die Landesverfassung ausgeschlossen sind," lze s dosavadními předpisy, zejména i s O. Z. Z. zcela dobře uvésti v souhlas. Ovšem patent z 24. března 1789. ustanovuje již něco naprosto nového a s ním i výše uvedená resoluce (z 19. srpna 1791.), což tím více padá na váhu, ježto v podstatě totéž, byť i ve formě poněkud zmírněné, obsahovalo vyřízení desiderií stavů

---

rechts possedirt werden können, und diese allgemeine Vorschrift durch das Patent vom 22 Mai 1789 (t. j. pat. z 24. března 1789, který však byl gubernu a krajským úřadům rozeslán dne 22. května 1789; pozn. spis.) nicht aufgehoben, sondern vielmehr, da diese Patental-Verordnung nur mit Ausnahme der Juden jedermann zu dem Kauf oder Pachtung der Staatsgüter zulässt neuerdings bestättiget worden ist: so kann den bisherigen Besitzern derlei Güter die Ansichbringung des Inkolats und des Bürgerrechts wenn sie solches nicht selbst freiwillig ansuchen, keineswegs zugemuthet werden. Nach dieser Vorschrift ist sich daher sowohl in dem angeführten Falle des Lischauer Burgers Wenzl Donner ... als bei allen anderen ähnlichen Fällen zu benehmen, bis dieser Gegenstand durch die eben in Bearbeitung stehende Verbesserung des a. b. Gesetzbuches eine anderweitige Bestimmung etwa erhalten wird, auf welche Verbesserung die Stände einsweil zu weisen sind" (Akta státní rady čís. 3568 ex 1791.) Proti této resoluci podali stavové ve schůzi sněmovní dne 17. ledna 1792 nový rozklad, který byl vyřízen dvorským dekretem z 4. května 1792. Jim bylo dáno českým stavům nové ujištění, že při zlepšení obč. zákonika bude tento předmět vzat v úvahu, a že zlepšený návrh, dříve než nabude moci zákona, bude stavům předložen k podání eventuálních připomínek. Na tento dvor. dekret usnesli se stavové ve schůzi sněmovní dne 7. ledna r. 1793 nepodávati dalších rozkladů, avšak předati celou záležitost zvolené při komisi sněmovní k revidování zákonů (Landtagskommission in Gesetzrevisionssachen), aby neopomenula k ní při jednání přihlédnouti. Srov. protokoly sněmu zemského, zem. archiv; k tomu registratura zemského výboru fasc. A, 6 čís. 290, 410 ex 1791, 491. ex 1792, dále akta spojené dvor. kanceláře, IV., H 1., archiv min. vnitra a výše citovaná akta státní rady.

moravskoslezských v tomže bodu.[25]) Úplná náprava byla zjednána, jak níže bude uvedeno, teprve až ve vývoji porestauračním.

Usnesení svrchu — ad 1., 2., 3. — uvedená, jako vůbec všechny tři stížné spisy desiderií, zaslány byly prostřednictvím rozmnoženého výboru zemského královskému guberniu k dalšímu řízení. Toto vypracovalo o nich posudek, který se stavy nesdě-

[25]) Desideria stavů moravskoslezských neobsahují ohledně práva uděleti inkolát ničeho; v tomto bodu koncedovali stavové právo toto králi úplně. Ohledně způsobilosti k zemským deskám obsahují tyto stížnosti in generali žádost, aby držení deskových statků bylo podmíněno nabytím inkolátu. Ve III. odd. ad 24. stěžují si totiž stavové, že za Josefa II. bylo mnoho židů připuštěno k držení i deskových statků. Tím prý byla porušena stavovská a měšťanská práva, ježto „nikdo nemůže držeti deskový statek, kdo není vyššího stavu a k zemi se inkolátem nehabilitoval, ani měšťanskou usedlost, kdo nemá měšťanského práva. Žid však není způsobilý ani k inkolátu, ani k právu měšťanskému. Z toho důvodu prosí věrně nejdevotnější stavové: aby židé z povyšování do šlechtického stavu i z držení všech deskových i knihovních usedlostí na vždy byli vyloučeni, a aby v tomto bodu bylo co nejspravedlivěji nařízeno, že ti, kteří toho času mají takovéto usedlosti, ježto nejsou schopni výše uvedené habilitace, mají během roku prodati tyto usedlosti křesťanům."

Ad 25. prosí pak dále stavové, aby na příště nikdo nesměl držeti statek deskový, kdo není zemským stavem (Landstand), i aby ti držitelé deskových statků, kteří se během jednoho roku ode dne nejvyššího rozhodnutí, jež o tomto bodu bude vydáno, nebudou chtíti k zemi habilitovati, neb snad nebudou moci proto, že neobdrží povýšení do stavu, byli přidržáni k jejich opětnému prodeji. Viz Christian Ritter d'Elvert: Die Desiderien der mährischen Stände vom Jahre 1790 und ihre Folgen. Brünn 1864, aus dem 14. Band der Schriften der hist.-statistischen Section besonders abgedruckt, str. 67., 68.

O této a o jiných stížnostech rozhodovalo se na konferenci složené ze zástupců spoj. dvor. kanceláře a nejvyššího soudu za přítomnosti deputovaných z moravskoslezských stavů pod předsednictvím arcikníže te Františka dne 1. února 1791. Výsledek této konference byl zvláštním přednesením předložen prostřednictvím státní rady králi Leopoldu II. k rozhodnutí. K návrhu státní rady byla pak vydána resoluce daná ve Florencii 12. dubna 1791 tohoto znění: ad III. 25.: „Bin Ich nicht ungeneigt künftig jenen, die Staatsgüter an sich gebracht haben, das Indigenat (správně inkolát: pozn. spis.), wenn sie sich bittlich darum melden, gegen Entrichtung der halben Tax zu bewilligen." (Akta státní rady, čís. 654. ex 1791; dom., dvor. a stání archiv.) Resoluce tato byla také stavům moravskoslezským při vyřízení jejich desiderií oznámena. Srov. i D'Elvert, n. u. m., str. 170.

lilo.[26]) a zaslalo desideria i s posudkem zprávou z 26. prosince 1790. dvorské kanceláři českorakouské. Posudek gubernia jest tohoto obsahu:

Ad 1. Gubernium se postavilo zcela rozhodně proti požadavku stavů, aby při udílení inkolátu jim příslušelo votum decisivum. Stavové tím dosud nijaké újmy prý neutrpěli a jsou prý dosud, ježto jim přísluší právo vykazovati náležité místo těm, kdož o přístup do sněmu se hlásí, ve svých právech nerušeně zachovávání. Ovšem bylo by prý lze, jen však z obzvláštní milosti jeho veličenstva, vyžadovati si vždy mínění stavů o žádosti za udělení práva inkolátu čili indigenátu, avšak konečné rozhodnutí jest vyhraditi vždy pouze nejvyššímu uvážení jeho veličenstva.

Ad 2. Rovněž se vyslovuje gubernium proti požadavku t. zv. usedlosti, jakožto nezbytné podmínce uvedení na sněm. Důvody gubernia jsou celkem tyto:

a) Usedlost prý není v nijaké souvislosti se schopnostmi a silou ducha. Neboť aniž by prý bylo třeba pouštěti se do dlouhého rozboru tohoto stavovského předstírání (ohne sich in weitwendige Zergliederung dieses ständischen Vorgebens einzulassen) a připomenouti, že při neusedlých lze nalézti právě tolik chytrosti, dobrosrdečnosti a jasné znalosti věcí, všech předsudků prosté, jako při usedlých, poráží se tento požadavek stavů dostatečně tím, že hospodářští úředníci, kteří zajisté nejsou usedlí, jistě lépe znají záležitosti země, než mnohé jejich panstvo. Nezjednává se prý tedy znalost věcí držením několika realit, nýbrž přirozenou schopností, pílí a vykonáváním prací.

---

[26]) Stavové domáhali se totiž toho, aby posudek gubernia byl s nimi sdělen a to k tomu účeli, aby mohli buď usnesení svoje přiměřeně pozměniti aneb stavovské deputaci dáti dle toho náležité pokyny. (O stavovské deputaci, o počtu členů, o jednání, má-li býti vypravena cum libera t. j. s plnou mocí atd., srov. Kalousek n. u. m. str. 491.; Toman n. u. m. str. 183 a násl.) Avšak dekretem dvor. kancléře z 30. září 1790 byla tato žádost stavů odmítnuta (Protokoly spoj. dvor. kanc. „Böhmen" 192. ex septembri 1790, str. 815., archiv min. vnitra). Proti tomuto dekretu podali stavové rozklad z 3. listopadu 1790, který však byl vyřízen nejvyšší resolucí z 22. listopadu 1790. toho obsahu, že celou tuto prosbu resp. rozklad stavů jest prostě uložiti ad acta. (Protokoly spoj. dvor. kanc. „Böhmen" 109. ex novembri 1790, str. 940.; tamže.)

b) Bylo by prý z toho důvodu vyloučiti ze sněmu mnoho rodin, které usedlost mezitím byly ztratily. Tím by se umenšil počet členů stavu rytířského, a mnohé z privilegovaných měst bylo by také vyloučeno.

c) Proti požadavku usedlosti prý mluví také Nov. decl. A*a* 3., 4.,[27]) a O. Z. Z. A, 24. vztahuje prý se pouze na duchovní stav, což v Nov. decl. A*a* 10. prý blíže jest vysvětleno.[28])

d) Až dosud byli prý všichni uvedeni na sněm, kdož o to žádali a vykázali předepsané náležitosti, mezi které nelze čítati usedlost. Jinak by také nebyl inkolát prý k nijakému užitku, kdyby inkolové z práva navštěvovati sněmy byli vyloučeni. Nabude-li toto přání stavů zákonné moci, odstraší to prý nejen cizince, nýbrž i šlechtické osoby jiných zemí dědičných od úmyslu, v tomto království se usaditi.

Jest tudíž gubernium toho náhledu, „že k schopnosti býti uvedenu na sněm jest vyžadovati nikoli usedlosti, nýbrž pouze inkolátu, a že tudíž jest na sněmu ponechati nejen neusedlou šlechtu, nýbrž že na příště jest chrániti neusedlou šlechtu vůbec při jejích právech, tudíž že její způsobilost sněmovní jest bez rozdílu uchovati."

---

[27]) Předpisy tyto vztahují se na syny členů stavu panského a rytířského. Lze seznati na první pohled, že gubernium se neprávem dovolávalo těchto dvou článků, poněvač stavové sami v desideriích upouštějí od požadavku usedlosti u synů a u bezprostředních čekatelů (viz výše).

[28]) Tento náhled gubernia jest očividně nesprávný. O. Z. Z. A, 24.: „ . . . jakž pakž sice nižádný, kterýžby by v zemi usedlý nebyl, k sněmům připuštěn býti nemá" vykládati jest zajisté na příslušníky všech stavů. Byl to zajisté starý požadavek usedlosti, který ostatně se v pozdějších zákonech — srov. na př. reskripty a patenty uvedené v kodiku Weingartenově — nadbytečně objevuje, a nebylo tudíž právě proto, že to se rozumělo jaksi samo sebou, třeba zvláště jej stanoviti. Ostatně při faktu, že O. Z. Zemským byl duchovní stav restituován a za první stav povýšen, bylo by si těžko vysvětliti, proč právě jen u tohoto favorisovaného duchovního stavu měla býti sněmovní způsobilost stížena požadavkem t. zv. usedlosti, když by u ostatních (dvou vyšších) stavů neměla platiti. Konečně ani odvolání se na Nov. decl. Aa 10. není případné, neboť passus o biskupech v této novelle vysvětluje jen tolik, že slovem biskup jest rozuměti pouze ty biskupy, kteří za Ferdinanda II. již byli zřízeni, neb příště zřízeni budou a mají ordinariam jurisdictionem a nikoli jiné biskupy, „třebas i převedli na se deskové statky", tudíž nikoli světícího biskupa pražského.

Ad 3. Způsobilost k úřadům. Gubernium uznává ustanovení O. Z. Z. A, 9.; to však není prý nějaký zákon, nýbrž pouze slib, odvislý od svobodné vůle Ferdinanda II., a v Nov. decl. Aa 21.,[29]) tento požadavek není již obsažen. Ostatně přísluší prý králům českým vůbec právo toto zřízení zemské rozšířiti, změniti, opraviti a učiniti to, což jus legis ferendae s sebou přináší.[30]) Není prý tudíž král vázati v té příčině konstitučním zákonem, nýbrž „jest to pouze přenechati uvážení jeho veličenstva, zdali chce místa nejvyšších úředníků zemských uděliti buď usedlým, buď neusedlým, vždy však jen těm, kdož mají český inkolát.[31])

Žádost českých stavů, aby zemským referátem při spoj. dvor. kanceláři pověřen byl usedlý inkola, gubernium nedoporučovalo, ježto by tím bylo poškozeno právo jeho veličenstva voliti sám sobě státní úředníky. Naproti tomu podporovalo žádost za zřízení úřadu dvou strážců koruny, ovšem jen jako úřadu čestného bez platu a bez vedlejších příjmů.

O způsobilosti k úřadu přísedícího zemského výboru gubernium se nezmiňuje.[32])

Tento posudek gubernia bylo jako integrující část celého elaborátu gubernia o druhém hlavním spisu desiderií zaslán spoj. dvor. kanceláři. Referentem byl dvorský rada při této kanceláři hr. Saurau, a celá záležitost předložena zvláštní komissi, kteráž měla sedění dne 12. března 1791. pod předsednictvími arcikníže te Františka za spoluúčastenství deputovaných z českých stavů.[33])

---

[29]) Čl. Aa 21. obsahuje novotu, že nejvyšší úředníci zemští mají se na příště zváti a psáti „královští nejvyšší zemští úředníci v království Českém", a nelze tudíž z něho vyvozovati, že by jim i požadavek usedlosti byl zrušen.

[30]) O výhradě juris legis ferendae (O. Z. Z., uvozovací patent a A, 8.) srov. literaturu uvedenou v mém cit. spisu str. 2—4.

[31]) Stanovisko gubernia jest zde nejasné a nepřesné. Nejasné proto, že může-li býti obsazování nejv. úřadů zemských ponecháno uvážení králově, nemůže býti zajisté král vázán ani inkolátem. Nepřesné však proto, že požadavek pouhého inkolátu nevycházel ani z O. Z. Z., ani ze zákonů pozdějších, ba ani ze zemských zřízení předbělohorských, leč bychom šli až na (pouhé) znění privilegia krále Jana z r. 1310.

[32]) Zpráva gubernia království českého o druhém hlavním spisu stavovských desiderií z 26. prosince 1790; akta spoj. dvor. kanceláře „Böhmen", IV., H. 2., Carton 517., archiv min. vnitra.

[33]) Tato dvorská komise byla složena takto: předseda arcikníže

Ad 1. Referent postavil se rozhodně proti požadavku stavů, ježto prý udílení práva inkolátu jest „podstatný následek a effectus iuris majestatici Bohemiae.“ Ježto pak nejvyšší resolucí z 8. prosince 1790, bylo nařízeno přísné hájení všelikých práv panovnických,[34]) nelze prý žádosti stavů vyhověti. Komisse tento návrh také přijala.

Ad 2. Zcela správně připomenul referent, že se zde nejedná o udílení inkolátu, což jako ius majestaticum přísluší výhradně prý králi. Ovšem na druhé straně nepříliš správně pojal tento moment, že prý tu jde jen o hlasování neusedlých, „kteří nejsou v nižádném ohledu vázáni na zemi,“ a tudíž snadno mohou přehlasovati usedlé. Z tohoto důvodu navrhuje, aby proti dobrému zdání gubernia bylo žádosti českých stavů vyhověno, což komisse přijala.

Ad 3. Proti požadavku stavů, aby nejvyšší zemské úřady byly obsazovány jen usedlými inkoly, stavěl se referent z důvodu, že nelze zde naprosto mluviti o nějakém konstitučním závazku krále a jeho dědiců v království Českém. Jeho veličenstvo však z vrozené lásky k slušnosti a spravedlnosti vezme prý při obsazování těchto úřadů po výtce zřetel na kompetenty, kteří jsou v zemi usedlí. Požadavek, aby zemským referátem při spoj. dvor. kanceláři byl pověřen usedlý inkola, referent zamítal; se zřízením dvou míst strážců koruny, ovšem jen ad honores, souhlasil. Všechny tyto návrhy referentovy komisse schválila.[35])

František; dále nejv. kancléř hr. Kolovrat, praesident dvorské komory hr. Chotek, dvorští kancléři: svob. pán Kressel, hr. Ugarte; dvorští radové při spoj. dvor. kanceláři: v. Koller, v. Haan, hr. Saurau (referent); dvorští radové při nejv. soudním místě: v. Keeß, svob. pán Běšín. Z království Českého: nejv. purkrabí hr. Rottenhan a deputace stavovská: probošt kapitoly sv.-vítské (dle protokolu biskup) Erazim Krieger, předseda nejv. soudního místa Leopold hr. Clary, podkomoří zemský Jan M. ryt. Hennet a pražský purkmistr Ondřej Steiner.

[34]) Resoluce tato vydaná na přednesení spoj. dvor. kanceláře z 25. listopadu 1790 vyslovuje zcela jasně princip přísně monarchický resp. absolutistický. Praví se v ní totiž mezi jiným, že všechny stavovské žádosti, které směřují k obmezení zákonodárné a výkonné moci panovníkovi příslušející, nesmějí tvořiti předmět jednání, a jest je beze všeho již předem zamítnouti. Akta státní rady, čís. 3660. ex 1790; dom., dvor. a státní archiv. Srov. i můj cit. spis str. 41.

[35]) Akta spoj. dvor. kanceláře „Böhmen“, IV., H, 2., Carton 517. archiv min. vnitra.

Usnesení této komisse bylo sděleno se spoj. dvorskou kanceláří, která v té příčině podala dne 21. března 1791. přednesení panovníkovi. Před tím, dne 12. března 1791. podala táž kancelář zvláštní přednesení, týkající se pouze restituce bývalého zemského výboru království Českého. V něm se praví, když panovník svolil k oddělení stavovských záležitostí od zemských míst, že jest také nutno, aby dle fundamentálních zákonů byl znovuzřízen zemský výbor. Ježto však ostatní stavovská desideria pro jich rozsáhlost nebude lze tak brzy vyříditi, bude prý záhodno, svoliti k volbě členů zemského výboru, který by bylo až na další rozhodnutí jeho veličenstva provisorně ustaviti dle způsobu platného za Marie Terezie, a s tím stavy propustiti. Přednesení toto předloženo bylo státní radě, a k návrhu této schválil je panovník již dne 13. března 1791.[36]) Dekretem dvorské kanceláře z téhož dne (13. března 1791)., který byl zaslán stavovské deputaci, guberniu a nejvyššímu purkrabí jako náčelníku stavů, bylo toto rozhodnutí panovníkovo oznámeno s výslovným připomenutím, že zemský výbor může býti provisorně ustaven v tom způsobu, jak existoval r. 1764[37]) [38]).

---

[36]) Akta státní rady, čís. 1497 ex 1791; dom., dvor. a st. archiv.

[37]) Protokoly spoj dvor. kanceláře „Böhmen" 110. ex martio 1791, str. 240., IV. H, 4., archiv min. vnitra.

[38]) Proč pro organisaci a působnost zemského výboru resp. pro českou ústavu byl vzat r. 1764 za annus normalis, není v dějinách českého státního práva dosud náležitě jasno. Kalousek n. u. m. str. 499. vyslovuje náhled, že příčina záleží nepochybně v tom, že toho roku vešla ve skutek inkamerace některých nepřímých daní stavům odňatých. Nezdá se však, že by náhled ten byl správný. Stavové ovšem, když ve schůzi sněmovní dne 27. ledna 1792 podával rozmnožený zem. výbor — referent hr. Hartmann — posudek o dvor. dekretu z 12. srpna 1791, nechápali, proč právě rok 1764 má býti annus normalis, a domnívali se, že se k tomu mnohem lépe hodí rok 1779, ježto toho roku byla vydána Marii Terezií instrukce pro zemský výbor. Deputace, vyslaná se stavovskými rozklady do Vídně, ve společné schůzi dne 5. března 1792 tento náhled také tlumočila. Zástupce spoj. dvor. kanceláře vysvětloval to pak tím, že se zde sběhl omyl (Versetoß), ježto přihlíženo bylo k organisaci dolnorakouského zemského výboru, který r. 1764 obdržel novou instrukci, a že omylem se mělo za to, že toho roku stalo se tak i v Čechách. Rozdíl spočívá prý pouze v datech, a lze zcela dobře za základ provisorní organisace zemského výboru v Čechách položiti rok 1779 resp. instrukci z r. 1779. O této otázce (a ovšem také i o jiných) konána dne 19. června 1792 nová porada za předsednictví

Přednesení z 21. března 1791. bylo po příznivém dobrém zdání státní rady schváleno resolucí krále Leopolda II. danou v Miláně dne 28. června 1791.,[39]) která byla zaslána pražskému guberniu jako dvorský dekret z 12. srpna 1791, a jest vyřízením druhého hlavního spisu stavovských desiderií.

Vyřízení v rámec našeho pojednání spadající jest toto:

Ad 1. Odstavcem 2. cit. dvor. dekretu byla tato žádost stavů zamítnuta.

Ad 2. Žádosti stavů bylo vyhověno úplně. Odst. 10. stanoví: „Dle návrhu stavů mají neusedlí, kteří až dosud byli na sněm uvedeni, zde sice místo a hlas podržeti. Na příště však není nikomu uděliti způsobilost seděti a hlasovati na sněmu, leč těm, kteří bezprostředně sami drží deskové statky, dále jejich synům, neb bezprostředním čekatelům statků, kteří jsou z rodiny k zemi patřící."

Ad 3. Všem žádostem stavů vyhověno nebylo; avšak celkem jest rozhodnutí stavům dosti příznivo. Žádosti, aby nejvyšší úřady zemské byly obsazovány jen usedlými inkoly, bylo dáno místa. Odst. 29., 30. ustanovuje: „Má arci zůstati při čl. A, 9. Zřízení Zemského (scil. obnoveného), dle kterého nemůže nikdo

---

nejv. hofmistra, státního a konferenčního ministra knížete Stahremberga, u přítomnosti nejv. kancléře hr. Kolovrata, praesidenta dvorské účetní komory hr. Zinzendorfa, dvorského kancléře svob. pána Kreßla, nejv. purkrabí pražského hr. Rottenhana, státního rady v. Egra, vicepraesidenta dvorské komory svob. pána Degelmanna, státního rady v. Izdenczy, dvorských radů: v. Bolzy, v. Kollera, v. Haana, v. Sonnenfelsa, hr. Saurau, v. Lišky a českých stavovských deputovaných: hr. Bouquoi, hr. Hartmanna, svob. pána Hennigera. V této poradě bylo k žádosti českých stavů, aby o agendě zem. výboru byl za annus normalis stanoven nikoli rok 1764, nýbrž r. 1779, ježto toho roku obdržel zemský výbor novou instrukci, usneseno, že tato žádost jest bez závady, a že lze instrukci z r. 1779 vzíti provisorně za základ pro organisaci a agendu zemského výboru. Usnesení tato bylo předložena státní radě, k jejíž návrhu král František I. je v celém obsahu schválil. (Akta státní rady, čís. 3404. ex 1792; dom., dv. a st. archiv.) Sněmu českému nebyla však tato resolucc oznámena, nýbrž sněm přijav ve schůzi dne 25. dubna 1792 zprávu výše uvedených deputovaných, že spoj. dvor. kancelář se s nimi smluvila o to, že normálním rokem jest rozuměti r. 1779, usnesl se k návrhu zemského výboru na tom přestati. (Protokoly sněmu zemského; zem. archiv.)

[39]) Akta státní rady, čís. 1792. ex 1791; dom., dv. a st. archiv.

dosáhnouti nejv. úřadu zemského, kdo není v zemi usedlý.“ Rovněž bylo vyhověno žádosti na zřízení dvou strážců koruny — odst. 28. —, naproti tomu byla však zamítnuta žádost stavů, aby zemským referátem při spoj. dvorské kanceláři byl pověřen usedlý Čech — odst. 27. —. O způsobilosti býti přísedícím zemského výboru citovaný dvorský dekret se nezmiňuje. Rovněž neustanovuje ničeho o krajských hejtmanech, poněvač ostatně, jak také již výše uvedeno, desideria se o tom vůbec nezmiňují.[40])

Dodatek k desideriím. Doložiti sluší, že ve schůzi sněmovní dne 20. listopadu 1790. podal svob. pán Henniger zvláštní návrh, (votum separatum podepsané od 19 členů sněmu), aby tolerance císařem Josefem II. zavedená byla obmezena, a katolické náboženství bylo od panovníka chráněno. K tomu cíli navrhuje navrhovatel dovolávaje se O. Z. Z. A 3.,[41]) 23.,[42]) aby akatolíci byli vyloučeni z práva býti zemskými stavy (Landstand) t. j. míti inkolát a z práva seděti a hlasovati na sněmu, a dále ze všech úřadů zemských.[43]) Návrh tento byl předán duchovnímu stavu k podání dobrého zdání.[44])

Stav duchovní skutečně také podal své votum z 2. prosince

---

[40]) Otázkou způsobilosti k zemským deskám se desideria in generali neobírají, pročež ani posudek gubernia, ani zpráva výše uvedené koncertace, ani cit. dvor dekret ničeho v tomto předmětu neobsahuje.

[41]) Korunovační přísaha králů českých: „... chceme nad katolickým náboženstvím pevně ruku držeti ...“

[42]) „... (posl. věta) Jakož pak také napotom žádný do země neb do měst, lečby našeho svatého katolického náboženství byl, přijat býti nemá.“ Předpis tento jest zmírněn, ne-li dokonce odstraněn tolerančním patentem z 13. října 1781, dle kterého akatolici cestou dispensace mohou nabyti inkolátu. Dispens udílí po slyšení zemského místa „c. k. česká (!) dvorská kancelář“. Sammlung der Gesetze unter K. Josef II., sv. I., fig. 334. O jednání u dvorských míst, jež předcházelo vydání tolerančního patentu, srov. m. j. Hock-Bidermann, n. u. m. str. 335. a násl.

[43]) Ostatní body tohoto vota na př. žádost za vyloučení akatolíků z professury, z úřadu učitelského a pod. nespadají v rámec tohoto pojednání, a není tudíž třeba jimi se obírati.

[44]) Sněm při tom vytknul dvě zásady, jimiž při podávání tohoto dobrého zdání jest se říditi: jednak že toleranci jest podržeti, jednak že katolickému vyznání jakožto náboženství panujícímu nesmí vzejíti nižádná újma. Srov. protokoly sněmu zemského; zem. archiv.

1790., obšírné a četnými důvody opatřené. V rámec tohoto pojednání spadají tyto prosby:

1. Inkolát. Stav duchovní vycházeje od O. Z. Z. A, 2., 20., 23. připomíná, že udíleti inkolát jest ius regiopublicum a přísluší jeho c. k. veličenstvu privative, a žádá: aby panovník zavedl opětně přísahu dědičné poddanosti, aby vyhradil si právo udíleti inkolát a aby žádného akatolíka nedispensoval, nýbrž jej pouze per modum transitus v zemi trpěl.

2. Držení nemovitých statků. Stav duchovní žádá, aby panovník nařídil, že akatolíci jsou na příště nezpůsobilí nabývati nemovitých statků jakéhokoli druhu, ba že nemohou míti ani zápisů ani hypoték na takovýchto statcích, a aby panovník si vyhradil ius dispensandi a dispens příště akatolíku neudělil.

3. Úřady a hodnosti. Panovník jest žádán, aby nařídil, že akatolíci jsou na příště vyloučeni ze všech úřadů jakéhokoliv druhu.

4. Právo místa a hlasu na sněmu. Stav duchovní připomíná zcela správně, že akatolíci, budou-li vyloučeni z práv uvedených ad 1—3., budou přirozeně vyloučeni i z práva seděti a hlasovati na sněmu. Neboť „k způsobilosti seděti a hlasovati na sněmu a býti členem zemských stavů se vyžaduje inkolát, přísaha poddanosti, revers k zemi, držení zemských statků a především desková legitimace", z čehož ze všeho jsou akatolíci dle zemské ústavy vyloučeni. Žádá tudíž duchovní stav, aby král „stavům toto privilegium znovu potvrdil, že jako dříve není v království českém akatolík způsobilý seděti a hlasovati na sněmu."[45])

Toto dobré zdání bylo prostřednictvím rozmnoženého výboru zemského — ref. svob. pán Macneven — předloženo stavům, a ve schůzi sněmovní dne 19. ledna 1791. s nepatrnými odchylkami schváleno. V základě tohoto usnesení sněmovního byla pak dne 22. ledna 1791. zvláštní stížnost resp. prosba stavů zaslána králi Leopoldu II. (obsahu totožného s výše uvedeným votem duchovního stavu).

---

[45]) Tamže; srov. o tomto předmětu i diarium hr. Františka Sternberka o sněmu v r. 1790, 1791. v zem. archivu str. 193. a násl. Toto dobré zdání jest přiloženo jako příloha v aktech spoj. dvor. kanceláře v archivu min. vnitra.

Avšak proti této prosbě stavů podala menšina sněmu votum separatum (22. ledna 1791.), které stojí na stanovisku mnohem liberálnějším a vyslovuje se zcela nepokrytě pro náboženskou toleranci. V něm se praví, že jest sice nesporno, že O. Z. Zemským jsou akatolíci vyloučeni z inkolátu a z práv s ním souvisejících, i že toto O. Z. Z. jest fundamentálním zákonem. Avšak stejně jest prý pravda, že Ferdinand II. vyhradil sobě a svým nástupcům ius reformandi. Nelze prý tudíž tvrditi, že by byl Josef II. tolerančním patentem porušil tento fundamentální zákon, neboť vykonal prý tím pouze ius reformandi. Inkolát sám o sobě nemá prý veliké důležitosti (ist von wenig Erheblichkeit) a stává se důležitým jen svými účinky a oněmi právy, k jichž nabytí jest inkolát condicio sine qua non. Tolerance jest prý státu (scil. království Českému; pozn. spis.) na prospěch a důsledkem toho nelze akatoliky z inkolátu a ze způsobilosti k zemským deskám vylučovati. O připuštění akatolíků k úřadům a na sněm se toto votum nezmiňuje.[46])

O této žádosti českých stavů podalo gubernium svoje dobré zdání dne 22. února 1791. Gubernium staví se zcela rozhodně proti žádosti stavů a navrhuje její zamítnutí v celém obsahu. Důvody kryjí se v podstatě s votem minority sněmu a netřeba je opakovati.[47]) Posudek tento není však jednohlasný, neboť stavovští

---

[46]) Akta spoj. dvor. kanceláře, IV., H. 2., archiv min. vnitra; opis také v zemském archivu. Budiž připomenuto, že se v tomto votu mluví i o občanském resp. měšťanském inkolátu (das bürgerliche Inkolat), na základě kterého prý se dosahuje způsobilosti k nabytí práva mistrovského a k provozování všech městských živností a řemesel. O nepresném pojímání inkolátu zde i jinde, děje se zmínka na příslušném místě.

[47]) Gubernium mezi jiným ohražuje se proti námitce, že by tolerančním patentem býval porušen „fundamentální" zákon, O. Z. Z., „ježto císař Ferdinand II. vyhradil sobě a svým královským nástupcům, jakožto moudrý a proziravý vládce, na více než jednom místě slavnostně právo, že může zemské zřízení dle okolností a potřeb času měniti". Zajímavý jest také důvod, kterým vyvrací gubernium námitku českých stavů, že akatolíci jsou ve všech ostatních zemích rovněž ze sněmu vyloučeni. To prý bude pro Čechy tím větší zásluha, že předcházejí příkladem pravé, občanské tolerance. Srov. akta spoj. dvor. kanceláře, IV., H. 2.; archiv min. vnitra, opis také v zemském archivu.

deputovaní[48]) a guberniální radové svob. pán Macneven a Václav hr. Cavriani podali proti připouštění akatolíků do sněmu a do úřadů votum separatum, které k posudku gubernia jako příloha jest připojeno. Důvody tohoto vota kryjí se s důvody českých stavů.[49])

U spoj. dvorské kanceláře jednalo se o tomto předmětu dvakráte. Poprvé ve zvláštní komissi dne 2. července 1791. pod předsednictvím arcikníže te Františka;[50]) komisse usnesla se jednohlasně držeti se stanoviska tolerančního a vyslovila se proti žádostem stavů ve všech bodech.[51]) Podruhé se o tomže jednalo v téže komissi dne 23. července 1791. u přítomnosti těchže a s přibráním deputovaných z Čech: nejv. purkrabí hr. Rottenhana, Kriegra, hr. Claryho, ryt. Henneta a Steinera (viz výše). Komisse na svém usnesení setrvala, a stavovští deputovaní přistoupili na toto usnesení v celém obsahu.[52])

Státní rada, jíž obě tato usnesení byla předložena, navrhovala změnu ve dvou bodech. Jednak že u spoj. dvor. kanceláře, u gubernia za rady, dále za krajské hejtmany a krajské komisary nelze ustanovovati akatolíky, jednak že katolíci ze sněmu mají býti vyloučeni. V ostatním se spoj. dvorskou kanceláří se shodovala. V tom smyslu byla také vypracována resoluce; avšak král Leopold II. obě tato obmezení škrtl a resolucí danou v Praze

---

[48]) Přes to totiž, že existoval již rozmnožený výbor zemský (prozatímní), zůstávalo dosud při změně z r. 1784, dle které dva stavovští deputovaní v hodnosti guberniálních radů obstarávali agendu (zrušeného) stavovského výboru. K úplnému oddělení agendy zemského výboru od agendy gubernia došlo teprve na základě výše citovaného dekretu dvorské kanceláře z 13. března 1791.

[49]) Akta spoj. dvor. kanceláře, IV., H, 2.; archiv min. vnitra.

[50]) Přítomni: nejv. kancléř hr. Kolovrat, dvorský kancléř hr. Ugarte, dvorští radové: v. Koller, v. Haan, hr. Saurau a od nejv. soudu dvorští radové: svob. pán Běšín a v. Keeß jakožto referent.

[51]) Zajímavo jest, že proti žádosti stavů za vyloučení akatolíků ze sněmu, uváděl referent, že, jakmile akatolíci mohou nabývati inkolátu a deskových statků (ovšem dispensí), nelze jim odepříti právo místa a hlasu na sněmu, kteréž prý jest bezprostřední následek a effekt inkolátu a vlastnictví deskových statků. Viz akta spoj. dvor. kanceláře, IV., H, 2.; archiv min. vnitra, opis také v zem. archivu.

[52]) Tamže.

16. září 1791 schválil usnesení komisse,[53]) což dekretem dvor. kanceláře z 21. října 1791. bylo prostřednictvím gubernia sděleno s rozmnoženým výborem zemským.[54]) (O dalších osudech těchto žádostí viz níže.)

Dvě studie o účastenství.[1])

Napsal Dr. *Josef Prušák.*

I. Akcesorní povaha účastenství.

Úvod. — Pojem a rozsah akcesorní povahy. — Právo německé. — Právo rakouské.

Úvod.

Téměř všeobecně se dnes zastává, že účastenství je povahy akcesorní. Ano, lze jistou měrou dáti za pravdu *Bauerovi*[2]), že akcesorní povaha účastenství byla až do novější doby pokládána za něco zcela samozřejmého, nepotřebujícího žádných důkazů. Teprve novější dobou vznikají pochybnosti, a v literatuře vyskytují se ojedinělé názory, jež popírají oprávněnost panujícího učení a zastávají samostatnou povahu účastenství; a to nejen de lege ferenda, nýbrž namnoze i de lege lata. Tak stává se otázka akcesorní povahy účastenství jednou z nejspornějších v právu trestním.

Máme-li v této, dnes v pravdě spletité otázce k uspokojivému dospěti úsudku, je správná její specialisace nezbytnou. Předem pak je třeba ujasniti si pojem akcesorní povahy a rozsah jeho, nemáme-li se vydati nebezpečí naprostého neporozumění. *Höpfner* správně podotýká:[3]) „Užívají-li dva spisovatelé týchž slov v různém smyslu, vzniká vždy nebezpečí, že z různého způsobu vyjá-

---

[53]) Akta státní rady, čís. 3522 ex 1791; dom. dv. a st. archiv.

[54]) Akta spoj. dvor. kanc. IV., H. 2.; archiv min. vnitra.

[1]) Výňatek (kap. IV. a V.) ze „Studií o účastenství."

[2]) „Die akzessorische Natur der Teilnahme", str. 1.

[3]) „Bemerkungen zur *Belings* Lehre von der Teilnahme." Z. f. d. g. Str.-R.-W.-XXVII., str. 466.

dření bude usuzováno na různost jejich názorů.“ Jde tedy o to, by předem se zjistilo, co právem rozuměti jest akcesorní povahou; dále o to, v jakém rozsahu akcesorní povaha účastenství se zastává. Obě tyto otázky, jak poznáme, jsou naprosto sporny.

Dále nutno míti na zřeteli ten moment, že boj o akcesorní povahu účastenství většinou se nevede in abstracto, t. j. zda již z přirozené podstaty účastenství jeho akcesorní povaha nezbytně vyplývá. Tato principielní otázka zůstává celkem nepovšimnuta, neb jen mimochodem zmínka o ní se děje. Boj vede se na půdě práva platného; z jednotlivých slov ustanovení zákonných, z bezvýznamných často obratů, jichž zákonodárce užívá, vyvozují se namnoze důležité důsledky. Nezbývá tedy, než spornou otázku luštiti nejen in abstracto, nýbrž i se stanoviska práva platného, neboť jen tak lze snad odpůrce přesvědčiti, neb jak *Höpfner* praví, „dobře uchopiti“.

Konečně třeba si uvědomiti, že jde jen o principielní rozhodnutí otázky, zda je neb není účastenství povahy akcesorní. Zodpovědění otázek detailních je prozatím nechati stranou. Omezení takové dlužno si uložiti, nemá-li se rozbor o sobě složité otázky státi rozvleklým a nejasným. K otázkám detailním lze přihlédnouti jen potud, pokud správné zachycení otázky hlavní nezbytně toho vyžaduje. Z důvodu toho pojednám nyní o akcesorní povaze účastenství jen se stanoviska všeobecného, ponechávaje době pozdější detailní výklad o důsledcích z ní plynoucích.

Pojem a rozsah akcesorní povahy.

Co rozuměti jest akcesorní povahou účastenství? Studium historické přispívá jen nepatrnou měrou k řešení této otázky. Ano výsledek jeho zdá se na první pohled téměř negativní, neboť seznáme, že již v dobách, v nichž pojem akcesorní povahy vyskytovati se počíná, postrádá týž jakékoli určitosti. Kdežto právu římskému akcesorní povaha účastenství v podstatě své byla neznáma — žaloby proti jednotlivým účastníkům šly cestou zcela samostatnou[1]) — setkáváme se již u italských prak-

[1]) Srov. *Mommsen* „Römisches Strafrecht“, str. 100 a 101. — Jinak *Birkmeyer* „Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts“ („Darstellung“). Všeobecný díl sv. II., str. 11. — Srov. též *Bar* „Gesetz und Schuld im Strafrecht.“ Díl II., str. 581.

tiků s dnešním učením o akcesorní povaze účastenství v plném jeho rozsahu, a lze právem říci, že již tehdy učení to bylo právě tak sporné, jako dnes. Stanovisko italských praktiků k naší otázce je vůbec pro dnešní její stav tak poučné, že alespoň v hlavních rysech chci je znázorniti, přidržuje se v citacích většinou záslužné práce *Heimbergrovy*: „Die Teilnahme am Verbrechen in Gesetzgebung und Litteratur von Schwarzenberg bis Feuerbach."[1])

U *Balda* (Consil. 52. n. 1. fol. 13) čteme: „et mandans dicitur accessorius et haec est differentia inter facientem et mandantem, quod ficientis delictum per se stat, sed mandantis delictum non stat per se." Podobně *Bossius* (Tractatus varii, tit. de mandato ad homic. n. 2.): „Mandans, quem proxime dixi delicti principem, dicitur accessorius et sanguinem fundens dicitur principalis et ideo faciens per se subsistit, sed mandans non." Srov. též *Farinacius* (Opera criminalia, pars V. tit. 15. qu. 135. n. 5.[2])

Jest jisto, že zde jasně jest vyslovena samostatnost činnosti hlavní (výkonné) a nesamostatnost činnosti návodcovy, jejíž zločinná povaha je závisla na činnosti pachatelově. Rovněž souhlasím s *Baurem*[3]), že nelze o tom pochybovati, že označení „accessorius" pro návodce přijato bylo — jak u italských praktiků častěji se přihází — z práva civilního, majíc vyjádřiti poměru mezi věcí hlavní a příslušenstvím analogickou závislost návodu na činnosti hlavní (pachatelské). Pochybno však jest, jaký význam italští praktikové připisovali tomuto vztahu mezi návodem a činností hlavní. Zda jen ten, že, má-li někdo pro návod býti odsouzen, je nezbytno dříve zjistiti delikt, k němuž bylo naváděno; neb zda i onen, že návod trestně relevantní nutně vyžaduje, by došlo skutečně k činnosti, k níž bylo naváděno; neb zda dokonce slovo accessorius nemá znamenati, že návod vůbec není zločinným, pokud naváděný sám zločinu se nedopustil, takže teprve zločinná činnost navedeného činí návod zločinným. Jednotnou odpověď na tyto principielní otázky u italských praktiků, stejně jako v moderní literatuře, marně hledáme.

[1]) Srov. též cit. práci *Baurovu*.
[2]) *Heimberger*, cit. str. 36.
[3]) Cit. str. 3.

Všeobecně se sice uznává, že nelze návodce (neb pomocníka) dříve odsouditi, pokud nebyl zjištěn hlavní pachatel a čin jeho. Tak *Hippolitus de Marsiliis*, *Bossius*, *Salicetus*, *Carerius*, *Clarus*, *Decian*, *Menochius*, *Farinacius*.[1]) Jaké však jsou praktické důsledky tohoto názoru? Má význam jediné procesuální, neb též materielně právní, v případě kladném jaký?

Pro první názor bylo by lze uvésti mínění *Decianovo*: . . .„et indistincte teneo, quod ex regula generali res inter alios acta tertio non praeiudicat" (Tractatus criminalis. IX. cap. 33. n. 7), kteréhožto názoru jest i *Baldus*[2]). Jiní však s tímto názorem nesouhlasí a zastávají, že osvobození resp. odsouzení přímého pachatele má rozhodné následky i pro návodce. Leč názory se zde rozcházejí. Pokud jde o osvobození přímého pachatele učí *Bartolus* (Commentaria in secundam digesti novi partem, ad. l. Jul. de adult. lex adult. § si eo tempore n. 2. fol. 190.) *Dyna* se dovolávaje: „Aut absolvitur malefactor ideo, quia pronunciatur delictum non fuisse commissum, aut absolvitur, quia pronunciatur ipsum non fuisse in culpa". Jako příklad druhého případu se uvádí: „Licet furiosus absolvatur, nihilominus mandator tenetur"[3]) Stejně učí *Albertus Gandinus* (Tractatus de maleficiis, rub. de homicidariis et eorum poenis, n. 10. fol. 56) a *Menochius* (De arbitrariis judicum quaestionibus et causis, lib. II. c. 151. n. 14).[4])

Výroky jejich osvětlují jistou měrou názor italských praktiků o povaze vztahu mezi činností hlavní a návodem (pomocí). Návodce je trestný, i když přímý pachatel je nejen beztrestný, ale i nevinný. Vyhledává se tedy k trestnosti návodu jen, aby došlo k činnosti hlavní, která nemusí však býti činem zaviněným a trestným. Teprve tento výklad umožňuje správné pojetí svrchu uvedených výroků: „facientis delictum per se stat, sed mandantis delictum non stat per se," — — — „ideo faciens per se subsistit, sed mandans non". V nich nezastává se akcesorní povaha účastenství ve smyslu učení dnes panujícího, jak ono později vyloženo bude, nýbrž obhajuje se jen názor, že návod jen tehdy je trestný, když byl úspěšný, když došlo k činnosti, k níž bylo naváděno.

[1]) *Heimberger*, cit. str. 35 a 36, *Bauer*, cit. str. 6.
[2]) *Bauer*, cit. str. 6.
[3]) *Heimberger*, cit. str. 41 a násl.
[4]) *Heimberger*, cit. str. 42.

Tak setkáváme se již u italských praktiků s učením i v moderní literatuře práva trestního se vyskytujícím, že nelze sice samostatně trestati pokus návodu (návod nezdařený), že však trestný je návod, i když činnost hlavního pachatele není zločinnou.

Ano, řekl bych, moderní tento směr jde u italských praktiků ještě dále a znamená na konec úplné opuštění vůdčí zásady, že návod nemá samostatné existence. Setkáváme se totiž i s tím učením, že trestce se též návod nedokonaný (nezdařený), v kterémžto případě dle jedněch nastupuje poena ordinaria, dle druhých poena extraordinaria. Srov. *Decianus* (Tractatus criminalis, lib. IX., cap. 32. n. 11.): Decima sit conclusio, quod aliquando mandatum separatim sine ipso effectu consideratur et punitur a lege ... ubi mandans committi assassinium punitur etiam si non sit secutus effectus eadem poena qua puniretur si sit secutus effectus et hoc in casu quando mandatum solum pro perfecto delicto habetur." Srov. též *Baldus*, ad l. 5. C. de accus. 9. 2.)[1]

Lze tedy jako panující u italských praktiků označiti tento názor: Mezi činností navedeného a návodcovou je těsný vztah, plynoucí již z přirozené povahy návodu; vztah ten nejde však tak daleko, aby vina a trestnost návodcova byla podmíněna vinou a trestností navedeného (pachatele). Přes relativní jeho povahu zachovává se návodu v právu trestním nezbytná samostatnost.

Ovšem třeba přiznati, že někteří z italských praktiků zastávají učení odchylné. Tak *Conradius* a *Angelus Aretinus*. První dle citace *Farinaciovy* (Opera criminalia, pars V. qu. 131 n. 62) učí: ... „consulens nullo modo potest condemnari, quando principalis fuit absolutus". S ním pak souhlasí *Angelus Aretinus* (srov. *Decianus*, Tractatus criminalis, liber IX. cap. 33 n. 7): „reperio tamen *Angelum* tenentem indistincte, quod sententia lata contra principalem noceat et fideijussori et mandanti."[2]

Oba spisovatelé zastávají tedy nejtěsnější vztah mezi činností přímého pachatele a návodce, osud prvého sdílí i druhý:

[1]) *Bauer*, cit. str. 5.
[2]) *Bauer*, cit. str. 6 a 7.

osvobození navedeného prospívá i návodci, odsouzení navedeného má míti v zápětí i odsouzení návodce. Zde jasně vystupuje do popředí zásada zastávaná *Bartolem* (cit. de injuriis et famosis libellis, lex non solum § si mandato meo n. 9 a 10 fol. 155) a *Farinaciem* (cit. lib. I. tit. 1. qu. 7 n. 48, dále pars V. tit. 15 qu. 135 n. 8)[1]: „obligatio, qua mandans tenetur, non ex mandato, sed ex delicto oritur", se všemi svými důsledky.[2])

Tomuto posléz uvedenému blíží se velice dnes panující učení o akcesorní povaze účastenství, jehož nejdůležitějším representantem je *Birkmeyer*. Týž zastává: Činnost účastenská, o sobě pozorovaná, není vůbec činností trestnou (to platí jak de lege lata, tak i de lege ferenda). „Naopak, činnosti účastenské stávají se činnostmi trestnými teprvé tehdy, když přidruží se k jiné samostatně trestné činnosti, jako účastenství v činnosti té. Ony nejsou samostatně trestny, nýbrž stávají se trestnými teprve z cizího zločinu (aus dem Verbrechen eines Anderen), jehož účastníci se súčastnili. Ony vypůjčují si svoji trestnost vždy z nějakého cizího z l o č i n n é h o konání. (Sie entlehnen ihre Strafbarkeit stets einem fremden verbrecherischen Verhalten). Kde není pachatelství, tam není také žádného trestného účastenství. Toto je rozuměti akcesorní povahou účastenství".[3])

Přiznávám se upřímně, že toho, co *Birkmeyer*, a dle něho panující učení, rozumí akcesorní povahou účastenství, dobře nechápu. Útěchou mi je, že nejsem sám, že pozvolna hlásí se i jiní, kteří také nedovedou pochopiti. Jisto však je, že ten, kdo ex professo zastává pojem tak sporný, jako je akcesorní povaha účastenství, má nejdříve pojem ten náležitě vymeziti, neb alespoň přesně, slovy srozumitelnými říci, co je to „akcesorní povaha", že nemá se spokojiti jen řečnickými obraty, které „sporný a mlhavý", „naprosto neurčitý" pojem činí ještě spornějším a mlhavějším. *Birkmeyer* však, stejně jako ostatní zastanci akcesorní povahy, pojem ten nikde nedefinuje, nýbrž důsledně jen v metaforách vysvětluje. Při tom vše je nejisté, umělé, základní myšlenka ne-

[1]) *Heimberger*, cit. str. 36 a 37.

[2]) Litovati jest, že výklady italských praktiků pokud jde o akcesorní povahu účastenství se omezují jen na návod, že otázka pomoci zcela do pozadí ustupuje.

[3]) *Birkmeyer*, „Die Lehre von der Teilnahme", str. 146.

dochází nikde přesného výrazu. Mluví se v obrazích, kde největší střízlivost je nezbytna.

Nevím věru, ve kterých učebnicích a monografiích hledati by měl poučení pro výklad svůj předseda soudu porotního, který by přesně a srozumitelně porotcům vysvětliti chtěl pojem akcesorní povahy ve smyslu učení panujícího. Snad také zde spoléhá *Birkmeyer*, jako ve svém učení o vztahu příčinném, na zdravý instinkt praktického soudce, který pomoci má všude, kde věda pomoci nedovede.

Höpfner[1]) ovšem právem namítá: „Co rozuměti tím, že činnosti účastenské p ř i d r u ž u j í s e ku samostatnému činu trestnému? Co znamenati má v těchto slovech obsažené přirovnání k živoucí bytosti? Co rozuměti je slovy, že činnosti účastenské t r e s t n y j s o u z c i z í h o z l o č i n u? Co je to, že t r e s t n o s t s v o j i s i v y p ů j č u j í z c i z í h o z l o č i n n é h o k o n á n í? Spisovatel v y p ů j č u j e si od jiného myšlenku, obrat slovný; zosobněná činnost účastenská vypůjčuje si trestnost z činnosti pachatelské — ptám se, jaký to má smysl činnost účastenskou zosobňovati, trestnost činnosti pachatelské srovnávati s nějakou myšlenkou, obratem slovným, neb vůbec s nějakým předmětem, který lze si vypůjčiti. Snad vše to nemá znamenati nic jiného než, že činnost účastenská jen tehdy je trestna, když byla spáchána trestná činnost hlavní; pak však je to zcela zbytečné, a poněvadž se zdá, že více se říci chce, k omylům svádějící. Neb má to snad znamenati — a výkladu takovému svědčí zejména obrat „trestný z cizího zločinu“ — že účastník trestce se pro cizí bezpráví, ne pro vlastní. To bylo by pak asi stanovisko pověstné lex quisquis, která trestá nejen velezrádce, nýbrž i syny jeho. Nemá-li se na jedno ani druhé mysliti, pak nelze při oněch slovných obratech vůbec mysliti na nic“.

Uvádím tato slova *Höpfnerova* proto, by se snad nezdálo, že moje kritika učení *Birkmeyerova* je příliš osobní, by nebyl mi snad dokonce podkládán úmysl naprosto mi cizí, že bych snad apodiktickým odsuzováním učení panujícího kritiku jeho chtěl si usnadniti. Uvádím slova ta dále proto, že zcela s nimi souhlasím.

---

[1]) „Ueber die rechtliche Eigenart von Anstiftung und Beihilfe.“ Z. f. d. g. Str.-R.-W.-XXVI., str. 581 a 582.

Akcesorní povahou účastenství ve smyslu učení panujícího, chceme-li mu rozumný smysl přikládati, nelze rozuměti nic jiného, než toto: Účastníka lze jen tehdy trestati, když hlavní pachatel činu trestného se dopustil, neboť činnost účastenská je o sobě beztrestná.

Výkladem tímto stává se sice jasnou podstata panujícího učení, takže rozbor jeho s úspěchem lze provésti, naprosto však nejasným jest jeho odůvodnění. Záhadou zůstává, že účastník stává se trestným z cizí činnosti zločinné, že činnost jeho vypůjčuje si trestnost svoji z cizí trestnosti, tedy z cizího přičinění a z cizího zavinění. Nelze-li učení panujícího in abstracto, t. j. bez zřetele k právu platnému lépe odůvodniti, pak právem lze říci, že i základ učení toho je nesprávný, neobhajitelný, neboť uvedené odůvodnění odporuje nejen správné tendenci vývojové v právu trestním, ale i těm nejprostším požadavkům moderní etiky.

Vyjděmež od prostého, všedního případu. Ve venkovské obci sejde se několik občanů; mezi ně přijde i stařeček, který celý život ve dvoře sloužil a nyní na stará kolena z práce byl propuštěn. Trpí velikou bídou a neví, co si počíti. *A* mu poradí: jdi na panské, vezmi si tam pytel bramborů, stojí jich tam celá řada; když nic ti nedali, vezmi si sám. *B* se nabídne, že mu půjčí trakař, *C* že pomůže stařečkovi brambory odvésti, *D* přislíbí, že brambory u sebe přechová, *E* a *F* poctivého stařečka, jenž nemůže se pro krádež rozhodnouti, konečně přemluví. — Vše se provede, jak bylo smluveno. Krádež však vyjde na jevo, a poněvadž cena ukradené věci převyšuje 10 K, vede se vyšetřování pro zločin krádeže, a dojde ku hlavnímu přelíčení. Stařeček odsouzen je jako pachatel, ostatní jako návodci, resp. pomocníci. — Jak však se věc utváří, jestli v hlavním přelíčení na základě výpovědi soudních lékařů vyjde na jevo skutečnost dosud všem neznámá, že stařeček trpí senilní demencí a je nepříčetný? Dle panujícího učení nejen nepříčetný stařeček, ale i ostatní účastníci stávají se beztrestnými. Tážete-li se, jak je to možno, setkáte se s jedinou odpovědí: účastenství je akcesorní povahy, trestnost účastníků je podmíněna tím, že hlavní pachatel činu trestného se dopustil. Poněvadž nepříčetný nemůže se činu trestného dopustiti, jest i trestné účastenství vyloučeno. — Neb stejné odůvodnění jinými

slovy: poněvadž účastník stává se trestným jedině z cizí trestnosti (hlavního pachatele), trestnost svoji z cizí trestnosti si vypůjčuje, nemůže si ji vypůjčiti tam, kde jí není.

Lze však takovéto učení, jež v důsledcích svých vede k ručení za náhodu, neb nejméně za cizí činnost a cizí zavinění, nazvati spravedlivým, a jeho odůvodnění přesvědčivým a správným? Není spíše na snadě námitka, že buďto činnost účastenská o sobě zákonu se příčí, o sobě je protiprávní, zaviněná a proto též trestna, anebo naopak, že o sobě ani zákonu se nepříčí ani není zaviněna a pak také zásadně trestna býti nemůže? Není naprosto protismyslným, aby činnost o sobě beztrestná stávala se teprve trestnou ex post, a to nikoli již z cizí činnosti, nýbrž teprve z cizího zavinění, neb dokonce z cizí trestnosti? Je spravedlivo, aby na př. cizí choroba duševní, cizí omyl, o jichž existenci nemá účastník ani ponětí, rozhodovaly o tom, stane-li se zločincem, neb zůstane-li na dále člověkem zachovalým; bude-li odsouzen k nejtěžšímu trestu, neb bude-li všeho trestu ušetřen?

Domnívám se, že zákony, které kodifikovaly by takovéto právo, rozcházely by se se skutečným pravým právem, jehož jediným cílem býti musí nejdokonalejší za daných poměrů úprava lidského spolužití.[1]) Právo takové nesrovnávalo by se naprosto s právním a mravním názorem lidovým, a praxe, která dle něho souditi by musila, zničila by za krátko veškeru důvěru ve spravedlivý výkon trestní moci státní.

Zastává-li se však již takové zvláštní učení, dle něhož jeden trestnost svoji od druhého si vypůjčuje, a které důsledně jsouc provedeno vede k důsledkům citu právnímu naprosto se příčícím, je přirozeno, že hledáme důvody, proč tak se učí, proč zastává se tato nepochopitelná odchylka z všeobecných zásad ovládajících moderní právo trestní.

Pátráme-li po těchto důvodech, setkáme se ve skutečnosti jen s jediným, o němž vážně lze uvažovati.[2]) Týž nalézáme v důmyslné práci *Belingově*. Dle *Belinga* je činnost návodcova a po-

[1]) Srov. moje „Krim. noetika", str. 21 a násl., zejména str. 26.

[2]) Odůvodnění učení panujícího, jež opírá se o různý kausální význam jednotlivých činností osob ve zločinu účastněných (*Birkmeyer*), neb o přerušení vztahu příčinného se stanoviska indeterministického (*Frank, Liszt*), pokládám předem za naprosto pochybené.

mocníkova o sobě proto dle práva trestního indiferentní, t. j. není zločinnou, poněvadž se jí nedostává základní podmínky činnosti zločinné: typičnosti. Činnost návodcova a pomocníkova je proto o sobě beztrestna, poněvadž jest atypická. Jak známo, definuje Beling zločin jako čin, který odpovídá jisté skutkové podstatě, právu se příčí, je zavinčný, může býti podřaděn jisté naň se hodící pohrůžce trestní, jejíž podmínkám zadost činí. Činnosti účastenské nedostává se první podmínky činnosti zločinné; činnost návodcova a pomocníkova neodpovídá žádné skutkové podstatě zákonné, žádnému zákonnému typu zločinnému. Nevraždí ten, kdo vrahovi vražedný nástroj opatřuje, nekrade ten, kdo zloději při krádeži svítí. Typickou stává se činnost návodcova a pomocníkova teprve činností hlavní (výkonnou); bez ní rovna je bezvýznamnému obalu bez jádra. O sobě je činnost taková trestně irelevantní činností přípravnou neb postranní, která nejsouc ani pokusem činu trestného (činnosti hlavní), přirozeně trestu uniká. Má-li se trestnou státi, je nezbytno, by připojila se k činnosti hlavní, k činnosti typické, jež však zároveň musí býti bezprávnou a musí vykazovati ty podmínky pohrůžky trestní, které pro dotyčný typ jsou stanoveny.[1])

Bylo by však, dle *Belinga*, naprosto nesprávno se domnívati, že podmínky tyto in concreto musí býti splněny, má-li dojíti k trestnému návodu neb k trestné pomoci. Jde tu jen o podmínky pojmové, neboť *Beling* výslovně uvádí: „Es ist die Akzessorietät der Teilnahme lediglich dahin zu postulieren, daß die Teilnahmehandlung auf eine tatbestandsmäßige Handlung eines Anderen abzielen muß, nicht eine solche wirklich begangen zu sein braucht ... „(Es) ist klar, daß der Akzessorietätsbegriff als solcher keinen Schaden leidet, wenn man die Abhängigkeit lediglich als Beziehung nur zu einer gedanklich ins Auge gefaßten Vortat faßt.“ [2])

Z uvedeného poznáváme, že k trestnosti návodu a pomoci nevyhledává se, dle *Belinga*, nic jiného, než by směřovaly k jisté cizí protiprávní činnosti, která odpovídá jisté skutkové podstatě (je typická); zda je též zaviněná nebo ne, je nerozhodno. Dů-

[1]) *Beling*, „Die Lehre vom Verbrechen“, str. 455—459.
[2]) Cit. str. 467.

sledek ten jest ovšem tak samozřejmý, že na první pohled jen těžko lze pochopiti, že tak složitých vývodů *Belingových* bylo potřebí, by k němu se dospělo. Neboť jest jisto, že ten, kdo navádí soudce, by svědomitě zastával úřad svůj, není t r e s t n ý m návodcem, jako není t r e s t n ý m pomocníkem ten, kdo svítí lékaři, spěchajícímu k nemocnému, by na tmavých schodech se nezranil.

Spatřuje-li *Beling* akcesorní povahu návodu a pomoci jedině v té skutečnosti, že k trestnosti jejich se vyhledává, by směřovaly k cizí protiprávní činnosti hlavní (typické), nelze proti tomu nic jiného namítati, než tu maličkost, že učení jeho naprosto selhává, pokud jde o návod k pomoci a pomoc k návodu; tyto musily by vždy dle *Belinga* zůstati beztrestny. Kdo uznává to správným, může učení *Belingovo* beze všeho přijmouti. Tomu, kdo z důsledkem tím spřáteliti se nedovede, a se mnou souhlase, za nespravedlivý ho prohlásí, nezbývá nic jiného, než jíti o krok dále a zastávati, že trestny jsou návod a pomoc, směřují-li k protiprávní, trestné činnosti. Resp. poněvadž za poměrů normálních každá činnost trestná je protiprávní a zločinnou, j s o u n á v o d a p o m o c t r e s t n y, s m ě ř u j í - l i k č i n n o s t i z l o č i n n é. Že tím přicházím do rozporu s typovou teorií *Belingovou*, otevřeně přiznávám; rozbor o tom, zda rozpor ten je zásadní neb jen podružný, nespadá v rámec této rozpravy, nemaje pro moje pojetí projednávané otázky principielního významu.

Leč přidržme se učení *Belingova*, v jehož tvůrci spatřuji dnes nejdůmyslnějšího zastance akcesorní povahy účastenství. Lze učení to stotožňovati s učením *Birkmeyerovým*? Je „akcesorní povaha" dle *Belinga* a *Birkmeyera* jedno a totéž? Otázky tyto nutno zodpověděti v ten smysl, že mezi oběma učeními je rozdíl podstatný, že to, co *Beling* rozumí akcesorní povahou, nemá s akcesorní povahou ve smyslu učení panujícího (*Birkmeyerova*) mimo jména nic společného. Za těchto poměrů bylo by si upřímně přáti, by dva tak rozdílné pojmy, dvě tak nestejné představy, nebyly označovány stejným jménem, které svádí ku zbytečným omylům a vyvolává alespoň domnělé rozpory tam, kde není skutečných. Výklad *Belingův* však potvrzuje nejlépe nesprávnost učení panujícího, neboť poučuje nás o tom, že snaha vědecky je vysvětliti, dospívá nezbytně jeho popření.

Skutečnost ta, jakož i nesouhlas s učením *Belingovým*, vedou mne k tomuto důsledku: Veškeré formy účastenství (pachatelství, spolupachatelství, návod a pomoc) jsou samostatnými činnostmi trestnými, t. j. existence jedné formy není podmíněna existencí formy jiné. Proto je nesprávno mluviti o akcesorní povaze účastenství (alespoň ve smyslu učení panujícího). Tím však nepopírám těsný pojmový i materielní vztah mezi jednotlivými činnostmi účastenskými, neboť stejný formální úmysl, stejná snaha přivoditi jistou kriminálně relevantní činnost společným přičiněním, a většinou i dosažení společného kriminálně relevantního cíle společnou činností, spojují činnosti všech účastníků v jediný celek, jehož jednotlivé, byť i podstatně rozdílné činnosti účastenské jen části jsou, které jediné se stanoviska celku náležitě mohou býti oceněny. Tohoto těsného vzájemného vztahu nemůže též zákonodárce přehlížeti, musí s ním počítati a uplatniti jej v jednotlivých předpisech práva trestního.

Pokud jde o spornou otázku, zda návod a pomoc jsou jen zvláštními formami téže činnosti zločinné, tak že pachatel, spolupachatel, návodce a pomocník téhož zločinu se dopouštějí, neb zda návod a pomoc jsou delikty zvláštními (delicta sui generis), mám spor ten za čistě terminologický, věcně bezvýznamný. Jak dobře na *Belingovi*[1]) a *Höpfnerovi*[2]) je viděti, mohou zastanci obou různých názorů, je-li učení jejich jinak správně založeno, dospěti k témže důsledkům. V podstatě své zůstane, dle mínění mého, vždy lichým spor o to, zda návod ku vraždě je přestoupením zvláštní normy: nebudeš ku vraždě naváděti; zda pomoc ku vraždě je přestoupením zvláštní normy: nebudeš ku vraždě pomáhati; neb zda jde při veškeré činnosti účastenské o přestoupení jediné společné normy: nebudeš vražditi (ani k vraždě naváděti ani pomáhati). Prakticky jest jediné zapotřebí, by v zákoně trestním nejen přímé pachatelství, ale i návod a pomoc byly zakázány a trestny; otázka normy, jako čistě teoretická, ustupuje do pozadí. — Sám jsem toho názoru, že jde v případě

[1]) Cit. str. 447 a násl.

[2]) Cit. Z. f. d. g. Str.-R.-W. sv. XXVI., str. 584 a násl., str. 619 a násl.; ý ž cit. Z. f. d. g. Str.-R.-W., sv. XXVII., str. 473.

účastenství logicky o přestoupení jediné normy, o jediný společný čin trestný, který přivoděn byl více samostatnými činnostmi trestnými.

Poněvadž dle názoru mého činnost účastenská je zcela samostatná, je přirozeno, že principielně může býti trestna nejen jako čin dokonaný, ale i jako pokus, zejména neplyne z přirozené povahy návodu žádný důvod, že pokus návodu (návod nezdařený neb bezvýsledný) měl by býti beztrestný. Pro beztrestnost pokusu návodu mohly by mluviti jen přesvědčivé důvody kriminálně politické, jichž však, jak později poznáme, nelze nalézti.

Pojednav o pojmu akcesorní povahy účastenství, chci jen stručně zmíniti se o jeho rozsahu v tom smyslu, kterým formám účastenským lze akcesorní povahu přisuzovati. Nesprávné a nepřesné pojetí akcesorní povahy i zde se uplatňuje. Odpověď na otázku, kterým činnostem účastenským přísluší přívlastek akcesorní povahy ve smyslu učení panujícího, je nejrůznější, a nepokouším se ani in abstracto ji řešiti, chtěje se vyvarovati nezbytnému zde nedorozumění. Omezuji se jen na literaturu práva německého.

Dle *Birkmeyera* jest akcesorní povahy nejen návod a pomoc, ale i spolupachatelství; dle *Liszta*, *Franka*, *Bara* a j. jen návod a pomoc; dle *Hefftera*, *Köstlina*, *Bernera* a j. jen pomoc. Větší jednotnosti v názorech, větší bezpečnosti právní nelze si zajisté přáti! Jisto je, že vše, co souvisí s pojmem akcesorní povahy, je nejisté, nepřesné a důtklivě se domáhá jeho odstranění.

Pokud jde o názor můj, plyne z předchozího, že onen těsný pojmový i materiální vztah mezi činnostmi účastenskými je vlastní vší činnosti účastenské, jak pachatelství, tak i spolupachatelství, návodu i pomoci.

Právo německé.

Panujícím v literatuře platného trestního práva německého je názor, že účastenství je akcesorní povahy ve smyslu *Birkmeyerově*; odchylky u jednotlivých spisovatelů dány jsou jen různým názorem na rozsah účastenství. Činnost účastenská je dle toho jen tehdy trestna, když hlavní pachatel činu trestného se dopustil. Co rozuměti je slovy „čin trestný", o tom poučuje

nás zevrubně *Birkmeyer* ve svoji „Teilnahme“[1]). Uvádím jen nejdůležitější:

„Zásada naše nežádá jen, by činnosti účastenské činnost pachatelská fakticky se přidružovala. Neboť tím doplňuje se jen činnosti účastenské se nedostávající kausalita. Nýbrž činnosti účastenské se přidružující činnost pachatelská musí se i juristicky jako zločin, neb dle slov našeho zákona, jako čin trestný kvalifikovati. Vše tedy, co činnosti pachatelské tuto její vlastnost odnímá, způsobuje zároveň, že činnost účastenská stává se beztrestnou. To platí jak o všech okolnostech, jež mají v zápětí, že nedochází k uskutečnění skutkové podstaty zločinné (tedy o důvodech vinu vylučujících v nejširším smyslu) tak o každém nedostatku (materielních) podmínek trestnosti.“[2])

„Třeba je rozeznávati důvody vinu vylučující; nedostatek podmínek trestnosti; důvody trest vylučující; důvody, jež mají v zápětí zánik trestu; nedostatek procesních předpokladů. Vyskytuje-li se u pachatele okolnost, náležející některé ze tří naposled uvedených kategorií, nepřekáží to nikdy trestání účastníka; neboť trestný čin o sobě je dán. Nedostává-li se však činnosti pachatelově nějaké podmínky trestnosti, tu je účastník z nedostatku „trestného činu“ pachatelova vždy beztrestný. Vyskytuje-li se konečně důvod vinu vylučující, je rozeznávati, spočívá-li týž na jus commune neb singulare. V prvním případě není tu, dle terminologie *Lisztovy* trestného činu, v druhém trestného pachatele. V prvém případě je účastenství, vlivem své akcesorní povahy beztrestno; v druhém případě nepřekáží jeho akcesorní povaha trestání účastníka, přes to, že není tu trestného pachatele.“[3])

„(Proto) zastávám, že působením akcesorní povahy účastenství účastník je beztrestný tehdy: když pachatel je beztrestný z důvodu choroby duševní, mladistvého věku, hluchoněmoty, vinu vylučujícího omylu, donucení, nutné obrany, oprávnění

[1]) Str. 152 až 163.
[2]) „Teilnahme“, str. 153.
[3]) „Teilnahme“, str. 155 a 156.

dle § 193. ř. tr. z., neb § 127 ř. ř. tr., neb dle čl. 22 ř. u. resp. § 12 ř. z. tr., z důvodu sebevraždy neb sebezmrzačení, poněvadž zde všude přijímám důvod vinu vylučující, jenž spočívá na jus commune; když pachatele nelze trestati pro relativní delikt návrhový z toho důvodu, že návrh, který byl učiněn, není dostatečný neb platný, poněvadž mám návrh za podmínku materielní trestnosti; atd." [1])

Je tedy dle panujícího názoru trestnost návodcova a pomocníkova vyloučena, je-li pachatel (hlavní) duševně chorý, je-li jeho vina z důvodu věku mladistvého vyloučena, jednal-li pachatel v omluvitelném omylu, z donucení, v nutné obraně a pod. Ve všech těchto případech těší se návodce i pomocník[2]) zcela nezasloužené beztrestnosti, jež cit právní hrubě uráží. Stejně je tomu, pokud návod a pomoc s úspěchem se nesetkaly, pokud ten, který naveden býti měl (neb byl), resp. ten, komu bylo pomáháno, alespoň trestného pokusu rozhodného činu trestného se nedopustil[3]) (předpokládajíc, že návod není trestný jako vybízení ku zločinu dle § 49a. — známý Duchesneparagraph).

Tážeme-li se, jak odůvodniti takovouto krajní nespravedlnost, tuto podmíněnost trestnosti návodu a pomoci často čistou jen náhodou, je de lege lata možna jen jediná odpověď: zákonodárce výslovně tak stanoví v §§ 48 a 49 ř. tr. z. Je však odpověď tato správna, je skutečně kodifikována akcesorní povaha účastenství platným německým zákonem trestním? Tuto otázku nezbývá než, přes naprostý odpor panujícího učení, záporně zodpověděti. Je sice pravda, že z citovaných paragrafu nesporně plyne důsledek, že návod a pomoc jsou jen tehdy trestny, došlo-li alespoň k pokusu činnosti hlavní; neméně je však pravda, že není zapotřebí, by činnost ta byla také zaviněnou a trestnou. Stačí zcela, vykazuje-li činnost hlavní (k níž bylo naváděno, k níž bylo pomáháno) objektivní znaky jisté zvláštní skutkové podstaty, je-li dle terminologie *Belingovy* typická. Jinými slovy: Dle názoru mnou zastávaného jsou dle platného trestního práva německého návodce a pomocník beztrestni, když ten, kdo byl na-

[1]) „Teilnahme", str. 158, 159. Srovn. též *Liszt*, „Lehrbuch" 16. a 17. vyd., str. 228.

[2]) Dle *Birkmeyera* i spolupachatel.

[3]) S r o v. *Birkmeyer*, „Teilnahme", str. 160.

váděn resp. komu bylo pomáháno, ani s výkonem činnosti hlavní nezapočal; jsou však trestni, jestli naváděný, resp. ten, komu bylo pomáháno, alespoň objektivně trestného pokusu se dopustil. Trestny jsou zejména návod i pomoc, když pachatel byl nepříčetný, jednal v omluvitelném omylu, z donucení, v nouzi a pod.

Dokazovati blíže správnost tohoto názoru, pokládám v našich poměrech zbytečným, a odkazuji na pojednání *Herzogova* (G. S. XXIV., XXVI., XXX., XXXVIII.), článek *Opplerův* (G. S. LXX.), zejména pak na citovanou již práci *Höpfnerovu* (Z. f. d. g. Str.-R.-W. XXVI.), v níž přesvědčivě, dle mínění mého, proveden je důkaz, že platnému trestnímu právu německému akcesorní povaha účastenství ve smyslu panujícího učení je neznáma.

Blíže přihlédnouti chci jen k názoru *Birkmeyerovu*, dle něhož i spolupachatelství je akcesorní povahy, neboť názor ten pro správné posouzení učení panujícího, velice je poučný. Odůvodnění jeho jest ostatně karakteristické pro celé *Birkmeyerovo* učení o účastenství.

Na stránce 125. svoji „Teilnahme" praví *Birkmeyer*: I činnost spolupachatelská, o sobě pozorována, jest jen pouhou podmínkou (ne příčinou) výsledku. Také spolupachatel činností svojí nevyvolává celý výsledek, nýbrž stejně jako návodce a pomocník toliko část jeho, snad právě tak velikou, snad i menší. Přes to však zodpovídá spolupachatel (stejně jako návodce a pomocník) za celý výsledek. Zodpovědnost tu nelze si jinak vysvětliti než tím, že spolupachatel (stejně jako návodce a pomocník) zaviněním svým (zaviněním celého výsledku) doplňuje, čeho činnosti jeho na kausalitě se nedostává (stejně jako návodce a pomocník).

Z těchto slov *Birkmeyerových* plyne nesporně, že po stránce kausální (tedy po stránce objektivní) činnosti spolupachatelské, návodcovské a pomocnické jsou si zcela rovny, neb alespoň, že mezi nimi není podstatného rozdílu. Naproti tomu však *Birkmeyer* uvádí na str. 144.—146, že mezi činností spolupachatelskou s jedné strany a činností návodcovskou a pomocnickou se strany druhé je po stránce objektivní rozdíl podstatný. Kdežto činnost návodcovská a pomocnická jsou beztrestnou činností přípravnou, je činnost spolupachatelská již trestným pokusem, jsouc částí činnosti hlavní.

Nelze popírati, že obě citovaná místa navzájem si odporují. Buď je správné to, co zastává se na str. 125, neb ono na str. 144 a násl.; oboje však správným býti nemůže. Výklad na str. 125 je také v naprostém odporu s vlastním základem učení *Birkmeyerova* o účastenství v právu platném, že činnost hlavní příčiňuje, činnost účastenská jen podmiňuje zločinný výsledek. Neboť je-li mezi příčinou a podmínkou podstatný rozdíl, pak musí týž býti také mezi desetinou příčiny a desetinou podmínky.

Lze však jíti dále. Činnost spolupachatelská, praví *Birkmeyer* (str. 146) není akcesorní povahy svojí stránkou objektivní (přes to, že na str. 125 opak se tvrdí), nýbrž toliko svojí stránkou subjektivní; neboť jako návodce a pomocník, nemá i spolupachatel úmyslu delikt spáchati, zločinný výsledek činností svojí přivoditi. Z těchto slov *Birkmeyerových* usuzuju: Rozdíl mezi pachatelem a spolupachatelem musí dle *Birkmeyera* býti čistě subjektivní. Ponevadž pak také činnost spolupachatelská od činnosti návodcovské a pomocnické po stránce objektivní podstatně se neliší (str. 125), musí i rozdíl mezi spolupachatelem, návodcem a pomocníkem býti povahy čistě subjektivní. — Tak dospíváme k tomu zvláštnímu faktu, že *Birkmeyer*, zastávaje akcesorní povahu spolupachatelství, na konec se stává obhajcem jím zavrhované theorie subjektivní. Tu však vzniká nová záhada, jak lze *Birkmeyerovi* zastávati akcesorní povahu účastenství, když sám prohlašuje („Teilnahme" str. 2), že teorie subjektivní, důsledně jsouc provedena, vede k naprostému jejímu popření, a jak na str. 150 („Teilnahme") může tvrditi, že teorie subjektivní naprosto s platným právem se rozchází.

Však tím rozpory v učení *Birkmeyerově* nejsou ještě skončeny. Jak jsme poznali, je základ učení *Birkmeyerova* o akcesorní povaze účastenství tento: o sobě beztrestná činnost účastníkova (spolupachatelova, návodcova, pomocníkova) stává se trestnou teprve z trestné činnosti cizí, z níž trestnost sobě vypůjčuje. A tu prál bych si jen jediné věděti: kde vypůjčí si svoji trestnost o sobě beztrestná činnost spolupachatelská? Kdyby učení *Birkmeyerovo* bylo skutečně správné, každý spolupachatel musel by býti beztrestný.

Nepřihlížíme-li však ani k tomuto skutečně nepochopitelnému, pozornosti *Birkmeyerově* zajisté uniknuvšímu, důsledku, jest

učení o akcesorní povaze spolupachatelství již tím poučné, že v něm nejlépe vystupuje do popředí nesprávnost panujícího učení vůbec. Když ze dvou vrahů (spolupachatelů) jeden je v době činu latentně nepříčetný, je i druhý beztrestný. Když dospělý *A* s nedospělým *B* společně znásilní osobu *X*, tu rozhodne o tom, bude-li *A* pro násilné smilstvo trestán neb ne, nález soudu, měl-li *B* v době činu potřebnou způsobilost rozpoznání neb ne.

K takovýmto důsledkům dospívá panující učení o akcesorní povaze účastenství v teorii dnešního německého práva trestního.[1]).

Právo rakouské.

Také v teorii rakouského práva trestního je převládajícím názor, že účastenství je povahy akcesorní. Ovšem jde tu jen o akcesorní povahu návodu a pomoci; že by také spolupachatelství bylo akcesorní povahy, nebylo, pokud mi známo, v teorii rakouského práva trestního nikdy tvrzeno. Akcesorní povahu návodu a pomoci zastávají zejména *Hye*, *Geyer*, *Janka*, *Finger* a *Lammasch*; jediný, kdo zásadně ji popírá je *Hoegel*.[2]) O tom, co jednotliví spisovatelé rakouští akcesorní povahou rozumějí, lze si učiniti správný názor jediné rozborem jejich učení, který

[1]) Tím lze snad vysvětliti, že v nejnovější době *Birkmeyer*, ovšem jen de lege ferenda, upouští od svého učení o akcesorní povaze spolupachatelství. V jeho pojednání o „Účastenství ve zločinu" (Vergleichende Darstellung des deutsch. und ausländ. Strafrechtes, díl všeobecný, sv. II 1908) čteme na str. 145 a 146; „Die Mittäterschaft dagegen wäre u. E. von der Teilnahme ..... loszulösen und zur Täterschaft zu schlagen ..... Damit wäre zugleich dem Streite über die akzessorische Natur der Mittäterschaft ein Ende gemacht. Bis jetzt sind die Meinungen hierüber geteilt, und solange die Mittäterschaft vom Gesetz ausdrücklich als Teilnahme bezeichnet wird, konnte man wohl gar nichts anderes, als ihr akzessorischen Charakter beimessen. Es zeigt sich aber alsbald, daß die Konsequenzen der akzessorischen Natur auf die Mittäterschaft entweder gar nicht oder doch nur höchst gezwungen sich anwenden lassen."

[2]) K němu druží se nejnověji i *Stooss*, „Lehrbuch des oest. Strafrechts", str. 118; „Die Mitschuld ist eine selbständige Erscheinungsform des Verbrechens, die unabhängig von der Tat des Täters strafbar ist. Srov. též str. 120.

usnadní též náležité ocenění ustanovení platného rakouského práva trestního o účastenství více osob v činu trestném.

Přihlédněmež nejdříve k učení *Geyerovu*, v němž o otázce naší nejobšírněji je pojednáno. *Geyer* ve svých: „Erörterungen über den allgemeinen Thatbestand der Verbrechen nach oest. Recht", o návodu jednaje, praví všeobecně:[1]) Doktrina dospěla ku dvěma různým názorům o poměru návodu ku zločinu pachatelovu:

1. Jedni zastávají, že návod je samostatným zločinem, delictum sui generis, a vyvozují z toho, že návod je trestným, i když nedošlo ku zločinu (zločinnému pokusu činu), k němuž bylo naváděno.

2. Druzí jsou naopak toho názoru, že návod není samostatným zločinem, nýbrž že je spolupůsobením v cizím zločinu (zločinu pachatelově). Dle těchto řídí se trestání a posuzování návodu všeobecně dle zločinu přímého pachatele: návodce je vinen týmž zločinem jako přímý pachatel. Z toho plyne: návodce jen tehdy jest trestný, když hlavní pachatel alespoň t r e s t n é h o p o k u s u z l o č i n n é h o se dopustil. „Na tomto druhém, dle našeho mínění správném, názoru zakládá se zajisté i předpis § 5 našeho zákona trestního".

Z uvedeného je patrno: *Geyer* zastává akcesorní povahu návodu ve smyslu učení, jež v pojednání o právu německém jako panující jsem označil, a je toho mínění, že ustanovení platného rakouského zákona trestního (§ 5) na tomto názoru je vybudováno. Totéž, co platí o návodu, platí dle *Geyera* též o pomoci. Také ona jest akcesorní povahy, t. j. zločin pomocníkův závisí na zločinu přímého pachatele; v nedostatku trestné činnosti hlavní jest i pomocník beztrestný.[2])

Mohl by se tedy každý domnívati, že *Geyer* je bezpodmínečným zastáncem panujícího učení o akcesorní povaze návodu a pomoci v teorii platného rakouského trestního zákona. Leč není tomu tak, o opaku přesvědčují nás další jeho výwody. Pokud jde o návod, zastává totiž *Geyer*, že pozbyl svojí akcesorní povahy ustanovením § 9 r. tr. z.; pokud jde o pomoc, tu nemůže se sice

[1]) Srov. str. 104 a 105.

[2]) Srov. cit. str. 121 a 156.

dovolávati nějakého, ustanovení § 9 analogického, předpisu zákonného, jímž akcesorní její povaha byla by zrušena, a omezuje se proto na pouhé prohlášení, že akcesorní povaha pomoci nesmí se vykládati příliš doslovně, neb — jak sám praví — „příliš abstraktně“ [1]). Této výhrady užívá také, jak poznáme, *Geyer* tak velikou měrou, že ve skutečnosti z akcesorní povahy pomoci mnoho nezbývá.

S ustanovením § 9 nemůže se *Geyer* nikterak smířiti a pokládá je za zcela pochybené; přes to však se domnívám, že bylo mu velice vítaným, zbavujíc ho nutnosti dokazovati blíže prospěchy plynoucí domněle z akcesorní povahy návodu. Návod stal se prostě delictum sui generis. Je však toto tvrzení, s nímž později též u jiných spisovatelů se setkáme, správno? Domnívám se, že nikoliv. Ustanovením § 9 nezměnilo se ničeho na povaze návodu dle § 5, toliko nezdařený návod prohlášen byl trestným. Návod zdařený (navedený dopustil se alespoň pokusu činu, k němuž byl naváděn) zůstal, dle mého názoru, ustanovením § 9 zcela nedotčen. Tvrdí-li tedy *Geyer*, že v § 5 je kodifikována akcesorní povaha návodu, zůstává zdařený návod nezbytně i na dále deliktem, o jehož akcesorní povaze nelze pochybovati. Pak ale vzniká mezi ustanovením obou paragrafů nepřekonatelný rozpor a zákon stanoví největší bezpráví:

Na př. ten, kdo latentně choromyslného ku vraždě bez úspěchu navésti se snažil, tresce se dle § 9 případně až doživotním těžkým žalářem; ten, kdo latentně choromyslného s úspěchem k vraždě svedl, je přes to, že došlo k pokusu vraždy neb k vraždě dokonané, beztrestným. Neboť v tomto případě o nezdařeném svádění nelze mluviti (§ 9 tedy místa nemá), dle § 5 (který dle *Geyera* kodifikuje akcesorní povahu návodu) je však návodce beztrestný, poněvadž činnost choromyslného není zločinnou, a návodce tedy nemá kde trestnost svoji si vypůjčiti. Že ani fikce nepřímého pachatelství ničeho tu nepomůže, je patrno.

Poznáváme tak, že ustanovení § 9 nikterak nás nezbavuje povinnosti zodpověděti spornou otázku, je-li návod dle § 5 (návod zdařený) povahy akcesorní neb ne; neboť přes ustanovení § 9 důsledky, plynoucí ze zodpovědění otázky té, jsou principielního významu.

[1]) Cit. str. 157.

Pokud jde o můj názor, domnívám se, že v ustanovení § 5 marně pátráme po nějakém momentu, z něhož by bylo lze souditi na akcesorní povahu návodu; naopak jsem toho mínění, že akcesorní povaha návodu je rakouskému právu zcela neznáma. Historický výklad nedává sice také zde žádné opory pro můj neb opačný názor, leč že bychom snad se slovy zákona hráti si chtěli. V tomto případě mohli bychom učení o akcesorní povaze návodu a limine zamítnouti, dovolávajíce se čl. 3. § 6 Theresiany, § 7 osnovy Kreßovy a § 7 zákona Josefinského, kde verbis expressis činnost návodcova jako p ř í č i n a zločinu se označuje. Důvody takové však zajisté věci by neprospěly; vždyť nejde v práci vědecké o literu zákona, nýbrž o zjištění smyslu jeho. Tu pak docházím k těmto důsledkům:

Zákonodárce trestní chrániti chce předpisy svými jisté statky právní: život, majetek, osobní svobodu a pod. Předpisy ty obracejí se především jen ku přímému pachateli, zakazujíce vražditi, cizí majetek zlomyslně poškozovati, cizí svobodu zlomyslně omezovati, t. j. zakazujíce právě onu činnost, jíž bezprostředně statek právní zničen, ohrožen býti má. Tato činnost také nejvíce vystupuje do popředí, bezprostředně se dotýká zájmů společenských a individuálních. Zákonodárce seznává však záhy, že ochrana statků právních není úplná, dostatečná, stíhá-li se jedině ten, kdo přímo (bezprostředně) činnost zločinnou vykonal, zůstávají-li však beztrestni ti, kteří činnost zločinnou sice přímo nevykonali (nevraždili, cizí majetek zlomyslně nepoškodili), kteří však snad stejně jako přímý pachatel, činnost tu zavinili. Tak vzniká potřeba výhružku trestní rozšířiti i na návodce (a pomocníka). Zákonodárci lze pak dáti se trojí cestou:

1. Může návod a pomoc k činům trestným prohlásiti za samostatný, jednotný čin trestný a stanoviti: Kdo navádí a pomáhá k činu trestnému dopouští se činu trestného a trestce se tímto (blíže stanoveným) trestem.

2. Může návod a pomoc k jistým, pojmově blíže určeným činům trestným (k vraždám, krádežím, násilným smilstvům) prohlásiti za samostatný čin trestný a stanoviti: Kdo k vraždám (krádežím, násilným smilstvům) navádí a pomáhá dopouští se činu trestného a trestce se tímto (blíže určeným) trestem.

3. Konečně může ještě dále specialisovati, vycházeti od určitého, individuálně určeného činu trestného (vraždy na osobě *X*, krádeže na osobě *X*, násilného smilstva na osobě *X*) a stanoviti: Kdo navádí neb pomáhá k tomuto určitému zločinu (k vraždě na osobě *X*), dopouští se činu trestného a tresce se tímto (blíže určeným trestem).

Kterou z těchto cest zákonodárce se dá, o tom rozhodne možnost specialisace v konkretním případě. Navádí-li někdo k činům trestným, neuváděje při tom činů ani dle druhu určitých, nezbývá zákonodárci než voliti cestu první a omeziti snad, z důvodů kriminálně politických, trestnost takovéhoto návodu (vybízení) jen na ty případy, kdy vybízení stalo se ve formě obzvláště nebezpečné (srov. na př. § 305 rak. tr. z.).

Navádí-li někdo k deliktům jen dle druhu určitým, tu může zákonodárce správně voliti jen cestu druhou, která skýtá již bezpečnější základ pro stanovení správného způsobu a míry reakce trestní. Činy, k nimž bylo naváděno (vybízeno) dávají tu již přesné zabarvení činnosti návodcově. Leč důvody kriminálně politické mohou také zde zákonodárce vésti k tomu, že trestnost návodu (vybízení) omezí toliko na případy, v nichž vybízení se stalo ve formě obzvláště nebezpečné (srov. na př. § 59 lit. *c*, § 80 r. tr. z., § 8 zákona o třaskavinách, jichž vzájemné porovnání je v mnohém poučné).

Zbývá třetí případ, někdo navádí neb pomáhá k činu trestnému individuálně určitému. Zde úmysl návodcův a pomocníkův jest již tak určitý jako pachatelův: všichni chtějí určitému činu trestnému, činnost návodcova i pomocníkova nese se právě tak k jeho uskutečnění, jako pachatelova. Co přirozenějšího než, že zákonodárce, veden jsa zcela správnou úvahou, stanoví: Ten, kdo k určité (individuálně určené) činnosti trestné naváděl a pomáhal, je stejně vinen a v důsledku toho stejně trestný jako ten, kdo činnost tu přímo vykonal. Zákonodárce nastupuje tu cestu třetí, vychází od návodu a pomoci ku konkretnímu zločinu a stanoví, že trest návodce a pomocníka je zásadně týž jako přímého pachatele (poněvadž dle názoru zákonodárcova i vina jejich je stejná).

Nic jiného nespatřuji v předpisu § 5 odst. 1, pokud jedná o návodu a pomoci. Zákonodárce prostě tu stanoví, že ten, kdo

navádel neb pomáhal k určité činnosti zločinné, (a podotýkám ihned objektivně zločinné) je tak vinen, jakoby se sám činnosti té byl dopustil (vina jeho rovna je vině pachatelově) a proto i stejným trestem se stíhati má. Že by přímý pachatel skutečně se musil zločinu t. j. činu zaviněného dopustiti, pro názor ten nenalézám v citovaném ustanovení zákonném žádného dokladu. Ano kdybych zákon opět slovíčkářsky vykládati chtěl, mohl bych toho se dovolávati, že slovo „Uebelthat" a contr. předchozího „Verbrechen" jasně k tomu ukazuje, že stačí pouhý čin objektivně zločinný, a nevyhledává se skutečného zločinu (činu zaviněného). Leč, jak jsem uvedl, nepřikládám takovémuto „odůvodnění" žádného významu.

Tolik však jest jisto, že zákonodárce stanově předpis § 5 měl na mysli toliko případy typické v tom smyslu, že návod a pomoc se zdařily. T. j. zákonodárce vycházel tu z předpokladu, že ten, kdo byl naváděn, resp. komu bylo pomáháno, alespoň objektivně trestného pokusu se dopustil. Případy nezdařeného návodu, nezdařené pomoci zůstaly citovaným ustanovením zákonným nekryty. Rovněž nebylo zákonného předpisu o tom, jaký vliv mají na trestnost pachatele, pomocníka a návodce osobní důvody trestnost činu vylučující neb zrušující (resp. zmírňující neb zvyšující), které toliko u některého z nich se vyskytují.

Stavu tomuto odpovídala zcela ustanovení trestního zákona z roku 1803, jehož § 5 shoduje se úplně s prvním odstavcem dnešního § 5, a v němž nebylo ustanovení dnešního § 5 odst. 2 a § 9. Byla stavem tímto skutečně kodifikována akcesorní povaha účastenství ve smyslu učení panujícího? Zajisté že ne. Zákonodárce stanovil jen jako podmínku trestnosti návodcovy a pomocníkovy tu skutečnost, že došlo alespoň objektivně k pokusu činnosti, k níž bylo naváděno neb pomáháno. Že pokus ten také pachateli k vině by přičítán býti musil a in concreto trestným býti měl, o tom nenacházíme v zákoně nejmenší zmínky.

Pochybnosti ovšem vznikaly. To nelze upříti. Praxe nebyla si zcela jista, jak zacházeti s návodcem a pomocníkem, když z osobních poměrů pachatel byl beztrestný, neb stihnouti ho měl trest privilegovaný. Pochybnosti ty rozptýliti se snaží dvorní dekrety z 11. června 1813 č. 1052 sb. z. s. a z 20. listopadu 1817 č. 1387 sb. z. s., které stanovily, že nemá se osvobození dané

dětem mladším 14 let (§ 2 d.), jakož i členům rodiny (§ 168 díl I., § 213 díl II. zákona z r. 1803) rozšiřovati na účastníky, u nichž tyto výjimečné důvody se nevyskytují.[1]) Předpisy těchto dekretů staly se základem dnešního odstavce druhého § 5, s nímž již v osnově *Hyeově* z roku 1850 se setkáváme: „Okolnosti omluvní, jež trestnost zločinu pro pachatele neb pro některého ze spoluvinníků neb účastníků jediné působením osobních poměrů zrušují, nemají býti rozšiřovány na ostatní spoluvinníky a účastníky".

Jak chtělo ustanovení toto stávající pochybnosti rozhodnouti? O tom nejlepší výklad podává nám tvůrce jeho, *Hye*. Týž nejprve vykládá všeobecně ustanovení § 5. odst. 1. tímto pravidlem: „Wenn in Beziehung auf ein Verbrechen mehrere Personen zusammenwirken, so ist die objektive Strafbarkeit jeder dieser Mitwirkungsarten überhaupt, und die Qualifikation derselben als einer bestimmten Art von Verbrechen zunächst nach der Schuld, des unmittelbaren (physischen Haupt-) Thäters zu beurtheilen, so daß jedem Mitwirkenden diejenige That und Schuld zur Last gelegt werden kann, die nur überhaupt — objektiv — geschehen, und als in dieser objektiven Beschaffenheit vor sich gehend dem Mitwirkenden bei seiner, wenn auch nur zu dem einen oder anderen Bestandtheile derselben geleisteten, Mitwirkung bekannt gewesen ist."[2])

Z pravidla tohoto jsou však, jak *Hye* dále uvádí, dvě důležité výjimky:[3])

1. Pravidlo to platí jen, pokud jde o okolnosti, jež dotýkají se objektivní stránky činu, neplatí pokud jde o momenty, jež způsobují, že činnost o sobě (objektivně) zločinná přímému pachateli vzhledem k osobním poměrům subjektivně jako zločinná přičítána býti nemůže. Totéž platí o osobních poměrech, jež trestnost činu zmírňují neb zvýšují.

2. Osobní poměry, jež činnost návodcovu a pomocníkovu činí zločinnou, neb v jiný způsob ji změňují, anebo trestnost její zrušují, nepůsobí pravidlem na trestnost přímého pachatele.

---

[1]) Srov. *Hye*, „Das oest. Strafgesetz", str. 250 a 251. — *Hoegel*, „Geschichte des oest. Strafrechtes", díl I. str. 195 a 196.

[2]) Cit. str. 242.

[3]) Cit. str. 248 a násl.

A tu se domnívám, že je nesporno, že tyto důležité výjimky vylučují akcesorní povahu účastenství (návodu a pomoci). Jak také z vývodů *Hycových* jasně je patrno, nelze odstavec druhý § 5 nikterak srovnati s panujícím učením. K trestnosti návodu a pomoci nevyhledává se dle *Hycho* nic jiného, než aby přímý pachatel spáchal čin objektivně zločinný, neb alespoň objektivně trestný pokus jeho. Nevyhledává se, by činnost jeho byla také subjektivně zločinnou. *Hye* výslovně uvádí: „Wenn also z. B. bei einer von Mehreren begangenen Brandlegung der Hauptthäter oder einer der übrigen Mitschuldigen oder Theilnehmer zur Zeit der That im Zustande der vollen Berauschung (§ 2 lit. *c*) oder noch nicht 14 Jahre alt (§ 2 lit. *d*) war, so bewirkt dieß nur, daß die Handlung ihm allein subjectiv nicht als Verbrechen zugerechnet werden darf, allein es hört dadurch die Handlung nicht auf, objectiv ein Verbrechen zu sein, und eben darum bleiben alle übrigen Mitwirkenden mit voller Gerechtigkeit noch immer eines Verbrechens schuldig".[1])

Z vývodů těchto je také patrno, v jakém smyslu nutno vykládati slova (§ 5 odst. 2) „okolnosti omluvní, které trestnost jediné působením osobních poměrů zrušují". Jimi je rozuměti bezvýjimečně všecky okolnosti, jež z osobních důvodů vylučují trestnost činnosti objektivně trestné, tedy osobní důvody trestnost vylučující v nejširším slova smyslu. K nim patří důvody z osobních poměrů nejen trestnost ale i vinu pachatelovu vylučující. Tedy stejně důvody vylučující příčetnost, zlý úmysl, jako ony, které vylučují jen trestnost toho kterého pachatele buď vůbec neb jen v konkretním případě. Jak všeobecně dnes se uznává, nutno dále ustanovení § 5 odst. 2 extensivně vykládati, rozšiřovati je též na důvody trest zvyšující a snižující. Toliko znaky konstitutivní, spočívající v osobních poměrech, t. j. takové, které náležejí ke skutkové podstatě činu trestného, neb zakládají určitou jeho kvalifikaci zákonnou (praxe mluví o osobních poměrech povahy objektivní) zůstávají ustanovením § 5 odst. 2 pravidlem nedotčeny.

Jak za takových poměrů mluviti lze ještě o akcesorní povaze návodu a pomoci, zůstává naprostou záhadou, nemá-li se pred-

[1]) Cit. str. 250.

pokládati, že slovům „akcesorní povaha" zcela jiný smysl se připisuje, než jaký panující doktrina s nimi spojuje. Předpoklad takový je také zcela odůvodněný. Vývody četných rakouských kriminalistů opravňují zastávati, že akcesorní povahou návodu a pomoci není v podstatě nic jiného rozuměti, než že návod a pomoc jsou beztrestny, nedošlo-li alespoň k objektivně trestnému pokusu činnosti hlavní.

V mínění tom utvrzuje mne vedle jiných zejména ten fakt, že téměř všeobecně se tvrdí, že ustanovením § 9 rak. tr. z. návod pozbyl akcesorní své povahy. Názor tento nelze však, vzhledem k výkladu na str. 58 jinak vysvětliti, než tím, že slovům „akcesorní povaha" právě smysl shora uvedený se připojuje. Že by slovům těm ještě jiný smysl mohl se přikládati, zejména, že by jimi se měla akcentovati ta skutečnost, že návodce a pomocník téhož deliktu jako hlavní pachatel se dopouštějí a tedy také přibližně stejným trestem stíhati se mají, mám vzhledem k ustanovení § 9 „jímž návod pozbyl akcesorní povahy" za vyloučeno.

Při tomto různém pojetí slov „akcesorní povaha" bylo by ovšem bývalo velice záhodno odchylné stanovisko rakouské teorie náležitě zdůrazniti, a to tím spíše, když jednotliví spisovatelé rakouští bez jakékoli výhrady literatury německého práva trestního se dovolávají a k označení akcesorní povahy návodu a pomoci začasté užívají slovních obratů, jež přímo tomu zdají se nasvědčovati, že slov „akcesorní povaha" užívají ve smyslu panující teorie práva německého. - Omezuji se na jediný příklad: Není zajisté správno, končí-li *Hye* výklad svůj § 5 takto: Podstata akcesorní povahy návodu a pomoci spočívá v tom, že návodce a pomocník posuzují se dle cizího zavinění.[1])

Z uvedeného dospívám k tomuto důsledku: Jak z výkladů *Hyeových* je patrno, stačí dle předpisu § 5 rak. tr. z. k trestnosti návodce a pomocníka, aby hlavní pachatel činu objektivně trestného (alespoň jako pokusu) se dopustil; by šlo o čin zaviněný a subjektivně trestný, se nevyhledává. Nejsou tedy návod a pomoc dle rakouského práva trestního povahy akce-

[1]) Cit. str. 254.

sorní (alespoň ve smyslu v literatuře německé dnes vládnoucím).

Na tomto předpokladě lze nyní správně oceniti učení jednotlivých spisovatelů.

Názory *Geyerovy* jsou nám částečně již známy. *Geyer* dovolávaje se znění § 5 rak. tr. z. zastává akcesorní povahu návodu a pomoci. Domnívá se však omylně, že ustanovením § 9 téhož zákona návod pozbyl akcesorní své povahy. Pokud jde o pomoc, zastává *Geyer*, že její akcesorní povahu nelze bráti příliš abstraktně. Na tomto nejistém základě vybudováno je celé učení *Geyerovo*, které, přes pozoruhodnou důmyslnost auktorovu, vykazuje četné vnitřní rozpory, tak že je téměř nemožným jádro jeho přesně stanoviti.

Podstata učení *Geyerova* o návodu je tato: Navedený pachatel musí vždy jednati dolosně; nejedná-li dolosně (ve zlém úmyslu), není návodu, nýbrž „domnělý" (der scheinbare) návodce je nepřímým pachatelem.[1]) Tak je tomu, když pachatel jednal v omluvitelném omylu, z neodolatelného donucení, neb když byl nepříčetný (choroba duševní, věk dětský, potlačení sil duševních).[2]) Stanovisko své vyjadřuje *Geyer* zcela přesně: „In diesem Fall kann man den Drohenden nicht mehr als Anstifter betrachten, denn man kann nur zu einen V e r b r e c h e n anstiften, der Bedrohte hat aber nach der klaren Anordnung des Gesetzes k e i n Verbrechen begangen. Der Bedrohte ist nicht s c h u l d i g eines Verbrechens, folglich kann er keine M i t s c h u l d i g e n haben."[3]) Slova tato způsobem, každou pochybnost vylučujícím prokazují, že *Geyer* zastává zásadně akcesorní povahu návodu ve smyslu učení panujícího.

Jděme však o něco dále. *Geyer* správně poznává, že pojem nepřímého pachatelství je značně omezen, že při některých deliktech nelze s ním počítati: „„Neúředník nemůže nikdy jako přímý pachatel zneužitím moci úřední vinen býti, stejně nemůže vinna býti (jako nepřímý pachatel) osoba ženská násilným smilstvem, osoba neprovdaná cizoložstvím s osobou neprovdanou. Připojme však ihned k tomu — poněvadž — takové případy

[1]) *Geyer*, „Erörterungen", str. 97.
[2]) „Erörterungen", str. 103.
[3]) „Erörterungen", str. 114.

obyčejně na škodu správného posuzování se zřetele se pouštějí — slaboučký člověk nemůže býti nepřímým pachatelem loupeže znásilněním člověka daleko silnějšího, němý nemůže býti „pachatelem" slovní urážky, člověk psaní zcela neznalý nemůže být „vlastnoručním" vystavitelem falešné listiny, muž soulože neschopný nemůže býti pachatelem násilného smilstva. Nemohou však osoby tyto k uvedeným činům naváděti?"[1]) *Geyer* přisvědčuje.

Jak však trestati takovéhoto „domnělého" návodce? Vždyť přece dle *Geyera* musí býti beztrestným, neboť stejně jako nemůže býti nepřímým pachatelem, nemůže býti i trestným návodcem. Slova na předchozí stránce citovaná musí tu přece nezbytně, bezpodmínečně platiti. Leč není tomu tak, přes to, že pachatel není vinen zločinem a nemůže tedy, dle *Geyera* míti spoluvinníka, je tu přece spoluvina možna. *Geyer* dovolává se prostě ustanovení § 5 odst. 2 a praví: „Daraus folgt zwar zunächst nur betreffs des Verhältnisses zwischen Anstifter und Thäter, daß wenn der letztere aus rein subjektiven Gründen (z. B. wegen Wahnsinnes oder wegen seines Alters unter zehn Jahren u. s. w.) straflos bleibt, der erstere nichts desto weniger gestraft wird." [2])

Geyer dostává se tak ze slepé uličky svojí teorie ovšem jen tím způsobem, že sám popírá, co dříve tvrdil; opouští zcela akcesorní povahu návodu, ačkoliv § 9 v těchto případech nejmenší viny na tom nemá. Správná úvaha o nesprávné fikci nepřímého pachatelství vede nezbytně *Geyera* k tomu, že de facto opouští učení o akcesorní povaze návodu, již v předu tak přesvědčivě zastávati se snažil.

Stejně nedůsledným, jako v učení o návodu je *Geyer* také v učení o pomoci. I zde vychází z předpokladu, že pomoc jen tehdy je trestna, když hlavní pachatel zločinu se dopustil.[3]) Jak však již podotknuto, nesmí se zásada ta vykládati příliš abstraktně, neboť „pokud jde o subjektivní důvody trestnosti a beztrestnosti pachatelů a pomocníků, je nutno zcela samostatně je posuzovati." [4]) „Předem budiž na to upozorněno, že ničeho nemění

[1]) „Erörterungen", str. 126 a 127.
[2]) „Erörterungen", str. 132.
[3]) „Erörterungen", str. 121, 146 a 147.
[4]) „Erörterungen", str. 157.

na trestnosti pomocníkově, jestli ten, kdo domněle (scheinbar) jako přímý pachatel zločinu se dopouští je nepříčetný, a je také zcela nerozhodno, zda pomocník o této nepříčetnosti ví neb ne. Jestli *A* podá zuřivému nůž, poněvadž vidí, že týž někoho zavražditi chce, s přáním, by tak se stalo, tu budiž trestán jako pomocník v pokusu vraždy neb vraždě dokonané, předsevezme-li zuřivý čin, který o sobě pozorován, nepřihlížejíc k nepříčetnosti pachatelově, byl by pokusem vraždy neb vraždou dokonanou. Dle § 137 bude pak trestán jako ten, „kdo k činu vzdálenějším způsobem" přispěl. A to, jak řečeno, i když ví, že má před sebou člověka duševně chorého".

Poznáváme, že *Geyer* i zde zcela opouští svoje základní stanovisko o akcesorní povaze návodu a dospívá tak ku podstatně správnému výkladu našeho zákona trestního.

Také *Jankovo* stanovisko postrádá potřebné přesnosti. *Janka* praví všeobecně: Zločinné účastenství předpokládá vztah nejen k činnosti, nýbrž ku zločinné činnosti druhého (pachatele). S ním nesetkáváme se v těch případech, v nichž není, neb alespoň nelze si představiti, pachatele zločinu se dopouštějícího; tedy nejen tehdy, když pachatel je nepříčetný neb jedná v omluvitelném omylu zlý úmysl vylučujícím (zde účastník sám je pachatelem) nýbrž i tehdy, když činnost pachatelova normě se nepříčí. Ano, zásadně se ani nevyhledává, by delikt pachatelův byl spáchán. Účastník stává se činem svým trestným nezávisle na pachateli. (Jinak učení panující.) Předpisy platného práva mohou však v tomto směru vésti si jinak, zejména mohou trestnost účastníkovu učiniti závislou na tom, že pachatel činu trestného se dopustil. Tak je tomu částečně i v rakouském právu trestním.[1])

Toto všeobecné stanovisko *Jankovo* není zajisté příliš jasné. Zejména nelze dobře rozuměti tomu, co *Janka* vyjádřiti chce slovy: „Verbrecherische Teilnahme ist daher nicht vorhanden, wo ein verbrecherischer Täter nicht besteht, bzw. nicht vorgestellt ist". Přirozeně vykládal bych slova ta ve smyslu *Belingově*: návod a pomoc, mají-li býti trestny, musí směřovati k jisté, skutkové podstatě odpovídající, normě se příčící činnosti

[1]) Janka-Kallina, str. 136 a 137.

druhého; nevyhledává se však, by skutečně k činnosti takové došlo. Výkladu takovému zdála by se též nasvědčovati slova: „Ja es ist grundsätzlich nicht erforderlich, daß das Delikt des Thäters wirklich begangen wurde. Der Theilnehmer wird durch seine Handlung unabhängig von der Handlung des Thäters strafbar. (Anders die herrschende Meinung, welche die Teilnahme als Theil am Verbrechen des Thäters ansieht und daher für dieselbe begrifflich die Existenz dieses Verbrechens, mindestens den Versuch, verlangen muß)".

Však výklad takový je vyloučen, neboť odporují mu další slova *Jankova*: „Sie (die verbrecherische Theilnahme) fehlt nicht nur dann, wenn der Thäter unzurechnungsfähig oder infolge Irrthums schuldlos oder doch nur für Fahrlässigkeit verantwortlich ist — — —". Proč v těchto případech přes to, že zločinného pachatele tu není, nebylo by lze téhož si představiti, nelze chápati; jisto však je, že *Janka* zločinné účastenství tu vylučuje.

Je tedy nutno všeobecný názor *Jankův* takto formulovati: K trestnosti návodcově a pomocníkově se nevyhledává, by pachatel činu trestného neb jeho pokusu se dopustil. Návodce a pomocník jsou trestny bez ohledu na činnost pachatelovu. Trestný návod a trestná pomoc jsou však vyloučeny, jestli navedený neb ten, komu bylo pomáháno, je nepříčetný, jedná v omluvitelném omylu, neb kulposně. — Lze snadno poznati, že toto učení *Jankovo* není ani dostatečně jasné ani správné. Není-li k trestnosti návodu ani třeba, aby naváděný činu trestného se dopustil (tedy trestný je i návod nezdařený) proč vyhledává se k trestnosti zdařeného návodu, zdařené pomoci, aby pachatel jednal ve zlém úmyslu. *Janku* svádí tu nezdravá fikce nepřímého pachatelství k chybným závěrům; zapomíná, že musí dojíti k důsledkům svrchovaně nesprávným a nespravedlivým, když s fikcí tou nelze pracovati. Abych veškerému nedorozumění se vyvaroval, omezuji se opětně na příklad latentní choroby duševní. Proč má býti trestný ten, kdo bezúspěšně latentně chorého k činu trestnému svésti se snažil a beztrestný ten, kdo s úspěchem ho navedl. Nevyhledává-li se k trestnosti návodu, by delikt skutečně byl spáchán, by došlo ku zaviněnému činu trestnému, proč činiti trestnost návodcovu (a pomocníkovu) závislou na vině pachatelově? Nač zastávati zcela zbytečně ne-

správný důsledek učení panujícího, když učení to výslovně se odmítá.

Stejně nepřesné jsou vývody *Jankovy*, pokud jde o právo platné. Poznali jsme názor *Jankův*, dle něhož platné právo rakouské trestnost návodu, ovšem jen částečně, činí závislou na tom, že navedený alespoň trestného pokusu se dopustil. Z předchozích vývodů *Jankových*, zejména z poukazu na učení panující je souditi, že *Janka* tu činem trestným rozumí nikoli čin, objektivně, nýbrž subjektivně trestný, zaviněný. Výkladu tomu nasvědčuje také jeho učení o prostředcích návodu: „Art und Beschaffenheit des Anstiftungsmittels ist gleichgiltig, sofern nur das Verbrecherische des Entschlusses, bzw. der Deliktsdolus auf Seiten des Thäters nicht ausgeschlossen wird.“ [1]) Nesetkáváme se tedy s trestným návodem, když zločinnost rozhodnutí, zlý úmysl pachatelův je vyloučen (duševní choroba, věk dětský, nedospělost, omyl, donucení a pod.).

Jak však s tímto názorem srovnati další tvrzení *Jankovo*, že trestnosti návodcovy a pomocníkovy nedotýkají se „osobní poměry, jejichž význam dle práva trestního spočívá ve skutečnosti jen v individualitě toho, u něhož se vyskytují“.[2]) Jako takové uvádí pak *Janka* nejen důvody trestnost zrušující, trestnímu stíhání překážející, ale i důvody subjektivní trestnost vylučující. Mezi poslední je zajisté nezbytno počítati i důvody zlý úmysl vylučující. Z toho však plyne, že nedotýká se trestnosti návodcovy (pomocníkovy) nedostatek zlého úmyslu na straně pachatelově, že návodce i pomocník jsou trestni, přes to, že hlavní pachatel činu zaviněného, zločinu se nedopustil. Tím však vzniká nezbytně rozpor mezi dřívějšími vývody *Jankovými*, a konstrukce nepřímého pachatelství se stává zbytečnou.

Stanovisko *Fingrovo* je v mnohém ohledu zajímavé, od onoho ostatních rakouských kriminalistů značně odchylné. Tak již definice návodce a intelektuálního pomocníka: „Der intellectuelle Urheber, auch Anstifter genannt, (ist) derjenige, der durch Befehl, Anrathen, Unterricht die Uebelthat eingeleitet hat. Der intellectuelle Gehilfe, (ist) derjenige, der durch Unterricht

[1]) Cit. str. 143.
[2]) Cit. str. 146.

oder Lob die Uebelthat vorsätzlich veranlasst hat".[1]) Zde *Finger* označuje jako pomocníka (intelektuálního) toho, kdo dle převládajícího názoru nesporně je návodcem. Pokud jde o akcesorní povahu návodu, zasluhuje pozornosti, že *Finger* výslovně i pro rakouské právo trestní zastává učení panující v literatuře německého práva trestního. Jako karakteristické pro návod uvádí, „že zločinný výsledek se uskutečňuje prostřednictvím pachatele dle práva trestního zodpovědného" (str. 199). Není-li navedený dle práva trestního zodpovědný, nelze-li mu přičítati „zaviněné přestoupení normy" (str. 200), a není také návodu. Zde dlužno si pomoci pojmem nepřímého pachatele (str. 195), pokud téhož ovšem užiti lze. *Finger* se snaží proto po způsobu *Lisztově* pojem ten jak nejvíce rozšířiti (i žena může býti nepřímým pachatelem násilného smilstva, i neúředník může býti nepřímým pachatelem deliktu úředního); přes to však vyskytují se případy nekryté.

Jak s tímto výkladem lze srovnati tvrzení *Fingrovo*, že ustanovením § 9 rak. tr. z. návod pozbyl své akcesorní povahy, zůstává záhadným, nechceme-li přes to, že předchozí výklad *Fingrův* pravému opaku nasvědčuje, za to míti, že i *Finger* akcesorní povahou návodu rozumí jen nezbytnost alespoň představového vztahu k činnosti objektivně zločinné.

Učení *Fingrovo* nestává se jasnějším ani výkladem o pomoci a „vlivu osobních poměrů na trestnost spoluvinníků". Pokud pomoci se týče, praví prostě: „Pomoc je dle rakouského práva akcesorní formou viny, pomocník stává se trestným teprve tehda, když pachatel alespoň pokusu činu trestného se dopustil" (str. 207). Opírajíce se o předchozí výklad dospíváme i pokud jde o pomoc k tomu důsledku, že dle *Fingra* ve všech případech, v nichž zlý úmysl pachatelův je vyloučen, vyloučena jest i trestnost pomoci. Lze tedy *Fingra* právem prohlásiti za důsledného zastánce akcesorní povahy návodu a pomoci ve smyslu učení panujícího i v právu rakouském, přes to, že zákon náš k výkladu takovému žádného podnětu nedává, naopak předpisy svými týž přímo vylučuje.

Také výklad *Lammaschův* o akcesorní povaze návodu a pomoci nepodává jasného obrazu. V příčině návodu praví: Ná-

[1]) Srov. „Das Strafrecht" I. díl, I. vyd. str. 198. Cituji I. vyd.; místa citovaná přijata beze změny i ve vydání II. (1902).

vodcem dle § 5 je ten, kdo úmyslně určitou osobu přiměje (bestimmt) ku zločinné činnosti. Dle rakouského zákona trestního je návod „nejen akcesorní ale i samostatnou formou viny trestné, t. j. návod je trestný nejen tehdy, když navedený podniknul činnost pokusnou, která jej samého činí trestným, nýbrž trestný je dle § 9 též návod bezvýsledný".[1])

Toto stanovisko *Lammaschovo* je pozoruhodno jednak tím, že správně se poukazuje k tomu, že ustanovení § 9 nikterak nevylučuje akcesorní povahu návodu dle § 5, jednak tím, že akcesorní povaha návodu dle § 5 otevřeně a souhlasně s učením panujícím se zastává. Akcesorní formou viny rozumí totiž *Lammasch* formu takovou, která „jen v případě viny hlavního vinníka (pachatele) přichází v úvahu".

Tím však rozchází se *Lammasch* s předpisem právě toho paragrafu, o který výklad svůj opírá (§ 5). Neboť na str. 40. svého nástinu nucen je přiznati, že věk dětský, duševní choroba, úplná opilost, ačkoli vylučují vinu, nevylučují spoluviny (návodu a pomoci). Jak za těchto poměrů může *Lammasch* tvrditi, že návod a pomoc (str. 38 a 39) jsou dle rakouského práva trestního akcesorní povahy ve smyslu jím přijatého učení panujícího, zůstává opět záhadno.

Uvedené ukázky z výkladu předních rakouských kriminalistů ukazují, dle mého názoru, z dostatek nejistotu a nejasnost dnešního učení o akcesorní povaze návodu a pomoci v teorii rakouského práva trestního. Vyjímajíc jediného *Hoegla*,[2]) který akcesorní povahu návodu a pomoci dle rakouského práva trestního popírá, nenajdeme ve výkladech rakouských kriminalistů ani správného poučení o tom, co je to akcesorní povaha účastenství, ani o tom, lze-li i dle rakouského práva trestního akcesorní povahu účastenství zastávati. Vše, jak jsem podotknul, je nejasné, nejisté a četné jsou vnitřní rozpory.

Správný, dle mého názoru, jest jediné výklad tento: akcesorní povaha návodu a pomoci ve smyslu učení panujícího je rakouskému právu trestnímu neznáma. Trestny jsou návod a pomoc

[1]) *Lammasch*, „Grundriss des Strafrechts". III. vyd., str. 37 a 38.

[2]) „Geschichte des oest. Strafrechtes", díl I., str. 108 a násl. — Srov. též pozn. 2. na str. 56.

k činnosti objektivně zločinné t. j. k činnosti bezprávné (normě se příčící), která odpovídá jisté skutkové podstatě, jistému typu ve smyslu Belingově. Podmínkou trestnosti návodu a pomoci dle § 5 (a cont. § 9) je však ta skutečnost, že ten, kdo byl naváděn, resp. komu bylo pomáháno alespoň pokusu činu objektivně trestného se dopustil.

O vlivu osobních poměrů jednotlivých účastníků na jejich trestnost pojednáno bude v pozdějších studiích samostatně. Zde chci jen poukázati ještě všeobecně ku trestnosti nezdařeného návodu a beztrestnosti nezdařené pomoci a odpověděti tak na výtku *Makarewiczovu*, že rakouské právo trestní neprávem příliš zdůrazňuje objektivní element ve zločinu, prohlašujíc nezdařenou pomoc beztrestnou. [1])

Podotknul jsem již dříve, že z důvodu stručnosti označuji nezdařeným návodem návod dle § 9; tedy navádění toho, kdo svésti se nedal, neb již dříve byl rozhodnut, neb sice svésti se dal, avšak činu objektivně trestného (byť i jen objektivně trestného pokusu) se nedopustil. Je správno, že rakouský zákonodárce nezdařený návod tresce, nezdařenou pomoc nikoli? Názory se rozcházejí. Jedni neschvalují trestnost nezdařeného návodu, (na př. *Geyer*, *Finger*), druzí naopak neschvalují beztrestnost nezdařené pomoci (*Makarewicz*). Oba názory opírají se o jisté důvody, které žádají náležitého ocenění.

Pokud prvého názoru se týče, mohu se omeziti na vývody *Geycrovy*, vzhledem k jejich úplnosti, neboť u ostatních spisovatelu nenalézáme podstatně nových myšlenek. Názor *Geyerův* je tento: Ustanovení § 9 rak. tr. z. o trestnosti nezdařeného pokusu nelze schvalovati jednak z důvodů čisté spravedlnosti, jednak z důvodů kriminálně politických. Nelze prý s tím souhlasiti, že nezdařený návod stejně (alespoň in thesi) se tresce, jako návod zdařený, když došlo jen k pokusu činu trestného. *Geyer* se táže: „Kde je logika v tomto měřítku trestním?“ [2]) Ještě větší nesrovnalost je však prý v tom, že při nezdařeném návodu, návodce je zcela zbaven možnosti od návodu ustoupiti, kdežto tomu, kdo zdařeného ná-

[1]) Srov. *Makarewicz*, „Einführung in die Philosophie des Strafrechts“, str. 433.

[2]) „Erörterungen“, str. 106.

vodu se dopustil, možnost ta je zachována. Týž stává se beztrestným, zamezí-li tomu, by zločin navedeným byl dokonán.[1])

Je patrno, že poslední důvod není významný jen po stránce čisté spravedlnosti, ale i po stránce kriminálně politické. Posledního momentu dovolává se zejména *Finger*: „Se stanoviska kriminálně politického nelze toto ustanovení (§ 9) schvalovati — zůstává-li ten, komu návod se nezdařil, trestným, a to dle rakouského práva skoro právě tak trestným jako ten, komu návod se zdařil, tu bude zde hrozící trest pobídkou, chtěný výsledek uskutečniti jinou cestou; neboť trest hrozí již tak jak tak, a motivy, jež ku zločinu nabádají, pozbývají tím veškeré protiváhy."[2])

Jde tedy o to: jsou námitky tyto správny, neb alespoň tak závažny, by vyvážily důvody, jež vedly zákonodárce k tomu, by nezdařený návod trestným prohlásil? Domnívám se, že není tomu tak. Přihlédněmež nejdříve ku dané otázce se stanoviska čisté spravedlnosti. Je spravedlivo, aby ten, kdo nezdařeného návodu se dopustil, byl zásadně beztrestný? Nelze věru ani okamžik o opaku pochybovati. Vždyť beztrestností nezdařeného návodu bylo by sankcionováno krajní bezpráví: jednak zásadní ručení za náhodu, jednak beztrestnost činnosti naprosto špatné, antisociální, svrchovaně ohrožující statky právní jak naváděného, tak i toho, proti němuž útok zločinný má směřovati.

Pokud jde o první moment, rozhodovala by o trestnosti návodce nikoli jeho špatnost, zločinnost, nýbrž poctivost, ovšem snad také zbabělost neb špatnost navedeného. Pokud druhého momentu se týče, vyžaduje trestnost nezdařeného návodu nejen zájem státu na účinném boji proti zločinnosti, ale i slušnost vůči naváděnému a tomu, jenž zamýšleným zločinným útokem má býti poškozen. První nemá býti beztrestně obtěžován a v krajní nebezpečí vydáván špatností návodcovou, druhý nemá býti beztrestně nepokojován zločinnými záměry návodcovými, jež zřejmě ve světě vnějším již se projevují. Tak zásada zodpovědnosti subjektivní a individuální, rovněž i zájem státní na účinném výkonu trestní spravedlnosti žádají nezbytně trestnost nezdařeného návodu.

[1]) „Erörterungen", str. 109.

[2]) „Das Strafrecht", I. díl, I. vyd., str. 201. — O stanovisku německé doktriny v této otázce, srov. *Bar*, „Gesetz und Schuld", II., str. 681—687.

Aby zákonodárce od požadavku toho upustil, k tomu mohly by ho vésti jen závažné důvody kriminálně politické. Existují však takové důvody? V otázce této je těžiště celého problemu. Jisto je, že důvody kriminálně politické, jichž *Geyer* a *Finger* se dovolávají, takovými nejsou.

Že by bylo naprosto nelogickým stíhati in thesi stejným trestem návod nezdařený jako zdařený (došlo-li jen k pokusu činnosti hlavní), tomu nelze dobře rozuměti. Činnost resp. zločinnost návodcova je v obou případech stejná, výsledek právně rozhodný v obou případech nenastal, rozdíl mezi oběma spočívá in abstracto v činnosti osoby druhé, na niž návodce většinou již žádného vlivu míti nemůže. Ano i moment objektivního nebezpečí je v okamžiku návodu všeobecně stejný při návodu zdařeném jako nezdařeném. Vedle toho nelze přehlížeti, že rozdíl mezi oběma případy návodu jest in concreto často jen v tom, které teorie pokusové se přidržíme. Dle teorií subjektivní jde často již o návod zdařený tam, kde teorie objektivní ještě návod nezdařený zastává. Tak rozhodovalo by ve skutečnosti o trestnosti návodu často jen nedostatečně odůvodněné vědecké stanovisko soudcovo.

Domnívám se tedy, že in abstracto není proti zásadně stejné trestnosti návodu nezdařeného a zdařeného (došlo-li jen ku pokusu) principielních námitek. Tam však, kde in concreto návod nezdařený méně trestným by se jevil, vystupuje do popředí právě ono *Geyerovo* „in thesi"; okolnosti polehčující, mimořádné zmírnění trestu uplatňují tu regulační svůj vliv.

Zbývá tak jen druhá námitka: kdežto zdařený návod může se státi beztrestným, zamezí-li návodce dokonání zločinu, je nezdařený návod toho privilegia prost. Také tuto námitku nepokládám ani za rozhodnou ani za správnou. Předně nedotýká se všech případů nezdařeného návodu, nýbrž týče se jen jediného: naváděný svésti se nedal. Je však správno, by v tomto případě návod zásadně byl beztrestný; nevyžaduje naopak správná úvaha kriminálně politická trestnost tohoto návodu, aby tak každý toho si byl vědom, že beztrestně nesmí nikoho k činu trestnému naváděti? Nebylo by krajně nebezpečno zárukou beztrestnosti u člověka k návodu se chystajícího podporovati tuto úvahu: Buď návod se mi zdaří, a pak dosáhnu toho, co chci, neb se mi nezdaří, ale pak také ničeho se mi nestane. Bylo by to správné a spravedlivé,

nehledíc ani k tomu, co dříve již jsem uvedl, že totiž o zločinnosti, trestnosti jednoho rozhodovala by poctivost druhého?

Může pak tato kriminálně naprosto správná úvaha státi se nesprávnou proto, že béře se tak návodci možnost ustoupením od návodu státi se beztrestným? (Nepřihlížejíc ani k tomu, že právě tato skutečnost je kriminálně politicky velice důležitou, tvořic velice výhodnou a účinnou pohnutku, aby vůbec se nenávádělo, aby vůle zločinná v zárodku svém byla potlačena). Zajisté ne. Přihlédněmež jen blíže k onomu privileji beztrestnosti pokusu dokonaného, s nímž při nezdařeném návodu (navedený svésti se nedal) nesporně se setkáváme. Poukázal jsem již ve svojí Krim. noetice [1]) k tomu, že důvod beztrestnosti pokusu dokonaného (odvrátil-li pachatel hrozící výsledek) nespočívá v požadavku spravedlnosti, nýbrž jest jen povahy čistě kriminálně politické, a že oprávněnost jeho velice je sporna.

Stojí tedy proti sobě dva důvody kriminálně politické, a jde o to, který z nich je správný. Dle mého názoru nelze o tom pochybovati, že správný je ten, který zastává trestnost pokusu dokonaného, i když pachatel další činností svojí hrozícímu výsledku zabránil.

Domnívám se, že dnešní učení o pokusu neodpovídá více etické-právním názorům doby, že zejména uvedená beztrestnost dokonaného pokusu je sankcí privilege nejčistší náhody. O tom, bude-li kdo prohlášen zločincem, bude-li trestán, nemá dle panujícího názoru rozhodovati skutečná zločinnost pachatelova, nýbrž jen čistá náhoda: je-li lékař na blízku, má-li sebou lékařské náčiní a protijedy, jede-li kolem automobil, jenž zraněného v čas odveze do nemocnice a pod. Privilej takový je nespravedlivý, a nutno se starati o to, by byl odstraněn; nesprávno však jest jeho se dovolávati proti zásadě správné, která s ním nepočítá. Odstraní-li se však tato nespravedlivá výsada beztrestnosti dokonaného (ukončeného) pokusu, uplatní-li se i zde toliko vliv lítosti, bez ohledu na nahodilý výsledek, pak vystoupí také ihned do popředí správnost učení, že i nezdařený návod má býti trestán.

Lze-li panující učení o beztrestnosti ukončeného pokusu srovnati se zněním platného rakouského zákona trestního (§ 8),

[1]) Str. 214—218.

nenáleží mi zde rozebírati, podotýkám jen, že názor kladný není nesporný. Naopak, slova zákonná lze právem vykládati ve smyslu opačném, řekl bych, spravedlivě.

Ostatně je zcela mylný názor, že uvedený privilej beztrestnosti ukončeného pokusu je povahy všeobecné. Týž opouští nás ve všech případech pokusu absolutně nezpůsobilého, kde nesporně nezasloužené dobrodiní beztrestnosti je vyloučeno. Avšak právě návod nezdařený je takovýmto absolutně nezpůsobilým pokusem a nemůže již z toho důvodu býti beztrestným. Nelze tedy, než ustanovení trestního zákona rakouského o trestnosti nezdařeného pokusu naprosto schvalovati.

Z důvodu toho nemohu se přimlouvati ani za úpravu trestnosti nezdařeného návodu dle vzoru německého zákona trestního (§ 49a), dle něhož nezdařený návod, stane-li se ústně, jen tehdy je trestán, byl-li vázán poskytnutím prospěchu jakéhokoliv způsobu. Účelem ustanovení toho je, by trestu ušetřeny byly návody lehkomyslné, postrádající vážnosti, rozvahy. Nechápu, proč lehkomyslnost měla by býti důvodem beztrestnosti činnosti skutečně antisociální, zločinné; pokud pak jde o beztrestnost návodů, které v affektu se staly, domnívám se, že náležité všeobecné ocenění affektu zcela tu dostačuje. Rovněž nenalézám žádného rozumného důvodu, proč zásadně měl by býti beztrestným i nejvážnější nezdařený návod k lehčím činům trestným.[1])

Ačkoliv s názorem, že nezdařený návod trestným býti má, zcela souhlasím, nelze mi nikterak schvalovati názor druhý, dle něhož též nezdařená pomoc má býti trestnou. Připouštím, že snad na první pohled toto moje stanovisko nedůsledným může se jeviti, ve skutečnosti však není tomu tak. Nedůsledným bylo by jen tehdy, kdyby návod a pomoc bylo jedno a totéž, kdyby vše,

[1]) Nesouhlasím proto se *Sterneckem*, by návod ku přestupku byl trestný jen tehdy, byl-li někdo naveden, kdo působením osobních poměrů není trestný, a návodce o tom věděl. Za nesprávný mám také návrh jeho, by návodce a pomocník všeho trestu byl ušetřen, snažil-li se s „činnou horlivostí" (mit tätigem Eifer) o to, by k činu trestnému nedošlo. *Sterneck* jde nesporně příliš daleko, když přimlouvá se za to, aby takováto „činná horlivost" byla důvodem trestnost vylučujícím, nehledíc dokonce ani k tomu, zda s úspěchem se setkala neb ne. V obou případech lze správně spatřovati jen důležitou okolnost polehčující. Srov. *Sterneck*, „Die Reform des oest. Strafrechtes", str. 116 a 117.

co platilo o návodu, platilo již beze všeho také o pomoci. Ve skutečnosti nemá však návod s pomocí nic jiného společného, než to, že jsou formami činnosti zločinné — avšak formami podstatně různými. Přirozeno pak, že to, co platí o jedné, nemusí již platiti o druhé.

O nezdařené pomoci lze mluviti jen tehdy, když nedošlo ani k objektivně trestnému pokusu činnosti hlavní. Došlo-li alespoň k pokusu, je trestnost pomoci nesporna. Jde tedy jen o to, vyžaduje-li spravedlnost, by trestána byla pomoc i tehdy, když ani k pokusu (objektivně trestnému) činnosti hlavní nedošlo, když ten, komu mělo býti pomáháno, ani se nepokusil o činnost, k níž mělo býti pomahâno. Jisto je, že v tomto případě nelze vůbec o skutečné pomoci mluviti, že jde tu jen o pomoc chtěnou, představovanou, o pomoc, již někdo poskytnouti jen zamýšlel, poskytnouti si přál. Kdežto však nezdařený návod se tresce jenom tehdy, když bylo naváděno, a proto, že bylo naváděno, bylo by lze nezdařenou pomoc trestati jen tehdy, když nebylo pomáháno, a proto, že nebylo pomáháno. Zde jasně vystupuje již podstatný rozdíl mezi návodem a pomocí. Nikdy jsem nezastával, že má býti pro návod trestán ten, kdo nenáváděl, ale jen naváděti chtěl; nemohu tedy také zastávati, že pro pomoc má býti trestán ten, kdo nepomáhal, ale jen pomáhati chtěl.

Trestnost nezdařené pomoci jest již proto vyloučena, poněvadž nelze dobře si představiti přiměřenou její úpravu. Co se tu má trestati? Snad již pouhá vůle pomáhati? To přece nelze, nemá-li se obětovati ona všeobecně správná zásada: cogitationis poenam nemo patitur. Neb snad toliko vůle, jež v činu se projevila? Má jako pomocník vraždy býti stíhán a trestán ten, kdo koupí si revolver, pevně doufaje, že přece snad jednou jej půjčí někomu, kdo pro vraždu nenáviděného jeho nepřítele se rozhodne? Má jako pomocník krádeže trestán býti čeledín, který každé noci přistavuje žebřík k sýpce svého pána, doufaje, že snad přece jednou zloděj přijde a po žebříku snadno do sýpky se dostane? Má jako pomocník v cizoložství trestán býti manžel, který denně nechává klíč u dveří ložnice své manželky, doufaje, že snad přece jednou soused jeho příležitosti té použije?

Domnívám se, že příklady tyto postačí, by zlejmým bylo, proč nezdařená pomoc zásadně zůstává beztrestnou. Trestnost

nezdařeného návodu a intelektuální pomoci poskytuje dostatečnou ochranu proti těm, kteří cizí činnost zločinnou chtějí vzbuditi neb podporovati. By zákonodárce šel ještě dále a stíhal trestně i toho, kdo snad toužebně si přeje, ale vždy jen přeje, podporovati cizí činnost zločinnou, jest nejen zbytečno, ale i nemožno.[1])

II. Snahy reformní.

Getz, Nicoladoni, M. J. K. — Finding, Köhler, Birkmeyer. — Závěr.

Getz, Nicoladoni, M. J. K.

Četné jsou nedostatky dnešního učení o účastenství více osob v činu trestném: neurčitost pojmová, nejistota v rozlišování jednotlivých forem účastenství, nepřirozené, dnešním etickým a právním názorům se příčící, důsledky panujícího učení o akcesorní povaze účastenství. Co přirozenějšího, než že v poslední době vyskytují se četné snahy reformní, jež stávající nedostatky odstraniti se snaží.

Z nich toliko o nejdůležitějších chci pojednati, omezuje se na reformní návrhy *Getzovy*, *Nicoladoniovy*, *Mezinárodní Jednoty Kriminalistické*, *Bindingovy*, *Köhlerovy* a *Birkmeyerovy*. Návrhy ty, přihlížeje k historickému jejich vývoji, dělím ve dvě skupiny. V první umísťuji učení *Getzovo*, *Nicoladoniovo* a *M. J. K.* (sjezd drážďanský), v druhou učení *Bindingovo*, *Köhlerovo* a *Birkmeyerovo*.

V pracích vynikajících členů M. J. K. již po delší dobu vystupovala jasně do popředí nespokojenost s dnešní zákonnou úpravou účastenství. Stačí snad poukázati jen k *Lisztovi*, *Seufjertovi*, *Foinickému*. Jejich přičiněním dostala se otázka účastenství na pořad ústředních i skupinových sjezdů Jednoty, když nové osnovy zákonů trestních učinily ji otázkou akutní. Vůdčí myšlenkou kriminálně politických požadavků je také zde základní snaha Jednoty: zjednati bezpodmínečně platnost faktoru psychickému v boji proti zločinnosti, odstraniti jakékoli ručení za nezaviněný výsledek, a neuváděti trestní zodpovědnost jednotlivcovu v závislost na trestní činnosti a zodpovědnosti druhého.

---

[1]) Proti trestnosti pokusu pomoci vyslovuje se nejnověji i *Stooss*, „Lehrbuch des oest. Strafrechts", str. 118.

Toto principielní stanovisko má v zápětí, že požadavky Jednoty, přes namnoze lokální svůj ráz, mají všeobecnou důležitost. Pro nás zajímavy jsou zejména tím, že usnadňují náležité ocenění příslušných ustanovení „zastaralého" našeho trestního zákona, ukazujíce nepřímo k tomu, jak mnohé ze „zastaralého" má v sobě ještě dosti životní síly, aby mohlo býti jistou měrou ideálem „směrů moderních".

Po prvé stala se otázka účastenství předmětem jednání na šestém ústředním sjezdu M. J. K. v Linci roku 1895.[1]) Dobrá zdání podali: generální prokurator v Christianii *Getz* a linecký advokát *Nicoladoni*. V nich zejména výklad prvého v mnohém je poučný a zajímavý. *Getz* zaujímá stanovisko dnešnímu učení o účastenství krajně nepřátelské, snaha odstraniti jeho nedostatky vystupuje u něho v nejradikálnější, řekl bych, nejčistší svojí formě: účastník je právě tak pachatelem jako pachatel jest účastníkem; mezi jednotlivými formami účastenství (pachatelstvím, spolupachatelstvím, návodem a pomocí) není žádného podstatného rozdílu. Každý, kdo k jistému deliktu spolupůsobil, jest jeho pachatelem, a činnost jeho musí býti zcela samostatně posuzována. Názor *Getzův* důležit je zejména tím, že zjednal si průchod v novém norvéžském zákoně trestním ze dne 22. května 1902, v němž marně již hledáme nějakého všeobecného ustanovení o účastenství a různých jeho formách.

Vývody *Getzovy* jsou tyto: Dnešní zákony trestní obsahují zvláštní ustanovení o účastenství v činnosti trestné. Ustanovení ta mohou sledovati trojí různý účel: Předně, zjednodušiti jednotlivé pohrůžky trestní, za druhé, umožniti stanovení zásadně mírnějšího trestu jistých forem činnosti účastenské, za třetí — účel to nejdůležitější — rozšířiti trestní zodpovědnost i na ty osoby, jejichž činnost není dle panujícího názoru příčinou výsledku kriminálně rozhodného.

Getz zabývá se předem posledním účelem a dospívá k tomu poznání, že týž postrádá jakékoli oprávněnosti. Aby činnost dle práva trestního byla ve vztahu příčinném k rozhodnému výsledku, k tomu není zapotřebí, aby výsledek ten nutně vyvolávala, k tomu stačí, když existenci jeho usnadňuje, umožňuje. S tohoto stano-

[1]) Srov. Zprávy M. J. K., svaz. V., str. 330—363, 513—522.

viska nelze o tom pochybovati, že činnost každého účastníka je k rozhodnému výsledku ve vztahu příčinném. Důsledkem toho, není mezi jednotlivými účastníky, pokud jde o objektivní (kausální) otázku jejich činnosti, podstatného rozdílu. Přihlédneme-li dále k tomu, že i po stránce subjektivní činnost jednotlivých účastníků je podstatně stejná — úmysl všech nese se k uskutečnění téhož kriminálně rozhodného výsledku — je patrno, že každý účastník je pachatelem, jehož činnost zcela samostatně posuzovati sluší.

Názor ten uplatňuje se, jak *Getz* uvádí, ve většině novějších zákonů trestních, které návod a určité formy účastenství pojmu pachatelství podřaďují, a tedy účel rozeznávání jednotlivých forem účastenských toliko v zásadně nižší trestnosti té které formy účastenské (na př. vzdálenější pomoci) spatřovati mohou. Avšak ani tento účel není oprávněný, neboť nelze uznávati, že jedna forma činnosti zločinné žádala by zásadně mírnějšího trestu než druhá.

Tak zbývá jen účel třetí: místo, aby při všech jednotlivých pohrůžkách trestních se užívalo výrazů, jež všecky způsoby přičinění a spolupůsobení by objímaly, shledáno pohodlnějším generelně stanoviti, že pohrůžka trestní bez ohledu na slovné svoje znění, platí též pro každého, kdo jakýmkoli způsobem k výsledku úmyslně přispěl (spolupůsobil). Leč ani tento účel se *Getzovi* nezamlouvá, neboť je nevhodný při těch deliktech, jejichž trestnost závisí na zvláštních vlastnostech pachatelových. Nedostatku tomu lze však snadno odpomoci tím, že při jednotlivých pohrůžkách trestních přesně se uvede, pro koho platí. Zda pro každého, kdo jistý výsledek přičinil, neb k němu spolupůsobil; neb jen pro toho, kdo týž přičinil; neb konečně pro toho, kdo týž přičinil, neb určitým způsobem k němu spolupůsobil. Tak správně činí také osnova k novému trestnímu zákonu norvéžskému resp. dnes platný již nový trestní zákoník.[1])

Vývody *Getzovy* setkaly se na sjezdě lineckém s velice přátelským přijetím. *Liszt* prohlašuje stanovisko *Getzovo* pro zákonodárce za nejlépe doporučitelné;[2]) *Benedikt* ohražuje se proti tomu, že by snad byl proti názoru *Getzovu* a *Lisztovu*;[3]) výborný znatel

[1]) Srov. Zprávy M. J. K., sv. V., str. 348—363.
[2]) Srov. Zprávy M. J. K., sv. V., str. 516.
[3]) Srov. Zprávy M. J. K., sv. V., str. 518.

rakouského práva trestního, praktický kriminalista *Hoegl* výslovně doznává: „Jako praktik mohu vysloviti svůj souhlas s vývody *Liszlovými (Getzovými)*. Praktikům bude se mnohem lépe pracovati, odpadne-li umělé rozeznávání mezi pachatelem, spolupachatelem a účastníkem, neboť, jak známo, právě v praxi nelze rozeznávání to dobře udržeti.[1])

Jisto je, že vývody *Getzovy* onoho přátelského přijetí skutečně zasluhují; ne snad proto, že by se bylo *Getzovi* podařilo pojem účastenství a jednotlivých forem jeho z práva trestního vymýtiti, nýbrž z toho důvodu, že úprava jím navržená mnohé ze sporných otázek činí bezpředmětny. Pojem účastenství, pachatelství, spolupachatelství, návodu a pomoci vyskytuje se hojně i v novém zákoně norvézském,[2]) avšak přesná stilisace jednotlivých jeho ustanovení odstraňuje téměř úplně četné obtíže, které všeobecné ustanovení o účastenství v našich zákonech trestních většinou s sebou přináší. To platí jak o potřebě přesného rozlišování jednotlivých forem účastenských, tak o nesnadném výkladu ustanovení zákonných, týkajících se vlivu osobních vlastností na trestnost účastníků. Rovněž nespornou výhodou stanoviska *Getzova* je ta okolnost, že nesprávné panující učení o akcesorní povaze spolupachatelství, návodu a pomoci, nemůže v norvézském trestním zákoně nalézti nejmenší opory, jsouc správnou formulací jeho předpisů naprosto vyloučeno.

Nezbytným ovšem důsledkem názorů *Getzových* je veliká volnost soudcova ve výměře trestu. Má-li pohrůžka trestní platiti jak pro přímého pachatele, tak i pro nejvzdálenějšího pomocníka, je jisto, že může to býti jen pohrůžka velice elastická. Zákonník trestní, vybudovaný na názorech *Getzových* vylučuje nezbytně tresty absolutně určité, žádá široké sazby trestní a rozsáhlé soudcovské právo zmírnění, po případě i úplného prominutí trestu. Tak tomu jest i v zákoně norvézském. Nejen že sazby trestní při jednotlivých deliktech největší volnost soudci zůstavují, aby k různému zavinění jednotlivých účastníků mohl přihlížeti, § 58. dokonce stanoví: „Spolupůsobilo-li více osob k činu trestnému, a bylo-li spolupůsobení jednotlivcovo vyvoláno odvislostí

[1]) Zprávy M. J. K., sv. V., str. 517.

[2]) Srov. *Birkmeyerovu* „Vergleichende Darstellung des Deutschen und Auslandischen Strafrechts". Všeobecný díl II. svaz., str. 131.

jeho od jiného účastníka, neb bylo-li v poměru ku spolupůsobení ostatních nepatrného významu, tu m ů ž e trest, jenž jemu se uloží, býti snížen pod stanovené zákonné minimum, neb uložiti lze mírnější způsob trestu. Kde dle příslušných pravidel bylo by lze uložiti trest peněžitý, jakož i při přestupcích, může trest vůbec odpadnouti."[1])

Pro toho, kdo lpí na trestech absolutně určitých, neb nechce soudci tuto velikou volnost ve výměře trestu přiznati z obavy před jejím zneužitím, jsou názory *Getzovy* ovšem nepřijatelny. — Již tímto faktem lze si dostatečně vysvětliti odpor konservativců proti „moderním snahám", který přiměřeného došel výrazu slovy *Birkmeyerovými*[2]): „Hrozí nebezpečí, že volné uvážení soudcovo při stanovení trestu do nesnesitelnosti bude stupňováno . . . Z oné magna charta, jíž dle opětného *Lisztova* ubezpečování trestní zákonník pro zločince býti a zůstati má, zbude věru velmi málo, bude-li zločinec vydán takovéto neobmezené subjektivní úvaze soudcovské."

Sám nesdílím nikterak obav *Birkmeyerových*, předpokládaje ovšem, že nejtěžší tresty, tresty „nenapravitelné" budou z moderního práva trestního vyloučeny. Nesdílím jich zejména v našich poměrech, v nichž v lidu důvěra ve správné konání trestní spravedlnosti je neotřesena, a stav soudcovský důvěry té právem si zaslouží. A přece i dle platného našeho zákona trestního moc soudcova ve výměře trestu je veliká, volnému uvážení soudcovu je ponecháno stanoviti v konkretním případě na př. trest doživotního neb jen trest tříletého žaláře, přes to však nelze říci, že by moci té se zneužívalo. Naopak přiznává se všeobecně, že jedině rozsáhlá svoboda soudcova ve výměře trestu, jíž většinou se vzácným taktem bylo používáno, umožnila dlouholetou existenci zákona, v trestných svých pohrůžkách zastaralého, přespříliš krutého. Ostatně uznává se dnes mezi pokrokovými kriminalisty všeobecně, jak i *Birkmeyer* sám doznává,[3]) že široké sazby trestní nejsou zákonu trestnímu na újmu, naopak že jsou

---

[1]) Citováno dle německého překladu norvéžského zákona trestního, vydaného redakcí Z. a Zpráv M. J. K. (Berlin, Guttentag 1904).

[2]) Darstellung. Díl všeobecný, II. svazek, str. 9.

[3]) Darstellung, Všeobecný díl, svazek II., str. 89.

nezbytným požadavkem správné kriminální politiky, která náležitého ocenění subjektivního elementu ve zločinu se domáhá.

Ovšem připouštím *Birkmeyerovi*, že nehodí se systém *Getzův* pro poměry, v nichž důvěra ve stav soudcovský je otřesena. V poměrech takových nezjedná však nejdokonalejší zákon trestní nápravy, neboť není zákona, jehož nebylo by lze zneužíti.

Konečně nelze popírati, že návrh *Getzův* je nepřijatelný pro ty, kteří zásadně menší trestnost pomocníkovu zastávají. Mluvčím jejich jest opět *Birkmeyer*; „Principielně stejné trestání všech účastníků dle zákona nutno prohlásiti jako opatření neospravedlnitelné a nespravedlivé."[1]) Nechtěje se prozatím námitkou tou blíže zabývati, podotýkám jen, že není správna. Vždyť také náš zákon trestní všecky účastníky principielně stejným trestem stíhá, a přece příslušné ustanovení jeho nejen že nezavdalo příčiny k žádným stížnostem, naopak velice se osvědčilo, a jak později poznáme, je dle názorů mnohých ustanovením velice přiměřeným a správným.

Omezil jsem se na nejdůležitější námitky proti názorům *Getzovým*, jíti ještě dále, zabývati se námitkami speciálními, neb vyvraceti dle názoru mého bezdůvodné výtky *Belingovy*[2]) a *Höpfnerovy*[3]) proti *Getzem* navrhované formulaci jednotlivých podstat skutkových, nepokládám pro správné posouzení stanoviska *Getzova* nutným.

S všeobecným však nesouhlasem setkal se na témže sjezdu návrh *Nicoladoniho*. *Nicoladoni* se obrací předem proti dnešnímu učení o akcesorní povaze účastenství, dle něhož činnost účastníkova (návodcova, pomocníkova) kriminální svůj karakter vypůjčuje si z činnosti druhého (pachatelovy): Činnost návodcova a pomocníkova je podstatně rozdílna od činnosti pachatelovy a nelze ji podřaďovati jediné skutkové podstatě, neboť jak psychický, tak i vnější poměr k činu trestnému je různý u pachatele a účastníka. Se stanoviska novějších směrů, jež největší váhu kladou na individualisující výkon trestní spravedlnosti, je naprosto vyloučeno mluviti o jednotnosti činu účastníkova a pachatelova. Účastník vykonal jiný čin a jednal s jinou vůlí —

[1]) Cit. str. 136.

[2]) Die Lehre vom Verbrechen, str. 455 a násl.

[3]) Bemerkungen. Z. XXVII., str. 409 a násl.

tedy samostatně. Z důvodu toho nelze činnost návodcovu a pomocníkovu stíhati jako spoluvinu v cizím deliktu, nýbrž nutno ji posuzovati jako činnost zcela samostatnou, jako delictum sui generis, o němž platí vše, co o ostatních deliktech zákon stanoví: Možný je pokus i odstoupení od pokusu, možno je účastenství v účastenství, a činnost pachatelova je pro otázku skutkové podstaty činnosti účastníkovy zcela indifferentní. Toliko způsob a míra trestu, který účastníka stihnouti má, musí se říditi dle velikosti onoho činu, k němuž účastník dle úmyslu svého spolupůsobil.[1])

Že tento návrh *Nicoladoniho* návrhem *Getzovým* zcela do pozadí byl zatlačen, spočívá v jeho nepropracovanosti, polovičatosti oproti přesnému a důslednému návrhu *Getzovu*.

Jak představuje si *Nicoladoni* účastenství (návod a pomoc) jako delictum sui generis, o tom z vývodů jeho ničeho bližšího se nedovídáme. Je třeba přesně lišiti mezi návodem a pomáháním aneb stačí stanoviti toliko jediný samostatný zločin „účastenství"? A nebude toto účastenství účastenstvím v cizím deliktu, nebude nikterak sdíleti osud činu trestného, k němuž bylo naváděno, pomáháno? Stačí již pouhé prohlášení návodu a pomoci za delictum sui generis, by přetrhl se celý přirozený svazek mezi činností účastníkovou a pomocníkovou? Je sporná otázka akcesorní povahy účastenství již odstraněna pouhým prohlášením návodu a pomoci za delicta sui generis? Také u nás považují někteří návod za delictum sui generis a přece otázka akcesorní povahy návodu nestala se tím, jak jsme poznali, nikterak bezvýznamnou. Má trest návodce a pomocníka býti principielně stejný neb ne, má trest účastenství býti principielně stejný, i co do způsobu i co do míry s trestem pachatelským neb ne? Z vývodů *Nicoladoniových* nelze žádnou z uvedených otázek bezpečně zodpověděti. Naopak přípustný je výklad, že trest pachatelský, návodcovský a pomocnický může principielně různě býti stanoven. Tehdy nelze však o tom pochybovati, že otázka po přesném rozdílu mezi pachatelstvím, spolupachatelstvím, návodem a pomáháním ještě ostřeji do popředí vystupuje, žádajíc nezbytně přesné odpovědi. Stanovisko *Nicoladoniho* nejen neodstraňuje dnešní ne-

[1]) Zprávy M. J. K., svaz. V., str. 343—347.

dostatky zákonné úpravy účastenství, naopak důvodnou je obava, že mohlo by je ještě zvýšiti.[1])

Ke konečnému rozhodnutí otázky o zákonné úpravě účastenství na sjezdu lineckém nedošlo. Vysloveno jen všeobecné, nikterak příliš určité přání, by zákonná ustanovení o účastenství byla uvedena v souhlas s principy osobní zodpovědnosti a ochrany lidské společnosti.[2]) Určitější jest již stanovisko ústředního sjezdu petrohradského (1902): „Pokud jde o otázku účastenství, má se zákonodárce vyhnouti každému doktrinárnímu rozeznávání účastníků v témže zločinu a toliko na to má se omeziti, že označí způsoby účastenství, jež jako takové uznává.[3])

O názor ten opírají se these, které prof. *Harburgrem* byly předloženy skupině M. J. K. „říše německá" na sjezdu drážďanském r. 1903:

I. „Spolupůsobí-li více osob úmyslně ku spáchání činu trestného, tu stíhá trest na čin stanovený každého účastníka (spolupachatele, návodce, pomocníka).

II. Soudcové však budtež zmocněni trest těch účastníků, jichž vina menší býti se jeví, zejména těch, kteří jen pomáhali, snížiti měrou v zákoně stanovenou.

III. Nezdaří-li se návod, neb nedojde-li bez přičinění toho, kdo naváděl, k výkonu činu, k němuž bylo naváděno, tu nastupuje trest jen v případech v zákoně uvedených; je si však přáti, by k takovémuto ustanovení došlo při všech těžších zločinech."

Po zajímavém referátu *Harburgrově* a korreferátu *Heimbergrově* rozpředla se o thesích těchto debata, pro dnešní názor na účastenství v mnohém poučná. Prof. *Finger* navrhuje tuto změnu these II.: „Je žádoucno, by zákonodárství označilo účastenství jako zákonný důvod zmírnění trestu." Návrh ten po dvojí stránce zasluhuje pozornosti: ukazujeť jednak ku stálé neurčitosti pojmu účastenství, jednak ku sklonnosti i pokrokovějších kriminalistů považovati účastenství (návod a pomoc

[1]) Srov. vývody *Liszlovy*, Zprávy M. J. K., svazek V., str. 516, a *Hoeglovy*, tamže str. 517.

[2]) Zprávy M. J. K., sv. V., str. 522.

[3]) Zprávy M. J. K., sv. XI., str. 137. (Sr. XIII., str. 33).

— neb také spolupachatelství?) za méně významné akcesorium činnosti hlavní.

Neurčitosti pojmové, jak dána je thesí I. a návrhem *Fingrovým*, dovolává se správně *Neumeyer*[1]) a k jeho návrhu také usneseno, že účastenstvím nutno rozuměti nejen spolupachatelství, návod a pomoc, nýbrž i pachatelství. (Srov. níže přijatou thesi I.)

Pokud jde o thesi II. a změnu *Fingrem* navrhovanou, namítl důvodně *M. E. Mayer*,[2]) že these ta neprávem akcentuje zásadně menší trestnost pomocníkovu. Tím však vzniká rozpor mezi thesí I. a II. a přesné rozlišování mezi jednotlivými formami, jemuž dle intencí Jednoty zabráněno býti má, stává se opětně nutným. Nezbývá tedy, než v thesi druhé škrtnouti slova „zejména těch, kteří pomoc poskytovali". Správně připomíná též *M. E. Mayer*, že these II. je vlastně zbytečna, neboť zákonodárce, jenž přijal by thesi první, musí minima sazeb trestních tak snížiti, aby i činnost méněvinného účastníka v zákonném rámci trestním správně mohla býti trestána. Toliko v případech trestů absolutně určitých, jichž ovšem přáti si nelze, je these II. oprávněna, a bylo by ji tedy důvodně toliko na tyto případy omeziti. Z důvodu toho navrhuje *Mayer*, by thesi druhé připojen byl dodatek „pokud řádný trest absolutně je stanoven".

Návrh *Mayerův* týkající se vypuštění slov „zejména těch, kteří pomoc poskytovali" byl přijat, za to však zamítnut byl dodatek jím navrhovaný, ačkoli důvod *Harburgrem* pro zamítnutí uvedený patrně je nesprávný.[3])

Shromáždění přijalo předložené these v tomto znění:

I. Spolupůsobí-li více osob úmyslně ku spáchání činu trestného, tu stíhá trest na čin stanovený každého účastníka (pachatele, spolupachatele, návodce i pomocníka).

---

[1]) Zprávy M. J. K. sv. XI., str. 542.

[2]) Zprávy M. J. K. sv. XI., str. 541, 542.

[3]) „Dagegen muß ich mich entschieden gegen den weiteren Antrag des Herren Kollegen *Mayer* aussprechen, innerhalb der These II. zwischen absolut und relativ bestimmten Strafen zu unterscheiden. Es würde dies im letzten Resultate wieder zur Aufrechterhaltung des gegenwärtigen Rechtszustandes führen." Zprávy M. J. K. sv. XI., str. 543. Srov. Mayerem navrhovanou výpustku.

II. Soudcové však buďtež zmocněni trest těch účastníků, jichž vina menší býti se jeví, snížiti měrou v zákoně stanovenou.

III. (Nezměněna.)

Přihlédneme-li blíže k thesím těm shledáme:

These I. odpovídá zcela direktivnímu usnesení ústředního sjezdu petrohradského. Pojem účastenství přesně je stanoven. Účastníkem je každý, kdo k činu trestnému (úmyslně)[1]) spolupůsobil; nejen návodce a pomocník, ale i pachatel a spolupachatel. — Že sjezd dráždanský pojem a rozsah účastenství přesně stanovil, jest upřímně vítati, neboť v otázce tak složité a stále pochybné přesné vymezení toho, co účastenstvím se rozumí, je naprosto nezbytno. V tomto směru jest usnesení sjezdové skutečným pokrokem.

Zásadně však je se ohraditi proti tvrzení *Birkmeyerovu*,[2]) že přijetím these I. implicite též akcesorní povaha účastenství ve smyslu učení panujícího se akceptuje. Tvrzení to bylo by jen tehdy správné, kdyby *Birkmeyer* dokázati se pokusil a skutečně dokázal, že i činnost pachatelova o sobě je beztrestna, že trestnou se stává teprve z osobě trestné činnosti cizí. Důkaz takový jest ovšem činou nemožností. Vývody *Harburgrovy*[3]) svědčí také pravému opaku; vždyť dle nich prospěch plynoucí z these I. spočívá mimo jiné v tom, že akcesorní povaha účastenství ve smyslu učení panujícího naprosto se jí vylučuje. Přes to, že these ta vychází z pojmu účastenství „v činu trestném", má býti trestní zodpovědnost jednotlivých účastníků zcela samostatně posuzo-

---

[1]) These I. omezuje se na účastenství v deliktech dolosních, leč z omezení toho nelze vyvozovati, že pojem účastenství a jeho rozsah při deliktech kulposních by snad byl jiný. Omezení to vysvětluje *Harburger* tím, že nebylo by správno jedním dechem luštiti složitou otázku účastenství jak při deliktech dolosních, tak i kulposních: „Dies tat ich deshalb, weil, soweit ein fahrlässiges Verhalten ähnliche Erscheinungsformen zeitigt, zum Teile wesentlich abweichende Grundsätze anzuwenden sind und es sich darum nicht empfiehlt, das vorsätzliche und das fahrlässige Zusammenwirken mehrerer gleichzeitig, in einem Atem zu behandeln." (Zprávy M. J. K. sv. XI., str. 514).

[2]) „Darstellung". Všeob. díl, svazek II., str. 88.

[3]) Zprávy M. J. K. sv. XI., str. 528.

vána, „žádný z nich nemá si trestnost vypůjčovati z trestnosti druhého (hlavního pachatele)“.[1])

Birkmeyer pro potvrzení svého názoru (že these I. přijímá akcesorní povahu účastenství) dovolává se these III., dle níž nezdařený návod má býti trestný jen v případech výslovně v zákoně uvedených. Tím prý se praví, že není samostatného deliktu návodu, nýbrž že návod je pouhé akcesorium činnosti hlavní.

Výklad takový lze dle mého názoru vysvětliti jen příliš povrchním studiem přijatých thesí a jednání sjezdového. Je nesporno, že sjezd o tom je přesvědčen, že z these I. plyne oprávnění zákonodárcovo stíhati i pokus činnosti účastenské, poněvadž these ta právě popírá akcesorní povahu účastenství ve smyslu učení panujícího. Sjezd toliko z důvodů kriminálně politických omeziti chce trestní nárok státní plynoucí z pokusu návodu na případy těžších deliktů.[2]) Kdyby byl snad sjezd vycházel z učení *Birkmeyerova* o akcesorní povaze účastenství, pak prosté „omezení“ trestnosti nezdařeného návodu „jen“ na těžší delikty bylo by nevysvětlitelno. Naopak sjezd byl by se musil blíže zabývati otázkou, jak je to možno, že trestá se činnost o sobě kriminálně indiferentní, ano i pouhý pokus její, přes to, že není tu žádné zločinné činnosti hlavní. These III. nejen že nemluví pro *Birkmeyera*, nýbrž mluví jasně proti němu.

O jednom faktu však these I. nesporné vydává svědectví: Zákonodárci nelze se vzdáti pojmu účastenství a rozlišování jednotlivých jeho forem. Bez pojmu účastenství a bližšího jeho roztřídění nelze konstruovati právo trestní.

These II. a III. nevyžadují bližšího rozboru, neboť o otázkách, k nim se vztahujících, bylo již dříve pojednáno. S thesí druhou souhlasím, pokud zákonem přijatý system trestní nečiní ji skutečně zbytečnou. Nesouhlasím však s thesí III., nepokládaje správnými úvahy kriminálně politické, jež daly jí vzniknouti.

Z přijatých sjezdem thesí poznáváme, že základní, nesporně správná myšlenka *Getzova* proniká snahy M. J. K. (direktivní usnesení sjezdu petrohradského, jednání a usnesení sjezdu dráž-

---

[1]) O tom, že *Birkmeyer* dosud lpí na tomto svém vymezení akcessorní povahy účastenství, srov. zejména „Darstellung“ cit. str. 3 a 4.

[2]) Srov. Zprávy M. J. K. sv. XI., str. 528—531.

(ského). Nejde tu, jak *Birkmeyer* se domnívá[1]) jen o vnější podobnost požadavků kriminálně politických, nýbrž jde o stejné vnitřní přesvědčení, o společnou ideu základní, která jen různým způsobem, v různé formě má se uplatniti. Oběma stanoviskům společnou je snaha v právu trestním zjednati průchod vině subjektivní a odpovědnosti individuální tím, že odstraní se zásadně různá trestnost jednotlivých účastníků a neblahé důsledky plynoucí z dnešního pochybeného učení o akcesorní povaze účastenství.

Zbývá jen k tomu ještě poukázati, jak požadavky sjezdu drážďanského jsou blízky ustanovením našeho „zastaralého" zákona trestního. These I. sankcionována je ustanovením § 5. These II. dochází výrazu v mimořádné změně a v mimořádném zmírnění trestu a v četných ustanoveních specialních (srov. na př. § 70, 72, 84, 136, 137, 288 tr. z.). Toliko absolutní trest smrti, pokud i pro méně vinné účastníky je stanoven, činí tu výjimku. Thesi III. odpovídá ustanovení § 9, které ovšem jde dále; je však otázka zda neprávem. Jisto je nejméně, že předpisy našeho „přežitého" zákona trestního o účastenství více osob v činu trestném nepoměrně více odpovídají moderním ideám, než ony, tak kdysi vychvalovaného, pro nás příkladného, zákona trestního pro říši německou.

Binding, Köhler, Birkmeyer.

Přistupuji k výkladu druhé skupiny snah o úpravu účastenství v činu trestném, které nejlépe jsou karakterisovány novějšími pokusy *Bindingovými* „nesprávné a neúplné" dnešní tříděni nahraditi novým „správným a úplným". *Binding*[2]) je tohoto názoru: Nesprávnost dnesních ustanovení zákonných o účastenství spočívá v tom, že jednak pojem pachatele bezdůvodně byl sůžen zbytečným pojmem návodce, jednak že nemáme žádné formy pro účastenství ve zločinu, které ani pachatelství, ani návodu

[1]) „Darstellung", cit. str. 91.

[2]) Srov. „Grundriss des deutsch. Strafrechts" (všeob. díl) 7. vyd., str. 145 a násl. *Týž*: „Die drei Subjekte strafrechtlicher Verantwortlichkeit, der Täter, der Verursacher (Urheber) und der Gehilfe". G. S., sv. 71., str. 1—21. — Ač výwody *Bindingovy* těsně se pojí k ustanovením platného práva německého, nelze jim všeobecnou důležitost nikterak upírati.

ani pomoci podřaditi nelze. Důsledkem toho je, že jisté osoby, jež nesporně zaviněným způsobem zločinu se účastní, jsou beztrestny, tak že formalism zákona vítězí nad ideou spravedlnosti, zajisté ne ku povznesení právního vědomí lidového. Má-li býti zjednána náprava, lze tak učiniti jediné odstraněním formy návodu a zavedením nové formy účastenství t. zv. původcovství (Urheberschaft).

Postup myšlenkový jest u *Bindinga* tento:

I. U všech národů nalézáme v počátcích vývoje právního velikou nejistotu, pokud jde o trestně právní cenění osob, jež zločin „vlastnoručně“ [1]) nevykonaly. „Nejistota ta trvá podnes. Lze snadno prokázati, že přítomný stav úpravy této trestně právní otázky prvního řádu — plné vnitřního rozporu — je výsledkem jednak nedostatečného rozšíření pojmu pachatele, jednak nepřípustné abstrakce od pojmu toho. „Návodem“ nazývá se takto zplozené dvojče (Zwitterwesen)!“

Zločinný čin není a nebyl nikdy nic jiného než uskutečnění zaviněné vůle jisté osoby nositelem této vůle. Je tedy zločin svrchovaně osobním projevem vůle. V prvotní omezenosti vyžadovalo pachatelství čin vlastnoruční. To však na dlouho je nemožné — někdo užil zvířete (kousavého psa), otroka, sluhy. Pojem pachatelství nutně musil se rozšířiti. Zvířeti na roveň postaven nejdříve nepříčetný. Tak vzniká pojem nepřímého (prostředečného) pachatelství. (Výraz celkem špatný neboť nepřímý pachatel předpokládá přímého).[2])

[1]) Daleko správněji užívá zajisté již *Theresiana*, čl. 3. § 7. označení „eigentätig“ místo *Bindingova* „eigenhändig“.

[2]) Že zejména v rakouském právu trestním nesprávno je mluviti o „nepřímém“ pachateli ve smyslu shora uvedeném, je nesporno, neboť zákon (§ 5.) označuje jako „nepřímého“ pachatele návodce, pomocníka a účastníka v užším smyslu. Srov. též *Stooss* („Lehrbuch des oest. Strafrechts“, str. 116), jenž navrhuje na místo nepřiměřeného označení „nepřímý“ pachatel, dle svého názoru přiměřenější „skrytý“ pachatel (verdeckter Täter). Leč ani toto označení nepokládám správným. Nejasný a nesprávný pojem nestane se jasnějším a správnějším i když příměřeněji snažíme se ho označiti. Skrytým pachatelem je pachatel, který se skrývá, není jím ten, kdo jiného ku zločinu navedl. Vždyť t. zv. nepřímý (skrytý) pachatel může jednati zcela veřejně, otevřeně, nemusí se skrývati. Jedná nepřímo na př. jen proto, že přímo nemůže jednati.

Leč nepřímé pachatelství není možné při všech deliktech. Jsou jisté delikty, při nichž činnost trestná tak individuelně jest určena, že musí „vlastnoručně" býti spáchaný. Soudce musí sám zákon porušiti, falešný žalobce musí sám žalovati, manžel sám cizoložiti, bratr sám se sestrou svoji smilstva se dopustiti, křivopřísežník sám křivě přísahati. Jak tedy posuzovati je případy, když někdo použije choromyslného ku spáchání deliktu, jehož pro nedostatek nutných osobních vlastností sám dopustiti se nemůže. (Na př. použije někdo choromyslného soudce k porušení práva, choromyslnou ženu k cizoložství s třetí osobou. Tu zajisté nelze mluviti ani o nepřímém pachatelství ani o návodu a pomoci.[1]) V případech těchto je patrno, že s dnešními formami účastenství nelze vystačiti, že nutno zavésti novou formu zodpovědnosti za činnost zločinnou, jež není ani pachatelstvím ani návodem ani pomocí.

II. Při všech ostatních deliktech (vyjma ony ad I. uvedené) možný je výkon jak vlastní, tak i cizí rukou (eigenhändig — freindhändig). „A co jeden skrze druhého činí, to jest jeho činem, a byl-li nástroj jeho příčetný, zároveň i činem nástroje". Tomuto poznání odpovídá teorie starého obecného práva německého, která znala původce fysického a intelektuálného, tedy přímého a nepřímého. Toto rozlišování pachatelství nebylo sice říšským zákonodárstvím německým oficiálně uznáno, avšak pojem intelektuálního pachatelství nezmizel; týž byl toliko velikou měrou — a to neprávem — pohlcen pojmem návodce. Jisto je, že ani dnešní zákon nevyžaduje k pachatelství „vlastnoručnost" zločinného konání. Stanovisko vědy je tu však plné rozporu, a degradaci nepřímého pachatele na návodce, na účastníka v cizím deliktu, lze si vysvětliti jedině tím, že týž výkonu zločinu sám se neúčastní. Přes to však uznává zákon na více místech, že úmyslné určení (Bestimmung) jiného k zavinčnému výkonu vůle pachatelské principielně s přijetím pachatelství lze srovnati (§ 142, 341, 343 a jiné něm. zák. trest.). Nelze tedy o tom mluviti, že dle dnešního práva principielně k pachatelství „vlastnoručnost" by se vyžadovala, jak praxe také všeobecně přiznává.[2]) Proto

[1]) Vzhledem k akcesorní povaze návodu a pomoci.

[2]) Jinak nelze si to ani mysliti, nemá-li dojíti k těžkým nesprávn-

nutno i dle platného práva zastávati zásadu: nepřímý pachatel je pachatelem (budiž i trestán jako pachatel, budiž s ním zacházeno jako s pachatelem) pokud není návodcem.

K nepřímému pachatelství (zahrnujíc v ně i návodce dochází tím způsobem, že k činu trestnému rozhodnutý) 1. vlastnoruční provedení zločinu z nějakého důvodu odmítá (fysická neschopnost, nedostatek zručnosti a pod.), 2. že se mu podaří získati někoho ku zločinu způsobilého k vlastnoručnímu provedení zločinu.

Způsob, jímž dochází v životě k nepřímému pachatelství, je nejrozmanitější, vyskytující se rozdíly lze však svésti na tři typy: 1. Původce zločinné myšlenky (zločinného rozhodnutí) vočkuje někomu, jenž na tento zločin nemyslel, rozhodně však proň se ještě nerozhodl, zločinné rozhodnutí. 2. Původce zločinného rozhodnutí najde někoho, kdo generelně neb specielně ku stejnému činu je rozhodnut a přiměje ho, že i v jeho zájmu zločinu se dopustí (bestimmt ihn, das Verbrechen für ihn mitzubegehen). 3. Konečně přihází se často, že zločinné rozhodnutí pojalo více osob, a toliko jedna neb některé určí se (na př. losem) k jeho provedení. (Jediné tito jsou přímí, ostatní nepřímí pachatelé).

Všechny uvedené případy srovnávají se v tom, že je tu vzhledem ku témuž zločinu více pachatelů, kteří vykazovati musí ovšem veškeré známky, jež zákon právě ku pachatelství tohoto zločinu vyžaduje, a kteří liší se toliko tím, že jedni pachatelské svoje rozhodnutí uskutečňují vlastní, druzí cizí rukou.

V tomže okamžiku, v němž nepřímý pachatel správně je poznán, stává se patrnou absolutní neudržitelnost dnešního „návodce“. Kdo s úmyslem, aby zločin byl spáchán, druhého přiměl ku spáchání zločinu, je p a c h a t e l e m vlastního a ne akcesorním účastníkem cizího zločinu. Tím, že zákon zvrátil tuto správnou skutečnost, dospívá k největším nespravedlnostem. „Muß doch heute der mit Mordvorsatz zur fahrlässigen Tötung Anstiftende nach dem perversen G. B. § 48 vom Richter zur Strafe fahrlässiger Tötung begnadigt werden“. Z d e j a s n ě v y s t u p u j e

nostem. Když šest komplotanntů umluvilo loupežný útok a výkon jeho jen jedinému — nejodvážnějšímu — zůstavilo, tu jinak musilo by pět zbývajících býti beztrestno. Návodci zajisté nejsou.

do popiedí nesprávnost a nebezpečnost akcesorního účastenství.

III. Je zcela možno, že někdo sám zločin nespáchal, pachatelem se nestal, přes to však zaviněně k tomu působil, že ku zločinu došlo, neb alespoň byla uskutečněna objektivní skutková podstata zločinná. Tato možnost uznána jest i moderním zákonodárstvím, a prakticky s ní se počítá, byť i ne správným způsobem a v náležitém rozsahu.

Návodce německého říšského zákonníka je v daleko nejčetnějších případech nepřímým pachatelem, ve všech ostatních případech je přičinitelem (Verursacher) cizího zločinu. Kdo někoho k vykonání křivé přísahy svede (§ 160 n. tr. z.), způsobí úmyslně, že objektivní skutková podstata křivé přísahy se uskutečňuje. Tohoto přičinitele, jenž není pachatelem, nazývá Binding původcem (Urheber), nenalézaje jiného vhodného výrazu.

Původcovství může se vyskytnouti ve třech typech:

1. Někdo přiměje úmyslně osobu ku zločinu nezpůsobilou (einen Handlungsunfähigen) k výkonu objektivní podstaty nějakého zločinu, jehož dnes jen „vlastnoručně" lze se dopustiti, a jehož pachatel nemusí míti zvláštních osobních vlastností.

2. Někdo, jemuž k pachatelství potřebných osobních vlastností se nedostává, přiměje druhého, který vlastnosti ty má, k uskutečnění nějaké konkretní zločinné skutkové podstaty; ať již ten, kdo čin vlastnoručně vykoná *a*) je nepříčetný (tedy zločinu se nedopouští) neb *b*) zločincem se stává. Děj v obou případech (*a*) a *b*)), pozorován jsa se stanoviska původcova, je naprosto stejný. Přes to však dnes případy ty zásadně různě jsou posuzovány. V prvém je původce beztrestný, v druhém je trestným návodcem.

3. Konečně může někdo, jenž k pachatelství nezbytného konkretního zločinného rozhodnutí zcela postrádá, přiměti druhého ku spáchání zločinu. (Lze pohnouti na př. anarchistu ku vraždě nějakého státníka, přenechati mu však zcela pojmutí a provedení konkretního úmyslu pachatelského). Zde patrně nejde o návod ani o pachatelství.

Jak odpomoci těmto nedostatkům? Snad rozšířením pachatelství na původcovství? To nelze, neboť rozdíl mezi pachatelem a původcem je podstatný. Pachatel páše zločin, týž je jeho zločinem, v němž jeho vlastní zločinné rozhodnutí se uskutečňuje;

osobní vlastnosti potřebné ku spáchání zločinu musí právě u něho se vyskytovati. To vše není, alespoň nemusí býti u původce. Proň je spáchaný zločin cizím činem, který jen přičinil. „Že k němu došlo, odpovídá jeho vůli; není tu však vůle, jeho se dopustiti".

Opíraje se o předchozí (ad I., II., III.) navrhuje *Binding* tyto nutné změny:

1. Pojem návodce budiž zcela odstraněn a návodce budiž prohlášen jednak za nepřímého pachatele, jednak za původce.

2. Pojmově přípustné rozšíření pachatelství budiž v plném rozsahu uznáno.

3. Pomocnictví budiž v dnešním rozsahu ponecháno.

4. Mezi pachatele a pomocníka je vsunouti „původce"; pojem ten je však značně rozšířiti přes rozsah návodce, který není nepřímým pachatelem.

Z uvedeného je patrno, že *Binding* nechce ani odstraniti dnešní přesné rozlišování různých forem účastenských, ani rozmnožiti počet jejich; jde mu jen o to, by dnešní nesprávné a neúplné dělení bylo nahrazeno správným a úplným. Počet způsobů účastenství má i na dále na tři základní býti omezen, toliko návod má udělati místo původcovství. Předním důvodem navrhnuté reformy je neúplnost dnešního dělení. K němu také nejdříve chci přihlédnouti a pak teprve pojednati o námitkách, jež činí se proti pojmu „návodu".

I. Je skutečně pravda, že dnešní úprava účastenství vykazuje vážné mezery, tak že osoby, nesporně zaviněným způsobem ve zločinu súčastněné zaslouženému trestu unikají?

K otázce té, vycházíme-li z dnes vládnoucího učení o akcesorní povaze účastenství, nutno nesporně přisvědčiti. Poznali jsme v předchozí kapitole, že dnes trestnost návodce a pomocníka (dle *Birkmeyera* i spolupachatele) činí se neprávem závislou na trestné činnosti pachatelově. Nedopustil-li se pachatel alespoň trestného pokusu, nelze mluviti o trestném návodci a pomocníku, oba neprávem jsou beztrestni.

Nesprávnost panujícího učení je evidentní. Dle něho bylo by lze beztrestně osobu nepříčetnou, osobu v omluvitelném omylu se

nacházející a pod., ku zločinu naváděti, neb ji ve zločinné činnosti pomáhati. Důsledkům těmto snaží se odpomoci panující učení konstrukcí „nepřímého" pachatelství. Pojem pachatele rozšiřuje se i na toho, kdo sice čin „vlastnoručně" nevykonal, nýbrž úmyslně vykonati dal osobou druhou, jež jednala jako pouhý nástroj v jeho rukou.[1])

S nepřímým pachatelstvím setkáváme se dle *Liszta* v těchto případech:

1. Když osoba, jíž k výkonu bylo užito, byla nepříčetná;
2. když jednala nesvobodně t. j. z neodolatelného donucení;
3. když jednala bez zlého úmyslu t. j. neznajíc následky svého konání;
4. když zločin vyžaduje určitý obmysl, téhož však osobě k výkonu užité se nedostává, kdežto pachatel s tímto obmyslem jedná;
5. když přímo jednající vázán byl povinností služební neb ustanovením zákonným.[2])

Konstrukcí nepřímého pachatelství má se zabrániti, jak podotknuto, tomu, by zaslouženému trestu neunikl ten, kdo není přímým pachatelem a jehož pro nedostatek trestnosti přímého pachatele jako účastníka nelze trestati. Docílí se tím však skutečně zamýšleného úspěchu? Zajisté že ne, alespoň ne úplně. *Binding* správně poukazuje k nekrytým případům. Soudce sám musí zákon porušiti, neboť osoba neúřední nemůže ani jako nepřímý pachatel, dopustiti se deliktu úředního. Falešný žalobce musí sám žalovati, neboť ten, kdo sám nežaloval, nemůže býti jako žalobce odsouzen. Křivopřísežník musí sám křivě přísahati, neboť ten, kdo nepřísahal, nemůže ani jako nepřímý pachatel křivou přísahu spáchati. Manžel sám musí cizoložiti a nemůže jinou osobou býti zastupován, stejně jako bratr jen sám trestného

[1]) „Täter ist auch derjenige, der sich eines anderen Menschen (vielleicht des Verletzten selbst) als Werkzeuges bedient und durch diesen die Ausführungshandlung begeht". (*Liszt*, Lehrbuch, 16. a 17. vyd., str. 218). — O pojmu nepřímého pachatele srov. zejména *Bar*, „Gesetz und Schuld", II., str. 636—642. — *Mittermaier*, „Gutachten", Z. f. d. g. Str.-R.-W., sv. XXI., str. 197—258 (235—258). — *Höpfner*, „Zur Lehre von der mittelbaren Thäterschaft", Z. f. d. g. Str.-R.-W., XXII., str. 205—217.

[2]) Srov. *Liszt*, cit. str. 219 a 220.

smilstva se svojí sestrou může se dopustiti. Ano lze právem s *Bindigem* souhlasiti, že nelze si představiti výkon nemravných činů zástupcem (na př. šíleným).[1])

Zde se stanoviska panujícího učení o akcesorní povaze účastenství (spolupachatelství, návodu a pomáhání) nesporně skutečně mezery se vyskytují, a má-li panující učení býti zachováno, nelze věru nikterak o tom pochybovati, že spravedlnost nezbytně toho žádá, by zavedena byla nová forma účastenství, prostá vší akcesorní povahy (ve smyslu učení panujícího). Tak dospíváme k důsledku, že se stanoviska učení panujícího požadavek *Bindingův* je nesporně správný, odůvodněný, ano nezbytný.

Požadavek ten ztrácí však na svojí intensitě, ano stává se bezdůvodným, nesdílíme-li panující názor o akcesorní povaze účastenství, popíráme-li správnost učení o reflexní povaze trestní zodpovědnosti návodce a pomocníka, akceptujeme-li učení v předchozí kapitole zastávané.

S tohoto stanoviska nelze o tom pochybovati, že v uvedených *Bindingem* případech (srv. str. 93 ad III. 1) s trestným návodem se setkáváme. Stejně je tomu v případě ad III. 2 *a*); v případě ad III. 2 *b*) je návodce i dle panujícího učení trestný. Poznáváme tedy, že se stanoviska správného pojetí účastenství konstrukce nového pojmu „původce" není nutna, a pravím ihned ani žádoucí, neboť daleko lépe lze tu vystačiti s pojmem návodce než původce. Pojem prvý odpovídá tu mluvě lidové a právním názorům lidovým, nikoli však pojem druhý. Zákonodárce pak správně s názory lidovými a mluvou lidovou musí počítati, neboť zákony vydávají se pro lid, jenž jimi říditi se má.[2]) Pokud jde o *Bindingem* uvedený případ ad III. 3. (str. 93) připouštím, že s pojmem návodce nelze tu vždy vystačiti, byť i k návodu naprostá individualisace co do předmětu zločinného se nevyhledávala. Domnívám se však, že i *Bindingem* navrhovaný pojem „původce" podobné omezení jako pojem návodce nezbytně vyhledává. Ten, kdo má býti označen jako původce jistého zločinu, musí druhého vždy přiměti k činu individuálně určitému, byť i ne naprosto individualisovanému. Daleko však vhodnějším, dle mého názoru, by bylo,

[1]) Srov. výklad na str. 91 a násl.

[2]) Tak alespoň *Beccaria*, jinak ovšem soudí *M. E. Mayer* („Rechtsnormen und Kulturnormen"), s nímž nelze mi však souhlasiti.

přidržeti se v tomto případě platnému právu známé konstrukce samostatných činů trestných, která v praxi zcela se osvědčila, než konstruovati snad pro tento jediný případ nový, nikterak příliš přesný, pojem původce.

Uvedeným je dáno také moje stanovisko k pojmu „nepřímého" pachatele. Pojem ten mám za zcela zbytečný, v zákoně oporv nenalézající. Pachatel, jehož zákon na mysli má, je vždy přímým pachatelem, nepřímý pachatel je zákonu neznámý, leč bychom chtěli návodce a pomocníka za nepřímého pachatele vůbec prohlašovati[1]). Jistou oprávněnost bylo by snad pojmu tomu přiznati jedině v případech fysického donucení, a to jen vůči tomu, kdo lpěl by na požadavku „vlastnoručnosti", jako nezbytné podmínce (přímého) pachatelství. Avšak ani zde ne právem. Neboť požadavek ten v uvedeném případě nesporně je splněn. Kdo násilím vede ruku moji a poškozuje jí třetí osobu neb cizí věc, jedná přece „vlastnoručně", vlastní rukou vede moji ruku. Jinak také ten, kdo zraňuje výstřelem, sečnou zbraní, neb kdo poštval konsavého psa, nezraňuje vlastní rukou.

Tak dospívám k tomuto důsledku: Názor, že dnešní úprava účastenství vykazuje takové mezery, že osoby nesporně zaviněným způsobem ve zločinu súčastněné zaslouženému trestu unikají — je správný jen se stanoviska dnes panujícího učení o akcesorní povaze účastenství, není však správný, popřeme-li správnost učení panujícího, a akcentujeme-li dostatečně samostatnou povahu návodu a pomoci.

II. Zbývá nyní blíže pojednati o námitkách *Bindingových* proti pojmu návodce, jenž prý tak neblaze působil na dnešní učení o účastenství, sužuje jednak neprávem pojem pachatelství, jednak zůstavuje nekryty případy „původcovství". Je skutečně pravda, že pojem ten zaslouží naprostého odsouzení a důsledkem toho i vymýtění z práva trestního?

[1]) Srov. poznámku 2. na str. 1 o.

Otázka je tím zajímavější, že *Binding* zdánlivě může se dovolávati souhlasu četných vynikajících kriminalistů.[1])

Přihlédneme-li k učení těchto odpůrců pojmu návodu, shledáme, že není jednotné. Dle jedněch je návod nepřímým (intellektuálním) pachatelstvím (*Liszt*, *Kohler*[2]) a j.), dle druhých (*Binding*) buď nepřímým pachatelstvím buď původcovstvím. Názor prvních je zřejmě nesprávný; poznali jsme, že při celé řadě deliktů nelze s ním vystačiti.[3]) Zbývá tedy jen názor druhý: návodce je buď nepřímým pachatelem neb původcem.

Tak koncentruje se celá otázka v úvaze, je-li žádoucno jednotný pojem návodu z práva trestního vymýtiti a pojmem nepřímého pachatele a původce jej nahraditi. Odpověď na tuto otázku dána je předchozím výkladem. Sdílíme-li stanovisko panujícího učení o akcesorní povaze návodu, zastáváme-li, že návodce jen tehdy je trestně zodpovědný, když hlavní pachatel alespoň trestného pokusu se dopustil, pak jsem toho názoru, že affirmativní zodpovědění dané otázky je nesporné. Akcesorní povaha návodu je tu skutečným břemenem, důvodem oběti pravdy materiální nesprávnému právnímu formalismu. Odůvodňovati blíže toto stanovisko, bylo by jen dřívější opakovati.

Nesdílíme-li však názoru panujícího a přidržíme-li se názoru v kapitole předchozí zastávaného, pak veškeré námitky proti pojmu návodu, jako nezaslouženému privilegii beztrestnosti osob trestu nesporně zasluhujících, ztrácejí na svém významu. Návod může tu býti pojmem nevhodným, ne však nebezpečným.

Je návod skutečně pojmem nevhodným? Otázku tu zodpovídám negativně: Pojmu návodu nezbytně je zapotřebí. Pokud mluva lidová důvodně rozeznává mezi návodem, pachatelstvím a původcovstvím, pokud něco podstatně různého slovem „naváděti" k činu rozumíme, než co slovem čin vykonati (spáchati) označujeme, potud rozlišování mezi návodem a pachatelstvím i v právu zcela je vhodné a potřebné, a věda právní i zákonodárce musí s rozdílem tím počítati. Jen tak lze předejíti

[1]) Srov. *Liszt*, Lehrbuch, 16. a 17. vyd. str. 215, poz. 4.

[2]) Studien I., str. 106 a násl., zejména str. 113 a násl.

[3]) Srov. též *Frank*, Komentář, 5.—7. vyd., str. 82 a 83, dále *Oppler*, „Die Teilnahme bei Unzurechnungsfähigkeit des Täters." G. S., sv. 70., str. 391, 392.

nesprávnému pojetí práva se strany společnosti a vyvarovati se dnes často již oprávněným námitkám nesrozumitelnosti formalismu právního.

V tomto základním názoru, přes četné rozpory v detailech, shoduji se zcela s vývody *Bierlingovými*:[1]) „Přiměl-li jsem na př. přítele, by o jistém tematu řečnil neb knihu napsal, tu nenapadne zajisté nikomu, by mne jako nepřímého původce (auktora) označoval; i tehdy ne, když nesporně mám zásluhu, že svým působením vyvolal jsem činnost, k níž jinak nebylo by došlo".

Stejně tak nenapadne nikoho (vyjímajíc učeného kriminalistu) zastávati, že žena, která nějakého muže navedla k násilné souloži s ženou *X*, sama na této ženě násilného smilstva se dopustila, neb že ten, kdo jiného k nepřirozenému smilstvu navedl, sám smilstva proti přírodě se dopustil.[2]) Zde zajisté právem lze mluviti o navodu a nikoli o pachatelství neb auktorství (byť i nepřímém). Nutiti zákonodárce, aby opak stanovil, je nesprávno a nebezpečno. Zákonodárci lze stanoviti, že osoba civilní může se dopustiti trestného návodu k deserci osoby vojenské, pochybuji však, že dá se týž vědou přemluviti k tomu, by stanovil, že osoba civilní může sama desertovati.

To jsou praktické úvahy, jež vedou mne k tomu, bych zastával, že pojem návodu není nejen nebezpečný, ale i nikterak zbytečný. Nelze proto s tím souhlasiti, by pojem ten z práva trestního byl odstraněn.

Rovněž nelze schvalovati opravné návrhy *Köhlerovy* a *Birkmeyerovy*.

Dle *Köhlera*[3]) učiní zákonodárce nejlépe, když rozlišuje různé formy účastenské, nepřidrží se důsledně ani teorie subjektivní ani objektivní, nýbrž se pokusí obojí stanovisko spojiti. Zákonodárce musí nejdříve dělíti účastníky ve dvě skupiny: ti, kteří výkonu se účastní, tvoří skupinu první, druhou ti, kteří výkonu se

[1]) „Juristische Principienlehre", sv. III., str. 147.

[2]) Srov. *Stooss*, „Lehrbuch des oest. Strafrechts", str. 116 a 117. Stejně již *Glaser* „Zur Lehre vom Dolus des Anstifters" Gerichtssaal, sv. 10., str. 32.

[3]) „Reformfragen des Strafrechts", str. 52 a 53.

neúčastní. „Ty, kteří výkonu se neúčastní (diejenigen, welche nicht ausführen) lze i na dále děliti v návodce a pomocníky. Ty, kteří se výkonu účastní, lze pak děliti v pachatele a pomocníky, dle toho, jde-li jim více o to, aby čin byl spáchán, než o to, aby jen jinému pomohli. V prvém případě setkáváme se s pachatelstvím, v druhém s pomocí. — — — Kdyby však význam úmyslně při výkonu poskytnutého příspěvku k výsledku byl v rozporu s intensitou chtěného zločinného výsledku, tu úmyslně poskytnutý příspěvek má působiti modifikačně. Zřetel na objektivní velikost příspěvku při výkonu poskytnutého bylo by takto pojmouti: Jestli při výkonu příspěvek jednoho ze spolupůsobících, v poměru ku příspěvku druhého, nepřestupuje významu podřízené pomoci, tu budiž příspěvek ten pojímán jako pomoc, příspěvek druhého jako pachatelství. Pak nebylo by, pokud jde o pachatelství, na př. míti žádného zřetele k tomu, zda ten, kdo se vloupal a uměle zámek vypáčil, chce se pokládati za pouhý nástroj druhého, jenž stojí mu na stráži, neb z opatrnosti žebřík mu drží."

Je na první pohled patrno, že tento sprostředkující názor není zjednodušením, nýbrž nepřípustnou komplikací sporné otázky. Základem třídění *Köhlerova* je teorie objektivní: osoby ve výkonu súčastněné a nesúčastněné. Ty, kteří se výkonu neúčastní, lze děliti v návodce a pomocníky; zda dle teorie subjektivní neb objektivní, o tom se *Köhler* nezmiňuje. V druhé skupině rovněž je třeba dále tříditi a to: *a*) se stanoviska subjektivního nutno je lišiti: pachatele, návodce a pomocníka, *b*) se stanoviska objektivního (ze zřetele na objektivní význam činnosti účastníkovy) je totéž třídění nezbytno. Poněvadž pak stanovisko subjektivní a objektivní nemusí se krýti, je ve skutečnosti nutno lišiti sedm různých forem účastenských: Dvě formy pachatelství: 1. osoby, které s úmyslem pachatelským daly úmyslu tomu odpovídající příspěvek k výsledku zločinnému, 2. osoby, které s úmyslem pomocnickým daly větší než pomocnický příspěvek ku zločinnému výsledku. Tři formy pomoci: 3. osoby, které nesúčastnily se činnosti hlavní a nejsou návodci, 4. osoby, které súčastnily se při výkonu s úmyslem pomocnickým a daly úmyslu tomu odpovídající příspěvek k výsledku, 5. osoby, které súčastnily se při výkonu s úmyslem pa-

chatelským, daly však k výsledku zločinnému menší příspěvek, než jaký úmyslu pachatelskému by odpovídal. Dvě formy návodu: 6. návod před výkonem 7. návod při výkonu.

Domnívám se že z uvedeného je patrno, že učení *Köhlerovo* nejen na vědecky pochybeném základě je vybudováno, ale i prakticky pro přílišnou svoji složitost je neupotřebitelné. Ono neodstraňuje, ale stupňuje stávající obtíže.

Nesprávným pokládám též sprostředkující návrh *Birkmeyerův*. *Birkmeyer* sice vyslovuje se zásadně proti veškerým teoriím sprostředkovacím, neboť jediné objektivní teorie jím hájená je prý správna. Přes to však jest ochoten obětovati lepší svoje přesvědčení, uváděje: „V životě právním vyskytují se případy, v nichž dle objektivní teorie zastávati je pomocnictví, kdežto obecný cit právní žádá potrestání pro spolupachatelství. Tyto případy byly to předem, jež vedly k vybudování t. zv. teorií smíšených neb sprostředkovacích. Mám tyto teorie sprostředkovací, jež předem subjektivní a objektivní hlediska spojiti chtějí, dosud za vědecky pochybné a prakticky nebezpečné. Připouštím však, že v oněch případech přesná konsekvence v rozlišování dle kausality musí býti prolomena.[1]) — — — A přes to, že jsem se domníval, že mohu — — — zákonodárci doporučiti objektivní rozlišování dle kausality účastníků, musím přece jen připustiti, že nejen zákonodárci je překonati mnohé vážné teoretické námitky a pochybnosti, než pro objektivní neb subjektivní teorii se rozhodne, ale že též praktické užití jedné i druhé teorie závažné obtíže způsobuje a častěji vede k důsledkům, které cit právní neuspokojují. Učinil bych tedy návrh, jehož přijetím bylo by lze se vyvarovati oněm pochybnostem a obtížím, totiž návrh, trestati pomoc při výkonu stejně jako pachatelství, a tak mírnější trest omeziti na pomoc k přípravě (zločinu)".[2])

Přiznávám se upřímně, že tento sprostředkující návrh *Birkmeyerův* velice mne překvapuje. Ne snad proto, že neúprosný ve své důslednosti *Birkmeyer* nabízí kompromis, vždyť ochota

[1]) „Darstellung", díl všeobecný, sv. II., str. 143.

[2]) „Darstellung", cit. str. 150.

ke kompromisům je téměř všeobecnou slabostí, nýbrž proto, že upřímný *Birkmeyer* nabízí neupřímný kompromis.

Připouštím sice, že kompromis ten ve skutečnosti zcela ničí hrdě zbudovanou teorii *Birkmeyerovu* o podstatně různé kausalitě činnosti hlavní a činnosti účastenské. Uznávám také, že z prvotního učení *Birkmeyerova* za těchto okolností ničeho více nezbývá. Leč oběť taková nezdá se mi býti příliš velikou, uváží-li se, že padnouti musí to, co na vratkém, nesprávném základě je vybudováno. Nelze na dlouho udržeti to, co předem k pádu je určeno. Marně však hledám v *Birkmeyerově* kompromisu uznání teorie subjektivní. Co *Birkmeyer* nyní zastává, to není žádná teorie sprostředkovací, nýbrž je to jen nová, stejně pochybená teorie objektivní. Rozdíl mezi pachatelstvím (spolupachatelstvím) a pomocí udán jest opět objektivně — činností výkonnou (hlavní). Nemá ovšem nadále rozhodovati činnost výkonná sama — zda kdo v ní se účastní neb ne — nýbrž rozhodnou má býti její mez časová. To, co činnosti výkonné předchází, je pomocí, co s ní je současno, je pachatelstvím neb má alespoň jako pachatelství býti trestáno. (*Birkmeyer* nevyjadřuje se tu dosti jasně.)

Proti tomuto názoru namítám:

1. Zjistiti přesně mez časovou, kdy činnost výkonná počíná a kdy končí, je velice nesnadno, v mnohých případech téměř nemožno. Pojem počátku činnosti hlavní (Anfang der Ausführung) je podnes jedním z nejspornějších ve vědě práva trestního.

2. Je naprosto nespravedlivo trestati zásadně mírněji toho, kdo spolupůsobil před výkonem, než toho, kdo při výkonu toliko podřízeným způsobem se účastnil a účastniti chtěl. Činnost prvého může býti pro výkon mnohem důležitější a může svědčiti o daleko větší zločinnosti, než činnost druhého. Ten, kdo oběť k místu zločinnému přivádí, může býti daleko zločinnějším a trestuhodnějším než ten, kdo na př. jako strážce výkonu zločinnému je přítomen. Ten, kdo na př. celý zločin připravil, kdo skutečným jeho je strůjcem, však výkonu se nesúčastní, má býti — předpokládajíc, že není návodcem — zásadně mírněji trestán, než ten, kdo naprosto podřízenou úlohu při výkonu hraje. Na př. ten, kdo vrahovi smrtící zbraň opatřil, plán vraždy do podrobnosti vypracoval, oběť vraždy násilně k místu vražednému přivlekl,

má býti zásadně mírněji trestán než ten, kdo zdržuje v hostinci chodce, který kolem místa, na němž se vraždí, domů chce se odebrati.

Je to správné a spravedlivé, aby snad zcela nahodilé rozdělení úloh těm, kteří s úmyslem pachatelským vraždy se účastní, zásadně rozhodovalo o jejich větší neb menší trestnosti. Domnívám se, že není tomu tak, naopak že i nové učení *Birkmeyerovo* zcela se příčí požadavkům ekvity a sankcionuje ručení za náhodu.

Nevhodnost učení toho vyplývá ostatně nejlépe ze slov *Birkmeyerových*, jimiž výhodnost nového svého učení prokázati se snaží: „Spolupůsobení před výkonem, pokud není návodem, může pro teorii objektivní býti vždy jen pomocí, pro teorii subjektivní poměrně snadno rozlišitelným pachatelstvím neb pomocí.“ [1]) Je patrno, že novým rozlišením ničeho nezískáváme, táž osoba může býti buď pachatelem, buď pomocníkem, dle toho, zda sdílíme stanovisko teorie subjektivní neb objektivní. Největší právní nejistota je opětně jeho následkem.[2])

Novým svým učením snaží se jen *Birkmeyer* zachrániti trosky své dřívější teorie, o které, jak jsme poznali, sám dnes doznává, že vzbuzuje nejen mnohé a vážné teoretické námitky a pochybnosti, ale i vážné praktické obtíže, vedouc častěji k důsledkům, příčícím se citu právnímu.

V tom vidím neupřímnost *Birkmeyerova* „kompromisu“ a pokládám týž za nepřijatný. Pravda a právo nehledají se kompromisy.

Závěr.

Poznali jsme různé novější snahy o vhodnou zákonnou úpravu sporného pojmu účastenství. Ze všech je patrno, že pojem účastenství z práva trestního nelze odstraniti a pachatelstvím jej nahraditi. I ti, kteří v návodci nespatřují nic jiného než pachatele (nepřímého, intelektuálního), nemohou se odvážiti také pomocníka, alespoň toho, jehož činnost výkonu předchází, za pachatele prohlásiti (*Liszt*, *Köhler*, *Poinický*). Kdybychom však

[1]) „Darstellung“, díl všeobecný, sv. II., str. 150.

[2]) Srov. též *Bar*, „Gesetz und Schuld“ II., str. 605 a násl.

i přiznali možnost širšího pojmu pachatelství (původcovství), jenž objímal by jak pachatele v užším smyslu, tak i spolupachatele návodce a pomocníka, ničeho ve skutečnosti jsme nezískali. Pak pachatelství (původcovství) v širším smyslu není, než dnešní účastenství, a bylo by dlužno dále rozlišovati přímého pachatele (der eigentätige, eigenhändige Täter) od pachatele nepřímého (intelektuálního, fingovaného) a tyto od pachatele-pomocníka. Výsledek byl by jen ten, že bychom dnešní srozumitelné, názoru lidovému zcela odpovídající označování jednotlivých forem účastenských nahradili méně srozumitelným. Že nebyl by to krok ku předu, nýbrž zpět, je patrno. Prostý člověk vždy správně bude rozlišovati vlastní spáchání krádeže (krádež samu) od pouhého návodu a pomoci ku krádeži (neb při ní). Právnímu jeho názoru vždy bude se příčiti, aby tvrdil o někom, kdo ku krádeži jiného naváděl, neb ku krádeži jinému jen pomáhal, že spáchal krádež, že skutečně kradl. Zákonodárce nemá pak nejmenšího důvodu, by s tímto názorem lidovým se rozcházel.

Poznali jsme, že není také zákona trestního, který by ustálených pojmů návodce a pomocníka mohl postrádati. Proto veškerá snaha vědecká může se nésti jen k tomu, by pojem účastenství a jednotlivých jeho forem přesně byl stanoven. Tohoto úkolu nelze se zejména zhostiti tím, že zastává se zásadně stejná trestnost různých forem účastenských. I v tomto případě, jak nejlépe nás poučuje nový zákonník norvéžský, je třeba lišiti mezi pachatelstvím, návodem a pomocí. Pokud pak zákon trestní užívati bude pojmu účastenství, pachatelství, návodu a pomoci, potud bude nesporným úkolem vědy právní pojmy ty přesně vymeziti. V mluvě všedního života lze snad bez přesného vymezení pojmu se obejíti, v mluvě vědecké nezbytnou je naprostá přesnost. Táž musí při nejmenším zůstati vždy ideálem, k němuž přes veškeré obtíže, přes nespornou možnost pochybení, je nám směřovati.

A tu k upřímné své radosti, post tot discrimina, scházím se s *Birkmeyerem* a končím jeho slovy: Sobald das Gesetz einmal einzelne Arten von Teilnehmern aufzählt, muß man darin die Andeutung finden, daß das Gesetz es zur theoretisch geboten und für praktisch nicht bedeutungslos hält, begriffliche Unterschiede innerhalb der Teilnehmer zu machen. Darin aber liegt

doch eine direkte Aufforderung an Theorie und Praxis, diese Unterschiede festzustellen, und der Zweck, alle die Streitfragen über die Scheidung der Begriffe aus der Welt zu schaffen, wird vom Gesetz selbst vereitelt. Weiter aber: wenn der Gesetzgeber es einmal für geboten hält, uns die Arten der Teilnehmer zu nennen, die er als solche betrachtet, ist er dann nicht auch verpflichtet, uns s e l b s t zu sagen, was er darunter versteht? zumal er sich ja bei dem dermaligen Stand der Wissenschaft in dieser Lehre sagen muß, daß ohne Legaldefinition die größte Unsicherheit der Begriffe zu befürchten ist." [1])

O nedokonaném svádění k trestním činům.

Píše Dr. *Emil Synek.*

Výjimečným a poměrně novým právním ustanovením jest předpis § 9 trestního zákona o nedokonaném svádění ke zločinu, rozšířený ustanovením § 239 tr. z. s omezením tamtéž naznačeným také na přečiny a přestupky.

Ještě rakouský trestní zákon z roku 1803 neobsahoval ustanovení takového a některé cizozemské trestní zákony, mezi nimi i trestní zákon říše německé, neznají až dosud pokusu návodu čili nedokonaného svádění k trestním činům, prohlašujíce za trestný jen návod dokonaný, návod k trestním činům skutečně vykonaným. Avšak i naše soudní praxe jest na případy nedokonaného svádění až posud dosti chuda, tak že málo jest celkem nálezů nejvyšší soudní instance, které o tomto zvláštním útvaru trestní viny podrobně pojednávají.

Nebude tudíž snad nezajímavo, když se zde budeme podstatou a významem nedokonaného svádění k trestním činům se stanoviska vědy právní i praktického vykonávání spravedlnosti trestní zevrubněji zabývat.

Náš trestní zákon pojednává ve své zvláštní části o rozmanitých druzích zločinů, přečinů a přestupků, určuje skutkovou

[1]) „Darstellung", cit. str. 136.

podstatu jednotlivých deliktů a jakost i výměru trestu, jaký má stihnouti jejich pachatele. Ve své všeobecné části a to v § 5 obsahuje pak ustanovení, že není zločinem, přečinem nebo přestupkem vinen pouze bezprostřední pachatel, nýbrž také každý, kdo je buď jako návodce úmyslně nastrojil a přivodil, buď na nich jako pomocník neb účastník vědomou účast měl. Zároveň pak zde trestní zákon dokládá, že omluvné důvody, které trestnost deliktu u pachatele neb u některého ze spoluvinníků neb účastníků jen následkem osobních poměrů jeho zrušují, nesluší rozšiřovati na ostatní spoluvinníky a účastníky.

Při spoluvině spočívající v pomoci (Beihilfe), když totiž spoluvinník úmyslným opatřením prostředků, odstraněním překážek aneb jakýmkoliv jiným způsobem vykonání trestného činu nadržuje, k němu pomáhá nebo k jeho bezpečnému dokonání přispívá, je zcela jasno, že trestnost takového spoluvinníka nastává jen tenkráte, když hlavnípa chatel dotyčný trestný čin skutečně vykonal neb alespoň ve smyslu § 8 tr. z. vykonati se pokusil, neboť jinak by ono nadržování, pomahání a přispění nemělo smyslu. Méně zřejmo jest to již při spoluvině spočívající v účastenství (Teilnahme), když se totiž někdo před vykonáním činu s pachatelem domluví, že mu po provedeném činu pomoc a podporu poskytne, nebo na zisku a prospěchu z činu vzešlých podíl míti bude, neboť zde se jedná pouze o úmluvu vykonání trestního činu předcházející.

Avšak při spoluvině založené návodem k určitému trestnému činu, když totiž spoluvinník trestný čin rozkazem, poradou, poučením nebo pochvalou nastrojí nebo vůbec úmyslně přivodí, vtírá se již na prvý pohled otázka, zdali nastává trestnost této činnosti spáchání zločinu pouze předcházející a s ním se hmotně nikde nestýkající i tehdy, když ku provádění zločinu samého vůbec nedošlo, čili když se pachatel ani pokusu dle § 8 tr. z. nedopustil.

Na tuto otázku dlužno odpověděti záporně. Vyplývá to především ze stylisace řečeného místa zákonného, kdež se způsobem k minulosti poukazujícím praví, že vedle bezprostředního pachatele jest zločinem vinen i ten, kdož tento zlý čin nastrojil neb úmyslně způsobil. Musí tedy býti vlastní pachatel určitého

trestného činu alespoň objektivně vinen, aby se spoluvinníku mohl návod přičítati.

Vyplývá to dále také z toho, že zákon trestní sloučil ustanovení o návodu v jediném paragrafu s ustanovením o dalších dvou druzích spoluviny a zvláště s předpisem o pomoci, která svou hmotnou činností, k vykonání ano i k bezpečnému dokonání zločinu směřující, přece zřejmě předpokládá, že pochatel zločin skutečně předsevzal, po případě úplně dokonal.

Vyplývá to konečně i z úvahy, že nebylo by spravedlivo návodce právě tak jako účastníka tehdy trestati, když vlastní pachatel návodem svedený se proti trestnému zákonu objektivně vůbec neprovinil, to jest když trestního činu buď úplně neprovedl buď alespoň způsobem v § 8 tr. z. naznačeným nepodnikl. Vždyť v takovémto případě nemůže domluvení se pachatele s návodcem, byť i z popudu tohoto vzešlé, považováno býti za nic jiného nežli za jakési přípravné jednání (Vorbereitungshandlung), které pokud se dle § 8 tr. z. nevtělilo v čin ku skutečnému vykonání zločinu vedoucí, zůstává jen vnitřním předsevzetím po rozumu § 11 tr. z. beztrestným.

Není tudíž nijaké pochybnosti o tom, že spoluvinník ve smyslu § 5 tr. z. vůbec a zvláště také návodce nepodlehá žádnému trestu, když hlavní pachatel sám trestného činu nevykonal aneb alespoň způsobem v § 8 tr. z. naznačeným nepodnikl. Z toho ovšem ještě nenásleduje, že hlavní pachatel musí býti skutečně také trestán, aby odsouzení spoluvinníka a zvláště návodce nastalo. Neboť u pachatele, tak jako při více spoluvinnících u některého z nich, mohou nastati zvláštní osobní poměry, t. j. zvláštní okolnosti subjektivního rázu, které trestnost jeho zločinného jednání vylučují. Na ty se vztahuje právě poslední odstavec § 5 tr. z., jenž ustanovuje, že omluvné důvody, které trestnost deliktu u pachatele neb u některého ze spoluvinníků jen následkem takovýchto osobních poměrů zrušují, neplatí pro pachatele nebo ostatní spoluvinníky, u kterých nenastaly.

Tak se často stává při zločinu krádeže, že hlavní pachatel, který okradl svého otce, s nímž žije ve společné domácnosti, (zvláště to bývají t. zv. tchoře), zůstává dle § 463 tr. z. bez trestu, poněvadž otec jeho, jakožto hlava rodiny o potrestání nežádal,

kdežto spoluvinníci a účastníci, kteří buď pachatele navedli, buď mu k vykonání krádeže napomáhali, buď od něho kradené věci po předchozí domluvě odebírali, propadají trestu pro spoluvinu a účastenství na krádeži zločinné.[1])

Ani nedostatek přičítatelnosti u pachatele nečiní spoluvinníky a zvláště návodce beztrestnými (rozhod. ze 12/10 1883 čís. 5593 sb. 573).

Ba soudní praxe šla tak daleko, že svého času bylo uznáváno, že i při dobrovolném ustoupení pachatelově od pokusu zůstávají spolupachatelé, návodce i pomocníci trestu podrobeni (rozhod. ze 24/5 1886 čís. 2099 sb. 921). O správnosti tohoto náhledu pokud týče se spoluviny lze však vážně pochybovati, neboť ustoupí-li pachatel, dav se ku př. navésti, později dobrovolně od dokonání zločinu již podniknutého, není zde ani objektivně pokus zločinu dán, poněvadž schází zde moment dle § 8 tr. z. k trestnému pokusu nevyhnutelně potřebný, totiž požadavek, aby zločin zůstal nedokonán pouze pro nemožnost, pro nastalou cizí překážku nebo náhodou. Nedopustil-li se však pachatel ani pokusu dle § 8 tr. z., nebyl jeho jednáním právní řád vůbec porušen a není tedy příčiny, aby také spoluvinníci a zvláště návodce byli za svou činnost trestáni. To uznává nyní i kassační soud sám, vysloviv ve svém rozhodnutí ze 14/6 1901 čís. 1461 sb. 2617 zásadu, že trestnost spoluvinny předpokládá, aby hlavní pachatel alespoň trestný pokus spáchal.

Trestnost spoluviny a zvláště návodu ve smyslu § 5 tr. z. podmíněna je tedy přesně jednáním hlavního pachatele, takže nespáchal-li tento trestného činu, není ani návod trestným. To uznává právní věda všeobecně a tvrdí proto, že spoluvina dle § 5 tr. z. jest akcessorním útvarem trestní viny. To vysloveno bylo rozhodnutím ze dne 17/9 1906 čís. 7556 sb. 3213, větou, že dle § 5 tr. z. není návod samostatným deliktem, nýbrž jen akcessoriem činu hlavního, a že na tom nic nemění okolnost, že § 9 tr. z. prohlašuje nedokonané svádění za delikt zvláštního druhu, delictum sui generis. Tím jest zároveň charakterisována právní povaha deliktu nedokonaného svádění k trestním činům dle § 9)239) tr. z.

[1]) Viz o tom rozhodnutí kass. soudu ze 17./2. 1879 čís.; 12.674 sb. 190, ze 24./5. 1880 čís. 3372, ze 17./3. 1883 čís. 15.298 a j. v.

a podstatný rozdíl mezi ním a návodem dokonaným dle § 5 tr. z. Všimněme si tedy nedokonaného svádění blíže!

Dle § 9 tr. z. jest každý, kdo jinou osobu k nějakému zločinu vyzve, povzbuzuje nebo svésti se snaží, v tom případě, když jeho působení zůstalo bez výsledku, vinen nedokonaným sváděním ke zločinu tomu a má být odsouzen k takovému trestu, jaký by se na pokus tohoto zločinu uložiti měl. Podle tohoto doslovného znění zákona jest nedokonaným sváděním ke zločinu návod způsobu v § 5 tr. z. naznačeného tehdy, když působení návodcovo na osobu uváděnou zůstalo bez výsledku („wenn seine Einwirkung ohne Erfolg geblieben war"). V tomto dodatku spočívá celý rozdíl mezi §§ 5 a 9 tr. z. a ve správném jeho výkladu kotví pravý význam a rozsah § 9 tr. z.

Avšak věta „wenn seine Einwirkung ohne Erfolg geblieben war", připouští výklad dvojí.

Dle slovného užšího výkladu zůstane působení návodcovo bez výsledku tehdy, když se osoba sváděná vůbec svésti nedá a návrh návodcův, aby jistý trestní čin vykonala, ihned odmítne. V takovém případě jest nedokonané svádění skutečným pokusem návodu ve smyslu § 8 tr. z., neboť návod se zde nezdaří čili nedokoná pouze pro odpor osoby sváděné čili pro nemožnost („nur wegen Unvermögenheit"). To odpovídá právě zákonnému poznačení „versuchte Verleitung", což neznamená zajisté nic jiného než „Versuch der Verleitung" čili „Versuch der Anstiftung".

Druhý, volnější a širší výklad naproti tomu praví, že působení návodcovo zůstalo bez výsledku vůbec tehdy, když nevedlo ku vykonání nebo aspoň k pokusu zločinu zamýšleného. Tak je tomu ovšem nejen tehdy, když osoba naváděná svésti se nedala a návod ihned odmítla, nýbrž i tenkrát, když se osoba sváděná sice svésti dala, tedy vykonání zločinu návodci přislíbila, potom však ani trestného pokusu onoho zločinu neprovedla. To může míti zase dvojí příčinu. Buď totiž navedený pachatel od vykonání zločinu sám dobrovolně ustoupí, buď pro jiné nahodilé překážky k provedení zločinu ani nedospěje. Dle tohoto trestnost nedokonaného svádění značně rozšiřujícího výkladu značí nedokonané svádění všeobecně bezvýsledný návod, totiž každý návod, který vůbec ani k trestnému pokusu zločinu nevedl, čili každý návod, který není dle § 5 tr. z. trestným. To znamená, že

dle § 9 tr. z. je trestným každý návod, který není trestným dle § 5 tr. z., čili že každý návod jest vždy a bez výjimky trestný.

Rozdíl mezi těmito oběma výklady je tak podstatný, že na něm závisí nejen právní význam trestního útvaru §em 9 tr. z. vytvořeného, nýbrž i rozsah platnosti ustanovení toho v případech praktických. Je tudíž hlavním úkolem tohoto pojednání zkoumati, který z obou zde uvedených výkladů je správnější.

Jak právní věda tak také judikatura není co do řešení této otázky dosud ustálená a dlužno říci, že v nich obou a to zvláště v době dřívější převládá značně výše uvedený druhý, širší a proto také přísnější výklad.[1])

Přes to považuji za správný onen prvý užší výklad, dle něhož jest nedokonané svádění trestné jenom tehdy, když osoba sváděná vůbec svésti se nedá a naléhání návodcovo přímo odmítne. Důvody, o které se tento názor opírá, budtež zde uvedeny:

Především to vyplývá ze vzájemného poměru §§ 5 a 9 tr. z., z nichž onen pojednává o návodě podařeném čili dokonaném a tento naproti tomu o návodě nedokonaném čili o pokusu návodu. Dlužno tu uvážiti, že jakmile návod vede k tomu výsledku, že osoba naváděná ke zlému úmyslu návodcovu se připojí a k vykonání navrženého zločinu se odhodlá, přestává již návod býti pokusem návodu a přechází již ve zločinné dohodnutí se dvou ke zločinu odhodlaných osob čili v návod pravidelný ve smyslu § 5 tr. z. Dle tohoto předpisu řídí se pak, jak výše podrobně vylíčeno, vina návodcova podle toho, jak se osoba na-

[1]) Tak vykládá Dr. H. Lammasch ve svém spise „Grundriss des Strafrechtes" a praví zvláště „Der Anstifter ist nicht nur dann strafbar, wenn der Angestiftete eine ihn selbst strafbar machende Versuchshandlung unternommen hat, sondern es ist nach § 9 StG. auch die mißlungene und die erfolglose Anstiftung strafbar."

Také Dr. Karel Janka praví ve svém spise „Das österr. Strafrecht" takto: „Das österr. Recht straft die erfolglose Anstiftung ohne Rücksicht auf das Verhalten des Täters unbedingt und allgemein, also nicht nur dann, wenn dieselbe zur strafbaren Handlung (Versuch) des angestifteten Täters führte, sondern laut § 9 StG. auch in allen Fällen, in welchen dieselbe zum Verbrechen des Täters nicht führte, also nicht nur dann, wenn die Anstiftung als solche zwar gelang, aber ein Verbrechen des Angestifteten nicht zur Folge hatte, sondern auch in den Fällen der mißlungenen Anstiftung ohne Unterschied."

O judikatuře bude později na zvláštních místech promluveno.

vedená nadále zachová. Spáchá-li tedy ona zločin dotyčný, nebo podnikne-li alespoň skutek ku skutečnému vykonání jeho vedoucí a dle § 8 tr. z. trestný, propadá pak ona i návodce trestu. Rozmyslí-li se však osoba navedená ještě v pravý čas, tak že ani k pokusu dle § 8 tr. z. nedospěje, nebo stane-li se jí pro jinou překážku nemožným ku provedení zločinu vůbec přistoupiti, zůstává ona i návodce beztrestným.

Dále vyplývá správnost hájeného zde výkladu ze slovného znění § 9 tr. z. Neužíval by zde zákonodárce slov „zu verleiten sucht" a „versuchte Verleitung", kdyby byl myslil též na případ, když se osoba sváděná skutečně svésti dá. V takovém případě byl by, jak z přirovnání znění §§ 59*c*, 65, 105, 302 a 305 tr. z. („zu verleiten sucht") a na druhé straně § 132 III. tr. z. („verleitet") vyplývá, vyjádřil to určitěji jiným způsobem a byl by zvláště místo názvu „versuchte Verleitung", rovnajícímu se vazbě „Versuch der Verleitung", užil zajisté jiného širšího výrazu jako snad „erfolglose Verleitung" nebo podobně. Také nemůže vazba „wenn seine Einwirkung ohne Erfolg geblieben war" znamenati nic jiného nežli to, že musí právě to vyzvání, povzbuzování nebo svádění, o němž § 9 tr. z. v předchozí větě mluví, býti marné a zůstati jen ve stadiu pokusu. V opačném případě byl by se zákonodárce zajisté jinak vyjádřil, zvláště když všeobecné ustanovení o návodu předchází již v § 5 tr. z. Byl by jistě řekl buď: „když jeho působení nevedlo k vykonání zločinu" buď „když není vinen dle § 5 tr. z.".

Dále dlužno uvážiti, že kdyby § 9 tr. z. měl vztahovati se i na případy, když osoba navedená svésti se dala, přes to však zločinu nevykonala, byl by pak návod, jak již výše bylo vytknuto, vůbec za všech okolností trestným a že by pak nemělo smyslu, aby trestní zákon o něm pojednával ve dvou různých paragrafech.

Rovněž nedá se názoru zde hájenému čelit ani námitkou, že by v tom byla jakási nespravedlivost, aby návodce zločinu, který nedospěl ani k trestnému pokusu, měl býti trestán jen tehdy, když náhodou naváděl osobu, která se navésti nedala. Vždyť k trestním činům nedá se nehledíc k osobám mladistvým, pravidelně svésti osoba nevinná, mravně zachovalá, tak že pokus takovouto osobu k určitému trestnímu činu svésti jest skutečně skutkem k šíření zločinnosti v občanstvu směřujícím a právní

řád ve státě vážně ohrožujícím. Již z tohoto důvodu jest žádoucno, aby osoby dosud nevinné, mravné, které k samotnému páchání trestních činů nejsou dosud nakloněny, chráněny byly před návodem a zneužitím ze strany osob již mravně kleslých a zločinně smýšlejících. Toho má být docíleno zvláště také předpisem § 305 tr. z., z něhož zvláště zde budiž vytknuta věta „kdo k nemravným nebo zákony zapovězeným činům vyzývá, povzbuzuje nebo svésti hledí", kterážto věta znění § 9 tr. z. nápadně připomíná. Přečin dle § 305 tr. z. stihá však všeobecné, abstraktní povzbuzování k nemravným nebo protizákonným činům. Pokud se týče jednotlivého, konkretně určitého činu trestního má onu ochranu osob nevinných a mravně zachovalých před trestným návodem poskytovati předpis § 9 tr. z. a poskytuje ji právě tehdy, když se vykládá způsobem zde hájeným.

Naproti tomu není u osob, které se k trestnímu činu snadno dají navésti, takové zákonné ochrany zapotřebí, poněvadž osoby takové jsou pravidelně již mravně kleslé nebo k zločinnosti náchylné, tak že se v tomto ohledu návodcům úplně vyrovnají. Svedení takovýchto osob nemůže býti proto ani dle trestního práva činem tak trestným jako útok na osoby nevinné a vším právem se pak vina návodcova řídí vinou nebo nevinou osoby svedené. Vyhovuje tedy spravedlnosti, když se § 9 tr. z. vykládá tak, že jest trestným jen nedokonaný návod takových osob, které se svésti nedají a obyčejně pak samy trestní oznámení o něm učiní. Pro ony osoby pak, zvláště mladistvé a nerozvážné, které se jen z přenáhlení návodcem svésti dají a majíce ještě dosti mravní síly, zločinného předsevzetí ještě před dokonáním zločinu dobrovolně se vzdají, zajišťuje odůvodněnou beztrestnost zase výše vylíčená zásadní povaha § 5 tr. z.

Konečně dlužno uvážiti, že ustanovení, že jest pokus návodu k trestnímu činu trestný jako sám pokus tohoto trestného činu, jest vůbec velmi přísné a abnormální, poněvadž trestá jako pokus deliktu jednání, které pokusem takovým rozhodně není, nýbrž vlastně jen přípravným jednáním. Ustanovení tak přísné dá se odůvodniti právě jen zmíněnou ochranou osob nevinných, k trestným činům dosud nenakloněných, před návodem osob zločinně smýšlejících a žádá zároveň nevyhnutelně, aby bylo jako předpis výminečný jen co nejpřísněji a nejúžeji vykládáno.

Je tedy správnost hájeného zde výkladu § 9 tr. z. dle těchto všech úvah úplně odůvodněna.[1])

V judikatuře není výklad § 9 tr. z. snad vzhledem ku kolísající vědě také vždy stejnoměrný. Jsouť zde ze starší doby dvě rozhodnutí kassačního soudu (ze dne 13/3 1885 čís. 36 sb. 755 a ze dne 8/10 1886 čís. 5769 sb. 968), jež tvrdí, že dle § 9 tr. z. jest trestným i ten případ, když osoba naváděná se k deliktu sice navésti dala, ale od jeho již započatého provádění dobrovolně zase upustila. Případ tento podobá se co do konečného výsledku ovšem velice případu, když se osoba naváděná vůbec svésti nedá, ale zásadně není s ním totožný, tak že podřaděním jeho §u 9 tr. z. prolamuje se již výše hájený zásadní význam tohoto předpisu a to, jak výše dovozeno, neprávem. To uznává snad i kassační soud sám, neboť od té doby nevyskytují se již rozhodnutí tohoto smyslu. Ostatně případ výše uvedený nebyl by jediným toho druhu, kde osoba naváděná sice se svésti dá, ale pak se o vykonání zločinu ani nepokusí. Na důkaz toho stůj zde tento praktický případ:

A., žena vdaná, matka dvou žijících dětí, stala se znovu těhotnou a v patrném úmyslu plod svůj vyhnati napsala své vzdálené příbuzné *B.*, porodní bábě ve Vídni, aby jí poskytla radu a pomoc, by se svého těhotenství zbavila. Porodní bába *B.* odpověděla jí rovněž dopisem, že jest ochotna jejímu přání vyhověti, že však žádná rada nepomůže a že by *A.* musila k ní přijíti sama osobně a to buď ve druhém, aneb ve čtvrtém měsíci těhotenství, kdy krvácení jest nejmenší. Dopis s touto odpovědí končící vyzváním, aby jen *A.* napsala, kdy do Vídně přijede, byl

[1]) Stejný názor háji též Dr. August Finger ve svém spise „Das Strafrecht". Vytýká též, že ustanovení § 9 tr. z. stojí ve vnitřním rozporu s ustanoveními § 8 tr. z. a odůvodňuje to slovy: „Während derjenige, dem eine Anstiftung gelungen ist, zweifellos straflos wird, wenn in Folge seiner Tätigkeit der Angestiftete den verbrecherischen Entschluß wieder aufgibt, die gelungene Anstiftung also erfolglos bleibt. — gibt es für denjenigen, der anstiften wollte, dem dies aber mißlungen ist, weil er auf ein untaugliches Mittel, auf einen Menschen stieß, der verbrecherischer Einflüsterung unzugänglich war, keine Möglichkeit straflos zu werden". Dr. Finger dokládá k tomu, že prý s tresiné politického stanoviska dlužno ustanovení § 9 tr. z. kárati, poněvadž prý trest pro nezdařené svádění hrozící návodce pobádá, aby zamýšleného výsledku docílil jinou cestou.

však zvláštní náhodou doručen poštou jiné ženě stejného jména v téže obci bydlící, čímž byla celá věc prozrazena a k trestnímu stihání odevzdána.

Pokusila se tedy těhotná žena *A.* svésti porodní bábu *B.* ku zločinu spoluviny na vyhnání plodu a sice poskytnutím pomoci ke zločinu tomu po rozumu §§ 5 a 144 tr. z. *B.* dala se skutečně navésti a povzbudila sama ženu *A.*, aby se k provedení zločinného záměru osobně k ní do Vídně dostavila. Dle toho nezůstalo působení ženy *A.* na *B.* bez výsledku, nýbrž způsobilo zločinné dohodnutí obou těchto osob, které však pro nahodilé prozrazení celé věci nevedlo ani k předsevzetí pokusu zamýšleného vyhnání plodu.

Jest možno v tomto případě stíhati ženu *A.* pro zločin nedokonaného svádění ke spoluvině na vyhnání plodu dle §§ 5, 9 a 144 tr. z.? Myslím, že nikoliv. Vždyť porodní bába *B.* dala se skutečně svésti a když nelze jí zde trestat pro zločin spoluvinny na vyhnání plodu dle § 5 a 144 tr. z., bylo by zajisté nespravedlivo trestati ženu *A.*, neboť by pak ze dvou osob na tomtéž zločinném předsevzetí se dohodnuvších a nic dále nevykonavších jedna byla trestána a druhá nikoliv, ač jejich provinění jest stejné. Rovněž nedopustila se žena *A.* ani pokusu vyhnání plodu dle § 8 a 144 tr. z., poněvadž pouhý dopis, byť i obsahující svádění porodní báby *B.* ku spoluvině na zamýšleném vyhnání plodu, není po rozumu § 8 tr. z. ještě skutkem ku skutečnému vykonání zločinu vyhnání plodu vedoucím.

Dále možno při tomto praktickém případě uvažovati ještě o jiných důležitých otázkách.

Je to především otázka, zdali jest svádění čili návod ku spoluvině na určitém zločinu (Anstiftung und Beihilfe) vůbec trestný. K této otázce dlužno zajisté odpověděti kladně, neboť spoluvina na zločinu je dle znění § 5 tr. z. ve všech směrech na roveň postavena zločinu samému, tak že není příčiny, proč by se trestuhodný návod nemohl týkati také jen spoluviny, ať již tato spočívá v návodu nebo v poskytnutí pomoci na zločinu.[1])

[1]) Dr. August Finger prohlašuje ve svém spise „Das Strafrecht" za pochybné, zdali návod k návodu a návod k poskytnutí pomoci jest trestný a odůvodňuje to takto: „Das Strafgesetz verlangt für die Anstiftung die Verleitung zu einer Übeltat und erklärt denjenigen, der

Zvláště není z trestnosti vyloučen ani návod osoby jedné, aby osobu druhou k vykonání zločinu navedla, čili tak zvané prostředečné navedení pachatelovo. Ovšem je takovýto návod k návodu dle přirozené povahy své možný jen na straně třetí osoby, od pachatele zločinu rozdílné, kdežto návod ku poskytnutí pomoci ke zločinu může býti proveden i hlavním pachatelem samým. Ovšem trestným jest návod hlavním pachatelem provedený jakožto návod jen tehdy, když návod ten zůstal nedokonán čili při nedokonaném svádění dle § 9 tr. z. Neboť jakmile se pachateli podaří druhou osobu k poskytnutí pomoci svésti, jest návod ten trestným jenom tehdy, když byl pachatelem aspoň trestný pokus dotyčného zločinu spáchán, při čemž však pachatel podléhá trestu právě již za tento zločinný pokus.

Je tedy trestným i nedokonané svádění ke spoluvině na určitém zločinu, ale ovšem jen tehdy, když se osoba naváděná ke spoluvině té svésti nedala. To jest i v judikatuře uznáno všeobecně (rozhod. z 13/1 1888 čís. 12.866 sb. 1122, z 22/6 1888 čís. 4605 sb. 1166, z 1/6 1900 čís. 3814 sb. 2488 a j.).

Další otázka, zdali nedokonané svádění ku poskytnutí pomoci ke zločinu je trestné, když je předsevzal sám hlavní pachatel — v našem případě praktickém těhotná žena *A.*, která by při vyhnání plodu dle § 144 tr. z. byla hlavní pachatelkou — byla právě již kladně zodpovězena. To uznává i judikatura (rozhod. z 24/3 1875 čís. 504, z 21/4 1879 čís. 1852, z 13/1 1888 čís. 12.866, sb. 1122 a j.).

Naproti tomu návod k účastenství na zločinu (Teilnahme) nedá se dobře mysliti, poněvadž účastenství spočívá v předchozí domluvě, že bude po provedeném zločinu pomoc nebo podpora poskytnuta, nebo podíl na zisku a prospěchu ze zločinu vzešlého brán.

---

einen Anderen zu einer Übeltat verleitet, für strafbar; unter Übeltat versteht das Gesetz eine im besonderen Teile genannte Straftat. Da das Gesetz im § 5 und 6 St. G. nicht neue Tatbestände von Verbrechen (Übeltaten) einführt, sondern nur den Kreis der Personen abgrenzt, die für die in anderen gesetzlichen Bestimmungen beschriebenen Tatbestände verantwortlich sind, so ist wol der Schluß zutreffend, daß die Anstiftung zu einer Übeltat nicht wieder Übeltat ist und daß daher die Anstiftung zur Anstiftung ebenso wie die Anstiftung zur Beihilfe straflos bleibt."

Jiní právničtí spisovatelé nemají těchto pochybností.

Konečně nastává otázka, zdali by bylo nedokonané svádění trestné i v tom případě, když by bylo předsevzato takovým způsobem, že se o něm osoba, která má být navedena, ani nedozví. Ku př. někdo se pokusí svésti druhého k určitému zločinu dopisem poště řádně odevzdaným, který však podobně jako v onom praktickém případě dopis porodní báby *B.* do rukou adressátových se vůbec nedostane. Dle výkladu zde hájeného není v případě takovém jednání návodcovo trestné, poněvadž osoba, která měla být svedena, neměla ani příležitosti o návodu se dozvěděti a vyjádřiti. Ustanovení § 9 tr. z. „wenn seine Einwirkung ohne Erfolg geblieben war" však předpokládá, že osoba sváděná návodu nevyhoví, jej odmítne. Jestliže se tedy osoba sváděná o návodu ani nedozví, zůstává nerozhodnuto, bude-li dán návod dle § 5 nebo 9 tr. z. a zanikne pokus návodu sám sebou na cestě k osobě sváděné, neporušiv ještě trestuhodně právního řádu.[1])

Na konec jest si ještě všimnouti případů, v nichž jest nedokonané svádění vůbec vyloučeno.

Především jest to tam, kde osoba, na niž se působí, jest k dotyčnému zločinu již sama odhodlána. Neboť osoba taková, nemůže býti vůbec již navedena, nýbrž druhou osobou nejvýše ve svém zločinném rozhodnutí posilněna (tak zvané intellektuální přispění). Poněvadž pak nedokonané svádění dle § 9 tr. z. předpokládá výhradně návod, totiž vzbuzení zločinné myšlénky, zločinného úmyslu v osobě jiné, není u osob k dotyčnému zločinu již samostatně odhodlaných možno.

Totéž platí o nedokonaném svádění ke zločinům s tak zv. nepřímým zlým úmyslem (dolus indirectus). Jsou to zločiny, které pozůstávají v tom, že u nich zlo se zločinem spojené nebylo přímo zamýšleno a napřed určeno, nýbrž že pachatel z jiného zlého úmyslu něco podnikl neb opomenul, ač mohl předvídati, že z toho ono zlo, které z toho skutečně povstalo, obyčejně vzchází nebo snadno vzejíti může (§ 1 tr. z.). U zločinů takových jest sice návod zdařilý ve smyslu § 5 tr. z. možný,[2]) nikoliv však návod nedokonaný. Vždyť při nedokonaném návodu jest nutno, aby

[1]) Opačný náhled hájí ojedinělé rozhodnutí kassač. soudu ze dne 2./11. 1888 čís. 4224 sb. 1193.

[2]) To uznává věda i judikatura, jak zjevno z četných rozhodnutí kassač. soudu jako sb. č. 67, 256, 418, 687 a j.

trestní čin, k němuž se svádí, byl konkretně určitý, tedy i co do zlého úmyslu i co do zla, které z něho povstati má, přesně vyznačený, byť i nebylo nezbytně zapotřebí také individuálního poznačení osoby, na níž má býti čin ten spáchán a také poznačení prostředků a cest, jichž má býti při tom použito.[1]) Poněvadž pak při nedokonaném návodu k vykonání trestního činu vůbec nedojde, a tudíž otázka, zdali z navedeného zločinného jednání vzešlo jiné zlo, nežli jaké bylo při návodu zamýšleno, posouzení se vůbec vymyká, jest nedokonané svádění ke zločinům s nepřímým zlým úmyslem vůbec vyloučeno.

Taktéž nemůže býti § 9 tr. z. použito v těch případech, ve kterých bezvýsledně intellektuální působení na druhou osobu tvoří dle určitého zákonného předpisu skutkovou podstatu zvláštního deliktu, zakládajíc takto již delikt dokonaný. Tak jest tomu při zločinech: velezrady dle § 58 tr. z. (v případech v odst. *c* tamtéž poznačených), rušení veřejného pokoje dle § 65 tr. z., svádění ke zlému užití moci úřední dle § 105 tr. z., podvodu ucházením se o křivé svědectví před soudem dle § 199*a* tr. z. a svádění vojína k porušení vojenské služební povinnosti dle § 222 tr. z.; dále při přečinech dle § 279, 300 (v případech pobuřování), 302 a 305 tr. z. a dle čl. III. a IV. zák. ze dne 17/12 1862 čís. 8 říš. zák. pro 1863 a při přestupcích dle §§ 301 a 311 tr. z. Vyplývá to z povahy věci samé.[2])

Rovněž vyplývá z povahy věci samé, že nedokonané svádění čili nezdařený návod k trestnímu činu nemůže se dodatečným odvoláním návodcovým státi beztrestným. Vždyť zločin nedokonaného svádění jest již tím okamžikem spáchán, jakmile byl návod vůči osobě sváděné pronesen a tato jej odmítla. Je to pokus návodu, který pro odpor osoby sváděné, tedy pro nemožnost dokonán nebyl. Dodatečnou lítostí a odvoláním návodcovým nemůže se stát beztrestným právě tak, jako se na pokus krádeže a zpronevěření nedá použíti ustanovení § 187 tr. z.[3])

[1]) Viz rozhodnutí z 26./8. 1887 čís. 6375 sb. 1104. z 30./9. 1887 čís. 7205 sb. 1096 a z 15./2. 1902 čís. 12.007 sb. 2700.

[2]) O tom pojednávají rozhodnutí kass. soudu z 24./2. 1877 čís. 8432 sb. 142, z 25./2. 1803 čís. 14.850 a ze 7./11. 1904 čís. 10.439 sb. 3010.

[3]) Viz rozhodnutí kass. soudu z 10./6. 1881 čís. 3861 sb. 347, ze 24./9. 1886 čís. 8108 sb. 962 a z 10./1. 1890 čís. 11.264.

Naproti tomu při návodu zdařeném čili dokonaném (§ 5 tr. z.) může návodce dosáhnouti beztrestnosti, když se s dobrým účinkem o to přičiní, aby navedený pachatel dotyčného trestního činu vykonati nemohl aneb od provádění jeho dobrovolně upustil. Vyplývá to ze samé povahy věci a platí též při druhém druhu spoluviny, totiž při pomoci.[1]) V tomto účinku spočívá právě zásadní rozdíl mezi návodem dokonaným dle § 5 tr. z. a návodem nedokonaným dle § 9 tr. z., kteryžto rozdíl by nadobro zmizel, kdyby výklad zde hájený neměl býti správným.

Konečně jest si zde všimnouti trestní stránky § 9 tr. z. Tento praví, že se má nedokonané svádění ke zločinu potrestati jako pokus tohoto zločinu samého. Je tudíž na nedokonané svádění ustanoven mírnější trest nežli na spoluvinu a zvláště tedy také nežli na návod dokonaný (§ 8 a 47 lit. a tr. z.). Při pokusu zločinu samého nečiní ustanovení trestu co do sazby obyčejně žádných nesnází, poněvadž byl při něm zločin se všemi svými zákonnými náležitostmi již skutečně započat, tedy základ pro vyměření trestu již přesně dán. Jinak má se věc při nedokonaném svádění. Zde je jen zapotřebí, aby byl zločin, k němuž se svádí, konkrétně určitý; není však nutno, aby návodce naznačil hned všecky okolnosti, za kterých má být zločin ten spáchán, jako jakost prostředků, doby a místa spáchání a někdy i osobu, na níž má být zločin spáchán. Může se tudíž státi, že pokud takových zločinů se týče, na které trestní zákon dle různých vedlejších okolností určuje různé sazby trestní, nejsou při nedokonaném svádění všecky takové okolnosti ani přibližně vyznačeny a že jest následkem toho použití určité trestní sazby pochybno. Nejvýznačnější takový případ jest při zločinu žhářství (§ 166, 167 tr. z.) a při zločinu loupeže (§ 190 až 195) tr. z. V takových případech nezbývá ovšem nic jiného, nežli tam, kde žádná zvláštní sazba trestní není dostatečně odůvodněna, použíti trestní sazby nejvšeobecnější anebo vůbec té nejnižší. Tak jest na nedokonané svádění ku zločinu žhářství výměřiti trest dle § 167 odst. g tr. z. (rozhod. ze 11/2 1882 čís. 10.752 sb. 416) a nedokonané svádění k zločinu vyhnání plodu, když bylo předsevzato otcem dítěte, trest dle §§ 146 a 145 sazba 1 tr. z. (rozhod. z 1/6 1900 čís. 3814)

[1]) Sr. rozhodnutí kass. soudu ze 29./5. 1903 čís. 3716 sb. 2846 a ze 17./9. 1906 čís. 7556 sb. 3213.

s). 2488). Žádá to totiž spravedlnost dle známé zásady „in dubio mitius", již při nedokonaném svádění tím více dlužno uplatniti, jelikož se jedná o delikt ve slovech spočívající, který se velmi snadno spáchá a již vůbec nedá odčinit.

„Corona regni Bohemiae."

Napsal JUDr. *Robert Flieder*.

O tom, co znamená „koruna Česká", pojmenování v státních listinách se poprvé vyskytující za Jana Lucemburského a zobecnělé potom za vlády slavného jeho syna, panuje mínění nejrůznější.

Stalo se téměř obecným přesvědčení, že výrazem tím mělo býti vyjádřeno to, co dnes bychom nazvali státem Českým. Jest jisto, že označení tohoto užívalo se v listinách významu veřejného, později i v kodifikacích práv zemských, od dob Lucemburských až do nejnovějších — tu pouze v posledních listinách lenních; avšak poněvadž právě veřejnoprávní poměry, zejména poměr zeměpána k národu a zemi, jeho postavení v státu a vůbec myšlenka státní, během dob tu doznávaly podstatných změn, bude nutno sledovati význam naší denominace, zejména v starší době související tak úzce s otázkou povahy stavovského státu, v rámci určitých historických období.

První periodu podává povaha pramenů, v nichž se poprvé a nejčastěji setkáváme s názvem „corona regni Bohemiae" sama. Nazveme ji periodou vzrůstu a sorganisování velkostátu Českého.

Období druhé počínající as od smrti Karla IV. a do nastoupení Habsburků na trůn český (r. 1526) sahající, charakterisováno jest přesunutím těžiště státní moci na stavy zemské na úkor moci královské, a třetí období obsahovati bude dobu Habsburků v království Českém až po naše časy.

Předmětem tohoto pojednání bude pouze ono první období. Jednáno bude o něm ve dvou částech. V první uvedena budou nejcharakterističtější místa z listin a jiných pramenů, v nichž označení „corona Bohemiae" se vyskytuje a bude učiněn pokus

z povahy pramenů těch a ze souvislosti, v níž denominace naše se tu nalézá, vyvoditi smysl její, v druhé pak výsledky takto nabyté prozkoumány budou s hlediska státoprávních poměrů říše České v oné době. Co se týče pak první části našeho pojednání, musíme předeslati, že za Jana Lucemburského jsou to výhradně listiny vztahující se k územnímu základu říše České, kde se shledáváme s denominací „corona Bohemiae", za Karla IV. nejen že stává se všeobecnou v aktech posléz řečeného rázu, nýbrž rozšiřuje se užívání její i na smlouvy mezinárodní a vnitřní smlouvy a vůbec akty veřejnoprávní, třebas se nedotýkaly territoria státního. Tím rozpadají se nám prameny naší otázky na dvě skupiny: listiny týkající se territoria říše, a smlouvy mezinárodní a vnitřní akty veřejné, o nichž bude též odděleně pojednáno pro naprostou různost spojení, v němž se tu „corona regni Bohemiae" nalézá. První skupina rozdělena bude opět na listiny lenní a ostatní listiny vztahující se k území říše a to proto, že v listinách lenních ustaluje se určitá formule, kdežto v oněch druhých denominace různě se mění.

I.

Když za krále Jana Lucemburského počíná se šířiti objem říše České, děje se tak připojováním nových územků ke království Českému ponejvíce ve formě svazku lenního.

Pozorujeme-li listiny, jež se o aktech těchto zřizují, shledáváme, že mimo řídké výjimky as do roku 1340 uvádí se co panující subjekt práva lenního, co vrchní pán lenní pouze král český, rex Bohemiae, po případě též „sui heredes et successores".

Léno přijímá se od „krále, jeho dědiců a nástupců, králů Českých", „ab ipsis rege, heredibus et successoribus suis, Bohemiae regibus", králové tito jsou seniory, „veri nostri domini . . .", a léno spadá rovněž na ně, „ad ipsos regem heredes et successores suos, . . . devoluta", jak příkladem čteme v listině z roku 1329, jíž kníže mazovský Václav tuto zemi svou i všechno své panství odevzdává Janovi Lucemburskému a od něho je opět v léno přijímá.[1]) Podobně i přísaha manská skládá se králi a jeho dědicům na trůně Českém.[2])

[1]) Jireček, Codex iuris bohemici, II. dílu, 1. část, str. 86—7.

[2]) Ku příkladu list knížete Bolka o přísaze manské králi Janovi

Mezitím, jak již bylo naznačeno výjimkou, a později již zhusta objevuje se v listinách lenních vedle krále a jeho dědiců, nebo na místě těchto obou, výraz „regnum Bohemiae", zejména mluví se o vasallech krále a království Českého a odumřelé léno spadne na krále a království, nebo jak se někde již vyskytuje, přímo na království. Již z doby, kdy jako panující subjekt lenního poměru zpravidla jmenuje se jen král se svými nástupci, můžeme uvésti příklad tohoto zdůrazňování království vedle krále. V listině sepsané o odevzdání se knížete Hlohovského a Zaháňského králi Janovi v manství roku 1329 čteme již slova „princeps et vasallus suus, heredum, successorum suorum, Boemiae regum ac ipsius regni Boemiae . . .", a na místě, kde mluví se o vymření rodu knížete Jindřicha a jeho bratří, ustanovuje se, že knížectví jmenovaná spadnou pak přímo na království České, „ad regnum Boemiae praedictum libere et hereditarie debebunt pertinere".[1])

Zjev tento jest nejvýše zajímavý a jak v druhé části našeho pojednání pokusíme se ukázati, není bez souvislosti s ponenáhlým přetvářením se i vnitřního života státu Českého.

Zde můžeme omeziti se na konstatování, že musila se uděti nějaká změna v pohlížení na povahu tohoto státu, ať již způsobená jakoukoli skutečností, když najednou označení „rex, sui heredes et successores, reges Bohemiae," výraz to patrně znamenající celou instituci králů českých konkrétním jich vypočítáváním, nevystačuje již vyjádřiti onen celek, onu osobu právnickou, již tu při uzavírání lenních smluv, manských přísahách a podobných aktech fysicky dosud zastupuje král sám. Rovněž připomeneme na tomto místě, že terminologie středověká užívá zpravidla slov „rex" a „regnum" jako označení dvou složek stavovského státu proti sobě stojících a odpovídajících dualistické povaze státu tohoto. Otázkou jest právě jen, zda již v této době možno totéž říci o výrazu regnum B. vedle rex etc. se vyskytujícím.

Ostatně pro srovnání a osvětlení významu onoho „regnum" může posloužiti také současná listina německá sepsaná též r. 1329 o infendaci knížete Lehnického Boleslava Janem Lucemburským,

z r. 1337 „domino nostro, d. Joani regi Bohemiae et suis successoribus, Bohemiae regibus . . . fidelitatis et obedientiae fideliter facient iuramentum". (Jireček, l. c. str. 157.)

[1]) Jireček, l. c. str. 95. a 96.

kde v německém textu vyjádřeno jest slovem „rîch ze Beheim". O Boleslavovi se tu praví, že se stal manem krále, jeho dědiců a království Českého: „. . . . unser. unserer erben und nachkomelingen chunigen von Beheim, und ouch unsers rîches ze Beheim man davon worden ist . . .".[1]) Slovo „Reich" mělo v užívání svém významů mnoho. Brzy značilo souhrn práv a povinností příslušejících určitému politickému celku, jindy opětně užívalo se ho k označení území státního nebo dokonce subjektu veškeré státní moci, když repraesentace její nebyla vyčerpávána více osobou panovníkovou. Když pak toto „reich" nebo „rîch" stavilo se proti osobě zeměpánově, pak znamenalo asi tolik co u nás později vyjádřovalo se slovy „obec zemská", veškerenstvo říše, souhrn stavů jako repraesentantů určité jednoty politické.[2])

První listina lenní, v níž nalézá se výraz „corona regni Bohemiae" pochází z roku 1336. Praví se v ní, že zemře-li kníže Bolek Münsterberský, jenž své země odevzdal králi a jeho nástupcům, „ipsi domino regi et suis successoribus Bohemiae regibus" a od nich je zpět přijal lénem, bez mužských dědiců, že léno spadne, jak se v listině doslovně praví „ad ipsum regnum Bohemiae et coronam ipsius".[3]) Pak nastává přerušení, až opětně roku 1342[4]) setkáváme se s výrazem „corona regni B." a odtud s nepatrnými výjimkami pouze do doby krále Jana sahajícími užívá se denominace této již neustále. V posléze zmíněné listině z r. 1342 slibují přední obyvatelé vratislavští a jiných měst tohoto knížectví, že zachovají věrnost, jíž se byli zavázali králi a koruně „quod regibus et coronae regni Bohemiae homagium, fidem et iuramenta per ipsos praestita eidem domino regi ac suis heredibus perpetuo fideliter observabunt". V plném rozkvětu shledáváme se s denominací naší při odevzdání Moravy v léno Janovi, bratru Karla IV. Moravu dává panovník tento v léno od krále, jeho nástupců a koruny, „a nobis, heredibus et successoribus nostris, regibus Bohemiae, et

[1]) Jireček, l. c. str. 92.

[2]) Gierke ve svém díle „Das deutsche Genossenschaftsrecht" II. díl str. 570—2. uvádí příklady toho z právních knih Sachsen- a Schwabenspiegel a z doby dřívější.

[3]) Jireček, l. c. str. 141.

[4]) V listině biskupa vratislavského o odevzdání Vratislavi králi Janovi a opětném přijetí jejím v léno knížetem Jindřichem; Jireček, l. c. str. 223.

a corona regni praefati", přísaha manská konati se má rovněž jim, totiž králi, jeho dědicům a koruně, kteří pohromadě nazývají se tu pány Moravy, „nobisque ac dictis heredibus et successoribus ac coronae praefatae tamquam veris, ordinariis et naturalibus dominis suis . . .".[1]) To jsou úplné, slavnostní formule listin manských, vedle nichž však vyskytují se označení stručnější.

Tak dle listiny z roku 1351 po smrti knížete Bolka spadá léno Plocenské na korunu Českou, „ad coronam regni Bohemiae",[2]) a kapitula vratislavská přijímá roku 1358 Grotkov v léno od císaře Karla co dědice koruny České, „a Carolo . . . tamquam Bohemiae rege et regni et coronae Bohemiae herede legitimo . . .", ale činí přísahu manskou králi a koruně, „sibique et coronae regni Bohemiae prout veri vasalli vero . . . feudi domino . . .".[3]) V jiné listině z téhož roku mluví se na jednom místě o knížectvích Slezských, že jsou lénem království a koruny České, „a regno et corona Bohemiae in feodum dependent", a podobně nazývají se i manové čeští: „vasalli regni et coronae Bohemiae".[4])

Vedle vlastního udělení léna nebo složení přísahy manské, nalézáme v listinách těchto i jiná ustanovení, zejména klausuli inkorporační. V uvedeném již dokumentu z roku 1342 zavazuje se král český, že země Bolkem mu odevzdané neodloučí od koruny České „non dividendo ea a regno Bohemiae seu corona regni eiusdem". Roku 1356 kurfiřti říše Římské potvrzují, že Karel IV. Plavno vtělil říši České: „dicto regno Bohemiae et ipsius regni coronae in perpetuum . . . incorporavit, adiunxit, appropriavit, annexuit, inseparabiliter univit et invisceravit . . .",[5]) a biskup vratislavský dosvědčuje roku 1358, že knížectví Slezská Opolské a Vratislavské byla vtělena koruně: „regno et coronae Bohemiae . . . uniti et incorporati ac inviscerati sint et esse debeant, adeo irrevocabiliter et inconvulse, ut a praefatis regni et corona B. scindi, dividi seu alienari non debeant quovis modo . . .".[6])

[1]) Jireček, l. c. str. 329 et sq.
[2]) Idem, l. c. str. 358.
[3]) Idem str. 451.
[4]) Idem str. 454 místo dříve citované, druhé na str. 455.
[5]) Idem, l. c. str. 435.—6
[6]) l. c. str. 453.

Totéž, co bylo řečeno svrchu o „regnum Bohemiae“ výrazu v listech lenních se pojednou objevujícím vedle slov „král, jeho dědicové a nástupci“, rozvláčným způsobem naznačujících, že vasall není snad vázán jednotlivému králi, tak řka ad personam, nýbrž co repraesentantu celé instituce králů českých, totéž s jedinou významnou modifikací mohli bychom opakovati i o názvu „corona regni Bohemiae“. „Corona“ vyskytuje se v manských listech v témže spojení a na těchže místech, kde prvé shledali jsme výraz „regnum“, ba i to, co svrchu bylo řečeno o poměru, v jakém užívalo se vedle sebe označení „rex“ a „regnum“, nebo v německých textech slova „reich“ a vyplývající z toho otázku, zda regnum, reich neznamenalo zde více než pouze jakési symbolisování moci královské, instituce králů, království, možno zde doložiti příkladem pro výraz „koruna království Českého“. V citované již výše listině Slezských knížectví se týkající, mluví se o „respublica regni et coronae Bohemiae“, tedy o koruně České jako o něčem, co má povahu korporativní: „Ut etiam respublica regni et coronae Bohemiae pro magnificentia patronum et dominorum nostrorum, B. regum, et subditorum regni praedicti grata salute, . . . successibus augeatur . . .“[1]) Ovšem nutno zde poznamenati, že slova respublica užívá se též ve významu fisku, souhrnu veřejných statků královských.[2])

Zmíněná svrchu důležitá modifikace týká se poměru, jaký jest mezi označením „regnum“ a „corona“. Zde budiž prozatím poukázáno jen k tomu, že výraz „corona regni B.“ nachází se nejdříve v listinách vztahujících se k territoriálnímu základu říše České a že vzniká v době, kdy tato přivtělováním nových územků ať již k bezprostřednímu panství, ať již ve formě léna, nabývá mohutného rozsahu. Ostatně již samé slovné spojení, v jakém se oba výrazy tyto nalézají, jest dosti měnlivé a neurčité. Mluví se tu o „corona regni Bohemiae“, o „regnum B. seu corona regni eiusdem“, o „regnum et corona Bohemiae“, spojení to, jež připouští dovozovati nadřazenost koruny nad regnum stejně jako dokazovati jejich souřadnost. Jisto jest však, že v lenních listech výrazu „corona“ neužívá se na označení království Českého

[1]) Jireček, l. c. str. 455.

[2]) Gierke, l. c. str. 566.

v užším smyslu, to jest země České, naproti tomu regnum vyskytuje se tu i ve významu země České, ku př. naproti markrabství, Moravskému,[1]) i ve významu témž, v jakém třebas v téže listině uvedena jest „corona regni B.“.

Toto poslední jasně vysvítá z majestátu o udělení Moravy Janovi v léno r. 1349 na místě, kde vyhražuje Karel IV. Opavsko sobě a koruně. Praví se tam doslovně: „nobis etiam, heredibus et successoribus nostris, B. regibus, et eiusdem regni coronae, tamquam rem appropriatam et inseparabiliter incorporatam regno B.“.[2]) Právě tak jest tomu i v listině z roku 1356, jíž kurfiřtové potvrzují infendaci Plavna, a nařizují vždy v budoucnosti skládati slib manský králům českým a koruně: „dicto domino nostro . . . Bohemiae regibus et eiusdem regni coronae praestare et facere consimilia iuramenta, sub poenis, quae vasallorum neglegentiis in eiusdem regni B. privilegiis infliguntur“.[3])

O poměru, v jakém jsou k sobě označení „rex, sui heredes et successores, reges Bohemiae“ a „corona regni B.“, platí totéž co nahoře pověděno bylo o „regnum“ a „rex a t. d.“. Obě označení stojí zpravidla vedle sebe, tak že zdá se, jakoby to byli dva panující subjektové lenního poměru nebo dvě složky téhož panujícího subjektu, ale v některých listinách vyskytuje se též jen jeden z těchto výrazů, buď jen „corona regni B.“ nebo jen rex, avšak s tím důležitým rozdílem, že corona jmenuje se tu již sama o sobě co lenní pán, ku př. „vasali regni et coronae“, „omnes principatus huiusmodi a regno et corona Bohemiae in feodum dependent“,[4]) kdežto, je-li jmenován v době této král sám, vystupuje „nomine coronae regni Bohemiae“,[5]) to jest co repraesentant koruny.

---

[1]) Tak v majestátu o udělení Moravy v léno, kde se Karel i Jan zavazují nic neodcizovati od Čech a Moravy „Neque nos . . . B. reges, dictum regnum B. vel . . . marchiones Moraviae marchionatum eundem, in toto vel in parte . . . donare, vendere . . .“; Jireček, l. c. str. 334.

[2]) l. c. str. 332

[3]) l. c. str. 435.

[4]) V listině o příslušnosti Slezských knížectví k České koruně, Jireček, l. c. str. 454.

[5]) K. 1355 potvrzuje kapitula vratislavská, že má Grotkov lénem od krále Jana. List o tom od biskupa kdysi přijal Jan Lucemburský jménem koruny České „. . . . literas recognitionis . . . dedit . . . Joani regi Bohemiae, nominae coronae regni B. recipienti . . .“

Zde buď již připomenuto, že v lenních majestátech co do názvu „corona regni Bohemiae“ nenastává změna ani do dob nejnovějších.[1]) Zachovává se tu ona slavnostní formule,[2]) nebo zkráceně co subjekt práv lenních uvádí se tu král a koruna nebo pouze koruna. Místo latinského „corona regni B.“ užívá se v listinách německých prosté „Cron Böhaim“ a v českých „koruna Česká“, stále v témže významu.

* * *

Vedle lenního svazku byly to i jiné akty přímého připojování, jimiž šířila se a upevňovala územní rozloha říše České. Země, města, hrady i jiné statky byly říši této vtělovány, král zavazuje se neodcizovati jich od říše, byly kupovány, darovány, směněny za jiné nebo připojeny co zástava pravidelně od říše Římské.

Nejslavnostnějšího rázu jsou listiny inkorporační, jimiž se svazek zemí ke království Českému během dob připojených utužuje, na všechny časy zabezpečuje a všechny země tyto i s královstvím Českým zahrnují se ve vyšší jednotu jakousi. Jest to také listina inkorporační, kde vůbec pro prvé setkáváme se s názvem „corona regni Bohemiae“. Jest to listina z roku 1329 o vtělení Zhořelce koruně České. Obyvatelé města tohoto žádají, aby byli ke koruně připojeni „coronae et mensae nostri regni Bohemiae stabiliter affigi ac inseparabiliter uniri . . . desiderant“, král Jan jim vyhovuje, „nobis, heredibus et successoribus nostris regibus ac ipsi regno nostro B. perpetuis inantea temporibus incorporandos duximus . . .“, a zavazuje se, že je od koruny neodcizí, „a corona regni nostri antedicti nullo unquam tempore alienare“.[3])

Inkorporace „nobis, heredibus etc. . . ac ipsi regno“ jest pravidelné rčení, jehož o několik let později se užívá v listinách

[1]) Příklady toho Haimerl, Beiträge zur Kenntniss des Lehenwesens in Böhmen (Zeitschrift f. österr. Rechtsgelehrsamkeit u. polit. Gesetzkunde z r. 1846) str. 119, 134, 144; pak týž, Deutsche Lehenshauptmannschaft: příkl. z instrukcí z r. 1544 (str. 9), z r. 1562 (str. 65), z r. 1651 (str. 66), z r. 1743 (str. 71), z r. 1754 (str. 72), z dekretu z r. 1824 (str. 127).

[2]) Ještě v lénním listu, jímž císař František Josef I. uděluje r. 1858 arcikníženi Albrechtovi Těšínsko v léno, nalézáme tuto formuli „. . . von Uns, Unseren Erben und nachkommenden Königen und der Krone Böhmen zu rechten Lehen . . .“ (u Pštrosa, Die böhmischen Kronlehen, str. 83).

[3]) Jireček, l. c. str. 101.

lenních a není důvodu k tvrzení, že zde „regnum" snad znamená něco jiného, než co bylo uvedeno o jeho významu výše při zmíněných právě listinách lenních.

Naproti této plné formuli stojí v téže listině závazek neodcizovati pouze od koruny, „a corona regni nostri", jakoby ono „rex, heredes etc. . . . et regnum" dalo se nahraditi vše to v sobě zahrnujícím výrazem „corona regni". Přivtělení a připojení „coronae et mensae regni", koruně a stolu královskému připouští výklad, že corona znamená zde královské důstojenství, královskou moc českou a mensa regni vedle něho uvedená značí asi statky králi českému co takovému náležející a za dotaci českých králů sloužící.[1])

Do této skupiny listin náleží zejména dva významné státní akty Karla IV., totiž inkorporace Moravy a Slezska s Budišínskem a Zhořelcem. Setkáváme se tu opětně s jakousi slavnostní formulí inkorporační, v níž zde pravidelně „regnum" a „corona" uvádí se napřed: . . . „praefato regno nostro Bohemiae et ipsius felici coronae, nobis, heredibus et successoribus, B. regibus, . . . incorporamus . . .".[2]) Vtělené územky jsou v bezprostředním panství králů a koruny království Českého: „. . . . declaramus supradictos principatus . . . ad iurisdictionem et directum dominium regum et coronae regni Bohemiae iure spectare . . .".[3]) Jindy opět jmenovány jsou království a koruna Česká samotny, jako příkladem v majestátu o inkorporaci Slezska z roku 1348, když se mluví o dávné příslušnosti obyvatel marky Budišínské a Zhořelecké ke koruně České slovy: „qualiter ad regnum et coronam B. tamquam ad immediatum et naturale dominium dudum pertinuerant",[4]) pak dále v témže majestátu o knížatech slezských „praesertim cum a corona regni immediate dependeant",[4]) anebo konečně slova, jimiž se tito se svými zeměmi a statky koruně vtělují: „regno et coronae regni B. praefati in perpetuum adiungimus, incorpo-

[1]) Asi v takovém významu slova mensa užívá Majestas Carolina (Rieger, O českých král. a korunních statcích v publikaci dobrého zdání o král. hradě Pražském, str. 71).

[2]) Zlatá bulla o vtělení bavorských zámků České koruně z r. 1355 (Jireček, l. c. str. 306), a podobně v inkorporační listině marky Lužické se týkající (l. c. str. 567).

[3]) Inkorporace markrabství Moravského, biskupství Olomouckého a knížectví Opavského (l. c. str. 302).

[4]) Jireček, l. c. str. 306.

ramus . . .[1]) „Corona regni Bohemia“ nebo „regnum et corona regni B.“ nazývá se tu zřejmě pánem státního území nebo snad jest státním územím samým.

„Rex“ zde již nikde nevyskytuje se sám bez „regnum“ nebo „corona“. Za to regnum vedle corona nachází se tak často a v takovém spojení že vzbuzuje to otázku po vzájemném poměru těchto názvů. Zda značí oba tyto výrazy dvě různé od sebe věci nebo zda jsou označením pouze pro jednu a tutéž věc, o tom pro měnlivost těchto rčení již v jediné listině bezpečnou odpověď dáti nelze. Přihlédněme opětně k citované již listině o inkorporaci Slezska. Praví se tu v téže větě „praesertim cum a corona regni immediate dependeant“ a pokračuje se slovy „regno et coronae regni B. praefati in perpetuum adiungimus“ a konečně již dříve v téže listině „qui ad coronam regni B . . . redierunt“. Nejspíše ještě, prohlédneme-li texty listin inkorporačních, můžeme říci, že formule „regnum B. et eiusdem regni corona“ a p. jsou jen obřadnějším vyjádřením téhož, co znamená již prosté „corona regni B.“.

K listinám inkorporačním pojí se zavazovací listy králů českých, že nebudou odcizovati části státního území. Závazek neodcizovací vyskytuje se již v oné inkorporační listině z roku 1329, kde se vůbec po prvé shledáváme s výrazem koruna, a zní slovy: „Promittentes . . . cives ipsos, civitatem et proventus advocatiae ibidem a corona regni nostri antedicti nullo unquam tempore alienare . . .“.[2])

V aktech, jež obsahují výhradně jen slib neodcizovati příslušné územky a jiné věci od celku, k němuž byly připojeny, jemu vtěleny, nebo jež jinak jeho částí jsou, nacházíme rčení „nunquam . . . a regno seu corona regni B. segregabimus . . .“,[3]) „von der cronen des kunigreichs czu Behem nymer . . . empfremden“.[4]) Tedy „corona regni B.“, „crone des kunigreichs czu B.“ jest onen celek sám, jehož součástkami právě jsou tyto územky, obyvatelé a důchody a od něhož nemají býti odlučovány, anebo jest alespoň

[1]) Jireček, l. c. str. 307.

[2]) Idem, l. c. str. 101.

[3]) Závazek Karla IV. neodciziti Chebsko od koruny z r. 1348, Jireček, l. c. str. 281.

[4]) Václav r. 1369 slibuje neodcizovati Svídnicko a Javorsko od koruny, Jireček, l. c. 563.

svazkem, fingovanou osobností, jež soustředíc v sobě panství nad jednotlivými územky a právy s nimi spojenými, slučuje tyto ve vyšší jednotu.

Celá řada měst a hradů připojena k říši české koupí, směnou nebo i darováním a v listinách na základě těchto právních jednání zřízených, právě tak jako v ostatních territoria říše se týkajících, setkáváme se s názvem „corona regni B." Vyskytuje se tu známá nám již formule v listinách lenních obvyklá. Nalézáme ji hned v první známé listině toho druhu z této doby pocházející a vyhotovené o darování Lužice markrabím Braniborským Karlovi IV. a České koruně r. 1348: „... dem .. kunige zu Behem, sein erben und nachkomenu, kunigen zu Behem', und demselben kunigreich und der Cron zu Behem geben und verschrieben ... die marck zu Lusitz ..."[1]) Ale hned ještě v téže listině žádá markrabí císaře Karla o potvrzení tohoto darování slovy, v nichž zmiňuje se pouze o království a koruně České co obdarovaných: „das er die egenante seine gabe der marcke und des landes zu Lusitz, di er dem kunigreich unnd der cronen zu Behem recht und redlich gethan hat ...",[2]) a podobně v listu, jímž vyzývá markrabí stavy Braniborské, aby králi českému složili přísahu věrnosti hned po tom, kde praví, že svou zem věnoval králům českým, „dem ... kunig zu Behem, seinen erben und nachkomen, kunigen zu Behem", mluví o nastávající příslušnosti marky ke koruně České, „das sie furbas ewiglichen zu dem vorgenanten kunigreich unnd zu der cron zu B. gehoren sol ...".[3]) Slova kunig etc. tu již scházejí.

Zvláštní formule nalézá se v některých smlouvách kupních, sem náležejících. Tak na příklad v listině o koupi města Frankensteina z roku 1351 prohlašuje Mikuláš kníže Münsterberský: „..... notum facimus ... quod ... Carolo ... pro se et suis heredibus ac suis successoribus, regibus Boemiae et eiusdem regni coronae, ementi et recipienti civitatem nostram Frankenstein ... vendidimus ...".[4]) Vystupují tu zřejmě vedle sebe král co představitel všech budoucích králů českých, celé této instituce a — koruna. Tak

[1]) Jireček, l. c. str. 310. Stejný text latinský ku př. v listu krále uherského Ludvíka, jímž se zříká Svídnicka a Javorska, Jireček, l. c. str. 369.

[2]) Idem, l. c. str. 311.

[3]) Idem, l. c. str. 313.

[4]) Idem, l. c. str. 360—1.

jest tomu i na jiných místech a zejména jasně v listu falckraběte Ruprechta o prodeji některých měst a hradů králi českému a koruně roku 1353. Praví se tu: „Promittimus . . . regi B., heredibus et successoribus suis, B. regibus, quod ipsis et coronae regni praefati omnes praedictas munitiones . . . guarantire et tueri volumus“.[1]) Vyjmenovaní králové shrnují se slovem ipsis a vedle toho staví se corona regni. Naproti tomu užívá se výrazu posléz zmíněného bez „rex atd.“ a připojují se územky pouze koruně, ku př. „et ipsa in eorundem regni et coronae Boemiae transtulimus, univimus et fundavimus potestatem“, nebo „regno B. et insigni eius coronae appropriamus . . .“.[2]) Mohli bychom z toho dovozovati, že slova „rex etc.“ nahražují se označením „regnum et corona B.“, kdežto opak zjištěn v jediném případě,[3]) a že tedy pojem onoho „regnum et corona B.“ jest zpravidla nadřazený onomu prvnímu, zahrnuje v sobě toto „rex etc.“.

Pouhé „regnum B.“ v několika listinách tohoto druhu užívá se střídavě s výrazem „regnum et corona“, jak se zdá s tímtéž významem. Ve svrchu citované listině o směně hradů a měst v Německu z r. 1360 připojují se tyto „in eorundem regni et coronae B. . . . potestatem“ a dále čteme, že se směna provádí mezi říší Římskou a královstvím Českým, nikoli korunou, „inter Imperium ex una et regnum nostrum B. parte ex altera . . .“, a opět na jiném místě uvádí se tu již zase koruna: „castra Lutterburg et Rosenstein Imperio sacro, atque castra Parkstein et Karlswald regno et coronae magis expediant“.[4])

V attestu této smlouvy kurfiřty říše r. 1361 praví se, že se změna děje ku prospěchu království a koruny, „ad Imperii sacri

---

[1]) Jireček, l. c. str. 381.

[2]) Listina o směně zámků a měst v říši Římské z r. 1360, Jireček, l. c. str. 483—4.

[3]) Případ tento náleží do listu Waldemara Braniborského z r. 1348, jímž vybízí své poddané, aby učinili přísahu králi českému. V místě výše citovaném praví, že Branibory daroval králům českým nezmiňuje se o koruně a teprve ke konci listu se k ní vrací. Mohla by se konečně výjimka tato oslabiti tím, že stala se jen vzhledem ke kontextu, poněvadž se na onom místě motivuje darování dobrodiními od králů českých prokazovanými dárci a proto se v tom okamžiku co obdarování připomínají pouze oni (listina u Jirečka, l. c. str. 313).

[4]) Jireček, l. c. str. 483—4.

honorem et felix augmentum, necnon pro commodo et salute regni et coronae B. . . ." [1]) a v potvrzení směny té Karlem IV. jako králem českým téhož roku, čteme tutéž větu s pouhým „regnum": „. . . . attendentes . . . et honorem sacri Imperii et felix augmentum, regnique Boemiae salutem et commodum . . . innovasse . . .".[2])

Podobně jest tomu i v listinách o zastavení Chebu. Tak listina z roku 1353 prohlašuje : „quod praefata Egrensis civitas . . . regno et coronae B. . . . a sacro Imperio rite fuerit obligata . . ." a hned na to „. . . . cum praefatum regnum Boemiae imperialis coronae dignum quidem et nobile membrum existat".[3]) V listu purkmistra a rady města Chebu z roku 1354, jímž osvědčují zastavení toto a svou povinnost ke králi a koruně České, opakují se právě uvedené věty textem německým: „dem kunigreich und der cronen zu Beheim . . . zu rechtem pfande . . . von wegen des heiligen Reychs versetzet . . ." a dále „wanne auch das künigriche zu Beheim ein edlez, wirdigez gelied ist der Römischen cronen . . .".[4])

Ostatně se v týchž listech zástavních nalézá celá slavnostní formule, „nostri regis tamquam regis B., heredum et successorum suorum regum B. et eiusdem regni coronae pignus et obligatio . . ."[5]) (nebo jí odpovídající text německý [6]), o jejímž významu jsme výše jednali.

* * *

Mnoho zajímavého a sloužícího k objasnění některých pochybností a nejasností, jež zůstavují prameny dosud uváděné, poskytují smlouvy mezinárodní, uzavírané mezi králi českými a panovníky zemí okolních.

Smlouvy tyto, jež větším dílem obsahují slib vzájemné obrany proti nepřátelům jedné i druhé strany, jmenují na straně české jako smlouvající se subjekt krále, jeho nástupce a korunu království, jímž se druhá strana k pomoci nebo spojenectví zavazuje

[1]) Jireček, l. c. str. 491.
[2]) Tamtéž str. 493.
[3]) Jireček str. 385
[4]) Tamtéž str. 389—390.
[5]) Listina kurfiřtů o zastavení Chebska, Jireček, l. c. str. 385.
[6]) Tak příkladem v listu purkmistra a rady Chebské o vykonání slibu poslušnosti, Jireček, l. c. str. 390.

ku př. slovy „promittimus . . . supradicto regi Carolo, heredibus et successoribus suis, regibus B. et eiusdem regni coronae imperpetuum cum ipso in perpetua liga . . . manere . . .“.[1])

V listině, jíž osvědčují kurfiřti immunitu obyvatel říše české a zavazují se nikoho ven z říše této k soudům nepohánětí, čteme, že toto privilegium bylo kdysi uděleno králům českým a království a koruně České, „quondam regni Boemiae regibus clarae memoriae ac regno Boemiae et eiusdem regni coronae olim concessum fuerit et indultum . . ., quod nullus princeps . . . nulla denique persona eiusdem regni et pertinentiarum eiusdem . . . extra regnum ipsum ad quodcunque tribunal . . . citari poterit . . .“[2])

„Regnum et pertinentiae eius“ jest patrně království České v užším smyslu s připojenými k němu územky; stručně nazývá se se celek ten opětně slovem regnum („extra regnum ipsum“) a v souvislosti námi právě uvedené znamená něco rozlohového, tedy jakési territoruim, kterýžto význam ostatně s tímto regnum spojován jest na četných jiných místech a zejména jasně v listině o spojenecké smlouvě Karla IV. a markraběte Jana s Rudolfem Habsburským z roku 1360: „Quod nos infra metas, granitias sive gades regni nostri Boemiae, marchionatus Moraviae, terrarum et principatuum Poloniae, domini Sulzbach, et quidquam regnum Boemiae in Almania obtinet, quae cum eodem regno confinant . . . nobis . . . suffragari et auxiliari debemus et volumus . . .“[3])

Listina z téhož data, jejímž obsahem jest vzdání se Rudolfa práv ke koruně České a jejím částem, slouží rovněž za doklad téže skutečnosti jako ona právě posléz citovaná a má mimo to i jinou zajímavost. Text její na první pohled vzbuzuje zdání, jakoby tu výraz corona regni vztahován byl pouze na zemi českou, uváděnou vedle markrabství Moravského: „. . . renuntiamus . . . perpetuo omni iuri . . . quas super regno et corona regni Bohemiae

[1]) V listu o smlouvě krále Ludvíka Uherského s Karlem IV. r. 1353. Jireček, l. c. str. 378. Podobně v německé listině z r. 1348, jíž se zavazuje markrabí Míšenský se svými syny Karlovi IV. ku pomoci proti a nepřátelům (u Jirečka, l. c. str. 318).

[2]) Jireček, l. c. str. 414.

[3]) Idem str. 473.

et marchionatu Moraviae, terris et principatibus eorum in Polonia, in terra Sulzbach et aliis terris, quas ipsi in Almania obtinent, quae ad regnum Boemiae spectant et cum ipso c o n f i n a n t . . . habuimus . . .".[1]) Máme tu tudíž království, korunu a markrabství Moravské a jim náležejí („eorum") území v Polsku, v Sulzbašsku a jiných zemích německých, ale o týchž územcích hned dále v téže větě se praví, že přísluší ke království Českému a že s ním sousedí. Že součástky státu českého mimo Moravu samu (ostatně i tu Opavsko a Olomoucko byly vyňaty z pravomoci markraběte), nepříslušely k onomu markrabství, nebyly jemu vtěleny nebo snad podřízeny, nýbrž spíše mu koordinovány, společně s ním, vedle něho tvořily velkou říši českou, jest dostatečně známo a proto můžeme jmenování jednotlivých částí této říše v citované renuntiaci Rudolfově uvedené pokládati za pleonastické vyjádření téhož, co potom shrnuje se v slova „quae ad regnum B. spectant". Výslovně uvedení Moravy vysvětulje se účastenstvím markrabího Jana při těchto smlouvách, následkem čehož ovšem i jeho země byla tu jmenována. I kdyby se z pouhého znění listiny soudilo, že corona regni Bohemiae postavena v ní prostě vedle marchionatus Moraviae jako něco souřadného, jako království České stojící tu jako smlouvající se strana stejně, jako jí tu jest markrabství Moravské, pak na základě dosud řečeného můžeme připustiti jen tolik, že má-li vyjadřovati zde corona regni B. království České v užším slova smyslu, nebo snad královskou moc českou k zemi české jako podkladu se pojící, pak označuje je tu právě jako kmen, jako základ říše povstalé připojováním, navazováním nových územních součástí k tomuto království.

Důležitá pro úkol náš jest dědická smlouva mezi císařem Karlem IV. jakožto králem českým a vévody rakouskými Albrechtem a Leopoldem uzavřená roku 1366. Smlouva ta s české strany činí se za účastenství stavů koruny České, kteří též, aby právě uskutečnění oné dědické smlouvy stalo se možným, volí pro případ vymření Lucemburků jmenované vévody za krále české: „Und auf die rede, dasz die ehgenannte vermachung, ordnung, vereinigung der lande ewigklich in ihren crefften ungehindert und unverruckht bleiben, so haben der obgenannt Johannsz, marggraff zu Mähren . . .

[1]) Jireček, l. c. str. 477—8.

und andere geistliche und weltliche fürsten, graffen und herren mit sambt der gemeinschaft derselben chronen und künigreichs zu Beheimb . . . nach ihrem landt-recht und löblicher gewohnheit, die ehgenannten Albrechten und Leopulden . . . zu kunigen zu Beheimb gekhuert . . .“ [1]) Dále za týmž účelem Karel IV. udílí jako císař římský vévodům Rakouským v léno vše, co má koruna a království České lénem od říše Římské, „zu verleihen alles, das die crone und das königreich zu Böheim von dem heiligen römischen reiche zu lehen hat . . .“.[2])

Ve smlouvě této jedná se o důležitý akt mezinárodní, o budoucí spojení zemí českých a rakouských, „vereinigung der lande“, pod týmž panovníkem. Země tyto jsou v naprosto různém poměru k zeměpánu svému. Země rakouské jsou patrimoniem rodu Habsburského, témuž od říše Římské v léno uděleným, a proto vystupují tu a disponují jimi za souhlasu císaře římského uvedení vévodové sami. Naproti tomu říše česká není takovýmto patrimoniem panovnické rodiny, jež povolána byla na trůn volbou předních stavů v zemi ústavou k tomu povolaných, jimž by v případě vymření tohoto rodu opětně právo svobodné volby krále příslušelo a proto také disposice tohoto práva jejich se týkající, dějí se za jejich spolupůsobení. Proti jednostranným úkonům zeměpánovým stojí tu omezující nebo zabraňující je „iura regni“, „recht des landes“.[3]) Proto právě ona „vereinigung der lande“ smlouvá se za účastenství markrabího, knížat, hrabat, pánů a vší obce koruny a království Českého. Kdežto dále při vzájemném udělení lén pro případ spojení zemí vymřením jednoho nebo druhého panovnického rodu, Václavovi a Janovi udílí se léna, jež mají knížata Albrecht a Leopold od říše Římské, „Und sind für uns kommen die hochgebohrnen Albrecht und Leopold, und haben uns gebeten, dasz wir den ehgenannten kunig Wenzla . . . geruheten zu verleihen . . . und alles, das s i e von dem ehgenanten römischen reich zu lehen haben . . .“ [4])

---

[1]) Jireček, l. c. str. 543.

[2]) Tamtéž str. 545.

[3]) Vévodové rakouští zvoleni pro případ vymření Lucemburků krály českými „nach recht und löblicher gewohnheit des landes“ (u Jirečka, l. c. str. 547).

[4]) Tamtéž str. 545—6.

mluvují se tito vévodové rakouští v ono, co má koruna a království České od říše.

V listinách o smlouvách a jiných aktech veřejných vnitřních záležitostí říše české se týkajících, setkáváme se s denominací naší ve významu částečně od dosaváde uvedených příkladů odchylném, tím, že nezůstavuje pochybností o svém výkladu.

Jsou to zejména některá privilegia městská, v nichž přichází „corona regni" v takovémto spojení. Když roku 1348 nařizuje Karel IV. v okolí Prahy sázeti vinnou révu, ukládá majitelům vinic ve prospěch krále, jeho nástupců a koruny jistou dávku slovy: „vns vnsern nachkommen kunigen zu Beheim vnd der krone desselben kunigreichs von eune iclichen weingorten einen halben schuber wins jerliche geben."[1])

V latinské listině z téhož roku ustanovuje se trestem za nesplnění rozkazu o zakládání vinic propadnutí pozemku i desátku ve prospěch krále a koruny, „. . . ius fundi et decimas vinearum appropriamus et counimus nobis, heredibus et successoribus nostris regibus Bohemiae et eiusdem regni corone auctoritate regali pleno iure".[2]) Není vyloučena možnost, že zde bez hlubšího podkladu užívá se formule v této době tak obvyklé, „regi . . . regibus et coronae regni", jest-li však postavíme se na stanovisko, že i zde užito výrazu krone, corona vědomě a účelně, pak nelze tu upříti označení onomu smysl vztahující se ke královské moci české, po případě význam souhrnu práv králi českému příslušejících, tedy i důchodů jeho. Tomu nasvědčoval by i příklad jiný, a to z listiny z roku 1356 vzaté, jíž Brněnští přiznávají, že zemře-li markrabí Jan bez dědiců, markrabství spadne na krále českého a v jejíž části o posloupnosti v obou těchto zemích čteme: „. . . sic quod dignitas regni et coronae B. et marchionatus similiter penes illum remaneat, qui . . .".[3]) Příklad tento by nasvědčoval skutečnosti, že „regnum et corona B." znamená zde důstojenství královské české. Avšak tato místa, jež dle dosud uvedeného s výjimečnou průhledností ukazují nám význam naší denominace, jsou zatlačena do pozadí celou řadou příkladů této doby z listin téhož druhu, kde nemožno tak určitě říci, že by tu „corona regni B." znamenala důstojenství královské nebo

[1]) Čelakovský, Privilegia měst Pražských, str. 108.
[2]) Tamtéž str. 114.
[3]) Jireček l. c. str. 429.

královskou moc českou se všemi právy s ní spojenými, nebo i nutno označení onomu podkládati smysl jiný.

V listu, jímž věnná města česká zavazují se králi k pomoci proti nepřátelům, čteme slova: „. . . adversus quoslibet invasores regni et coronae Boemiae in procurandis, manutenendis et defensandis iuribus, profectibus et honoribus eiusdem regni et coronae pariter debeamus assistere . . .“.[1]) V prvé části citovaného místa regnum et corona B. značí zde patrně territorium a v dalších slovech uvádí se totéž regnum et corona co subjekt práv, důchodů etc.

Roku 1355 markrabí Jan přiznává, že Karel IV. odvolal „Majestas Carolina“ a zavazuje se, kdyby se stal on králem českým, statuta tato rovněž nedržeti: „. . . . ceteris principibus ac baronibus regni B. praefati et ipsius coronae fidelibus duximus premittendum . . .“,[2]) Karel IV. udílí roku 1372 privilegium měšťanům pražským s uvážením předních radů království a koruny, „. . animo deliberato, sano principum, baronum ac procerum regni et coronae B. . . .“ [3]) a v tomto spojení mluví se o knížatech a baronech a vůbec stavech v středověké terminologii vzhledem k zemi, v jejímž svazku se nalézají, jejímiž obyvateli resp. poddanými jsou. Roku 1372 prohlašuje Jošt, že jeho titul markrabí Moravského, „herrn des lants zu Maehern“, nemá býti na újmu králi, království a koruně, „einem jeglichen kunig, dem kunigreich oder der cron zu Behem“.[4]) Vedle všech králů, každého budoucího krále („einem jeglichen kunig“), uvádí se „kunigreich oder der cron zu B.“ Slovo oder zdá se zde spíše spojovati než rozlišovati výrazy kunigreich a cron, snad jako překlad latinského „regnum sive corona“, jež má přece spíše konjunktivní význam než disjunktivní. Kunigreich oder cron zu B.“ jest onen subjekt, v nějž, jak svrchu bylo ukázáno, „lant Maerhern“ jest vtěleno a jemuž přísluší nad zemí moravskou vedle krále „directum dominium“.

Významnou pro řešení naší otázky jest listina z roku 1350, kterou markrabí Jan zavazuje se králi českému k pomoci na ochranu práv a příslušenství koruny České a v níž mluví se o „c o r-

[1]) Jireček, l. c. str. 511.
[2]) Tamtéž str. 409.
[3]) Čelakovský, Privilegia měst Pražských str. 150.
[4]) Jireček, l. c. str. 581.

pus regni et coronae B.": „. . . . promittimus . . . nominatim ac expresse ad recuperationem iurium utilitatum et pertinentiarum, quae de corpore regni et coronae Boemiae quavis occasione seu causa alienata sive distracta nescuntur adversus principes, barones, vasallos et ceteros homines dicti regni et coronae, fideles ipsius et subditos . . . auxiliari".[1]) „Regnum et corona" má svá práva, důchody, příslušenství, poddané etc. a vše to dohromady tvoří celek, „corpus regni et coronae B." Výraz corpus nasvědčuje tomu, že, jmenována-li ona jednota, onen celek, jemuž právě uvedená práva, příslušenství atd. náležejí, přihlíží se buďto k reálnímu podkladu jejímu, to jest territoriu, nebo musíme za to míti, že „corpus regni et coronae B." jest jen pojem vytvořený fikcí na označení všeho toho, co s jistým středem pojilo se v celek na venek uzavřený, fikce vyplývající z vědomí takového celku a nutnosti jej symbolisovati.

V „Majestas Carolina", v níž název „corona regni" se vůbec nevyskytuje, nalézáme rčení, jež odpovídá asi tomu, co právě bylo řečeno o významu označení „corpus regni et coronae B.". V tomto návrhu zákonníku zemského a to v části jednající o statcích královských, kde rozlišují se tyto na statky nesciziteln é, na statky pouze omezeně sciziteln é (nejvýše desetiletým zastavením) a ony, jimiž král volně mohl nakládati, setkáváme se s označením „regnum" ve významu territorialním, ku př. „infra limites regni",[2]) nebo „civitates et castra in metis regni praefati"[3]) a mimo to, když zapovídá se tu všem obyvatelům žádati vyjmutí od celku, jemuž náležejí, nazývá se tento celek slovy „unio regni praedicti": „. . . suasque terras, castra, loca etiam quaelibet sive iura, a limitibus et unione regni praedicti solutum auderet dicere . . .", a dále dokonce slovy „unione terrarum regni praedicti", když označuje se celek, v němž všichni obyvatelé mají se svými statky a právy setrvati: „cum terris, castris et iuribus omnibus, sive bonis eorum, sub nostro successorumque nostrorum Boemiae regum jugo, consuetoque dominio et u n i o n e t e r r a r u m r e g n i p r a e d i c t i perpetuo maneant . . .".[4]) Tato „unio regni" nebo „unio terrarum

[1]) Tamtéž str. 347.
[2]) V článku VI. (otištěno v Archivu Českém, III. díl str. 84).
[3]) V článku VII. (tamtéž str. 86).
[4]) V článku VIII. (tamtéž str. 96).

regni" značí as totéž, co jinde vyjádřeno bylo slovy „corpus regni et coronae".

Podobný smysl též musíme přikládat pouhému „corona regni", s nímž se setkáváme v článku 47. v „Ordo iudicii terrae", jejíž vznik padá do doby kolem roku 1350. Zmíněný článek ustanovuje, že nikdo nesmí chovati toho, kdo zabil nebo zranil někoho před králem nebo plným soudem a uprchl, „. . . quod eundem bannitum nullus hominum ad coronam regni pertinens cuiuscunque status. praeeminentiae vel conditionis fuerit, sive sit rex, sive marchio, archiepiscopus vel episcopus, aut alius princeps regni, aut baro, talem bannitum non debeant aliqualiter conservare".[1]) V české redakci zní věta tato stručněji a poněkud jinak: „. . . aby jeho žádný člověk, ktož pod korunu Českou sluší nechoval, buď markrabě, arcibiskup neb pán, aneb kterýkoli jiný člověk. . ." „Corona regni" jest dle latinského textu svazek, jemuž náleží i král vedle ostatních velmožů říše. V české redakci téže právní knihy se král mezi těmi, kteří „pod korudu Českou sluší," nejmenuje, avšak přece z dalšího, a to z článku 50., viděti jest, že zákaz chovati takového rušitele míru zemského vztahuje se i na krále, neboť článek týž a následující ustanovují, jak se má postupovati, kdyby jej choval král. Druhý způsob podávaný článkem 51. záleží v tom, že má býti králi v takovém případě odepřeno konati mu „služby a řád". Kdo by však přes to králi služby a řád konal, má býti vypovězen a pokládán ode všech, „ktož k České koruně sluší," za nepřítele. Slova „ktož k České koruně sluší," vyjádřena jsou v textu latinském slovem „terrigenae".[2])

Konečně dlužno se zmíniti ještě o listině z roku 1373, jíž Karel IV. zakazuje do Čech dovážeti a zde prodávati cizí vína a to i moravská. Čteme tu: „. . . das furbasmer ewiclich vberal das gancze jare nymands, . . . dheinerlei weyne, sie weren Vngerisch, Osterrisch, Merhenisch . . . oder andrer lande weyne, die vzwendig dem kunigreich czu Behem gelegen sein . . . in sulche stete, markte, dorfer vnd gueter, die vns vnd die kronen czu Beheim, epte, geistliche leuthe oder closter doselbist angehoren . . . ."[3]) Dále zmocňuje se mistr hor viničních v Čechách

[1]) Archiv Český, II. díl str. 99.
[2]) Archiv Český, II. díl str. 101.
[3]) Čelakovský, Privilegia měst Pražských str. 153.

takováto cizá vína zabaviti, kdekoli je napadne, „. . . in sulchen steten merkten, dorfern vnd guetern, die vns, die krone czu Beheim vnd geistlich lewte oder closter der selben kron angehoren“.[1])

Krone zu Beheim jest tu vedle krále označena co vlastník měst, vesnic a jiných statků a slovo „doselbist“ ukazuje k tomu, že tu ve smyslu označení „krone czu Beheim“ do popředí vystupuje prvek územní.

II.

Máme-li nyní shrnouti výsledky první části našeho pojednání a přezkoumati je s hlediska, jež odpovídá poměrům státního zřízení a nazírání na stát Český v době prvních dvou Lucemburků, musíme především konstatovati, že výsledek, jejž podává studium pramenů, v nichž se vyskytuje označení „corona regni Bohemiae“, není jednotný, nýbrž, že označení toto nalézá se v nich ve významu velmi různém.

Bezpečně možno říci, že denominace ona nesouvisí nikterak s korunou královskou, již Karel IV. náhradou za ztracenou korunu dosavádě užívanou dal zhotoviti, a aby ochránil ji před zneužitím a odcizením účelu, jemuž výhradně byla věnována, posvětil ji sv. Václavu a vyžádal si papežskou bullu hrozící klatbou pro každé takové znesvěcení její. V příslušné bulle papeže Klimenta VI. z roku 1346 nazývá se tato koruna sama nikoliv corona, nýbrž „diadema regium“.[2])

Přehlédneme-li spojení, v nichž se „corona regni B.“ vyskytuje a znaky její, jež z užívání v pramenech se nalézajícího lze odvoditi, tu shledáváme v listinách lenních korunu co panující subjekt poměru lenního, co vrchního vlastníka léna, jí skládá se přísaha manská, a to buď jmenována jest v této vlastnosti své sama, nebo vedle krále, jeho dědiců a nástupců; nové územky připojují a vtělují se koruně království Českého, ona nazývá se jejich bezprostředním pánem a králové slibují je od koruny neodcizovati. Při koupi nových částí územních vystupuje vedle krále co smluvní subjekt z české strany, jí se územky dávají v zástavu a vůbec podrobují se jejímu panství („in eorundem regni et coronae transtulimus . . . potestatem“). Na jiných

[1]) Tamtéž str. 154.

[2]) Jireček, l. c. str. 263.

místech opět mluví se o hranicích koruny, o vpádu do koruny a v jiných spojeních, jež ukazují na to, že jest míti na mysli territorium určité; v smlouvách mezinárodních koruna vystupuje opětně co smlouvající se subjekt, jinde zase mluví se o právech a privilegiích koruny nebo o moci její a konečně i důchodech jejích.

Ve většině případů jeví se „corona regni Bohemiae“ býti subjektem určitých vztahů. Jest to pojem utvořený abstrakcí, jenž jest znamením vývoje středověkého státního práva od původního primitivního jeho stavu ke stupňům vyšším. Znamená, že těžkopádný způsob označovati korporace a jiné právnické osoby, nikoli nějakým kollektivním názvem, nýbrž uvedením jedné nebo více konkrétních osob nebo věcí, z nichž onen celek sestává nebo které ho repraesentují, jest opouštěn. Ovšem v našem případě jen částečně, neboť zachovává se tu i onen původní způsob označování.

Výraz „corona regni B.“ po prvé vyskytuje se v listinách území říše české se týkajících a sice, jak již bylo řečeno, v době, kdy územní základ říše připojováním nových zemí a statků nabývá velkolepého rozsahu. Bylo již také řečeno, že v době té nastupuje výraz ten na místo od nějaké doby zde užívaného „regnum“, jež buď nahrazuje, nebo v různá spojení s ním vchází. A s tímto regnum setkáváme se na jiných místech již v dobách dřívějších, ve století XIII., zejména druhé jeho polovině. Když někteří z úředníků dvorských počínají zabývati se více záležitostmi státními nežli věcmi pouze s dvorem panovníkovým souvisejícími, jeví se tato proměna podstaty jejich úřadů i zevně tím, že na rozdíl od oněch čistě anebo převážně dvorskými záležitostmi se zaměstnávajících úředníků, přibírají název „regni“ místo dosavádního „regis“, tak příkladem vedle maršálků ke službě dvorské určených a králi nebo královně přikázaných „marscalcus regis“, „marscalcus reginae“, onen jenž súčastní se s jinými úředníky ve správě státní, nazývá se „marscalcus regni Bohemiae“.[1]) Podobně

[1]) V listině z r. 1289 čteme: „in presentia baronum et nobilium meorum, videlicet Zobezlai, iudicis terre mee ... Michahelis marschalci mei ... Hogeri de Lomnitz, summi camerarii regni B., Alberti de Seberch, marschalci eiusdem regni B....“ U Jirečka, Slovanské právo v Čechách a na Moravě, na str. 138 uvádí se, že r. 1257 byl Přísnobor „notarius regni“ a Arnolt „notarius regis“.

také kancléř, komorník zabývající se správou zemskou, sudí zemský, označují se jako „cancellarius regni B.“, „camerarius regni“ a „iudex regni“ [1]) a p. O pravém významu tohoto „regnum“ mohli bychom býti v pochybnostech, zejména zda jest jen abstraktním vyjádřením téhož, co dosud konkrétně označovalo se slovem rex, či má-li zde regnum význam protikladu toho, co značí výraz rex, nebo zda konečně zde možno předpokládati abstrakci tak daleko jdoucí, že by regnum znamenalo celek stojící nad oběma složkami stavovského státu nad zeměpánem a obcí zemskou, a s počátku jen v nejřídčích případech v státním životě a zřízení přicházející k uvědomění a praktickému uskutečnění důsledků svých.

Sledujeme-li v pramenech označení těchto nejvyšších úředníků, shledáme, že „regnum“, jež se při jmenování jejich hodností připojuje, zaměňuje se zhusta slovem „terra“. Soud Pražský, jenž nabyl postavení soudu celé země, soudu zemského a nazývá se „Pragense iudicium“, vyskytuje se zároveň zejména v XIII. stol. s označením „iudicium terre“ nebo „regni B. iudicium“.[2]) Podobně nejvyšší sudí zemský střídavě nazývá se „iudex terre“ a „iudex regni“[3]) a rovněž tak písař zemský jmenuje se brzy „notarius terre“, brzy opět „notarius regni Boemiae“.[4]) Užívání slova „terra“ a „regnum“ má ovšem především význam ten, že úředníci takto označení jsou úředníky centrálními, celé země, na rozdíl od úředníků krajských.[5]) Pak ovšem mohla by tato označení míti smysl objektu, totiž území, nad nímž rozprostírá se královská moc česká, a „regnum Bohemiae“ by znamenalo pak zemi, nad níž vládne král český. Avšak nesmíme přehlédnouti, že výrazy regnum a terra nastupují na místo dosavádního rex nebo jiného slova značícího dvůr královský a znamenají, že oním

[1]) Příklady toho uvádí Čelakovský ve článku O soudní pravomoci panovníka a jeho úředníků nad církevními korporacemi a král. městy v Čechách (Právník z r. 1878 poznámka 11. ke str. 83).

[2]) Příklady uvádí Čelakovský na uv. m. pozn. 10. ke str. 82.

[3]) Tak na př. zemský sudí Čéč v listině z r. 1263 nazývá se „iudex terre“, a r. 1267 iudex regni nostri „. . . . viro nobili Chech . . quondam summo iudici regni nostri . . .“ (Emler, Regesta II. č. 416 a 538).

[4]) Radozlaus roku 1284 jmenuje se „notarius terre“, roku 1287 „notarius regni Boemie“ (Emler, Regesta II., č. 1315 a 1409).

[5]) Čelakovský na uv. m. pozn. 11. ke str. 83.

subjektem, jemuž úředníci, co úředníci země nebo království označovaní slouží, není více král sám. Že regnum tu neznamená již pouze důstojenství královské abstraktně pojaté, zdá se dokazovati záměna jeho se slovem terra, jež neznamenalo moc panovnickou, nýbrž označovalo politický celek státní územním jeho podkladem, vzhledem k váze, jakou měl v středověkém životě majetek nemovitý vůbec a vzhledem k povaze středověkého státu co státu rozlohového.[1]) Toto „terra" a v německé řeči „land" s počátku znamená objekt vrchnostenské moci státní, její reální základ, avšak v době, když panovníci rozdáváním nebo zastavováním statků a regalií část vrchnostenské moci přenášejí na velmože říše a tito se na sněmích spojují v celek proti panovníkovi, tu ve svém celku ztotožňuje se takto vzniklá obec stavovská se zemí, jež stává se tak nositelkou práv této obce zemské, subjektem jejich. Ale není to jediný význam země jakožto subjektu. Také co osobnost rozdílná od obou složek stavovského státu, od zeměpána jako subjektu moci státní a od obce zemské rovněž jako nositelky zvláštních samostatných práv, vyskytuje se země v středověké terminologii státoprávní.[2]) Ovšem neznamená to snad, že by zejména v době XIII. století byl pojem státu nějak určitě již vyhráněn. To nikterak říci nelze, a naopak nutno zdůrazniti, že vůbec abstrakce středověkého státního práva byly mlhavé, neurčité a velmi měnlivé, jako vůbec ústava tohoto státu jest kusá, její normy někdy příliš nahodilé, namnoze do svých důsledků neprovedené, a nejen neschopné sebemenším otřesům v poměrech mocenských vzdorovati, nýbrž stále se měnící pod vlivem jich. Že tu však pod slovem regnum v případech právě uvedených vyjádřeno jest asi něco ležícího mezi oběma

[1]) Jellinek, Všeobecná státověda str. 135. — Také v listině z roku 1289, svrchu již citované, kde vyjmenováni jsou zemští úředníci, potom užívá se slova regnum B. ve smyslu státního území „... in praesentia baronum et nobilium meorum ... summi camerarii regni B. ... marschalci eiusdem regni B.... et civium, qui propter hoc specialiter de omnibus regni B. finibus pro testimonio fuerant convocati (Emler, Regesta II., č. 1466).

[2]) Gierke ve svém díle Das deutsche Genossenschaftsrecht II. sv. str. 451—2 uvádí příklady zemí německých, jež se povznesly na stupeň státních a mezinárodních osobností, jakmile se jim podařilo korporativní uzavření se proti zeměpanské moci v oboru jejich vlastní moci politické. Uvádí tu příklady počátků takového postupu z prvních let století XIV.

posléz naznačenými smysly slova terra jednou k tomu, podruhé k onomu se blížící, ovšem se zřetelem k povaze vrchnostenské moci se zemí českou spojené, totiž moci královské, království, zdá se přece býti nesporné. Pro tutéž dobu, o niž právě jednáme, připouští Gierke ve svém díle o dějinách pojmu německých korporací, tuto skutečnost pro význam pojmu „Reich" a praví výslovně, že již od poloviny XII. a zejména od XIII. století vystupuje víc a více do popředí pojem říše jako právnické osoby.[1])

Pohlédněme nyní k tomu, jak upravil se poměr královské moci české k obci zemské do nastoupení Lucemburků a pak za panování jejich prvních dvou králů na trůnu českém. Jednou z nejdůležitějších okolností v tom směru bylo uprázdnění trůnu po smrti posledního Přemyslovce Václava III. Nejvyšší úředníci zemští s Jindřichem Korutanským vedou vládu v zemi. Nový král povolán na královský stolec volbou v osobě Rudolfa Habsburského; nedlouho na to zvolen králem Jindřich Korutanský a když s jeho osobou nastává v zemi všeobecná nespokojenost, vysílá sněm český k císaři Římskému poselstvo jménem celého království Českého, aby jej požádalo o syna jeho Jana za krále českého. Stavům království Českého udává se tu několikráte za sebou příležitost disponovati celou říší a zástupcům jejich, předním úředníkům zemským — tito cítí se již v této době povoláni k hájení zájmů stavů, z nichž vyšli, ve vládě — nadchází nutnost v nastalých mezivládích činiti opatření, aby sešel se sněm politického národa a chráněna byla země proti nepřátelům vnějším i proti zlořádům vnitřním. Přispívá to nemálo k utvrzení myšlenky, že král sám nepředstavuje celou státní moc českou, poněvadž v době bezkrálovi tu obec zemská disponuje tím, co za života krále náleží k jeho praerogativám a to, co bylo objektem vládní moci panovníkovy, trvá tu jako celek dále. Království trvá dále a do volby nového krále stavové vystupují jeho jménem. To nezůstává bez vlivu na další vytváření mocenských poměrů. Velké privilegium krále Jana dané roku 1310 stavům před korunovací klade moci královské meze v privilegiích a svobodách šlechty a všech obyvatel království Českého (... . promittimus . . . quod . . . Pragensem episcopum . . . ipsam Pragensem ecclesiam

[1]) Na uv. m. str. 572.

totumque clerum, nec non nobiles et terrigenas, regnique ipsius populum universum, bona et possessiones ipsorum in eorum conservabimus iuribus . .“) a omezuje je mimo to nově závazkem krále, že stavové nebudou nuceni táhnouti za hranice říše české („ultra quam metae terrarum Boemiae et Moraviae se extendunt“), že mimo případ korunovace krále a provdání dcery královské nebude od nich požadováno berně („collecta . . . nec per nos nec per successores nostros reges B. ipso regno debet imponi . . .“][1]) a že úřady a statky v říši nebudou udělovány cizincům. Pozdější královy pokusy absolutistické tříští se o moc strany pana Jindřicha z Lipé v zemi, a roku 1318 smírem se stranou touto uzavřeným zavazuje se král nejmenovati cizince na úřady a vyřizovati obecní záležitosti jedině s radou pánů českých. Syn Janův, slavný Karel IV. vykupováním zastavených hradů a statků snaží se posíliti královskou moc českou, stálou nepřítomností královou v zemi a ztenčením královských statků a důchodů pokleslou, avšak přece již nestačí potlačiti protiváhu této zeměpanské moci vzrůstající v právech stavovských. Při nastoupení svém na trůn český potvrzuje velké privilegium Janovo, své významné akty organisace velkostátu českého provádí za souhlasu knížat a šlechty české, potvrzuje jim právo volby krále v případě vymření rodu Lucemburského a pro odpor stavů nucen vzdáti se myšlénky kodifikovati práva zemská v „Majestas Carolina“.

Tyto stavy víže dohromady jednak královská vláda česká, jednak je sdružuje ve zvláštní subjekt právní země, jež jest právě hmotným podkladem této zeměpanské moci a jež následkem této své souvislosti s určitou, prozatím jen na venek uzavřenou a sjednocenou obcí stavovskou, jest s touto časem stotožňována a tak subjektivisována. Stavové tito vymáhají si privilegium, že nejsou povinni táhnouti do pole mimo Čechy a Moravu, nýbrž jen chrániti tyto země („prout bonum et status terrarum ipsarum exegerit“), zavazují krále nepřipouštěti, aby cizinci uvázali se ve statky a práva v zemi a manifestují tak uzavřenost a jednotu země, dosahují závazku králova, že nebude úřady v zemi propůjčovati cizozemcům a záležitosti říše že bude spravovati jen s radou pánů českých, čímž vnikají i v království, v dosavádní

[1]) Listina ta otištěna v přílohách Kalouskova Českého státního práva (II. vyd. str. 563—5).

vládní okruh krále českého[1]) a vytlačují jej z výhradné repraesentace jeho. Regnum již nevyčerpává se osobou krále českého, nebo králů českých.

Jest nesporno, že příkladem v potvrzení a rozšíření privilegií království Českého Bedřichem II. císařem Římským r. 1212, v slovech „Regnumque Boemiae ... sibi suisque successoribus in perpetuum concedimus", znamená výraz „regnum B." královské důstojenství české a že to jest první význam slova regnum vůbec, avšak jistě již současný jest smysl jeho co objektu královské moci této, zejména co označení jejího základu, jímž jest země česká. Na ní tedy t. j. na tuto zemi přenášejí se označení regnum a v případech, kdy s ní dále opět spojují se některá práva obce zemské anebo dokonce staví se ona co zvláštní vyšší subjekt nad krále i stavy, subjektivisuje se důsledně i toto „regnum Boemiae" s ní. Avšak i pokud není možno snad připouštěti tento výklad a pokud regnum zůstává něčím úzce souvislým s královským důstojenstvím českým, přece již i v době této znamená něco více než pouhou abstrakci této vrchnostenské moci oddělené od konkrétních nositelů jejích, poněvadž stavovská práva počínají vnikati do tohoto celku práv královských a tudíž i do onoho abstraktním pojetím práv a důstojenství krále kdysi vzniknuvšího označení „regnum Bohemiae".

V listinách, jež sepisují se o aktech, jimiž šíří se rozsah říše české, za krále Jana nejvíce připojováním knížetství Slezských, za Karla IV. pak i jiných dalších zemí, shledáváme se, jak bylo v prvé části tohoto pojednání ukázáno, rovněž s označením regnum Bohemiae, vyskytujícím se zpravidla vedle slov „rex, sui heredes et successores, reges Bohemiae" a to ve smyslu určitého právního subjektu. Později místo tohoto regnum nebo i v rozličném spojení s ním, objevuje se v oněch listinách výraz „corona regni Bohemiae". Nějaká proměna ve vnitřních poměrech říše české v té době, kdy označení „corona regni B." se počíná užívati, zejména rozhodná nějaká proměna v mocenských poměrech rozhodujících činitelů

[1]) V úmluvě se stavy českými r. 1318 učiněné označují se kronikou Zbraslavskou Petra Žitavského záležitosti, jež král Jan zavazuje se spravovati s radou českou, „universis regni negotia" („sed cum Boemorum consilio universi regni velit negocia pertractare". Fontes rerum Bohemicarum IV. str. 247).

v státním životě českém nenastala, jedině ten zjev možno pokládati za souběžný s tímto novým označováním, že stát český nabývá mohutných rozměrů.[1]) Bylo již na příkladech ukázáno, jak oba výrazy regnum a corona mnohdy se zaměňují i na to bylo již upozorněno, jak zvláště v době pozdější této periody často regnum Bohemiae, uváděno-li ve smyslu territoria, nebo i subjektu státního, omezováno na království České v užším smyslu,a proto zde můžeme se omeziti na konstatování, že pokud jde o rozřešení zásadní otázky, zda v těchto listinách území říše české se týkajících, symbolisuje se naším označením moc vrchnostenská, instituce královská anebo i nad králem stojící zvláštní subjekt státní, corona prostě navazuje tam, kde regnum přestává, jsouc jí nahraženo.

Poněvadž v listinách oněch jedná se o územním rozšiřování říše a „regnum" a potom „corona regni" tu vystupují co subjekty, jimž území toto náleží, bude nutno rozřešiti otázku, kdo vlastně byl konkrétně subjektem vlastnických práv nad územím státním, zda to byl pouze král, či s králem zároveň obec zemská.

Ještě v době, kdy nastává v středověkých státech ústava stavovská a kdy tudíž možno ve vládě dosaváde jednotné rozeznávati obor vlády dvorské a zemské a zároveň pozorovati pozemšťování úřadů dosaváde čistě dvorských, zůstává majetek královský ve vlastnictví panovníků a zejména pokud jde o panovníky dědičné, nenastává ještě dělení mezi majetkem jejich soukromým a majetkem veřejným. Teprvé znenáhla a zejména vítězstvím principu volebního vyvíjí se tu jakýsi rozdíl mezi oběma těmito, dosud nerozlišovanými podstatam zeměpanského majetku. Schröder ve své učebnici německých právních dějin ukazuje zejména k tomu, že přechodem říše od jednoho panovnického rodu k druhému, bylo potřebí rozděliti státní statky od soukromých statků dosavádního panovníka a že od konce XIII. století stalo se svolení kurfiřtů k scizení statků prvé jmenovaného druhu nutností.[2]) Gierke ve spisu zde již citovaném pokládá tento proces odloučení majetku „říše" a domácích statků královských již za provedený v době Hohenstaufů a uvádí, že

[1]) S touto skutečností v souvislost uvádí výraz koruna Čelakovský v článku „Právní dějiny české" v Ottově naučném slovníku str. 487 dílu VI.

[2]) Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, 5. vyd., str. 531—2; pak str. 544, kde dokládá, že právě za účelem neslučování

vyjádřen jest nový tento stav v listinách a právních knihách tím, že označuje se „císař a říše“ („Kaiser und Reich“) nebo pouze „říše“ co subjekt práv a statků dosaváde pouze s panovníkem co subjektem spojovaných.[1]) Dále však vykládá skutečnost tuto tím způsobem, že ovšem nenastal tu rozdělením statků vznik veřejné státní moci se státním jměním na jedné a královského soukromého majetku s patrimoniálními právy na druhé straně, tedy úplně různých dvou subjektů, nýbrž že spíše nastalo pouze dělení objektivní ve statky s volným disposičním právem panovníka a jmění, s nímž disponovati může panovník jen s obcí zemskou společně.[2])

V říši české o spolupůsobení obce zemské nutným souhlasem v případě scizení majetku královského v této době není možno ještě mluviti. Myšlénka nescizitelných statků královských sice tu byla a také Majestas Carolina chce právě stanovením zásady nescizitelnosti, po případě omezené scizitelnosti statků královských povznésti moc královskou v zájmu obecném, celé říše české,[3]) avšak nemůže tu býti řeči o nějakém ústavním zasahování obce zemské do tohoto práva králova. Obec zemská jen potud postavila se na ochranu nescizitelnosti státního území, že na králi Janovi vymohla si závazek nepřipouštěti cizozemců k držení statků v zemi. Scizovati části území státního, pokud byly majetkem královským, těm, kteří byli ve svazku země české, bylo králi volno a také známo jest, že se tak v hojné míře stalo právě za krále Jana. Jak v době Janově tak i za Karla IV. nemůže býti obec zemská v ý s l o v n ě pokládána za subjekt královských statků, ani vedle krále, neboť nemáme dokladů, že by v době této stavové na sněmu shromáždění osobovali si právo svolovati k scizování královského jmění a myšlénku nescizitelnosti jeho vyslovenou v článku VI. a následujících připravovaného zákoníka Majestas Carolina, jest pokládati spíše za prostředek Karlův zachováním rozsáhlých statků králům českým zachovati jim též

obou těchto podstat statkových zřizovány byly inventáře statků veřejných a uvádí příklad z konce XIII. století. Podobně Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, VIII. díl, str. 243.

[1]) Gierke, n. uv. m. str. 569. a uvedená tam poznámka 22.

[2]) Gierke, na uv. m. str. 570.

[3]) Čelakovský, Hrad Pražský a majetková práva k němu, str. 21.

oporu pevné a mocné vlády. Avšak přece i tu můžeme sledovati pronikání obce zemské do onoho „království", o němž již výše bylo mluveno. Majestas Carolina sama mluvíc o nescizitelných statcích a právech ustanovuje, aby spravovány byly úředníky královskými nejen „ke cti a chvále království Českého" („ad honorem et gloriam diadematis regalis B."), nýbrž též pro bezpečnost a mír vší obce království Českého („totius universitatis dicti regni")[1]) a zavazuje nad to krále při korunovaci přísahati před pány a zemany, že jmění toto nescizí a jako další záruku nařizuje, aby úředníci hrady a statky královské spravující vydali tyto nově nastoupivšímu králi teprvé, když týž složí onu přísahu.[2]) Znamená to aspoň tolik, že královská moc česká s celým souhrnem práv s ní spojených, počíná býti něčím, co nedotýká se stavů českých v jejich celku (universitas, communitas regni) tedy obce zemské, již pouze co objektů této vládní moci.

Mezi statky uvnitř země české se nalézajícími a lény mimo její hranice ležícími, jakož i jinými zeměmi k říši české připojovanými se co do označení subjektu, jemuž územní tyto části nadále budou poddány nebo v který vtěleny budou, žádný rozdíl nečiní. Vždy jmenuje se tu zejména, jak bylo na počátku pojednání tohoto uvedeno, as od roku 1340 již pravidelně regnum nebo corona regni, ve většině případů vedle slov „rex, sui heredes etc.", v některých i bez nich. Jisto jest též, že „corona regni B." tu místy nahrazuje ono „rex etc.", kdežto opačný zjev se nevyskytuje. V listinách inkorporačních a jiných mluví se však též o „regnum" a „corona" ve smyslu objektu, a to territoria, při čemž myšlena jest země česká, a v témž smyslu mluví se též o příslušenství království českého (pertinentiae regni B.), při čemž myšleny jsou připojené k němu země a celek opět nazývá se regnum Bohemiae nebo corona regni B. — Jinde opět slibuje král v těchto listinách, že obyvatele, obec a důchody za ochranu, v obci Zhořelci poskytovanou, plynoucí, od koruny nescizí. Musíme za to míti, že i v těchto případech, kde jde o připojování územků mimo zemi českou ležících ke království Českému, byl poutem takto vznikajícího celku především král, vlastně již pro dobu tuto správněji řečeno, důstojenství královské

[1]) Archiv Český III. díl str. 83.
[2]) Tamtéž str. 88 a násl.

české, královská moc česká. Tento význam a smysl jest také s označením corona regni Bohemiae především spojovati.[1]) Neboť královská moc česká, vrchnostenská moc krále českého to byla, jež rozšířivši se na nová území a podřídivši je navždy svému panství, spojila je v jeden celek s královstvím Českým ve smyslu země české, a to již v době, kdy mezi všemi zeměmi takto spojenými, pokud měly již korporativní povahu, po stránce této stavovské organisace jejich, styků ještě nebylo.

Avšak již svrchu zmínili jsme se o skutečnostech, jež musily ve stavích českých vzbuditi vědomí, že toto regnum nebo tato corona jest něčím po případě naprosto odloučeným od osoby královy a přece dále trvajícím a dokonce i jejich disposici podléhajícím, pokud jde o právo volby a výkon práva tohoto. Nevzbudilo to snad hned určitou představu o existenci celku stojícího jak nad nimi tak i nad králem a je i krále pojícího ve vyšší jednotu, avšak posunulo vědomí toto proces, jenž vznikl tu v označování subjektu státní moci postupem od jmenování konkrétního krále a jeho nástupců k pojmu království abstrakcí vytvořenému a jenž končil v dobách pozdějších vyhráněním se určitého pojmu státu, na stupeň další, kde ještě nebylo možno mluviti s určitostí o státu, avšak kde „corona regni Bohemiae" znamená v mnohých případech také již něco více, než důstojenství královské s všemi právy s ním spojenými, a sice něco více směrem k vytvoření se pojmu státu jako nejvyšší právnické osoby.[2]) Označení jako „corpus regni et coronae Bohemiae", nebo „unio regni" a „unio terrarum regni" jsou toho zevním výrazem.

---

[1]) Čelakovský, Hrad Pražský, str. 3. pozn. 5.; str. 15. a uvedená tam místa z Ésmeina; str. 20. Kadlec v článku Einige Bemerkungen über das ungarische und böhmische Staatsrecht (Jahrbuch der internat. Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre z r. 1903 str. 432) ukazuje, že označení „Sacra corona regni Hungariae" znamenalo ještě v Tripartitu asi tolik co „ius regium", ačkoli připouští, že vedle toho užívalo se v téže době tohoto označení ve smyslu státu Uherského (str. 433).

[2]) Rieger na uv. m. str. 69. v případech, kde se jedná o přivtělení jednotlivých zemí ke koruně jako údů jejích, pojímá tuto „jako subjekt státní (ne pouze jako důstojenství královské)". Podobně Kapras ve svém pojednání o státoprávním poměru Moravy k říši Německé a ke koruně České ve středověku, na str. 19. (zvláštní otisk z Čas. Musea král. Čes., ročník 81.).

Živnostenská práce žen.

Statistická studie na základě rakouského sčítání živnostenských závodů ze dne 3. června 1902. — Napsal Dr. *František Weyr.*

Povšechné výsledky velkého statistického šetření živnostenských závodů z roku 1902 jsou nyní úplně publikovány. Stalo se tak částečně v úředním díle pramenném „Oesterreichische Statistik" ve svazku LXXV., jehož sešity 1. a 2. obsahují říšské přehledy a analytické zpracování výsledků, další sešity pak (3.—11.) přehledy jednotlivých zemí rakouských, částečně v samostatných článcích Dra *W. Schiffa* v časopise „Statistische Monatschrift". Z těchto pojednávají články „Die Bearbeitung der gewerblichen Betriebszählung vom 3./VI. 1902 durch die Statistische Zentralkommission" (ročník 1907, str. 501) a „Über die ältere Gewerbestatistik in Österreich und die Entstehung der Betriebszählung vom Jahre 1902" (ročník 1907, str. 613) předmět náš s historického a methodologického stanoviska, kdežto objemné pojednání téhož autora z ročníku 1908 „Die Ergebnisse der gewerblichen Betriebszählung vom 3. Juni 1902" zabývá se výsledky samými.[1]) Avšak i zde jsou podány zcela povšechně. Připadá tedy vědě teprve úkol, aby v monografických pracích vytěžila z přebohatého statistického materiálu, v úředních publikacích složeného, theoretické a praktické poznatky. Není snad vědy, ve které by poměr mezi bohatosti materiálu a skrovným použitím theoretickým a praktickým byl tak křiklavý jako v disciplině statistické! Co rok zjišťují se nesčetná data statistická, která pak, v tabulky sestavená, setlí v knihovnách a archivech, aniž by ani nepatrná část jejich sloužila theoretikům a praktikům k soustavnému zpracování a použití v praxi.

---

[1]) Pro úplnost budtež ještě uvedena starší pojednání, v „Stat. Monatschrift" publikovaná, která se zabývají týmž předmětem. Jsou to: *Inama-Sternegg*: „Die erste allgemeine Betriebszählung in Österreich" 1901. *Týž*: „Die Durchführung der ersten allgem. Betriebszählung in Österreich", 1902, *Schiff*: „Summarische Ergebnisse der gew. Betriebszählung vom 3./VI. 1902" (1904). Pak *Riedl*: „Die deutschen Gewerbezählungen u. die Reform der Gewerbestatistik in Österreich. (Stat. Mitteilungen der n. ö. Handels- u. Gewerbekammer, 1898.) Konečně pak publikace zemského statistického úřadu král. Českého: „Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3./VI. 1902 v království Českém." (*Engliš.*)

Z mnohosti poznatků, nastřádaných ve velké publikaci o sčítání živnostenských závodů chci vybrati jeden velice význačný moment a podrobiti jej zevrubnějšímu rozboru: živnostenskou práci žen. Poznání rozměru, způsobu a všeobecných poměrů živnostenské práce ženské skytá zajisté zájem co nejširší: nejen se stanoviska výlučně hospodářského zajímá nás otázka ženské práce živnostenské, nýbrž i s hygienického, ethického a povšechně sociálně-politického. Rozbor, který se jí dostal v analytické části oficielní publikace rakouské, není v žádném poměru s její všeobecnou důležitostí. Nestalo se tak o šem snad proto, že by si na slovo vzatý autor velkého tohoto díla nebyl býval vědom důležitosti její; stručnost vývodů analytické části v „Oesterr. Statistik" má naopak dů ody zcela prosaické: omezenost finančních prostředků statistické ústřední komisi ku zpracování a publikaci výsledků sčítání živnostenských závodů vyměřených. Tak stalo se, že celá naše otázka projednána na 7 stránkách (CVII až CXIV). V citovaném již článku *Schiffově* (Stat. Monatsschrift, 1908) věnovány jí vývody v kapitole 7. „Die gewerblich tätigen Personen nach ihrem Geschlecht" (str. 158—163). K těmto publikacím přistupují pak ještě — aspoň pro poměry české — vývody *Englišovy* v cit. knize zemského statistického úřadu českého.

V následujícím přidržíme se této disposice: v kapitole první pojednáme všeobecně o působnosti žen v živnostenské práci a sice srovnáním jejich práce s prací v živnosti činných osob vůbec, pak mužů zvlášť. V druhé kapitole přihlédneme k jejich činnosti vzhledem k jednotlivým třídám závodů dle jejich velikosti. Kapitola třetí bude jednati o rodinném stavu žen, tedy hlavně o poměru vdaných a ovdovělých k svobodným ženám. Zde bude též zřetel bráti k činnosti mladistvých pracovníků pohlaví ženského (pod 16. rokem). Čtvrtá kapitola jedná o postavení žen v závodu, tedy o otázce hospodářské samostatnosti a nesamostatnosti žen. Pátá a poslední kapitola podá, pokud to jest možné, srovnání výsledků rakouského sčítání s analogickým sčítáním živnostenských závodů v Německu z roku 1895.

Uvnitř jednotlivých, právě uvedených kapitol bude pojednáno ve dvou oddílech o datech pro celou říši pak o jednotlivých zemích zvlášť a sice předem podána budou data pro vyšší jednotku sčí-

tací, t zv. živnostenské třídy (Gewerbeklassen), a pak pro jednotlivé, důležitější živnostenské druhy (Gewerbearten).[1])

Jelikož je zajímavo, poznati též účast ženské práci v závodech domáckých, bude při vylíčení vzat zřetel na základní rozdíl mezi závody s t. zv. závodními listy (Betriebsbogen) a závody s dotazníkem pro domácké pracovníky (Heimarbeiterkarten) sčítané.

Další vývody předpokládají ovšem aspoň povšechnou znalost methodických základů tohoto sčítání.

I. O živnostenské práci žen vůbec.

Statistická data o ženské práci živnostenské obsahují následující tabulky úřední publikace „Oesterreichische Statistik“:

LXXV. svazku sešit 1., oddělení 1.: Tab. XVII. a XVIII.
LXXV svazku sešit 1., odd. 2.: Tab. IV., V., VI.
LXXV. svazku sešit 2.: Tab. III., IV., V.

V sešitech 3.—11., jednajících o jednotlivých korunních zemích nenacházíme nijaká zvláštní data o našem předmětu. Co se týče tedy jednotlivých zemí, jsme odkázáni na údaje sešitu 2., který podává data o pohlaví pro jednotlivé země zvlášť v kombinaci s různými jinými momenty (velikost závodů, postavení v závodu, stáří), avšak pouze na základě jednotlivých živnostenských t ř í d a přirozeně toliko v absolutních číslech. Pro naše specielní účely nestačí ovšem tyto hrubé udaje a bude nutno, pokud možná zevrubně vyšetřiti poměry i co do jednotlivých živnostenských d r u h ů, k čemuž zapotřebí materiálu částečně dosud vůbec nepublikovaného. Přirozeně bude nutno podati hojně čísla r e l a t i v n í, která jedině skytají teprve živý obraz m o r f o l o g i e živnostenských poměrů.

Následující dvě tabulky (1, 2) podávají všeobecný přehled počtu živnostenských závodů a sice jednak dle živnostenských tříd,

[1]) Abstraktní roztřídění živnostenských činností, sčítání z roku 1902 v základ položené, podáno v „Systematickém seznamu živností a jiných po živnostensku konaných zaměstnání pro účely statistické obchodních a živnostenských komor“ (dle výnosu ministerstva obchodu ze dne 4. srpna r. 1899 č. 29757). Pro účely sčítání živn. závodů bylo však poněkud p o z m ě n ě n o. (Srovn. o tom v „Öst. Stat.“ sv. LXXV., 1. seš., 2. odd., kde tento pozměněný seznam jest otištěn.)

Živnostenské třídy		Počet závodů sčítaných				
		se záv. listem nebo dot. pro dom. prac.		se záv. listem		s dotazn. pro dom. pracovníky
Číslo	Pojmenování	úhrn	v tom závody hlav.	záv. hlavní	záv. vedlejší	
1-326	**Úhrn všech živností**	**1,408.855**	**1.357.130**	**1.000.111**	**51.725**	**357.019**
1-273	**Úhrn živnosti výrobních**	**1,009.443**	**986.828**	**629.809**	**22.615**	**357.019**
274-326	**Úhrn živn. obchodních a dopravních**	**399.412**	**370.302**	**370.302**	**29.110**	.
1- 7	Výroba prvotní	7.566	7.331	7.159	235	172
8- 10	Hutnictví	63	62	62	1	.
11- 38	Průmysl kamenný a sklářský	34.685	34.312	20.518	373	13.794
39- 72	Zpracování kovů	64.596	64.022	51.686	574	12.336
73- 93	Stroje, přístroje, nástroje	31.502	31.035	24.907	467	6.128
94-113	Zboží dřevěné, pletené	99.507	96.817	62.192	2.690	34.625
114-115	Zboží z kaučuku, celluloidu	225	209	133	16	76
116-127	Zpracování kožší, peří, srsti	13.792	13.581	11.184	211	2.397
128-136	Průmysl textilní	173.506	173.026	21.357	480	151.669
164-165	Živnosti čalounické	2.821	2.626	2.364	195	262
166-182	Průmysl oděvnický	292.421	291.382	171.711	1.039	119.671
183-191	Průmysl papírnický	5.493	5.365	3.832	128	1.533
192-216	Prům. výroba potravin a požívatin	100.994	93.701	91.532	7.293	2.169
217-221	Živnost hostinská a výčepnická	120.100	113.738	113.738	6.362	.
222-242	Průmysl chemický	8.427	8.012	7.514	415	498
243-260	Živnosti stavební	47.572	45.670	34.426	1.902	11.244
261-266	Živnosti grafické	4.361	4.189	3.744	172	445
267-269	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	423	372	372	51	.
270 273	Průmysl kočovný	1.389	1.378	1.378	11	.
274-309	Obchody s pevným stanovištěm	309.716	287.005	287.005	22.711	.
310-313	Obchody kočovné	21.351	21.047	21.047	304	.
314-315	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	9.639	9.444	9.444	195	.
320-318	Pomocné živnosti obchodní	22.401	19.435	19.435	2.966	.
319-325	Živnosti dopravní	34.907	32.088	32.088	2.819	.
326	Živnosti zdravotnické	1.398	1.283	1.283	115	.

jednak dle korunních zemí. Připomenouti jest, že „závodem vedlejším“ rozumí statistika živnostenských závodu ony závody, které nemají v l a s t n í h o personálu, nýbrž provozují se — jaksi ex currendo — personálem jiného h l a v n í h o závod téhož majitele.

K tabulce 1., jakož i k následujícím tabulkám, které podávají přehledy dle živnostenských tříd, sluší poznamenati, že byly názvy jednotlivých tříd, jak uvádí je oficielní „systematický seznam“, za účelem úspory místa patřičně zkráceny.

Tab. 2.

Země	Počet závodů sčítaných				
	se záv. listem nebo dotazníkem pro do n. prac.		se záv. listy		s dot. pro dom. pracovníky
	úhrn	v tom závody hlavní	závody hlavní	závody vedlejší	
Říše v celku	**1.408.855**	**1,357.130**	**1.000.111**	**51.725**	**357.019**
Dolní Rakousy . . .	217.737	209.530	170.595	8.207	38.935
Horní Rakousy . .	43.063	41.557	39.531	1.506	2.026
Solnohrady	11.067	10.306	10.162	761	144
Štýrsko	59.127	56.573	52.187	2.554	4.386
Korutany	16.632	15.735	15.259	897	476
Krajina	26.662	25.117	20.078	1.545	5.039
Terst s okolím . . .	11.954	11.880	7.572	74	4.308
Gorice a Gradiska .	10.868	10.434	7.836	434	2.598
Istrije	10.930	10.387	9.424	543	963
Tyrolsko	51.473	48.505	41.329	2.968	7.176
Vorarlbersko	18.572	17.722	11.778	850	5.944
Čechy	472.049	454.723	305.085	17.326	149.638
Morava	142.485	138.280	96.683	4.205	41.597
Slezsko	35.125	33.627	23.162	1.498	10.465
Halič	249.377	242.491	161 687	6.886	80.804
Bukovina	18.836	18.109	16.902	727	1.207
Dalmacie	12.898	12.154	10.841	744	1.313

Přihlédněme nyní, jak se účast žen ukazuje předem v jednotlivých třídách živnostenských. O tom poučuje nás tabulka 3. Z ní vidno především silnější účast žen v živnostech obchodních a dopravních. Hledíme-li k úhrnu všech činných osob (bez ohledu na různost sčítání se závodním listem nebo dotazníkem pro domácké pracovníky), pak podává se nám pro živnosti výrobní poměr mezi muži a ženami: 748 : 252, kdežto pro živnosti obchodní a dopravní platí proporce 688 : 312.

Číslo syst. sezn.	Živnostenské třídy	Počet činných osob sčítaných					
		se záv. listem nebo dot. pro dom. prac.		se záv. listem		s dot. pro dom. pracovníky	
		úhrn	v tom ženy	úhrn	v tom ženy	úhrn	v tom ženy
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**4.049.320**	**1.062.920**	**3,585.756**	**861.617**	**463.564**	**201.303**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**3,333.021**	**839.138**	**2.869.457**	**637.835**	**463.564**	**201.303**
XX—XXV	**Úhrn živn. obchodn. a dopravních**	**716.299**	**223.782**	**716.299**	**223.782**	.	.
I	Výroba prvotní	182.451	10.926	182.142	10.890	309	36
II	Hutnictví	8.635	564	8.635	564	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	235.983	43.352	215.789	34.768	20.194	8.584
IV	Zpracování kovů	260.690	20.758	245.327	18.062	15.363	2.696
V	Stroje, přístroje, nástroje	168.655	3.462	161.822	3.356	6.833	106
VI	Zboží dřevěné, pletené	240.354	21.235	193.763	10.542	46.591	10.693
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	4.570	1.889	4.476	1.822	94	67
VIII	Zpracování koži, peří, srsti	44.750	3.973	41.907	3.294	2.843	679
IX	Průmysl textilní	548.975	270.427	337.473	165.483	211.502	104.944
X	Živnosti čalounické	6.731	763	6.408	606	323	157
XI	Průmysl oděvnický	537.517	184.586	397.171	114.194	140.346	70.392
XII	Průmysl papírnický	56.006	20.046	53.912	18.545	2.094	1.501
XIII	Prům. výroba potravin a požitatin	332.006	77.734	328.993	76.665	3.013	1.069
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	283.713	145.191	283.713	145.191	.	.
XV	Průmysl chemický	56.514	10.462	55.836	10.345	678	117
XVI	Živnosti stavební	322.282	16.641	309.435	16.546	12.847	95
XVII	Živnosti grafické	36.963	6.955	36.429	6.788	534	167
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	4.676	47	4.676	47	.	.
XIX	Průmysl kočovný	1.550	127	1.550	127	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	543.191	203.059	543.191	203.059	.	.
XXI	Obchody kočovné	21.642	9.389	21.642	9.389	.	.
XXII	Peněznictví, úvěrnictví, pojišťování	34.816	1.543	34.816	1.543	.	.
XXIII	Pomocné živn. obchodní	34.206	2.223	34.206	2.223	.	.
XXIV	Živnosti dopravní	78.039	5.700	78.039	5.700	.	.
XXV	Živnosti zdravotnické	4.405	1.868	4.405	1.868	.	.

Číslo syst. seznamu	Živnostenské třídy: Pojmenování	Na 1000 v závodech, sčítaných: se závodními listy nebo dotazn. pro dom. prac. — činných: mužů	se závodními listy nebo dotazn. pro dom. prac. — činných: žen	se záv. listy — činných: mužů	se záv. listy — činných: žen	s dot. pro dom. prac. — činných: mužů	s dot. pro dom. prac. — činných: žen
		připadají na vedle uvedené živnostenské třídy					
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**1000**	**1000**	**1000**	**1000**	**1000**	**1000**
I—XIX	**Živnosti výrobní**	**835**	**789**	**819**	**740**	**1000**	**1000**
XX—XXV	**Živnosti obchodní a dopravní**	**165**	**211**	**181**	**260**	.	.
I	Výroba prvotní	57	10	63	13	1	0
II	Hutnictví	3	1	3	1	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	64	41	67	40	44	43
IV	Zpracování kovů	80	19	83	21	48	13
V	Stroje, přístroje, nástroje	55	3	58	4	26	1
VI	Zboží dřevěné, pletené	73	20	67	12	137	53
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	1	2	1	2	0	0
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	13	4	14	4	8	3
IX	Průmysl textilní	93	254	63	192	406	521
X	Živnosti čalounické	2	1	2	1	1	1
XI	Průmysl oděvnický	118	174	104	132	267	350
XII	Průmysl papírnický	12	19	13	21	2	8
XIII	Průmyslová výroba potravin a požívatin	85	73	93	89	8	5
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	47	137	51	169	.	.
XV	Průmysl chemický	16	10	17	12	2	1
XVI	Živnosti stavební	103	16	107	19	49	0
XVII	Živnosti grafické	10	6	11	8	1	1
XVIII	Závody pro dodáv. síly, topení, osvětlování	2	0	1	0	.	.
XIX	Průmysl kočovný	1	0	0	0	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	114	191	125	236	.	.
XXI	Obchody kočovné	4	9	4	11	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	11	1	13	2	.	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	11	2	12	2	.	.
XXIV	Živnosti dopravní	24	6	27	7	.	.
XXV	Živnosti zdravotnické	1	2	1	2	.	.

Víc než polovina všech ve výrobních živnostech činných žen jest dle hořejší tabulky zaměstnána v živnostenských třídách IX. (Průmysl textilní) a XI. (Průmysl oděvnický), kdežto ohledně mužů dosáhneme absolutní většiny všech ve výrobních živnostech činných osob součtem čtyř (nejsilněji obsažených) tříd a sice: Průmysl textilní (IX.), oděvnický (XI.), výroba potravin a požitvatin (XIII.) a živnosti stavební (XVI.). Stejnoměrnější repartice mužů na jednotlivé živn. třídy vysvítá z předcházející tabulky (4.), která podává podíly jednotlivých tříd živnostenských v úhrnu všech živnostensky činných mužů a žen.

Víc než 50‰ všech v živnostech výrobních činných mužů vykazuje 9 živnostenských tříd, kdežto ohledně žen vykazují větší než 50‰ podíly pouze 4 třídy. (Výše jmenované a třída XIII., Prům výroba potravin a požitvatin.) V žádné třídě nepřekročí u mužů podíl 120‰ úhrnu, kdežto u žen mají 3 třídy větší podíly Podobně má se věc, pozorujeme-li závody se závodními listy a dotazníkem pro domácké pracovníky sčítané zvlášť. I zde jest agglomerace žen v jednotlivých třídách mnohem vydatnější než u mužů

K účelu poznání percentuelního poměru mužských a žen uvnitř jednotlivých tříd živnostenských slouží následující tabulka č. 5. Z ní vidno jednak, kolik žen připadá na 1000 osob v určité živnostenské třídě činných, jednak, kolik žen připadá na 1000 mužů. I zde proveden jest rozdíl mezi závody se závodními listy a dotazníkem pro domácké pracovníky sčítanými.

Pozorujeme-li součet závodů vůbec, seznáváme, že pouze v živnostech hostinských a výčepnických jest zaměstnáno víc žen než mužů (512 : 488). Velkými procentuálními podíly — víc než 300‰ — přibližují se ženy mužům v následujících třídách: IX. (Průmysl textilní, 493). XXI. (Obchody kočovné, 434), XXV. (Živnosti zdravotnické, 424), VII. (Zboží z kaučuku a celluloidu, 414), XX. (Obchody s pevným stanovištěm, 374), XII. (Průmysl papírnický, 358), XI. (Průmysl oděvnický, 343). Méně než 10% žen vykazuje 12 živnostenských tříd.

Že domácká práce jest přirozenou doménou ženské živnostenské činnosti, dokazuje srovnání dotyčných číslic: percentuální podíl žen

Tab. 5.

Číslo syst. seznamu	Živnostenské třídy: Pojmenování	Na 1000 v závodech, sčítaných: se záv. listy nebo dot. pro dom. prac.	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.	Na 1000 v závodech, sčítaných: se záv. listy nebo dot. pro dom. prac.	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.
		sčítaných osob připadá žen			sčítaných mužů připadá žen		
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**262**	**240**	**434**	**356**	**316**	**768**
I—XIX	**Živnosti výrobní**	**252**	**222**	**434**	**337**	**286**	**768**
XX—XXV	**Živnosti obchodní a dopravní**	**312**	**312**	.	**454**	**454**	.
I	Výroba prvotní	60	60	116	64	64	132
II	Hutnictví	65	65	.	70	70	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	184	161	425	225	192	739
IV	Zpracování kovů	80	74	176	86	80	213
V	Stroje, přístroje, nástroje	21	21	16	21	21	16
VI	Zboží dřevěné, pletené	88	54	229	97	58	299
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	414	407	713	705	687	2481
VIII	Zpracování kůží, peří, srsti	89	79	239	97	85	314
IX	Průmysl textilní	493	490	496	971	962	985
X	Živnosti čalounické	114	95	486	127	104	946
XI	Průmysl oděvnický	343	287	502	523	404	1006
XII	Průmysl papírnický	358	344	717	551	525	2531
XIII	Prům. výroba potravin a požívatin	234	233	355	306	304	550
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	512	512	.	1049	1049	.
XV	Průmysl chemický	185	185	173	227	228	209
XVI	Živnosti stavební	52	53	7	54	57	7
XVII	Živnosti grafické	188	186	313	232	229	455
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	10	10	.	10	10	.
XIX	Průmysl kočovný	82	82	.	82	89	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	374	374	.	597	598	.
XXI	Obchody kočovné	434	434	.	766	766	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	44	44	.	47	47	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	65	65	.	70	70	.
XXIV	Živnosti dopravní	73	73	.	79	79	.
XXV	Živnosti zdravotnické	424	424	.	776	776	.

jest mimo 2 třídy (XV., Průmysl chemický, XVI., Živnosti stavební) v závodech s dotazníkem pro domácké pracovníky sčítaných naveskrz větší než v závodech se závodními listy sčítaných. A v těchto právě uvedených 2 třídách jest ženská práce vůbec dosti nepatrná (viz tab. 3.). Aby vzájemný poměr ženské a mužské živnostenské práce v závodech domáckých ještě jasněji vynikl, budiž podán následující přehled:

Z 1,062.920 živnostensky činných žen bylo sčítáno
201.303 nebo 18·9% s dotazníkem pro dom. prac.,
861.617 nebo 81·1% se závodním listem;

Z 2,986.400 živnostensky činných mužů bylo sčítáno
262.261 nebo 8·8% s dotazníkem pro dom. prac.,
2,724.139 nebo 91·2% se závodním listem.

K těmto číslicím poznamenává *Schiff* (Stat. Mon. 1908, str. 161), že v nich zračí se slabší posice žen v hospodářském životě; ony musí se ve vyšším stupni než mužové uskrovniti s činností hospodářsky a všeobecně méně výhodnou t. j. v domáckých závodech.

Nyní sluší sestoupit k nižší jednotce sčítací a sice k jednotlivým živnostenským druhům. Pro účely této kapitoly stačí, když uvedeme dvě v „Oest. Statistik" otisknuté tabulky (LXXV., 1. seš., 1. odd., str. CVIII), z nichž první skytá zároveň příklad statistického důmyslu, jak možno na místě co možná malém umístniti co možná mnoho statistických poznatků. V ní uvedeny jsou jednotlivé skupiny živnostenských druhů dle intensity ženské práce, při čemž vzat zřetel 1. na veškeré živnostenské druhy, ve kterých jest počet činných žen aspoň tak velký jako počet mužů, pak také veškeré druhy, které vykazují aspoň 50.000 činných osob. Zároveň naznačeny jsou ony živn. druhy, které vykazují víc než 50.000 činných osob tučným a prolomeným tiskem, takové, které vykazují 10.001—50.000 osob tučným tiskem, takové, které vykazují 1001—10 000 osob prolomeným tiskem, konečně takové, které mají méně než 1000 osob, obyčejným tiskem.

Tab. 6.

Percentuelní podíl činných žen na úhrnu všech činných osob v dotyčném živn. druhu	Živnostenské druhy (číslo syst. seznamu), které vykazují vedle označený percentuelní podíl. (Přes 50% ženské práce: veškeré druhy; do 50% pouze takové, které vykazují aspoň 50.000 osob; seřaděny dle výšky kvoty činných žen.)
přes 90	Živn. modistská (178), **konfekce prádla** (166), příprava hedvábí (129);
80·1—90	**Cídění prádla** (181), **výr. tabáku** (216), výroba šněrovaček (170), **výr. žensk. šatstva** (168), určování vlhkosti hedvábné příze (128), péraři (180), **výr. zboží háčkovaného** (158), předení hedvábí (133), výr. umělých květin (179), výr. kravat (171);
70·1—80	**Výr. zboží tkaného** (157), **výr. ostatních posamentů** (154), tkaní srstí (149), **umělé vyšívání** (159), výr. umělé kůže (124), ostatní tkalcovství (150);
60·1—70	Výr. tužek (231), příprava lnu (131), **rukavičkářství** (172), obch. se zbožím cukrovým (300), výroba stuh z jiných látek (156), výr. zboží z cínu (61), výr. fezů (176), výr. zboží kartonážnického (191), výr. drátu zlatého (67), výr. prýmků ze zlatých přediv (153), pletení ve slámě (107), výr. hedvábných stuh (155), výr. umělé vlny (132), sprac. juty (147), konfekce papíru (189);
50·1—60	**Obchod s ovocem a mlékem** (298), **předení lnu** (144), úprava zboží hedváb. (161), výr. slam. klobouků (177), výr. čokolády (197), pouliční obchod (312), čerpání vod minerálních (212), výr. hracích karet (188), **přechovávání cizinců** (217), **tkaní hedvábí** (134), výr. knotů (143), výr. deštníků a slun. (173), **přádelnictví bavlny** (141), výr. lůžkového zboží (164), obch. s mlýnskými a pekařskými výrobky (299), galvanisovači (72), **živn. hostinská** (218), **prodej tabáku a pošt. známek** (306), výr. konserv a hořčice (203), **předení vlny ovčí** (135), výr. hmot výbušných (239);
40·1—50	**Tkaní bavlny** (142), **obch. s tržními potravinami** (302), **tkaní vlny** (139);
30·1—40	**Obch. se zbožím textilním** (292);
20·1—30	**Tkaní lněných látek** (145), **pálení cihel** (27);
10·1—20	**Výroba pečiva** (193). řeznictví (200);
do 10	**Stavitelé** (246), **výr. mužsk. šatstva** (167), **mlýny a krupníky** (192), **zedníci** (247), **hornictví** (5), **obuvníci** (169), **ostatní truhláři** (104), **podnikatelé staveb** (243), **kováři** (142).

V následující tabulce (7) seřaděny jsou živnostenské druhy, které vykazují víc než 10.000 žen (v celku 19).

Tab. 7.

Živnostenské druhy (vykazující víc než 10.000 činných žen)		Počet činných žen		Počet činných mužů	
Číslo syst. seznamu	Pojmenování	absolutně	v % všech činných žen	absolutně	v % všech činných mužů
218	Stravovatelství	96.283	9·1	94.119	3·2
302	Obch. s tržními potravinami	90.145	8·5	111.608	3·7
168	Výr. ženského šatstva	73.939	7·0	11.436	0·4
142	Tkaní bavlny	57.473	5·4	69.538	2·3
217	Přechovávání cizinců	39.026	3·7	33.522	1·1
216	Výroba tabáku	36.104	3·4	4.887	0·2
166	Konfekce prádla	34.139	3·2	2.698	0·1
298	Obch. s ovocem a mlékem	26.963	2·5	18.502	0·6
139	Tkaní vlny	26.305	2·5	33.985	1·1
181	Cídění prádla	25.976	2·4	2.967	0·1
141	Přádelnictví bavlny	25.953	2·4	23.007	0·8
157	Výroba zboží tkaného	25.039	2·4	6.293	0·2
159	Umělé vyšívání	21.691	2·0	7.864	0·3
292	Obchod se zbožím textilním	16.968	1·6	35.036	1·2
145	Tkaní lněných látek	16.048	1·5	40.436	1·3
27	Pálení cihel	15.626	1·5	59.690	2·0
154	Výroba ostatních posamentů	13.606	1·3	4.637	0·2
158	Výroba zboží háčkovaného	11.869	1·1	1.963	0·1
162	Barvení vlny	10.093	0·9	25.248	0·8
	Úhrn	663.246	62	587.436	19·7

Pozorujeme-li konečně veškeré druhy živnostenské, seznáváme, že ženská práce vnikla do veškerých druhů s výjimkou tří zcela speciálních druhů a sice:

	Počet činných osob
Výroba hromosvodů (48)	39
Závody k pronajímání parní síly (268)	22
Jinaké závody ústřední k topení atd. (269)	39

Vzhledem však k nepatrnosti počtu činných osob nepadají tyto 3 výjimky nikterak na váhu.

Uveďme oněch 18 živnostenských druhů, ve kterých počet žen nedosahuje ani 1% všech živnostensky činných osob. (Tab. 7a.)

Tab. 7a.

Živnostenské druhy neobsahující ani 1% ženské práce		Se závodními listy nebo dotaz. pro dom. pracovníky sčítané činné osoby				
		vůbec	muži	ženy	muži	ženy
			absolutně		v %	
Číslo	Pojmenování					
1	Nájmy zemědělské	6.969	6.958	11	99·8	0·2
57	Měděné zboží	2.535	2.514	21	99·2	0·8
73	Parní stroje	12.198	12.181	17	99·9	0·1
75	Hospodářské stroje	10.166	10.127	39	99·6	0·4
77	Stavba a zař. mlýnů	2.033	2.028	5	99·8	0·2
78	Jiné stroje	34.529	34.192	337	99·0	0·97
79	Průmysl zbrojní	3.903	3.865	38	99·0	0·97
81	Dílny želez. drah	24.711	24.624	87	99·6	0·4
82	Kolářství	26.338	26.177	161	99·4	0·6
87	Váhy, závaží	1.025	1.019	6	99·4	0·6
96	Napouštění dřeva	623	618	5	99·2	0·8
214	Led	638	635	3	99·5	0·5
215	Závody k opatř. vody	184	183	1	99·5	0·5
248	Tesaři	40.360	40.170	190	99·5	0·5
249	Studnaři	1.390	1.380	10	99·3	0·7
250	Dlaždiči	2.348	2.333	15	99·4	0·6
255	Malíři pokojů	10.994	10.917	77	99·3	0·7

Veškeré tyto druhy jsou až na několik výjimek velice specielního obsahu. — Obraťme se nyní k otázce, v jakém poměru participují jednotlivé korunní země na ženské práci vůbec. Předem buďtež podány absolutní číslice:

Tab. 8.

Země	Počet činných osob sčítaných					
	se závod. listy nebo dotazníkem pro domácké pracovníky		se závodními listy		s dotazníkem pro dom. pracovníky	
	úhrn	v tom ženy	úhrn	v tom ženy	úhrn	v tom ženy
Říše v celku	**4,049.320**	**1,062.920**	**3,585.756**	**861.617**	**463.564**	**201.303**
Dolní Rakousy	795.030	216.784	751.158	189.956	43.872	26.834
Horní Rakousy	128.195	27.760	125.492	26.551	2.703	1.209
Solnohrady	33.760	8.229	33.597	8.127	163	102
Štýrsko	195.150	39.456	190.172	37.479	4.978	1.977
Korutany	53.215	11.608	52.596	11.271	619	337
Krajina	60.110	17.002	53.320	13.905	6.790	3.097
Terst s okolím	49.626	10.053	43.775	5.938	5.851	4.115
Gorice a Grad.	28.452	9.116	24.451	7.932	4.001	1.184
Istrije	31.570	6.887	30.213	6.219	1.357	668
Tyrolsko	115.530	33.863	106.199	29.261	9.331	4.602
Vorarlbersko	43.455	19.866	36.712	13.530	6.743	6.336
Čechy	1,370.806	401.488	1.167.603	297.336	203.203	104.152
Morava	436.274	115.362	377.853	92.404	58.421	22.958
Slezsko	154.220	36.501	139.641	27.876	14.579	8.625
Halič	482.386	98.315	384.589	84.588	97.797	13.727
Bukovina	43.349	6.811	41.980	6.480	1.369	331
Dalmacie	28.192	3.819	26.405	2.770	1.787	1.049

Abychom seznali percentuelní podíl všech činných žen pro každou zem, zapotřebí následujících relativních čísel:

Tab. 9.

Země	Na 1000 v závodech, sčítaných					
	se závodními listy nebo dot. pro dom.prac.		se záv. listy		s dot. pro dom. prac.	
	činných					
	mužů	žen	mužů	žen	mužů	žen
	připadá na vedle uvedené země					
Dolní Rakousy	194	204	206	221	65	133
Horní Rakousy	34	27	36	31	6	6
Solnohrady	9	8	9	9	0	1
Štýrsko	52	37	56	44	11	10
Korutany	14	10	15	13	1	2
Krajina	14	16	15	16	14	15
Terst s okolím	13	9	14	7	6	20
Gorice a Gradiska	7	9	6	9	11	6
Istrije	8	6	9	7	2	3
Tyrolsko	27	32	28	34	18	23
Vorarlbersko	8	19	9	16	2	32
Čechy	325	378	319	345	378	517
Morava	107	109	105	107	135	114
Slezsko	39	34	41	32	23	43
Halič	129	92	110	98	321	68
Bukovina	12	6	13	8	4	2
Dalmacie	8	4	9	3	3	5

Jelikož jsou v této tabulce připojena též data o mužské práci, podává nám tato zároveň obraz o relativním stupni industrialisace jednotlivých zemí. Jak jinak ani není možno, odpovídá vysokému procentu mužské práce též poměrně vysoké procento ženské práce. Pozorujeme-li předem počet činných žen vůbec, seznáváme, že Čechy a Dolní Rakousy spolu vykazují víc než polovici všech živnostensky činných žen. Za to Solnohrady, Korutany, Krajina, Terst s okolím, Gorice a Grad., Istrije, Bukovina a Dalmacie dohromady neobsahují ani desetinu úhrnu ženské práce (dohromady 68‰). Ještě větší nestejnost ukazuje vzájemný poměr, pozorujeme-li pouze domáckou práci žen. Tu vidíme, že Čechy samotny vykazují víc než polovici všech domácky činných žen (textilní průmysl!). Naproti tomu musíme sečísti podíly Horních Rakous, Solnohradů, Štýrska, Korutan, Krajiny, Terstu s okolím, Gorice a Grad., Istrije, Tyrolska,

Bukoviny a Dalmatska, abychom dosáhli aspoň desátý díl všech v domáckém průmyslu činných žen (102‰).

Právě zmíněný stupeň industrialisace jednotlivých zemí vynikne ostatně teprv úplně, až v následujícím přivedeme v relaci počet všech přes 14 let starých osob (mužů a žen) k počtu živnostensky činných osob.

Veliké a zajímavé různosti vykazuje tab. 10, která obsahuje relativní data o ženské práci v poměru k živnostenské práci vůbec a živnostenské práci mužů zvlášť. Jednotlivé země vykazují zde zcela různou strukturu a to hlavně, když přihlížíme k rozdílu mezi osobami se závodními listy a dotazníkem pro domácké pracovníky sčítanými.

Tab. 10.

	Země	Na 1000 sčítaných osob připadá žen			Na 1000 sčítaných činných mužů připadá žen		
		se záv. listy nebo dot. pro dom. prac.	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.	se záv. listy nebo dot. pro dom. prac.	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.
	Říše v celku	**262**	**240**	**434**	**355**	**317**	**767**
1	Dolní Rakousy	273	253	612	375	339	157
2	Horní Rakousy	217	212	447	276	268	810
3	Solnohrady	244	242	626	322	315	167
4	Štýrsko	202	197	397	253	245	659
5	Korutany	218	214	544	279	273	1.195
6	Krajina	283	261	456	394	327	833
7	Terst s okolím	203	136	703	254	157	2.370
8	Gorice a Grad.	320	324	296	471	480	435
9	Istrije	218	206	492	279	259	970
10	Tyrolsko	293	276	493	414	380	973
11	Vorarlbersko	457	368	940	842	584	15.567
12	Čechy	293	255	513	414	342	1.051
13	Morava	264	245	393	359	324	647
14	Slezsko	237	200	592	310	250	1.448
15	Halič	204	220	140	256	282	163
16	Bukovina	157	154	242	186	183	319
17	Dalmacie	135	105	587	157	117	1.421

Všimneme-li si především nejpovšechnějšího poměru t. j. poměru činných žen vůbec k činným osobám vůbec, pak podává se nám vzhledem k velkosti účasti ženské práce v jednotlivých zemích následující řada běžných čísel zemí, dle této velkosti seskupených: 11, 8, 10, 12, 6, 1, 13, 3, 14, 5, 9, 2, 15, 7, 4, 16, 17. Nejvyšší číslo vykazuje Vorarlbersko, Čechy stojí na čtvrtém,

Morava na sedmém, Slezsko na devátém místě. Nejmenší podíl vykazují Bukovina a Dalmacie.

Instruktivnější — ohledně vzájemného poměru mužské a ženské práce — jsou poslední 3 sloupce. Nečiníme-li rozdílu mezi dvoudílností sčítací, tož vidíme předem, že toliko v jediné zemi (Vorarlbersko) přesahuje ženská práce 80% mužské (842‰). Důvodem tohoto nápadně velkého podílu jest velice silné obsazení domácké práce ženami ve Vorarlbersku. Pozorujeme-li totiž pouze domácké pracovníky, stoupá poměr ženské účasti v ní ještě výše a sice tak, že převyšuje dokonce mužskou práci (15.567 : 1000) Totéž platí ještě o třech zemích: Terst s okolím (2370), Dalmacie (1421) a Krajina (1195).

Velké podíly ženské práce v ů b e c — přes 400‰ mužské práce — vykazují mimo Vorarlbersko ještě Gorice a Gradiska, Čechy a Tyrolsko.

Abychom poznali poměrný stupeň industrialisace jednotlivých zemí, jest nutno uvésti v relaci jak počet všech dorostlých mužů vůbec k živnostensky činným mužům, tak počet všech dorostlých žen k živnostensky činným ženám. Kdybychom vzali k tomu účelu počet v š e c h mužů a žen vůbec — tedy bez veškerého ohledu na jich stáří —, stal by se výsledek porovnání méně jasným, jelikož poměr mezi počtem dorostlých a nedorostlých individuí nemusí být a není stejným ve všech zemích. Vybrali jsme tudíž ku svému účelu toliko individua přes 14 let stará. (Proč vyvolen byl právě tento ročník jako hranice, o tom srovn. Kap. III.) Z toho však nutně vznikla jiná nepřesnost: počet obyvatelstva d l e j e d n o t l i v ý c h r o č n í k ů stanoven toliko na základě všeobecného sčítání lidu z roku 1900; pro jednotlivá léta 1—9 stanoví se počet obyvatelstva počtářsky na základě určitého klíče, pak na základě t. zv. přebytků narození (Geburtenüberschüsse), avšak přirozeně jen počet obyvatelstva vůbec bez specialisace co do stáří. Zvolením dat všeobecného sčítání lidu ku porovnání s našimi číslicemi vzniká tudíž mezi oběma komplexy číselnými časová difference 1½ roku, která se nedá nijak odčinit (a sice ani ne tím prostředkem, že bychom co do dat všeobecného sčítání lidu sáhli až k ročníku 12!). Při pozorování následující tabulky jest tudíž míti na mysli, že data z všeob. sčítání lidu z r. 1900 čerpaná jsou u porovnání s daty sčítání živnostenských závodů

z 3./VI. 1902 poněkud menší, než by ve skutečnosti měla býti. Rozdíl ten jest dost nepatrný, tak že výsledky srovnání neztrácejí tím nikterak veškeré ceny.

Tab. 11.

Země	Dle všeob. sčítání lidu 1900			Na 100 dle všeob. sčítání lidu sčítaných, přes 14 let starých		
	Počet přes 14 let starých			osob	mužů	žen
	osob	v tom ženy	percentuální podíl žen	připadají dle sčítání živnost. závodů živnostensky činné		
				osob	muži	ženy
Říše v celku	**17,152.547**	**8,799.370**	**51·3**	**236**	**358**	**121**
Dolní Rakousy	2,211.038	1,130.086	50·9	360	355	192
Horní Rakousy	561.654	284.358	50·7	229	362	98
Solnohrady	135.404	67.838	50·1	249	378	121
Štýrsko	943.640	473.922	250·	207	331	84
Korutany	249.711	128.029	51·3	213	342	91
Krajina	327.457	176.697	53·9	184	286	96
Terst s okolím	129.123	67.477	52·2	384	642	149
Gorice a Grad.	150.809	74.912	49·7	189	255	122
Istrije	226.003	108.657	47·9	140	210	63
Tyrolsko	592.701	300.936	50·8	198	280	112
Vorarlbersko	90.045	45.671	50·7	483	532	435
Čechy	4,198.216	2,187.397	52·1	327	482	184
Morava	1,602.480	845.641	52·8	272	424	137
Slezsko	435.261	227.061	52·2	354	565	161
Halič	4,471.866	2,269.823	50·8	108	174	43
Bukovina	451.009	224.360	49·8	96	161	30
Dalmacie	376.130	186.505	49·7	75	129	20

Ptejme se nyní předem po stupni industrialisace jednotlivých zemí. K tomu účelu seřadíme země dle poměru úhrnu všech dorostlých osob k počtu živnostensky činných osob. Obdržíme následující řadu (dle velkostí podílu živnostensky činných osob): Vorarlbersko (483), Terst s okolím (384), Dolní Rakousy (360), Slezsko (354), Čechy (327), Morava (272), Solnohrady (249), Horní Rakousy (229), Korutany (213), Štýrsko (207), Tyrolsko (198), Gorice a Grad. (189), Krajina (184), Istrije (140), Halič (108), Bukovina (96), Dalmacie (75).

Nyní seřaďme země dle velkosti podílu živnostensky činných žen: Vorarlbersko (435), Dolní Rakousy (192), Čechy (184), Slezsko (161), Terst s okolím (149), Morava (137), Gorice a Grad. (122), Solnohrady (121), Tyrolsko (112), Horní Rakousy (98), Krajina (96), Korutany (91), Štýrsko (84), Istrije (63), Halič (43), Bukovina (30), Dalmacie (20).

II. Ženská práce v kombinaci s velikostí závodů.

V této kapitole bude především zcela všeobecně moment práce žen kombinován s velikostí závodů. Kombinace ta skytá zájmu v několikerém ohledu; hlavně jedná se zde o vyšetření otázky, jak dalece vnikla ženská práce do velkozávodů (závodů továrních), jak dalece jest súčastněna v závodech středních — a tu předně co do tak zv. „starých řemesel“ —, a konečně, jak dalece připíná se ještě k organisaci rodinné. V následující kapitole bude pak provedena další specialisace této kombinace a sice kombinace civilního stavu a stáří žen s velikostí závodů. —

Rozeznáváme pro naše účely čtyři třídy velikostní (1—5, 6—20, 21—100, přes 100 osob). Než však přistoupíme k těmto velikostním třídám, zodpovědme ještě otázku, které se úřední zpracování statistiky živnostenských závodů vůbec nedotklo, a sice poměru obou pohlaví v závodech nejmenších t. j. závodech o jedné činné osobě (t. zv. Alleinbetriebe). Pohříchu musíme si při tom z technických důvodů všímati pouze živností v výrobních.

Z části souvisí tato otázka s momentem v kapitole IV. projednaném, která jedná o postavení činných osob v závodech (Majitelé — najmutí pracovníci: úředníci, dělníci). Neboť v závodech o jedné osobě jsou z pravidla — avšak nemusí být nutně — činné osoby zároveň majiteli.

Uveďme tedy předem absolutní a relativní čísla co do jednotlivých živnostenských tříd. (Tab. 12 a 13).

Z prvního sloupce tab. 12 jest vidno, že nejmenší forma provozovací vyskytuje se absolutně nejhustěji ve třídách XI. (Průmysl oděvnický) a IX. (Průmysl textilní). Zde nacházíme dohromady přes polovinu všech závodů o jedné osobě. Při tom rozhoduje ovšem velký počet domáckých pracovníků v těchto třídách.

Skoro polovina všech žen jest zaměstnána v průmyslu oděvnickém (66.373). Méně než 100 žen mají třídy: V. (Výr. strojů, přístrojů, nástrojů), VII. (Zboží z kaučuku, celluloidu), XVI.

Tab. 12.

Živnostenské třídy		Úhrn závodů o jedné osobě			v tom ženy		
			v tom			v tom	
Číslo	Pojmenování	součet	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.	součet	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.
			sčítané			sčítané	
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**529.953**	**239.804**	**290149**	**15.2945**	**32.683**	**120.262**
I	Výroba prvotní	1.802	1.679	123	153	143	10
II	Hutnictví	.	.	.	.	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	13.869	3.909	9960	4.729	79	4.650
IV	Zpracování kovů	27.985	17.748	10.237	1.850	66	1.784
V	Stroje, přístroje, nástroje	17.466	11.853	5.613	92	38	54
VI	Zboží dřevěné, pletené	54.542	26.687	27.855	4.141	135	4.006
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	116	50	66	59	11	48
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	6.526	4.401	2.125	476	71	405
IX	Průmysl textilní	120.606	7.294	113.312	58.193	1.454	56.739
X	Živnosti čalounické	949	727	222	142	31	111
XI	Průmysl oděvnický	187.094	80.698	106.396	66.373	15.445	50.928
XII	Průmysl papírnický	2.186	933	1.253	962	31	931
XIII	Průmyslová výroba potravin a požívatin	33.436	31.796	1.640	2.941	2.505	436
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	33.616	33.616		12.414	12.414	.
XV	Průmysl chemický	3.270	2.857	413	152	115	37
XVI	Živnosti stavební	23.808	13.271	10.537	83	65	18
XVII	Živnosti grafické	1.597	1.200	397	164	59	105
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	77	77	.	.	.	.
XIX	Průmysl kočovný	1.008	1.008		21	21	.

Živnostenské třídy		Na 1000 v závodech o jedné osobě činných mužů			Na 1000 ve velle jmenované třídě sčítaných		Na 1000 činných osob vůbec připadají závody o jedné osobě
Číslo syst. sezn.	Pojmenování	vůbec	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.	mužů	žen	
		sčítaných			připadají v závodech o jedné osobě sčítaní		
		připadají ženy			muži	ženy	
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**406**	**158**	**708**	**151**	**182**	**160**
I	Výroba prvotní	93	93	88	10	14	10
II	Hutnictví	.	.	.	.	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	517	21	876	47	109	59
IV	Zpracování kovů	71	4	211	109	89	107
V	Stroje, přístroje, nástroje	5	3	10	105	27	103
VI	Zboží dřevěné, pletené	82	5	168	230	195	227
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	1.035	282	2.667	21	31	25
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	79	16	235	148	120	146
IX	Průmysl textilní	932	249	1.003	224	215	220
X	Živnosti čalounické	176	45	1.000	135	186	141
XI	Průmysl oděvnický	550	237	918	342	360	348
XII	Průmysl papírnický	786	34	2.891	34	48	39
XIII	Průmyslová výroba potravin a požívatin	96	86	362	120	38	106
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	586	586	.	153	86	118
XV	Průmysl chemický	49	42	98	68	15	58
XVI	Živnosti stavební	3	5	2	78	5	74
XVII	Živnosti grafické	114	52	360	48	24	43
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	.	.	.	17	.	.
XIX	Průmysl kočovný	21	21	.	694	165	651

(Živnosti stavební) a XIX. (Průmysl kočovný). Pozorujeme-li naproti tomu pouze závody se závodními listy sčítané, máme 10 tříd, ve kterých počet žen nedosahuje 100.

Pro živnosti výrobní vůbec platí pro oboje pohlaví proporce 1000 : 406. Závody se závodními listy a s dotazníkem pro domácké pracovníky sčítané vykazují velice rozdílné percento: i zde jest vlastní doménou živnostenské práce žen domácký průmysl. Živnosti, které vyžadují v první řadě tělesnou sílu, vykazují přirozeně malé procento, tak na př. (pouze závodní listy): Výroba strojů, nástrojů, přístrojů (3), Živnosti stavební (5), Zpracování kovů (4).

Zajímavé jest poměrně vysoké percento žen v třídě živností hostinských a výčepnických: zde připadá na 1000 činných mužů 586, tedy víc než polovina, žen. Bude zde asi mnoho případů, ve kterých vdané ženy provozují malý výčep nebo kořalnu, kdežto manžel, na jehož jméno živnostenská koncesse zní, chodí do práce.

Srovnáme-li ony živnostenské třídy, které vykazují největší percento m u ž ů v závodech o jedné osobě — z 1000 činných mužů téže třídy vůbec — s analogickou řadou tříd co do ž e n, dostáváme pro m u ž e následující řadu: Průmysl kočovný (XIX.) — 694 —, Průmysl oděvnický (XI.) — 342 —, Zboží dřevěné, pletené (VI.) — 230 —, Průmysl textilní (IX.) — 224 —, Živnost hostinská a výčepnická (XIV.) — 153 —, a Zpracování kožní, peří a srstí (VIII.) — 148 — Pro ž e n y : Průmysl oděvnický (XI.) — 360 —, Průmysl textilní (IX.) — 215 —, Zboží dřevěné, pletené (VI.) — 195 —, Živnosti čalounické (X.) — 186 —, Zpracování kožní, peří a srsti (VII.) — 120 — a Průmysl kamenný, sklářský (III.) — 109 —. V celku máme zde tudíž tytéž třídy v obou řadách. Že v řadě druhé schází Průmysl kočovný, jest přirozeno.

Pozorujeme-li úhrn všech živností výrobních, vykazují ženy o něco větší percento než muži (182 : 151). Rozhodným pro převládání žen jest i zde průmysl domácký.

Velké různosti vykazují jednotlivé země. O tom poučují nás následující tabulky:

Tab. 14.

Země	Úhrn závodů o jedné osobě (pouze živnosti výrobní)			v tom ženy		
		v tom			a sice	
	vůbec	se záv. listy	s dotazn. pro dom. pracovníky	vůbec	se záv. listy	s dot. pro dom. pracovníky
	sčítaných			sčítané		
Říše v celku	**529.953**	**239.804**	**290.149**	**152.945**	**32.683**	**120.262**
Dolní Rakousy	62.784	27.228	35.556	26.527	4.395	22.132
Horní Rakousy	12.867	11.355	1.512	1.703	1.080	623
Solnohrady	2.720	2.586	134	446	364	82
Štýrsko	19.569	15.620	3.949	3.959	2.506	1.453
Korutany	4.779	4.396	383	951	801	150
Krajina	10.896	6.873	4.023	3.080	1.443	1.637
Terst s okolím	4.039	735	3.304	2.420	239	2.181
Gorice a Grad.	3.774	1.985	1.789	987	489	498
Istrije	3.021	2.272	749	667	370	297
Tyrolsko	18.318	12.346	5.972	4.010	1.339	2.671
Vorarlbersko	7.952	2.574	5.378	5.574	392	5.182
Čechy	197.798	82.082	115.716	72.965	12.873	60.092
Morava	55.858	25.394	30.464	13.793	2.593	11.200
Slezsko	13.508	5.737	7.771	5.842	778	5.064
Halič	102.141	30.877	71.264	8.503	2.289	6.214
Bukovina	5.637	4.532	1.105	553	353	200
Dalmacie	4.292	3.212	1.080	965	379	586

Tab. 15.

Země	Na 1000 v závodech o jedné osobě činných mužů (pouze živnosti výrobní)			Na 1000 ve vedle uvedené zemi sčítaných		Na 1000 vůbec činných osob připadají závody o jedné osobě vůbec
	vůbec	se záv. listy	s dot. pro dom. prac.	mužů	žen	
	sčítaných			připadají v závodech o jedné osobě činní		
	připadají ženy v těchže závodech			muži	ženy	
Říše v celku	**406**	**158**	**708**	**151**	**182**	**160**
Dolní Rakousy	732	192	1.649	80	160	102
Horní Rakousy	153	105	701	27	81	119
Solnohrady	196	164	1.577	104	74	98
Štýrsko	254	191	582	115	125	117
Korutany	248	223	644	106	98	104
Krajina	394	266	686	208	216	212
Terst s okolím	1.495	482	1.942	60	317	129
Gorice a Grad.	354	327	386	174	130	160
Istrije	283	195	657	121	128	123
Tyrolsko	280	122	809	216	152	198
Vorarlbersko	2.344	180	26.439	112	300	201
Čechy	585	186	1.080	146	216	167
Morava	328	114	581	147	144	149
Slezsko	762	157	1.871	70	183	96
Halič	91	80	96	332	159	305
Bukovina	109	84	221	208	148	203
Dalmacie	290	134	1.186	177	326	197

Skoro polovici všech v závodech o jedné osobě činných žen vykazují Čechy (152,945 : 72,965). Podobné platí též pro průmysl domácký: Ze 120,262 v celé říši v závodech o 1 osobě činných žen mají jediné Čechy 60.092 (Průmysl textilní!). Za to nevykazují ani 1000 v závodech o 1 osobě činných žen: Solnohradsko (446), Bukovina (553), Istrije (667), Korutany (951), Dalmacie (965) a Gorice a Grad. (987). Tytéž země — mimo Dalmacie — nemají ani 500 ve jmenovaných závodech činných žen v průmyslu domáckém.

Víc než 200 v závodech o jedné osobě činných m u ž ů (z 1000 činných mužů vůbec) mají Halič (332), Tyrolsko (216), Krajina (208) a Bukovina (208). Naproti tomu ani 100 z 1000 nemají Terst s okolím (69), Slezsko (70), Dolní Rakousy (80) Analogické seskupení zemí co do ž e n podává následující řady: Víc než 200 z 1000 mají: Dalmacie (326), Terst s okolím (317), Vorarlbersko (300), Krajina (216), Čechy (216). Tedy pouze Krajinu nacházíme v obou řadách. Ani 100 z 1000 nemají Solnohradsko (74), Horní Rakousy (81) a Korutany (98).

Ve kterých zemích převládají v závodech o jedné osobě ženy? Pozorujeme-li tyto závody vůbec — bez ohledu na způsob sčítací — mají pouze Terst s okolím (1495) a Vorarlbersko (2344) víc žen než mužů. Ani 200 žen na 1000 mužů nepřipadají v Haliči (91), Bukovině (109), Horních Rakousích (153) a Solnohradsku (196). Pozorujeme-li toliko závody se závodními listy sčítané, seznáváme, že v žádné zemi nedosahuje podíl žen polovinu podílu mužů. Uveďme ony země, ve kterých jest podíl žen aspoň větší než 200; jsou to: Terst s okolím (482), Gorice a Grad. (327), Krajina (266) a Korutany (223). Zcela jiný obraz skytá pozorování domáckých závodů o jedné osobě: zde máme 7 zemí, ve kterých převládají ženy a sice: Vorarlbersko (26.439), Terst s okolím (1942), Slezsko (1871), Dolní Rakousy (1649), Solnohradsko (1577), Dalmacie (1186) a Čechy (1080).

Lze stanoviti jakousi souvislost mezi silně vyvinutou provozovací formou o jedné osobě a percentuální účastí žen v této formě? K tomu účelu musíme srovnati poslední sloupec tab. 15. s prvním, po případě druhým a třetím. V posledním sloupci provedena percentuace na 1000 v aktivních hlavních závodech činných osob (vynechány tedy osoby, které zaměstnány byly v závodech v čas sčítání přechodně nepracujících). Tato podává

následující řadu zemí, ve kterých jsou závody o jedné osobě — v poměru k součtu činných osob — nejhustěji zastoupeny: Halič (305), Krajina (212), Bukovina (203), Vorarlbersko (201), Dalmacie (197). Srovnáme-li tuto řadu s řadou, která vznikne, když seskupíme 5 zemí, ve kterých vykazují ženy největší percento mužů — jsou to: Vorarlbersko, Terst, Slezsko, Dolní Rakousy a Čechy —, shledáváme pouze Vorarlbersko v obou řadách.

Přistupme nyní k všeobecnému roztřídění závodů dle velikostních tříd. Zde můžeme především — co do jednotlivých živnostenských tříd — uvésti následující, v „Oest. Statistik" uveřejněnou tabulku (16).

Co se týče předem úhrnu živností výrobních, seznáváme, že ve třídě nejmenší a největší jest více žen zaměstnáno než ve dvou středních třídách velikostních. To neplatí však pouze pro absolutní čísla, nýbrž i pro poměr činných žen k činným mužům v jednotlivých velikostních třídách. Tak připadají pro úhrn živností výrobních na 1000 činných mužů ve třídě (1—5) 380, ve třídě (6—20) 269, ve třídě (21—100) 236 a ve třídě (přes 100) 355 žen. Jinak má se věc ohledně úhrnu živností obchodních a dopravních. Zde pozorujeme konstantní klesání jak absolutního počtu činných žen tak percentuelního podílu jejich v poměru k mužům při stoupající velkostí závodů. Co se týče posledního momentu připadají na 1000 v jednotlivých velikostních třídách napočtených mužů ve třídě (1—5) 578, ve třídě (6—20) 159, ve třídě (21—100) 153, ve třídě (přes 100) 65 činných žen. Rozhodnými pro právě projednávaný úhrn jsou v první řadě třída XX. (Obchody s pevným stanovištěm: 721, 187, 244, 199), pak třída XXIV. (Živnosti dopravní: 133, 57, 29, 13.) Pouze tato třída vykazuje totéž konstantní klesání se stoupající velikostní třídou. Pozorujeme-li však absolutní počet žen, vykazují, jak z tab. 16. vidno, veškeré živnostenské třídy živností obchodních a dopr. mimo jediné XXII. (Peněžnictví atd.) zmíněné konstantní klesání.

Stoupání ženského podílu lze konstatovati co do jednotlivých živností v výrobních ve třídách! Průmysl oděvnický (na 1000 mužů: 447, 862, 1086, 1303 žen), Živnosti čalounické (96, 142, 1226, žen), Živnosti stavební (15, 27, 65, 80 žen), Živnosti grafické (134, 178, 248, 316 žen).

Jiné percentuální roztřídění podává tabulka 17.

Živnostenské třídy		Absolutní počet činných žen v závodech o ..... osobách				Na 1000 činných mužů připadají činné ženy v závodech s ..... osobami			
Číslo	Pojmenování	1—5	6—20	21-100	přes 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**631.683**	**95.574**	**90.748**	**242.884**	**427**	**247**	**229**	**344**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**427.321**	**83.950**	**85.206**	**241.166**	**380**	**269**	**236**	**355**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**204.362**	**11.984**	**5.542**	**1.718**	**578**	**159**	**153**	**65**
I	Výroba prvotní	1.921	604	581	7.808	170	69	44	57
II	Hutnictví	1	8	108	447	91	55	114	64
III	Průmysl kamenný a sklářský	11.735	6.568	10.382	14.627	288	176	176	266
IV	Zpracování kovů	4.779	2.338	4.462	9.178	46	80	145	121
V	Stroje, přístroje, nástroje	723	356	618	1.765	16	29	23	22
VI	Zboží dřevěné, pletené	12.269	1.807	2.498	4.648	90	48	94	263
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	108	74	244	1.463	783	510	1.245	664
VIII	Zpracování kože, peří, srsti	1.414	712	1.030	814	68	110	144	129
IX	Průmysl textilní	113.197	8.915	26.205	122.043	906	713	780	1.137
X	Živnosti čalounické	456	158	141	.	96	142	1.226	.
XI	Průmysl oděvnický	135.470	26.766	11.797	10.488	447	862	1.086	1.303
XII	Průmysl papírnický	2.270	2.711	5.617	9.446	395	567	655	561
XIII	Průmyslová výroba potravin a požívatin	23.374	7.316	4.105	41.429	165	157	169	1.585
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	116.837	21.758	5.958	521	1.104	932	725	525
XV	Průmysl chemický	1.018	1.057	3.262	5.109	100	171	288	282
XVI	Živnosti stavební	949	1.252	5.740	8.699	15	27	65	80
XVII	Živnosti grafické	714	1.162	2.418	2.661	134	178	248	316
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	4	9	14	20	7	9	12	11
XIX	Průmysl kočovný	82	19	26	.	58	1.727	13.000	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	187.483	10.242	4.403	839	721	187	214	199
XXI	Obchody kočovné	9.343	24	.	.	773	202	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	374	244	446	479	24	43	83	72
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	1.542	443	123	115	70	85	40	66
XXIV	Živnosti dopravní	4.784	503	194	178	113	57	29	13
XXV	Živnosti zdravotnické	836	528	376	107	697	762	718	1.029

Živnostenské třídy		Činní muži v závodech s				Činné ženy v závodech s			
		1—5	6—20	21—100	přes 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
		osobami, v % všech v aktivních hlavních závodech podle uvedené živnostenské třídy činných							
Číslo	Pojmenování	mužů				žen			
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**49·8**	**13·0**	**13·4**	**23·8**	**59·5**	**9·0**	**8·6**	**22·9**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**45·4**	**12·6**	**14·6**	**27·4**	**51·1**	**9·9**	**10·2**	**28·8**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**71·9**	**15·3**	**7·4**	**5·4**	**91·4**	**5·4**	**2·5**	**0·7**
I	Výroba prvotní	6·6	5·1	7·7	80·6	17·6	5·5	5·3	71·6
II	Hutnictví	0·1	1·8	11·8	86·3	0·1	1·4	19·2	79·3
III	Průmysl kamenný a sklářský	21·2	19·4	30·7	28·7	27·1	15·2	23·9	33·8
IV	Zpracování kovů	43·3	12·2	12·8	31·7	23·0	11·3	21·5	44·2
V	Stroje, přístroje, nástroje	27·2	7·3	16·0	49·5	20·9	10·3	17·8	51·0
VI	Zboží dřevěné, pletené	62·6	17·2	12·1	8·1	57·8	8·5	11·8	21·9
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	5·2	5·4	7·3	82·1	5·7	3·9	12·9	77·5
VIII	Zpracování kožií, peří, srsti	51·1	15·8	17·6	15·5	35·6	17·9	26·0	20·5
IX	Průmysl textilní	44·9	4·5	12·1	38·5	41·9	3·3	9·7	45·1
X	Živnosti čalounické	79·4	18·7	1·9	.	60·4	20·9	18·7	.
XI	Průmysl oděvnický	85·8	8·8	3·1	2·3	73·4	14·5	6·4	5·7
XII	Průmysl papírnický	16·0	13·3	23·9	46·8	11·3	13·5	28·0	47·2
XIII	Průmyslová výroba potravin a požívatin	59·3	19·6	10·2	10·9	30·7	9·6	5·4	54·3
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	76·5	16·9	5·9	0·7	80·5	15·0	4·1	0·4
XV	Průmysl chemický	22·2	13·5	24·8	39·5	9·8	10·1	31·2	48·9
XVI	Živnosti stavební	20·5	15·1	29·0	35·4	5·7	7·5	34·5	52·3
XVII	Živnosti grafické	17·7	21·7	32·5	28·1	10·3	16·7	34·7	38·3
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	12·4	21·1	26·0	40·5	8·5	19·1	29·8	42·6
XIX	Průmysl kočovný	99·1	0·8	0·1	.	64·5	15·0	25·5	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	76·6	16·1	6·1	1·2	92·4	5·0	2·2	0·4
XXI	Obchody kočovné	99·0	1·0	.	.	99·8	0·2	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	46·8	17·0	16·1	20·1	24·2	15·8	28·9	31·1
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	68·6	16·4	9·6	5·4	69·4	19·9	5·5	5·2
XXIV	Živnosti dopravní	59·2	12·3	9·3	19·2	84·5	8·9	3·4	3·2
XXV	Živnosti zdravotnické	47·6	27·5	20·8	4·1	45·2	28·6	20·4	5·8

Pozorujme nyní poměry oněch živnostenských druhů, které vykazují absolutně nejvíc (víc než 10.000) činných žen. K tomu slouží následující tabulka (18.).

Tab. 18.

Živnostenské druhy (vykazující víc než 10.000 činných žen)		Absolutní počet žen činných v závodech s 1—5 osobami	Činné ženy v závodech s			
			1-5	6-20	21-100	přes 100
Číslo syst. seznamu	Pojmenování		osobami v percentech veškerých v aktivních závodech hlavních činných žen vedle uvedeného živnostenského druhu			
218	Stravovatelství	82.859	86·2	11·6	2·2	0·0
302	Obchod s tržními potravinami	88,182	97·8	2·0	0·2	.
168	Výroba ženského šatstva	57.172	77·4	18·3	3·6	0·7
142	Tkaní bavlny	23.087	40·2	1·7	5·8	52·3
217	Přechovávání cizinců ..	26.137	37·0	22·1	9·6	1·3
216	Výroba tabáku	.	.	0·1	0·3	99·6
166	Konfekce prádla	24.980	73·2	9·3	6·2	11·3
298	Obchod s ovocem a mlék.	26.287	97·6	1·9	0·5	.
139	Tkaní vlny.....	2,936	11·2	1·8	12·2	74·8
181	Cídění prádla.....	20.286	78·1	14·9	5·2	1·8
141	Přádelnictví bavlny ...	3.618	13·9	1·0	8·6	76·5
157	Výr. zboží tkaného	15.286	61·1	4·9	14·3	19·7
159	Umělé vyšívání.....	18.301	84·4	6·3	5·6	3·7
292	Obch. se zbožím textil..	13.872	81·8	11·5	5·4	1·3
145	Tkaní lněných látek ...	12.975	80·9	3·4	4·0	11·7
27	Pálení cihel	1.526	9·8	24·3	39·8	26·1
154	Výr. ostatních posam. .	9.916	72·9	7·7	11·8	7·6
158	Výroba zboží háčkovaného	10.880	91·7	0·6	2·8	4·9
162	Barvení vlny	1.507	14·9	7·0	31·0	47·1

Ohledně těchže živnostenských druhů uvedeny jsou úhrny všech činných žen již v kap. I. v tab. 7. na str. 161, na kterou zde budiž poukázáno.

Abychom poznali, v jakých případech silné procento ženské práce v té které velikostní třídě jest karakteristickým znakem, a nikoliv pouze důsledkem silného převládání té které provozovací formy velikostní v jednotlivém živnostenském druhu, jest nutno porovnati oboje pohlaví co do jejich obsazení v jednotlivých velikostních třídách (tab. 19.).

Tab. 19.

Živnostenské druhy (vykazující víc než 1000 činných žen)		V závodech s			
		1—5	6—20	21—100	přes 100
Číslo syst. seznamu	Pojmenování	činnými osobami připadají na 1000 mužů ženy			
218	Stravovatelství	1.061	903	606	333
302	Obchod s tržn. potravinami	873	189	158	. .
168	Výroba ženského šatstva ...	7.099	5.654	4.089	1.730
142	Tkaní bavlny	541	492	1.063	1.384
217	Přechovávání cizinců	1.254	1.178	846	541
216	Výroba tabáku	.	1.333	871	7.603
166	Konfekce prádla	21.405	6.518	6.266	5.467
298	Obch. s ovocem a mlékem .	1.520	544	607	.
139	Tkaní vlny.....	324	392	572	1.089
181	Cídění prádla.....	12.385	4.027	4.296	8.636
141	Přádelnictví bavlny	1.032	1.201	1.107	1.149
157	Výroba zboží tkaného	5.997	2.844	2.510	2.630
159	Umělé vyšívání.....	3.228	1.993	1.448	1.214
292	Obch. se zbožím textilním .	749	190	192	152
145	Tkaní lněných látek	356	519	646	958
27	Pálení cihel	178	267	246	356
154	Výr. ostatních posamentů ..	5.230	1.528	1.529	1.037
158	Výroba zboží háčkovaného .	11.034	1.711	1.310	854
162	Barvení vlny	567	267	359	423

Z této tabulky jest vidno, že hlavně v živnostech obchodních a v těmto podobné živnosti hostinské (218), jest podíl žen v malých závodech velmi značný. (Na př. živnostenské druhy číslo: 218, 217, 302, 298, 292).

Zbývá nyní ještě srovnání jednotlivých zemí. Zde podávají se nám tyto data. (Tab. 20., 20a).

V těchto tabulkách nečiníme rozdílu mezi způsobem sčítacím; jsou zde tedy obsaženy veškeré osoby. V tabulce 21. percentujeme na činné ženy v aktivních závodech hlavních (tedy pomíjejíce ony ženy, které byly zaměstnány v závodech přechodně nepracujících). Relativná čísla prvních 4 sloupců odvislá jsou přirozeně od skutečné struktury velikostních tříd v jednotlivé zemi a nepodávají tudíž tak karakteristického obrazu o roztřídění ženské práce na velikostní třídy závodní jako poslední 4 sloupce, kde provedeno srovnání obou pohlaví. Toto srovnání poskytuje — přes různé průmyslové poměry v jednotlivých zemích — několik karakteristických zemských skupin. Označíme-li totiž onu veli-

Země	Počet činných							
	mužů				žen			
	v závodech s							
	1—5	6—20	21—100	přes 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
	činnými osobami							
Říše v celku	**1,478.091**	**386.325**	**396.793**	**706.265**	**631.683**	**95.574**	**90.748**	**242.884**
Dolní Rakousy	230.307	110.239	96.861	140.344	115.948	32.234	25.915	42.638
Horní Rakousy	50.277	11.310	16.918	21.657	18.139	2.951	2.028	4.623
Solnohrady	11.823	4.366	4.329	4.942	5.401	1.377	652	785
Štýrsko	65.493	19.503	21.537	48.889	24.604	3.826	2.792	8.197
Korutany	19.327	7.273	7.390	7.510	7.246	1.022	893	2.419
Krajina	25.311	5.003	4.194	8.482	14.412	974	664	3.933
Terst s okolím	12.057	6.908	4.487	16.101	7.027	1.452	775	798
Gorice a Grad	11.874	2.945	2.452	2.025	5.024	542	504	3.041
Istrije	12.166	3.538	2.667	6.276	4.217	426	404	1.839
Tyrolsko	51.292	12.677	9.935	7.475	21.296	4.047	2.753	5.702
Vorarlbersko	13.405	2.951	3.862	3.277	13.267	1.022	1.735	3.815
Čechy	465.530	109.930	133.115	251.773	229.622	28.054	35.381	107.503
Morava	156.047	34.896	39.860	84.535	59.855	7.652	8.641	38.594
Slezsko	35.301	10.658	14.593	56.312	17.601	2.401	4.039	12.346
Halič	279.551	36.480	28.770	38.003	82.217	6.697	3.069	6.232
Bukovina	22.651	3.902	4.542	5.008	5.789	600	97	321
Dalmácie	15.679	3.746	1.281	3.656	3.018	297	406	98

Tab. 20a.

Země	Činné ženy v závodech s				Na 1000 činných mužů připadají ženy v závodech s			
	1—5	6—20	21-100	přes 100	1—5	6—20	21-100	přes 100
	osobami, v ‰ všech v aktivních závodech hlavních činných žen vedle uvedené země				činnými osobami			
Říše v celku ..	595	90	86	229	427	247	229	344
Dolní Rakousy	535	149	119	197	503	292	268	304
Horní Rakousy	654	106	73	167	361	261	120	213
Solnohrady....	657	168	79	96	457	315	151	159
Štýrsko	624	97	71	208	376	196	130	168
Korutany.....	626	88	77	209	375	141	121	322
Krajina	672	57	39	232	451	195	158	464
Terst s okolím	699	145	77	79	583	210	173	50
Gorice a Grad.	551	60	55	334	423	184	206	1502
Istrije	612	62	59	267	347	120	151	293
Tyrolsko	630	120	81	169	415	319	277	763
Vorarlbersko ..	669	52	87	192	990	346	449	1164
Čechy	573	70	88	269	493	255	266	427
Morava.....	522	67	75	336	384	219	217	457
Slezsko.....	484	66	111	339	499	225	277	219
Halič.....	837	68	31	64	294	184	107	164
Bukovina.....	854	88	14	47	256	154	21	64
Dalmacie	790	78	106	26	192	79	317	27

kostní třídu, která — v každé zemi — vykazuje nejmenší podíl ženské práce, písmenou *a*, následující třídy pak posloupně písmeny *b*, *c*.. *d*, dostáváme pro velikostní schema řadu *d*, *c*, *a*, *b*, pro země Horní Rakousy, Solnohradsko, Štýrsko, Halič a Bukovinu. Krajina, Tyrolsko a Morava vykazují pak řadu *c*, *b*, *a*, *d*. První řadě podobnou řadu má Terst s okolím (*d*, *c*, *b*, *a*), druhé řadě podobnou pak Dalmacie (*c*, *b*, *d*, *a*). Istrije a Čechy mají: *d*, *a*, *b*, *c*, Dolní Rakousy a Korutany *d*, *b*, *a*, *c*.

Přes polovici všech zemí mají nejsilnější účast ženské práce v nejmenší velikostní třídě a sice: Dolní a Horní Rakousy, Solnohradsko, Štýrsko, Korutany, Terst s okolím, Istrije, Čechy, Slezsko, Halič a Bukovina. Nejsilnější účast v největší velikostní třídě mají Krajina, Gorice a Grad., Tyrolsko, Vorarlbersko a Morava.

Zvláštní zmínku zasluhují t. zv. závody obrovské (Riesenbetriebe), t. j. závody, které vykazují víc než 1000 činných osob. Bylo jich napočtěno v celku 115 s 179.876 osobami. Bližší uvádí tabulky 21. a 22.:

Tab. 21.

Živnostenské druhy, které vykazují závody obrovské		Počet závodů obrovských, v nich činných osob					
		absolutně			v % všech ve vedle jmenovaném živn. druhu činných		
Číslo	Pojmenování	závodů	osob	v tom ženy	osob	žen	mužů
216	Výroba tabáku	20	34.227	30.380	83.5	84.1	78.7
130	Příprava vlny	1	1.280	559	74·1	75·3	73·2
84	Stavba lodí!	2	5.841	106	71·5	100·0	71·1
320	Doprava po vodě	2	8.806	22	56·1	17·9	56·4
79	Průmysl zbrojní	1	1.380	13	35·4	34·2	35·4
5	Hornictví	33	50.731	3.237	33·7	43·8	33·2
73	Parní stroje	3	3.931	9	32·2	52·9	32·2
80	Výroba vozů	2	2.717	18	31·7	19·5	31·8
114	Zboží kaučukové	1	1.332	567	31·1	31·8	30·3
8	Dobývání surového železa	1	1.583	137	29·1	78·7	27·5
44	Železné nádobí	2	2.219	412	28·9	31·7	28·4
85	Elektrotechnika	2	2.969	103	26·0	8·8	28·0
40	Těžení kujného železa	5	8.901	387	25·9	39·6	25·5
175	Plstěné klobouky	2	2.846	1.331	22·8	30·0	20·6
243	Podn. stavební	7	12.102	154	19·2	6·4	19·7
1	Nájmy zemědělské	1	1.273	.	18·3	.	18·3
81	Dílny železničních drah	4	4.393	5	17·8	5·7	5·6
135	Předení ovčí vlny	2	2.363	1.358	15·7	18·0	13·5
222	Lučebniny	1	1.505	59	15·6	5·6	16·9
147	Juta	1	1.057	788	11·9	14·6	7·8
30	Výroba porcelánu	1	1.131	663	11·0	16·3	7·6
38	Ostatní rafinerie skla	1	1.592	260	9·9	3·7	14·7
139	Vlněné tkaniny	4	5.569	2.770	9·2	10·5	8·2
144	Předení lnu	1	1.238	712	8·3	8·2	8·3
60	Zboží mosazné	1	1.900	506	7·5	6·3	8·1
151	Ostatní tkalcovství	1	1.407	992	7·1	15·7	3·1
262	Knihtiskařství	1	1.630	323	6·8	7·3	6·7
39	Hotovení litého zboží	1	1.232	10	6·3	2·5	6·4
78	Jiné stroje	2	2.139	4	6·2	1·2	6·2
208	Pivovarství	1	1.186	110	4·0	9·9	3·8
166	Výroba prádla	1	1.309	1.161	3·6	3·4	5·5
94	Pily	1	1.039	.	2·8	.	2·1
27	Pálení cihel	1	1.767	683	2·4	4·4	1·8
141	Předení bavlny	1	1.115	694	2·3	2·7	1·8
104	Ostatní truhlářství	2	2.150	841	2·0	19·8	1·3
142	Tkaní bavlny	2	2.016	1.074	1·6	1·9	1·4

Tab. 22.

Živn. druhy se závody obrovskými		Počet				Na 1000 činných osob připadají	Země
		závodů obrovských	v nich činných osob				
Číslo	Pojmenování		vůbec	mužů	žen	ženy	
1	Nájmy zemědělské ..	1	1.273	1.273	.	.	Halič
5	Hornictví	33	50.731	47.494	3.237	64	
		4	*10.001*	*9.208*	*793*	*79*	Štýrsko
		1	*1.278*	*882*	*396*	*310*	Korutany
		1	*1.129*	*1.129*	.	.	Istrije
		7	*9.690*	*9.306*	*384*	*40*	Čechy
		3	*4.971*	*4.709*	*262*	*53*	Morava
		13	*18.678*	*17.505*	*1.173*	*63*	Slezsko
		4	*4.984*	*4.755*	*229*	*46*	Halič
8	Dobývání surov. železa	1	1.583	1.446	137	87	Morava
27	Pálení cihel	1	1.767	1.084	683	387	Dolní Rak.
30	Výroba porcelánu ...	1	1.131	468	663	586	Čechy
38	Ostatní rafinerie skla	1	1.592	1.332	260	163	Čechy
39	Hotovení litého zboží	1	1.232	1.222	10	8	Slezsko
40	Těžení kujného železa	5	8.901	8.514	387	42	
		1	*3.288*	*3.157*	*131*	*40*	Štýrsko
		1	*1.608*	*1.409*	*199*	*124*	Krajina
		1	*1.119*	*1.094*	*25*	*22*	Čechy
		2	*2.886*	*2.854*	*32*	*11*	Morava
44	Železné nádobí.....	2	2.219	1.807	412	186	
		1	*1.099*	*752*	*347*	*316*	Štýrsko
		1	*1.120*	*1.055*	*65*	*58*	Morava
60	Zboží mosazné	1	1.900	1.394	506	266	Dolní Rak.
73	Parní stroje	3	3.931	3.922	9	2	
		1	*1.441*	*1.441*	.	.	Dolní Rak.
		1	*1.024*	*1.024*	.	.	Čechy
		1	*1.466*	*1.457*	*9*	*6*	Morava
78	Jiné stroje	2	2.139	2.135	4	2	
		1	*1.105*	*1.102*	*3*	*3*	Čechy
		1	*1.034*	*1.033*	*1*	*1*	Morava
79	Průmysl zbrojní.....	1	1.380	1.367	13	9	Horní Rak.
80	Výroba vozů.....	2	2.717	2.699	18	7	
		1	*1.633*	*1.622*	*11*	*7*	Čechy
		1	*1.084*	*1.077*	*7*	*6*	Morava
81	Dílny železn. drah...	4	4.393	4.388	5	1	
		1	*1.028*	*1.027*	*1*	*1*	Dolní Rak.
		1	*1.085*	*1.085*	.	.	Horní Rak.
		1	*1.246*	*1.242*	*4*	*3*	Štýrsko
		1	*1.034*	*1.034*	.	.	Halič
84	Stavba lodí	2	5.841	5.735	106	18	Terst s okol.
85	Elektrotechnika	2	2.969	2.866	103	35	Dolní Rak.
94	Pily	1	1.039	1.039	.	.	Halič
104	Ostatní truhlářství ..	2	2.150	1.309	841	391	Morava

Tab. 22.

Živn. druhy se závody obrovskými		Počet				Na 1000 činných osob připadají	Země
Číslo	Pojmenování	závodů obrovských	v nich činných osob				
			vůbec	mužů	žen	ženy	
114	Zboží kaučukové....	1	1.332	765	567	425	Dolní Rak.
130	Příprava vlny	1	1.280	721	559	437	Čechy
135	Předení ovčí vlny...	2	2.363	1.005	1.358	575	
		1	*1.350*	*563*	*787*	*583*	Dolní Rak.
		1	*1.013*	*442*	*571*	*554*	Čechy
139	Vlněné tkaniny	4	5.569	2.799	2.770	498	
		3	*4.426*	*2.155*	*2.271*	*513*	Čechy
		1	*1.143*	644	499	*437*	Morava
141	Předení bavlny	1	1.115	421	694	622	Morava
142	Tkaní bavlny.....	2	2.016	942	1.074	533	Čechy
144	Předení lnu	1	1.238	526	712	575	Čechy
147	Juta.....	1	1.057	269	788	746	Dolní Rak.
151	Ostatní tkalcovství .	1	1.407	415	992	705	Čechy
166	Výroba prádla.....	1	1.309	148	1.161	887	Čechy
175	Plstěné klobouky ...	2	2.846	1.515	1.331	467	
		1	*1.191*	*276*	*915*	*774*	Čechy
		1	*1.655*	*1.239*	*416*	*251*	Morava
208	Pivovarství	1	1.186	1.076	110	93	Dolní Rak.
216	Výroba tabáku	20	34.227	3.847	30.380	888	
		2	*3.714*	*723*	*2.991*	*805*	Dolní Rak.
		1	*2.268*	*229*	*2.039*	*899*	Štýrsko
		1	*1.141*	*106*	*1.035*	*907*	Korutany
		1	*2.514*	*334*	*2.180*	*867*	Krajina
		1	*1.150*	*98*	*1.052*	*915*	Istrije
		2	*3.074*	*289*	*2.785*	*906*	Tyrolsko
		5	*9.006*	*810*	*8.196*	*910*	Čechy
		5	*8.766*	*824*	*7.942*	*906*	Morava
		2	*2.594*	*434*	*2.160*	*833*	Halič
222	Lučebniny	1	1.505	1.446	59	39	Čechy
243	Podnikatelství staveb	7	12.102	11.948	154	13	
		2	*3.415*	*3.373*	*42*	*12*	Dol. Rakousy
		1	*1.319*	*1.319*	.	.	Istrije
		3	*5.340*	*5.228*	*112*	*21*	Čechy
		1	*2.028*	*2.028*	.	.	Dalmácie
262	Knihtiskařství	1	1.630	1.307	323	198	Dolní Rak.
320	Doprava po vodě ...	2	8.806	8.784	22	2	
		1	*3.817*	*3.795*	*22*	6	Dolní Rak.
		1	*4.989*	*4.989*	.	.	Terst s okol.
	Úhrn...	115	179.876	129.428	50.448	281	

Jednotlivé živnostenské druhy (v celku 36) jsou zde (tab. 21.) seraděny dle percentuelní hustosti účasti činných osob vůbec v závodech obrovských. Tato data určují též, v jakých živnostech lze pokládati závod obrovský za typickou formu provozovací. Bez odporu typickou jest tato forma u 3 na prvém místě uvedených živnostenských druhů: neboť zde přes $^2/_3$ všech v dotyčném druhu zaměstnaných osob jsou zaměstnány v závodech obrovských. Při prvé — výroba tabáku — jest i absolutní počet obrovských závodů (20) poměrně velice značný. Veškeré tři druhy vykazují též větší percento žen než mužů. Srovnáme-li poměr mužů a žen co do všech 36 živnostenských druhů, seznáváme, že ve většině — 22 — převládá percentuelní podíl žen a sice opět v těch živnostech, které vykazují absolutně největší počet závodů obrovských a proto též absolutně nejvyšší počet v nich činných osob. (Jako výjimku bylo by snad uvésti stavební podnikatelství, č. 243.) Z živnostenských druhů, které vykazují nápadně velkou differenci mezi percentuální účasti mužů a žen, jest uvésti: Doprava po vodě (320), dobývání surového železa (8), ostatní truhlářství (104).

Tabulka 22. uvádí další specialisaci a sice dle korunních zemí. Z ní plyne, že pouze Solnohradsko, Gorice a Grad. a Bukovina nevykazují vůbec žádných obrovských závodů. Territoriální repartici obrovských závodů (bez specialisace na jednotlivé živnostenské druhy) lze poznati z následující tabulky 23.:

Tab. 23.

Země	Počet obrovských závodů	v nich činné osoby		Na 1 obrovský závod připadá průměrně osob
		vůbec	v tom ženy	
Dolní Rakousy	16	26.606	6.923	1.663
Horní Rakousy	2	2.465	13	1.232
Štýrsko	8	17.902	3.314	2.238
Korutany	2	2.419	1.431	1.210
Krajina	2	4.122	2.379	2.061
Terst s okolím	3	10.830	106	3.610
Istrije	3	3.598	1.052	1.199
Tyrolsko	2	3.074	2.785	1.537
Čechy	33	47.025	17.968	1.425
Morava	20	28.973	10.905	1.449
Slezsko	14	19.910	1.183	1.422
Halič	9	10.924	2.389	1.214
Dalmacie	1	2.028	.	.
Úhrn...	115	179.876	50.448	1.564

Z ní vidno, jak veliké percento všech obrovských závodů vykazují země koruny české. Máme jich zde 67, tak že na veškeré ostatní korunní země zbývá 48. Poslední sloupec naší tabulky ukazuje, kde nachází se obrovské závody s průměrně největším počtem činných osob. Jest to především Terst s okolím (Lloyd!). Zároveň máme zde po Horních Rakousích nejméně činných žen (106). Dalmacie nevykazuje, jak vidno, vůbec žádné v obrovských závodech činné ženy.

V následující tabulce (24.) vybrali jsme ony důležitější druhy, které nám representují tak zvaná „stará řemesla". Jest totiž zajímavo stopovati, jak dalece vnikl do nich ženský živel. Jsou to také živnosti (ovšem ne všecky), které dle nynějšího živnostenského řádu pokládají se za živnosti „po řemeslnicku" provozované a ku kterým tudíž (t. j. k samostatnému provozování) zapotřebí t. zv. materielního průkazu způsobilostního. Roztřídění na závody s 1—20 osobami a závody přes 20 osob vykazující zvolili jsme z následujícího důvodu: Jak známo nevyžaduje rakouský živnostenský řád při živnostech jinak po řemeslnicku provozovaných průkazu způsobilostního v oněch případech, ve kterých živnost provozuje se „po továrnicku". Nejhlavnějším kriteriem továrnickosti toho kterého řemesla jest však dle rak positivního práva okolnost, že v závodu zaměstnáno jest více než 20 osob. I umožňuje nám tedy srovnání čísel v naší tabulce úsudek, jak dalece emancipoval se vývoj živnostenské výroby v uvedených „řemeslech" od stěžujícího požadavku průkazu způsobilostního. Tam totiž, kde provozovací způsob vyvinul se již od menších forem k formám továrnickým, nebude míti positivní ustanovení o průkazu způsobilostním tutéž váhu jako v živnostech, které jako pravidlo vykazují menší provozovací formy.

Podobně má též srovnání počtu činných žen v obou velikostních třídách nemalý zájem.

Tabulka naše ukazuje nám předem, že v žádném z uvedených řemesel není počet činných osob ve větších formách provozovacích (přes 20 osob) větší než ve formách menších. Absolutní počet majitelek ve velikostní třídě (1—20 osob) dále ukazuje nám aproximativní počet žen, které se prokázaly zvláštním způsobilostním průkazem ku provozování živnostenskému. Jak vidno z percentuelních číslic, jest podíl činných žen vůbec ve velké většině těchto živností velice nepatrný: v 10 živnostech nemají ženy ani

Tab. 24.

Číslo	Řemeslné živnosti (seřazeny dle počtu činných žen v závodech o 1—20 os.)	Se závodními listy sčítané, v závodech s .... osobami činní									
		1—20 osob					přes 20 osob				
		muži	ženy		v tom majitelky		muži	ženy		v tom majitelky	
			absolutně	v % všech v této vel. třídě činných osob	absolutně	v % majitelů		absolutně	v % všech v této vel. třídě činných osob	absolutně	v % majitelů
168	Ženské šatstvo	8.902	48.791	84·6	18.540	490·7	982	3.237	76·7	75	258·6
193	Pekařství	54.059	8.831	14·0	1.882	10·9	1.726	184	9·6	8	17·0
200	Řeznictví	49.742	7.227	12·7	879	3·8	79	12	13·2	.	.
167	Mužské šatstvo	83.310	3.605	4·1	421	1·0	3.329	370	10·0	1	1·9
169	Obuvnictví ..	133.558	3.084	2·3	532	0·8	5.914	2.548	30·1	8	5·4
198	Cukrářství	6.103	2.247	26·9	502	21·4	391	482	55·2	3	15·0
42	Kovářství	59.620	895	1·5	178	0·6	5.712	422	6·9	.	.
104	Ost. truhlářství	78.705	691	0·9	205	0·7	15.411	2.842	15·6	3	1·2
55	Klempířství ..	14.214	378	2·6	89	1·6	1.464	577	28·3	.	.
122	Řemenářství, sedlářství ..	13.369	319	2·3	80	1·3	917	111	10·8	1	3·8
88	Hodinářství ..	7.156	191	2·6	59	1·4	738	104	12·4	.	.
100	Bednářství....	12.974	157	1·2	62	0·9	1.264	61	4·6	.	.
82	Kolářství	21.561	149	0·7	52	0·4	158	.	.	.	.
47	Zámečnictví ..	24.952	146	0·6	63	1·0	7.367	206	2·7	4	3·3

5% všech činných osob. Pouze v živnosti č 168 (Ženské šatstvo) dominují s 84·6%. Srovnáme-li tato relativní čísla s korrespondujícími percenty ve velikostní třídě (přes 20 osob), docházíme k zajímavému výsledku, že v této jest — až na dva na prvním místě uvedené živnostenské druhy — percento činných žen vesměs větší. Z toho plyne, že ženy v uvedených živnostech vyhledávají poměrně raději větší formy provozovací než muži. Že dále ženy velice zřídka vykazují zvláštního způsobilostního průkazu, dokazuje analogické srovnání relativních čísel udávajících podíly ženských majitelů v obou velikostních třídách: až na prve uvedenou živnost, která zaujímá jako typicky ženské zaměstnání vůbec zcela zvláštní postavení, převládají podíly ženských majitelů ve vyšší velikostní třídě ohledně všech živností, které vůbec v obou velikostních třídách vykazují ženské majitele, naveskrz podíly v nižší třídě. Tento úkaz vysvětlíme si zajisté tím, že právě u větších provozovacích formách majitelé živností jsou z pravidla osvobozeni od zvláštního průkazu způsobilostního.

III. Stav rodinný a stáří žen.

Kdežto roztřídění živnostensky činných osob dle stáří pro oboje pohlaví stejnou má důležitost, jest šetření rodinného stavu — svobodné, vdané, ovdovělé — v první a skoro jediné řadě pro pohlaví ženské velevýznamné. Neboť zde máme co činiti se sociálně-politicky nad míru aktuelním problémem, jak dalece živnostenská práce odcizuje ženu svému přirozenému působišti: rodině a výchově dětí. Že právě tento problém týká se především vdaných a z pravidla též ovdovělých žen, jest na bíledni. Následující vývody budou tudíž pokud možná obšírně jednati o rozdílu v stavu rodinném.

Co se týče pak stáří žen, sluší poznamenati, že statistika živnostenských závodů rozeznává 2 hlavní skupiny činných osob: mladistvé pracovnice, které nedosáhly ještě 16. roku, pak takové, které toto stáří již překročily. Toto rozhraní bylo zvoleno vzhledem k ustanovení rak. živnostenského řádu (§ 93), který pro mladistvé pracovníky má zvláštní předpisy. Z těchto předpisů (§ 94) plyne dále, že stáří statistickým šetřením živnostenských závodů sčítaných mladistvých pracovníků sluší zpravidla stanoviti mezi 12. a 16. rokem. Neboť děti před dokonaným 12tým rokem nesmí býti dle § 94 živn. řádu k pravidelné živnostenské práci používány. Počet osob mladších než 12 let, které přechodně v čas sčítání (3./VI. 1902) byly v práci, jest tudíž asi velice nepatrný. A i osob mezi 12. a 14. rokem bude vzhledem k ustanovení druhého odstavce § 94., dle kterého smí takoví mladiství dělníci býti jen tehdy k pravidelným pracím živnostenským používáni, když to jejich zdraví a školní povinnosti nevadí, poskrovnu. Připomeneme-li ještě, že dle ustanovení § 96. lit *b*) děti před dokonaným 14. rokem nesmí býti používáni k pravidelné živnostenské práci v závodech po továrnicku provozovaných, můžeme tvrditi, že hlavní kontingent mladistvých dělníků vykazuje stáří mezi 14. a 16. rokem. Toto poznání bylo též směrodatné pro srovnání výsledků statistiky živnostenských závodů s výsledky všeobecného sčítání lidu z roku 1900, které níže bude provedeno.

A) Stav rodinný.

Především jest upozorniti, že rozdíl mezi svobodnými a vdanými (ovdovělými, rozvedenými, rozloučenými) ženami byl po-

hříchu proveden jen co do žen se závodními listy sčítaných, že tudíž v následujícím musí zůstati mimo úvahu veškeré ženy s dotazníkem pro domácké pracovníky sčítané. Pravda jest ovšem, že sociálně-politicky tak důležitý moment civilního stavu žen hlavně co do takových žen padá na váhu, které pracují v samostatných provozovnách a jsou tudíž vzdáleny bytu a rodiny. Neboť v domáckých závodech zaměstnané ženy neodcizují se nutně svému rodinnému poslání v stejné míře.

Nejvšeobecnější data o naší otázce skytají údaje v „Oesterr. Statistik" (LXXV., 1. seš., 1. odd., str. CIX). Budiž zde proto dotyčná tabulka (25) otištěna.

Pozorujme nyní především poměr svobodných a vdaných uvnitř jednotlivých oddělení a tříd živnostenských. Tu seznáváme velký rozdíl mezi živnostmi výrobními a obchodními. Kdežto v prvním oddělení převládají svobodné (59·6 : 40·4), převládají v oddělení druhém, a sice měrou o moc větší (71·3 : 28·7) vdané (ovdovělé, rozvedené). V těchto datech shledáváme ovšem jen statisticky přesnou verifikaci přirozeného fakta, že v živnostech obchodních mohou ženy obchodníku spíše svým mužům napomáhati než v živnostech výrobních (továrny, řemesla).

Kdežto při úhrnu všech živností vzájemný poměr mezi vdanými a svobodnými vzhledem k výše uvedenému sociálně-politickému momentu škodlivosti živnostenské práce vdaných žen nelze nazvati nepříznivým (svobodné převládají, ovšem ne silně), shledáváme při 6 živnost. třídách poměr opačný: vdané převládají. Nejvyšší percento nacházíme pak v živn. třídách XIX., XVIII. a X., kde však ženská práce, jak z absolutních čísel vidno, hraje zcela nepatrnou úlohu. Jinak již v třídách XIII. a XIV. Co se týče posléz uvedené (živnost hostinská) jest připomenouti, že tato živnost podobá se vůbec velice živnostem o b c h o d n í m. (V Německu byla také mezi obchodní živnosti zařaděna.) Nejmenší procento vdaných žen — méně než 30% — vykazují třídy XVII., VII. a XII.

„Oest. Statistik" uvádí ještě analogickou tabulku ohledně živnostenských d r u h ů, která zde také budiž reprodukována (26). Obsahuje 32 nejsilněji ženskou prací (aspoň 5000 žen) obsazené druhy. Tyto seřaděny jsou dle výšky absolutního počtu činných žen vůbec.

Tab. 25.

Živnostenské třídy		Počet se záv. listy sčítaných činných žen					
		absolutně		v % všech činných se záv. listy sčítaných			
		úhrn	v tom svobodní	žen ve vedle uvedené živn. třídě		svobodných	vdaných
Číslo	Pojmenování			svob.	vdané	žen	
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**861.617**	**444.420**	**51·6**	**48·4**	**100·0**	**100·0**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních** ..	**637.835**	**380.237**	**59·6**	**40·4**	**85·6**	**61·7**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**223.782**	**64.183**	**28·7**	**71·3**	**14·4**	**38·3**
I	Výroba prvotní	10.890	7.134	65·5	34·5	1·6	0·9
II	Hutnictví	564	372	66·0	34·0	0·1	0·1
III	Prům. kamenný a sklářský	34·768	18.555	53·4	46·6	4·2	3·9
IV	Zpracování kovů	18.062	12.339	68·3	31·7	2·8	1·4
V	Stroje, přístroje, nástroje .	3·356	2.116	63·0	37·0	0·5	0·3
VI	Zboží dřevěné, pletené ...	10.542	6.464	61·3	38·7	1·4	0·9
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	1.822	1.402	76·9	23·1	0·3	0·1
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	3.294	1.824	55·4	44·6	0·4	0·4
IX	Průmysl textilní	165.483	111.632	67·5	32·5	25·1	12·9
X	Živnosti čalounické	606	267	44·1	55·9	0·1	0·1
XI	Průmysl oděvnický	114.194	79.583	69·7	30·3	17·9	8·3
XII	Průmysl papírnický	18.545	13.912	75·0	25·0	3·1	1·1
XIII	Průmyslová výroba potravin a požívatin	76.665	35.141	45·8	54·2	7·9	9·9
XIV	Živnost hostinská a výčep.	145.191	69.138	47·6	52·4	15·6	18·2
XV	Průmysl chemický	10.345	6.906	66·8	33·2	1·6	0·8
XVI	Živnosti stavební	16.546	8.146	49·2	50·8	1·8	2·0
XVII	Živnosti grafické	6.788	5.242	77·2	22·8	1·2	0·4
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování ...	47	18	38·3	61·7	0·0	0·0
XIX	Průmysl kočovný	127	46	36·2	63·8	0·0	0·0
XX	Obchody s pevným stanovištěm	203.059	57.604	28·4	71·6	13·0	34·9
XXI	Obchody kočovné	9.389	1.329	14·2	85·8	0·3	2·0
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	1.543	1.212	78·5	21·5	0·2	0·1
XXIII	Pomocné živnosti obchod.	2.223	1.300	58·5	41·5	0·3	0·2
XXIV	Živnosti dopravní	5.700	1.761	30·9	69·1	0·4	0·9
XXV	Živnosti zdravotnické	1.868	977	52·3	47·7	0·2	0·2

Tab. 26.

Živnostenské druhy, které vykazují 5000 a více žen		Počet se závodn. listy sčítaných žen					
		absolutně		v % všech se záv. listy sčítaných, živn. činných			
Číslo	Pojmenování	úhrn	v tom svobodné	žen ve vedle uvedené živn. třídě		svob.	vdané
				svob.	vdané	ženy	
218	Živnost hostinská	96.283	42.223	43·9	56·1	9·5	13·0
302	Obchod s tržními potravinami	90.145	21.597	24·0	76·0	4·9	16·4
168	Výroba ženského šatu	52.057	39.772	76·4	23·6	8·9	2·9
217	Přechovávání cizinců	39.026	21.987	56·3	43·7	4·9	4·1
216	Výroba tabáku	36.104	17.368	48·1	51·9	3·9	4·5
142	Tkalcovství bavlny	34.539	22.307	64·6	35·4	5·0	2·9
298	Obchod s ovocem a mlékem	26.963	5.243	19·4	80·6	1·2	5·2
139	Výroba tkanin z vlny	23.455	13.726	58·5	41·5	3·1	2·3
141	Přádelnictví bavlny	22.360	15.470	69·2	30·8	3·5	1·7
166	Konfekce prádla	17.272	12.408	71·8	28·2	2·8	1·2
292	Obchod se zbožím textilním	16.968	6.443	38·0	62·0	1·5	2·5
27	Pálení cihel	15.597	5.929	38·0	62·0	1·3	2·3
181	Cídění prádla	12.444	6.551	52·6	47·4	1·5	1·4
157	Výroba zboží stávkového	12.118	9.391	77·5	22·5	2·1	0·7
306	Obchod s tabákem, známkami	9.903	3.317	33·5	66·5	0·7	1·6
193	Výroba pečiva	9.018	3.201	35·5	64·5	0·7	1·4
162	Barvení vlny	8.914	5.593	62·8	37·2	1·3	0·8
134	Tkaní hedvábí	8.596	5.811	67·6	32·4	1·3	0·7
159	Umělé vyšívání	8.388	6.690	79·8	20·2	1·5	0·4
144	Předení lnu	7.918	5.745	72·6	27·4	1·3	0·5
5	Hornictví	7.401	5.880	79·5	20·5	1·3	0·4
200	Řezníci	7.247	1.670	23·0	77·0	0·4	1·3
60	Výroba mosazného zboží atd.	6.422	4.822	75·1	24·9	1·1	0·4
178	Živnost modistská	6.400	4.648	72·6	27·4	1·0	0·4
285	Obchod se zbožím dřevěným	6.230	2.581	41·4	58·6	0·6	0·9
185	Výroba papíru	6.049	4.177	69·0	31·0	0·9	0·4
219	Podávání kávy	6.012	3.811	63·4	36·6	0·8	0·5
297	Obchod se zbožím masným a uzeným	5.803	1.313	22·6	77·4	0·3	1·1
277	Obchod s jinými surovinami	5.799	2.009	34·6	65·4	0·4	0·9
269	Obuvníci	5.640	2.864	50·8	49·2	0·6	0·7
135	Předení vlny ovčí	5.196	3.789	72·9	27·1	0·8	0·3
147	Spracování juty	5.051	3.955	78·3	21·7	0·9	0·3

Víc než 75% vdaných vykazují druhy: Obchod s tržními potravinami (76·0), Obchod s ovocem a mlékem (80·6), Řezníci (77·0), Obchod se zbožím masným a uzeným (77·4).

Víc než 75% svobodných vykazují druhy: Výroba ženského šatu (76·4), Výroba zboží stávkového (77·5), Umělé vyšívání (49·8), Hornictví (79·5), Spracování juty (78·3). —

Pozorujeme-li naproti tomu roztřídění obou momentů civilního stavu na veškeré druhy, seznáváme, že víc než třetinu všech živnostensky činných vdaných žen obsahují živnost hostinská (13·0), obchod s tržními potravinami (16·4), Obchod s ovocem a mlékem (5·2).

Úřední statistika neprovedla srovnání jednotlivých zemí co do momentu zde projednávaného. Srovnání to, které skytá následující tabulka, jest velice zajímavým.

Tab. 27.

Země	Počet se záv. listy sčítaných činných žen					
	absolutně		v % všech živnostensky čin. ných, se záv. listy sčítaných			
	úhrn	v tom svobodné	žen ve vedle uvedené zemi		svobod.	vdané
			svobod.	vdané	ženy	
Říše v celku	**861.617**	**444.420**	**51·6**	**48·4**	**100·0**	**100·0**
Dolní Rakousy	189.950	102.271	53·8	46·2	23·0	21·0
Horní Rakousy	26.551	13.236	49·9	50·1	3·0	3·2
Solnohrady	8.127	4.566	56·2	43.8	1·0	0·9
Štýrsko	37.479	20.997	56·0	44·0	4·7	3·9
Korutany	11.271	6.605	58·6	41·4	1·5	1·1
Krajina	13.905	7.912	56·9	43·1	1·8	1·4
Terst s okolím	5.938	3.107	52·3	47·7	0·7	0·7
Gorice a Gradiska	7.932	4.955	62·5	37·5	1·1	0·7
Istrije	6.219	2.347	37·7	62·3	0·5	0·9
Tyrolsko	29.261	19.211	65·7	34·3	4·3	2·4
Vorarlbersko	13.530	10·373	76·7	23·3	2·3	0·8
Čechy	297.336	152.513	51·3	48·7	34·3	34·7
Morava	92.404	48.315	52·3	47·7	10·9	10·6
Slezsko	27.876	17.284	62·0	38·0	3·9	2·5
Halič	84.588	27.107	32·0	68·0	6·1	13·8
Bukovina	6.480	2.509	38·7	61·3	0·6	1·0
Dalmácie	2.770	1.112	40·1	59·9	0·3	0·4

Z údaju těchto pozorujeme, že poměr vdaných a svobodných není ve všech zemích stejný: zde převládají vdané, tam svobodné. Tak vykazují následující země větší počet vdaných: Halič (68·0,) Istrije (62·3), Bukovina (61·3), Dalmacie (59·9), Horní Rakousy (50·1). Nejmenší procento vdaných mají naproti tomu: Gorice a Grad. (37·5), Slezsko (38·0), Korutany (41·4), Krajina (43·1), Solnohradsko (43·8) a Štýrsko (44·0). Čechy a Morava vykazují skoro paritétní poměry (48·7, 47·7). Poslední dva sloupce naší tabulky obsahují — analogicky předešlé — percentuální podíly jednotlivých zemí na úhrnu všech svobodných a vdaných.

B) Stáří žen.

Zde pozorovati budeme roztřídění mladistvých a dospělých žen předem všeobecně — a sice opět dle kategorií živnostenských a jednotlivých zemí —, pak uvedeme však tento moment v kombinaci s velikostními třídami závodů. I v této kapitole konečně bude zřetel bráti na výsledky všeobecného sčítání lidu z r. 1900.

Následující tabulka (28) podává všeobecné přehledy v absolutních číslech.

V celku bylo napočtěno 221.165 mladistvých osob, z nichž bylo 57.327 ženského pohlaví. Z prv uvedeného úhrnu připadá na živnosti výrobní 199.534 (v tom 52.172 žen), na obchod 21.631 (v tom 5155 žen). Největší absolutní počet mladistvých pracovníků obsahují třídy: Průmysl oděvnický (45.492, v tom ženy 14.996), Průmysl textilní (33.446, v tom ženy 20.528), Zpracování kovů (23.104, v tom ženy 1585), Průmyslová výroba potravin a požitatin (18.382, v tom ženy 2661), Výroba zboží dřevěného a pleteného (17.087, v tom ženy 1647). I zde je agglomerace mladistvých žen mnohem větší, než mladistvých mužů. Kdežto musíme sečísti 6 nejsilněji mladistvými muži obsazených tříd, abychom dosáhli přes polovinu úhrnu všech ml. mužů, obsahují 2 třídy (Prům. oděvnický a textilní) samy již dohromady víc než polovinu všech mladistvých žen.

Aby vzájemný poměr mladistvých osob vůbec, pak žen zvlášť k úhrnu všech činných osob jasněji vynikl, následují relativní data (tab. 29).

Živnostenské třídy		Se závodními listy nebo dotazníkem pro dom. pracovníky sčítané činné osoby				
		muži		ženy		Úhrn
Číslo	Pojmenování	nad 16 let	pod 16 let	nad 16 let	pod 16 let	
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**2,822.562**	**163.838**	**1,005.593**	**57.327**	**4,049.320**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**2,346.521**	**147.362**	**786.966**	**52.172**	**3,333.021**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**476.041**	**16.476**	**218.627**	**5.155**	**716.299**
I	Výroba prvotní	166.836	4.689	10.181	745	182.451
II	Hutnictví	7.877	194	517	47	8.635
III	Průmysl kamenný a sklářský	182.483	10.148	40.476	2.876	235.983
IV	Zpracování kovů	218.413	21.519	19.173	1.585	260.690
V	Stroje, přístroje, nástroje	155.891	9.302	3.340	122	168.655
VI	Zboží dřevěné, pletené	203.679	15.440	19.588	1.647	240.354
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	2.572	109	1.782	107	4.570
VIII	Zpracování kože, peří, srsti	37.914	2.863	3.833	140	44.750
IX	Průmysl textilní	265.630	12.918	249.899	20.528	548.975
X	Živnosti čalounické	5.095	873	747	16	6.731
XI	Průmysl oděvnický	322.435	30.496	169.590	14.996	537.517
XII	Průmysl papírnický	33.735	2.225	18.428	1.618	56.006
XIII	Průmyslová výroba potravin a požitavin	238.551	15.721	75.073	2.661	332.006
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	132.703	5.819	141.451	3.740	283.713
XV	Průmysl chemický	45.431	621	9.972	490	56.514
XVI	Živnosti stavební	293.453	12.188	16.328	313	322.282
XVII	Živnosti grafické	27.844	2.164	6.415	540	36.963
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	4.593	36	47		4.676
XIX	Průmysl kočovný	1.386	37	126	1	1.550
XX	Obchody s pevným stanovištěm	325.104	15.028	198.132	4.927	543.191
XXI	Obchody kočovné	12.121	132	9.316	73	21.642
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	33.128	145	1.542	1	34.816
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	31.544	439	2.189	34	34.206
XXIV	Živnosti dopravní	71.652	687	5.598	102	78.039
XXV	Živnosti zdravotnické	2.492	45	1.850	18	4.405

Tab. 20.

Živnostenské třídy		Na 1000 se záv. listy nebo dotazníkem pro dom. pracov. sčítané činné osoby připadají							
						muži		ženy	
Číslo	Pojmenování	muži	ženy	nad	pod	nad	pod	nad	pod
				16 let					
I—XXV	Úhrn všech živností	738	262	945	55	697	41	248	14
I—XIX	Úhrn živností výrobních	748	252	940	60	704	44	236	16
XX—XXV	Úhrn živností obch. a dopr.	688	312	970	30	665	23	305	7
I	Výroba prvotní	940	60	970	30	914	26	56	4
II	Hutnictví	935	65	972	28	912	23	60	5
III	Prům. kamenný a sklářský	816	184	945	55	773	43	172	12
IV	Zpracování kovů	920	80	911	89	838	83	73	6
V	Stroje, přístroje, nástroje	979	21	944	56	924	55	20	1
VI	Zboží dřevěné, pletené	912	88	929	71	848	64	81	7
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	587	413	953	47	563	24	390	23
VIII	Zpracování kožií, peří, srsti	911	89	933	67	847	64	86	3
IX	Průmysl textilní	507	493	939	61	484	24	455	37
X	Živnosti čalounické	887	113	868	132	757	130	111	2
XI	Průmysl oděvnický	657	343	915	85	600	57	315	28
XII	Průmysl papírnický	642	358	931	69	602	40	329	29
XIII	Prům. výroba potr. a pož.	766	234	945	55	719	47	226	8
XIV	Živnost hostinská a výčep.	488	512	966	34	468	20	499	13
XV	Průmysl chemický	815	185	980	20	804	11	176	9
XVI	Živnosti stavební	948	52	961	39	910	38	51	1
XVII	Živnosti grafické	812	188	927	73	753	59	174	14
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	990	10	992	8	982	8	10	.
XIX	Průmysl kočovný	918	82	975	25	894	24	81	1
XX	Obchody s pevným stanovištěm	626	374	963	37	598	28	365	9
XXI	Obchody kočovné	566	434	991	9	560	6	431	3
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	956	44	996	4	952	4	44	0
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	935	65	986	14	922	13	64	1
XIV	Živnosti dopravní	927	73	990	10	918	9	72	1
XXV	Živnosti zdravotnické	576	424	986	14	566	10	420	4

Nehledíme-li zatím k rozdílu mezi pohlavím, seznáváme, že podíl mladistvých pracovníků jest v živnostech výrobních větší než v živnostech obchodních a dopravních (60‰, 30‰). Avšak i tato tabulka provádí percentuaci ještě příliš hrubě: shledáváme na př., že pouze v jediné třídě, v průmyslu textilním, jest percentuální podíl mladistvých ženských pracovníků větší než muž-

ských. Ve třídě „Zboží z kaučuku“ se pak oboje percenta velice k sobě přibližují (24, 23‰). Zcela jiný, instruktivnější obraz poskytne nám následující tabulka:

Tab. 30.

Živnostenské třídy		Na 1000 se závodními listy nebo dotazníkem pro dom. prac. sčítané			
		muže	ženy	osoby pod 16 let připadají	
Číslo	Pojmenování	připadají osoby pod 16 let		muži	ženy
		muži	ženy	pod 16 let	
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**55**	**54**	**741**	**259**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**59**	**62**	**739**	**261**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**33**	**23**	**762**	**238**
I	Výroba prvotní	27	68	863	137
II	Hutnictví	24	83	805	195
III	Průmysl kamenný a sklářský	53	66	779	221
IV	Zpracování kovů	90	76	931	69
V	Stroje, přístroje, nástroje	56	35	987	13
VI	Zboží dřevěné, pletené	70	78	904	96
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	41	57	505	495
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	70	35	953	47
IX	Průmysl textilní	46	76	386	614
X	Živnosti čalounické	146	21	982	18
XI	Průmysl oděvnický	86	81	670	330
XII	Průmysl papírnický	62	81	579	421
XIII	Průmyslová výroba potravin a požitavin	62	34	855	145
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	42	26	609	391
XV	Průmysl chemický	12	48	559	441
XVI	Živnosti stavební	41	19	975	25
XVII	Živnosti grafické	73	78	800	200
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	8	.	1000	.
XIX	Průmysl kočovný	26	8	974	26
XX	Obchody s pevným stanovištěm	44	24	753	247
XXI	Obchody kočovné	11	8	644	356
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	4	22	993	7
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	14	15	928	72
XXIV	Živnosti dopravní	9	18	871	129
XXV	Živnosti zdravotnické	18	9	714	286

Zde změní se obraz úplně. Pozorujeme-li první 2 sloupce, vykazují ze všech 25 tříd 12 větší percento mladistvých žen

Rozdíly jsou v některých z těchto tříd velice značné. Jako příklady pro značné převládání ženských mladistvých pracovníků uvádíme na př. třídy I. (Výroba prvotní, 27‰, 68‰) a II. (Hutnictví, 24‰, 83‰), pro značné převládání mužských pak třídy X. (Živnosti čalounické, 146‰, 21‰) a VIII. (Zpracování kožní, peří, srstí, 70‰, 35‰). Přibližně stejné percento mužských a ženských mladistvých dělníků vykazují pak třídy: III. (Průmysl kamenný, sklářský, 53‰, 66‰), VI. (Zboží dřevěné, pletené, 70‰ 78‰), XI. (Průmysl oděvnický, 86‰, 81‰) a XVII. (Živnosti grafické 73‰, 78‰).

Pozorujme nyní ještě d ó m á c k o u p r á c i zvlášť. Zde podává se nám následující obraz:

Tab. 31.

Živnostenské třídy*)		Z 1000 s dotazníkem pro dom. pracovníky sčítaných činných osob jsou			
		muži		ženy	
Číslo	Pojmenování	nad 16 let	pod 16 let	nad 16 let	pod 16 let
I—XVII	Úhrn všech živností	549	13	408	26
I	Výroba prvotní	864	19	107	10
III	Průmysl kamenný a sklářský	550	25	398	27
IV	Zpracování kovů	792	33	160	15
V	Stroje, přístroje, nástroje	970	15	14	1
VI	Zboží dřevěné, pletené	744	27	206	23
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	202	85	681	32
VIII	Zpracování kožní, peří, srstí	744	17	231	8
IX	Průmysl textilní	486	18	463	33
X	Živnosti čalounické	483	31	483	3
XI	Průmysl oděvnický	488	11	480	21
XII	Průmysl papírnický	224	59	641	76
XIII	Prům. výr. potravin a požitvatin	635	11	343	11
XV	Průmysl chemický	815	13	165	7
XVI	Živnosti stavební	986	7	6	1
XVII	Živnosti grafické	682	5	296	17

Vezměme ony třídy, které nevykazují zároveň větší nebo menší relativní počet žen u srovnání s muži a sice jak co do mladistvých tak co do dorostlých žen. Menší počet dorostlých avšak

*) Ostatní, zde neuvedené třídy nemají vůbec domáckých pomocníků.

větší počet mladistvých žen mají: III. (Průmysl kamenný a sklářský), IX. (Průmysl textilní) a XI. (Průmysl oděvnický). Větší počet dorostlých avšak menší počet mladistvých má třída VI. (Zboží z kaučuku a celluloidu). — Uveďme nyní ještě nejdůležitější živnostenské druhy. Tab. 32. vykazuje veškeré druhy, které mají buď absolutně více než 1000 mladistvých žen nebo při kterých percento mladistvých žen překročuje 5 ze sta (v něm činných osob). Je jich 31. Tab. 32. nečiní rozdíl mezi způsobem sčítacím.

Tab. 32.

Živnostenské druhy s více než 1000 nebo více než 5% činných mladistvých žen		Počet činných osob pod 16 let			Na 1000 činných osob vůbec připadají méně než 16 let staré		
Číslo	Pojmenování	vůbec	muži	ženy	vůbec	v tom muži	v tom ženy
32	Terrakotta	92	40	52	103	45	58
52	Drobné zboží železné	139	47	92	80	27	53
61	Zboží cínové	128	45	83	80	28	52
107	Jiné pletené zboží	813	300	513	112	41	71
130	Příprava vlny	196	79	117	114	46	68
133	Předení hedvábí	584	27	557	159	7	152
139	Vlněné tkaniny	2.538	1.132	1.406	42	19	23
141	Předení bavlny	4.346	2.034	2.312	89	42	47
142	Tkaní bavlny	5.894	2.312	3.582	46	18	28
147	Juta	889	308	581	100	35	65
149	Tkaní vlasů	1.539	350	1.189	281	64	217
153	Prýmky ze zlatých přediv	36	3	33	76	6	70
154	Jiné prýmky	2.623	842	1.781	144	46	98
155	Hedvábné stuhy	299	44	255	86	13	73
156	Jiné stuhy	329	36	293	79	9	70
157	Zboží stávkové	1.717	306	1.411	55	10	45
158	Krajky	1.014	169	845	73	12	61
159	Umělé vyšívání	2.850	798	2.052	96	27	69
166	Výroba prádla	2.122	158	1.964	57	4	53
168	Ženské šatstvo	10.472	1.085	9.387	123	13	110
170	Výroba šněrovaček	99	8	91	55	4	51
171	Nákrčníky	118	12	106	57	6	51
176	Fezy	84	28	56	130	43	87
178	Živnost modistská	875	47	828	122	7	115
179	Umělé květiny	452	70	382	85	13	72
180	Pérařství	68	3	65	77	3	74
189	Konfekce papíru	668	199	469	97	29	68
191	Kartonáže	605	220	385	97	35	62
216	Výroba tabáku	1.269	14	1.255	31	0	31
218	Živnost hostinská	6.525	3.860	2.665	34	20	14
302	Obch. s potravinami	8.933	6.652	2.281	44	33	11

Nejvyšší absolutní počet mladistvých žen vykazují dle toho následující druhy (přes 2000): č. 142 (Tkaní bavlny; 3582), č. 218 (Živnost hostinská; 2665), č. 141 (Předení bavlny; 2312), č. 302 (Obchod s potravinami; 2281), č. 159 (Umělé vyšívání; 2052). Však právě při těchto druzích, které vynikají vysokým počtem absolutním, shledáváme zároveň, že počet mladistvých žen jest relativně — t. j. poměrně k počtu všech činných osob v tom kterém druhu — dost nepatrný. (Srovn. poslední sloupec naší tabulky.) Pouze v jednom z těchto druhů — Umělé vyšívání — přesahuje toto percento 5 ze sta. Naopak opět mají ony druhy, které vykazují vysoké percento mladistvých žen, zároveň velmi nepatrný absolutní počet těchto. Přes 100 mladistvých žen z 1000 činných osob mají totiž druhy: č. 149 (Tkaní vlasů; 217‰, 350 abs.), č. 133 (Předení hedvábí; 152‰, 27 abs.), č. 178 (Živnost modistská; 115‰, 47 abs.).

Tab. 33. jedná pouze o domáckém průmyslu. Máme zde 24 živnostenských druhů, ve kterých bylo více než 5000 činných osob s dotazníkem pro domácké pracovníky napočtěno. Jsou to tedy nejdůležitější druhy domáckého průmyslu vzhledem k počtu v tomto průmyslu činných osob vůbec.

V této tabulce uvedená relativní data podávají roztřídění činných osob dle pohlaví a uvnitř tohoto dle stáří. Jelikož v kapitole I. nebylo zvlášť jednáno o domáckém průmyslu (pokud se týče živn. druhů), všimněme si zde těchto dat zevrubněji. Přes 709 mužů (nehledě k stáří) z 1000 domácky činných osob vykazují druhy: č. 42 (Kovářství; 983), č. 102 (Hrubé zboží dřevěné; 799), č. 104 (Ostatní truhlářství; 914), č. 106 (Košičkářství; 851), č. 139 (Vlněné tkaniny; 737), č. 145 (Tkaní lněných látek; 725), č. 151 (Ostatní tkalcovství; 770), č. 167 (Mužské šatstvo; 862), č. 169 (Obuvnictví; 946), č. 248 (Tesaři; 998). Tyto druhy lze tedy naznačiti jako typické živnosti co do mužské domácké práce. (Nehledě při tom ovšem k druhům se slabým domáckým průmyslem, které v naší tabulce proto vůbec nejsou uvedeny.)

Za typické representanty ženské domácké práce lze naproti tomu pokládati tyto živnosti (na 1000 domácky činných osob připadá víc než 700 žen): č. 149 (Tkaní vlasů; 763), č. 154

Tab. 33.

Živnostenské druhy vykazující více než 5000 s dot. pro domácké prac. sčítaných činných osob		Na 1000 s dot. pro dom. pracovníky sčítaných činných osob připadá				Absol. počet s dot. pro dom. prac. sčítaných osob
		mužů		žen		
Číslo	Pojmenování	nad	pod	nad	pod	
		16 let				
36	Broušení skla	502	15	463	20	7.477
38	Ostatní raffinerie skla	327	38	579	56	6.433
42	Kovářství	952	31	16	1	9.156
102	Hrubé zboží dřevěné	765	34	182	19	10.559
104	Ostatní truhlářství	892	22	83	3	8.426
106	Košíčkářství	831	20	141	8	5.070
107	Jiné pletené zboží	294	44	585	77	6.220
139	Vlněné tkaniny	726	11	251	12	10.827
141	Předení bavlny	481	9	496	14	7.049
142	Tkaní bavlny	626	16	343	15	64.013
145	Tkaní lněných látek	706	19	259	16	47.530
149	Tkaní vlasů	175	62	537	226	5.035
151	Ostatní tkalcovství	761	9	223	7	7.717
154	Jiné prýmky	79	56	741	124	12.095
157	Zboží stávkové	96	7	863	34	14.411
158	Krajky	69	11	858	62	11.792
159	Umělé vyšívání	64	6	873	57	14.302
166	Výroba prádla	19	3	943	35	17.246
167	Mužské šatstvo	845	17	131	7	23.809
168	Ženské šatstvo	60	5	875	60	23.422
169	Obuvnictví	928	18	50	4	46.033
172	Rukavičkářství	119	2	839	40	8.969
181	Cídění prádla	15	1	977	7	13.753
248	Tesaři	995	3	1	1	7.089

(Jiné prýmky; 865), č. 157 (Zboží stávkové; 897), č. 158 (Krajky; 920), č. 159: Umělé vyšívání; 930), č. 166 (Výroba prádla; 978), č. 168 (Ženské šatstvo; 935), č. 172 (Rukavičkářství; 879), č. 181 (Cídění prádla; 984).

Pozorujeme-li nyní mladistvé pracovníky zvlášť, shledáváme, že v těchto 24 živnostenských druzích, které vykazují se nejsilnějším domáckým průmyslem, jsou muži poměrně slaběji zastoupeni než ženy. V žádném druhu nedosahují mužští mladiství pracovníci 6·5% všech domácky činných osob Naproti tomu mají ženské mladistvé pracovnice ve třech případech přes 7% a sice č 149 (Tkaní vlasů; 226), č. 154 (Jiné prýmky; 124), č. 107 (Jiné pletené zboží; 77).

Následující tabulky podávají přehledy territoriální dle korunních zemí. Předem budtež uvedena absolutní čísla.

Tab. 34.

Země	Se záv. listy		S dot. pro dom. prac.		úhrn
	nad	pod	nad	pod	
	16 let				
	sčítaní činní muži				
Říše v celku	**2.568.285**	**155.854**	**254.277**	**7.984**	**2,986.406**
Dolní Rakousy	529.290	31.918	16.728	310	578.246
Horní Rakousy	94.286	4.655	1.468	26	100.435
Solnohrady	24.497	973	59	2	25.531
Štýrsko	146.126	6.567	2.970	31	155.694
Korutany	38.633	2.692	275	7	41.607
Krajina	36.980	2.435	3.518	175	43.108
Terst s okolím	35.951	1.886	1.666	70	39.573
Gorice a Grad.	15.148	1.371	2.568	253	19.340
Istrie	22.565	1.429	660	25	24.679
Tyrolsko	73.828	3.110	4.647	82	81.667
Vorarlbersko	21.933	1.249	375	32	23.589
Čechy	816.119	54.148	95.395	3.656	969.318
Morava	267.285	18.164	34.362	1.101	320.912
Slezsko	105.086	6.679	5.697	257	117.719
Halič	284.127	15.874	82.143	1.927	384.071
Bukovina	33.681	1.819	1.025	13	36.538
Dalmacie	22.750	885	721	17	24.373
	sčítané činné ženy				
Říše v celku	**816.442**	**45.175**	**189.151**	**12.152**	**1,062.920**
Dolní Rakousy	181.666	8.284	26.305	529	216.784
Horní Rakousy	25.537	1.014	1.162	47	27.760
Solnohrady	7.889	238	102	.	8.229
Štýrsko	36.312	1.167	1.906	71	39.456
Korutany	10.885	386	299	38	11.608
Krajina	13.381	524	2.756	341	17.002
Terst s okolím	5.522	416	3.844	271	10.053
Gorice a Grad.	7.067	865	1.034	150	9.116
Istrie	5.937	282	560	108	6.887
Tyrolsko	27.955	1.306	4.386	216	33.863
Vorarlbersko	12.116	1.414	5.969	367	19.866
Čechy	279.381	17.955	97.452	6.700	401.488
Morava	87.825	4.579	21.518	1.440	115.362
Slezsko	26.083	1.793	8.080	545	36.501
Halič	80.168	4.420	12.530	1.197	98.315
Bukovina	6.108	372	305	26	6.811
Dalmacie	2.610	160	943	106	3.819

Které země vykazují největší percento mladistvých pracovníků (percentuováno na úhrn všech činných osob)? Na to odpovídá tabulka 35.

Tab. 35.

Země	Na 1000 se záv. listy nebo dotazn. pro dom. pracovníky sčítané činné			
	muže	ženy	méně než 16 let staré činné osoby připadají	
	připadají pod 16 let		muži	ženy
	muži	ženy		
Říše v celku	**55**	**54**	**741**	**259**
Dolní Rakousy	56	41	785	215
Horní Rakousy	47	39	815	185
Solnohrady	38	29	804	196
Štýrsko	42	34	842	158
Korutany	65	37	864	136
Krajina	60	51	751	249
Terst s okolím	50	68	740	260
Gorice a Grad.	84	111	615	385
Istrije	59	57	788	212
Tyrolsko	39	45	677	323
Vorarlbersko	54	89	418	582
Čechy	60	61	701	299
Morava	60	52	762	238
Slezsko	59	64	748	252
Halič	46	57	760	240
Bukovina	50	58	821	179
Dalmacie	36	69	772	228

Nejsilnější podíly mladistvých mužů vykazují Gorice a Grad. (84‰), pak Čechy a Morava (60‰), Slezsko a Istrije (59‰), nejmenší Dalmacie (36‰), Solnohradsko (38‰) a Tyrolsko (39‰). Jiná řada podává se, pozorujeme-li mladistvé ženy: největší podíly mají zde: Gorice a Grad. (111‰), Vorarlbersko (89‰), Dalmacie (69), Terst s okolím (68), Slezsko (64), Čechy (61), nejmenší pak Štýrsko (34), Korutany (37) a Horní Rakousy (39). Jak vidno, nachází se Dalmacie co do mladistvých mužů v řadě s nejslabšími podíly (36), kdežto co do mladistvých žen nalezáme ji na třetím místě řady s největšími podíly (69).

Přivedeme-li pak v relaci jednotlivé podíly mladistvých mužů a žen, shledáváme, že co do úhrnu říšského jsou podíly obou

pohlaví skoro stejné (55, 54). Největší rozdíly — přes 20‰ — vykazují: Korutany, Gorice a Grad., Vorarlbersko a Dalmacie.

Percentujeme-li pak z úhrnu všech mladistvých osob na jednotlivá pohlaví, shledáváme pouze ve Vorarlbersku větší podíl žen než mužů (domácký průmysl!). Méně než 200 žen z 1000 mladistvých pracovníků vůbec mají: Korutany (136), Štýrsko (158), Bukovina (179) a Horní Rakousy (185).

V jakých zemích připadá na mladistvé osoby mezi 14. a 16. rokem vůbec nejvyšší percento živnostensky činných osob mladistvých? Ku zodpovědění této otázky musíme opět srovnati výsledky všeobecného sčítání lidu z roku 1900 s našimi daty. K tomu slouží následující tabulka:

Tab. 36.

Země	Dle všeob. sčítání lidu z roku 1900 sčítané osoby ve stáří mezi 14. a 16. rokem			Na 1000 dle všeob. sčítání lidu sčítaných, ve stáří od 14—16 let stojících		
				osob	mužů	žen
	úhrn	muži	ženy	připadají dle sčítání živn. závodů sčítaných mladistvých pracovníků		
				vůbec	mužů	žen
Říše v celku	**1,043.166**	**514.348**	**528.818**	**211**	**319**	**108**
Dolní Rakousy	113.479	57.697	55.782	362	559	158
Horní Rakousy	30.085	14.724	15.361	191	318	69
Solnohrady	6.883	3.397	3.486	176	287	68
Štýrsko	51.708	25.946	25.762	152	254	48
Korutany	14.783	7.523	7.260	211	359	59
Krajina	21.699	10.829	10.870	160	241	80
Terst s okolím	6.322	3.137	3.185	418	624	216
Gorice a Grad.	9.639	4.791	4 848	274	339	209
Istrije	13.597	7.025	6.572	136	209	59
Tyrolsko	32.090	16.013	16.077	147	199	95
Vorarlbersko	5.094	2.523	2.571	601	508	693
Čechy	248.794	123.528	125.266	332	468	197
Morava	96.239	47.241	48.998	263	408	123
Slezsko	27.156	13.665	13.491	342	507	173
Halič	309.209	148.424	160 785	76	120	35
Bukovina	30.358	14 866	15.492	73	123	26
Dalmacie	20.031	13 019	13.012	45	69	20

Sestavíme-li země dle výše percenta mladistvých pracovníků předem bez ohledu na pohlaví, dostáváme tuto řadu: Vorarlbersko (1), Terst s okolím (2), Dolní Rakousy (3), Slezsko (4), Čechy (5),

Gorice a Grad. (12), Morava (6), Korutany (9), Horní Rak. (8), Solnohradsko (7), Krajina (13), Štýrsko (10), Tyrolsko (11), Istrije (14), Halič (15), Bukovina (16), Dalmacie (17). V závorce uvedená čísla udávají pořadí zemí, když seskupíme je dle výšky percenta všech činných osob (percentováno na počet všech přes 14 let starých osob; srovn. kap. I. Jak vidno, odpovídá právě uvedená řada v celku všeobecné řadě, připojenými čísly naznačené. Tak nacházíme prvních 5 zemí v obou řadách na stejném místě, rovněž tak 4 poslední země. Pouze Gorice a Gradiska vykazuje zvláštnost: v první, všeobecné relaci, stojí na 12. místě, v právě uvedené, zvláštní relaci na šestém. Srovnání tabulek č. 36. a č. 11. poučuje nás dále, že rozdíly mezi jednotlivými zeměmi jsou v tabulce č. 36 mnohem větší než v tab. č. 11. Kdežto totiž v této kolísá podíl percentuálný mezi 483 (Vorarlbersko) a 75 (Dalmacie), nacházíme v oné nejvyšší percentuálný podíl 601 (Vorarlbersko) oproti nejmenšímu 45 (Dalmacie).

Nyní seřaďme země dle pohlaví zvlášť a srovnejme tyto řady opět dle právě provedeného způsobu. Pro muže: Terst s okolím (1), Dolní Rakousy (3), Vorarlbersko (4), Slezsko (2), Čechy (5), Morava (6), Korutany (9), Gorice a Gradiska (13), Horní Rakousy (8), Solnohradsko (7), Štýrsko (10), Krajina (11), Istrije (14), Tyrolsko (12), Halič (15), Bukovina (16), Dalmacie (17).

A pro ženy: Vorarlbersko (1), Terst s okolím (5), Gorice a Grad. (7), Čechy (3), Slezsko (4), Dolní Rakousy (2), Morava (6), Tyrolsko (9), Krajina (11), Horní Rakousy (10), Solnohradsko (8), Korutany (12), Istrije (14), Štýrsko (13), Halič (15), Bukovina (16), Dalmacie (17).

Srovnáme-li konečně číslice pro mužské a ženské mladistvé pracovníky, shledáváme, že pouze ve Vorarlbersku jest číslo pro ženské větší než korrespondující pro mužské (t. j. že na 1000 děvčat ve stáří mezi 14.—16. rokem připadá víc živnostensky činných než na 1000 hochů). Zároveň poznáváme opět, že rozdíly jednotlivých zemí jsou větší při ženských než při mužích. (Ve Vorarlbersku jest z 1000 děvčat mezi 14. a 16. rokem 693 živnostensky činných, v Dalmacii pouze 20.)

C) Stáří a civilní stav žen v kombinaci s velikostí závodů.

Živnostenské třídy		Z 1000 osob činných v závodech o 1—5 činných osobách jsou					Z 1000 osob činných v závodech o 6—20 činných osobách jsou					Z 1000 osob činných v závodech o 21—100 činných osobách jsou					Z 1000 osob činných v závodech o 101 a více činných osobách jsou				
		muži		ženy			muži		ženy			muži		ženy			muži		ženy		
				svob.	vdv.				svob.	vdv.				svob.	d.				svob.	vdv.	
Číslo	Pojmenování	nad 16 let	pod 16 let	nad 16 let		pod 16 let	nad 16 let	pod 16 let	nad 16 let		pod 16 let	nad 16 let	pod 16 let	nad 16 let		pod 16 let	nad 16 let	pod 16 let	nad 16 let		pod 16 let
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**687**	**50**	**84**	**169**	**10**	**738**	**68**	**127**	**53**	**14**	**782**	**33**	**120**	**55**	**10**	**718**	**26**	**148**	**90**	**18**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**725**	**65**	**85**	**114**	**11**	**721**	**73**	**135**	**56**	**15**	**775**	**35**	**122**	**57**	**11**	**712**	**26**	**152**	**92**	**18**
XX—XXV	**Úhrn živn. obch. a dopravních**	**612**	**21**	**81**	**278**	**8**	**819**	**44**	**93**	**33**	**3**	**853**	**15**	**99**	**28**	**5**	**935**	**5**	**50**	**9**	**1**
I	Výroba prvotní	812	42	3	103	4	905	32	20	31	3	940	17	29	13	1	922	25	30	13	4
II	Hutnictví	917	.	.	83	.	948	.	20	32	.	877	21	70	25	7	916	23	34	22	5
III	Prům. kamenný a sklářský	862	39	33	62	4	807	45	57	85	6	806	45	62	80	7	743	47	120	70	20
IV	Zpracování kovu	861	116	9	13	1	762	165	50	17	6	821	53	85	30	11	856	36	66	34	8
V	Stroje, přístroje, nástroje	898	86	5	10	1	832	140	18	9	1	915	62	15	7	1	950	29	14	6	1
VI	Zboží dřevěné, pletené	896	85	5	13	1	855	107	23	14	1	887	28	59	22	4	773	19	126	68	14
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	696	25	127	133	19	625	42	230	89	14	432	14	357	170	27	578	22	293	83	24
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	864	99	11	25	1	824	76	66	31	3	848	26	77	43	6	867	19	54	56	4
IX	Průmysl textilní	630	31	172	137	31	571	25	245	125	34	543	23	272	129	33	440	28	320	173	44
X	Živnosti čalounické	792	147	20	40	1	757	118	80	39	6	449	.	191	352	8	.	.	.	.	.
XI	Průmysl oděvnický	697	81	113	85	24	472	74	306	83	65	468	12	394	99	27	425	9	405	128	33
XII	Průmysl papírnický	740	121	74	57	8	585	57	261	67	30	581	23	279	90	27	617	24	233	95	31
XIII	Prům. výroba potravin a poživ.	796	67	36	99	3	796	69	77	54	4	842	13	99	39	7	378	9	280	308	25
XIV	Živn. hostinská a výčepnická	464	12	194	316	14	468	50	364	108	10	522	58	363	55	2	600	56	323	20	1
XV	Průmysl chemický	901	13	34	50	2	845	10	97	41	7	767	10	153	61	9	769	11	134	74	12
XIV	Živnosti stavební	915	67	4	13	1	920	54	12	13	1	902	38	28	31	1	904	22	38	35	1
XVII	Živnosti grafické	816	85	51	43	5	750	98	114	24	13	751	50	152	31	16	730	30	154	67	19
XVIII	Záv. pro dodáv. síly, top. osvětl.	984	9	2	5	.	988	3	4	5	.	984	5	6	5	.	978	11	3	8	.
XIX	Průmysl kočovný	922	23	11	43	1	267	100	433	200	.	71	.	536	393	.	.	.	.	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	557	24	93	317	9	789	54	107	41	9	804	20	132	36	8	815	19	140	19	7
XXI	Obchody kočovné	559	5	58	375	3	699	133	70	70	28	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišť.	971	6	9	14	.	954	5	37	4	0	922	9	73	4	.	931	2	58	9	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	925	9	31	34	1	895	27	60	17	1	945	17	30	8	1	937	1	55	7	.
XXIV	Živnosti dopravní	888	11	24	75	2	935	11	31	21	2	967	4	19	9	1	985	3	5	7	.
XXV	Živnosti zdravotnické	581	8	164	245	2	561	7	254	178	0	560	22	220	183	14	493	.	507	.	.

Buďtež uvedeny jen nejvšeobecnější poznatky, které z této tabulky vyplývají. V živnostech obchodních a dopravních (v celku) seznáváme na př. konstantní stoupání podílu dorostlých mužů s velikostí závodů. Zároveň vykazují poslední dvě velikostní třídy jen nepatrné podíly mladistvých pracovníků. (Dopravní živnosti, které vyžadují především tělesné síly činných osob!) Dále seznáváme, že poměr vdaných ku svobodným (dorostlým) ženám mění se s rostoucí velikostí závodů ve prospěch svobodných. (Vypomáhající manželky živnostníků!) Tak máme ve velikostní třídě (1—5 osob) poměr 81 : 278, v následující třídě (6—20 osob) již 93 : 37, v další třídě pak (21—100 osob) 99 : 28, a konečně ve velkozávodech (přes 100 osob) 50 : 9.

Zkoumáme-li jednotlivé třídy živností obchodních a dopravních, poznáváme, že podobnou tendenci co do podílu dorostlých mužů shledáváme ve třídách XX. (Obchody s pevným stanovištěm), XXI (Obchody kočovné) a — přirozeně — XXIV. (Živnosti dopravní). Zcela podobně má se to též s poměrem mezi svobodnými a vdanými ženami v jednotlivých velikostních třídách. Pouze při živnostech dopravních převládají v poslední velikostní třídě (přes 100 osob) vdané nad svobodnými.

IV. Postavení žen v závodu.

A) Všeobecně.

Co do pracovního postavení činných osob v závodu budeme předně rozlišovati mezi samostatnými majiteli, spolumajiteli a pachtéři (podnikateli) závodů a nesamostatným personálem. Tento roztřídíme opět na úředníky a pracovníky (dělníky).

Následující, veškeré činné muže a ženy vykazující tabulka 38. podává všeobecný přehled.

Podotknouti sluší, že v tabulce uvedeni jsou pouze v živnosti činní majitelové. Srovnání obou pohlaví skytá tudíž pouze obraz, jakou účast mají ženy v podnikatelské funkci hospodářské v pravém slova smyslu. To nutno přesně rozlišovati od poměru obou pohlaví co do postavení kapitalistického t. j. tedy co do otázky, kolik žen resp. mužů béře důchod z živnosti, která sice provozuje se na jejich vrub, nikoli však za jejich součinnosti. (Živnosti propachtované, zástupcem provozované atd.) Na tuto otázku nepodává ovšem sčítání naše odpovědi.

Živnostenské třídy		Se závodními listy nebo dotazníkem pro domácké pracovníky sčítaní, činní					
Číslo syst. seznamu	Pojmenování	muži	ženy	majitelové		ve službách	
				muži	ženy	muži	ženy
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**2,986.400**	**1,062.920**	**953.183**	**297.974**	**2,033.217**	**764.946**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**2.493.883**	**839.138**	**721.463**	**203.447**	**1.772.420**	**635.691**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**492.517**	**223.782**	**231.720**	**94.527**	**260.797**	**129.255**
I	Výroba prvotní	171.525	10.926	5.978	376	165.547	10.550
II	Hutnictví	8.071	564	12	1	8.059	563
III	Průmysl kamenný a sklářský	192.631	43.352	22.833	5.942	169.798	37.410
IV	Zpracování kovů	239.932	20.758	58.281	2.569	181.651	18.189
V	Stroje, přístroje, nástroje	165.193	3.462	29.007	281	136.186	3.181
VI	Zboží dřevěné, pletené	219.119	21.235	82.410	6.117	136.709	15.118
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	2.681	1.889	119	74	2.562	1.815
VIII	Zpracování kože, peří, srsti	40.777	3.973	12.121	750	28.656	3.223
IX	Průmysl textilní	278.548	270.427	100.804	69.130	177.744	201.297
X	Živnosti čalounické	5.968	763	2.242	232	3.726	531
XI	Průmysl oděvnický	352.931	184.586	195.438	89.830	157.493	94.756
XII	Průmysl papírnický	35.960	20.046	3.485	1.408	32.475	18.638
XIII	Průmyslová výroba potravin a požitavin	254.272	77.734	72.778	6.213	181.494	71.521
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	138.522	145.191	82.141	19.359	56.381	125.832
XV	Průmysl chemický	46.052	10.462	6.096	374	39.956	10.088
XVI	Živnosti stavební	305.641	16.641	42.984	427	262.657	16.214
XVII	Živnosti grafické	30.008	6.955	3.466	333	26.542	6.622
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	4.629	47	84	1	4.545	46
XIX	Průmysl kočovný	1.423	127	1.184	30	239	97
XX	Obchody s pevným stanovištěm	340.132	203.059	176.731	82.799	163.401	120.260
XXI	Obchody kočovné	12.253	9.389	11.094	7.739	1.159	1.650
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	33.273	1.543	1.571	136	31.702	1.407
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	31.983	2.223	17.924	660	14.059	1.563
XXIV	Živnosti dopravní	72.339	5.700	23.846	2.961	48.493	2.739
XXV	Živnosti zdravotnické	2.537	1.868	554	232	1.983	1.636

Na 1000 činných majitelů připadají pro úhrn všech živností 238, pro živnosti výrobní 220, pro živnosti obchodní a dopravní 290 žen. Rozdělíme pak ve službách jsoucí činné osoby na úředníky a dělníky, připadá žen na 1000

úředníků	dělníků	
375	259	v úhrnu živností,
241	265	v živnostech výrobních,
421	166	v živnostech obchodních a dopravních.

Jinou percentuaci podává tato tabulka:

Tab. 39.

Živnostenské třídy		Na 1000 majitelů připadají		Na 1000 ve službách jsoucích osob připadají		Na 1000 mužů připadají		Na 1000 žen připadají	
Číslo	Pojmenování	muži	ženy	muži	ženy	majitelů	ve službách jsoucí	majitelů	ve službách jsoucí
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**762**	**238**	**727**	**273**	**319**	**681**	**280**	**720**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**780**	**220**	**736**	**264**	**289**	**711**	**242**	**758**
XX—XXV	**Úhrn živností obchod. a doprav.**	**710**	**290**	**669**	**331**	**471**	**529**	**422**	**578**
I	Výroba prvotní	941	59	940	60	35	965	34	966
II	Hutnictví	923	77	935	65	1	999	2	998
III	Průmysl kamenný a sklářský	793	207	819	181	119	881	137	863
IV	Zpracování kovů	958	42	909	91	243	757	124	876
V	Stroje, přístroje, nástroje	990	10	977	23	176	824	81	919
VI	Zboží dřevěné, pletené	931	69	901	99	376	624	288	712
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	617	383	585	415	44	956	39	961
VIII	Zpracování kůží, peří, srsti	942	58	899	101	297	703	189	811
IX	Průmysl textilní	593	407	469	531	362	638	256	744
X	Živnosti čalounické	906	94	875	125	376	624	304	696
XI	Průmysl oděvnický	685	315	624	376	554	446	487	513
XII	Průmysl papírnický	712	288	635	365	97	903	70	930
XIII	Prům. výroba potr. a poživatin	921	79	717	283	286	714	80	920
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	809	191	310	690	593	407	133	867
XV	Průmysl chemický	942	58	798	202	132	868	36	964
XVI	Živnosti stavební	991	9	942	58	141	859	26	974
XVII	Živnosti grafické	912	88	800	200	116	884	48	952
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	988	12	990	10	18	982	21	979
XIX	Průmysl kočovný	975	25	711	289	832	168	236	764
XX	Obchody s pevným stanovištěm	681	319	576	424	520	480	408	592
XXI	Obchody kočovné	589	411	413	587	905	95	824	176
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťov.	920	80	958	42	47	953	88	912
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	964	36	900	100	560	440	297	703
XXIV	Živnosti dopravní	889	111	947	53	330	670	520	480
XXV	Živnosti zdravotnické	705	295	548	452	218	782	124	876

Seznáváme, že jak co do úhrnu, tak co do obou hlavních oddělení živností vykazují mužové přirozeně vyšší kvotu v kategorii majitelů. Co do jednotlivých živnostenských tříd mají ženy v oddělení prvním pouze ve třídách II. (Hutnictví), III. (Prům. kamenný a sklářský) a XVIII. (Závody pro dodávání síly) v oddělení druhém ve třídách XXII. (Peněžnictví) a XXIV. (Živnosti dopravní) větší kvotu.

Seřadíme-li oněch 5 živností, které vykazují nejmenší podnikatelskou kvotu žen, a srovnáme-li je s analogickými 5 živnostmi co do mužů, dostáváme následující 2 řady: 1. pro ženy: II. (Hutnictví, 2), XVIII. (Závody pro dodávání síly, 21), XVI. (Živnosti stavební, 26), I. (Výroba prvotní, 34), XV. (Průmysl chemický, 36). 2. pro muže: II. (Hutnictví, 1), XVIII. (Závody pro dodávání síly, 18), VII. (Zboží z kaučuku, celluloidu, 44), XXII. (Peněžnictví, 47), XII. (Průmysl papírnický, 97). Sestavme nyní ještě řady co do nejvyšší kvoty: 1. Pro ženy: XXI. (Obchody kočovné, 824), XXIV. (Živnosti dopravní, 520), XI. (Průmysl oděvnický, 487), XX. (Obchody s pevným stan., 408), X. (Živnosti čalounické, 304). 2. Pro muže: XXI. (Obchody kočovné, 905), XIV. (Živnost hostinská, 593), XXIII. (Pomocné živnosti obchodní, 560), XI. (Průmysl oděvnický, 554), XX. (Obchody s pevným stanovištěm, 520).

Ptáme-li se konečně, ve kterých třídách převládá kvota majitelů nad kvotou ve službách jsoucích osob, tož podává se nám pro muže táž řada, kterou jsme právě uvedli. Pro ženy vykazuje toliko jediná třída (Živnosti dopravní) víc majitelů než ve službách jsoucích osob.

Tabulky 40. a 41. podávají přehledy zemské.

Tabulka 40. obsahuje všeobecné roztřídění činných osob na majitele a „ve službách jsoucí“ osoby. (Tak přeložili jsme úřední. v „Oest. Statistik“ se nacházející terminus „Arbeitnehmer“, při čemž připomínáme, že v tuto kategorii sluší vpočísti veškeré činné osoby, které nejsou samostatnými podnikateli, tedy na př. i příslušníky rodiny majitelovy, když v závodu jeho jsou zaměstnání, bez ohledu, jsou-li skutečně „ve službách“ sc. placených.)

Čechy vykazují nápadně vysoký absolutní počet majitelek. Srovnáme-li je na př. s Haliči, jest poměr obou pohlaví v Čechách

Tab. 40.

Země	Počet			
	majitelů		ve službách jsoucích	
	muži	ženy	muži	ženy
Říše v celku	**953.183**	**297.974**	**2.033.217**	**164.946**
Dolní Rakousy	134.681	59.132	443.565	157.652
Horní Rakousy	31.030	5.621	69.405	22.139
Solnohrady	6.837	1.690	18.694	6.539
Štýrsko	37.863	8.954	117.831	30.502
Korutany	10.029	2.368	31.578	9.240
Krajina	16.632	5.127	26.476	11.875
Terst s okolím	7.437	4.532	32.136	5.521
Gorice a Gradiska	7.654	1.853	11.686	7.263
Istrije	7.517	1.930	17.162	4.957
Tyrolsko	33.232	7.919	48.435	25.944
Vorarlbersko	8.420	6.698	15.169	13.168
Čechy	300.987	119.807	668.331	281.681
Morava	100.197	28.398	220.715	86.964
Slezsko	21.330	9.602	96.389	26.899
Halič	205.516	30.585	178.555	67.730
Bukovina	14.427	2.058	22.111	4.753
Dalmacie	9.394	1.700	14.979	2.119

Tab. 41.

Země	Na 1000				Na 1000			
	majitelů		ve službách jsoucích		mužu		žen	
	připadají				připadají			
	muži	ženy	muži	ženy	majitelé	ve služb. jsouci	majitelé	ve služb. jsouc.
Říše v celku	**162**	**238**	**727**	**213**	**319**	**681**	**280**	**720**
Dolní Rakousy	695	305	738	262	233	767	273	727
Horní Rakousy	847	153	758	242	309	691	202	798
Solnohrady	802	198	741	259	268	732	205	795
Štýrsko	809	191	794	206	243	757	227	773
Korutany	809	191	774	226	241	759	204	796
Krajina	764	236	690	310	386	614	302	698
Terst s okolím	621	379	853	147	188	812	451	549
Gorice a Gradiska	805	195	617	383	396	604	203	797
Istrije	796	204	776	224	305	695	280	720
Tyroly	808	192	651	349	407	593	234	766
Vorarlberk	557	443	535	465	357	643	337	663
Čechy	715	285	703	297	311	689	298	702
Morava	779	221	717	283	312	688	246	754
Slezsko	690	310	782	218	181	819	263	737
Halič	870	130	725	275	535	465	311	689
Bukovina	875	125	823	177	395	605	302	698
Dalmacie	847	153	876	124	385	615	445	555

715 : 285, v Haliči 870 : 130. Nejvyšší kvotu žen má opět Vorarlbersko následkem silného domáckého průmyslu (443). Pak následují — víc než 300 žen z 1000 majitelů — Terst s okolím (370), Slezsko (310) a Dolní Rakousy (305). Nejmenší kvotu ženských majitelů — méně než 160‰ — vykazují Bukovina (125), Halič (130), Dalmacie (153) a Horní Rakousy (135).

Percentujeme-li pro každé pohlaví zvlášť (srovn. poslední 4 sloupce tab. 41.), podávají se nám následující řady (5 zemí):

1. Na 1000 činných m u ž ů připadá nejvíc majitelů v Haliči (535), Tyrolsku (407), Gorici a Grad. (396), Bukovině (395) a Krajině (386).

2. Na 1000 činných ž e n připadá nejvíc majitelek v Terstu s okolím (451), Dalmacii (445), Vorarlbersku (337), Haliči (311) a Bukovině (302).

Vybereme-li ze všech živnostenských d r u h ů ony, které vykazují buď 10.000 závodů nebo 20.000 činných osob, máme jich 50. Tyto důležitější druhy uvádí následující tabulka 42. Jsou v nich zároveň mimo druhy č. 154 a 158 zastoupeny veškeré druhy, které vykazují více než 10.000 činných žen (srovn. kap. I. tab. 7.).

Tab. 42.

Živnostenské druhy s více než 10.000 závodů nebo více než 20.000 činných osob		Počet činných žen				Z 1000 činných			Z 1000 činných žen jsou	
		majitelu	ve službách jsoucí			majitelu	úředníků	dělníků	majitelé	ve službách jsoucí
Číslo	Pojmenování		úřednice	dělnice	úhrn	jsou ženského pohlaví				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5	Hornictví	8	17	7.376	7.393	21	5	50	1	999
16	Kamenictví	74	30	635	663	24	97	36	100	900
27	Pálení cihel	164	59	15.403	15.462	50	47	218	11	989
40	Kujné železo	1	5	972	977	15	6	29	1	999
42	Kovářství	231	39	1.208	1.247	6	99	31	156	844
47	Zámečnictví	96	34	319	353	13	99	12	214	786
60	Zboží mosazné	1.301	139	6.586	6.725	287	185	329	162	838
78	Jiné stroje	23	85	229	314	17	36	7	68	932
81	Dílny železných drah	.	1	86	87	4	.	1	4	1.000
82	Kolářství	54	10	97	107	3	189	10	335	665
94	Pily	146	15	770	785	29	11	25	157	843

Tab. 42.

Číslo	Živnostenské druhy s více než 10.000 závodů nebo více než 20.000 činných osob	Počet činných žen				Z 1000 činných			Z 1000 činných žen jsou	
		majitelů	ve službách jsoucí			majitelů	úředníků	dělníků	majitelé	ve službách jsoucí
			úřednice	dělnice	úhrn	jsou ženského pohlaví				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
100	Bednářství	64	8	168	176	6	131	22	267	733
104	Ostatní truhlářství	707	99	3.449	3.548	18	140	52	166	834
139	Vlněné tkaniny	1.096	60	25.149	25.209	129	41	500	42	958
141	Předení bavlny	2.954	18	22.981	22.999	465	21	550	114	886
142	Tkaní bavlny	8.131	47	49.295	49.342	192	32	593	141	859
145	Tkaní lněných látek	4.238	26	11.784	11.810	123	79	547	264	736
157	Zboží stávkové	13.041	97	11.901	11.998	859	176	763	521	479
159	Umělé vyšívání	12.705	128	8.858	8.986	776	303	694	586	414
162	Barvení příze	1.040	95	8.958	9.053	359	94	285	103	897
166	Výroba prádla	19.363	412	14.364	14.776	962	415	914	567	433
167	Mužské šatstvo	1.692	119	5.459	5.578	28	103	104	233	767
168	Ženské šatstvo	35.745	460	37.734	38.194	883	660	854	483	517
169	Obuvnictví	1.836	246	6.046	6.292	16	295	77	226	774
181	Cídění prádla	15.588	151	10.237	10.388	926	640	862	600	400
182	Holiči	854	32	380	412	89	485	30	675	325
192	Mlýny na obilí	1.074	179	1.775	1.954	52	111	61	355	645
193	Pekařství	2.379	2.151	5.270	7.421	119	861	121	243	757
196	Výroba cukru	.	3	2.479	2.482	.	2	132	.	1.000
200	Řeznictví	884	2.827	3.553	6.380	36	887	117	122	878
208	Pivovarství	44	30	1.041	1.071	52	12	40	40	960
216	Výroba tabáku	.	.	36.104	36.104	.	0	890	.	1.000
217	Přechovávání cizinců	3.573	1.180	34.273	35.453	175	662	681	92	908
218	Živnost hostinská	13.619	3.175	79.489	82.664	184	707	709	141	859
243	Podnikatelství staveb	8	34	2.382	2.416	7	21	40	3	997
246	Stavitelé	4	24	8.438	8.462	2	12	97	0	1.000
247	Mistři zedničtí	11	8	3.678	3.686	1	17	60	3	997
248	Tesaři	16	13	161	174	1	70	6	84	916
262	Knihtiskařství	42	158	4.207	4.365	49	101	196	9	991
274	Obchod s živými zvířaty	473	463	295	758	42	298	121	384	616
275	Obchod s dřevem a uhlím	1.384	1.348	758	2.106	119	272	49	397	603
277	Obchod s jinými surovinami	1.545	2.218	2.036	4.254	129	461	349	266	734
292	Obchod s zbožím textilním	7.172	8.392	1.404	9.796	375	304	267	423	577
298	Obchod s ovocem a mlékem	17.280	7.349	2.334	9.683	572	713	470	641	359
302	Obchod s potravinami	32.458	51.941	5.746	57.687	321	592	444	360	640
303	Obchod s Tabákem a známkami	4.671	4.764	468	5.232	365	799	554	472	528
313	Obchod podomní	4.150	278	197	475	388	606	453	897	103
314	Peněžnictví a úvěrnictví	134	428	123	551	80	19	34	196	804
317	Agenti a sensálové	255	350	70	420	16	160	111	378	622
319	Doprava po suchu	1.151	189	518	707	64	281	20	620	380

Ohledně postavení v závodu jest v této tabulce provedena další specialisace tím, že „ve službě jsoucí" osoby roztříděny jsou dále na kategorii „úředníků", vyšší služby konající, a kategorii obyčejných „pracovníků" (dělníků). V jakých živnost. druzích máme nejvíce ženských majitelů, úředníků a dělníků a ve kterých převládají ženy muže? Přes 30.000 ženských majitelů napočteno v druhu č. 168 (Ženské šatstvo, 37.745) a č. 302 (Obchod s tržními potravinami, 32.458). Přes 10.000 ženských majitelů vykazují druhy č. 157, 159, 166, 168, 181, 218, 298, 306. Ženských úředníků máme při obchodu s tržními potravinami 51.941.

Nejvíc dělnic máme v živnosti hostinské (č. 218) a Tkaní bavlny (č. 142). První vykazuje 79.489, druhý druh 49.295 dělnic.

Sloupce 7, 8 a 9 podávají percentuelní roztřídění. Poznáváme zde, že několik živností lze nazvati přímo typicky ženskými. Za takové můžeme pokládati ony, které vykazují víc než 70% ženských majitelů. Jsou to následující druhy: č. 157 (Zboží stávkové; 859 maj., 763 dělnic), č. 159 (Umělé vyšívání; 776 maj., 694 dělnic), č. 166 (Výroba prádla; 962 maj., 914 dělnic), č. 168 (Ženské šatstvo, 883 maj., 854 dělnic), č. 181 (Cídění prádla, 926 maj., 862 dělnic). Seznáváme, že zde vysokému percentu ženských majitelů odpovídá současně vysoké percento dělnic. Zároveň vidno, že citované druhy obsahují takové živnosti, ve kterých hraje důležitou úlohu specificky ženský vkus a ženská manuelní dovednost.

Připomenouti sluší ještě, že 13 druhů z uvedených padesáti vykazují přes 50% ženských pracovníků. Víc ženských než mužských úředníků má 10 druhů. V žádném druhu nedosahuje však podíl tento 90%. Pouze 2 druhy mají konečně ve všech 3 kategoriích více žen než mužů. Jsou to: č. 168 (Ženské šatstvo: 883 maj., 660 úředníků, 854 dělnic) a č. 181 (Cídění prádla: 926 maj., 640 úředníků, 862 dělnic)

B) Postavení žen v závodu v kombinaci s velikostí závodů.

Tab. 43. ukazuje účast ženské podnikatelské činnosti v jednotlivých velikostních třídách.

Živnostenské třídy		Počet se záv. listy nebo dotazníky pro dom. prac. sčítaných							
		mužských				ženských			
		činných majitelů v závodech s....činnými osobami							
Číslo	Pojmenování	1—5	6—20	21—100	přes 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**896.568**	**43.612**	**9.404**	**2 339**	**292.430**	**4.975**	**426**	**42**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**675.422**	**34.546**	**8.309**	**2.267**	**198.529**	**4.415**	**388**	**42**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**221.146**	**9.126**	**1.095**	**72**	**93·901**	**560**	**38**	.
I	Výroba prvotní	4·774	960	170	44	340	25	7	2
II	Hutnictví	1	4	1	6	1	.	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	18.531	3.034	1.041	180	5.739	163	32	6
IV	Zpracování kovů	54·285	3.122	640	203	2.436	109	24	.
V	Stroje, přístroje, nástroje	27.257	1.113	499	122	237	32	9	3
VI	Zboží dřevěné, pletené	77.830	3.813	584	82	5.972	125	18	.
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	86	16	12	5	70	3	1	.
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	11.105	715	236	56	711	33	4	1
IX	Průmysl textilní	97.237	1.721	1.050	731	68·813	252	43	16
X	Živnosti čalounické	2·091	142	6	.	225	7	.	.
XI	Průmysl oděvnický	190.264	4.517	458	91	87·241	2·440	120	7
XII	Průmysl papírnický	2.627	494	273	89	1·319	71	15	3
XIII	Prům. výroba potravin a požívatin	66.648	5.123	550	65	5.778	378	33	.
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	77.412	4.357	328	4	18.628	663	55	1
XV	Průmysl chemický	5.177	614	230	45	332	31	9	1
XVI	Živnosti stavební	36.256	4.213	1.982	490	365	52	7	2
XVII	Živnosti grafické	2.599	569	243	54	292	30	11	.
XVIII	Závody pro dodáv. síly, topení, osvětl.	62	16	6	.	.	1	.	.
XIX	Průmysl kočovný	1.180	3	.	.	30	.	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	168.288	7.421	846	38	82 346	418	17	.
XXI	Obchody kočovné	11.039	24	.	.	7.733	3	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	1.415	138	18	.	133	3	.	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	17.136	672	94	15	645	14	1	.
XXIV	Živnosti dopravní	22.782	815	132	19	2·839	101	18	.
XXV	Živnosti zdravotnické	486	56	5	.	205	21	2	.

Z této tabulky seznáváme, že většina ženské podnikatelské činnosti seskupena je v několika málo třídách živnostenských (ne tak při mužských). Pozorujeme-li napřed nejmenší velikostní třídu, shledáváme, že v živnost. třídách XI. (Průmysl oděvnický, 87.241) a XX. (Obchody s pevným stan., 82.346) nachází se přes polovinu všech ženských majitelů. Ve velikostní třídě (6—20) má již jediný průmysl oděvnický víc než polovinu všech v této velikostní třídě se vyskytujících ženských majitelů. U mužů musíme však v téže velikostní třídě sečísti 5 živnost. tříd (a sice XI., XIII., XIV., XVI., XX.) než dosáhneme polovinu všech v této velikostní třídě se nacházejících mužů. V dalších velikostních třídách padá podíl žen značněji než u mužů. Tak vykazuje třída (21—100) již jen 426 ženských majitelů oproti 9404 mužským. Podíly jednotlivých živnost. tříd jsou však zde u žen stejnoměrněji rozděleny než ve třídě (6—20). Odečteme-li ony živnostenské třídy, ve kterých závody nejvyšší velikosti vůbec se nenacházejí (t. j. XIX. a XXI.), zbývá přece ještě 13 živnost. tříd, které vůbec ženské majitelé nevykazují. Vždyť v celku je jich pouze 42 oproti 2339 mužským! I zde vysvítá počtářsky přesně hospodářsky slabší postavení žen. Zajímavo ostatně jest, že v celém oddělení živností obchodních a dopravních není v závodech velikých (přes 100 osob) ani jediné ženy podnikatelky.

Následující tabulka 44. podává táž data v percentech.

Velikost číslic uvnitř jednotlivé živnostenské třídy pro veškeré 4 velikostní stupně přirozeně odvislá jest od konkrétních velikostních forem závodů v té které živnosti se vyskytujících. (Srovn. na př. Hutnictví při mužských.) Mimo právě uvedenou živnost. třídu vykazují veškeré ostatní třídy jak u mužů tak u žen přirozeně klesání kvoty majitelů při současném stoupání velikostní třídy.

Nyní percentujme uvnitř jednotlivých tříd velikostních na oboje pohlaví. (Bez ohledu na sčítací způsob.) [Tabulka 45.]

Na výšku čísel v nejmenší velikostní třídě má přirozeně průmysl domácký rozhodný vliv. Pozorujeme-li pak dále následující velikostní třídu (6—20 osob), shledáváme, že podnikatelský živel ženský vnikl do těchto živnostenských tříd mocněji (přes desetinu mužských podnikatelů): (Živnosti výrobní) Průmysl oděv-

Tab. 44.

Živnostenské třídy		Na 1000 se záv. listy nebo dot. pro dom. prac. sčítaných							
		mužských				ženských			
		činných majitelů připadají ve velikostní třídě							
Číslo	Pojmenování	1—5	6—20	21—100	přes 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**942**	**46**	**10**	**2**	**982**	**17**	**1**	**0**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**937**	**48**	**12**	**3**	**976**	**22**	**2**	**0**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**956**	**39**	**5**	**0**	**994**	**6**	**0**	.
I	Výroba prvotní	803	161	29	7	909	67	19	5
II	Hutnictví	83	334	83	500	1000	.	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	813	133	46	8	966	28	5	1
IV	Zpracování kovů	932	54	11	3	948	42	10	.
V	Stroje, přístroje, nástroje	940	39	17	4	843	114	32	11
VI	Zboží dřevěné, pletené	946	46	7	1	977	20	3	.
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	723	134	101	42	946	40	14	.
VIII	Zpracování koží, peří, srsti	917	59	19	5	950	44	5	1
IX	Průmysl textilní	965	17	11	7	995	4	1	0
X	Živnosti čalounické	934	63	3	.	970	30	.	.
XI	Průmysl oděvnický	974	24	2	0	972	27	1	0
XII	Průmysl papírnický	754	142	79	25	937	50	11	2
XIII	Prům. výroba potravin a požívatin	920	71	8	1	934	61	5	.
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	943	53	4	0	963	34	3	0
XV	Průmysl chemický	853	101	38	8	890	83	24	3
XVI	Živnosti stavební	845	98	46	11	857	122	17	4
XVII	Živnošti grafické	750	164	70	16	877	90	33	.
XVIII	Závody pro dodáv. síly, topení, osvětlování	738	191	71	.	.	1000	.	.
XIX	Průmysl kočovný	998	2	.	.	1000	.	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	953	42	5	0	995	5	0	.
XXI	Obchody kočovné	998	2	.	.	1000	0	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	901	88	11	.	978	22	.	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	957	38	5	0	977	21	2	.
XXIV	Živnosti dopravní	962	34	4	0	960	34	6	.
XXV	Živnosti zdravotnické	889	102	9	.	899	92	9	.

Tab. 45.

Živnostenské třídy		Na 1000 čin ných mužských majitelů uvnitř jednotlivých tříd připadá majitelů žensk. pohlaví			
Číslo	Pojmenování	1—5	6—20	21—100	přes 100
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**326**	**114**	**45**	**18**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**294**	**128**	**47**	**19**
XX-XXV	**Úhrn živn. obch. a dopravních**	**425**	**61**	**35**	.
I	Výroba prvotní	71	26	41	46
II	Hutnictví	1.000	.	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	309	54	31	33
IV	Zpracování kovů	45	35	38	.
V	Stroje, přístroje, nástroje	9	29	18	25
VI	Zboží dřevěné, pletené	76	33	31	.
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	814	187	83	.
VIII	Zpracování kožiš. peří, srsti	64	46	18	18
IX	Průmysl textilní	707	147	41	22
X	Živnosti čalounické	108	49	.	.
XI	Průmysl oděvnický	458	540	262	77
XII	Průmysl papírnický	502	144	55	34
XIII	Prům. výroba potravin a pož.	87	74	60	.
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	241	152	168	250
XV	Průmysl chemický	644	50	39	22
XVI	Živnosti stavební	10	12	4	4
XVII	Živnosti grafické	112	53	45	.
XVIII	Závody pro dod. síly, topení, osvětl.	.	62	.	.
XIX	Průmysl kočovný	25	.	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	489	57	20	.
XXI	Obchody kočovné	701	126	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťov.	94	22	.	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	38	21	11	.
XXIV	Živnosti dopravní	125	124	136	.
XXV	Živnosti zdravotnické	422	375	400	.

nický (XI.) — 540 —, Zboží z kaučuku, celluloidu (VII.) — 187 —, Živnost hostinská (XIV.) — 152 —, (Živnosti obchodní a dopravní) Živnosti zdravotnické (XXV.) — 375 —, Obchody kočovné (XXI.) — 126 —, Živnosti dopravní (XXIV.) — 124 —. Postoupíme-li k další velikostní třídě (21—100 osob), vykazují zde již jen následující živnosti přes desetinu mužských majitelů: pro živnosti výrobní: Průmysl oděvnický — 262 — a Živnost hostinská — 168 —, pro živnosti obchodní a dopravní: Živnosti zdravotnické — 400 — a dopravní — 136 —. V nejvyšší velikostní třídě máme pak již jen jedinou živnostenskou třídu přes 10% vykazující: Živnost hostinskou — 250 —. Zajímavo jest, že podíly ženských podnikatelů nikterak pravidelně neklesají se stoupající třídou velikostní. Máme v několika živnostech — srovn.

hlavně hostinskou a zdravotnickou! — v tomto ohledu stoupající tendenci podílů, z čehož lze usouditi, že ženské pohlaví aspoň zásadně nikterak se neleká větších forem podnikatelských.

V následující tabulce 46 uvádíme 28 důležitějších živnostenských d r u h ů t j. ony, které mají více než 2000 ženských majitelů. Upozorniti jest, že v této tabulce v sloupci „úhrn" obsaženy jsou též závody, které v čas sčítání přechodně nepracovaly, tak že v několika druzích nerovná se tento úhrn součtu jednotlivých čísel uvedených 4 velikostních tříd. (Nepracující závody nebyly totiž vpočtěny při depouillementu do jednotlivých velikostních tříd, nýbrž tvořily zvláštní třídu pro sebe.) Poslední dva sloupce podávají specialisaci dle způsobu sčítacího v absolutních číslicích, což důležito jest při posuzování nejmenší velikostní třídy.

Tab. 46.

Živnostenské třídy vykazující více než 2000 ženských majitelů (seřaděny dle počtu majitelů)		Počet ženských majitelů						
		v závodech s činnými osobami					v tom sčítané	
Číslo	Pojmenování	1—5	6—20	21—100	přes 100	úhrn	se závod. listy	s dotaz. pro domácí pracov.
168	Ženské šatstvo	34.188	1.470	73	2	35.745	18.627	17.118
302	Obchod s tržními potravin.	32.362	96	.	.	32.458	32.458	.
166	Výroba prádla	19.042	304	12	3	19.363	4.974	14.389
298	Obchod s ovocem a mlékem	17.244	31	.	.	17.280	17.280	.
181	Cídění prádla	15.293	284	11	.	15.588	3.390	12.198
218	Živnost hostinská	13.266	325	18	.	13.619	13.619	.
157	Zboží stávkové	12.998	38	4	.	13.041	1.105	11.936
159	Umělé vyšívání	12.624	73	4	.	12.705	895	11.810
158	Krajky	8.954	3	.	1	8.958	22	8.936
142	Tkaní bavlny	8.117	11	1	2	8.131	102	8.029
172	Rukavičkářství	7.302	27	5	.	7.334	148	7.186
292	Obchod se zbožím textilním	7.095	70	7	.	7.172	7.172	.
154	Jiné prýmky	6.917	46	11	.	6.974	95	6.879
306	Obchod tabákem a známkami	4.668	3	.	.	4.671	4.671	.
145	Tkaní lněných látek	4.220	16	1	.	4.238	83	4.155
313	Podomní obchod	4.148	1	.	.	4.150	4.150	.
217	Přechovávání cizinců	3.313	223	35	1	3.573	3.573	.
38	Ostatní raffinerie skla	3.133	14	.	.	3.149	70	3.079
141	Předení bavlny	2.944	7	2	1	2.954	12	2.942
107	Jiné pletené zboží	2.782	5	.	.	2.787	48	2.739
178	Živnost modistská	2.604	137	3	.	2.745	2.432	313
297	Zboží masné, uzené	2.734	7	.	.	2.744	2.744	.
149	Tkaní vlasů	2.669	9	.	.	2.678	43	2.635
193	Pekařství	2.216	154	8	.	2.379	1.891	488
285	Jiné zboží dřevěné	2.298	27	1	.	2.327	2.327	.
135	Předení ovčí vlny	2.159	1	3	.	2.163	7	2.156
36	Broušení skla	2.117	7	1	.	2.125	40	2.085
179	Umělé květiny	2.003	47	3	.	2.054	471	1.583

Zde jasně vysvítá veliká převaha nejmenší velikostní třídy. Jen 7 druhů vykazují ve třídě (6—20 osob) přes 100 majitelek.

Tab. 47. obsahuje relativní čísla.

Tab. 47.

Číslo	Živnostenské třídy vykazující více než 2000 ženských majitelů	Na 1000 majitelů žensk. pohlaví připadají na závody s . . . osobami				Na 100 majit. žensk. pohlaví připadají sčít. se	
	Pojmenování	1—5	6—20	21—100	přes 100	záv. listy	dot. pro dom. pr.
168	Ženské šatstvo	957	41	2	0	52·1	47·9
302	Obchod s tržními potravinami	997	3	.	.	100·0	.
166	Výroba prádla	983	16	1	0	25·7	74·3
298	Obchod s ovocem a mlékem	998	2	.	.	100·0	.
181	Cídění prádla	981	18	1	.	21·7	78·3
218	Živnost hostinská	975	24	1	.	100·0	.
157	Zboží stávkové	997	3	0	.	8·5	91·5
159	Umělé vyšívání	994	6	0	.	7·0	93·0
158	Krajky	1.000	0	.	0	0·2	99·8
142	Tkaní bavlny	998	2	0	0	1·3	98·7
172	Rukavičkářství	995	4	1	.	2·0	98·0
292	Obchod se zbožím textilním	989	10	1	.	100·0	.
154	Jiné prýmky	992	7	1	.	1·4	98·6
306	Obchod s tabákem a známkami	999	1	.	.	100·0	.
145	Tkaní lněných látek	996	4	0	.	2·0	98·0
313	Podomní obchod	1.000	0	.	.	100·0	.
217	Přechovávání cizinců	928	62	10	0	100·0	.
38	Ostatní raffinerie skla	996	4	.	.	2·2	97·8
141	Předení bavlny	997	2	1	0	0·4	99·6
107	Jiné pletené zboží	998	2	.	.	1·7	98·3
178	Živnost modistská	949	50	1	.	88·6	11·4
297	Zboží masné, uzené	997	3	.	.	100·0	.
140	Tkaní vlasu	997	3	.	.	1·6	98·4
193	Pekařství	932	65	3	.	79·5	20·5
285	Jiné zboží dřevěné	988	12	0	.	100·0	.
135	Předení ovčí vlny	998	1	1	.	0·3	99·7
36	Broušení skla	996	3	1	.	1·9	98·1
179	Umělé květiny	976	23	1	.	22·9	77·1

Zde zajímají nás hlavně dva poslední sloupce. Neb z těchto poznáváme, do jaké míry má hustěji se objevující domácký průmysl vliv na vzájemný poměr čísel v jednotlivých velikostních třídách. Poznáváme z nich dále, že zde máme seskupeny živno-

stenské druhy, ve kterých domácký průmysl jest buď velice značný (na př. č. 157, 107) nebo velmi nepatrný (na př. č. 178, 193). Pouze ve třídě na prvním místě uvedené (ženské šatstvo, která zároveň také absolutně obsahuje nejvíc ženských majitelů, 35.745) jsou si podíly majitelek v domáckém a jiném průmyslu přibližně stejny. Nesmíme ovšem zapomenouti, že máme zde několik druhů, při kterých domácký průmysl se vůbec nevyskytuje (veškeré živnosti obchodní a těmto příbuzná živnost hostinská). Abstrahujeme-li od těchto druhů, jest přirozeným následkem malého podílu domáckého průmyslu silnější obsazení větších velikostních tříd (na př. č. 178, 193; naproti tomu však č. 168!).

Následující tři tabulky jednají o zemích.

Tab. 48.

Země	Počet se záv. listy nebo dotazníky pro dom. prac. sčítaných							
	mužských				ženských			
	činných majitelů v závodech s .... činnými osobami							
	1—5	6—20	21—100	př. 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
Říše v celku	**896.568**	**43.672**	**9.404**	**2.339**	**292.430**	**4.975**	**426**	**42**
Dolní Rakousy ...	118.167	13.051	2.803	622	56.961	1.959	192	15
Horní Rakousy ..	29.338	1.233	346	63	5.483	119	16	.
Solnohrady	6.244	479	87	12	1.628	56	6	.
Štýrsko	35.387	1.871	428	93	8.753	180	13	.
Korutany	9.194	678	119	14	2.305	49	6	3
Krajina	15.919	570	76	18	5.055	62	7	.
Terst s okolím ...	6.317	949	150	14	4.416	106	7	3
Gorice a Gradiska	7.276	307	53	6	1.809	39	2	.
Istrije	7.062	413	34	4	1.895	35	.	.
Tyrolsko	31.196	1.669	233	39	7.741	154	16	.
Vorarlberk	7.926	333	109	21	6.658	32	3	.
Čechy	284.865	11.828	3.051	907	118.488	1.193	89	12
Morava	95.103	3.729	854	300	27.994	349	31	7
Slezsko	19.801	1.137	270	113	9.487	105	10	.
Halič	199.915	4.602	669	100	30.069	471	25	2
Bukovina	13.948	400	66	10	2.020	37	.	.
Dalmacie	8.910	423	56	3	1.668	29	3	.

Tab. 49.

Země	Na 1000 se záv. listy nebo dot. pro dom. prac. sčítaných							
	mužských				ženských			
	činných majitelů připadají na velikostní třídu							
	1—5	6—20	21—100	přes 100	1—5	6—20	21—100	přes 100
Říše v celku	**942**	**46**	**10**	**2**	**982**	**17**	**1**	**0**
Dolní Rakousy	878	97	21	4	964	33	3	0
Horní Rakousy	947	40	11	2	976	21	3	.
Solnohrady	915	70	13	2	963	33	4	.
Štýrsko	937	50	11	2	979	20	1	.
Korutany	919	68	12	1	975	21	3	1
Krajina	960	34	5	1	987	12	1	.
Terst s okolím	850	128	20	2	974	23	2	1
Gorice a Gradiska	952	40	7	1	978	21	1	.
Istrie	940	55	5	0	982	18	.	.
Tyrolsko	942	50	7	1	979	19	2	.
Vorarlberk	945	40	13	2	995	5	0	.
Čechy	948	39	10	3	989	10	1	0
Morava	951	37	9	3	987	12	1	0
Slezsko	929	53	13	5	988	11	1	.
Halič	974	23	3	0	984	15	1	.
Bukovina	967	28	5	0	982	18	.	.
Dalmacie	949	45	6	0	981	17	2	.

Pozorujme předem absolutní čísla ve třech největších třídách velikostních. Co se týče třídy (6—20 osob) shledáváme zajímavý úkaz, že Dolní Rakousy vykazují největší počet jak ženských tak mužských majitelů. Ani Čechy jich v tom ohledu nedosahují. Podobně vykazují Dolní Rakousy vyšší absolutní počet majitelek ve třídách (21—100 osob) a (přes 100 osob). Ve třídě (21—100 osob) nemají Istrie a Bukovina vůbec žádných ženských podnikatelů. V největší kategorii pak (přes 100 osob) vykazují již jen Dolní Rakousy (15), Čechy (12), Morava (7), Korutany (3), Trest s okolím (3) a Halič (2) ženských majitelů.

V tabulce 49 nalézáme percentuelní roztřídění obou pohlaví na jednotlivé velikostní kategorie. Slabší postavení ženského pohlaví v podnikavosti živnostenské jasně zde vysvítá: V nej-

menší velikostní třídě (1—5 osob) převládá naveskrz ve všech zemích percento ženských nad percentem mužů.

Ptejme se nyní na percentuelní poměr obou pohlaví v jednotlivých třídách velikostních. Na to odpovídá tabulka 50.

Tab. 50.

Země	Na 1000 se záv. listy nebo s dot. pro dom. pracov. sčítaných mužských majitelů připadají majitel. žensk. pohlaví ve velikostní třídě				Na 1000 se závod. listy nebo dot. pro dom. prac. sčítan. majitelek připadají	
					nad	pod
	1—5	6—20	21—100	přes 100	16 let staré	
Říše v celku	**326**	**114**	**45**	**19**	**990**	**10**
Dolní Rakousy	482	151	68	24	998	2
Horní Rakousy	187	97	47	.	1.000	.
Solnohrady	261	118	69	.	999	1
Štýrsko	247	96	30	.	1.000	0
Korutany	251	72	50	214	1.000	0
Krajina	330	109	92	.	990	10
Terst s okolím	699	112	47	214	999	1
Gorice a Gradiska	248	127	38	.	994	6
Istrije	268	85	.	.	997	3
Tyrolsko	248	92	69	.	996	4
Vorarlbersko	840	96	27	.	965	35
Čechy	416	101	29	13	983	17
Morava	294	93	36	23	988	12
Slezsko	479	92	37	.	991	9
Halič	150	102	37	20	995	5
Bukovina	146	93	.	.	1.000	0
Dalmacie	187	69	53	.	995	5

Zde nacházíme přirozeně opět verifikaci právě proneseného úsudku o slabším postavení ženského pohlaví; podíl žen padá ve všech zemích konstantně se stoupající velikostní třídou. Jednotlivé země vykazují však uvnitř téže velikostní třídy velice rozdílnou strukturu: Tak připadají ve velikostní třídě (1—5 osob) na 1000 mužských majitelů ve Vorarlbersku 840 ženských majitelů (domácí průmysl!), v Bukovině pouze 146. Víc než 300 žen mají Vorarlbersko, Terst s okolím (699), Dolní Rakousy (482), Slezsko (479), Čechy (416) a Krajina (330). Víc než 100 žen na 1000 mužů připadají ve velikostní třídě (5—20 osob) v Dolních Rakousích (151), Gorici a Grad. (127), Solnohradsku (118), Terstu

s okolím (112), Krajině (109) a Haliči (102). Ve velikostní třídě (21—100 osob) nedosahuje podíl žen v žádné zemi 10% mužů. Největší podíly mají Krajina (92), Solnohradsko (69), Tyrolsko (69) a Dolní Rakousy (68), nejmenší (mimo Istriji a Bukovinu, které vůbec žádné ženy-majitelky v této velikostní třídě nevykazují) Vorarlbersko (27) a Čechy (29). V největší třídě velikostní jsou pozoruhodny vysoké podíly Korutan (214; absolutně ovšem jen 3) a Terstu s okolím (214; absolutně 3).

Tabulka naše obsahuje v posledních dvou sloupcích percentuaci dle stáří žen-majitelek. Tato data sluší srovnati s tabulkami v následujícím odstavci *C*.

C) Postavení žen v kombinaci s jich stavem civilním a stářím.

Je-li již jakákoliv činnost žen v živnostenských závodech pro nevdané jakýmsi ekvivalentem za zaopatření ve sňatku v hospodářském smyslu, jest tím ještě více činnost ženy jako samostatné podnikatelky v živnostenském závodu. Zde musíme tedy otázku po samostatném, podnikatelském postavení ženy kombinovati s otázkou: vdaná či svobodná?

Co týče se jednotlivých živnostenských tříd, podávají se nám absolutní a relativní data v tab. 51.

Výslovně upozorniti sluší zde opět, že z technických důvodů jest nám zde jednati toliko s osobami se závodními listy sčítanými.

Z naší tabulky seznáváme, jak nápadným způsobem převládají vdané ženy nad svobodnými. (Mužský vliv při samostatném řízení závodu? Aspoň částečně vysvětluje tento úkaz též okolnost, že v celku vdané ženy bývají starší svobodných, že tudíž ony bez ohledu, jsou-li vdané činné, lépe hodí se k samostatné podnikatelské činnosti než tyto.). Toliko v jedné živnostenské třídě (Průmysl oděvnický) dosahují svobodné ženy podílu 30%. Celá řada tříd jest pak, ve kterých podíly svobodných klesají pod 10%. Zajímavo jest též, že podíl svobodných jest při živnostech obchodních a dopravních mnohem menší než při živnostech výrobních. Poznatky z této tabulky čerpané sluší však srovnati s daty, která vykazuje tabulka 25. na str. 188. Tu jest především vzhledem k právě uvedenému poměru mezi živnostmi

Tab. 51.

Živnostenské třídy		Počet se závod. listy sčítaných činných majitelů žen. pohlaví			Na 1000 těchto ženských majitelů připadají		
			svobodné			svobodné	
Číslo	Pojmenování	vdané	nad 16 let	pod	vdané	nad 16 let	pod
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**131.178**	**27.581**	**41**	**826**	**174**	**0**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**47.909**	**16.344**	**20**	**746**	**254**	**0**
XX-XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**83.269**	**11.237**	**21**	**881**	**119**	**0**
I	Výroba prvotní	322	38	4	885	104	11
II	Hutnictví	1	.	.	1.000	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	484	53	.	901	99	.
IV	Zpracování kovů	541	37	1	934	64	2
V	Stroje, přístroje, nástroje	204	16	.	927	73	.
VI	Zboží dřevěné, pletené	713	49	.	936	64	.
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	17	.	.	1.000	.	.
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	256	19	.	931	69	.
IX	Průmysl textilní	2.064	751	2	733	266	1
X	Živnosti čalounické	90	11	.	891	109	.
XI	Průmysl oděvnický	20.085	12.369	2	619	381	0
XII	Průmysl papírnický	235	28	.	894	106	.
XIII	Průmyslová výroba potravin a požitatin	4.901	642	2	884	116	0
XIV	Živnost hostinská a výčep.	17.130	2.222	7	885	115	0
XV	Průmysl chemický	285	37	2	880	114	6
XVI	Živnosti stavební	384	23	.	943	57	.
XVII	Živnosti grafické	171	44	.	795	205	.
XVIII	Závody pro dodávání síly,						
XIX	topení, osvětlování	1	.	.	1.000	.	.
	Průmysl kočovný	25	5	.	833	167	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	72.896	9.884	19	881	119	0
XXI	Obchody kočovné	6.864	874	1	887	113	0
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	127	9	.	934	66	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	556	103	1	842	156	2
XXIV	Živnosti dopravní	2.633	328	.	889	111	.
XXV	Živnosti zdravotnické	193	39	.	832	168	.

výrobními a obchodními připomenouti, že poměr svobodných ku vdaným činným ženám (bez ohledu, jsou-li majiteli čili nic) v obou skupinách jest tento: živnosti výrobní: 59·6 : 40·4, živnosti obchodní 28·7 : 71·3.

Nyní všimněme si jednotlivých zemí.

Tab. 52.

Země	Počet se závodn. listy sčítaných činných majitelů ženského pohlaví			Na 1000 těchto ženských majitelů připadají		
	vdané	svobodné		vdané	svobodné	
		přes 16 let	pod 16 let		nad 16 let	pod 16 let
Říše v celku	**131.178**	**27.581**	**41**	**826**	**174**	**0**
Dolní Rakousy	30.002	5.277	1	850	150	0
Horní Rakousy	3.515	1.343	.	724	276	.
Solnohrady	1.263	337	1	789	210	1
Štýrsko	5.356	1.948	.	733	267	.
Korutany	1.496	650	1	697	303	0
Krajina	2.043	1.018	4	667	332	1
Terst s okolím	1.460	144	.	910	90	.
Gorice a Gradiska	926	245	4	788	208	4
Istrije	1.337	167	.	889	111	.
Tyrolsko	3.157	1.503	5	677	322	1
Vorarlbersko	686	374	.	647	353	.
Čechy	41.517	8.663	5	827	173	0
Morava	12.221	2.756	12	816	183	1
Slezsko	2.777	839	1	768	232	0
Halič	20.984	1.959	6	915	85	0
Bukovina	1.570	246	.	865	135	.
Dalmacie	868	112	1	885	114	1

Zde máme dost značné různosti. Největší podíl svobodných — přes 30% — mají: Vorarlbersko (353), Krajina (332), Tyrolsko (322) a Korutany (303). Nejmenší pak — ani 10% — Halič (85) a Terst s okolím (90).

I zde srovnejme tyto výsledky s všeobecnějšími daty z předešlých tabulek (tab. 27.). Halič má největší podíl vdaných žen vůbec (68·0% všech činných žen). Z řady zemí, které vykazují nejmenší procento vdaných žen (na str. 191), nacházíme Krajinu a Korutany i v hořejším výpočtu zemí s největším podílem svobodných majitelek.

Nyní ptejme se ještě, kolik mladistvých žen (méně než 16 let starých), zaujímají samostatné, podnikatelské postavení v živnostech.

Následující 2 tabulky podávají kombinaci postavení se stářím. Zároveň provedena jest specialisace dle způsobu sčítacího, z čehož vysvítá opět, že doménou ženské podnikatelské činnosti v živnostech jest domácí průmysl.

Živnostenské třídy		Počet přes 16 let starých činných majitelů					
		vůbec		se závodními listy		s dotazníkem pro domácké pracovníky	
		sčítaných					
Číslo	Pojmenování	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**952.289**	**294.935**	**735.149**	**158.759**	**217.140**	**136.176**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**720.654**	**200.429**	**503.514**	**64.253**	**217.140**	**136.176**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravních**	**231.635**	**94.506**	**231.635**	**94.506**	.	.
I	Výroba prvotní	5.975	372	5.816	360	159	12
II	Hutnictví	12	1	12	1	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	22.770	5.810	14.442	537	8.328	5.273
IV	Zpracování kovů	58.231	2.501	47.928	578	10.303	1.923
V	Stroje, přístroje, nástroje	28.996	281	22.937	220	6.059	61
VI	Zboží dřevěné, pletené	82.326	5.953	53.140	762	29.186	5.191
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	119	74	100	17	19	57
VIII	Zpracování kožní, peří, srsti	12.115	747	10.196	275	1.919	472
IX	Průmysl textilní	100.378	66.991	15.444	2.815	84.934	64.175
X	Živnosti čalounické	2.242	232	2.111	101	131	131
XI	Průmysl oděvnický	195.342	89.346	133.119	32.454	62.223	56.892
XII	Průmysl papírnický	3.482	1.398	3.096	263	386	1.135
XIII	Průmyslová výroba potravin a poživatin	72.754	6.211	71.255	5.543	1.499	668
XIII	Živnost hostinská a výčepnická	82.112	19.352	82.112	19.352	.	.
XV	Průmysl chemický	6.095	372	5.648	322	447	50
XVI	Živnosti stavební	42.975	427	31.755	407	11.220	20
XVII	Živnosti grafické	3.463	331	3.136	215	327	116
XVIII	Závody pro dodávání síly, topení, osvětlování	84	1	84	1	.	.
XIX	Průmysl kočovný	1.183	30	1.183	30	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	176.654	82.780	176.654	82.780	.	.
XXI	Obchody kočovné	11.091	7.738	11.091	7.738	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	1.571	136	1.571	136	.	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	17.924	659	17.924	659	.	.
XXIV	Živnosti dopravní	23.841	2.961	23.841	2.961	.	.
XXV	Živnosti zdravotnické	554	232	554	232	.	.

Tab. 54.

Živnostenské třídy		Počet méně než 16 let starých činných majitelů					
		vůbec		se záv. listy		s dotazn. pro dom. pracovn.	
				sčítaných			
Číslo	Pojmenování	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
I—XXV	**Úhrn všech živností**	**894**	**3.039**	**189**	**41**	**705**	**2.998**
I—XIX	**Úhrn živností výrobních**	**809**	**3.018**	**104**	**20**	**705**	**2.998**
XX—XXV	**Úhrn živností obchodních a dopravn.**	**85**	**21**	**85**	**21**	.	.
I	Výroba prvotní	3	4	2	4	1	.
II	Hutnictví	.	.	.	.	.	.
III	Průmysl kamenný a sklářský	63	132	2	.	61	132
IV	Zpracování kovu	50	68	7	1	43	67
V	Stroje, přístroje, nástroje	11	.	3	.	8	.
VI	Zboží dřevěné, pletené	84	164	.	.	84	164
VII	Zboží z kaučuku, celluloidu	.	.	.	.	.	.
VIII	Zpracování kůží, peří, srsti	6	3	3	.	3	3
IX	Průmysl textilní	426	2.140	4	2	422	2.138
X	Živnosti čalounické	.	.	.	.	.	.
XI	Průmysl oděvnický	96	484	22	2	74	482
XII	Průmysl papírnický	3	10	1	.	2	10
XIII	Prům. výroba potravin a požívatin	24	2	22	2	2	.
XIV	Živnost hostinská a výčepnická	29	7	29	7	.	.
XV	Průmysl chemický	1	2	.	2	1	.
XVI	Živnosti stavební	9	.	5	.	4	.
XVII	Živnosti grafické	3	2	3	.	.	2
XVIII	Záv. pro dodáv. síly, topení, osvětl.	.	.	.	.	.	.
XIX	Průmysl kočovný	1	.	1	.	.	.
XX	Obchody s pevným stanovištěm	77	19	77	19	.	.
XXI	Obchody kočovné	3	1	3	1	.	.
XXII	Peněžnictví, úvěrnictví, pojišťování	.	.	.	.	.	.
XXIII	Pomocné živnosti obchodní	.	1	.	1	.	.
XXIV	Živnosti dopravní	5	.	5	.	.	.
XXV	Živnosti zdravotnické	.	.	.	.	.	.

Pozorujeme-li předem dorostlé majitele, seznáváme mnohem větší rozdíl mezi počtem mužů a žen v závodech se závodními listy sčítaných než v průmyslu domáckém. V tom ohledu bylo by na př. poukázati na třídy: Průmysl kamenný a sklářský (III.), Zpracování kovů (IV.), Zboží dřevěné, pletené (VI.) a průmysl oděvnický (XI.). Naproti tomu shledáváme, že co do průmyslu domáckého ve třídách Průmysl textilní (IX.) a oděvnický (XI.) počet ženských majitelů přibližuje se značně počtu mužských. Co týče se pak majitelů v mladistvém věku (pod 16 let), jest tento úkaz všeobecně pokládati za singularitu. Máme zde v celé říši 3933 mladistvých podnikatelů, kdežto v celku bylo napočteno

1,251157 činných majitelů. Velice zajímavo jest však, že při mladistvých majitelích převládá značně ženské pohlaví (3039 žen oproti 894 mužů). Zde opět rozhoduje domácký průmysl. Máme zde totiž 2998 žen oproti 705 mužů, kdežto v závodech se závodními listy sčítaných převládá mužské pohlaví (189 mužů, 41 žen).

Přihlédneme-li k jednotlivým živnostenským třídám, shledáme, že ve 3 třídách (Průmysl kamenný a sklářský, textilní a oděvnický) vykazují ženy dvakrát tolik majitelů než mužů (nehledě k způsobu sčítacímu). Zajímavá jsou též data ohledně průmyslu domáckého. V tom ohledu jest upozorniti opět na tři právě uvedené třídy.

Pro úplnost uvádíme právě dle živnostenských tříd projednanou specialisaci v následujících dvou tabulkách dle zemí. I zde rozeznáváme mezi obojím způsobem sčítacím.

Tab. 55.

Země	Počet činných majitelů nad 16 let starých					
	úhrn		se záv. listy sčítaných		s dotazníkem pro dom. pracov.	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Říše v celku	**952.289**	**294.935**	**735.149**	**158.759**	**217.140**	**136.176**
Dolní Rakousy	134.647	59.021	119.592	35.279	15.055	23.742
Horní Rakousy	31.023	5.621	29.765	4.858	1.258	763
Solnohrady	6.837	1.689	6.782	1.600	55	89
Štýrsko	37.856	8.951	35.125	7.304	2.731	1.647
Korutany	10.028	2.367	9.773	2.146	255	221
Krajina	16.623	5.077	13.648	3.061	2.975	2.016
Terst s okolím	7.434	4.529	6.054	1.604	1.380	2.925
Gorice a Gradiska	7.647	1.842	5.725	1.171	1.922	671
Istrije	7.506	1.924	6.974	1.504	532	420
Tyrolsko	33.201	7.885	29.290	4.660	3.911	3.225
Vorarlbersko	8.415	6.466	8.113	1.060	302	5.406
Čechy	300.559	117.812	220.942	50.180	79.617	67.632
Morava	100.072	28.066	71.951	14.977	28.121	13.089
Slezsko	21.318	9.512	16.848	3.616	4.470	5.896
Halič	205.309	30.424	132.312	22.943	72.997	7.481
Bukovina	14.426	2.057	13.461	1.816	965	241
Dalmacie	9.388	1.692	8.794	980	594	712

Co se týče průmyslu domáckého, shledáváme, že v 7 zemích ženské převládají (Dolní Rakousy, Solnohradsko, Korutany, Terst s okolím, Vorarlbersko, Slezsko, Dalmacie). Při tom všimněme si hlavně velkého rozdílu ve Vorarlbersku (5406 žen oproti 302 mužům)! Opak toho shledáváme v Horních Rakousích (1258 mužů,

763 žen), Gorici a Grad. (1922 mužů, 671 žen) a hlavně v Haliči (72.997 mužů, 7481 žen). Víc v domáckém průmyslu činných majitelek než v jinakém průmyslu sčítaných vykazují Terst s okolím, Vorarlbersko, Čechy a Slezsko. Naproti tomu není ovšem zemí, kde by byla podobná převaha ohledně mužského pohlaví.

Následující tabulka podává konečně territoriální roztřídění mladistvých majitelů dle pohlaví.

Tab. 56.

Země	Počet činných majitelů pod 16 let starých					
	úhrn		se záv. listy sčítaných		s dot. pro dom. prac. sčítaných	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Říše v celku	**894**	**3.039**	**189**	**41**	**705**	**2 998**
Dolní Rakousy	34	111	6	1	28	110
Horní Rakousy	7	.	2	.	5	.
Solnohrady	.	1	.	1	.	.
Štýrsko	7	3	2	.	5	3
Korutany	1	1	1	1	.	.
Krajina	9	50	7	4	2	46
Terst s okolím	3	3	3	.	.	3
Gorice a Grad.	7	11	5	4	2	7
Istrije	11	6	10	.	1	6
Tyrolsko	31	34	20	5	11	29
Vorarlbersko	5	232	1	.	4	232
Čechy	428	1.995	29	5	399	1 990
Morava	125	332	58	12	67	320
Slezsko	12	90	2	1	10	89
Halič	207	161	36	6	171	155
Bukovina	1	1	1	.	.	1
Dalmacie	6	8	6	1	.	7

V Povšechné srovnání výsledků rakouského sčítání živnostenských závodů z roku 1902 s výsledky sčítání povolání a živností v Německu ze dne 14./VI. 1895.

Analytické zpracování výsledků německého sčítání živností z roku 1895 nalézáme ve 119. svazku německé úřední publikace „Statistik des Deutschen Reiches". Dost obšírné srovnání povšechných výsledků tohoto sčítání s naší statistikou živnostenských závodů provedl *Schiff* v cit. již článku „Die Ergebnisse

der gewerblichen Betriebszählung" (srovn. Stat. Monatschrift. II. a III. sešit ročníku XIII., str. 74—87). Tam také poukázáno na to, jakých změn klassifikace živností (na jednotlivé oddělení, skupiny, třídy, druhy) bylo třeba, aby výsledky staly srovnatelnými. Zde budiž podotknuto pouze této: jednotlivé rakouské a německé živnostenské třídy jakož i souhrn jich nedají se, tak jak jsou, srovnati. Co se týče souhrnu, musí býti tento pro Německo poněkud súžen, aby odpovídal obsahově rakouskému, jelikož v Německu byla sčítána některá zaměstnání, která v Rakousku byla vynechána (na př. malíři, sochaři, městské dráhy atd.). Jednotlivé třídy živnostenské byly shrnuty v 17 živnostenských skupin (Gewerbegruppen). Analogickým postupem byly pak shrnuty jednotlivé živnostenské druhy v 55 živnostenských odvětví (Gewerbezweige). Ohledně těchto skupin a odvětví bylo pak provedeno srovnání výsledků obou sčítání. V citovaném článku (str. 75 a 81) jsou tyto skupiny a odvětví a těmto odpovídající posice rakouské a německé v synoptické tabulce sestaveny.

Srovnání *Schiffovo* nepodává však specialisaci dle pohlaví. Právě tato specialisace jest však úkolem této kapitoly. Než však přistoupíme k tomuto úkolu, buďtež zde citována následující nejvšeobecnější data.

		Počet živnostenských		Počet zemědělských	
		závodů	osob	závodů	osob
absolutně	v Rakousku . .	1,408.548	4,042.351	2,856.348	9,070.668
	v Německu	3,651.695	10,149.796	5,558.317	17,815.187
%	v Rakousku . .	33·0	30·8	67·0	69·2
	v Německu . . .	39·6	36·3	60·4	63·7

Srovnávajíce tyto číslice nesmíme však zapomenouti, že máme zde 7 let časové difference. Jsou tudíž německá absolutní data naveskrz menší, než by byla, kdybychom mohli srovnávati oboje sčítání na základě roku 1902.

Již z právě uvedených percentuálních číslic poznáváme silnější industrialisaci Německa oproti Rakousku. Ze 100 závodů vůbec jest v Rakousku pouze 33 průmyslových, 67 zemědělských, kdežto v Německu platí již v roku 1895 proporce 39·6 : 60·4. Avšak tato data jsou odvislá od konkretních velikostních forem průmyslových a zemědělských závodů v obou říších; proto jest instruktivnější

Živnostenské skupiny	Počet činných					
	osob		mužů		žen	
	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.
Úhrn všech živností	**4,042.351**	**10,149.796**	**2,981.473**	**7,811.553**	**1,060.878**	**2,338.243**
Úhrn živností výrobních	**3,330.457**	**8,588.918**	**2,491.338**	**6,661.946**	**839.119**	**1,926.972**
Úhrn živností obchodních a dopravních	**711.894**	**1,560.878**	**490.135**	**1,149.607**	**221.759**	**411.271**
Výroba prvotní	175.482	480.595	164.579	451.159	10.903	29.436
Hutnictví, kovy	270.036	802.175	248.702	752.736	21.334	49.439
Průmysl kamenný, sklářský	235.983	571.526	192.671	519.084	43.312	52.442
Výroba strojů, přístrojů, nástrojů	173.270	561.577	169.761	548.770	3.509	12.807
Zboží dřevěné, kaučukové	247.180	582.825	222.868	554.220	24.312	28.605
Průmyslové zpracování kožiš, srsti	44.750	143.656	40.780	131.693	3.970	11.963
Průmysl textilní	548.975	991.894	278.645	530.674	270.330	461.220
Průmysl oděvnický	539.666	1,392.673	354.539	774.195	185.127	618.478
Průmysl papírnický	55.725	152.577	35.681	104.827	20.044	47.750
Prům. výroba potravin a požitavin	332.006	946.723	255.782	740.864	76.224	205.859
Živnost hostinská a výčepnická	283.713	578.673	138.639	227.923	145.074	350.750
Průmysl chemický	56.514	186.045	46.068	161.629	10.446	24.416
Živnosti stavební	322.282	1,032.341	305.642	1,021.828	16.640	10.513
Živnosti grafické	37.244	130.702	30.289	107.378	6.955	21.324
Obchod s pevným stanovištěm	564.833	1,175.741	352.499	784.402	212.334	391.339
Peněžnictví atd.	69.022	153.951	65.256	149.911	3.766	4.040
Živnosti dopravní	78.039	231.186	72.380	215.294	5.659	15.892

srovnání průmyslně a zemědělsky činných o s o b. I toto skýtá však podobný obraz: Ze 100 činných osob jsou v Rakousku pouze 30·8 živnostensky, 69·2 zemědělsky, v Německu však 36·3 živnostensky a pouze 63·7 zemědělsky činnými.

Předcházející tabulka č. 58 skýtá srovnání pro zmíněných 17 živnostenských skupin.

Poznamenati sluší, že tabulka vykazuje malou nepřesnost, která však vzhledem k velikosti absolutních čísel nikterak nepadá na váhu. V posledních dvou sloupcích (osoby) obsaženy jsou totiž též takové osoby, které byly zaměstnány v závodech, v čas sčítání přechodně nepracujících; kdežto v posledních dvou sloupcích (ženy) jsou obsaženy pouze ony ženy, které zaměstnány byly v závodech v čas sčítání pracujících. Počet mužů byl pak získán subtrakcí z obou prvuvedených dat.

Srovnáme-li data pro obě říše, shledáváme, že položky pro Německo jsou ve všech skupinách pro oboje pohlaví značně vyšší. Není tedy ani jedné skupiny živnostenské, ve které by industrialisace Rakouska dosahovala stupeň Německa.

Tab. 59. podává percentuelní roztřídění p r ů m y s l o v ě činných osob na jednotlivé skupiny živností v ý r o b n í c h.

Tab. 59.

	Živnostenské skupiny	Z 1000 průmyslově činných					
		osob		mužů		žen	
		jsou činní ve vedle uvedené skupině v					
		Rak.	Něm	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.
1	Výroba prvotní	53	56	66	68	13	15
2	Hutnictví, kovy	81	94	100	114	25	26
3	Průmysl kamenný, sklářský	71	67	78	78	52	27
4	Výroba strojů, přístr., nástr.	52	65	68	83	4	7
5	Zboží dřevěné, kaučuk	74	68	90	84	29	15
6	Prům. zprac. koží, srstí	13	17	16	20	5	6
7	Průmysl textilní	165	116	112	80	323	240
8	Průmysl oděvnický	163	163	143	117	221	321
9	Průmysl papírnický	17	18	14	16	24	25
10	Prům. výr. potravin a požív.	100	111	103	112	91	107
11	Živn. hostinská a výčepnická	86	67	56	34	173	182
12	Průmysl chemický	17	22	19	24	12	13
13	Živnosti stavební.....	97	121	123	154	20	5
14	Živnosti grafické	11	15	12	16	8	11

Data pro obě říše jsou dost podobná. Tak shledáváme co do činných o s o b v obou říších značnou agglomeraci na př. ve

skupinách č. 7, 8, 10 a 13. Podobně má se to, přihlížíme-li ku každému pohlaví zvlášť. Při ženách shledáváme v obou říších několikráte již vzpomenuté méně stejnoměrné rozdělení na jednotlivé skupiny než při mužích. Více než polovinu všech živnostensky činných žen vykazují v obou říších již jediné dvě skupiny: Průmysl textilní a oděvnický.

Tab. 60. vykazuje totéž percentuelní roztřídění co do živností obchodních a dopravních.

Tab. 60.

Živnostenské skupiny	Z 1000 v živnostech obchodních a dopr. činných					
	osob		mužů		žen	
	jsou činní ve vedle uvedené skupině v					
	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.
Obchod s pevným stanovištěm.	793	753	719	682	957	952
Peněžnictví atd.	97	99	133	131	17	10
Živnosti dopravní	110	148	148	187	26	38

V posledních dvou tabulkách č. 61 a 62 provedena konečně specialisace ženské práce dle velikosti závodů.

Tab. 61.

	Živnostenské skupiny	Počet činných žen v závodech s					
		1—5		6—20		přes 20	
		činnými osobami v					
		Rak.	Něm.	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.
	Úhrn všech živností	**631.678**	**1.324.453**	**95.571**	**272.830**	**333.629**	**740.920**
	Úhrn živn. výrobních	**428.152**	**983.484**	**84.115**	**227.480**	**326.852**	**716.008**
	Úhrn živn. obchodních a dopravních	**203.526**	**340.969**	**11.456**	**45.390**	**6.777**	**24.912**
1	Výroba prvotní	1.916	10.689	601	6.175	8.380	12.572
2	Hutnictví, kovy	4.793	4.627	2.346	5.570	14.195	39.242
3	Prům. kamenný, sklářský	11.735	3.703	6.568	6.539	25.009	42.140
4	Výr. strojů, př., nástr.	727	2.204	365	1.511	2.417	9.092
5	Zboží dřevěné, kaučuk	13.171	11.176	2.175	4.011	8.966	13.418
6	Prům. zprac. kožní, srstí.	1.414	2.718	712	2.005	1.844	7.240
7	Průmysl textilní	113.197	106.662	8.915	24.788	148.218	329.770
8	Průmysl oděvnický	135.512	478.589	27.000	67.704	22.615	72.185
9	Průmysl papírnický	2.270	3.726	2.711	6.848	15.063	37.176
10	Prům. výr. potr. a pož.	23.374	80.749	7.316	31.578	45.534	93.532
11	Živn. hostinská a výč.	116.837	273.450	21.758	62.005	6.479	15.295
12	Průmysl chemický	1.018	2.085	1.057	3.272	8.371	19.039
13	Živnosti stavební	949	1.010	1.252	978	14.439	8.525
14	Živnosti grafické	714	1.469	1.162	3.750	5.079	16.105
15	Obch. s pevn. stanov.	190.826	325.345	10.266	43.280	5.242	22.714
16	Peněžnictví atd.	1.916	2.580	687	721	1.163	739
17	Živnosti dopravní	4.784	13.044	503	1.389	372	1.459

Tab. 62.

	Živnostenské skupiny	Z 1000 činných žen jsou činné v závodech s					
		1—5		6—20		přes 20	
		činnými osobami v					
		Rak.	Něm.	Rak.	Něm.	Rak.	Něm.
	Úhrn všech živností	**596**	**566**	**90**	**117**	**314**	**317**
	Úhrn živností obchodních a dopravních	**510**	**510**	**100**	**118**	**390**	**372**
	Úhrn živností výrobních	**918**	**829**	**52**	**110**	**30**	**61**
1	Výroba prvotní	176	363	55	210	769	427
2	Hutnictví, kovy	225	93	110	113	665	794
3	Průmysl kamenný, sklářský	271	72	152	125	577	803
4	Výroba strojů, přístrojů, nástrojů	65	173	104	118	831	709
5	Zboží dřevěné, kaučukové	542	391	89	140	369	469
6	Průmyslové zpracování kože, srstí	356	228	180	168	464	604
7	Průmysl textilní	418	231	33	54	549	715
8	Průmysl oděvnický	732	774	146	109	122	117
9	Průmysl papírnický	113	78	135	143	752	779
10	Prům. výroba potravin a požívatin	307	393	96	153	597	454
11	Živnost hostinská a výčepnická	805	779	150	177	45	44
12	Průmysl chemický	98	85	101	134	801	781
13	Živnosti stavební	57	96	75	93	868	811
14	Živnosti grafické	103	69	167	176	730	755
15	Obchod s pevným stanovištěm	927	831	48	111	25	58
16	Peněžnictví atd.	508	639	183	178	309	183
17	Živnosti dopravní	845	821	89	87	66	92

Zde jest výška jednotlivých dat přirozeně odvislá od skutečné velikostní struktury závodů v té které živnostenské skupině.

O právní platnosti konstitucí císařů římských.

Přednáška, kterou měl při slavnostní installaci na rektora české university Karlo-Ferdinandovy v Praze dne 7. listopadu 1908 prof. dr. *Leopold Heyrovský*.

Stará zvyklost akademická ukládá nastupujícímu rektorovi, aby přejímaje nový úřad, uvedl sebe v něj vědeckou přednáškou. Plně tuto povinnost, vzal jsem si předmět své inaugurační přednášky z oboru, který zastávám, z vědy o právu římském.

Na vývoj římského práva, tohoto nejsamostatnějšího, nejdokonalejšího výtvoru duševního Římanů, působili vedle jiných různých organu pravotvorných také císařové římští svými nařízeními a zákony, a lze právem říci, že toto zasahování císařské moci ve tvorbu práva druží se důstojně k ostatním skvělým činům zákonodárství římského. Teprve jím došla universalní povaha práva římského plného svého rozvoje a dostalo se právu tomuto oné poslední podoby, ve které stalo se zákonem doby moderní. Zvoliv si za úkol promluviti o právní platnosti konstitucí císařů římských, omezuji se při tom hlavně na *constitutiones* staršího řádu císařského. Nebo jako římská ústava císařská měla dva stupně dějinného vývoje, císařství republikánské neboli principat a monarchii absolutnou, mají též *constitutiones principum* první doby podstatně jinou povahu nežli zákony císařů absolutných.

Jak poslední majitel neomezené moci ústavodárné, propůjčené r. 43 př. Kr. triumvirum *rei publicae constituendae*, Octavianus neboli, jak tehdy se zval officielně, *imperator Caesar divi Iuli filius* sám pojímal přetvoření ústavy státní, které skoncoval v lednu 27 př. K., seznáváme z vlastní zprávy jeho, kterou podal na sklonku svého dlouhého života potomstvu o tom, co, plně své politické poslání, byl vykonal velikého a dobrého (*index rerum a se gestarum*) a kázal v poslední své vůli, by byla zvěčněna v nápisu, zdobícím mausoleum jeho. V tomto pamětním spise,

zachovaném opisem v t. zv. *monumentum Ancyranum*,[1]) zakladatel římského císařství prohlašuje reorganisaci řádů ústavních, kterou uvedl v život, složiv onen mimořádný vrchní konstitující úřad triumvira, za vrácení nejvyšší moci senatu a lidu. Praví: *In consulatu sexto et septimo b(ella ubi civil)ia extinxeram, per consensum universorum (potitus rerum omn)ium, rem publicam ex mea potestate in senat(us populique Romani a)rbitrium transtuli* (VI. 13—15). Hlasy soudobé mluví o *restituta res publica* a označuje se původce této obnovy ústavy republikánské jako *populi Romani vindex*. Vděčný senát přiznal jemu za skutek ten čestné příjmí *Augustus* (řecky *Σεβαστός*, naše velebný, posvátný), předčící nad všecka *cognomina*, udělená kdy vynikajícím občanům. Zakladatel římského císařství, připojiv příjmí toto, pod nímž jakožto jménem osobním zapsán jest v dějinách lidstva, k posavadnímu pojmenování svému, doplnil je v onen hrdý název *imperator Caesar Augustus*, jejž přejímali nástupcové jeho, uvazujíce se v nejvyšší moc nad říší světovou.

Názor, podle něhož Augustem byla r. 27 př. K *restituta respublica*, podává právní konstrukci nového státního útvaru, vyznačujícího se tím, že v čele státu stojí *princeps*, t. j. první mezi všemi občany jako vládce doživotní, vynikající svou mocí nad všecky ostatní organy státní, formalně zcela správně. Ústava Augustova není provedením onoho pronikavého, všestranného státního převratu, jak jej měl na mysli ten, jehož byl dědicem a slul synem. Nesleduje velkého svého předchůdce, božského Caesara, v zamýšleném od tohoto úplném a zjevném odtržení od názorů a tradic republikánských, nýbrž vystihnuv s chladnou rozvahou a obezřetností v pravdě státnickou meze toho, co za daných okolností bylo možné a dosažitelné, Augustus *divi filius* navázal novoty své těsně na ústavní řády starší. Základní formy ústavy republikánské byly podrženy. Vrchním majitelem

[1]) Mommsen, Res gestae divi Augusti ex monumentis Ancyrano et Apolloniensi, 2. vyd. 1883. O povaze a účelu dotčené památky, této „královny mezi římskými inskripcemi latinskými", jakož i o době, kdy Augustus spis ten složil, mínění se velice rozcházejí. Srv. Mommsen Historische Zeitschr., sv. 57. (1887), str. 385 násl. Kornemann, Beiträge zur alten Geschichte, sv. 2. (1902), str. 141 násl., sv. 3. (1903) str. 74 násl., sv. 4. (1904), str. 89 násl.

státní výsosti zůstal i na dále *populus Romanus*. Zaveden byl zase státní regiment senatu, ovšem ne více výlučný, jakým byl v posledních dobách republiky, nýbrž omezený konkurující mocí císařskou, a byly zachovány dřívější kompetence magistratů, povolaných k opatření potřeb státních přímo od hromad občanských. „*Restituta vis legibus, iudiciis auctoritas, senatui maiestas, imperium magistratuum ad pristinum redactum modum, prisca illa et antiqua rei publicae forma revocata*", jak praví vrstevník Augustův Velleius (2, 89). Hledíc k tomu, že vedle nového panovníka bylo postavení koordinované ve správě státní vyhraženo senátu, bylo případně pověděno, že nový řád nelze s hlediska státoprávního označiti nikterak jako monarchii, ani ne jako omezenou, nýbrž spíše jako dyarchii, t. j. jako panství rozdělené jednou pro vždy mezi senátem a císařem.

Také panovnické moci, kterou měl princeps podle ústavy Augustovy, jest právním základem suverenita lidová. Princeps sám není formalně leč magistratem, byť i nejvyšším, z vůle národa *Pro merito meo senatu(s consulto Augustus appe)llatus sum*, čteme v nápisu Ankyrském, *post id tem(pus praestiti omnibus dignitat, potest)atis au(tem n)ihilo ampliu(s habui, quam qui fuerunt mihi quoque in ma(gis)tra(tu) conlegae* (VI., 16. 21—23). Magistratská povaha principatu dochází pak plné platnosti hlavně v tom, že státnímu právu doby císařské jest idea dědičnosti nejvyšší moci úplně cizí. Ovšem se magistratská moc císařova v tom vymykala základním řádům republiky, že v osobě prvního občana hromadilo se více různorodých, dotud od sebe oddělených pravomocenství magistratských, a že nad to z části byla prosta omezení, stanovených pro magistraturu za republiky, zejmena nepodrobena principu annality, a nabývala se způsoby novými. Z magistratských kompetencí těchto byly nezbytnými kusy principatu dvě, jedna vojenská, *imperium proconsulare*, druhá občanská, *tribunicia potestas*, oba vrchní úřady doživotní a co do místa neomezené. *Imperium proconsulare*, t. j. výlučné vrchní velitelství nad veškerými pluky v celé říši a vrchní dozor nade všemi provinciemi jakož i spojený s ním název *imperator* a *Augustus* uděloval po právu pouze senat, byť i fakticky dosti často se stalo, že nový panovník uvázal se v imperium již na základě toho, že byl povolán za imperatora od vojska. K tomuto všeobecnému, k celé říši se odnášejí-

címu imperiu císařskému přistupovala pak ještě zvláštní prokonsularní moc nad některými provinciemi, které byly při nahoře dotčeném rozdělení moci mezi císařem a senatem převzaty ve přímou správu císařovu (*provinciae Caesaris*), kdežto ostatní mimoitalské obvody úřední, zvané *provinciae populi Romani*, zůstaly ve správě senatu. Nejvyšší nevojenská vládní moc, *tribunicia potestas*, pak byla propůjčována na doživotí císaři ze snesení senatu od hromady lidové. K těmto dvěma vrchním magistraturám družila se ještě jednotlivá nadpráví, která udílena byla císaři rovněž za spolupůsobení občanstva, a to, jak se podobá, v ten způsob, že ustanovení, vyhražující tato práva panovníkovi, vkládána byla do téže *lex rogata*, kterou naň vznesena byla *tribunicia potestas*.[2])

Navrácením k předešlým státním řádům připadlo zákonodárství zase činitelům, oprávněným k němu podle ústavy pozdní republiky. I osvědčovala se také moc zákonodárná komicií v prvních dobách principatu skutkem samým. Princeps mohl v této legislaci bráti účastenství jako kterýkoli jiný vrchní magistrat, vznášeje návrh zákona na hromadu lidovou. Hlavně za Augusta povstaly četné a důležité zákony komitialní, mezi nimi obsáhlé *leges Iuliae*, kterými císař sám jako *rogator* jejich hleděl provésti pronikavou nápravu poměrů společenských. Ale již za Tiberia poklesla zákonodárná činnost hromad občanských a pominula pak ještě během 1. století po Kr. úplně.

Jako pak již na sklonku republiky se stávalo, že občanstvo

[2]) Toto vylíčení státoprávního postavení prvních císařů římských zakládá se podstatně na právní konstrukci římského principatu, podané od Th. Mommsena v jeho veledíle „Römisches Staatsrecht", 3. vyd., sv. II., 2 (1887); srv. téhož Abriss des römischen Staatsrechts, 2. vyd. (1907), str. 340 násl. Z dokladů nahoře dotčených a některých jiných, uvedených v Mommsenově Staats.-R. II., 2, str. 746, p. 2 a str. 749 násl., vychází magistratská povaha původního principatu jasně na jevo. Tím jest a měla býti popsána ovšem pouze formalní, právní stránka této instituce, nikoli však vystižen plný obsah její. Budtež v té příčině srovnáni z novějších ještě: Kromayer, Die rechtliche Begründung des Principats, 1888; Asbach, Römisches Kaisertum und Verfassung bis auf Trajan, 1896; Kaerst, Studien zur Entwickelung und theoretischen Begründung der Monarchie im Altertum, 1898; O. Seeck, Kaiser Augustus, 1902, str. 100 násl.; Ed. Mayer, Histor. Zeitschr., sv. 91. (1903), str. 385 násl.; E. Pollack, Der Majestätsgedanke im römischen Recht, 1908, str. 125 násl.

zmocnilo zvláštním snesením vrchního magistrata pro jisté případy k výkonu práva zákonodárného, podrobněji k udílení jistých práv, která po zásadě mohla býti propůjčena pouze za spolupůsobení lidového, bylo přiznáno i císařovi všeobecně podobné, jen že obsáhlejší zákonodárství prostředečné. Nařízení pak z této moci od císaře jednostranně vydaná, t. zv. *leges datae*, měla, ježto se zakládala nepřímo na vůli občanstva, stejnou trvalou právní platnost jako vlastní zákony lidové (*leges rogatae*) t. j. zákony od magistratů zvláště a přímo s občanstvem sjednané, a byla též publikována ve stejných formách jako tyto. Takovými císařskými *leges datae* jsou hlavně úkony, kterými princeps bez součinnosti komitií udílel jednotlivcům římské právo občanské nebo ingenuitu nebo povyšoval obce peregrinské na obce latinské nebo římské nebo římská municipia na *coloniae civium Romanorum* nebo propůjčoval a měnil statuta městská: *leges municipales, leges coloniae.*[3])

Než legislace komitialní měla již v posledních dobách republiky, ve zvýšené míře od samého počátku principatu soupeře v zákonodárství s e n a t u. Podle původních řádů republikanských senat postrádal moci zákonodárné úplně. Od dob Sullových táhl se alespoň k části její, k právu osvobozovati od právních předpisů, zvláště též od zákonů komitialních pro jednotlivý případ (*legibus solvere*). Toto dispensační právo vykonával senat původně pouze s výhradou, že komitia dodatečně schválí jeho jednání, později však bez této výhrady. *Lex Cornelia* z r. 67 př. Kr. potvrdila dispensační právo senatu, které potrvalo pak i za císařství.[4]) Od samého počátku principatu vykonává senat plné právo zákonodárné, stanoví přímo též všeobecné právní normy a mělo snesení senatu, vyslovující takový předpis právní, samo o sobě bez potvrzení komitialního *legis vicem*, t. j. stejnou právní platnost jako zákon lidový.[5]) Časem vstoupila senatuskonsulta, obsahující

[3]) O t. zv. *leges datae* vůbec a císařských zvláště srv. M o m m s e n, Stadtrechte von Salpensa und Malaca, 1855, str. 390 násl., Staatsrecht II., str. 888 násl., W l a s s a k, Kritische Studien zur Theorie der Rechtsquellen im Zeitalter der klassischen Juristen, 1884, str. 171 násl.

[4]) Asconius in Cornelian. p. 56, Dio Cass. 36, 39, M o m m s e n, Staatsr. III., 1, str. 337 násl., III., 2, str. 1220 násl.

[5]) L. 2, § 9., 12. D. de O. I., 1, 2 (Pomponius): Deinde .... ne-

generalní právní předpisy, úplně na místo snesení komitialních a zůstala až do počátku 3. století po Kr. přední formou římských zákonů. Také při tomto senatním zákonodárství příslušela císaři dílem již z moci tribunské, dílem ze zvláštního povolení zákonodárného legislační initiativa vedle ostatních vrchních magistratů. Zvláštním právem císařovým však bylo, že mohl předložiti senatu návrh zákona též písemně a byl pak písemný návrh ve sboru přečtěn od úředníka, obyčejně quaestora, k tomu konci císaři přiděleného. Návrh císařský, přednesený vždy ve formě řeči, činěné od císaře k senatu, nazván byl *oratio principis in senatu habita* a byl, jak se podobá, přejat do samého senatuskonsulta.[6])

Avšak císařové působili na vývoj práva ještě jiným způsobem nežli svou initiativní činností v zákonodárství komitií a senatu nebo výkonem zákonodárné moci delegované. Dovedlif vytvořiti nové právo prostě nařízeními a nálezy svými, které vydávali přímo a jedině na základě své moci magistratské. Jako při tomto působení císařů na tvorbu práva činnost jejich byla samostatnější, byla také mnohem obsáhlejší a pro vývoj právní rozhodnější. Nařízení a rozhodnutí císařská, zvaná nejvšeobecněji *constitutiones* nebo *acta principis*, rozpadají se podle formy své ve čtyři skupiny, v *edicta*, *mandata*, *decreta* a *rescripta*.[7])

---

cessitas ipsa curam reipublicae ad senatum deduxit: ita coepit senatus se interponere et quidquid constituisset observabatur, idque ius appellabatur senatus consultum. § 12 Ita in civitate nostra .... est senatus consultum, quod solum senatu constituente inducitur sine lege. Gaius I., 4 Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit; idque legis vicem obtinet, quamvis fuerit quaesitum; cf. § 5. I. de iure nat. 1, 2. L. 7 pr. D. de I. et I. 1, 1 (Papinian): Ius autem civile est, quod ex .... senatus consultis venit. L. 9 D. de legib. 1, 3 (Ulpian): Non ambigitur senatum ius facere posse. Dio 52, 31. Wlassak na u. m. str. 97 násl., Mommsen, Staatsr. III., 2 str. 1237 násl.

[6]) O právu císaře činiti senatu ústní neb písemní návrhy a o oratio principis srv. Mommsen, Staatsr. II., 2, str. 896 násl.

[7]) K tomu, co zde následuje o různých formách konstitucí císařských, sr. Mommsen, Staatsr. II., 2 str. Karlowa, Röhmische Rechtsgeschichte I. (1885), str. 646 násl., Krüger, Geschichte der Quellen und Litteratur des röm. Rechts (1878), str. 92 násl., Kipp, Geschichte der Quellen des römischen Rechts, 2. vyd. 1903, str. 61 násl., Jörs, v. Pauly-Wissowa, Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft IV., 1 (1900) čl. Constitutiones principum.

Všichni vrchní magistratové republikanští měli *ius edicendi*, t. j. právo oznamovati občanům svá nařízení veřejnou vyhláškou (*edictum*). Právo to vykonávali hlavně magistratové spravující soud civilní, jmenovitě praetorové, a to hlavně hned, když nastupovali na úřad, aby obecenstvo zvědělo, jakými zásadami hodlají se spravovati při přisluhování právem. Majiteli nejvyšší magistratury, císaři, příslušelo *ius edicendi* ovšem také a bylo od něho též skutečně vykonáváno. V tom ovšem neřídili se císařové příkladem praetorů, že by byli vydávali při nastupování na úřad obsáhlá *edicta perpetua*, nýbrž užívali formy ediktu pouze při stanovení jednotlivých právních norem a činili i tak celkem jen měrou nevalnou.[8])

Mandata principis jsou instrukce, kterými císař předpisoval svým úředníkům nebo místodržícím v provinciích, a to i když tyto byly *provinciae populi Romani*, jakých pravidel mají užiti ve správě svých úřadů.

Těžisko pravotvorné činnosti císařské nespočívalo však v generalních normách, stanovených ve formě edikta nebo mandata. Převalnou měrou obsahovaly *constitutiones principum* nařízení vydané bezprostředně pouze pro jednotlivý případ. Příležitost k tomu zavdal císaři předkem výkon soudní pravomoci. Nebo princeps měl hned od původu nejvyšší kriminalní i civilní jurisdikci ve věcech všeho druhu z celé říše. Byl oprávněn vyšetřiti a rozhodnouti kteroukoli právní rozepři na místě řádného soudce. Krom toho bylo lze odvolati se k císaři z každého nálezu soudního a mohl pak císař nejen zrušiti nález, nýbrž i učiniti nové rozhodnutí ve věci samé. Rozsudek pak ústně vyhlášený, kterým princeps rozhodl určitou právní rozepři, která byla projednána před ním ústně v první a jediné nebo po appellaci naň vznesené v poslední instanci, slulo *decretum principis*. Druhou formou, ve které císařové podávali rozhodnutí konkretního případu, bylo *rescriptum*. *Rescripta principis* jsou písemná dobrá zdání císařů o jednotlivých právních případech. Úředníci, hlavně místodržící v provinciích, předkládali začasté císařovi případ jim pochybný

[8]) Sr. edicta, uvedená u Rudorff, Röm. Rechtsgeschichte I. (1857), str. 134 násl. a Mommsen, Staatsr. II., 2 str. 905. Viz též Kipp, Pauly-Wissowa, R.-E. V., 2 (1905) čl. Edictum III.

(*relatio, consultatio*) žádajíce za rozhodnutí císařské. Časem pak vcházelo ve zvyk, že také strany ve sporu jsoucí samy vznášely svou právní rozepři na císaře s prosbou (*preces, libelli, supplicatio*) o jeho právnické dobré zdání. Odpovědí (*rescriptum*), která vydána byla jako samostatný dopis (*epistola*) nebo, jak bylo pravidlem při reskriptech, svědčících soukromým osobám prostě připsáním odpovědi pod písemné podání jejich (*subscriptio*), stanovil princeps na základě jednostranného vylíčení věci podatelem dotazu, podle jakých právních pravidel případ má býti rozhodnut. Reskriptovým rozhodnutím byl vázán soudce, který měl rozsouditi právní rozepři, nechať to byl soudce řádný nebo soudce činný ze zvláštního příkazu císařského, předpokládajíc, že skutečnosti, které žadatel byl uvedl ve svém podání k císaři, byly pravdivými.

Decretum nebo *rescriptum* mělo moc právní především pro konkretní případ, pro který bylo vydáno. Bylo-li vůlí panovníkovou, aby nařízením jeho byla poskytnuta právní výhoda pouze pro tento jednotlivý případ, neplatila ovšem taková *constitutio personalis* pro jiné případy téhož druhu. Pokud však dosah konstituce nebyl takovým způsobem omezen, mělo *decretum* nebo *rescriptum* právní platnost nejen pro jednotlivý, jím rozhodnutý případ, nýbrž také pro všecky jiné případy se stejnými předpoklady, aniž by při tom činilo rozdíl, zdali tato všeobecná platnost byla přiznána konstituci přímo slovným zněním jejím (*constitutio generalis*) čili nic.

Stanovení právní normy v císařských dekretech a reskriptech bylo a mělo býti předkem jen u ž i t í m práva již platného na jednotlivý případ. Rozhodnutí císařské opíralo se tu o v ý k l a d zákonů komitialních nebo jiných právních pramenů. Že majitel nejvyšší moci úřední při této interpre aci zákonů mohl si počínati a počínal s celou tou volností, jakou ji shledáváme u Římanů při ostatních, k užití a provedení zákonů povolaných organech, u magistratů, soudů a pravoznalců, kde co zove se *interpretatio*, přechází mnohdy v tvorbu práva nového, nesmí překvapovati. Poučným příkladem toho, jak široce pojímali císařové svůj úkol interpre ační, skytá nález císaře T i b e r i a ve věci otroka jeho Parthen a, rozhodující prazvláštním způsobem případ omylu v pohnutce při posledním pořízení, a slavné *decretum divi Marci*,

které vykládajíc pojem „*ius privata*", dospívá ve skutečnosti k stanovení nového právního pravidla.[9])

Avšak i když této volné interpretaci vymezíme pole co nejširší, shledáváme, že i jeho hranice byly překročeny od císařské moci nařizovací. Principat vytvořil řadu právních zřízení podstatně nových, nenavázaných na posavadní právo. Z zřízení těch jest na poli práva soukromého nejdůležitějším *fideicommissum*. Tento nový institut odkazový, vymykající se úplně přísnému řádu dědickému práva civilního, byl založen a vybudován hlavně dekrety a reskripty císařskými. V stanovení právních norem, na nichž zakládal se právní institut fideikommissu a jiná zřízení práva císařského, nelze spatřovati více pouhou interpretaci zákonů, nýbrž již přímé, nepokryté zasahování do vlastní kompetence legislační.[10])

Co se dotýče otázky, zdali a jakou p r á v n í p l a t n o s t měly *constitutiones principum* první doby císařství, jest tolik předem nepochybno, že jim bylo přiznáno alespoň tolik právního účinku, kolik jeho měly předpisy jurisdikčních magistratů republikánských. Jako pravidla, zavedená od praetorů buďsi *iuris civilis adjuvandi* nebo *supplendi* nebo dokonce i *corrigendi gratia*, měla povahu norem právních, ač čerpala svou platnost jedině z úřední moci svých původců, není lze odepříti stejné právní závaznosti předpisům, vydaným z nejvyšší moci magistratské. Spatřujeme-li však právní základ konstitucí římských císařů v úřední moci jejich, musíme uznati parallelu mezi císařskými konstitucemi a předpisy jiných magistratů, zejmena edikty praetorskými, i co dotýče se právní účinnosti jejich. Právní působnost pak magistratských ediktů byla formalně omezena co do místa a času, kdežto zákony

[9]) O nálezu císaře Tiberia sr. L. 42 (41) D. de her. inst. 18, 5; § 4, I. de vulg. subst. 2, 15; k tomu P e r n i c e, Labeo III., 1 (1892), str. 73 násl. Decretum divi Marci máme ve dvojím znění: L. 13 D. quod metus causa. 4, 2. a L. 7 D. de leg. Iul. de vi priv. 48, 7. — O jiných případech, ve kterých osvědčila se nejvolnější interpretace císařská, viz W l a s s a k na u. m., str. 162 násl., sr. tamtéž str. 107, 108, 128 násl.

[10]) Sr. k tomu M o m m s e n, Staatsr. II., 2 str. 913; W l a s s a k, str. 164 a tamtéž v pozn. 14 uvedené; K u n t z e, Die Obligation und das Jus extraordinarium der römischen Kaiserzeit (1886), str. 320 násl. H a r t m a n n - U b b e l o h d e, Ueber die röm. Gerichtsverfassung (1886), str. 493 násl.

komitialní (*leges*) měly platnost všeobecnou a trvalou. Magistrat mohl ve svém ediktě prohlásiti pouze, podle jakých zásad on sám bude spravovati svůj úřad. Správcové ostatních obvodů jurisdikčních ediktem tím vázáni nebyli. Dále pozbývalo *edictum*, ježto se opíralo o *imperium* svého původce, právní platnosti, jakmile pominul úřad jeho, tedy pokaždé projitím roku úředního. I bylo právo, zavedené od magistratů, jako *ius honorarium* neboli *praetorium* stavěno v ostrou protivu k *ius civile*, t. j. k právu zakládajícímu se na *lex* nebo na právním pramenu této se rovnajícím (*quod legis vicem obtinet*). Ovšem ve skutečnosti byla opatření, která se byla osvědčila praktickými, přejímána také od nástupců prvního edicenta a tvořilo se takto v ediktech ponenáhlu pevné jádro rok po roce stejnoměrně opakovaných, tedy fakticky trvalých norem právních (*edicta tralaticia*).

Jako svým právním základem rovnala se ediktům magistratským i co do moci zavazovací předkem zajisté *edicta principum*. Po zásadě podržovala také *edicta* císařská právní moc pouze, pokud trvalo *imperium* císaře, který je byl vydal, a pozbývala jí zároveň se zánikem úřední moci svého původce. Jen měla *edicta principis* dvojí přednost oproti nařízením ostatních magistratů. Ježto císaři příslušelo *imperium* nade všemi částmi říše a bylo doživotní, měla také *edicta* jeho platnost co do místa neomezenou a pro všechny ostatní úředníky závaznou a bývala zbavena této moci z pravidla teprve smrtí císařovou. Jako pak byl v praetorských ediktech pevný kmen rok po roce opakovaných, tedy fakticky trvalých ustanovení, obnovoval z pravidla *princeps* nově nastouplý *edicta* předcházejícího císaře, třebas jen mlčky, a nabyla takto velká část ediktů císařských fakticky povahu zákonů trvalých.[11]) Ba

[11]) L. 4 D. ne de statu defunctorum 15, 4 (Callistratus): Primus omnium divus Nerva edicto vetuit post quinquennium mortis cuiusque de statu quaeri; L. 2 pr. D. ad SC. Vell. 16, 1 (Ulpian). Et primo quidem temporibus divi Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro viris suis intercederent. — Místa tato dosvědčují, že k zachování platnosti císařských ustanovení ediktalních vyžadovalo se skutečně obnovení jich skrze následující vladaře. Že edicta císaře platila po zásadě pouze pro dobu jeho vlády, zastává velká většina novějších spisovatelů, zvláště Mommsen, Staatsr. II., 2, str. 914, 1122 násl., Wlassak na u. m., str. 166 násl. 181., Pernice, Zeitschr. d. Sav.-St. rom. Abt. 6 (1885), str. 297. Karlowa, Röm. Rechtsgesch. I., str. 646 násl., Sohm, In-

i když nad sesazeným nebo zemřelým císařem byla vyslovena od senatu *rescissio actorum* nebo dokonce *damnatio memoriae*, bývalo takové rozhodnutí na mnoze bez zrušovacího účinku na císařská *edicta*.[12])

Že však *edicta principum* přes to, že byla od nástupců edicentových zase a zase obnovována, nedosahovala svou právní platností úplně vlastních zákonů, o tom svědčí ta okolnost, že právní pravidlo, které bylo zavedeno nejprve císařskými edikty, bylo konečně pevně stanoveno senatuskonsultem. I byla na př. zápověď intercesse žen vydána nejprve skrze *edicta* císařů Augusta a Klaudia a pak teprve vyslovena senatuskonsultem Vellejanovým. Podobně bylo ustanovení, *ne de statu defunctorum post quinquennium quaeratur*, zakládající se na ediktech císaře Nervy a nástupců jeho, později přejato do *oratio divi Marci*.[13]) Že za ranního císařství princeps, chtěl-li provésti pronikavější změny v právu, nepřestával na pouhém ediktu, dosvědčuje také výrok císaře Tiberia, který navrhuje odstranění jistých účinků starobylého zřízení konfarreace

---

stitutionen des römischen Reichs, 13. vyd. (1908), str. 120, Czyhlarz, Lehrbuch der Institutionen, 10. vyd. (1908), str. 18, Dydyński, Historya źródeł prawa rzymskiego (1904), str. 110, Girard, Manuel élémentaire de droit romain, 4. vyd. (1906), str. 59, Cuq, Les institutions juridiques des Romains, 2. vyd. (1908), str. 27, Heyrovský, Dějiny a system soukromého práva římského (1900), str. 46. — Jiného mínění jsou Baron, Krit. Vierteljahrschrift, sv. 27 (1885), str. 249, Krüger, Geschichte des Quellen, str. 103 násl., Źródłowski, Instytucye i historya prawa rzymskiego (1889), str. 41, Kipp, Geschichte der Quellen, str. 61. Že, jak z L. 26 D. de lib. et post. 28, 2 (Paulus): iam sublato edicto divi Augusti vysvítá, jisté edictum Augustovo bylo později zvláště zrušeno, nedokazuje ještě nijak, že neodpadlo samo sebou smrtí císařovou. Sr. Lenel v Holtzendorff, Encyklopädie der Rechtswissenschaft, 6. vyd. (1902), str. 127, p. 4; Cuq na u. m.

[12]) L. 2, § 1 D. de custodia 48, 3 (Papinian) dosvědčuje, že tam uvedené edictum Domitiani platilo trvale. Gajus I., 33 pak dovolává se konstituce Neronovy. O rescissio actorum a damnatio memoriae sr. Mommsen, Staatsr. II., 2, str. 1129 násl.

[13]) O dotčených dvou senatuskonsultech sr. L. 2 pr. § 1 D. ad SC. Vell. 16, 1 (Ulpian) a L. 1, § 3 D. re de statu defunct. 40, 15 (Marcian). Jiná snesení senatu, potvrzující konstituce, uvedena jsou v § 1 I. de SC. Tertull. 3, 3, v L. 24, § 1 D. de reb. auct. 42, 5 (Ulpian) a L. 1 D. in quib. caus. 20, 2 (Papinian), pak v Ulp. fragm. 24, 28. Sr. Wlassak, na u. m. str. 172 násl., Krüger, na u. m. 104, p. 90.

pravil: „*ita sucdendum senatus decreto aut lege*“ (Tacitus, *Ann.* 4, 16). Pozoruhodné jest v té příčině, že císař, který několik málo let před tím, než principat přetvořen byl v monarchii absolutnou, ochoten byl přiznati zase senatu plné jeho mocenské postavení, prohlásil, že *edicta*, jež by vydal, dá potvrditi zvláštními sneseními senatu.[14])

Podobnému právnímu omezení jako *edicta* byla podrobena také *mandata principis*. Podle analogie mandata soukromoprávního platila *mandata principis* jen pro toho úředníka, jemuž byla uložena, tedy jen pro jeho úřední okres i dobu, a pozbyla právní moci, jakmile končila se vláda jich původce. Avšak tím, že ty neb ony předpisy byly pojímány ve všecka *mandata*, svědčící úředníkům stejné kategorie, a byly v nich opakovány zase a zase pro střídající se úředníky a zachovány také od pozdějších císařů, tak že utvořil se v císařských mandátech pevný kmen, podobající se ediktům praetorským, nabyly také ony fakticky všeobecné a trvalé platnosti. Na takových ustálených předpisech, vtělených ve zvláštní *caput ex mandatis*, zakládá se zejména *testamentum militis*, opatřené různými právními výhodami.[15])

Co pak se dotýče císařských dekretů a reskriptu, nemohla zajisté právní platnost jejich býti silnější, nežli moc, kterou jsme zjistili právě pro *edicta* a *mandata principis*. Jako tyto *constitutiones* měla i *decreta* a *rescripta principis* podstatně povahu nařízení magistratských, z čehož se zejména dává, že platila formálně pouze, dokud potrvala vláda dekretujícího nebo reskribujícího panovníka. Avšak i o císařských rozhodnutích a dobrých zdáních jest říci, že zachována bývala v trvalé platnosti přímým nebo nepřímým potvrzením skrze pozdější vladaře, a to často, i když původce jejich byla stihla kassace jeho vládních

---

[14]) Vopiscus, Probus c. 13: Permisit patribus, ut leges quas Probus ederet, senatus consultis propriis consecrarent. Sr. Mommsen, Staatsr. II., 2, str. 914 násl., str. 1124. Wlassak, na u. m. 173 násl.

[15]) L. 1 pr. D. de test. mil. 29, 1 (Ulpian): Militibus liberam testamenti factionem primus quidem divus Julius Caesar concessit. Postea vero primus divus Titus dedit, post hoc Domitianus: postea divus Nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit eamque et Traianus secutus est et exinde mandatis inseri coepit caput tale. Jiné příklady u Mommsena, Staatsr. II., 2, str. 908, p. 4.

úkonů nebo i damnace. Jako právníci římští neváhají dovolávati se ediktu a reskriptu Domitianova, byla do pozdějších sbírek pojata také *rescripta* jiných císařů *damnatae memoriae*, jako Elagabala nebo Maximina.[16])

K utvrzení trvalé platnosti všelikých konstitucí císařských přispívala pak ještě značně ta okolnost, že přísaha, kterou každoročně všichni magistratové i senatoři se zavazovali, že zachovávati budou *leges*, vztažena byla také na *acta* předchůdců vládnoucího císaře.[17])

Zastávajíce názor, že právním základem císařských konstitucí byla úřední moc císařů, dospíváme nezbytně k výsledku, že právo, pochodící z konstitucí, není svou povahou *ius civile*, nýbrž jakési *ius honorarium*, obdobné právu praetorskému.[18])

Při určení právní platnosti císařských konstitucí nejsme odkázáni pouze na parallelu mezi nimi a nařízeními republikanských magistratů. *Constitutiones principum* opíraly se ještě o zvláštní, pevný základ právní, daný určitým zákonem komitialním. Římští právníci, učíce, že na císaře vznáší se *imperium* a *potestas* snesením lidovým, odvozují z této *lex imperii*, jak ji zove císař Alexander Severus, nebo *lex regia*, jak slove u Ulpiana i u Justiniana, zákonnou platnost konstitucí císařských.

Gajus za císaře Antonina Pia dovolává se pro platnost císařských nařízení toho, že „*imperator per legem imperium accipit*“ (Inst. I., 5). Ulpian pak za Severů praví: „*Quod principi placuit legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat*“ (L. 1 pr. D. de const. princ. 1, 3). Ještě v Justinianově

[16]) Sr. L. 16 D. ad SC. Turp. 48, 16 (Paulus): Domitianus rescripsit. O konstitucích císařů Elagabala a Maximina, přejatých do sbírek srv. Krüger, na u. m., str. 104, p. 93.

[17]) O tom Mommsen, Staatsrecht II., str. 792, 909, 1129, Wlassak, na u. m. 191.

[18]) Již Böcking, Pandekten des röm. Privatrechts I., 2. vyd. (1853), str. 27 soudí, že edicta principis náležejí vlastně k ius honorarium. Všestranněji rozvinul a odůvodnil Wlassak mínění, že právo z konstituci jest druhem práva magistratského, jakési římské ius honorarium (na u. m. str. 165 násl., 181, 187). Tak nejnověji též Mitteis, Römisches Privatrecht I. (1908), str. 39, p. 1.

konstituci čteme: *Lege antiqua, quae regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani in imperatoriam translata sunt potestatem* (L. 1, § 7 C. de vet. iur. 1, 17).

Příznivým osudem dochoval se na nás na měděné desce, odkryté v Římě ve 14. století a chované dnes v museu Kapitolinském, značný závěrečný kus t. zv. *lex de imperio Vespasiani*, t. j. senatuskonsulta komitiemi potvrzeného, kterým r. 69/70 po Kr. pevně stanoven a určen byl soubor zvláštních práv, která měla příslušeti podle ústavy císaři Vespasianovi.[19]) V zákoně tom není spatřovati zjev ojedinělý, vyskytlý se pouze a teprve při uvázání se Vespasiana ve vládu císařskou, nýbrž jest to jen konkretní případ oné *lex imperii*, která odhlasována bývala každému císaři v 1. století po Kr. a snad ještě později. V zákoně, určujícím kompetence Vespasianovy, udílí se císaři „právo a moc činiti a podniknouti, cokoli by po uvážení jeho sloužilo prospěchu státu a zvelebení záležitostí božských a světských, veřejných soukromých, jak to bylo volno předchůdcům jeho v úřadě císařském: „*Utique, quaecumque ex usu reipublicae, majestate divinarum humanarum, publicarum privatarumque rerum esse censebit ei agere, facere ius potestasque sit, ita uti divo Augusto, Tiberioque Iulio Caesari Augusto, Tiberioque Claudio Caesari Augusto Germanico fuit.*“ Dalšími v tentýž zákon pojatými slovy: „*utique, quae ante hanc legem rogatam acta, gesta, decreta, imperata ab Imperatore Caesare Vespasiano Augusto, iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataque sint, ac si populi plebisve iussu acta essent*“, udílí se dodatkem právní platnost úředním úkonům, jež imperator předsevzal v mezičasí od převzetí imperia do přijetí zákona kompetenčního komitiemi.

Tak jak zní první ustanovení, přiznává se jím císaři v objemu co nejširším nejúplnější volnost nařizovací, které přičiněno jest jen to omezení, že má býti vykonáváno způsobem, jaký

[19]) Vydána jest památka tato v Corp. Insc. Lat. VI, n. 930, Bruns, Fontes iur. rom. I., 7. vyd. (1909) č. 56. O ní sr. hlavně Mommsen, Staatsrecht II., 2, str. 877 násl.; Karlowa, Röm. R. G. I., str. 494; L. Cantarelli v Bullettino della commissione arch. comm. di Roma, sv. 18 (1890), str. 194 násl., 235 násl., Hellems, Lex de imperio Vespasiani, 1902; O. Hirschfeld, Die kaiserl. Verwaltungsbeamten, 2. vyd. 1905, str. 475; Kipp, Gesch. d. Quellen, str. 36, 40 násl.

dovolen byl zakladateli principatu a dvěma z jeho prvních nástupců. Jest to obsah ustanovení toho, co podává právník 2. století Pomponius uváděje, že *constituto principe datum est ei ius ut quod ipse princeps constituisset ratum esset*, nebo má na mysli Suetón (Gai. 14), praví-li o novém císaři: „*ius arbitriumque omnium rerum illi permissum est*“ nebo Seneca (*de consol. ad Polyb. 7. 2*) řka: *Caesari omnia licent* a Dio Cassius tvrdě o Augustovi: *πάσης αὐτὸν τῆς τῶν νόμων ἀνάγκης ἀπήλλαξαν, ἵν' .. πάντα τε ὅσα βούλοιτο ποιοίη καὶ πάνθ' ὅσα μὴ βούλοιτο μὴ πράττοι.* Podle uvedeného znění kompetenčního zákona Vespasianova není lze pochybovati, že se jím udíli zavazovací moc všelikým vynesením císařským. Jaké povahy však byla tato právní platnost, o tom se v zákoně samém nepraví ničeho. Zejména nevyslovuje se v něm, že všechna opatření císařova mají se rovnati platností svou komitialním zákonům, mají míti *legis vicem*, což také netvrdí Pomponius, praví-li povšechně, že císaři dáno bylo právo, *ut quod constituisset ratum esset.* Ale ovšem se v *lex de imperio Vespasiani* určuje objem a účinek nařizovací moci císařovy potud, že se udílí císaři právo nařizovací jen v těch mezích, v jakých příslušelo zakladateli principatu a dvěma z jeho prvních nástupců. Avšak právě o císaři Augustovi víme z vlastní zprávy jeho v nápisu Ankyrském, že jemu byla po třikráte v letech 19., 18. a 11. před Kr. nabízena od senatu a občanstva *cura legum et morum*, zahrnující právo, vydávati o své ujmě jednostranně zákonům rovné předpisy, a že on tuto mimořádnou moc po každé odmítl a zamýšlené změny právního řádu provedl prostě z moci tribunské, t. j. rogacemi komitialními. K čemu ona *cura legum*, kdyby nařízení císařova byla měla již bez toho *legis vigorem*?[20]) Kdyby slova zmocňovacího zákona měla smysl ten, že se jimi převádí na císaře neomezené právo zákonodárné, příslušející komitiím, bylo by všecky konstituce císařské pokládati za *leges datae* a nebylo by lze vysvětliti, proč jméno a publikační forma vlastních zákonů byly omezeny pouze na vynesení císařská, vydaná pro určitý úzký obor.[21]) I lze bezpečně říci, že náhoře vyličený názor,

[20]) Monum. Ancyr. 3, 11 násl. K tomu Mommsen, Staatsr. II., 2, str. 706 násl., 882; Krüger, Gesch. d. Quellen, str. 101; Jörs, Pauly-Wiss. IV., 1, str. 1106.

[21]) Wlassák, na u. m., str. 171 násl.

podle něhož *constitutiones principum* z prvních dob císařství neměly právní moci zákonů komitialních, nýbrž, jsouce podstatně nařízeními úřednickými, byly pouze zdrojem práva, rovnajícího se právu magistratskému (*ius honorarium*), srovnává se úplně s původním a vlastním smyslem slov zákona o císařských kompetencích.

Za to názor ten jest ve zjevném, příkrém odporu s theorií o právních pramenech, podanou v právnické literatuře římské. Právníci římští od dob Hadrianových učí o konstitucích císařských vůbec, že mají stejnou právní platnost jako *leges*. Právník Pomponius za Hadriana, opíraje *principales constitutiones* o zákon zmocňovací, prohlašuje, že *quod ipse princeps constituit pro lege servatur* (L. 2, § 12 D. de O. I., 1, 2). Ještě důrazněji mluví za Antonina Pia Gajus. Pověděv, že *constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit*, dodává: *nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat* (Inst. I., 5). Ulpian pak za Severů opřev tvrzení, „*quod principi placuit, legis habet vigorem*“ rovněž o *lex regia*, dovozuje z toho ještě podrobněji: *quodcumque igitur imperator per epistulam et subscriptionem statuit vel cognoscens decrevit vel de plano interlocutus est vel edicto praecepit, legem esse constat. Haec sunt quas volgo constitutiones appellamus* (L. 1 pr. § 1 D. de const. princ. 1, 4). Hledě k těmto výrokům mohl Justinian tvrditi: „*veteris iuris conditores constitutiones, quae ex imperiali decreto processerunt, legis vicem obtinere aperte dilucideque definiunt*“.

Jelikož pak *constitutiones* byly od římských právníků pokládány všeobecně za právní pramen rovnocenný se zákonem lidovým, musila také římská theorie v právu, vzcházejícím z císařských konstitucí, spatřovati *ius civile*, nikoli jen *ius honorarium*. Tak činí též skutečně již Gajus v příčině práva dědického, prohlašuje dědickou posloupnost, zavedenou císařskými konstitucemi, za *hereditas*, tedy za dědickou posloupnost práva civilního. Pověděv, že *quos praetor vocat ad hereditatem, hi heredes ipso quidem iure non fiunt*, ježto *praetor heredes facere non potest*, připojuje ještě: „*per legem enim tantum vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, velut per senatus consultum et constitutionem principalem*“ (Inst. III., 32). Papinian pak, stavě proti sobě *ius*

civile a *ius praetorium* (*honorarium*) vidí *ius civile* všeobecně také v tom, *quod ex decretis principum venit* (L. 7 D. de I. et I. 11, 1). I pokládá jak on taki Ulpian manželství, které bylo uzavřeno *contra mandata principum*, za neplatné *iure civili*.[22])

Tento nepokrytý rozpor mezi theorií, hlásanou od římské právovědy, a názorem nahoře vylíčeným, který právu císařskému přikládá pouze moc práva magistratského, míjel by snad, kdyby ony výroky římských právníků bylo lze omeziti pouze na některé druhy konstitucí, hledíc buď k formě jejich nebo k obsahu, po případě k obojímu. Avšak co dotýče se rozeznávání konstitucí podle formy jejich a seskupení jich v *edicta* a *mandata* s jedné, *decreta* a *rescripta* s druhé strany, lze bezpečně říci, že forma, ve které císař prohlásil právní pravidlo, pro zavazovací moc jeho zajisté rozhodnou nebyla.[23]) Uvedení právníci římští, vyslovujíce se o právní platnosti císařských konstitucí, nečiní nijakého rozdílu mezi různými formami jejich. Gajus a Ulpian, vypočtevše jednotlivé formy císařských nařízení a rozhodnutí a odvodivše platnost jejich společně z *lex imperii*, připisují jim všem stejně *legis vicem*.[24])

Všeobecné výroky, jako Pomponiův, že *constituto principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset*, a důrazná slova Ulpianova, že *quodcumque imperator per epistulam statuit vel cognoscendo decrevit vel edicto praecepit, legem esse constat*, nedopouštějí také rozeznávati mezi konstitucemi podle obsahu jejich. Není tedy lze přisuzovati císařským konstitucím různou právní závaznost podle toho, zdali jde o nařízení již dle znění svého všeobecná, jak tomu bývalo z pravidla při ediktech a mandatech, nebo o vynesení, jimiž předkem se rozhodoval případ konkretní, jako u dekretů a převalné většiny reskriptů. Vyloučen jest tím také pokus, odkliditi onen rozpor domněnkou, že římští právníci, připisujíce císařským konstitucím *legis vicem*, měli na mysli hlavně vynesení, která zakládala se

[22]) L. 63 D. de R. N. 23, 2; L. 3, § 1 D. de don. i. vir. 24, 1. O těchto a jiných dokladech pro civilní povahu právního pravidla, zavedeného od císařů, sr. Wlassak, na u. m., str. 113 násl., Krüger, na u. m., str. 102, p. 84.

[23]) Jiného mínění jest Pernice, na u. m., str. 295.

[24]) Sr. též Wlassak, na u. m., str. 134 násl.

na výkonu práva interpretačního, nikoli též konstituce, zavádějící přímo novoty. Ovšem jest v právním poučení, podaném v dekretech a reskriptech oné první kategorie, spatřovati authentickou interpretaci stávajícího práva. Avšak právě authentická interpretace není vlastním výkladem zákona, nýbrž spíše stanovením nového právního pravidla, spočívajícího na samostatném právním základě. Toto nové právní pravidlo pak čerpá svou zavazovací moc jedině ze zákonodárného práva organu interpretujícího. Tvrzení, že authentická interpretace jest účastna právní moci práva interpretovaného, jest rozhodně nesprávným I není nám lze přistoupiti k učení, jež zastávajíc, že právo z císařských konstitucí nemá *legis vigorem*, nýbrž jest svou povahou právem honorarním, přece jen je pokládá za *ius civile*, pokud sahá císařské právo interpretační.[25]) Také se s učením tímto, podle něhož nařízení císařská, jež pouze interpretují, mají silnější moc zavazovací než-li ona, která přímo nové zavádějí, málo srovnává zpráva u Justiniana o tom, že byly u starých právníků pochybnosti právě o tom, *si imperialis sensus legem interpretatus est, an oporteat huiusmodi regiam interpretationem obtinere* (L. 12 § 2 C. de leg. 1, 14).

Nezbývá než přiznati, že mezi římským učením o právní platnosti císařských konstitucí a naukou, která, prohlašujíc právo prýštící z *constitutiones imperiales* za jakési *ius honorarium*, dovolává se kompetence, příslušející císaři podle ústavních řádů principatu, jest skutečný, neodstranitelný odpor.[26])

Avšak císařskou kompetencí, které jest se tu dovoláváno, jest pravomoc, která byla náčelníku státu římského propůjčena státním zřízením Augustovým a pevně určena *lege imperii*, jak tato byla pojímána v prvním století principatu. Když však Gajus vyslovil jako věc nepochybnou, že, co princeps ustanovuje, *legis vicem obtinet*, měl římský principat již více než půl druhého století svého vývoje za sebou, vývoje, v němž *monarchická* povaha římského principatu, jemu vlastní již od původu, byla

[25]) Učení to zastává Mommsen, Staatsr. II., 2, str. 911, do jisté míry též Wlassak, na u. m., str. 152, 153 násl., 181 násl. a Sohm, Institutionen, str. 119: „Die authentische Interpretation teilt die Rechtskraft des interpretierten Rechts."

[26]) Tak i Wlassak na u. m. str. 187 násl.

se ponenáhlu sesílila víc a více a byla práva císařská zvýšena zejména na úkor druhého činitele Augustovy dyarchie, na úkor senatu.

Právě za císaře, vládnuvšího bezprostředně před tím, co Gajus napsal první knihu Institucí, za Hadriana, obezřetného a šťastného reorganisatora říšské správy, pokročila idea monarchická ruku v ruce s rozvojem idee říšské značně do předu. Další mocný postup na dráze k monarchii stal se říšskými reformami císaře Septimia Severa, vedoucími k novému, rozhodnému seslabení moci senatu.[27]) Tento vzrůst moci císařské osvědčuje se i na poli zákonodárném. Právo dispensace od zákonů, které v prvních dobách bylo vykonáváno výlučně od senatu, přecházelo později ve větším a větším rozsahu na císaře.[28]) Že pak ve snesení, kterým senat přistupoval k návrhu císařskému, byla spatřována časem pouhá formalita, vychází na jevo z toho, že *oratio principis* sama bývá uváděna od římských právníků počínajíc od Gaja místo senatuskonsulta jako samostatný pramen právní a že v textu jejím forma návrhu bývá opouštěna a mění se ve formu ediktu.[29])

Zároveň jeví se velký rozmach samostatné nařizovací moci císařské. Teprve od Hadriana nabývá udílení císařských reskriptů větších rozměrů. Nejstarší *rescripta* u Gaja pocházejí teprve od Hadriana, jako též nesahají zpět za tohoto císaře konstituce, zachovalé v kodexu Justinianském. Že císařové vydávali *rescripta* na dotazy osob soukromých, stalo se obvyklým počínajíc rovněž teprve od Hadriana. Ještě o přímém předchůdci jeho, o Trajanovi, se uvádí, že *numquam libellis responderit, ne ad alias causas praeferrentur quae ad gratiam composita viderentur* (Vito Macrini, 13). Za Hadriana však, kdy magistra-

[27]) O vývoji právním za obou jmenovaných císařů sr. O. Hirschfeld na u. m. str. 476 násl. a Hitzig, Die Stellung Kaiser Hadrians in der Rechtsgeschichte 1892; Bremer, Gött. gel. Anz. 1889, str. 425 násl., Kaerst, na u. m. str. 95 násl., Karlowa, na u. m. str. 650, Mommsen, Zeitschr. d. Sav.-St. 12 (1892), str. 261 násl.

[28]) Mommsen, Staatsrecht II., str. 883 násl.

[29]) L. 8 D. de transact. 2, 15 (Ulpian); L. 32, § 1, 2, 23 D. de don. i. vir. 24, 1 (Ulpian); L. 1 pr. § 1 D. de reb. eor. 27, 9 (Ulpian). Sr. Karlowa na u. m. str. 643 násl., Krüger, na u. m. str. 83 násl., Kipp, Gesch. d. Quellen, str. 55.

tové, mající *ius edicendi*, byli vázáni pro vždy na *edictum perpetuum*, pořízené z rozkazu císařského, a budoucí změny a doplňky ediktu byly vyhraženy pravomoci císařské, vzešly císařům při výkonu práva nařizovacího nové, obsáhlejší úkoly.

Právo císařské mělo býti odtud, čím bylo posud *ius honorarium*, t. j. *viva vox iuris civilis*. Není nepodobno, že uvádějí-li se v praetorských ediktech, přejatých v Hadrianovo *edictum perpetuum*, několikráte *edicta* a *decreta principum* vedle zákonů lidových (*leges*, *plebiscita*) a snesení senatu jako právní prameny rovnocenné (sr. L. 7 § 7 D. de pact. 2, 14; L. 1 § 8 D. de post. 3, 1; L. 1 § 1 D. ex quib. c. mai. 4, 6; L. 2 pr. D. ne quid in l. p. 43, 8), stalo se to teprve při redakci ediktu za Hadriana.

Tento zvýšený vliv na vývoj práva vykonávali císařové hlavně rozhodováním jednotlivých případů svými reskripty, jmenovitě reskripty vydanými na podání soukromá. Při těchto zavedena byla nyní ta novota, že *rescriptum*, vyslovovalo-li právní pravidlo, které mělo platiti všeobecně, bylo veřejně vyhlášeno. Dálo se to v té zvláštní formě, že podání stran s přičiněnými k nim *subscriptiones*, sebraná v *liber libellorum rescriptorum*, byla občas vyvěšována na veřejném místě (*proposita*). Tato *propositio* byla pak podmínkou všeobecné závaznosti reskriptu.[30])

O všeobecné a trvalé platnosti, která zvláště dekretům císařským byla připisována za dob Marka Aurelia, svědčí Fronto, oslovující (ad M. Caesarem I., 6) císaře takto: *tuis decretis, imperator, exempla publice valitura in pepetuum sanciuntur . . . tu ubi quid in singulos decernis, ibi universos exemplo adstringis: quare si hoc decretum tibi proconsulis placuerit, formam dederis omnibus omnium provinciarum magistratibus, quid in eiusmodi causa decernant.*

Za císařů z rodu Severova dosáhla císařská *rescripta* počtu a důležitosti pro vývoj právní daleko větších, nežli kdy před tím. O tom svědčí jasně jak veliké množství reskriptů těchto císařů,

[30]) O této zvláštní formě publikace císařských reskriptů poučuje nás reskript císaře Gordiana, vydaný r. 238 Skaptoparenským a uveřejněný poprvé r. 1890 (Bruns, Fontes I., č. 90). Sr. Mommsen, Zeitsch. d. Sav.-St. 12 (1892), str. 244 násl., sv. 22 (1901), str. 142 násl., Karlowa, Neue Heidelberger Jahrbücher, II. (1892), str. 141 násl., VI. (1896), str. 211 násl.

která byla přejata do pozdějších sbírek právních, tak i zvláště výčitka Tertullianova, činěná místodržícím v Africe: „*cottidie . . totam illam veterem et squalentem silvam legum novis principalium rescriptorum et edictorum securibus truncatis et caeditis*“ (apol. 4). V dobách těch počíná pronikati pojímání moci monarchické, jaké převládalo na řeckém východě. Sice ještě Ulpian, pronášeje za Severů výrok *princeps legibus solutus est*, nechce tím pověděti zajisté více, nežli že císař předsebíraje právní úkony, jest při tom osvobozen od zachovávání jistých zákonných předpisů, stanovených jinak pro soukromoprávní jednání.[31]) Jiného nemíní říci ani Alexander Severus svými „*licet lex imperii sollemnibus iuris imperatorem solverit*“ (L. 3 C. de testam. 6, 23). Avšak již vrstevník obou, maloasijský Řek Dio Cassius vykládá rčení *princeps legibus solutus* tak, že prý dle něho císařové jsou osvobozeni ode všeho zákonného donucení a nejsou vázáni na žádné psané právo a odvozuje z toho pro císaře plnou volnost jednání i na poli práva veřejného.[32]) V době této Papinian dává vzcházeti z císařských dekretů všeobecně *ius civile* a formuluje Ulpian učení, že *quod principi placuit legis habet vigorem*, ba dokonce že *quodcumque imperator statuit legem esse constat*. . .

Právním základem této zákonné platnosti císařských konstitucí jest Ulpianovi *lex regia*, jak on sám nebo snad teprve Justinian zove zákon o kompetenci císařské. Jest ovšem pravda, že nesrovnává se nijak se zásadami státní ústavy Augustovy, když Ulpian shrnuje k odůvodnění své theorie stručně obsah tohoto zákona, praví o císaři, že *lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem confert*. I co se nahoře uvedené zvláštní doložky kompetenčního zákona dotýče, že císař má právo a moc předsevzíti, cokoli by podle uvá-

---

[31]) L. 31 D. de legib. 1, 3 (Ulpianus, l. XIII. ad legem Iuliam et Papiam): Princeps legibus solutus est: Augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt quae ipsi habent. Sr. Mommsen, Staatsrecht II. 1., str. 751; Wlassak, na u. m. str. 159; Pollack, Der Majestätsgedanke, str. 133, p. 3.

[32]) Dio 53, 18. K tomu Mommsen, Staatsr. II., 1, str. 752 p. 2. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht (1891), str. 9; Kaerst, na u. m. 98; Pollack, na u. m.

žení jeho bylo ve prospěchu státním, odporuje Ulpianovo pojetí zákonné platnosti konstitucí císařských pravé myšlence, která oněmi slovy měla býti vyjádřena. Za to však učení Ulpianovo není nesrovnalé se slovným zněním zákona zmocňovacího. Ze slov zákona tohoto bylo lze skutečně vyčísti, co odpovídalo změněným poměrům mocenským a novým názorům doby, byť i to legislatorům prvního století bylo úplně cizí.[33])

Dlouhý vývoj monarchické idee v říši římské byl skoncován a dovršen ústavou Diokletiano-Konstantinovou. V ní přísluší císařovi vlastní zákonodárství, a to výlučné a neomezené. Kterákoli pravotvorná činnost jiných organů, nebo spolupůsobení jejich v zákonodárství jest vyloučeno na dobro. *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere*, ustanovuje císař Konstantin (L. 1 C. de legib. 1, 14). Heslo *princeps legibus solutus est* nabývá nyní plného toho smysla, ve kterém slouží k formulování absolutné moci monarchické. Justinian prohlašuje moc císařskou za povýšenou od Boha nad zákony, za vtělení zákona božského.[34]) Důsledně vede princip monarchický k zásadě, že zákony, vydané panovníkem, mají trvalou právní platnost a nezanikají smrtí jeho ani formalně.

---

[33]) K výsledku stejnému, že constitutiones principum původně neměly legis vigorem, nýbrž této zákonné moci nabývaly teprve ponenáhlu tou měrou, co vzrůstala moc císařská a měnily se státoprávní názory, dospívají z novějších zvláště Krüger, na u. m. str. 102; Kipp, Gesch. der Quellen str. 59; Girard, Manuel str. 60; Cuq, Institutions, str. 25. Jörs, na u. m. str. 1108.

[34]) Nov. 105, cap. 2, § 4, kdež se praví o moci císařské, že jí *καὶ αὐτοὺς ὁ θεὸς τοὺς νόμους ὑπέθηκε νόμον αὐτὴν ἔμψυχον καταπέμψας ἀνθρώποις.*

Znovuzřízení kurie římské.

Napsal professor J. U. Dr. *Kamil Henner.*

I. Úvod.

Papež Pius X. vydal dne 29. června 1908 ad perpetuam rei memoriam konstituci „Sapienti consilio", jež jedná de Romana Curia.[1]) Konstituce tato zavádí, počínajíc dnem 3. listopadu 1908, znovuzřízení římské kurie, na kolik jde o kongregace (congregationes), soudy (tribunalia) a úřady papežské v užším slova smyslu (officia), ale jen pokud zabývají se záležitostmi církve celistvé.[2]) Nové nařízení nedotýká se nikterakž konsistorií kardinálských, jak dosud konána byla (praeter consueta Sacra Consistoria).[3])

---

[1]) Citujeme jednotlivé odstavce nebo body konstituce této beze zvláštního dodatku nebo s dodatkem „konstituce", a to dle otisku v 41. svazku známých Acta sanctae Sedis, r. 1908 (str. 425 nsl.) (Ephemerides Romanae a Pio X. authenticae et officiales apostolicae sedis actis publice evulgandis declaratae die 23. Maii 1904. Při této příležitosti upozorňujeme na novou konstituci papeže Pia X. „Promulgandi pontificias Constitutiones" z 29. září 1908, jíž zavádí se jako úřední věstník: „Commentarium officiale de Apostolicae Sedis actis", srovn. „Acta s. Sedis" 1908, str. 619 a 620.)

Otisky konstituce „Sapienti consilio" s přílohami přinesly dále na př. Časopis katolického duchovenstva 1908, str. 436 nsl. Archiv für kath. K.-R. 1908, str. 679 nsl. Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht, 1908, str. 436 nsl. Analecta Ecclesiastica (Romae) 16. ročník, 1908, str. 269 nsl., 448 nsl. Acta Pontificia (Romae), ročník 6., 1908, str. 253 nsl., 389 nsl. Stručný výtah podán v „Literarischer Anzeiger" XXII., číslo 11. a 12. od *Haring-a*, z toho separátní otisk: Die Verordnung der päpstlichen Behörden auf Grund der Konstitution „Sapienti consilio". Graz u. Wien, 1908. Časopis „Der Katholik" (v Mohuči), sv. 38., 1908 přináší na str. 140—151 stručný výtah a posouzení reorganisace kurie dle „Osservatore Romano". Srovn. též časopis „Hlídka" (v Brně) 1908, ročník 25., str. 598—600.

[2]) . . . . quibus ecclesiae universae negotia pertractanda reservantur . . . . . l. c. str. 426, posl. odst.

[3]) L. c. str. 426, posl. odst. Tím miněna zasedání sboru kardinálského (t. j. kardinálů při kurii sídlících) za přítomnosti papežovy.

Obnova tato vyvolána jednak příčinou vnitřní, jednak příčinou vnější. V prvním směru působila skutečnost, že pravomoc (iurisdictio) a příslušnost (competentia) římských úřadů stala se časem méně jasnou, méně vhodně rozdělenou; různé kongregace mohly se zabývati těmiže záležitostmi, pročež některé úřady byly přetíženy pracemi, jiné zase užívaly prázdně. Konstituce sama vzpomíná rozsáhlé organisační činnosti papeže Sixta V., jenž konstitucí „Immensa" ze dne 22. ledna 1587[4]) zavedl patnáct kongregací za účelem rozdělení a rychlejšího vyřizování agendy stále se šířící; nové nařízení poukazuje k tomu, že průběhem doby změny v jednotlivostech prováděny byly, čímž sice odpomáháno bylo okamžitým potřebám, ale celek trpěl. Odtud pochopitelno stále se vzmáhající volání po odpomoci, posléze za Lva XIII. a nyní za Pia X., jenž sám vydal již tři nařízení, reorganisující kurii v jednotlivostech.[5]) Příčina zevní pak spočívá ve známé kodifikační činnosti papeže nynějšího, jenž 19. března 1904 motu proprio „Arduum sane munus"[6]) nařídil pořízení nového církevního zákonníku. Přípravné práce zahájeny a při přehlídce zřízení církevního měl počátek proveden býti v Římě samém, a to ještě před ukončením kodifikačních prací.

Současně s konstitucí „Sapienti consilio" vydány: 1. lex propria sacrae Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae,[7]) upravující zvláště zřízení (constitutio), příslušnost (competentia), řízení (modus iudicandi) a advokacii (advocati) u obou jmenovaných

---

[4]) Otištěn v Magnum Bullarium Romanum, 2. svazek (r. 1727) str. 667 nsl. Dle Scherera, Kirchenrecht I., str. 505, pozn. 1. jest to rok 1588, neboť počítalo se dle let inkarnačních. Tak též Haring, l. c., str. 3, pozn. 1.

[5]) Jsou to *a*) „Romanis Pontificibus" ze dne 17. prosince 1903 v Acta s. Sedis, sv. 36., str. 385 nsl. (De electione episcoporum ad supremam s. congregationem S. Officii avocanda). *b*) „Quae in Ecclesia bonum" ze dne 28. ledna 1904 v Acta Pontificia, sv. 1. (Romae 1903/4), str. 339 nsl. (S. Congr. Indulgentiis et Reliquiis praeposita cum Rituum Congregatione perpetuo coniungitur"). *c*) „Sacrae Congregationi super negotiis" ze dne 26. května 1906 (de sacris Congregationibus super Disciplina Regulari et de Statu Regularium Ordinum extinguendis) v Acta s. Sedis sv. 39., str. 203 nsl. (r. 1906).

[6]) Srovn. Acta s. Sedis, sv. 36., str. 549 nsl. Archiv für K.-R., sv. 84. (1904), str. 347 nsl., 576 nsl. *Soldát* v Časopisu kat. duchovenstva 1904, str. 630 nsl.; 1907, str. 417 nsl. a 1908, str. 32 nsl.

[7]) Otištěna v Acta s. Sedis 1908, str. 440 nsl.

soudův a uvádějící v dodatku (Appendix) taxaci soudních útrat (de taxatione expensarum iudicialium). 2. Ordo servandus in sacris congregationibus, tribunalibus, officiis Romanae Curiae [8]) jakožto normae communes současně s vlašským překladem.

Dne 29. září 1908 vydány pak Normae peculiares (zvláštní) téhož Ordo servandus opětně s vlašským překladem.[9])

---

[8]) Tamtéž, str. 462 usl. Normativ tento obsahuje jedenáct článku (capita), rozdělených na jednotlivé body, jež se čítají v každém článku zvlášť. Při citaci jejich doložíme zkratku N. C. (normae communes). Článek I. mluví o organisaci všeobecné (de ordine ac directione generatim, str. 462, 463); článek II. vypisuje osazení úřadů (de provisione officiorum, str. 464—467); článek III. stanoví formu přísahy (iurisiurandi forma, str. 467, 468); článek IV. ustanovuje úřední hodiny a disciplinární řád (de horis ac disciplina officiorum, str. 468—472); v článku V. jsou vytčeny úřední prázdniny (de feriis, str. 472—474); článek VI. šíří se o platech (de stipendiis, str. 474—477); článek VII. pojednává o advokátech (de advocatis, str. 477); článek VIII. o úřednících expedičních (de ministris expeditionum, str. 477, 478), článek IX. o prokuratorech čili agentech (de procuratoribus seu agentibus), a to v oddělení I. o prokuratorech zvláštních a soukromých (de procuratoribus particularibus et privatis, str. 478), v oddělení II. o prokuratorech veřejných a zákonních (de procuratoribus publicis ac legitimis, str. 479—482). Spůsob, kterak lze se obrátiti k úřadům papežským a s nimi jednati, podán jest všeobecně v článku X. (de ratione adeundi sanctae sedis officia cum iisque agendi generatim), a to pro osoby soukromé (pro privatis, str. 483) v oddělení I., pro biskupy (pro ordinariis, str. 483—485), v oddělení II. Poslední článek XI. věnován taxám, jež platiti dlužno stolci apoštolskému, a remuneracím příslušejícím prokurátorům čili agentům (de taxationibus et procurationibus), a to v bodech 1—7 (str. 485—488), kdežto body 8.—15. přinášejí přechodní ustanovení v příčině této (str. 488—490).

[9]) Otištěny v Acta s. Sedis, 1908, str. 683—746. Citujeme jednotlivé články norem zvláštních s dodatkem N. P. (normae peculiares). Aby patrno bylo, o čem zde jednáno, podáváme kostru obsahu: Caput I. De ambitu competentiae singulorum officiorum s. Sedis (l. c. str. 683—686). Caput II. De iis quae plenae congregationi reservantur et congressui tribuuntur (str. 686, 687). Caput III. De modo tractandi negotia non stricte iudicialia (rozděleno na 2 articuli: I. quando agitur de rebus gratiae [str. 688—690]; II. quando agitur de causis ordinis disciplinam et administrationem spectantis [str. 691, 692]. Caput IV. De diebus quibus cardinalium coetus coadunantur ac de modo procedendi plenarum congregationum (str. 692—696). Caput V. De relationibus summo pontifici agendis (str. 697). Caput VI. De munere variorum administrorum communiter (str. 697—707). Caput VII. De singulis sacris congregationibus caput toto rozděleno na 11 articuli, jež

Konstituce musí považována býti se všemi dodatky zde vytknutými jako celek, jemuž se ovšem připisuje moc derogující, nikoli však výlučnost, to znamená: kongregace, soudy a úřady, které nyní tvoří římskou kurii, říditi se budou svým zvláštním zřízením dosud plativším, pokud nebyly změny vyvolány novou konstitucí a jejími dodatky.[10])

Žádná změna nenastala v poměru znovuzřízené kurie římské ku papeži; zůstávat kurie souborem úřadů papeži podřízených: o všem, co vážné a mimořádné (grave et extraordinarium), musejí náčelníci kuriálních úřadů dáti návěští papeži, než věc konečně se vyřídí.[11]) Pročež potřebují papežského schválení i všechny rozsudky, pokud není výjimka zvláště stanovena, jako se stalo příkladem ohledně rozsudků vynášených pravidelně Rotou a Signaturou.[12])

Působnost reorganisovaných úřadů vztahuje se jen na dobu, kdy stolec papežský osazen; při uprázdněném stolci rozhodují zákony a pravidla v této příčině zvláště stanovená.[13])

Kdyby po nové úpravě nastaly spory o příslušnost mezi jednotlivými kongregacemi (vyjma Officium), přísluší rozhodnutí kongregaci konsistoriální (srovn. číslo 2. bod 4. konstituce).

Aby se zamezilo sporům o příslušnost, platí tyto všeobecné zásady:

---

odpovídají pořadem 11 kongregacím uvedeným v konstituci „Sapienti consilio" (str. 707—737). Caput VIII. De singulis tribunalibus, rozděleno na 2 articuli: I. Sacra Poenitentiaria (str. 737, 738). II. Sacra Romana Rota et Signatura Apostolica (738, 739). Caput IX. De singulis officiis, jež rozděleno na 3 articuli: I. Cancellaria Apostolica (str. 739); II. Dataria Apostolica (str. 739—741); III. Camera Apostolica, Secretaria Status, Secretaria Brevium ad Principes et Epistolarum latinarum (str. 741). Na konec přidána Appendix: Institutio circa modum in tabulas referendi et scripta expediendi (str. 742—745).

[10]) Cf. l. c. str. 438, odstavec konstituce „Itaque Congregationes" a str. 439 odstavce „Huic constitutioni" a „Decernentes"; str. 745, 746 odst. „Quae superioribus" N. P.

[11]) L. c. str. 439, odstavec konstituce „In omnibus autem" a cap.V. N. P. (str. 697), kde spůsob takových relací stručně popsán; změna usnesení kongregačního papežem zamýšlená ohlásí se v příštím sedění příslušné kongregace.

[12]) L. c. str. 439, odstavec konstituce „Praeterea".

[13]) Cf. konstituci citovanou III., 3°, l. c. str. 437 a odstavec „Atque haec valere", str. 439.

a) Nikomu není dovoleno, obrátiti se s jednou a touže věcí ku dvěma úřadům kuriálním; stalo-li se podání u úřadu nepříslušného, může se postoupiti úřadu příslušnému, ale jen na základě usnesení úřadu onoho nebo na základě usnesení kongregace konsistoriální; kterékoli dovolení jiného úřadu bylo by neplatné (caput I., bod 2. N. P.).

b) Každý úřad má dříve prozkoumati, patří-li věc, o kterou běží, na pořad soudu nebo dá-li se administrativně vyříditi; dle toho má býti postoupena na příslušné místo (caput I., bod 3. N. P.).

c) Bylo-li řízení o nějaké záležitosti zahájeno u kongregace, aniž by strany proti tomu se vyslovily, jest cesta soudní stranám nepřístupná; kongregace sama může ovšem v kterémkoli stadiu odkázati záležitost na pořad soudní (caput III. bod 10. N. P.).

Co do zřízení kongregací lze vytknouti, že náčelníkem (praefectus) jest pravidelně kardinál (bod 4. čísla 3. konstituce), výjimečně má papež náčelnictví při Officiu a při kongregaci konsistoriální (bod 1. čísla 1. a bod 5. čísla 2.).

Než přikročíme ku vylíčení reorganisace kurie, jak ji provedla shora zmíněná konstituce Pia X, podáme kostru dosavádního zřízení dle stavu r. 1908.[14]):

I. Kongregace s komisemi dle starého řádu.

a) *Kongregace.*

1. Congregatio sacrae Romanae et universalis Inquisitionis
2. C. Consistorialis.
3. C. Visitationis Apostolicae Urbis.

[14]) Řídíme se dle „Gerarchia Cattolica" vydané v Římě r. 1908, str. 488—519. Z nejnovější literatury o staré organisaci poukazujeme na tato dvě díla: Paul Maria *Baumgarten*: Der Papst, die Regierung und die Verwaltung der heiligen Kirche in Rom. Herausgegeben von der Leo-Gesellschaft in Wien. 1904, in folio, str. 567 s illustracemi. (Jest to nové spracování díla: Rom, das Oberhaupt, die Einrichtung und die Verwaltung der Gesamtkirche.) — Nikolaus *Hilling*, Die römische Kurie (s dalšími údaji literárními). Paderborn, 1906 (16. svazek sbírky praktických knih kapesních pro katolický klerus: „Seelsorger Praxis"). Poukazy k těmto dvěma spisovatelům vztahují se tudíž ke staré organisaci.

4. C. Episcoporum et Regularium.

5. C. Concilii s přidělenou Commissio praelatorum super examine relationum ordinariorum de statu dioecesium a se zvláštními odbočkami:

a) Congregatio specialis super revisione conciliorum provincialium.

b) Commissio super examine relationum visitatorum apostolicorum pro dioecesibus Italiae.

6. Congregatio super Residentia episcoporum.

7. *a*) Congregatio de Propaganda Fide s dvěma komisemi:

α) Commissio ad revisendas constitutiones novorum institutorum regularium dependentium a S. Congregatione de Propaganda Fide.

β) Commissio super revisione synodorum provincialium (konaných v zemích Propagandě podřízených).

b) Congregatio de Propaganda Fide pro negotiis ritus orientalis s Commissio super revisione et correctione librorum Ecclesiae orientalis.

c) Agentia generalis Reverendae Camerae Spoliorum.

8. Congregatio Indicis.

9. *a*) Congregatio s. Rituum se 4 komisemi.

α) Commissio liturgica.
β) „ historico-liturgica.
γ) „ super editione Vaticana librorum liturgicorum Gregorianorum.
δ) „ super musica et sacro cantu.

b) Congregatio Indulgentiarum et sacrarum Reliquiarum.

10. Congregatio Caeremonialis.

11. Congregatio super examine episcoporum (unita cum Congregatione s. Romanae et universalis Inquisitionis).

12. Congregatio Reverendae Fabricae S. Petri.

13. Congregatio Lauretana.

14. Congregatio super negotiis ecclesiasticis extraordinariis.

15. Congregatio Studiorum.

b) *Komise samostatné.*

1. Commissio pontificia pro reunione ecclesiarum dissidentium (s papežem jako předsedou).
2. „ „ super studiis biblicis.
3. „ „ pro codificatione iuris canonici.
4. Commissio cardinalitia super studiis historicis.
5. „ „ Praeservationis Fidei.
6. „ „ pro administratione bonorum sanctae sedis.

II. Officia et Tribunalia dle starého řádu.

1. Poenitentiaria Apostolica.
2. Cancellaria Apostolica.
3. Dataria Apostolica.
4. Sacra Rota Romana.
5. Reverenda Camera Apostolica.
6. Signatura Iustitiae.
7. Secretariae palatinae.
   a) Secretaria status;
   b) „ brevium;
   c) „ brevium ad principes;
   d) „ litterarum latinarum.
8. Uditorato di Sua Santità.
9. Officio del Sostituto del s. Concistoro.
10. Elemosineria Apostolica.

II. Kongregace dle nového řádu.

Nová konstituce „Sapienti consilio“ vypočítává: 11 sacrae congregationes, jichž příslušnost upravena jednak s hlediska územního, jednak s hlediska věcného (caput I., bod 1. N. P.) Jsouť tyto:

1. Congregatio sancti Officii (Sacrae Congregationes č. 1. konstituce a cap. VII., art. I. N. P.[15])).

[15]) L. c. str. 427 a 707 násl. *Baumgartena*, str. 340 násl. a *Hilling*, str. 51, 52.

Především nápadno jest, že z dosavádního titulu vynecháno označení „Romanae et universalis Inquisitionis“; důvod této změny se neuvádí; jest to ústupek učiněný změněným poměrům časovým anebo jen důsledek, že příslušnost rozšířena i na odpustky? Příslušnost kongregace vymezuje se:

a) ochraňováním věro- a mravouky (č. 1., bod 1. konstituce), s nímž spojuje se

b) výhradné soudnictví o kacířství a o církevních zločinech, jež vzbuzují podezření z kacířství (číslo 1., bod 2. konstit.)

c) Officiu přísluší všeho druhu šetření o privilegiu Paulinum (I. Cor. 7., 12.—15.)., o překážce různého a smíšeného náboženství (bod 5.), jakož i

d) šetření o všem, což dotýká se dogmatického učení o veškerých svátostech, tedy i o manželství (týž bod 5.).

e) Všechny záležitosti, které dosud spravovány byly kongregací Indulgentiarum et sacrarum Reliquiarum, přenášejí se na s. Officium, pokud běží o odpustky (indulgentiae)[16]) (bod 3.).

Oproti tomu odnímá se Officiu dosavádní příslušnost vzhledem k přikázáním církevním, k volbám biskupův i ku sproštění od slibů řeholních a přikazuje se řečená agenda kongregaci Concilii, kongregaci Consistorialis a kongregaci negotiis religiosorum sodalium praeposita (bod 4.).

Nově upravená příslušnost Officia vztahuje se bez ohledu na territorium (caput I., bod 1., lit. *a*) N. P.) na všechny záležitosti základu církevního života: víry a mravů. S toho hlediska, patrně i odpustky byly Officiu přiděleny: „ne nimia facilitate ecclesiastica disciplina enervetur“, jak pravilo již Decretum de indulgentiis v 25. sessio sboru tridentského (Continuatio sessionis). Činnost Officia jest i na dále dvojí, totiž soudní i administrační. Konkurence kterékoli jiné kongregace jest vyloučena (srovn. na př. Sacrae Congr., č. 3. bod 1. a 3. konstituce); spory vzniklé stran příslušnosti své rozhoduje tato kongregace sama (cap. VII., art. I., bod 6. N. P.; cap. VII., art. II., bod 6. N. P.).

---

[16]) Dle rozhodnutí Pia X. „Quae in Ecclesiae bonum“ z 28. ledna 1904 (viz poznámku 5., lit. *b*) spojena byla kongregace odpustkův a ostatků s kongregací obřadů tak, že prefekt kongregace prvé byl proprefekt kongregace druhé. Nyní odpadá kongregace Indulgentiarum et Reliquiarum vůbec.

Náčelníkem kongregace jest papež (S. Congr. 1., bod 1. konstituce). Vyššími úředníky jsou kardinál sekretář, adsessor a commissarius (cap. VII., art. I., bod 1. N. P.), k nimž přistupuje ještě „Substitutus" pro záležitosti odpustkové. Sbor rádcův a znalců (Consilium, Consulta) skládá se jako dosud z konsultorův a censorů (qualificatori) (eodem, bod 2. N. P.). Třeba zůstává modus procedendi při bodech *a*, *b*, *c*, *d*, celkem týž, přece ohlašuje se i nová kodifikace jeho (bod 6. a 7. cap. VII., art. I. N. P.). Při odpustcích (lit. *c*) říditi se má kongregace konstitucí „In ipsis" Klimenta IX. ze dne 6. července 1669 (Magn. Bullarium 6. sv. [roku 1727] str. 283 nsl.) a dekretem kongregace Indulgentiarum ac Reliquiarum schváleným Benediktem XIV. dne 28. ledna 1756 a stvrzeným Piem IX. dne 14. dubna 1856 (bod 8. cap. VII., art. I. N. P.)

2. *Congregatio Consistorialis.* (Sacrae Congregationes č. 2. konstituce a cap. VII., art. II. N. P.)[17])

Náčelníkem zůstává i na dále sám papež. Stálými přísedícími ex officio jsou kardinálové sekretář sv. Officia a státní sekretář; jiní členové jsou ustanoveni papežem dle volného uvážení (č. 2., bod 5. konstituce). Sekretářem této kongregace jest kardinál papežem jmenovaný; první hodnost po sekretáři má praelát jako „adsessor", který jest současně sekretářem kollegia kardinálského; k těmto dvěma přistupuje ještě jako vyšší úředník Substitutus. Vedle toho jmenuje se dostatečný počet výpomocných sil (č. 2 bod 6. konstituce a cap. VII., art. II., bod 1. N. P.). Stálými konsultory kongregace jsou „Adssessor" sv. Officia a úřadující sekretář kongregace pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis; ostatní konsultory jmenuje papež (bod 7.).

Činnost kongregace jest buď přípravná, buď samostatná, ale vždy ohledně territorií podrobených právu obecnému [provinciae sedis apostolicae] (cap. I, bod 1., lit. *b*) N. P.); přísluší jí:

a) připravovati agendu pro konsistoře kardinálské; zejména pokud jde o zřízení nových diecesí, kapitol kathedrálních i kollegiátních; o dělení a slučování diecesí stávajících, o ustanovování biskupův, apoštolských administrátorův a visitatorů, koadjutorů

[17]) L. c. str. 427 nsl. a 712 nsl. *Baumgarten*, str. 344 nsl.; *Halling*, str. 70—78.

biskupských a světících biskupův; nařizuje vzhledem k biskupským kandidátům proces informativní čili inquisiční, jakož provádí proces definitivní, pak zkouší vědomosti kandidátů těchto. Běží-li však o řečené záležitosti mimo Italii, prozkoumají je úředníci (administri) Secretarie Status a učiní návrhy kongregaci konsistoriální, ježto tu běží o záležitosti poměru mezi státem a církví (bod 2.). Ku příslušnosti dřívější přibyla tudíž agenda někdejší kongregace Examinis episcoporum, pokud se tkne de Eligendis episcopis, která Piem X motu proprio „Romanis Pontificibus" ze dne 17. prosince 1903 byla přenesena na sv. Officium,[18]) a jejížto materielní ustanovení dosud platí (cap. VII., art. II., bod 6. N. P.).

b) Dále rozšířena byla příslušnost kongregace někdejší agendou kongregace Episcoporum [19]) a Concilii [20]) (nikterakž Propagandy), a to:

α) dozorem nad povinnostmi biskupův, tudíž i udělováním dispensí z povinnosti sídelní;

β) posouzením písemných relací, jež podali biskupové nebo visitatoři o stavu diecesí;

γ) nařízením visitací liminum a zkoušením zpráv při nich podaných; [21])

δ) vydáváním nutných nebo prospěšných nařízení biskupům, o nichž dříve bylo papeži referováno;

ε) podřízením seminářův ohledně řízení, kázně, správy majetkové a studií (bod 3.).

O rozhodování v případě kompetenčních sporů mezi kongregacemi (vyjma Officium) mluveno již hora.

3. Congregatio de Disciplina sacramentorum čili de Sacramentis (Sacrae Congregationes nr. 3. konstituce a cap. VII., art. III. N. P.[22])

Kongregace tato jest nově zavedena. Na ni přenesena příslušnost z nejrůznějších úřadů kuriálních. Jí přísluší:

---

[18]) Srovn. pozn. 5., lit. *a*) *Baumgarten*, str. 387, *Hilling*, str. 78.

[19]) *Baumgarten*, str. 347 nsl., *Hilling*, str. 70 nsl.

[20]) *Baumgarten*, str. 349 nsl., *Hilling*, str. 58 nsl.

[21]) Srovn. dřívější Commissio praelatorum super examine relationum Ordinariorum de statu dioecesium, jež podřízena byla kongregaci koncilní; Baumgarten, str. 350. Hilling, str. 66, 67.

[22]) L. c. str. 429, 430; 717 nsl.

Veškeré návrhy zákonův ohledně správy sedmi svátostí, pokud tím není dotčena pravomoc Officia (viz sub 1), ani ne pravomoc kongregace obřadové ohledně obřadů svátostních (číslo 3., bod 1. konstituce).

Vzhledem k tomu přísluší na dále této kongregaci příkladem udělení dispensí od překážek manželských in foro externo bez ohledu na majetkové poměry žadatelovy (při čemž se různí dispensationes gradus minoris a maioris gradus, bod 19. a 20. cap. VII., art. III. N. P.), sanace manželství in radice, dispense od manželství nekonsumovaného, rozvod, legitimace nemanželských dětí, dispense od irregularit udělované kandidátům stavu duchovního, sporné otázky o místě, času a podmínkách čtení mše, o binaci a pod., rovněž i výjimky v ohledu přisluhování svátostmi (č. 3., bod 2. konstituce, bod 11. a 12. N. P. l. c.) Proto také — setříc ovšem příslušnosti Officia — rozebírá kongregace tato otázky týkající se platnosti manželství neb ordinace, pokud záležitosti tyto a podobné nemají rozhodnuty býti soudní cestou, v kterémžto případě by nastala příslušnost Římské Roty (bod 3.). Normae Particulares (l. c. bod 10., lit. *a*—*l*) vypočítávají pak 11 případů fakult udělovaných kongregací touto, jež vztahují se ku svátosti oltářní, mši, oltářům a udělování svěcení kněžských. Důležité jest ustanovení capitis I., bodu 1., lit. *c*) N. P., že kongregace tato jest výlučná bez ohledu na territorium pouze ve věcech manželských; kdežto ohledně ostatních svátostí jest obmezena na provinciae sedis apostolicae.

Prefektem kongregace jest kardinál; členy kongregace jsou kardinálové papežem jmenovaní, k nimž přidružují se jako vyšší úředníci prelát sekretář a tři podsekretáři (subsecretarii, sottosegretari). Theologové a kanonisté papežem zvolení zastávají úřad konsultorů; pak stanoven dostatečný počet úředníků nižších (číslo 3., bod 4. konstituce; cap. VII., art. III., bod 1.—3. N. P.). Agenda rozdělena tak, že utvořeny tři skupiny mající subsekretáře jako náčelníka, a to pro překážky manželské, pro ostatní věci manželské a pak pro jiné záležitosti svátostné (bod 4.—6. N. P. l. c.). Dispense od manželských překážek uděluji se ve formě breve shotoveného v sekretariátu této kongregace, jest-li důvod dispense počestný a vybírá-li se větší poplatek; jinak uděluji se dispense ve formě reskriptu (bod 13. N. P.).

4. Congregatio Concilii. (Sacrae Congregationes: číslo 4 konstituce a cap. VII., art. IV. N. P.).[23])

Vyššími úředníky kongregace jsou kardinál prefekt, prelát sekretář a podsekretář (subsecretarius). Kollegium konsultorův jmenováno papežem; při nich se přihlíží i k administrativní praxi.

Nižší úředníci se stanoví dle potřeby (cap. VII., art. IV., bod 1.—3.).

Příslušnost kongregace jest sice jednak súžena, ježto mnohé záležitosti přešly na kongr. konsistoriální a na kongregaci de Disciplina sacramentorum, ale jednak zase rozšířena tím, že na ni přenesena agenda kongregace super Negotiis Episcoporum et Regularium co do záležitostí neřeholních, kdežto agenda řeholní přešla veskrze na congregatio Negotiis religiosorum sodalium praeposita. Pročež také odpadla samostatná kongregace Episcoporum se svými odbočkami, odpadly i odbočky kongregace koncilní.

Příslušnost koncilní kongregace vytčena (v č. IV. bodu 1. konstituce) v tom smyslu, že jí přiřčena veškerá správa záležitostí duchovenstva a věřících, ovšem jen v provinciích sedis apostolicae (caput I., bod 1., lit. *d*). Zvláště se pak vytýkají záležitosti tyto (bod 2.):

a) Dozor nad zachováváním přikázání církevních a moc povolovati výjimky v příčině této. Agenda tato příslušela dosud Officiu (viz číslo 1., bod 4. konstituce).

b) Záležitosti farní a kapitolní.

c) Záležitosti zbožných združení, zbožných odkazův a úkonův; milostiny mešní, officia a beneficia, církevní majetek, diecesní dávky a pod.

d) Záležitosti dřívější Congregatio Immunitatis ecclesiasticae,[24]) odbočky kongregace Episcoporum, za Lva XIII. odbočky kongregace koncilní.

e) Povolování výjimek z předpisův o udělení beneficií osaditelných biskupy, na př. dispense od požadovaného stupně doktorského (lit. *g*) bodu 4. cap. VII., art. IV. N. P.).

f) Záležitosti dřívější Congregatio specialis super Revisione conciliorum provincialium,[25]) která se výslovně zrušuje; nad to

[23]) L. c. 430 a 727 nsl. Srovn. pozn. 20.

[24]) Srovn. *Baumgarten*, 383 nsl., *Hilling*, str. 69, 70.

[25]) *Baumgarten*, 349 nsl., *Hilling*, str. 68.

přiděleny sem záležitosti všechněch sborů církevních i biskupských shromáždění nebo konferencí.

g) S kongregací touto slučuje se specialis Congregatio Lauretana[26]) (Loreto u Recanati na moři adriatickém), která zřízena byla r. 1098 Innocentem XII. (7. srpna, bullou „Sacrosancta Redemptoris"),[27]) za účelem vyřizování všechněch otázek občansko-politických, vyskytujících se při správě svatyně Loretánské (svatého domu Nazaretského, Santa Casa, který dle legendy přenesen byl z Nazaretu do Dalmacie a odtud do Loreta); posléze příslušely a nyní přísluší kongregaci pouze správa svatyně (bod 9., cap. VII., art. IV. N. P.).

h) Normae Particulares vypočítávají 7 případů fakult udělovaných jediné kongregací koncilní, jež se zejména týkají chorové pobožnosti kanovníků v kapitolách (bod. 4., lit. *a*)—*g*), cap. VII., art. IV.). Fakulty tyto zvláště se vytýkají oproti podobné příslušnosti kongregace Sacramentorum.

i) Rozhodování sporův o praecedenci kleru světského (bod 5., cap. VII., art. IV. N. P. a bod 1. čísla 8. sacrae Congr. konst.)

k) Rozhodování sporův o domnělých oprávněních na budovách kostelních (bod 5. citovaný sub *i*).

II. Vedle činnosti administrativní vykonává kongregace Concilii soudnictví ve všech sporech vzniklých o záležitostech kongregaci přikázaných, tedy in linea disciplinari.

5. *Congregatio Negotiis religiosorum sodalium praeposita* (de Sodalibus religiosis). (Sacrae congr. č. 5 konstituce a cap. VII., art. V. N. P.)[28])

Příslušnost této kongregace jest vytčena ratione religiosorum t. j. vzhledem k osobám náležejícím k řádům, kongregacím nebo bratrstvům (communis vita, tertii ordines), při čemž ani povaha slibu nerozhoduje, ani okolnost, zdali záležitost týká se výhradně jen řeholníků neb i osob jiných, třeba samých biskupů (č. 5., bod 1. konstituce). Činnost kongregační jest jednak rázu administračního, zahrnujíc v sobě i udělování dispensí pro řeholníky (bod 2. a 3.)

[26]) *Baumgarten*, 382, 383. *Hilling*, str. 101, 102. Časopis kat. duchovenstva, 1907, str. 341 nsl., 1908, str. 679.

[27]) Magnum Bullarium 7. svazek (r. 1727), 310 nsl.

[28]) L. c. str. 431, 731.

i záležitosti týkající se ordinace řeholníků (č. 3., bod 2. konstituce), jednak vykonává kongregace i soudnictví ve všech věcech správních (in linea disciplinari), ať jest řeholník žalobcem nebo žalovaným (bod 2.). Zvláštní zmínky zasluhuje, že příslušnost této kongregace vztahuje se i na řeholníky missionáře, ovšem jen co do vnitřního poměru řeholního, kdežto v ohledu missionářském podrobeni jsou kongregaci de Propaganda Fide (bod 5. čísla 6 konstituce l. c. str. 432 a caput I., bod 1., lit *e*) N. P.) Kongregace tato vstoupila tudíž na místo dřívější Congregatio super negotiis Episcoporum et Regularium (co do agendy řeholní), pokud se tkne Congregatio super disciplina regulari a super statu Regularium,[29]) kteréžto obě kongregace byly ovšem již r. 1906 zrušeny (viz pozn. 5, lit. *c*).

Organisace kongregace jest pravidelná: kardinál prefekt, prelát sekretář a podsekretář jsou úředníci vyšší. Kollegium konsultorův jest papežem stanoveno. Nižší úředníci jsou ustanoveni dle potřeby (bod 1—3., cap. VII., art. V. N. P.). Agenda rozdělena na 3 oddíly: řády, kongregace a ústavy mužské, pak združení ženská (bod 4. cit. N. P.).

6. Congregatio de Propaganda Fide. (Sacrae congreg. číslo 6 konstituce, cap. VII., art. VI. N. P.) [30])

Celková příslušnost této kongregace zůstává táž, jaká byla dříve; jen že jí přísluší jurisdikce pouze nad zeměmi, kde pravidelná organisace není provedena ve všem (terrae missionum oproti provinciae sedis apostolicae) (č. 6., bod 1. konstituce cap. I. bod 1., lit. f. N. P., cap. VII., art. VI., bod 3. N. P.). Avšak oproti dřívějšímu stavu z kompetence Propagandy se vyjímají v Evropě církevní provincie v Anglii, Škotsku, Irsku a v Hollandsku i diecese Lucemburská; v Americe církevní provincie v Kanadě, Novém Foundlandu (Terra Nova; frc. Terre Neuve) a ve Spojených Státech a podřizují se pravidelným kongregacím dle jich příslušnosti věcné (bod 2. konst.). Za to ale Propagandě se přidělují všechna území, která dosud byla pod pravomocí kongregace „a Negotiis ecclesiasticis extraordinariis“ (bod 3.

[29]) *Baumgarten*, str. 347—349, *Hilling*, str. 70 nsl., str. 74—76.

[30]) L. c. 431, 432, 732, 733. *Baumgarten*, str. 353 nsl., *Hilling*, str. 79 nsl.

konst.). Pod pravomocí této kongregace byla ze zvláštních důvodův historických zejména biskupství jihoamerických států, 3 apoštolské delegace na Kubě a Porto Rico, na Filipinách a v Mexiku, 8 apoštolských vikariátů v Jižní Americe, 3 apoštolské prefektury v Kolumbii (srovn. k tomu Gerarchia Cattolica [1898], str. 327 nsl.), dále katolická biskupství v Rusku a území v Asii a v Africe stojící pod portugalskou výsostí.

S Propagandou slučuje se (unitam habet) kongregace pro Negotiis rituum orientalium, což znamená, že kongregace posléz řečená mizí jako samostatná, třeba i dosud měla Congregatio de Propaganda Fide a pro Negotiis rituum orientalium jednoho a téhož generálního prefekta (bod 6. konstituce). Dále se spojuje (coniungitur) s Propagandou coetus (commissio) pro unione Ecclesiarum dissidentium,[31]) která zřízena byla Lvem XIII. r. 1895, když papež tento r. předchozího byl vyzval východní církve ku sloučení s Římem (bod 8. konstit.).

Propaganda spravuje si jmění své sama, i zrušuje se zvláštní praefektura pro správu tuto (pro re oeconomica). Povšechná tato správa majetková vztahuje se i na agendu dosavadní Agentia generalis reverendae Camerae Spoliorum (bod 7. konst.).

Tato camera Spoliorum[32]) byla zřízena Piem VII.; označení její jako „Spoliorum" nevyhovuje dnešnímu stavu věcí. Papež řečený vypůjčil si totiž v napoleonských válkách značné obnosy od Propagandy: když pak nemohl vrátiti jich, přiřkl Propagandě práva komory apoštolské zvaná ius deportus čili právo na důchody neosazených beneficií; od r. 1866 byla Camera Spoliorum činna jen vzhledem k římským a suburbikárním beneficiím, ježto stát italský zřídil zvláštní oekonomát pro beneficia neosazená jako pododdělení při ministerstvu spravedlnosti. Normae Particulares (cap. VII., art. VI., bod 5.) slibují nový regulament pro administraci kongregace pro Negotiis ritus orientalis a Camerae Spoliorum. Vzhledem k tomu, že Propaganda vykonává veškerou jurisdikci církevní v terrae missionis (říkáť se o ní: „habet ceteras Congregationes in ventre"), mohlo by se státi, že v důležitých věcech objevovaly by se odchylky od praxe ostatních kongregací; proto

[31]) *Baumgarten*, str. 399. *Hilling*, str. 103, 104.
[32]) *Baumgarten*, str. 368. *Hilling*, str. 81 nsl.

nařízeno (bodem 4. konstituce), že Propaganda musí vznésti k rozhodnutí na příslušné kongregace vše, co se týká víry, manželství a obřadův, „ut unitati regiminis consulatur“. Způsob tento není nový, i dělo se tak dle dosavadní praxe; rozhodnutí ovšem vydají se jménem Propagandy.

V úřednictvu Propagandy vytýká se jako nový úředník pouze subsecretárius (bod 2. N. P. cit.)

7. *Congregatio Indicis* (Sacrae congreg. č. 7. konstituce a caput VII., art. VII. N. P.).[33])

Působnost kongregace této není změněna: má zkoušeti knihy udané u ní (delatos sibi libros diligenter excutere) a po případě je zakázati a povolovati výjimky ze zákazu čtení; ale i z úřední povinnosti má nyní zakročovati, kdykoli se vydávají knihy zákazu hodné. Kongregace má bdíti nad biskupy, by konali svou povinnost censurní ve smyslu známé konstituce Lva XIII. Officiorum ze dne 25. ledna 1897 (bod 1. konst.). Poněvadž činnost této kongregace často dotýká se agendy kongregace Officii, dovoluje se, by dle potřeby (communicare possint) nastala mezi oběma kongregacemi výměna spisů stran zápovědi knih, při čemž ovšem všichni úředníci stejnou měrou se zavazují přísahou mlčelivosti, jako zvykem u Officia (bod 2. konst. a bod. 2, cap. VII., art. VII. N. P.). Příslušnost kongregace vztahuje se na celou církev (caput I., bod 1., lit. *g*) N. P.).

8. *Congregatio sacrorum Rituum.* (Sacrae congreg. č. 8 konst. a cap. VII., art. VIII. N. P.).[34])

Povšechná příslušnost stanovena v celé církvi latinské (caput I., bod 1., lit. *g*) N. P.), vzhledem k nábožným obřadům a posvátným úkonům v přesném slova smyslu; nepatří sem tedy více spory o praecedenci při processích a při bohoslužbách, kteréžto záležitosti se považují za věci církevní discipliny (bod 1. konst.) Srovn. též shora kongregaci koncilní lit. *i*). S hlediska toho bdí kongregace nad zachováváním obřadův a úkonů při mši, při přisluhování svátostmi, při bohoslužbě vůbec; jí tedy přísluší dozor nad liturgickými knihami, rozhodování o sporech rituálních a pod. Kongre-

[33]) L. c. 432 nsl., 733. *Baumgarten*, str. 384 nsl., *Hilling*, str. 54 nsl.
[34]) L. c. str. 433 a 734 nsl. *Baumgarten*, str. 369 nsl. *Hilling* str. 85—92.

gace může udělovati dispense z předpisů sem příslušných a všeobecně závazných, šetříc pravomoci kongregace Sacramentorum a Concilii (viz shora), může udělovati privileje osobní, místní, dočasné a trvalé, nakolik běží o obřady a úkony a má bdíti nad tím, by nezahnízdily se zlořády v příčině této (č. 8., bod 2. konstituce a bod 2., cap. VII., art. VIII. N. P.). Kongregaci přiděluje se vedení procesu beatifikačního a kanonisačního jakož i všechny záležitosti svatých ostatků (bod 3.), které jí jsou přiděleny Motu proprio Pia X. z 28. ledna 1904 („Quae in Ecclesiae bonum" [srovn. pozn. 5. *b*]). Materielně platí o ostatcích i na dále ustanovení konstituce „In ipsis" Klementa IX. ze dne 6. července 1669 (Magn. Bullarium 6. sv. [r. 1727] 283 nsl.).

S kongregací Rituum slučují se komise liturgická a historicko-liturgická zřízená za Lva XIII. a komise pro kostelní hudbu zřízená za Pia X (cf. Acta s. Sedis, vol. 36., str. 325 nsl., 329 nsl., 387 nsl. 395 nsl.).

9. *Congregatio Caeremonialis.* (Sacrae Congregationes č. 9. konstituce a cap. VII., art. IX. N. P.) [35])

Příslušnost se zachovává v nynějším rozsahu. Kongregace tato liší se od předchozí tím, že bdí nad občanskými obřady a nad etikettou; ona zastává úřad podobný, jako nejvyšší ceremoniář při dvorech světských. Kongregace bdí tedy zejména nad obřady v papežské kapli (Cappella), (kde papež vykonává obřady duchovní) a při papežském dvoře (Aula pontificia, Corte pontificia); dále nad obřady kardinálů mimo kapli papežskou (bod 5., cap. VII., art. IV. N. P.); ona řeší otázku o praecedenci jak kardinálů, tak zástupců vyslaných různými vládami k stolci apoštolskému. Příslušnost kongregace není obmezena territoriálně (caput I., bod 1., lit. *g*) N. P.)

10. *Congregatio pro Negotiis ecclesiasticis extraordinariis.* (Sacrae Congreg. č. 10 konstituce a cap. VII., art. X. N. P.) [36])

Kongregace tato může jako dosud pouze se raditi (examini subiiciuntur) o oněch záležitostech, které jí se přidělí na základě papežského rozkazu od kardinála státního sekretáře, zejména

[35]) L. c. str. 434 a 735. *Baumgarten*, str. 373 nsl. *Hilling*, str. 92 nsl.
[36]) L. c. str. 434 a 736. *Baumgarten*, str. 380 nsl. *Hilling*, str. 94 nsl.

tedy o poměru mezi státem a církví a o uzavírání konkordátův; v tomto ohledu není obmezena na určitá území (caput I., bod 1., lit. *g*) N. P.). Nejvyšší správa v určitých územích kongregaci této dříve přidělených přešla na Propagandu (viz shora).

11. Congregatio Studiorum (Sacrae Congreg. č. 11 konst. a cap. VII. art. XI. N. P.).[37])

Kongregaci této přísluší nejvyšší správa v provinciích sedis apostolicae (caput I., bod 1., lit. *d*, N. P.) nad universitami a fakultami na církvi závisejícími, a to i když učiliště tato jsou v rukou řeholníkův, ale studia Seminariorum jsou podřízena kongregaci konsistoriální. Kongregaci Studiorum přísluší zkoušeti a povolovati založení nových universit a fakult církevních s právem udělování akademických hodností, pozměniti učiliště již založená, rozhodovati důležitější spory o správě jejich majetku neb o studijním plánu a pod. Kongregace přenáší právo k udílení akademických hodností a uděluje je sama ad honorem, běží-li o muže vynikající obzvláštní učeností. Zřízení vysokých učilišť a důležitější změny v nynější jejich organisaci provádí se brevem (bod 4., art. XI. N. P. cit.).

Dodatek. *Congregatio Reverendae Fabricae Sancti Petri.*[38])

Kongregace tato se sice v nové konstituci formálně neuvádí v seznamu kongregací patrně proto, že její činnost obmezena pouze na římskou basiliku, ale v doslovu konstituce se zachovává, ovšem s úženou příslušností. Svěřuje se jí pouze péče o hospodářství a jmění (res familiaris) basiliky sv. Petra v Římě, při čemž se poukazuje na příslušné předpisy obsažené v konstituci Benedicta XIV. „Quanta curarum" ze dne 15. listopadu 1751 (v Bullariu Benedikta XIV. sv. 3 [r. 1754], str. 236 nsl.). Odnímá se tedy kongregaci této právo, by sprošťovala nemajetné dědice od povinnosti plnění zbožných legátů nebo by dočasně redukovala mešní nadace oproti tomu, že se splatí menší nějaký obnos zádušnímu jmění sv. Petra; kongregace nemůže na dále osvobozovati od zbožných výkonův oproti zaplacení obnosu peněžního ve

[37]) L. c. str. 434 a 736 nsl. *Baumgarten*, str. 388 nsl. *Hilling*, str. 97 nsl.

[38]) Acta s. Sedis, l. c. str. 438 a 439. *Baumgarten*, str. 376 nsl.; *Hilling*, str. 99 nsl.

prospěch jmění biskupského; nemůže dispensovati od podmínek stanovených v mešních nadacích stran místa a času; konečně nemůže splnomocňovati biskupy, by dispensovali od slibů zbožných výkonu.

III. Tribunalia dle nového řádu.

Obracíme se nyní k vylíčení tří soudních úřadů (tribunalia), o nichž mluví nová konstituce Pia X. pod číslem II., ale neobmezujíc jejich činnost na žádná určitá territoria (caput I., bod 1., lit. g) N. P.).

1. Sacra Poenitentiaria. (Tribunalia, číslo 1. konstituce; caput VIII., art. I. N. P.) [39])

Poenitentiarie počítá se dosud officielně k soudům asi v tom smyslu, ve kterém se mluví o zpovědi jako o soudu v oboru svědomí: vlastně jest Poenitentiarie úřadem milosti.

Jurisdikce Poenitentiarie obmezuje se výhradně na forum internum vůbec; vykonává se tajně a zdarma. Případy, kdy Poenitentiarie mohla udělovati dispense i pro foro interno, přiděleny jsou nyní kongregaci de Disciplina Sacramentorum (viz shora Kongregace pod č. 3., bod 2.). Poenitentiarii přísluší pro obor svědomí řešiti sporné otázky a udělovati „gratias, absolutiones, dispensationes, commutationes, sanationes a condonationes". Význam těchto slov vysvitne z porovnání konstituce Benedikta XIV. „Pastor bonus" z 13. dubna r. 1744 obsahující facultates maioris Poenitentiarii et Officii Poenitentiariae.[40]) Agenda v mezích nynější příslušnosti říditi se má i na dále dle konstituce „In Apostolicae" Benedikta XIV. (z téhož data, jako konstituce právě citovaná), ovšem s patřičným ohledem na změny zavedené obyčejem. Ostatně slibuje se nový regulament (bod 2. cap. VIII., art. 1. N. P.)

---

[39]) Srovn. Acta s. Sedis, l. c. str. 435, 737 nsl. *Baumgarten*, str. 407 nsl. *Hilling*, str. 124 nsl.

[40]) Příkladem poukazujeme k §u 29, kde se praví: „Vota simplicia quaecumque quomodolibet emissa possit.... in alia pietatis opera dispensando c o m m u t a r e. V §§ 21., 23. 24. a 25. vysvětlen pojem condonare: condonatio fructuum, condonatio pretii simoniaci, condonatio fructuum beneficialium, condonare compositionem atd. Obě shora citované konstituce jsou otištěna v Bullario Benedikta XIV. (Romae, 1754), 1, svazek, str. 194 nsl., 201 nsl.

K vyšším úředníkům Poenitentiarie přísluší kardinál poenitentiář jako náčelník, Regens (jeho zástupce a první pomocník), 5 prelátů ze Signatury, Procurator čili sekretář a jeho zástupce jako Substitutus (bod 1. cap. VIII., art. 1. N. P.).

2. *Sacra Romana Rota.* (Tribunalia, č. 2. konstituce, Lex propria a cap. VIII. art. II. N. P.)[41])

Zevrubné změny provedeny u tohoto soudu, jenž ze zapomenutí téměř úplného vzkříšen býti má k novému životu. Známy jsou osudy Roty, jež kdysi rozhodovala o věcech beneficiálních a církevních sporech civilních pocházejících z církve celistvé, pak o všech světských sporech civilních ze státu církevního; známo, že soudnictví toto znenáhla přešlo na vzrůstající kongregace, nehledíc k tomu, že odpadla část agendy shora řečené se zánikem státu církevního. Tomu má býti nyní jinak. Zde vytkneme ovšem jen tolik, aby patrna byla příslušnost Roty proti ostatním úřadům kuriálním. Současné vypsání zvláštního zřízeni Roty a řízení u ní nově zavedeného rušilo by souvislost přehledu organisace kuriální.

Povšechně se přidělují Rotě všechny procesy v římské kurii rozhodované, pokud neběží o causae maiores a pokud nebyly jednotlivým kongregacím zřejmě přikázány. Blíže vystižena příslušnost v lex propria Sacrae Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae, která již shora uvedena byla. V titulu I. caput II. v kanonech 14—17. nalézáme ustanovení toto:

1. Pokud výjimka není stanovena v určitém případě, jest Rota výhradně příslušnou postupem ve všech třech instancích (v různých senátech) v záležitostech, které papež buď sám, buď k žádosti stran vyhradil svému rozsouzení a které byl Rotě přidělil (canon 14. § 1. Legis propriae).

2. V 2., po případě pak také v 3. instanci rozhoduje záležitosti, které rozhodnuty byly v první instanci biskupským soudem města Říma (soudem Vicarii Urbis), nebo jiným (na př. eximovaným) soudem biskupským a které se předkládají řádnou appellací papežskému stolci (can. 14. § 2. Legis propriae).

---

[41]) Acta s. Sedis l. c. str. 435, 440 nsl., 738 nsl. *Baumgarten* 415 nsl. *Hilling*, 129 nsl.

3. Rota rozhoduje v 3., resp. v poslední instanci všechny věci rozhodnuté již v instanci první a druhé, kteréžto rozsudky však ještě nevešly v moc práva a které řádnou appellací se předkládají apoštolskému stolci (can. 14. § 3. Legis propriae).

4. Rotě přísluší rozhodovati o žádostech domáhajících se restituce in integrum, a to z rozsudkův jakýchkoli, které vešly již v moc práva, a kde již nápravy není u soudce vyššího; ovšem nesmí tu běžeti o rozsudky vydané samou Rotou, kde příslušna by byla Signatura (canon 37. č. 4. Legis propriae). V tomto restitučním řízení nečiní rozdílu, ať běží o restituci z důvodů formálných nebo hmotných (can. 14. § 4. Legis propriae).

Vyloučeny z kompetence Roty jsou všechny causae maiores, ať s hlediska předmětu, ať s hlediska osoby súčastněné (can. 15. ibidem).

Taktéž vyloučena appellace nebo rekurs k Rotě, běží-li o nálezy biskupů, jež staly se cestou mimosoudní, neboť zde nastává příslušnost kongregací (can. 16. ibidem). Vyloučení záležitostí právě řečených (canon 15. a 16.) jest výhradné; nemůže tudíž Rota o nich rozhodovati ani incidenčně; rozsudek byl by po právu ničím.

3. Signatura Apostolica. (Tribunalia, č. 3. konstituce, Lex propria a cap. VIII., art. II. N. P.) [42])

Dosavadní Signatura papalis gratiae et iustitiae se zrušuje a Signatura Apostolica zavádí se celkem jako úřad nový, při čemž jednotlivosti stanoveny v témž zákonu, který uspořádává Rotu. Příslušná usnesení obsažena jsou v titulu II. zákona tohoto. Zde taktéž vytkneme pouze kompetenci Signatury.

Signatuře přiděleno rozhodovati:

1. o rekusaci (exceptio suspicionis) soudce u Roty ustanoveného (auditora) (titul II., cap. I., canon 37. č. 1. Legis propriae).

2. o syndikátní žalobě proti soudci řečenému (auditorovi), že buď porušil úřední tajemství, buď že zavinčnou nedbalostí nebo lstivě (ex culpabili neglegentia vel dolo) způsobil sporným stranám větší škody, jež mu nahraditi sluší; lhostejno, zdali auditor vykonal

[42]) Acta s. Sedis, l. c. 436, 440 nsl., 738 nsl. O signatuře iustitiae a gratiae srovn. *Hinschius*, System des kath. Kirchenrechts I., str. 415 nsl. *Baumgarten*, str. 410 nsl. *Hilling*, 138 nsl.

jednání neplatné nebo zdali vynesl rozsudek nespravedlivý. Vedle toho rozhoduje Signatura o potrestání auditora na základě žaloby podané stranou nebo též ex officio; v případech těchto rozsudek Signatury musí býti potvrzen papežem. Titul I. Cap. I. canon 9; titul II., cap. I., canon 37. číslo 2. Legis propriae).

3. Signatura rozhoduje o žalobách zmatečních oproti rozsudkům vydaným Rotou (can. 37. č. 3. ibidem) a

4. o žádostech za restituci in integrum oproti rozsudkům Rotou vydaným, které vešly již v moc práva (can. 37., č. 4. ibidem).

IV. Officia dle nového řádu.

Poslední odstavec (III.) konstituce Pia X „Sapienti consilio" svědčí úpravě papežských „Officia". Na prvním místě mluví se o

1. *Cancellaria Apostolica.* (Officia, č. 1. konstituce; cap. IX., art. I. N. P.)[43])

Aby porozuměno bylo tomu, co nového zavedeno, nutno se zmíniti několika slovy o nynějším stavu.

Dle „Gerarchia Cattolica" r. 1908 byl náčelníkem kardinál jako Vice-Cancelliere a Sommista, prelát pak jako Reggente a Sotto-Sommista. Jim podřízeno Collegio de' prelati abbreviatori del parco maggiore, k nimž patří 2 Abbreviatori titolari a 15 Abbreviatori soprannumerari. Vedle toho byly ještě tyto třídy úředníků zřízeny: 4 substituti prelátů shora jmenovaných (Sostituti de' suddetti Prelati), pak 5 Sostituti Minutanti. Sekretariát pozůstává ze 3 členů; Computisteria a Cassa ze 4 členů; pak uvedeni Scrittori, počtem 9.

Nová konstituce uvádí jako náčelníka kardinála, jemuž přísluší název „Cancellarius", a nikoli jako dříve „Vice-Cancellarius", čímž alespoň pro budoucnost odpadnou spory o odůvodnění titulu dřívějšího. Tento Cancellarius zastává současně úřad notáře v konsistořích kardinálských (bod 1. konstituce). Kollegium praelátův abbreviatorů (r. 1908 počtem 17 = 2 + 15) se zrušuje a úřad

[43]) Acta s. Sedis, l. c. str. 436 nsl., 739. *Hilling*, 112 nsl. *Baumgarten*, 400 nsl., 406.

jejich, pokud záležel v sepsání bull apoštolských, přenáší se na collegium Protonotariorum Apostolicorum participantium denumero. Tito proto notáři posléz jmenovaní počtem 7 tvoří samostatné kollegium ve smyslu Motu proprio papeže Pia X. z 21. února 1905.[11]) Redukce tato nastati mohla proto, že jediným úkolem kanceláře apoštolské se stanoví expedice apoštolských listů „sub plumbo“ t. j. bull papežských, a to svědčících osazení beneficií zadávaných v konsistoři kardinálské, zřízení nových diecesí a kapitol a jiným důležitějším záležitostem církevním (bod 2. konstituce).

Bully řečené se vydají pouze z rozkazu kongregace Consistorialis v mezích její příslušnosti neb na základě zvláštního rozkazu papežského (bod 4. konstituce a bod 10.—12. cap. VII., art. II. N. P.). Způsob expedice bude nadále jen jediný „per viam Cancellariae“, jenž ještě blíže se určí, avšak zrušují se dosavadní způsoby: „per viam secretam“, „de Camera“ a „de Curia“. K tomu na vysvětlenou:

„Per viam Cancellariae“ znamená tolik, jako „per viam ordinariam“, t. j. přesně dle řeholí kancelářských.

Mimořádně („per viam extraordinariam“) se obstarávala expedice bez přesného zachování předpisů kancelářských, a to buď:

1. „Per viam secretam“ (simpliciter extraordinariam), užíváno-li zkrácených formulí neb odstupováno-li od obyčejných klausulí n. př. při bullách pro auditory roty, pro preláty palácové nebo pro kardinály, při čemž žádných tax nebylo vybíráno.

2. „Per viam de Camera“, běželo-li o ustanovení koadjutora cum iure succedendi; bulla byla podepsána summistou, ale taxy byly vybrány.

„Per viam de Curia“ stávala se expedice bull beze tax v jednom oddělení Datarie (Officio delle spedizioni per la via denominata ‚de Curia“); byly to bully o slavných aktech papežských, n. př. o kanonisacích, jubilejích, konkordátech, zřizování universit. Bulla podepsána byla prodatářem a sekretářem brev, nikoliv ale vicekancléřem.

[11]) Motu proprio de Protonotariis Apostolicis, Praelatis Urbanis et aliis, qui nonnullis privilegiis Praelatorum proprie fruuntur v Acta sanctae Sedis, svazek 37. (1904—5), str. 491 násl., o protonotářích shora jmenovaných str. 493—496.

Vzhledem k tomu, že bully vyhotovovány budou pouze v řádné formě (per viam Cancellariae), a nikoliv již ve formě mimořádné, jmenuje se pouze kancléř bez mimořádné funkce summisty, ve které právě měl mimořádnou plnou moc od papeže, by v některých případech jednal sumárně, t. j. bez přesného zachování řeholí kancelářských. Zvláštní komise kardinálská (Cancellarius, Datarius a sekretář kongregace konsistoriální) má obstarati co nejrychleji novou úpravu bull i má reformovati Regulae Cancellariae (cap. IX., art. I. N. P.).

Nový jest předpis stran datování papežských listin, vyhotovovaných Cancell rií nebo Datarií; začátek roku počítán bude na příště od prvního ledna (annus Nativitatis), nikoli jako dříve ode dne Zvěstování panny Marie (25. března), annus Incarnationis).[45])

2. *Dataria apostolica* (Officia, číslo 2 konstituce a cap. IX., art. II. N. P.)[46])

Náčelníkem Datarie bude nyní kardinál, jenž má název „Datarius", nikoliv již Pro-Datarius, jelikož úřad tento na dále nepovažován za vyhrazený prelátům papežským. Příslušnost jest nyní zásadně změněna tím, že Datarii odňaty úplně dispensace od překážek manželských; zbývá jí jen

a) rozhodovati o způsobilosti uchazečův o beneficia, vyhrazená stolci apoštolskému, však nezadávaná v konsistoriu kardinálském. Až do nové úpravy řeholí kancelářských nutno říditi se dle dosavadních předpisů (bod 2., cap. IX., art. II., N. P.).

b) sepsati a vypraviti apoštolské listy svědčící udělení beneficií těchto; (k tomu sluší srovn. bod 3. a 4. cap. IX. art. II. N. P.);

c) udělovati výjimky od požadovaných podmínek při zadání beneficií;

d) míti péči o dávky a břemena, jež papež uložil při udělení beneficií vyhrazených. (K tomu bod 5. cap. IX. art. II. N. P.)

---

[45]) Acta s. Sedis, l. c., str. 438.

[46]) Acta s. Sedis l. c. str. 437, 739 nsl. *Baumgarten*, str. 404 nsl. *Hilling*, str. 119 nsl.

3. *Camera Apostolica.* (Officia, č. 3. konstituce, cap. IX. art. III. N. P.)[47])

Jest to úřad ustanovený k opatrování a správě jmění a svěcských práv stolce apoštolského, zejména v době uprázdnění jeho. Náčelníkem jest Cardinalis Camerarius (Camerlengo di Santa Romana Chiesa).

4. *Secretaria status.* (Officia, č. 4. konstituce a cap. IX art. III. N. P.)[48])

Státní sekretariát rozpadá se nyní na tři oddělení; náčelníkem celého sekretariátu jest kardinál státní sekretář (Cardinalis a Secretis Status) t. j. sekretář veřejných (zevních) záležitostí. Oddělení řečená jsou:

a) Záležitosti mimořádné (negotia extraordinaria), a to buď

α) záležitosti poměru mezi státem a církví, které ku prozkoumání přidělují se Congregatio pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis;

β) záležitosti rázu jiného, které se přidělují různým kongregacím dle povahy věci a dle různé příslušnosti kongregační.

Náčelníkem tohoto oddělení jest sekretář kongregace pro mimořádné záležitosti.

b) Oddělení pro záležitosti pravidelné, a to udělování čestných vyznamenání, vyjma ta, která vyhrazena jsou Antistiti pontificali domui praeposito (major domus, maggiordomo), jenž uděluje čestné úřady palácové a pak medaile členům papežské dvorní družiny.[49]) Náčelníkem jest Substitutus pro negotiis ordinariis.

c) Oddělení pro vyhotovování apoštolských brev, které se mu svěřuje různými kongregacemi (srovn. na př. bod 14. cap. VII., art. I. a III. a bod 16. art. III. N. P.). Náčelníkem jest Cancellarius Brevium Apostolicorum; dřívější Secretaria Brevium však více se neuvádí.

---

[47]) Acta s. Sedis, l. c. str. 437 a 741. *Baumgarten*, 412 nsl., *Hilling*, 134 nsl.

[48]) Acta s. Sedis, l. c. str. 437, 438, 741. *Baumgarten*, 425 nsl. *Hilling*, 106 nsl.

[49]) *Baumgarten*, 268, 264.

Pořadí, v němž oddělení byla vytčena, platí také pro jejich náčelníky co do pracedence.

Zvláštní komisi tří kardinálů (mezi nimiž jest kardinál státní sekretář) uloženo upraviti co nejdříve formu apoštolských brev (bod 2. cap. IX. art. III. N. P.).

5. *Secretariae brevium ad principes et epistolarum latinarum.* (Officia, číslo 5. konstituce a cap. IX. art. III. N. P.)[50])

Dosavadní dva sekretariáty: segreteria „de' brevi ai principi" a „delle lettere latine" se zachovávají. První sekretariát vyhotovuje apoštolská breve i listiny, svědčící světským a duchovním vladařům. Sekretariát obstarává bezprostřední korrespondenci mezi papežem a vladaři; někdy sdělává i papežské allokuce a encykliky. Sekretariát druhý zabývá se vyhotovením latinských listin, které se nepřidělují ani třetímu oddělení sekretarie status, ani ne sekretariátu brev, svědčících knížatům. Dle Gerarchia Cattolica r. 1908 měl sekretariát jmenovaný na prvém místě jednoho sekretáře a 2 minutanty, sekretariát druhý měl sekretáře a jednoho minutanta.

Příslušnost dosavadní řídí se dle daného jednotlivého příkazu papežského; dopisy takto zhotovené a papežem podepsané patří do kategorie papežských vlastnoručních listů (chirographa).

V. Zvláštní komise.

Nová konstituce papeže Pia X. nevěnuje sice zvláštního odstavce komisím (coetus, commissiones), ana pouze stručnými slovy v doslovu[51]) mluví o některých zvláštních komisích se samostatnou působností; o komisích souvisejících s činností určitých kongregací mluví se tam i v tomto pojednání na příslušných místech.

Komise zvláštní jsou:

1. Coetus studiis provehendis
   a) Sacrae Scripturae,
   b) historiae.

---

[50]) Acta s. Sedis, l. c. 438, 741. *Baumgarten*, l. c. 435—437. *Hilling*, 112.
[51]) Acta s. S., l. c. str. 439.

2. Coetus obulo s. Petri administrando.
3. Coetus Fidei in Urbe praeservandae.
4. Coetus patrum Cardinalium (Visitationis Apostolicae Urbis) penes Urbis Vicariatum.
5. Commissio pontificia pro codificatione iuris canonici.

K. č. 1. a, b.

a) Commissio studiis biblicis praeposita[52]) (commissione pontificia per gli studi biblici) byla zřízena papežem Lvem XIII. brevem „Vigilantiae studiique memores" ze dne 30. října 1902. (Acta s. Sedis, sv. 35. str. 234 nsl.) Gerarchia Cattolica z r. 1908 uvádí jako členy 5 kardinálův a 41 konsultorů, z nichž dva zastávají úřad sekretářův. Úkolem komise jest, hájiti pravdu katolické víry na poli písma svatého, čehož dosíci se má obsáhlým studiem písma, by mohly sporné otázky býti rozhodovány. Papež Pius X. udělil komisi brevem „Scripturae Sanctae magis" ze dne 22. února 1904[53]) právo udělovati akademické hodnosti v písmě svatém, a to vynikajícím znalcům z řad kněží a doktorů theologie.

b) Commissio studiis historicis praeposita (commissione cardinalizia per gli studi storici)[54]) zřízena byla od Lva XIII. brevem „Saepenumero considerantes" ze dne 18. srpna 1883 (Archiv für kath. K.-R. 50. sv. str. 428 nsl.) po otevření Vatikánského archivu za účelem pěstování historických studií (de historia ecclesiastica pertractanda). Gerarchia Cattolica r. 1908 udává dva kardinály jako členy, místo sekretáře není osazeno, konsultoři jsou počtem 4.

2. *Coetus obulo s. Petri administrando*[55]).

Pod tímto názvem Gerarchia Cattolica z r. 1908 neuvádí žádné komise, ale z historického vývoje patrno, že tím míněna commissione cardinalizia amministratrice dei beni della santa

---

[52]) Gerarchia Cattolica (1908), str. 501—504. *Baumgarten*, str. 400. *Hilling*, 105, 106.

[53]) Acta s. Sedis, vol. 36, str. 530; vol. 37, str. 24; str. 120 (ratio perichtandae doctrinae candidatorum ad academicos gradus in Sacra Scriptura).

[54]) Gerarchia Cattolica (1908), str. 507. *Baumgarten*, str. 399, 400. *Hilling*, str. 104, 105.

[55]) Gerarchia Cattolica (1908), str. 508, 463, 517. *Baumgarten* 205, 206.

Sede. Roku 1870 převzal státní sekretář kardinál Antonelli správu papežských důchodů, již vedl s pomocí několika úředníkův. Po smrti Antonelliově stal se státním sekretářem kardinál Simeoni, jenž r. 1876 obdržel titul praefekta apoštolských palácův a správce statkův apoštolského stolce, ale tím sekretariát, prefektura a správa statků, t. j. hlavně haléře sv. Petra nepřestaly býti samostatnými úřady, které se i dosud v Gerarchia Cattolica (1908) vedou samostatně, ač i nyní mají jednoho a téhož náčelníka v osobě státního sekretáře. Po nastoupení Lva XIII. zřízena zvláštní komise kardinálská pro správu halíře sv. Petra, která pod jménem amministratrice dei beni della s. Sede vykazuje dle Gerarchia Cattolica r. 1908 devět kardinálův a 1 sekretáře; náčelníkem jest kardinál státní sekretář.

3. *Commissione cardinalizia per l'opera „praeservationis fidei"*[56]) má (1908) 7 kardinálů, 1 sekretáře, 6 konsultorů. Zřízena byla motu proprio Lva XIII. dne 25. listopadu 1902 „Litteras ante annos" (Acta s. Sedis, sv. 35. str. 265 nsl.) za účelem zamezení šíření se akatolicismu v Italii a v Římě; máť se starati o šíření vyučování katolického náboženství, církevních spolkův a dobrých knih.

4. *Coetus Visitationis Apostolicae Urbis.* Funkce dosavadní kongregace Visitationis Apostolicae Urbis[57]) (prefekt byl papež, členové: 6 kardinálů, z nichž vicarius Urbis byl náčelníkem, 1 sekretář, 2 konsultoři, 6 officiálů) záležela pro diecési římskou ve vykonávání předpisu koncilu tridentského c. 3. Sess. XXIV. de reform. stran visitace biskupské (qua ratione visitatio per praelatos facienda). Nyní má tato dozorčí činnost vykonávána býti se strany komise kardinálské, která se zřídí při vikariátu města Říma (vicarius zastupuje papeže jakožto biskupa římského).

5. *Commissio pontificia pro codificatione iuris canonici* (Commissione per la codificazione del diritto canonico).[58]) Komise pro kodifikaci práva kanonického sice výslovně se nejmenuje, ale netřeba podotýkati, že zůstává na dále v činnosti; nad to v úvodu

[56]) Gerarchia Cattolica (1908), str. 507. *Baumgarten*, 400. *Hilling*, 104.
[57]) Gerarchia Cattolica (1908), str. 472. *Baumgarten*, str. 387, 388. *Hilling*, 102, 103.
[58]) Gerarchia Cattolica (1908), str. 504—506.

nové konstituce Pia X. „Sapienti consilio“ mluví se o kodifikační činnosti nynější.

Komise tato má za členy 16 kardinálů, 1 sekretáře, 3 assistenty, 52 konsultorů v Římě a celou řadu „Collaboratori“ mimo Řím.[59])

VI. Všeobecná ustanovení.

Jak shora již řečeno bylo, vydán současně s konstitucí „Sapienti consilio“ zvláštní Ordo servandus in sacris congregationibus, tribunalibus, officiis romanae Curiae (normae communes); později vydány byly normae peculiares, o nichž mluveno již shora, pozn. 8. a 9. Jelikož nám zde běží o informaci, nikoliv o podrobné vypsání vnitřního zařízení úřadů kuriálních, uvedeme z detailních a zajímavých těchto normativů jenom ona ustanovení, jež mají všeobecnější význam a jež shora nemohla býti vytčena.

Úředníci ustanovení při úřadech papežských (administri, vlašsky officiali) dělí se na vyšší a nižší. (Cap. I. bod. 1. N. C.). Sekretariát, protokol a archiv určitého úřadu jsou podřízeny prelátu, jenž zaujímá první místo po kardinálu náčelníkovi. Tomuto kardinálu se přednášejí všechny záležitosti většího dosahu. Cap. I. bod 2. N. C. a cap. VI. bod 1. N. P.

Mimo Rotu sluší rozniti při úradech kuriálních plenum a kongres. Plenum jest sedění kardinálů příslušného úřadu, kdežto kongres jest sedění vyšších úředníků za předsednictví kardinála náčelníka. Plenu přísluší věci důležitější, jako: řešení otázek sporných, výklad zákonův, udělování mimořádných milostí a plných mocí, nařízení rázu všeobecného. Kongresu přísluší přípravná jednání pro usnášení plenární, provedení usnesení plenárních, papežem schválených, vyřizování věcí běžných a jasných, dohled k řádnému plnění příslušných předpisův (Cap. I. bod 4. N. C. a cap. II. bod 1. a 2. N. P.). Rozdělení agendy mezi plenem a kongresem uvedeno zevrubně pro některé kon-

[59]) Analecta Ecclesiastica (Romae) 1908, 16. ročník, str. 458 nál. při nás Elencus Praelatorum et Administrorum, qui iuxta tenorem Constitutionis „Sapienti consilio“ S. Congregationibus, Tribunalibus ceterisque Officiis Romanae Curiae regendis praeponuntur (ze dne 21. října 1908).

gregace v caput VII. norem partikulárních: art. I. bod 13. (Officium); art. II. bod 6. a 7. (Consistorialis); art. III. bod 11. a 12. (de Sacramentis); art. IV. bod 6. a 7. (Concilii); art. V. bod. 5 (de Sodalibus religiosis); art. VIII. bod 3. (Rituum); art. XI. bod 2. a 3. (Studiorum).

Vyšší úředníci ustanovují se papežem dle volného uvážení (Cap. II. bod 1. N. C.) Pro osazení úřadů nižších vypisuje se konkurs, by se zjistil dosavadní život a vědění kandidátů. K nižádným přímluvám nelze přihlížeti (Cap. II. bod 2. N. C.). Zkouška co do vědění jest písemná. Spůsob approbace po stránce morální a vědecké jest dopodrobna stanoven. Výsledek zkoušky se předkládá papeži ku schválení, čímž i toto jmenování závisí na něm (Cap. II. bod 3.—11. N. C.).

Nápadno jest ustanovení o znalosti jazykové při adjutorech čili minutantech (studii adiutores, informatores, minutanti), kteří pracují v kongregacích s agendou rozdělenou dle territorií; žádá se, aby sekretariát složen byl z adjutorů tak, by znalost zajištěna byla v jazyku: francouzském, německém, anglickém, španělském a portugalském. O nějakém slovanském jazyku vůbec žádná zmínka, kdežto znalost italštiny ovšem mlčky předpokládána Cap. VI., bod 5. N. P.

Každý úřad má svou knihu pamětní (liber rerum notabilium), do níž se zapisují všechny události v organisaci a v řízení úřadu (caput I., bod 5. N. C.). Vedle toho má každý úřad protokol dle jednotlivých let (s indexem), i zapisují se pořadem času veškerá podání učiněná v příslušném roku, při čemž se vytkne diecese, podatel, obsah podání, den vyřízení, prokurator neb agent intervenující a spůsob, kterak podání se vyřídilo. Číslo protokolní vytkne se i na podání. Jednotlivosti tohoto protokolu a spůsob, kterak se podání postupně vyřizují, vypsán jest v Appendix přiložené ku Normae Peculiares (viz pozn. 9.).

Jednotlivec může zastávati jen jeden úřad; chce-li úředník již ustanovený nabýti úřadu nového, musí se vzdáti úřadu dřívějšího (Cap. II., bod 13. N. C.). V jednom úřadě nesmějí zaměstnáni býti, kdož jsou příbuzni v prvém nebo v druhém stupni nebo sešvakřeni ve stupni prvém (cap. II., bod 14. N. C.).

Všichni úředníci musejí se zavázati všeobecnou přísahou před nastoupením úřadu, že chtí věrně plniti povinnosti

úřední, že nepřijmou nižádných darův a že zachovají úřední tajemství (cap. III. N. C.; bod 16. cap. VI. N. P.; bod 11. cap. VII., art. I. N. P.; bod 4. cap. VII., art. II. N. P.). Přísaha zvláštní předepsána ještě pro úředníky Officia, na kolik běží o agendu inkvisiční a pro úředníky kongregace konsistoriální (bod 11. cap. VII., art. I. N. P. a bod 4., cap. VII., art. II. N. P.).

Předpisy o úředních hodinách a o disciplině (cap. IV., bod 1.—15. N. C.), upravují řádné docházení do úřadoven, udělení kratší dovolené, hlášení nemocných, přijímání návštěv v úřadě, substituování úředníků zaneprázdněných (cf. též cap. VI., bod 15. N. P.), rychlé vyřizování akt, remuneraci přesčasného pracování, neslučitelnost úřadu s agendou prokuratorovou neb advokátovou (vyjma Sanctorum causae), tresty úředníků nedbalých i provinivších se. Dočasné odstranění (suspense) nebo propuštení z úřadu může se státi jen s povolením papežským (cap. IV., bod 16. N. C.). Úřední prázdniny jsou o svátcích předepsaných, o určitých dnech zvláště vytknutých a pak v době od 10. září do 31. října, kdy se vyřizují pouze naléhavější záležitosti úředníky pracujícími i o prázdninách, které se jim ovšem jindy vynahradí (Cap. V. bod 1.—4. N. C.)

Důležito ustanovení o platu úředníku v tom směru, že zrušují se všechny příjmy pevně nestanovené i nestálé (incerta stipendia), a zavádí se měsíční vyplácení z peněz apoštolské komory. Pouze se dovoluje nižším úředníkům vybírati poplatky stejnou měrou, jak stanoveno u Roty za vyhledání akt z archivu, za opisy listin a procesních aktů, děje-li se to k žádosti stran, ale nikoli z úřední povinnosti a běží-li o věci starší 10 let (cap. 6. čís. 1.—2. N. C. a Appendix Legis propriae S. Rotae c. 2.). Platy nynějších úředníků nemají býti ztenčeny, ať jsou řádné, ať mimořádné, jsou-li jen ustáleny; uznávat se v tomto směru ius quaesitum (cap. VI. bod 3. N. C.). Úředníkům, jimž novou organisací odňato působiště, zachovává se starý plat, ovšem mohou býti libovolně přesazeni do úřadu jiného (cap. VI. bod 5. N. C.; cap. VIII. bod 2. N. C.).

Všem, kdož vysloužili nebo k práci se stali nezpůsobilým, zajišťuje se slušné výslužné dle toho, jak to prostředky apoštolské komory dovolují (cap. VI. bod. 6. N. C.).

Povinnosti jednotlivých úředníků vypočteny jsou dopodrobna v caput VI. N. P.; uvedeni jsou zejména tito úředníci: prelát náčelník sekretariátu jednotlivých úřadů (Praelatus, moderator Officii a secretis); náměstkové jeho (substituti, sottosegretari, sostituti); studii adiutores, informatores (minutanti); scriptores amanuenses (scrittori); protokolisté (protocollisti); tabulario addicti (archivisti); úředníci expeditu (officio di spedizione); ratiocinator (computista); distributor (distributore). Konečně jsou jmenováni také apparitores čili ianitores (uscieri). Mezi úředníky archivu, protokolu, expeditu a pisárny není rozdílu; mohou náčelníky libovolně býti přesazováni. Úřad adjutorů však přístupen jen na základě zvláštního konkursu. Jen nižší úředníci mají právo na povýšení k místu vyššímu, jež bylo se uprázdnilo (cap. II. bod 15. N. C.).

O advokátech jakožto pomocnících stran při úřadech kuriálních platí předpisy vydané o advokátech rotálních (titulus III. Legis propriae S. Rotae). Zvláště se jenom stanoví, že v záležitostech týkajících se svatých (beatifikace, kanonisace) musí advokát vyhověti zvláštním předpisům vydaným kongregací Rituum (Caput VII. bod 1.—3. N. C.).

Mezi prokuratory (zástupci stran v pravém slova smyslu) různí se zvláštní a soukromí (cap. IX., sectio 1. N. C.), oproti veřejným a formálně ustanoveným (cap. IX., sectio II. N.C.). Prokuratoři soukromí jsou osoby soukromé, ustanovené pro jednotlivý případ; musejí to býti katolíci, neposkvrněné pověsti a nesmějí býti příslušníky úřadu, u něhož by měli zastupovati stranu. Zástupce musí býti ověřen; listina ověřovací se založí v aktech příslušného úřadu, neb alespoň musí věrohodnost a způsobilost zástupcova býti prokázána řediteli úřadu. Shledali-li by ředitelé úřadu, že zástupce nevyhovuje, dá se zpráva zmocniteli, by zvolil si jiného zástupce (c. IX., bod 1.—2. N. C.).

Vedle soukromých prokuratorův jsou prokuratoři veřejní a řádní (legitimi), kteří zapsáni jsou ve zvláštním veřejném seznamu vedeném v sekretariátu kongregace konsistoriální. (Eodem bod 3.) Kdo chce býti zapsán do tohoto seznamu, musí za to zvláště žádati u assessora řečené kongregace a vykázati, že jest katolíkem, bezúhonným, že dostatečně se vyzná v latině a v právu kanonickém; kněží nad to musejí míti zvláštní povolení

od vicaria Urbis, by mohli sídliti v Římě; řeholníkům dává toto povolení jejich jenerál. (Eodem, bod 5.) O podané žádosti rozhoduje kardinál sekretář konsistoriální kongregace po vyslechnutí jejího kongresu; po případě může žadatel podroben býti zvláštní zkoušce. (Eodem, bod 6.)

Biskupové mohou si vyvoliti stálého prokuratora pro záležitosti své a pro záležitosti svých diecesánův; ovšem musí prokurator takový vykázati se zvláštním mandátem biskupským, jehož originál se uloží v sekretariátu konsistoriálním. Není závady, aby biskup si vyvolil v určitém případě zástupce zvláštního, jenž ovšem musí vyhověti všem předpisům. (Eodem, bod 7. a 8.) Mandát biskupem udělený může býti odvolán dle předpisů práva obecného; ježto udělení mandátu jest věcí důvěry, nelze proti odvolání jeho připustiti žádného právního prostředku (cap. X., sectio II., n. 9. N. C.). Prokurator biskupem ustanovený nemůže býti odvolán vikářem kapitolním, který ale ovšem může osobně jednati s úřady římskými (cap. X., sectio II., n. 10. N. C.).

Úkolem s t á l é h o prokurátora diecesního jest bdíti nad řádným písemným stykem mezi kurií a biskupem ve všech záležitostech diecesních, které v Římě se vyřizují. (Cap. IX., bod 9. N. C.) Prokurator nesmí o své újmě rozpečetiti spisy zapečetěné; musí šetřiti úředního tajemství (eodem, 10., 11.). Prokuratoři nesmějí si získávati klienty licoměrným předstíráním (eodem 12.), nesmějí ani žádati na odplatách méně ani více, než úředně jest stanoveno (tamže, 13.). Provinění proti převzatým povinnostem se tresce. Kollegium konsistorních advokátů jest disciplinárním senátem pro prokuratory. Na základě jejich rozsudku o vině uzná se buď na důtku, buď na suspensi, buď na sesazení z úřadu, kterýžto výrok přísluší buď kardinálu sekretáři kongregace konsistoriální při přestoupení předpisův o životě sociálním, nebo při provinění veřejně známém, buď přísluší náčelníku úřadu, jehož zájem byl prokuratorem porušen (eodem 14., 15.). Suspense a odstranění vyslovené vzhledem k působnosti u jednoho úřadu vztahuje se ipso iure na všechny úřady, jež se zpravují proto o vyrčení trestů těchto (eodem 16.).

Všechny úřady římské jsou bez výjimky každému věřícímu p ř í s t u p n y; nutno jen šetřiti předepsaných forem (cap. X.,

bod 1. N. C.). O svých záležitostech může každý jednati buď sám osobně, buď pomocí advokátovou, buď prostřednictvím prokurátorovým, přirozeně za šetření předpisů příslušných (cap. X., bod 2., 3. N. C.). Totéž právo přísluší přirozeně i biskupům, ať běží o záležitosti vlastní, diecesní neb o záležitosti diecesánův (eodem 4.). Osobní intervence biskupova musí v aktech kuriálních býti zaznamenána (eodem 5.). Biskup osobně intervenující přejímá na se povinnost, že zapraví všechny nutné výdaje, taxy a platy vůbec (eodem 6.).

Aby při vybírání tax a remunerací zavládl pořádek, nařízeno, by při každém reskriptu, indultu nebo při dispensi příslušným úřadem bylo vyznačeno, co placeno býti má do pokladen římských úřadův a co do diecesní pokladny, při čemž stanoveno pravidlo, že obnos posléze řečený jest menší obnosu prvého (cap. XI. bod 1. N. C.).

Od těchto tax a platů připouští se osvobození buď poloviční, buď celé dle majetkových poměrův; různíť se tudíž quasi pauperes a pauperes. Osvobození nevztahuje se ale nikdy na poplatky písařské, poštovní a vůbec takové, jež nazvati lze hotovými výdaji. Biskupové vyslechnuvše faráře mají vydati po bedlivém prozkoumání svědectví o tom, kdo hoden osvobození řečeného. Taktéž mají biskupové oznámiti ve svých podáních, nechce-li někdo platiti předepsaných tax, ač by tak mohl činiti dle svých majetkových poměrův a běží-li o dispensi, která nutna pro vyvarování pohoršení nebo pro zamezení hříchu. Po udělení takové dispense mají biskupové, uznají-li to ovšem za dobré, důtklivě přivoditi ku paměti příslušných osob, že jsou dlužníky apoštolského stolce. Ale nikdy není platnost udělené milosti závislá na nižádném omylu nebo podvodu sběhnuvším se v příčině majetkových poměrů žadatelových (cap. XI., bod 2.—4. N. C.). Výlohy zapravené průběhem nějakého řízení pravidelně se nevrací; výjimka mohla by nastati při omluvené kontumaci (cap. IV., bod 11. N. P.).

Vzhledem k těmto předpisům taxovým ustanoveni při jednotlivých úřadech římských dva úředníci, z nichž jeden má úkol, vypočítati taxy a naznačiti je na příslušných aktech a ve zvláštním seznamu (likvidatura); druhý úředník pak má

povinnost bdíti nad zaplacením a vymáháním tax předepsaných (pokladna). Při každém úřadě porovnává koncem měsíce náčelník sekretariátu (cap. VI., bod 1. N. P.) knihu účetní se seznamem příjmův a odvádí peníze do pokladny papežské (cap. XI., bod 5.—7. N. C.).

Pokud nebudou vydány nové předpisy poplatkové, zůstávají staré předpisy v platnosti, a to pro vydávání bull a brev, pro řízení beatifikační a kanonisační, pro dispensaci od překážek manželských, pro dispense z manželství nekonsumovaného. Při všech jinakých reskriptech svědčících udělení milostí, indultův a dispensí stanoví se jako římský poplatek 10 lirů, běží-li o důležitější reskripty, 5 lirů, jde-li o reskripty menšího dosahu. Honorář pro agenta obnáší podle řečeného rozdílu 6, resp. 3 liry. Všechna jednání Propagandy jsou i na dále sproštěna všechněch tax (cap. X., bod 8—15. N. C.).

VII. Doslov.

Končíce tento článek informační, chceme říci ještě několik slov o významu znovuzřízení kurie. Kdo by byl očekával, že reorganisace tato přinese úplný převrat dosavadních institucí, přiznal by, že nezná zákonodárné politiky církve katolické. Zde neběží o úplnou novostavbu na místě zbořenin, nýbrž o opravu, na nejvýše o přestavbu ve slohu starém; známý to konservatismus církevní: navázati na dané poměry, odloučiti částky přežilé a nahraditi je složkami novými; ovšem že přeměny prováděné častěji na témže základu vyvolají časem nový útvar oproti stavu původnímu. Proto také reorganisovaná kurie připomíná nám celkem velmi živě kurie staré; změny zdají se býti jako mosaikově provedeny; i po znovuzřízení zůstává kurie římská dosti složitým aparátem, jen že se jeví býti založeným na přehlednějších základech.

Reorganisace tato jest snad také předzvěstí, jaké vzezření míti bude nový zamýšlený zákonník; se stanoviska zákonodárné techniky ovšem nemohl by se vítati způsob provedený v konstituci řečené, totiž nepřijímati do textu nového, co zachovává se z nařízení starších, jak tomu na př. jest při zřízení a agendě jednotlivých kuriálních úřadů; v kanonickém právu tento pochod tím

méně byl by vítán, ježto platné předpisy nynější nejsou lehce přístupné, jsou příliš rozptýlené, neboť předlouho scházel úřední jednotný věstník. Ovšem jest projednaná konstituce sama novellou, a není jisto, že způsob zde provedený jest přijat pro nový zákonník. Ale vše nasvědčuje tomu, že kodifikační komise pilně pracuje a že se pravděpodobně uskuteční, po čem v církvi touženo celých šest set let.

Neshledáváme ovšem, že správa při kuriálních úřadech byla by veskrze oddělena od soudnictví (jak líčeno v článcích citovaných v pozn. 1.), neboť některé kongregace budou i na dále orgány nejvyšší správy i nejvyššího soudnictví, na mnoze ovšem ve věcech správních; ale soudnictví ve věcech těchto jest přece také judikaturou [60]); poukazujeme příkladem na sanctum Officium,[61]), Congregatio Concilii[62]), de Sodalibus religiosis,[63]) de Propaganda Fide,[64]) Indicis.[65]) Jisto jest jen tolik, že

[60]) Sed praeterea decernimus, ut causae omnes contentiosae non maiores, quae in Romana Curia aguntur, in posterum devolvantur ad S. Romanae Rotae tribunal . . salvo tamen iure S. Congregationum, prout superius praescriptum est. (Tribunalia, č. 2. konstituce, l. c. str. 435). Srovn. cap. III., art. II. N. P.

[61]) Sacrae Congregationes, číslo 1. (konstituce) bod 2.: Eidem (s. Officio) proinde soli manet iudicium de haeresi aliisque criminibus, quae suspicionem haeresis inducunt (l. c. 427), tedy soudnictví ve věcech trestních.

[62]) Est autem haec Congregatio tribunal competens seu legitimum in omnibus causis negotia eidem commissa spectantibus, quas ratione disciplinae, seu, ut vulgo dicitur, in linea disciplinari pertractandas iudicaverit; cetera ad S. Romanam Rotam erunt deferenda (Sacrae Congr. číslo 4., bod 4. konstituce, l. c. 430).

[63]) Est autem (congregatio negotiis religiosorum sodalium praeposita) tribunal competens in omnibus causis, quae ratione disciplinae, seu, ut dici solet, in linea disciplinari aguntur, religioso sodali sive convento sive actore; ceterae ad S. Romanam Rotam erunt deferenda, incolumi semper iure Sancti Officii circa causas ad hanc Congregationem spectantes. (S. Congreg. číslo 5., bod 2. konstituce, l. c. 431).

[64]) Reliquae ecclesiasticae provinciae ac dioeceses, iurisdictioni Congregationis de Propaganda Fide hactenus subiectae, in eius iure ac potestate maneant. K tomuto ius ac potestas patří ale dosud také správní soudnictví. Cf. S. Congreg. číslo 6. bod 3. konstituce, l. c. str. 432; *Hilling*, l. c. str. 83, 84.

[65]) Činnost kongregace Jndicis jest převahou soudní; srovn. *Hilling*, str. 54 nsl.

rozdíl mezi úřady správními a úřady soudními vystupuje zřetelněji do popředí tím, že oživena (vedle Signatury) Rota, jíž s vyloučením causarum maiorum celkem přiděleno soudnictví ve věcech sporných (nikoli však správních), a pak ve věcech trestních, z nichž vyňata hlavně provinění kacířská.

Vydané instrukce detailní mohou zajistiti přesné a řádné vyřizování všechněch záležitostí kuriálních.

Každým spůsobem znamená reorganisace kurie pokrok na poli zákonodárství církevního.

Zřízení o komorním, hejtmanském a dvorském soudu z r. 1534.

Otiskuje Dr. *J. V. Šimák.*

V hraběcí Nostické knihovně v Praze na M. Straně přivázán jest k artikulům sněmovním z r. 1534 (tišt. ve Sněmech českých I., str. 377) sešitek téhož formátu o 4 listech A 1—4. Na 1. str. tištěn jest titul, 2. prázdna, na 3.—7. další text, poslední opět prázdna. Tisk tento zná sice (nejspíš odtud) Jungmann IV. 913, ale je bibliografickou vzácností, snad unicem

Zřízení o komorním, hajtmanském i dvorském saudu.

Najjasnější kníže a pán, pan Ferdynand, Římský, Uherský, Český &c. král, infant Hyšpanský, arcikníže Rakauské, markgrabě Moravský, Lucemburské a Slez[s]ké kníže a Lužický markgrabě &c. ráčil jest poznati velikú obtížnost poddaných svých lidí ze všech stavův, obyvatelův království Českého, a to v tom, že k spravedlivostem svým dlauho nemohau přicházeti pro odtažné saudy; a tak rádi chtějíce k spěšnějším koncuom přicházeti, veliké na J. Mt Kskú prosby vzkládají, spěšnějších koncuov ve své spravedlivosti jmíti žádajíce, též také J. Mt Kskú mnohými suplikacími zanepražňují.

I majíc J. Kská Mt nad poddanými svými v tom lítost, že jim se v spravedlivostech jich dlauzí pruotahové dějí, a chtějíc J. Kská Mt poddané své opatřiti, aby se jim v jich spravedlivostech takoví pruotahové nedáli, ale což by najspěšněji býti mohlo, aby k spravedlivostem svým přicházeli, i takové věci jest J. Mt Kská s radami svými království Českého s pilností rozvažovati ráčil a těch cest hledati, aby takové těžkosti s poddaných J. Mti Kské sňaty býti mohly.

I takto o tom jest zříditi ráčil: Poněvadž saud komorní a úřad i saud hajtmanský sú J. Mti Kské věci zvláštně náležité, tak že to v J. Kské Mti moci jest, že tyto oba saudy i úřad hajtmanský muože a má moc poručiti k sauzení [A IIb] a řízení, komuž se koli J. Kské Mti a zdáti bude, a protož J. Kská Mt pro pohodlí poddaných svých o těch věcech takto jest zříditi ráčil:

Prvotně, že saud komorní a úřad i saud hajtmanský ráčí porúčeti súditi, říditi a spravovati najvyššímu hofmistru království Českého. A jemu ráčí přidávati z stavu panského i rytířského dvanácte osob, lidí hodných a zachovalých, rad svých, kteříž s ním súditi ty saudy mají, i také jemu ke všem těm věcem a saudům raditi i pomáhati povinni budau, kteréž J. Kská Mt na svůj náklad držeti ráčí, tak aby každý den soudili, kromě středy a soboty; leč by se kdy hod a svátek znamenitý kterého dne trefil, tehdy na ten den sauditi povinnovati nebudú. A jestliže by se kdy přitrefil a do Prahy přijel který z úředníkův aneb z soudcí zemských a týž hofmistr s radami k němu přidanými měli jakau znamenitau při, bude moci požádati takového každého úředníka nebo soudci zemského, aby v takové pilné a znamenité při raditi i súditi pomohl. A kteryž to bude moci a chtíti učiniti, zvláštní Králi J. Mti na tom vděčnost učiní.

I napřed J. Mt Kská témuž napřed dotčenému najvyššímu hofmistru království Českého s napřed psanými radami poraučeti ráčí, aby všecky ty pře, kteréž sú před J. Mtí Kskú obeslané neb pohnané, spravedlivě rozsaudili i vykoncovali, tak všelijak a tím způsobem, tau mocí, jako by J. Mt Kská tu [A III] sám přítomen osobau svú býti ráčil; též také předešlé pře, kteréž jsú pohnané nebo obeslané před saud komorní a před saud hajtmanský, spravedlivě rozsúditi a vykonati mají.

A kdož by s potřeby svých spravedlivostí hojemství bráti chtěli v těch přech, kteréž k hojemství náležejí, takové hojemství straně pohnané neb obeslané budú moci za čtyři neděle pořád zběhlé dáti. Též také, kdož by se znovu před též saudy poháněti neb obsílati chtěli o to, což týmž saudům súditi náleží, též takových puohonuov a obsílání každému aby dodáváno bylo čtyři neděle pořád zběhlé před tím stáním. Pakli by se co takového zběhlo, ješto by k auřadu hajtmanskému náleželo a spěšného opatření potřebovalo, tehdy podle poznalé potřeby aby předse vzato a opatřeno bylo, poněvadž na hofmistra to převedeno jest.

Item, jestliže by se kdy přitrefilo, že by najvyšší hofmistr království Českého od Krále J. Mti v pilných potřebách kde poslán byl, anebo z zvláštně hodných a pilných potřeb jiného úřadu svého odjeti musil, anebo od pána Boha nemocí byl obtížen, tehdy své místo bude moci poručiti osobě z spoluradních.

Item, poněvadž také saud dvorský i to, což k tomu saudu dvorskému přísluší, jest ob[z]vláštní saud J. Kské Mti vlastně náležitý,

a také lidem [A IIIb] v spravedlivostech jich velmi dlauzí pruotahové se ději, takto o tom J. Mt Kská říditi ráčí: Když by koli jedni druhýrh o věci manské poháněti neb obsílati chtěli, tehdy ty takové puohony nebo obsílky mají od najvyššího sudího dvorského království Českého bráti. A tím titulem mají vycházeti, aby stál před najvyšším sudím dvorským a radami Krále J. Mti na hradě Pražském etc. A když by takové pře manské k slyšení přijíti a sauzeny býti měly, tu také najvyšší sudí dvorský seděti má a nálezové se mají díti jeho titulem s radami Krále J. Mti. A ten saud dvorský má po čtyřikrát v roce držán býti, totiž o Svátosti, svatém Bartoloměji, o svatém Martině a o Matce Boží Hromničné. Než předešlé pře, kteréž sú před saud zemský prve zapohnané, ty mají týmž saudem zemským vykonány býti. Saud komorní již psaný o všecky a všelijaké věci, kteréž saudu hajtmanskému i manskému neb dvorskému náležejí, i také o majestáty sauditi má.

Item. Když saudové zemští držáni budú, na ten čas saud komorní a hajtmanský nemuože držán býti, aby jeden saud druhému nepřekážel.

A toto zřízení J. Kská Mt ráčí činiti do své vuole, aby J. Mt Kská, když by se J. Mti Kské koli líbilo, tu moc měl, takovú věc zjinačiti a změniti podle vuole a libosti své

Item od listu puohonných i obsílacích i k svědomí po čtyřech grošich.

Od duohonu po dvou grošich.

Od zapsání svědka dva groše.

Od puohonu města neb konventu jedna kopa grošův českých, též na město neb konvent jedna kopa grošuov památného podle povahy pře a najvýše dvě kopě grošuov.

Od vajpisu nálezu jeden zlatý rajnský.

A tento saud komorní i hajtmanství má držán a začat býti ten pondělí po svatým Jakubě najprv příštím [27. čce] a tak se bude před se na každý den sauditi, jak se svrchu píše. A protož, kteříž při těch saudech činiti mají, aby se k tomu času dali najíti, ač se chtějí škody uvarovati. Actum v Praze tu středu před Božím Na nebe vstaupení[m] (13. května) léta M. D. XXXIIIJ°.

Dobrozdání, jak potrestati česká města po bitvě bělohorské.

Otiskuje dr. *J. V. Šimák.*

V rukopisném sborníku pražské knihovny Nostické MSec7, kde je svázáno pospolu množství akt a korrespondence z doby pobělohorské, nalézá se na listě 207 a 208 originální dokument, kalligrafícky psaný a patrně k předložení uchystaný, kdež neznámý právník uvažuje a roz-

bírá otázku, jak pokutovati česká města za účast na povstání. Není dobrozdání to významu vedlejšího, neboť všecky listy v tomto svazku z těch let pocházejí z archivu Oty z Nostitz, německého místokancléře království Českého a tudíž z kruhů nejvyšší vlády tehdejší v Čechách. Není sic datováno, ale nasvědčuje situaci uprostřed konfiskování statků šlechtických a před pokutováním měst, tedy asi z r. 1622—23.

Ovšem dobrozdání zůstalo na papíře. Mírnější jeho stanovisko nevešlo v život a města potom byla ztrestána jako urození páni a rytíři, ba ještě hůře. Nicméně uveřejnění zajímavé této úvahy nebude asi bez užitku pro poznání proudů a mínění ve vládnoucích vrstvách pobělohorských.

Utrum ciues Regni Boemiae propter rebellionem sint poena confiscationis puniendi et iure coquendi cereuisiam aliisque priuilegiis spoliandi.

Disceptatio qaec, digna consioeratione ob rationes infra notatas, accepit initium a ciuibus Pragae Minoris, qui nuper Pragam intrante caesare a S. C. Mte per libellum supplicem genibus flexis, ut ueniam suorum rebellionis tempore malefactorum obtineret, postularunt.

Puniendos esse, et quidem omnes in toto regno, persuadent hae rationes.

1°. Est, ut posteri horum exemplo discant nunquam regibus rebellare.

2°. Ut caueatur inuidia siquidem nobilitas rebellis poena est mulctata.

3°. Ut catholici haereticis substituantur et haeretici eliminentur.

Puniendos esse rationes paulo ante allatae persuadent, sed poena alia et mitiori, quam puniti fuerint nobiles rebelles, qui his de causis nec possunt indignari S. C. Mti nec inuidere ciuibus.

Primo, quia a nobilitate coniuratio et rebellio coepit.

2°. quia primo nobiles iuramentum palatino praestitere et partim exemplo, partim minis ciues ad idem faciendum induxere et ciuitates plerasque dolo occupauere.

Tertio, quia magna pars ciuium ignara consiliorum et rerum non ex malitia, sed ex simplicitate peccavit seducta.

Quarto, quia multitudo ciuium est paene innumera puniendorum, quibus non possunt substitui tot catholici, qui domos coëmant, sicut bona coemerunt nobilium.

Nihilominus, quia constat quosdam ciuium praesertim caluinistas grauius caeteris deliquisse, saltem hi poena, qua nobilitas punita fuit, plectendi uidentur.

Poena autem mitior, quam ultro et lubentes accipere parati sunt, haec posse esse uidetur. Si exempli gratia solius Pragae Minoris, ubi 160 uel 170 ciues numerentur (exceptis iis, qui subsunt iurisdictioni S. Thomae, B. Virginis ad pedem montis, praelatorum, abbatissae, crucigerorum etc.) iuxta taxam et aestimationem bonorum cuiuslibet ciuis, quae probabiliter 618062 ſß pretium attingit, quotannis censum dent

singuli, afferent ad fiscum caesaris quotannis circiter 37.400 fß usque ad decennium 371030 fß, si se eo usque poena extendet. Quanto maiores prouentus ex Ueteri Urbe, ubi 1200 ciues et ex Noua Urbe 1500; ex omnibus autem ciuitatibus, in quibus pene incolae innumeri uidentur, incredibile est, quot milliones a non inuitis ciuibus hebdomadatim certam eamque modicam exigendo pecuniam colligantur! *)

Cur alia et mitior irroganda sit, haec persuadere uidentur.

1°. Quia melius laudi et famae consuletur S. C. Mtis ex his capitibus:

Primo: Quia gratiam, quam modo petunt et expectant, a S. C. Mte ciues per Saxoniae ducem conabuntur impetrare, cui citra offensam uix denegabitur et sic fauor et affectus ciuium transibit non in caesarem, ed ducem Saxoniae, cui soli grati esse studebunt.

2°. S. C. Mtas hoc facto non solum ciuium omnium et subditorum conciliabit animos et se a clementia commendabit, sed etiam uicinorum principum animos propter nobiles punitos a S. C. Mte alieniores sibi reconciliabit, apud quos, quod non propter rebellionem sed propter religionem sint puniti, patitur calumniam.

3°. S. C. Mtas se multis criminationibus, maledictis, querelis, supplicationibus, intercessionibus, timoribus liberabit et omnibus occultis machinationibus metu omni adempto finem imponet.

4°. Abolebit notam et censuram grauem et querimonias populi, quod sub hoc Caesare deterioris sint conditionis christiani ipsis judaeis, quibus olim non licuit in regno non nisi attritas uestes, fimbrias et his similia uendere, usuras maiores quarta parte cruciferi ex uno talero in hebdomada non exigere; nunc non solum monetam cudunt et tractant, sed usuram quadruplo accipiunt maiorem, uinum uenale, cereuisiam, carnes, quas olim postquam fuisset christianis satis prouisum, primo poterant pro suo usu emere, propinant. Insuper omnis generis artifices conducunt, maxime aurifabros, quorum opera aurum in catenas et cingula et pocula elaboratum et argentum maxima quantitate e regno euehunt, domos impune mercantur, processiones publicas cum tubis et tympanis instituunt et alia indigna peragunt.

II^do. Quia melius hoc pacto bono regni et S. C. Mti et ipsis subditis prospicietur.

1°. Quia S. C. Mtas liberabit regnum innumeris mendicabulis et publicis latrociniis; cum enim mille cuplo sint plures ciues puniendi, quam fuerint nobiles, totidem bonis exuti et iuribus suis spoliati, uel mendicabunt uel latrocinabuntur et uias obsidebunt.

2do. Quia et S. C. Mti et ciuibus magna fiet iniuria. Nam domus ciuium sicut bona nobilium eodem aestimabuntur pretio, quo ante rebellionem et totidem nunc millia dabuntur cupreorum talerorum, quot ante argenteorum et quae ante septies centum millibus marcarum

*) V orig. omylem „colligeretur"

argenti uendebantur, nunc solum centum millibus uendentur. Unde quando pro bonis septingenta millium talerorum fuere ante dandum. S. C. Mti tantum centum millia imperialium data sunt, sexcentis millibus amissis. Hinc fiet, quod quiuis nobilium uelit emere domos ciuium, sicut voluerunt emere bona nobilium, si autem non uenient nisi imperiali antiqua momenta, neminem reperiet S. C. Mtas emptorem.

3d. Quia maior ueniet ex poena supra nominata S. C. Mti prouentus conseruata beneuolentia subditorum et affectu erga S. C. Mtem, quam ex confiscatione.

Primo; quia magna pars pecuniae illius conuertetur in commissarios, eorum itinera, expensas et alias extraordinarias necessitates.

2°. Multi multis titulis gratiam petent et sibi donari pro meritis bona ciuium postulabunt et impetrabunt.

3°. Quia illa voluntaria et annua poena inter paucos annos superabit totam illam summam capitalem, quae ex venditis bonis colligi poterit sine querelis et indignatione subditorum.

4°. Esto, uendantur domus omnium et braxatoria, quibus uendentur? Nequeunt uendi, cum desint, catholicis ciuibus; proinde uel haereticis et rebellibus, uel judaeis, uel dominis. Primum non expedit, quia haberent commodum haeretici et pro argenteis darent aereos taleros. Non secundum, quia iam ante 60 domos contra constitutiones ueteres caesarum coëmerunt et christianos suis commoditatibus exuerunt. Sed nec tertium, quia domini priuilegia et gratias obtinebunt et onera ciuilia non subibunt; proinde contributiones et prouentus S. C. Mtis diminuentur.

5to. Qiua per uiam confiscationis et iudicii duplici poena punientur rebelles sicut fuere puniti domini 1mo. Quia plerique, ut aliquid gratia obtineant, apud iudices et commissarios uel alios optimates regni multorum millium muneribus illos honorabunt et onerabunt et se exhaurient, ut patronos reperiant, Saxoniae ducem promissis et forte donariis fatigabunt, tandem etiam bonis sicuti domini tanquam rebelles exuentur et inde parum uel nihil ad fiscum S. C. Mtis deueniet.

6td. Quia praecludet sibi S. C. Mtas spem auxiliorum tempore necessitatis et contributionum, propter penuriam suam perpetuo se ciues excusabunt et animis alieni etiam forte deserent S. C. Mtem in necessitate et conspirationes cum exteris de uindicanda antiqua libertate inibunt.

7mo. Si bona ciuibus et potissimum ius coquendi cereuisiam S. C. Mtas auferet, non regnum suumque aerarium, sed unum uel alterum dominum, qui curam suscipiet braxatoriorum, opulentabit eique uni, unde tot ciuitates, tot milia hominum suum habent potissimum prouentum, omnem quaestus occasionem indignante et gemente populo tradet, tandem ad judaeos negotiatio haec deuoluetur uel per illos administrabitur magno dolore christianorum et S. C. Mtis infamia, cum unus dominus pro tot ciuitatibus et tot millibus ciuium S. C. Mti nunquam inseruiet, sed nec illi eam exactionem, quam ciuibus imponere poterit: qui, si rebel-

lauerit, maiorem habebit caesar in uno tam potente domino hostem, quam in omnibus ciuitatibus pati assuetis.

8mo. Quia dominus, cui locabuntur braxatoria, necessario monopolium uolet habere tritici et hordei; unde maior populi et ciuium afflictio et auersio orietur et quia aemuli reperientur exemplo unius, etiam reliqui domini quaerent a S. C. Mte monopolium, alii siliginis, alii salis, alii aliarum mercium et ita, uti modo fit, cum tritico, sale, carne erit annonae caritas et tota negotiatio et potentia penes nobilitatem uel judaeos ciuibus omnino oppressis permanebit, qui ut iugum hoc excutiant, nouas in dies conspirationes machinabuntur.

III^tio. Quia suauius hoc modo religio catholica promouebitur.

1°. Cum ciues utilitate capiantur, si fuerit intimatum ciuitatibus ius cereuisiam coquendi, quod propter rebellionem amiserunt, recuperaturos, si fuerint catholici, dato dimidio uel integro anno, donec in fide instituantur, ingens erit accessio ad fidem; si qui abnuent conditionem, ipsi suo iure et priuilegiis se spoliabunt et de crudelitate S. C. Mtis nunquam poterunt conqueri; quamquam ex braxatoriis duplum praetium si id gratiae caesar illis dare nollet, dare sunt parati, ex quibus cum in sola Vrbe Pragensi plus quam 100.000 fß pro culina S. C. Mtis pendantur, per duos uel tres annos ingens fisco caesaris fiet accessio.

2do. Quia bonis et uiribus suis ciuitates spoliatae peius erunt erga catholicam religionem affectae, ratae se magis propter religionem quam rebellionem puniri et earum non salutem animae, sed pecuniam quaeri querentur.

3^tio. Patet id exemplo dominorum rebellium, quorum hac ratione non pauci et ii magni nominis facti sunt catholici. Si ea fuisset conditio initio statim proposita omnibus, multo plures fuissent catholici effecti

4to. Si qui fuerint ex senibus pertinaces, ius hoc filiis, donec conuertantur, merito poterit denegari.

IV^to. Quia posteris, ne rebellent facile, abunde hac ratione consulitur.

1°. Nam posteri singulis annis ubi censum ex bonis parentum pendent, magis recordabuntur, rebellionis quam modo quoties uident turres templi Tinensis, propter rebellionem a Ferdinando 1° spoliatas suis nodis et ornamentis.

2°. Sat calamitas et pauperies, tot clades amicorum et supplicia directorum et confiscatio bonorum nobilium rebellium posteris imprement memoriam et rebellionis horrorem.

LITERATURA.

Politické dějiny slovanské.

Hruševśkyj Mychajlo, Istorija Ukrajiny-Rusy (6. svazek, Lvov, 1907) a *Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes* (1. sv., Lipsko, 1906).

Autor velkolepého díla, na které tuto chceme obrátiti pozornost našeho čtenářstva, jest u nás celkem osobou dosti neznámou, ačkoli náleží k nejzajímavějším a nejrázovitějším literárním profilům slovanským. Muž sotva 42letý má již za sebou obdivuhodnou činnost literární a při tom jest vůdcem ukrajinského hnutí, jež se domahá úředního uznání ukrajinské (rusínské) národnosti nejen v Haliči, kde žije pouze malá část Ukrajinců, nýbrž i na Rusi, která dosud ukrajinské otázky neznala. Přišed před 14 roky do Lvova, kamž byl povolán za professora všeobecných dějin na tamní universitě, skupil kolem sebe literární pracovníky rusínské, organisoval nově Naukove Tovarystvo imeny Ševčenka, jež má pro Rusíny význam Akademie, odchoval za krátkou dobu celou řadu nadaných historiků ukrajinských a rozšířil od r. 1905 svou činnost i na Ukrajince v říši Ruské. Pro ukrajinskou národnost má význam nejen našeho Palackého, nýbrž i velikého buditele národního, který vědeckou i publicistickou svou činností dokazuje oprávněnost požadavku, aby Ukrajinci uznáni byli za samostatnou, od Velkorusů rozdílnou národnost.

Výrazem tohoto snažení jest Hruševského životní dílo, veliké dějiny ukrajinského národa, jichž vyšlo dosud šest svazků, a sice sv. 1. r. 1898 (2. vyd. 1904, v něm. překladě 1906), sv. 2. r. 1899 (2. vyd. r. 1905), sv. 3. r. 1900 (2. vyd. 1905), sv. 4. r. 1903 (2. vyd. 1907), sv. 5. (o 2 částech) r. 1905 a r. 1906, sv. 6. r. 1907. Již svazek 1. ukrajinských dějin prof. Hruševského přijat byl haličskými Rusíny s velikým nadšením, avšak na Rusi bylo dílo to zakázáno a specialisty ignorováno. Sama základní myšlenka autorova, podati historii ukrajinského národa již od nejstarší doby ruských dějin, od t. zv. kyjevské periody, pokládána byla za něco přímo absurdního. Autor nedal se však zastrašiti a za několik málo let dovedl dílo své až do šestého svazku.

V tomto stručném referátě chceme si povšimnouti blíže pouze svazku prvého (podle 2. vyd. rusínského, resp. německého překladu) jakož i svazku šestého, zároveň však podáme stručný přehled obsahu i svazků ostatních.

Pro celé dílo význačný jest úvod (1. sv. něm. vydání), v němž spisovatel vykládá důležitost ukrajinských dějin a seznamuje nás se svým názíráním na předmět obraného studia. Příslušné místo zní v českém překladě takto: „Ukrajinskými kmeny založený stát (Kyjevské velkoknížectví) byl prvou trvalou státní organisací, s níž veškeren pozdější státní život východní Evropy více nebo méně úzce jest spojen. Moskevští panovníci

pokládali se sami za dědice tohoto Kyjevského státu, a Moskevská říše žila skutečně ve formách jím vytvořených právě tak jako velkoknížectví Litevské. Kultura dosažená ukrajinskými kmeny tvořila základ kulturního života jednoho i druhého státu (Moskevského i Litevského), kulturního života celé východní Evropy a v dalším důsledku celé severní Asie. Boj se záplavou asijských hord, jež ničila další politický a kulturní vývoj ukrajinských kmenů, jest vlastně historií obrany záp. Evropy před asijskou invasí, obrany krví a úsilím ukrajinského národa. I když pozbyly samostatného státního života, ukrajinské kmeny hrají ještě dále důležitou roli v povznesení velkého knížectví Litevského i Polska k politickému významu, který od annexe ukrajinských, běloruských a litevských zemí zaujímá prvé místo v politických poměrech evropských. Pozdvižení téhož ukrajinského národa proti Polsku způsobuje zcela neočekávaný úpadek Polska v polovici XVII. stol. Přechod Ukrajiny pod moskevskou ochranu vyzdvihuje Moskevskou říši na prvé místo, dává jí rozhodnou převahu nad Polskem, pak i nad Švédskem a způsobuje hluboko sáhající převrat v politické soustavě východní Evropy."

Neméně důležitá jsou slova autorova na str. 15.—17. prvého svazku, v nichž obsaženo jest vědecké credo autorovo. Klade-li se v moderní historické vědě čím dále tím více důraz na dějiny kultury a sociálně-hospodářského života, a mají-li vnější politické dějiny význam jen potud, pokud jeví přímý vliv na dějiny kulturní a sociálně-hospodářské, jest podle autora princip takový obzvláště odůvodněn při dějinách ukrajinského národa. Samostatným politickým životem žili Ukrajinci jen v nejstarší době své existence. Od XIV. stol. byli přivtělen i k jiným, cizím státům, a jsou buď passivním předmětem cizího panství anebo stojí k němu ve více méně zřejmé a ostré opposici. Spočívala-li již za samostatného politického života ukrajinského národa politika obyčejně v rukou panující minority, jež vládla nad lidem mnohdy i proti jeho vůli, neměly později ani nižší ani vyšší vrstvy ukrajinského národa nijakého vlivu na politiku, a proto mohou nás politické poměry těch dob jen potud zajímati, pokud jevily vliv na národní, hospodářské a kulturní postavení ukrajinského obyvatelstva. Jedině možnými dějinami ukrajinského národa v té době jsou tedy jeho sociálně-hospodářské dějiny a jeho dějiny kulturní, a proto již za příčinou lehčího porozumění musí věnováno býti náležité místo sociálně-hospodářským a kulturním procesům minulých, jak historických tak i předhistorických dob.

Spisovatel vysvětluje nám tu, proč věnoval v prvém svazku svého díla tolik místa — více než polovinu celého svazku — věcem, jež budou mnozí pokládati jen za prolegomena k vlastnímu dílu. On sám nazval tuto část na titulním listě prvého svazku „pradějinami země a národa". Pojednává tu (po úvodních poznámkách ve 2. oddíle) o ukrajinském území před slovanskou migrací (s dodatkem o pohybu asijských kmenů během slovanského osazení), v odd. 3. o slovanské kolonisaci ukrajinského území (s dodatkem o kolonisačních ztrátách v X. stol., resp. o migraci Pečeněhů), v odd. 4. o kultuře a způsobu života ukrajinských kmenů v dobách osazení

i po nich. V části této opírá se spisovatel o vědecké výsledky, k nimž dospěla archeologie a srovnavací jazykověda (glottika).

Za práh historické doby pro ukrajinský národ pokládá autor VI. stol. po Kr. Před tím může prý se mluviti o ukrajinském národě jen jako o části slovanské skupiny. Usazení ukrajinského národa na jeho nynějším území spadá v jedno s počátky jeho historického života. Ve stoletích následujících přímo po tomto usazení připravuje se organisace ruského státu, což tvoří obsah prvé periody historického života ukrajinského národa. Úsilím kyjevské dynastie a její družiny podařilo se spojiti aspoň na krátký čas všechny části ukrajinského národa v jediné politické těleso, a tato politická jednota zanechala v kulturním a sociálním životě své stopy v podobě všeobecných znaků. Nejdůležitější z nich byly: zavedení křesťanství, jež mělo veliký vliv na národní život, a zároveň s tím přimknutí se k byzanckému kulturnímu světu. Vývoj společensko-hospodářský vyznačuje se dualismem mezi obcí a družinou, vytvořením se kupecko-bojarské, kapitalisticko-statkářské vrstvy, silným rozmachem (a pozdějším poklesnutím) obchodu a živností atd.

Této kyjevské epoše věnována jest zbývající (menší) část prvého svazku, svazek druhý a třetí Historie Ukrajiny.

V prostředních desetiletích XIV. stol. vstupují ukrajinské země ve svazek dvou sousedních říší, velkoknížectví Litevského a království Polského. Tím počíná se druhá, přechodní perioda. V kulturním ohledu má převahu západní vliv nad byzanckým, v hospodářském ohledu pak postupuje tempem čím dále tím rychlejším vzrůst privilegované vyšší třídy a úplné hospodářské a právní zotročení lidových mas; současně vzdaluje se tato privilegovaná třída v kulturním a národním ohledu víc a více od lidové massy. Antagonismus lidových mass proti panující, privilegované menšině, jehož počátky trvaly již v dobách dřívějších, zostřuje se ještě národnostním a náboženským nepřátelstvím. Vším tím připravuje se konflikt, který následkem kolonisačních poměrů v jihovýchodní Ukrajině vypukl na rozhraní XVI. stol. To mělo být obsahem 4. a 5. svazku díla Hruševského, ale, jak se později ukázalo, spadá sem i obsah svazku šestého.

Třetí období ukrajinské historie počíná se podle Hruševského dějinami národních bojů s nepřátelskými společensko-hospodářskými řády. Tyto boje mají za účel zvrátiti ono nepřátelské zřízení a reformovati sociální poměry ve smyslu národních ideálův o spravedlnosti. Společensko-hospodářský boj spojuje se s náboženským a národním, čímž jsou do něho strženy všechny společenské vrstvy. Bojištěm jest východní Ukrajina. Tam přetvořují se úplně společensko-hospodářské a politické řády, a zároveň s tím dosahuje národní vědomí i náboženský život napjetí dosud neznámého. V Ukrajině západní postupuje naproti tomu dřívější sociální a kulturní evoluce tempem čím dále tím rychlejším. Konečně jest i ve východní Ukrajině boj ztracen, a ke konci XVIII. stol. zaniká poslední jeho ozvěna ve všeobecné reakci. Těmto dějům určen byl původně 6. a 7. svazek díla Hruševského. Když však materiál autorův vzrostl — přehled společensko-

politického, hospodářského a kulturního života XIV.—XVII. stol. zaujal 5. a 6. svazek — bude se věcmi dotčenými zabývati svazek 7., 8. a možná i 9.

Zakončení díla obsahovati má události další. Snahy lidových mass se obnovují, spojují se s pokrokovými ideami evropskými a stávají se majetkem i nové intelligence. Kulturní elementy sdružují se s národními a společensko-politickými snahami uplynulé bouřlivé doby, a na místo boje zbraněmi nastupuje kulturní boj o dosažení oněch ideálů, jež slučují lidové massy s novou vrstvou intelligence v jednotné národní těleso.

Tak načrtl prof. Hruševskyj celý program svého díla a většinu jeho již také provedl.

Základní nazírání autorovo na dějiny ukrajinského národa jest úplně kacířské. Nehledíme-li ani k tomu, je-li správno, aby kyjevská perioda dosavadních ruských (velkoruských) dějin byla reklamována pro dějiny ukrajinské narazí zajisté na největší odpor mínění spisovatelovo, že v Antech starých historiků třeba hledati předky nynějších Ukrajinců. Antové nejsou podle něho (I. sv., str. 179) východní a jižní větev Slovanstva, nýbrž jižní část jeho východní větve, t. j. ony kmeny, jež tvořily onen etnografický celek, který dnes nazýváme ukrajinským. Stotožňování Antů s předky ukrajinského národa jest prý tak pravděpodobné, že pravděpodobnost blíží se úplné jistotě. Vidíme-li Anty vystupovati na témže území, na němž jsou usazeny pozdější ukrajinské kmeny. V VI. stol. byl Dněstr hranicí mezi nimi a Slověny. Jakmile se však Slověné počali pohybovati k západu a jihu, posouvalo se i dřívější rozhraní, a skutečně vidíme prý později v X. stol., Dunaj jako hranici mezi rusínskými a moesijskými (bulharskými) Slovany. Tito Antové byli východními sousedy Slovénů a lišili se od nich jako zvláštní, nejpravděpodobněji ethnografická skupina; to vidíme prý i u jejich potomků, Rusínů a Bulharů. — Ke konci VI. stol. zaujímají prý Slověné ještě levý břeh dolního Dunaje. Teprvé když se skončila kolonisace balkanských zemí, po přechodu bulharských hord přes Dunaj, mohli se Antové zmocniti dunajského pobřeží a zatlačiti odtud zbytky Slovénů. Později (v VIII. až IX. stol.), vidíme, že dunajské pobřeží jest v rukou ukrajinských kmenů. Na západě zůstavila prý intensivní migrace jihozápadního Slovanstva ve druhé pol. VI. stol. a v první pol. stol. VII. směrem k jihu a na západ karpatské země ukrajinské kolonisaci. Ve druhé pol. VII. stol. mohla prý ukrajinská kolonisace většinou již dnešní území zabrati. (Str. 180. a 181.)

Je-li theorie Hruševského správná, pak bude třeba opraviti panující dosavadní mínění o Slovanech uherských a sedmihradských. Nebude už zejména možno pokládati Slovany sedmihradské za Bulhary (v pozdějším slova smyslu), nýbrž za Rusiny. (Spisovatel rozbírá tuto otázku na str. 594 a 595.) Hypotesa o Antech bude zajisté na dlouhou ještě dobu předmětem četných úvah slovanských badatelů, a zvláště filologů, jimž případně hlavní úkol vysloviti se o stáří a územním rozšíření ukrajinského národa.

Ať už však pohlížíme jakkoli na stanovisko autorovo v kardinálních otázkách jeho Dějin ukrajinského národa, v jedné věci nebude nejmenšího sporu: dílo prof. Hruševského psáno jest s takovou neobyčejnou erudicí

a opírá se o tak bohatou literaturu a tak četné prameny, že náleží k nejznamenitějším plodům slovanských literatur v posledním desetiletí. Úvodní část (I. sv. až do str. 373) zabíhá do nejrůznějších otázek slavistiky a bude nezbytnou pomůckou nejen těm, kdož se budou obírati ruskými (velkoruskými) dějinami, nýbrž i všem historikům, archeologům, filologům i jiným badatelům každého jednotlivého národa slovanského. Důležitý jest zejména oddíl věnovaný kultuře a způsobu života ukrajinských kmenů v dobách osazení i po nich. Na bohatý obsah ukazují již nadpisy příslušných míst, jako: Orba; Zahradnictví a Ovocnictví; Chov dobytka, drůbeže, včel; Honba a lov; Zpracování produktů: kožešnictví, tkalcovství, hrnčířství . . .; Způsob života: strava, oděv, obydlí, domácí zařízení, zbraně atd.; Obchod: Nejstarší stopy obchodu; Jižní a východní obchodní cesta; Styk se západem; Nálezy mincí; Cesta od Varjahů k Řekům; Ruský obchod na Černém moři; Rusové v Cařihradě a na Středozemním moři atd. Spisovatel pojednává i o náboženství starých ukrajinských kmenů a o všem, co s tím souvisí, dále o poměrech rodinných a sociálních (o organisaci kmenové a obecní, o hradech a hradských svazích, o systemech měst a j.).

Po těchto předběžných věcech přechází k počátkům Kyjevské říše a končí dobou Vladimíra Velikého. Za vlastními dějinami následují četné dodatky o jednotlivých otázkách, o nichž v hlavním textu není možno obšírně se rozepisovati. Autor seznamuje tu se stavem literatury v dané otázce. Dodatků takových jest 61, resp. 63, počítají-li se k nim i dva veliké exkursy, jež možno pokládati za samostatné rozpravy. Jest to exkurs o nejstarší kyjevské kronice (jež dříve nazývána byla Nestorovou) jakož i exkurs o normanské theorii. Velmi cenný jest zvláště exkurs druhý, v němž autor podává nejen podrobný přehled literatury, nýbrž vystupuje s vlastními námitkami proti t. zv. normanské theorii o založení Ruského státu varjažskou dynastií a její družinou.

Německé vydání I. sv. opatřeno jest i třemi rejstříky: osobních jmen, geografických a národnostních názvů a věcí, a na konci připojena jest mapa východní Evropy v dobách vzniku Kyjevské říše.

Svazek II. má tento obsah: 1. Doba Jaroslava; 2. Rozklad Kyjevského státu v X.—XII. stol.; 3. Úpadek Kyjeva (před tatarským nájezdem r. 1240); 4. Přehled jednotlivých zemí: Kyjevská (v dodatku Turovsko-Pińská) — území, hrady, život politický a kulturní; 5. Černihovská a Perejaslavská země; 6. Volyň a Pobuží; 7. Pokarpatské kraje: Halič a Uherská Rus; 8. Stepi: Zbytky slovanské kolonisace ve stepích; turecká kolonisace stepí: Pečeněhové, Torci, Polovci, Mongolo-Tataři. Svazek druhý opatřen jest třemi mapami: Kyjevska a Turovsko-Pińska v XI.—XIII. stol., Černihovska a Perejaslavska a Západní Ukrajiny.

Ve sv. III. jest obsaženo: 1. Haličsko-volyňský stát (XIII.—XIV. st.); jeho vznik za Romána, doba Danyla a jeho nástupců; 2. Podněpří ve druhé pol. XIII. a na poč. XIV. věku pod tatarskou svrchovaností; 3. Politické a společenské zřízení ukrajinských zemí v XI.—XIII. stol.: státní systém, knížecí poměry, politická organisace zemí, správa, soudnictví, vojenská

a finanční organisace, organisace státní a její dějiny; společenské vrstvy; 4. Způsob života a kultura: poměry hospodářské. Právo jako kulturně-životní zjev. Poměry rodinné; chyby společnosti, podle líčení moralistů; obrazy života. Křesťanství a jeho kulturní vlivy. Tvorba artistická. Škola a osvěta. Písemnictví a tvorba literární.

Svazek IV. má tento obsah: 1. Zabrání ukrajinských zemí Litvou a Polskem; Litva sbírá ukrajinské země; boj o Haličsko-volyňské dědictví a připojení k vel. knížectví Litevskému územků Černihovských, Kyjevska a Podolí; 2. Ukrajinské země pod svrchovaností Litvy a Polska — na rozhraní XIV. a XV. věku: polsko-uherský spor o Halič; dynastická unie Litvy a Polska a opposice proti připojení k Polsku ve velkokníž. Litevském; proměny ve zřízení a v poměrech velkokníž. Litevského; 3. Ukrajinské země pod svrchovaností Litvy a Polska v XV. stol. Události po smrti Vitolda; doba Kazimíra a velkokníž. Aleksandra; oslábnutí unie; poměry národní; rusínská irredenta; 4. Změny v ukrajinských stepích a na Černomoří. Vytvoření krymské ordy a tatarská spustošení; 5. Inkorporace ukrajinských zemí k Polsku, záležitost unie v XVI. věku a připojení ukrajinských zemí k Polsku r. 1569. K sv. IV. připojena jest mapa: Ukrajinské země jako součást Polsko-Litevského státu před r. 1569.

Svazek V. obsahuje: 1. Všeobecný přehled společensko-politického vývoje ukrajinských zemí pod litevským a polským režimem (XIV. až XVII. věk); 2. Vývoj společenského zřízení: páni-šlechta, organisace šlechtické a magnátské třídy v ukrajinských zemích; 3. Lid selský — jeho kategorie, obmezení osobních práv, robota a její historie; 4. Měšťanstvo, ukrajinský živel v městech. Duchovenstvo řeholní i světské; 5. Světská správa: zbytky starorusínského schematu a jejich vývoj, přenesení polské administrační soustavy a polského zřízení na Ukrajinu a jeho organisace v XVI. až XVII. stol. Organisace městská; zřízení selské; 6. Organisace církevní: hierarchické poměry XIV.—XVI. stol., státní postavení pravoslavné církve v Polsku a velkokníž. Litevském, vnitřní ústrojí a život její, úpadek pravoslavné církve v XVI. stol.; 7. Utvoření se církve uniatské: pokusy unie v XIV.—XV., snahy o unii ve druhé pol. XVI. stol. a její uskutečnění r. 1590, berestský sněm r. 1596 a postavení obyvatelstva proti němu.

Svazek VI. vyšel ve dvou částech (r. 1907). Má nadpis: Život hospodářský, kulturní, národní ve XIV.—XVII. stol. V části prvé jedná se o životě hospodářském: o obchodě a městském průmyslu a o selském hospodářství. Počíná se líčením obchodu ve východní Ukrajině ve XIII. až XVI. stol. Mluví se tu o úpadku obchodu ve stol. XIII., zejména o úpadku města Kyjeva a o pasivnosti jeho obchodu, o obchodě s Černomořím, o karavanách a jejich cestách, o rozměrech podněprovského obchodu v XV. až XVI. stol., o obchodě moskevském, o tovarech moskevských a tureckých, o účastenství městského obyvatelstva v tomto obchodě, o obchodě soli, hospodářskými plodinami, o obchodě otroky a o hlavních tržištích. Podobným způsobem pojednává se o obchodě v západní Ukrajině ve XIII. až XVI. stol. (o obchodních cestách, o obchodním významu jednotlivých měst,

jako na př. Lvova a Krakova atd.). Na to přechází spisovatel k organisaci obchodu a píše o reglementaci obchodu, o monopolech, mýtech a clech, poplatcích tržních, o šlechtických výsadách, privilegovaných městech, o nepřátelské šlechtické politice naproti městům, o vzrůstu cen a šlechtických krocích proti tomu, o jarmarcích, týdenních trzích atd. V části jednající o organisaci řemeslnické líčí se obšírně cechové zřízení a vše, co s tím souvisí. Velmi podrobně probírá se hospodářství selské. Autor pojednává nejprve o hospodářství starém a jeho přežitcích, načež přechází k rozvoji vývozu hospodářských plodin v XV. a XVI. stol. (vypočítává zejména, které produkty se vyvážely a kam), zdržuje se zvláště u exportu obilí a líčí jeho vliv. Ke konci jedná o průmyslu spojeném se selským hospodářstvím.

Druhá, větší část svazku VI. věnována jest poměrům kulturním a národním na území ukrajinském. Počíná se líčením národnostních poměrů v Ukrajině západní, načež se pojednává o Ukrajině střední a východní. V oddíle Způsob života a kultura seznamuje nás pisatel nejprve s náboženskými a národními tradicemi. Vědomí národní a náboženské mísí se dohromady; náboženství stává se národním příznakem. Na západě vyvíjí se etnograficko-politický antagonism, vedle něhož se objevuje i antagonism náboženský. Ruská víra stává se národním praporem. Autor pojednává o církevních fundacích, zádušních věnováních, o poměrech rodinných, nemocnicích atd. V části věnované kulturnímu životu vykládá o úpadku církve a oslábnutí jejího kulturního významu, o nízké úrovni škol, o organisaci škol, o literatuře podle jednotlivých odborů, o literatuře církevní, i světské, o tvoření nového knižného jazyka jako symptomu úpadku tradice, o umění, uměleckém průmyslu a j. — Na to se líčí způsob života. U magnátův a šlechty staví se na odiv přepych a bohatství; život ovládán jest primitivním materialismem. Autor uvádí žaloby tehdejších spisovatelů na naduté vypínání se lidí, na honění se za cizími modami, na přepych v šatstvu atd. Ale tak jako část obyvatelstva oplývá nadbytkem, tone prostý lid v největší bídě.

Zvláštní oddíl věnován jest kulturnímu a náboženskonárodnímu ruchu na Ukrajině v XVI. stol. Autor ukazuje, že Polsko ve dřívějších stoletích nemělo kulturní převahy nad Rusíny, ale za to politicko-kulturní a duševní ruch v Polsku v XVI. stol. měl veliký vliv na vývoj ukrajinského života, více arci negativní než positivní. Silnější ruch kulturní a společenský počíná se teprvé od r. 1550. Velké změny působí v Polsku jmenovitě šíření se protestantismu. Na Ukrajině jsou naproti tomu reformační vlivy nepatrné, a historikové i současníci je zbytečně zveličují. Činnost Skorinova nezávisela na protestantismu. Spisovatel se zmiňuje o populárnosti jeho překladů i o jiných analogických překladech, o překladech protestantských, o polemických spisech pravoslavných, o Zabludovské tiskárně, o počátcích tiskárny Ostrožské atd.

Obšírně píše autor o vlivech jesuitských, o jesuitských kolejích a školách a vůbec o působnosti jesuitů. Reakcí proti jich odnárodňujícímu vlivu i jiným cizím vlivům byly počátky probuzení ukrajinské a běloruské spo-

lečnosti. Vedle směru starověrského objevuje se proud pokrokový. Dochází mezi nimi ke konfliktu, z něhož vítězně vycházejí pokrokovci.

Obšírně pojednává se i o Ostrožské akademii, dále o lvovském bratrstvu a o bratrském ruchu.

V posledním oddíle vykládá se o boji za unii i proti ní po jejím vyhlášení, a sice v životě i písemnictví. Nejprve pojednává spisovatel o boji literárním, pak přechází k boji politickému a končí výkladem o pohromě pravoslavných.

Také ke svazku šestému připojeny jsou poznámky, jež zaujímají str. 601—633.

Jako všecky svazky předchozí, založen jest i šestý svazek díla Hruševského na četných pramenech i bohaté literatuře, a podává už proto garanci své veliké ceny vědecké, jež jest zvýšena ještě znamenitým zpracováním autorovým. *Dr. Karel Kadlec.*

Вукашевић Миленко, Карађорђе. Књига прва, 1752—1804. Београд, 1907. (Stran 413.)

V VIII. ročníku tohoto časopisu (str. 410 a násl.) referovali jsme o prvém svazku velikého díla Gavrilovićova, věnovaného Miloši Obrenovići. O něco dříve vydán byl prvý svazek podobného díla Vukićevićova, zabývajícího se Karađorđem. Zakladatelé obou novodobých dynastií srbských našly skoro současně své historiky.

Autor díla o Karađorđovi nabyl už zvučného jména v srbské historické literatuře. Vedle četných menších i větších jeho prací známy jsou hlavně dva jeho spisy: Znameniti Srbi Muhamedanci a pak učebnice dějin srbského národa (2 díly: I. až do pol. XV. stol., Bělehrad 1904; II. od pol. XV. stol. až do nové doby, t. 1902, 2. vyd. 1906). Již jako posluchač velké školy bělehradské pojal myšlenku napsati dějiny srbských bojů za osvobození v l. 1804—1813, dějiny t. zv. prvního povstání, v nichž hlavní roli hrál Karađorđe. V předmluvě k dílu svému vykládá, jak v něm zrála znenáhla uvedená myšlenka, jak se pustil do sbírání látky, jak uveřejňoval jednotlivé práce, které byly jen přípravou k zamýšlenému dílu, jak hledal v rozličných archivech pramenný materiál (jmenovitě v Petrohradě), a jak konečně se mu podařilo dávnou myšlénku provésti. V předmluvě dovídáme se také, že vedle pramenů dosud neuveřejněných používal spisovatel nejvíce vypravování srbských memoiristů, kteří jako současníci buď byli svědky událostí nebo dokonce osobami přímo v nich zúčastněnými, jako byli prota M. Nenadović, Janićije Gjurić, Petar Jokić, Gaja Pantelić-Vodeničarević a Lazar Arsenijević. Druhý svazek díla obsahovati bude dobu povstání od 2. února 1804 do 21. září 1813, a svazek třetí dobu od r. 1813 do 1817.

Svazek prvý má 12 kapitol. V prvé z nich seznamuje nás autor s Karađorđovými předky a rodiči. Děd Karađorđův Jovan, který pocházel z černohorských Vasojevićů, přistěhoval se z Metochije (krajiny okolo Prizrena, Peći, Đakovice a Dečana) do bělehradského pašalyku, tak jako četné jiné srbské rodiny prchající před tureckým násilím, někdy

za předposlední války Rakouska s Tureckem (1737—1739). Usadil se ve vsi Viševci v kragujevacké nahiji. Měl dva syny, Petra a Mirka. Synem Petrovým byl Jiří (Đorđe) zv. Černým (tur. Kara Đorđe). Předkové Karađorđovi usadili se v kraji, který po celé XVI.—XVIII. stol. byl proslulý svými hajduckými četami. Později (před povstáním) hajdukoval tu slavný Stanoje Glavaš. Zdá se, že hajducký život měl na otce Karađorđova veliký vliv, tak že se dal později na hajductví. Mnoho o něm nevíme, a také ne o matce Karađorđově. — V kapitole této vykládá autor, co se geograficky rozumí bělehradským pašalykem, a jaký byl stav pašalyku v prvé pol. XVIII. stol., v době rakouské okupace i po ní.

Kapitola druhá zabývá se Karađorđovým dětstvím a jinošstvím. Veliké slovo má tu tradice, na niž spisovatel velmi často jest odkázán. Jako román čte se vypravování, jak Karađorđe vyrůstá v bujné přírodě a ve zdivočilém okolí, jak se mstí nad jednotlivými Turky a zbavuje je života. Zdržuje se neustále na poli a v lese pod širým nebem, Đorđe od maličkosti navykal tělo své všem útrapám povětrnosti a lehko je snášel. V jídle i pití zvykl si málem býti spokojen, a proto později, když nabyl největší moci, nikdy nedbal velkého pohodlí.

V kapitole třetí, jedná se o ženitbě Karađorđově, o jeho odchodu do Srěmu a pak o návratu. Autor píše tu o agitaci rakouských agentů r. 1785 a 1786 před poslední rakousko-tureckou válkou, o násilích Turků a janičárů a vůbec o stavu bělehradského pašalyku před t. zv. „Kočinou krajinou" (válkou Rakouska s Tureckem v Šumadiji, nazvanou po kapetanu Kočovi Anđelkovići). Jako jiní Srbové, uprchl do Srěmu i Karađorđe (r. 1786). Příčinou útěku jeho byla obava před pomstou pro zabití Deli Musy, tureckého násilníka. Ve Srěmu zůstal skoro dvě léta. Roku 1787 utvořily rakouské úřady ze Srbů, kteří uprchli do Srěmu, dobrovolnické čety, jež se cvičily ve zbrani ve Varadíně a v Kamenici. Do vojska vstoupil i Karađorđe, nevytrval tam však dlouho. Na podzim r. 1787 vidíme ho opět v Srbsku mezi těmi, kteří pracovali o tom, aby Bělehrad byl odňat Turkům.

V kapitole čtvrté píše autor o Karađorđovi za Kočových bojů i po nich. Tehdy (r. 1787) vyslali Srbové k císaři Josefovi II. do Vídně deputaci, která mu předložila podmínky, za nichž by Srbové přistoupili k boji Rakouska proti Turecku. Po vypovězení války v únoru 1788 Karađorđe bojoval po boku Radiče Petroviće. Při obležení Bělehradu r. 1789, dále při útoku na Požegu a při tažení od Požegy se vyznamenal. Válka neskončila se dobře pro Srby. Rakousko po smrti cís. Josefa II. bylo nuceno jednati o mír. Nejdříve ujednáno v Ďurděvu 8. (19.) září 1790 příměří a pak ve Svištově 4. srpna 1791 mír. Dobrovolnický sbor na konci října 1790 byl rozpuštěn. Boje Rakouska s Tureckem byly pro Karađorđa praktickou školou vojenskou. Tenkráte prošel všechny kraje bělehradského pašalyku a poznal dobře jednotlivá místa. Při té příležitosti se naučil, jak se stavějí hradby, obléhají města a dobývají pevnosti. Tehdy poznal i, co je disciplina a pořádek ve vojsku, a čeho se dokáže dobrým a uspořádaným vojskem.

V kapitole páté líčí se doba příměří od r. 1790 do 1791. Srbové, dověděvše se, že mezi Rakouskem a Tureckem smluveno bylo příměří, a pokládajíce se za oklamány Rakouskem, obrátili se s prosbou k Temešvárskému sněmu (koncem srpna 1790), ale nepochodivše tam, učinili poslední krok u samého císaře Leopolda II. Vznikla tehdy myšlenka o autonomii bělehradského pašalyku na způsob autonomie Valašska a Multanska. Myšlenku tu propagoval archimandrita Stevan Jovanović. Autorovi nepodařilo se zjistiti, byla li žádost v příčině autonomie Srbska přednesena císaři či zástupcům jednotlivých států na kongresu ve Svištově. V době příměří zdržoval se Karadorde v Srbsku a po nějaký čas hajdukoval, ale krátce před uzavřením míru ve Svištově, jímž udělena povstalcům amnestie, zanechal hajductví a přiměl k podobnému rozhodnutí i mnohé hajduky jiné. Spisovatel vykládá, jakých práv nabylo Srbsko Svištovským mírem. Rakousko lákalo Srby, aby se stěhovali na uherskou a chorvatskou půdu. Ale Turci hleděli zase obyvatelstvo udržeti v zemi. Karadorde usadil se trvale v Topole.

Do Bělehradu a bělehradského pašalyku vrátili se Turci. Kapitola šestá zabývá se reformami, jež nyní Turci zaváděli, a souvislými otázkami. Mír a pořádek pod Bećirem pašou netrval ani rok. Janičáři, kterým nyní zakázán návrat do bělehradského pašalyku, v červnu nebo červenci 1792 objevili se v zemi a brzo zmocnili se Bělehradu. Topal Achmed paša je vyhnal a obnovil pořádek. Srbové, když nebylo dbáno práv poskytnutých jim r. 1791, vyslali r. 1793 do Cařihradu deputaci skládající se z 18 knezů. Ta vymohla u sultána ferman, jímž byla bělehradskému pašalyku přiznána vnitřní autonomie. Ferman byl vyhlášen 1. února 1794. Země nenazývala se už pašalykem, nýbrž monselukem (zemí svobodnou).

Kapitola sedmá jest věnována obsahu zmíněného fermanu. V kapitole osmé vykládá se o poměru mezi Hadži-Mustafou-pašou, správcem bělehradského monseluku, a vidinskými janičáry, odpadlíky od sultána. V čele jich byl Pasvan oglu, zv. od Srbů Pasmandžija.

V kapitole deváté líčí se boje srbského vojska s Pasvan-ogluem, který se chtěl zmocniti bělehradského monseluku. Poněvadž Hadži Mustafa neměl dost vojska, které by čelilo Pasvan-ogluovi, Srbové chápali se zbraní a ve spolku se svým vezirem odráželi vidinské janičáry. Nejvíce Srbů bylo ve vojsku, které bojovalo proti Pasvan-ogluovi od r. 1797 do r. 1799. Vůdcem srbského vojska byl tehdy Stanko Arambašić. Srbové ve spojení s vojskem vezirovým vyhnali nepřátele z Bělehradu. Koncem března r. 1798 vytáhlo vojsko čítající na 30.000 mužů od Bělehradu k Vidinu a zůstalo u Vidina až do podzimu téhož roku. Po uzavření míru na počátku r. 1799 vojsko to rozpuštěno a vrátilo se domů. Po celou dobu války mezi Hadži-Mustafou pašou a Pasvan-ogluem jakož i v době obležení Vidina bojoval Karadorde s ostatními srbskými předáky proti janičárům.

Kapitola desátá jedná o návratu janičárů do bělehradského pašalyku a zahubení Hadži-Mustafy-paše. Sultán, aby seslabil posici Pasvan-ogluovu, povolil janičárům, aby se vrátili do Srbska. Jen krátkou dobu chovali se mírně. Za nedlouho zabili Stanka Arambašiće a Ranka Laza-

reviče Hadži-Mustafa potrestal Rankovy vrahy, ale sám pykal pak smrtí za svou spravedlnost.

V kapitole jedenácté vykládá spisovatel o dahijské správě země a o přípravách k povstání (1801—1803). Janičáři, zabivše vezíra, psali sultánovi, že Hadži-Mustafu zabili proto, že byl větším přítelem Srbů než Turků, a žádali, aby poslal do Bělehradu nového správce. Počátkem r. 1802 byl poslán do země za takového správce Hasan-paša, nečinný stařec, slabý naproti janičárům, kteří stali se pány země. Čtyři největší z nich násilníci, t. zv. dahijové, zavedli v zemi strašnou krutovládu. Srbové přišli o práva, nabytá fermanem z r. 1793. S novým stavem byli nespokojeni i turečtí spahijové, jež dahijové a janičáři nenáviděli už proto, že bojovali dříve společně se Srby proti nim i Pasvan-ogluovi. Spahijové spikli se proti janičárské vládě a dostali na svou stranu i 60 srbských předáků, ale hnutí spahijské násilím bylo potlačeno. Srbové vidouce, že nemohou spoléhati na pomoc spahijů, připravovali se sami, aby setřásli jho násilníků. Přípravy jejich počaly se hned po potlačení spahijského hnutí a trvaly po druhou polovinu r. 1802 a celý rok 1803. Srbové byli tehdy ve spojení s černohorským vladykou Petrem Petrovićem I., pivským archimandritou Arsenijem Gagovićem a báčským biskupem Jovanem Jovanovićem. Propagována myšlenka o založení „slaveno-srbského carství" s jedním z ruských velkoknížat na trůně. Spisovatel vykládá, jaké účastenství měl na přípravách ke vzbouření Karađorđe.

V kapitole dvanácté líčí autor, jaká opatření činili dahijové k udušení povstání (jak zejména vraždili srbské kneze), a jak se Srbové připravovali k rozhodnému kroku. Dovídáme se tu podrobnosti o shromáždění v Orašci dne 2. února 1804, kde Karađorđe zvolen za vůdce v povstání.

V přílohách otištěny jsou některé důležité prameny. Na konci připojeny dvě historické mapy a obraz Bělehradu z r. 1788.

Dílo podává mnoho nového materiálu a jest důležité nejen pro Srby v království, nýbrž i pro Srby uherské. *K. K.*

Právní dějiny slovanské.

Kalousek Josef, Řády selské a instrukce hospodářské 1698—1780. (Archiv Český, díl XXIV., str. VI a 605, v Praze 1908.)

XXIV. díl „Českého Archivu" přinesl nám třetí díl obsáhlé Kalouskovy edice pramenů k dějinám stavu selského v Čechách a na Moravě, jejíž 1. díl vyšlý jako XXII. díl „Č. Archivu" obsahoval prameny těchže dějin z let 1350—1626 a 2. díl jako XXIII. díl „Čes. Archivu" vyšlý uveřejnil prameny z let 1627—1698; přítomný díl třetí obsahuje prameny těchže dějin z let 1698—1780. — Jest to smutná perioda v dějinách stavu selského v Čechách i na Moravě, kdy poddanství téhož bylo nejkrutším, ač zároveň robotní patenty královské počaly poddaným skýtati možnost právní ochrany proti utiskování

vrchností i znenáhla, ale velmi zvolna též poskytovati úlevy na robotách samých; jen že ochrana řečená prakticky byla dlouho velmi nedostatečnou a úlevy na robotách jen velmi nepatrnou měrou poskytovány; teprvé na sklonku periody, jíž se přítomná edice týče, poskytnuta král. patentem z r. 1777 možnost abolice naturálních robot dle soustavy dvor. rady Raaba přeměňováním statků poddanských v emfyteutické (této abolice se týkají č. 549—555 sbírky).

Obsah edice jest velmi pestrý. Přečetné instrukce pro úředníky hospodářské, vrchnostenské řády poddanské, instrukce pro soudní a i politické orgány patrimonialní, zejména i pro rychtáře selské, předpisy vrchnostenské o robotách střídají se s královskými resolucemi, reskripty i patenty stavu selského se týkajícími, mezi nimiž jsou per extensum uveřejněny i všechny robotní patenty v té době vydané, se zprávami ke dvoru v záležitostech i právních poměrech selského stavu podávanými (ku př. č. 435), osnovami zákonů (č. 458) i výnosy úřadů zeměpanských (ku př. č. 340, č. 460 a j.) — Dvě čísla sbírky týkají se též svobodníků (t. j. svobodných sedláků), totiž č. 340: řád ze dne 24. kv. 1702, daný kr. prokurátorem Fel. Hadem z Proseče starším svobodníků a č. 433: výňatek z t. zv. patentu systemálního z r. 1748 a sice část na str. 258—290). Většina čísel pochází z rukopisných pramenů, četná čísla však též ze současných tisku neb ze současných sbírek tištěných.

Jest to bohatá sbírka pramenů především ovšem pro právní dějiny stavu selského, vedle toho však i pro dějiny úřadů a soudů patrimoniálních ať již vrchností šlechtických neb městských. — Sbírka ta má tedy velikou důležitost pro dějiny práva veřejného v Čechách a na Moravě, ale jest důležitou též pro dějiny soukromého práva selského lidu a vrchností; dotýkáť se četnými kusy dědického a odúmrtného práva k statkům poddanským, rodinného a obligačního práva stavu selského i věcných práv ku statkům poddanským. — Jest na bíledni vzhledem k naznačenému obsahu sbírky té, že lze z ní bohatě kořistiti též pro dějiny hospodářské a kulturní v nejširším slova smyslu.

Archiv Český získal si o historii domácí veliké zásluhy publikací sbírky té, která jest velmi pečlivou, a jest si jen přáti, aby brzo došlo k dílu IV., kterým dle prospektu vydavatelova bude sbírka ukončena a aby pak dopřáno bylo vydavateli, by z jeho na slovo vzatého pera vyšlo též co možná brzy systematické zpracování bohaté látky v pramenech těch uložené — totiž pragmatické dějiny stavu selského v Čechách a na Moravě. *JUDr Jaroslav Demel.*

JUDr Jan Kapras, Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského. Díl II.: Desky zemské. Část prvá (1431—1536). Historický archiv Čes. Akademie cís. Fr. Josefa etc. čís. 31 (str. 258).

Kniha, jež jest předmětem tohoto referátu, jeví se pokračováním zajímavé a veledůležité publikace, jejíž I. díl nákladem Čes. Akademie

r. 1906 vyšlý obsahoval soudní registra („knihy přední") knížectví Opavského od r. 1413—1484. Předmětem dílu letos vydaného jsou vlastní desky zemské, t. j. knihy pozemkové zem. práva („knihy zadní") téhož knížectví a sice od r. 1431—1536. Jsou to, jak vydavatel uvádí, nejstarší zachované zemské desky opavské, neboť starší shořely při požáru Opavy 31. července 1431, po němž desky zemské knížetem Přemkem Opavským znovu byly založeny. A sice vydány tu čtyři nejstarší zachované knihy desk Opavských, t. j. desky zemské první (1431—1447), druhé (1447—1484), třetí (1486—1522) a čtvrté (1523—1526).

Vydavatel podává v úvodu přesný popis zevnějšku těchto knih spolu se jmény písařů, od nichž jednotlivé zápisy pocházejí. Zápisy jsou vesměs české a obsahují nejen převody statků svobodných za živa i na případ smrti, ale i dědické spolky mezi jich držiteli, ustanovování poručníků nad nezletilými dětmi držitelů statků takových jakož i zápisy práv zástavních k statkům těm, zejména velmi často za účelem zřízení věna; mezi to jsou vsuty i mnohé normativní nálezy práva zemského (ku př. na str. 95 č. 120 nález toho obsahu, že od zemského práva Opavského nelze se odvolati k žádnému jinému soudu a že se jen připouští, aby kníže a přísedící (zemané) mohli u jiného soudu bráti naučení, listy královské, jimiž se král. statky zápisné tomu, jenž je vyplatil, jako dědičné propůjčují (ku př. str. 209 č. 33), jimiž se k prodejům statků (domů) jako svobodných svoluje (str. 195 č. 12) neb držení statků některých jako svobodných potvrzuje a ku vkladu jich do desk zemských svolení dává (ku př. str. 103 č. 21, str. 215 č. 45), nálezy zemského soudu opavského týkající se statků svobodných i práv k nim (ku př. str. 194 č. 9) a p.

Edice Kaprasova obsahuje velmi cenný materiál především pro dějiny českého práva soukromého, ale i pro dějiny veřejného práva koruny České, zejména pro dějiny soudního zřízení knížectví Opavského lze z ní leccos vytěžiti, ač ovšem poměrně menší měrou než z dílu prvního soudní registra obsahujícího. Potěšitelné pro Čecha v době, kdy na naše práva jazyková se tak houževnatě útočí, jest svědectví, jež tyto desky podávají o výhradném panství češtiny u Opavského zem. soudu ve století 15. a na počátku století 16.

Vydavatel i Akademie zjednali si edicí tou, která vyznamenává se jako všechny publikace Akademie sličnou úpravou, i jinak, pokud dle zběžného prohlédnutí lze posouditi, se jeví pečlivou, o domácí historii právní veliké zásluhy, i jest si přáti, aby brzy došlo k dalším dílům této důležité publikace. *JUDr. Jaroslav Demel.*

M. Treblin, Beiträge zur Siedlungskunde im ehemaligen Fürstentum Schweidnitz. Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. 6. Band. — S pěti mapami. Vratislav 1908. Stran 147.

Historický spolek Vratislavský patří k nejpilnějším svého druhu. Je věru ku podivu jak mnoho dovede při skrovných celkem svých prostředcích vydati. K starému vydávání pramenů slezských přistoupil ne-

dávno ještě sbírka monografií, v níž jako šestý svazek vychází zajímavý příspěvek k hospodářským dějinám Slezska. Kniha Treblinova neobmezuje se totiž na suchý výpočet osad a míst v jednotlivých obdobích nebo na pouhé dějiny kolonisace, nýbrž podává v stručném přehledě všechny hospodářské otázky s usazováním se Slovanů a Němců ve Slezsku (na Svidnicku) souvisící.

Spisovatel nejprvé ukazuje dle archeologických badání osazení Svidnicka v době předhistorické (str. 16.—20.), potom slovanské (20—72) a konečně kolonisační (72—100). Při tom je zjevem zajímavým, že třebas osazení slovanské bylo mnohem silnější než v době předchozí, přece obmezuje se právě tak jako toto pouze na nejúrodnější části knížetství přesahujíc jen velmi zřídka přes výšku 250 m. nad mořem. — Německá kolonisace však nejen, že zaujala končiny vyšší, nýbrž i spolu všechnu dosud neosazenou půdu v krajích nižších, tak že slovanské staré osady stávají se pouhými ostrůvky, které víc a více v německém obyvatelstvu se ztrácejí. Hlavní síla kolonisace Svidnicka spadá do druhé polovice století třináctého, je však tak mocná, že v polovici století čtrnáctého mizí slovanské obyvatelstvo v ní téměř úplně. — V souvislosti s vylíčením slovanského osazení Svidnicka podává spisovatel i hospodářské poměry a obchodní stezky spojující Svidnicko s Čechami. — Třebas jinak kniha Treblinova byla psána velmi objektivně v této části dává se spisovatel strhnouti obyčejným naříkáním Němců, kteří snaží se všechnu kulturu evropskou jen ze sebe odvoditi. Důsledkem toho jsou poměry hospodářské slovanských obyvatel vylíčeny neobyčejně nepříznivě, kolonisační však zase nad míru nadšeně. Kolonisace Slezska je dle názoru Treblinova jedním z nejvýznačnějších činů německého národa své doby, kterým dobyta byla stará germanská půda zpět, a kterým rozšířena kultura do krajin dosud nevzdělaných. — Že však vlastní původ kolonisace je finanční, na to Němci rádi zapomínají, a také u Treblina jen nesměle se tento důvod hlásí k platnosti. Panovníci povolávali kolonisty proto, že z toho měli zisk finanční, a kolonisté šli do slovanských krajů proto, že se jim tam vedlo lépe než doma. Vše ostatní je pouze příčinou podružnou, a o nějaké snad uvědomělé snaze šířiti kulturu a jmenovitě vštěpovati lepší hospodářství Slovanům nemůže býti ani nejmenší řeči.

V exkursu připojen jest přehled změn pohraničních mezi Čechami a Svidnickem (str. 114—116), z něhož patrno, že Čechy i na této straně průběhem doby došly částečného zúžení.

V celku práce Treblinova je velmi svědomitá a pilná, a bylo by si jen přáti, aby také u nás dějiny hospodářských zjevů docházely větší pozornosti, nežli se to děje dosud se strany české. *J. Kapras.*

Šišic Ferdo, Kralj Koloman i Hrvati god. 1102. Zagreb, 1903. (Stran 100.)

Práce, o níž tuto referujeme, jest příležitostný spis, vyvolaný anonymním článkem budapeštského deníku Budapesti Hirlap o „prázdném

chorvatského státního práva" (přeloženým do chorv. a uveřejněným v listu „Hrvatska" dne 12. srpna 1907).

Ve článku tom se tvrdí, že do r. 1830 ani jednomu Chorvatu nenapadlo, že existuje nějaký chorvatský stát. Všichni Chorvaté pokládali prý dobytí země za východisko uhersko-chorvatského spojení. Smlouva mezi Kolomanem a Chorvaty z r. 1102 jest prý nemotorný a hloupý falsifikát, a vymyšlenou událostí jest prý i korunování Kolomanovo za chorvatského krále.

Anonymní pisatel maďarský nepřichází tu ovšem s žádnou novotou pro své krajany. Dnes zdá se býti v Uhrách již skoro všeobecným míněním, že t. zv. pacta conventa (zmíněná smlouva z r. 1102), jakési první uhersko-chorvatské vyrovnání, a také korunování Kolomana za chorvatského krále jsou výmysly, jimiž Chorvaté chtějí podpírati svoje státoprávní boje s Maďary.

Ale neběží tu o novotu, nýbrž o všeobecné mylné domnění na straně maďarské, jež dlužno vyvrátiti, a proto se chápe prof. Šišić, mladý, nad jiné povolaný historik chorvatský, obrany svého národa.

Práci svou rozdělil na tři kapitoly. V prvé z nich seznamuje čtenáře s míněním Chorvatů i Maďarů o státním svazku uhersko-chorvatském z r. 1102. Nejen projevy chorvatských sněmů, nýbrž i spisovatelé maďarští i chorvatští od XVII. až do XIX. stol. — počínajíc Lucićem a končíc Majláthem — shodují se v tom, že uherští králové stali se chorvatskými panovníky s vůlí Chorvatů, na základě smlouvy a korunování. Teprve když po sejití se prešpurského sněmu r. 1830 nastaly národnostní spory mezi Chorvaty a Maďary, počalo se na chorvatsko-uherský poměr, zvláště za Kolomana, pohlížeti docela jinak. Místo historických děl zaujaly polemické brožury, v nichž Maďaři počínají tvrditi, že Chorvatsko a Dalmacie jsou země, mečem dobyté, a Slavonie že byla již od Árpáda uherskou zemí. Koloman neuzavřel prý s Chorvaty žádné smlouvy; pramen, z něhož se mínění takové čerpá („memoriale"), jest prý falsifikát. Jediné korunování Kolomanovo uznávají Maďaři ještě dnes, ale nepřisuzují mu větší politické důležitosti. Hlavní dva polemické spisy z té doby jsou: práce Horváthova a odpověď Žigroviće-Pretočkého. Za absolutismu a ještě více od říjnového diplomu sblížili se Maďaři opět s Chorvaty, což se zračí i v literatuře, ale od dualismu jest stanovisko Maďarů chorvatskému státnímu právu zase nepříznivé. Za hlavní představitele obou, vzájemně si odporujících stanovisek, možno pokládati Račkého a Paulera.

V druhé kapitole řeší Šišić otázku, byla-li r. 1102 skutečně uzavřena smlouva mezi Chorvaty a Kolomanem. Opírá se tu o důkladnou studii Kršnjavého Prilozi historiji salonitani (Vjestnik kr. zem. arkiva, II., 1900), o práce Račkého, Klaića a j. a o Smičiklasův Codex diplom. Vyvrací všechny námitky Horváthovy, vyslovené ve spisku Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungar. Provinz a dokazuje, že trogirský dodatek ke kronice Tomáše, splitského archidiakona (zvaný dříve nesprávně memorialem Tomášovým, kdežto slovem „memoriale" sluší rozuměti Tomášův letopis) není falsifikát, nýbrž spis, který zasluhuje plné víry. Zajímavo

jest, co tu píše autor o královských financích ve starém státě chorvatském i za Arpádovců (str. 44—49.); také místo pojednávající o plemenném zřízení chorvatském (str. 49—53.) a úvaha o počtu jezdců, k jichž postavení bylo povinno 12 plemen chorvatských (str. 54. a násl.), jsou velmi interesantní.

V kapitole třetí zabývá se spisovatel otázkou, byl-li uherský král Koloman korunován r. 1102 za chorvatského krále, jak nám oznamuje listina vydaná Kolomanem záderskému ženskému klášteru sv. Marie. V této kapitole vyvrací Šišić opět tvrzení Paulerovo, že zmíněná listina jest falsifikát. Autor usvědčuje Paulera, který jinak platí za předního historika maďarského, přímo ze lži a úmyslného překrucování pravdy (str. 80.). Ačkoliv o korunování Árpádovců za krále dalmatské a chorvatské máme již speciální práci Klaićovu (Vjesnik hrv. arheol. društva VIII., 1905), nepostrádá ani tato kapitola spisku Šišićova zajímavosti.

Ke knize připojeny jsou i tři snímky, a sice uvedeného dodatku k Tomášově kronice (č. 1.) a listiny, týkající se Kolomanova korunování za krále chorvatského r. 1102 (č. 2. a č. 3.). Na konci přidán jest i otisk dotčených dvou textů.

Práce Šišićova poslouží výborně i našim historikům.

K. K.

Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душинова Издао Стојан Новаковић. Београд. 1907. (Vydala Srb. král. Akademie ve sbírce pazv. Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. I. одељење, књига IV.) Stran LXXXVII. a 621.

Proslulý, veleplodný historik srbský Stojan Novaković, od něhož máme znamenité vydání Dušanova zákonníka srbského, uveřejnil pokračováním ve své vydavatelské činnosti druhou neméně důležitou právní památku z doby Štěpána Dušana, t. zv. Syntagma Matěje Vlastara, jednu z byzanckých právních sbírek, jichž bylo silně užíváno mezi jižními Slovany, a speciálně mezi Srby.

Ze slavistů věnoval Syntagmatu Vlastarovu velkou pozornost již Tim. Florinskij (v díle svém Памятники законодательной дѣятельности Душана; Kyjev, 1888). Zmíniv se stručně o velkém významu M. Vlastara v řecko-slovanském světě, uvedl něco o jeho životě a pracích, zejména o Syntagmatu, načež pojednal o úplném (nezkráceném) slovanském překladě Syntagmatu a jeho rukopisech, dále o zkráceném překladě této právní památky, o jejím textu a původu, pak o poměru zkráceného Syntagmatu k řeckému originálu a konečně o vnitřní spojitosti mezi zákonníkem Dušanovým a zkráceným Syntagmatem. V přílohách pak otiskl zkrácené Syntagma podle Chodošského rukopisu z XV. stol.

Autor Syntagmatu Matěj Vlastar byl byzanckým řeholníkem a žil prostřed XIV. stol. Zmíněné hlavní své dílo sepsal r. 1335. Byla to sbírka církevních i světských (civilních) zákonů, uspořádaná za příčinou snadného hledání abecedně. Od pol. XIV. stol. až do konce XVII. stol. byla

hlavní rukověti duchovenstva, soudců a vůbec právníků na řecko-slovanském jihu. Rozšířila se ještě více než Fotiův Nomokanon. Již na konci XV. stol. (1498) byla přeložena do novořečtiny, v XVII. stol. pak do ruštiny. Ale mnohem dříve došla pozornosti v Srbsku, kde krátce po sepsání byla přeložena do jazyka slovanského, načež pořízen i její slovanský výtah. O velikém rozšíření Syntagmatu svědčí značné množství rukopisů, roztroušených po přednějších knihovnách celé Evropy. Již Mortreuil napočítal 42 rukopisy této památky, ač o mnohých ani nevěděl. Přes to nebyl dosud originál Vlastarova Syntagmatu vydár kritickým, úplně bezvadným způsobem. Máme sice tři vydání (I. z r. 1672 v Beveregiově *Συνοδικόν* sive Pandectae canonum, II. z r. 1859 v VI. sv. Ralli-ovy a Potli-ovy sbírky *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, III. v Migne-ově sbírce Patrologia graeca, sv. 144 a 145, otisk podle Ralli-a a Potli-a s lat. překladem), avšak vědecky úplně správného řeckého vydání se všemi variantami dosud bohužel není.

Také počet jihoslovanských rukopisů obsahujících překlad Vlastarova Syntagmatu jest značný. Jsou roztroušeny po klášteřích a knihovnách Srbska, Bulharska, Makedonie, Fruške Hory, Rumunska a Ruska. Ale ani jeden z nich nepochází z doby samého Štěpána Dušana (právě tak, jako se má věc s Dušanovým zákoníkem). Jednotlivé ze zachovaných rukopisů vypočítává Florinskij (u. m., str. 307 a násl. 319 a násl.) i Novaković (str. XLI. a násl.). Tento popisuje i osm z nich, jež měl po ruce.

Mezi srbskými rukopisy Syntagmatu jest však rozdíl. Jedny obsahují plný text odpovídající řeckému originálu, druhé však podávají text silně zkrácený, někde i přeměněný. Onen prvý, úplný text nalézá se v rukopisech pravidelně sám, s týmiž dodatky, jež se vyskytují i v rukopisech řeckých. Naproti tomu text druhý, zkrácený, objevuje se zpravidla ve spojení s Dušanovým zákoníkem, s t. zv. zákonem císaře Justiniana i s jinými dodatky, ač známe i rukopis, kde se zkrácené Syntagma vyskytuje bez zákoníka Dušanova. Význačné jest, že se tento zkrácený text Syntagmatu v řeckých rukopisech nikde nenalézá. Náleží jen srbské právní literatuře. Jest to kompilace pořízená na základě úplného starosrbského překladu Syntagmatu. Podle Florinského (u. m., str. 327) jazyk, způsob podání a vůbec redakce textu tu i tam jsou totožné. Pouze na základě několika nečetných dat možno se domnívati, že kompilátoři, používajíce jinak hotového už překladu úplného Syntagmatu, sáhli někde i k řeckému originálu.

Přihlížeje k této vnitřní souvislosti zkráceného textu Syntagmatu s textem úplným jakož i k tomu, že zákoník Dušanův vyskytuje se v rukopisech se zkráceným Syntagmatem (které předchází před zákoníkem), Florinskij vyslovil mínění (u. m., str. 327), že oba texty Syntagmatu i Dušanův zákoník pocházejí z doby téměř současné. Brzo po vyjití řeckého originálu bylo prý Syntagma přeloženo v plném textu do slovanského jazyka, a za nedlouho — každým způsobem před sněmem z r. 1349, na němž jednáno o Dušanově zákoníku — sestaven byl výtah z úplného textu.

Vydání zkráceného Syntagmatu muselo míti podle Florinského určitý praktický účel. Za příčinou vědecké nebo literární zajímavosti nebylo prý třeba pracovati o kompilaci z díla Vlastarova, když už toto dílo bylo známo v úplném překladě. V čem spočíval onen účel, na to ukazuje prý již okolnost, že ve starých rukopisech vyskytuje se pohromadě zkrácené Syntagma i Dušanův zákonník. Zkrácené Syntagma bylo prý součástí kodexu srbských zákonů, vydaných za Dušana. (Poukazuju tu na svůj referát o K. Jirečkově práci Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan, uveřejněnou v našem Sborníku, I. r. 1901, str. 222 a násl., kde uvedeno mínění Florinského, že Dušanův zákonník jest jen domácí, srbský doplněk cizího, byzanckého práva, zredigovaného v Srbsku za Štěpána Dušana.)

Proti tomuto mínění Florinského postavil se r. 1890 Zigel a vytknuv rozličné odpory mezi zákonníkem Dušanovým a zkráceným Syntagmatem, dokazoval, že obě ty právní památky nemohly platiti vedle sebe jako zákony. Podle Zigela sluší hleděti na zkrácené Syntagma (a také na zákon cís. Justiniana) jen jako na literární plody poloofficiálního významu (jako byly jiné podobné slovanské spisy, na př. český Řád práva zem., Kniha Tovačovská a j.).

Téhož mínění jako Florinskij byl původně St. Novaković (viz jeho Примери књижевности и језика старога и црквенословенскога, Bělehrad, 1877), ale r. 1898 (v předmluvě k novému vydání Dušanova zákonníka) naziral na věc jinak. Faktum, že zkrácené Syntagma vyskytuje se v rukopisech zároveň se zákonníkem Dušanovým, bylo pro něho jen zcela nahodilé. Nevyvozoval z toho, že by zkrácené Syntagma bylo mělo v Srbsku platnost zákonnou. Obsaženy jsou v Syntagmatu „zákony svatých otců" (t. j. Nomokanon. Kormčí kniha), a ty platily v Srbsku dávno před Štěpánem Dušanem. Ani Kormčí kniha ani Vlastarovo Syntagma nepotřebovaly nějakého potvrzení mocí světskou (sněmem nebo carem). Podle tohoto pozdějšího mínění Novakovićova není Dušanův zákonník dodatkem k byzanckým sbírkám práva s nim ve spojitosti rukopisně šířeným (k Syntagmatu Vlastarovu a zákonu cís. Justiniana), nýbrž jest to samostatná památka světského srbského zákonodárství.

O druhém vydání Dušanova zákonníka St. Novakovićem (z r. 1898) napsal Florinskij recensi, v níž trval na svém dřívějším mínění, že zkrácené Syntagma, zákon cís. Justiniana a zákonník Dušanův tvoří celek, v němž hlavní část tvoří sbírky původu byzanckého.

Poměrem zkráceného Syntagmatu k Dušanovu zákoníku zabývá se nyní opětně St. Novaković. Ve druhé úvodní stati odpovídá především na otázku, soudilo-li se ve starém Srbsku podle jmenovaných sbírek byzanckého práva. Již K. Jireček dokazoval, že se soudilo podle zákona cís. Justiniana. Novaković upozorňuje, že totéž platí o sbírce Vlastarově. Na řadě příkladův ukazuje, že zákonník Dušanův jen krátce se dotýká otázek upravených již ve Vlastarově Syntagmatu, a vyvozuje z toho, že Dušanův zákonník ani nemění ani nedoplňuje právní sbírky byzanckě, nýbrž jen „je potvrzuje, sem tam je uvádí v souhlas s právními zeměkými

obyčeji a do svých článků vkládá jen věci ryze srbské, o nichž se nemohlo nic ani hledati ani najíti ve zmíněných byzanckých zákonech" (str. XVI.). Vzhledem k tomu nebylo podle Novakoviće mezi byzanckým a srbským zákonodárstvím ve starém Srbsku žádné kollise, nýbrž naopak obě ty legislace tvoří jediný, souvislý celek.

Ačkoli Novaković hořejšími slovy a pak znova na str. XXIX. popírá, že by Dušanův zákonník byl doplněním, resp. změnou — byť sebe menší — byzanckých právních sbírek, zdá se přece, že se vlastně vrací k původnímu svému mínění, jehož se drží také Florinskij. Aspoň na str. XVII., XX. a XXI. výslovně užívá slova „doplněk". Rozdíl mezi jeho nynějším míněním a míněním Florinského spočívá v tom, že podle Florinského přijato bylo zkrácené Syntagma zároveň s Dušanovým zákonníkem již na sněmě r. 1349, kdežto Novaković má za to, že výtah ze Syntagmatu Vlastarova byl pořízen teprve za despoty Štěpána Lazareviće mezi l. 1402 a 1427, nejspíše okolo r. 1413, kdy byla podniknuta revise Dušanova zákonníka. Tehdy zkráceno bylo Syntagma na necelou třetinu svého objemu, tak že více než dvě třetiny byly vynechány. Do zkráceného textu Syntagmatu pojaty byly, jak upozornil již Florinskij, hlavně zákony civilní. Jen málo jich bylo vynecháno. Naproti tomu z kanonického obsahu úplného Syntagmatu vzato bylo do výtahu velmi málo. Vynechány jsou skoro všechny kapitoly a články, jež se týkají předmětův a otázek speciálně kanonického nebo přesně církevního a nábožensko-morálního rázu. Jinak všechny důležitější církevní předpisy všeobecnějšího a širšího významu, na př. o manželském právu, nejen že byly pojaty do zkráceného Syntagmatu, nýbrž pojaty do něho úplně. Výtah nedrží se úplně původního textu Syntagmatu, nýbrž činí na něm změny tím, že jednotlivé kapitoly jsou umístěny v jiném oddíle, že jsou některé kapitoly rozděleny na kapitoly menší, a že řada nadpisů úplného textu rozmnožena jest některými nadpisy novými. Někde jest mimo to i sám text zkrácen.

V páté úvodní stati pojednává Novaković o úplném slovanském překladě Vlastarova Syntagmatu a srovnává jej se svatosávským překladem Prochironu („Gradského zákona"), obsaženým v t. zv. Fotiovské Kormčí knize a uveřejněným od archim. N. Dučiće v Glasniku 2. odd. VIII. Ačkoli překladatel Syntagmatu znal dosti dobře řecky i slovansky, neměl všeobecného vzdělání, a překládal proto velmi nemotorně. Až otrocky držel se řeckého originálu, ale smyslu mnohdy nerozuměl. Nejasnost a nepřesnost jeho překladu vidí se ve srovnání se starším, ze XIII. stol. pocházejícím překladem Prochironu ze svatosávské Kormčí knihy, ač se slovanské texty obou těch právních památek právě tak jako řecké originály úplně ani shodovati nemohou, poněvadž sám Matěj Vlastar původní text Prochironu v díle svém krátil. Přes to jsou parallely obou textů, podané Novakovićem na str. LXIX.—LXXV., velmi zajímavé. Dobře podotýká Novaković, že z uvedených parallel můžeme viděti, jak Matěj Vlastar zkracoval, doplňoval, vysvětloval a někde i měnil původní text Prochironu. Nejzajímavějším shledává Novaković, že jak v Srbsku, tak i v jiných zemích soukromé osoby pouštěly se do prací, jež dnes náležejí do oboru moci zákono-

dárné. Neznámo nám zůstává, byly-li někým a jakým způsobem knihy ty přehlíženy, resp. schvalovány nebo potvrzovány (str. LXXVI. a VIII.). Podle zřízení a idejí XIV. stol. sotva prý lze si mysliti vydání zákonného sborníka bez jakéhosi censurního předběžného zkoumání. Jinak nemohlo prý by se takového sborníka užívati jako pravého zákonníka u církevních i světských soudů. Co se týče svatosávského překladu Fotiovského Nomokanonu, shledává Novaković jisté potvrzení svého mínění v tom, že ve dvou rukopisech onoho Nomokanonu (z r. 1252 a 1305) obsažena jest poznámka, že na jeho správném textu nemají opisovači práva nic měniti ani opravovati. Církevní autorita srbská bděla nad neporušeností textu Korméi knihy i tím, že kniha ta chována byla u arcibiskupství, resp. později u patriarchátu. Také o textu původního překladu Syntagmatu Vlastarova domnívá se Novaković, že chován byl u patriarchátu.

Jiná jest arci otázka, jak vysvětliti, že se byzancké právní sbírky pokládaly za zákon i v zemích slovanských, zvláště v Srbsku. Ani tu nevíme, praví Novaković (str. LXXVI.), že by bylo vydáno nějaké zákonné ustanovení nebo nařízení, kterým by se taková sbírka zaváděla do praxe i u soudů. Zdá prý se, že ke všemu tomu stačil pouhý název „Zákonník svatých otců" (t. j. Nomokanon) a císařská sláva starých římských zákonodárců. Pokud běží o dobu Dušanovu, vysvětlujeme si ovšem dosti snadno rozšíření byzanckých právních sbírek ve starém Srbsku. Dobře upozorňuje Novakovic (str. XXVI.), že Dušan po svých vítězstvích usiloval o to, aby svoje carství postavil na místo byzanckého. Podobně jako římskoněmečtí císaři se pokládali za nástupce starých římských císařů (pročež šířili v Německu římské právo jakožto císařské), podobně počínal si i Štěpán Dušan jako nástupce císařů byzanckých. Ale Novaković podává nám jiné, další vysvětlení věci. V prvých 38 článcích svého zákonníka zabezpečil Štěpán Dušan srbské církvi úplnou nezávislost na moci světské, resp. autonomii. Utvrzením církevní samostatnosti potvrdil pak jako část církevní autonomie i církevní zákony, jež byly obsaženy v církevních sbírkách. S tohoto hlediska možno prý 38 zmíněných prvých článků Dušanova zákonníka pokládati za jakési státní zákonné potvrzení církevních právních sbírek byzanckých (str. XXVIII.). Tím arci opustil Novakovic dřívější své stanovisko, že církevní právní sbírky byzancké nepotřebovaly v Srbsku nijakého potvrzení mocí světskou.

To jsou asi hlavní výsledky bádání Novakovicova, k němž dospěl ve svém vydání slovanského překladu Vlastarova Syntagmatu. Jest to prvé vydání této památky v překladě úplném a zároveň druhé vydání zkráceného textu (ponejprv vydal zkrácený text, jak již uvedeno, Florinskij). Text zkrácený tištěn jest tučným a větším písmem, aby se lišil od úplného překladu. Vydání pořízeno jest po bedlivém srovnání rukopisů, jež jsou popsány ve IV. úvodní stati. Za základ sloužil rukopis krušedolský. Vydavatel píše o něm i o svém vydání v VI. úvodní stati. Text provázen jest kritickými poznámkami, srovnávajícími překlad s řeckým originálem. Velmi cenné jsou dva terminologické slovníky, z nichž jeden jest řecko-slovanský a druhý slovansko-řecký. Novakovicovo vydání Syntagmatu

Vlastarova řadí se takto důstojně k jeho druhému vydání Dušanova zákoníka.

O nové edici Novakovićově vyslovil se už také nad jiné povolaný odborník, prof. F. F. Zigel. Jak jinak ani nemůže býti, vzdal největší chválu kritickému vydání Vlastarova Syntagmatu. Ke konci recense (Юридич. Библіографія издаваемая Демидовскимъ Юридич. Лицеемъ, Ярославль, č. 5, 1908, str. 59 a 60) připojil i své poznámky o rozšíření byzanckého práva ve starém Srbsku. Tak jako v západní Evropě panovníci a učení lidé (hlavně duchovenstvo) šířili právo římské, dělo se něco podobného ve východní a jižní Evropě (u pravoslavných národů) s právem byzanckým. Velký byl však rozdíl mezi právem římským a byzanckým. Kdežto o zpracování práva římského dobyli si velkých zásluh glossatoři a kommentatoři, nedošlo v Byzanci k řádné soustavě práva byzanckého. Zákonodárné dílo Isaurské dynastie, jež mělo býti kompromissem mezi zásadami římského práva a nazíráním tehdejšího, kulturně dosti nízko stojícího obyvatelstva, mělo býti odstraněno zákonnými sbírkami dynastie Makedonské, jež obnovovaly čisté římské právo. To se však nestalo, a u byzanckých soudu následkem toho rozhostil se chaos, který se pak rozšířil vlivem překladů i do pravoslavných zemí, zejména Srbska. Chaos ten byl zvětšován i jinými právním nazíráním slovanského obyvatelstva. Snahy panovníkův i duchovenstva, aby řecké zákony nabyly v zemi platnosti, nic nespomohly. Něco proniklo sice z cizího práva do života, ale mnoho-li toho bylo, těžko jest určiti, poněvadž se nám zachovalo velmi málo srbských listin, a soudní knihy vůbec žádné. Dr. *Karel Kadlec.*

Благоевъ Н. П., История на старото българско държавно право. Часть първа. Устройство. София, 1906. (Stran 270.)

Mladá věda dějin bulharského práva vykazuje se již pozoruhodnými výsledky. Mezi přední její zjevy náleží spis, s nímž stručně chceme seznámiti naše čtenářstvo. Kniha Blagojeva jest prvý pokus podati dějiny starého bulharského státního práva. V prvé vyšlé části načrtnuto jest právo ústavní; druhá, připravovaná teprve část, věnována bude právu správnímu.

Úplně věříme slovům autorovým v předmluvě, že úkol jeho byl těžký. Před osmi roky vytkl si za účel napsati dějiny veškerého bulharského práva, avšak nepředvídané okolnosti přiměly ho, aby změnil původní plán a spokojil se zpracováním jednotlivých částí. Započal právem státním. Snahou jeho bylo, aby na základě pramenů samostatně prostudoval staré bulharské státní právo. Rozumí se, že při tom používal i literatury, a to nejen bulharské, nýbrž i srbské a řecké, pokud souvisí s jeho předmětem.

Vyšlá prvá část spisu má vedle úvodu tři delší kapitoly. V prvé pojednává se o území, ve druhé o obyvatelstvu, ve třetí o nejvyšší státní moci. V úvodě mluví se o pojmu, úkolu, objemu a předmětu dějin bulharského státního práva, o jejich periodách, pramenech a literatuře. Historii veškerého bulharského práva dělí autor na tyto tři periody: 1. od r. 679 do r. 1018, doba prvého bulharského státu, 2. od r. 1018 do konce XIV. st.

(1393), doba byzanckého panství nad Bulharskem a druhého bulharského státu, 3. od konce XIV. stol. do r. 1878, doba tureckého panství nad Bulharskem. Periodisace tato nehodí se arci na dějiny státního práva, kde se předpokládá samostatný státní život, a proto spisovatel dělí svůj předmět na dvě období: 1. od r. 679 do r. 1018, doba prvého bulh. státu, 2. od r. 1186 do r. 1393, doba druhého carství. Rozděliv takto dějiny bulharského státního práva na dvě období, spisovatel podává karakteristiku obou těchto period.

V kap. I., odd. „Obyvatelstvo" všímá si spisovatel dříve slovanských plemen, jež se přistěhovala na Balkánský poloostrov. Jest to zcela přirozeno. Dříve přibyli na Balkán Slované, a teprve po nich Bulhaři, turkotatarští zakladatelé bulharského státu. V § 5. pojednává se o jednotlivých slovanských oblastech. Jsou to: severní oblast, oblast „sedmi rodů" (neznámá vlastním jmenem), Timocko, Braničevsko, Pomoraví, oblast vajunská (čili, jak ji nazývá Balašcev, babunská; srov. zejména stať jeho uveřejněnou ve Zborniku u slavu Vatroslava Jagića, Berlín 1908), Berzitie (země Brsjaků), oblast strumská, smolenská, Rinchinie, Zagudatie (země Sagudatů), Dragovičsko, Velzitie (území Velesičů aneb, jak je jiní nazývají, Velegostičů). Slovanská plemena, osazená ve vyjmenovaných oblastech, zahrnována jsou jak do historie bulharské, tak i do srbské, a to právem, poněvadž před vytvořením se státu bulharského a srbského nebylo mezi nimi valného rozdílu. Teprve pozdějším odděleným státním životem odcizila se navzájem dotčená plemena, a některá z nich tvořila součást potomního národa bulharského, druhá pak srbského. V § 6. obrací autor pozornost ke vzniku jednotlivých oblastí. Přichází tu se samostatným míněním, že Slované, kteří se usadili na Balkánském poloostrově, nerozdělili se podle plemen, nýbrž podle oblastí, jež zaujali, tak že na jednom území žilo po případě několik plemen, a sice nejen slovanských, nýbrž třebas i cizích. (Známá theorie, hlásaná i o počátcích státu ruského.) Jinými slovy, každá z řečených oblastí jest samostatným malým státečkem, založeným na principu nikoli etnografickém, nýbrž territoriálním (§ 7.). Oblasti skládaly se (§ 8.) ze žup, hradů a vesnic, resp. katunů (dočasných, netrvalých osad pastýřských). V § 9. mluví se o založení bulharského státu a v §§ 10.—12. o sjednocení slovanských oblastí. Úplně dlužno dáti za pravdu autorovi, že bulharský stát založený (někdy v sedmdesátých letech VII. stol., podle Theofana r. 679) Asparuchem byl znamenitým střediskem, kolem něhož se mohly skupiti slovanské oblasti, poněvadž stát ten disponoval velkou a dobře organisovanou vojenskou silou, a poněvadž staří Bulhaři (spisovatel nazývá je Prabulhary) měli mnohem jasnější, určitější a pokročilejší ideje o státním zřízení a správě než jižní Slované. Byl jim dobře znám pojem jednoty a nedílnosti státního území, a panovnická moc nenáležela kollektivně celému rodu, nýbrž jednomu členu dynastie. Prof. Zlatarský vyslovil v práci své Студии по българската история (Пер. спис. LXIII., 1903) mínění, že poměr, v němž stáli Bulhaři ke Slovanům jejich říše, sotva byl poměrem vítězů k poraženým, Slované vstoupili prý k Bulharům v poměr spojenecký. S tímto míněním Blagojev nesouhlasí (str. 56).

Nikiforos i Theofanes výslovně prý podotýkají, že Bulhaři podmanili sousední moesijské Slovany. Nám zdá se naproti tomu mínění prof. Zlatarského úplně přesvědčivé. Především poukazuje Zlatarský na to, že počet Bulharů Asparuchových nemohl býti příliš veliký. V Arménské geografii čteme, že Asparuch (Aspar-Chruk) se usadil na ostrově Pjuki při ústí Dunaje (řec. *Πεύκη*, lat. Peuce), t. j. na ostrově sv. Jiří (mezi ramenem Svatojirským a Sulinou), který ještě dnes sluje Pičinou. Tam se nalézal prvý opevněný tábor (огъл) bulharský. Horda Asparuchova, která se vešla na ostrov zaujímající jen asi 50 □ *km.*, nemohla podle výpočtů Zlatarského čítati více než 20—25.000 duší. Proto Asparuch nemohl vystupovati nepřátelsky naproti moesijským Slovanům, nýbrž naopak hleděl si je získati po dobrém. Společným nepřítelem Bulharů i Slovanů byli Byzantinci, a ta okolnost svedla oba národy. Ba Zlatarský jde tak daleko, že příchod Bulharů do Dobrudže stal se s vědomím Slovanů, a že mezi oběma národy bylo vyjednáváno, dříve než Bulhaři přešli Dunaj. Není to nic nepravděpodobného. Vímeť, že Slované se nalézali v dosti blízkém poměru i k Avarům, rovněž turkotatarskému národu. Autor vyslovuje se také proti mínění Zlatarského, že od doby Kormisoše tvoří se v obyvatelstvu dva proudy, jeden bulharský a druhý slovanský, jež bojovaly o rovnou účast ve vládě. Vnitřní bulharské spory a dynastické boje ve druhé polovici VIII. stol. vykládá Blagojev vojenskými nezdary bulharskými (str. 59 a 60). Také podle Uspenského (Надписи старобългарскія, Изв. Рус. Арх. Инст. въ Конст., X., 1905, str. 194) „není příčiny ve vnitřních nepokojích (bulh.) VIII. stol. viděti národní protivy dvou živlů, slovanského a tureckého (turkotatarského)". Naproti tomu má za to Uspenský s úplnou přesvědčeností, že „této protivě etnografických elementů dlužno připsati ony nepokoje, jež se jevily v IX. stol. a jež se skončily úplnou porážkou nároků rodových starešin na nejvyšší moc a obnovením dědičné chánsko-knížecí moci." Na vzbouření proti Borisovi, když přijal křesťanství, sluší prý hleděti jako na spiknutí bulharských velmožů, proti nimž Boris našel oporu ve slovanském obyvatelstvu. Od té doby, co zahubeno bylo 52 buřičů, nabývají prý ve veřejném i soukromém životě převahy živly slovanské (t., str. 194).

Velmi zajímavá jest kapitola 13. o plánu cara Samuila zničiti říši byzanckou a založiti místo ní veliký stát jihoslovanský. V § 14. popisují se hranice bulharského státu. V § 15. se vykládá, že staré Bulharsko spočívalo na základě územně-národním. Stát utvořen byl ze mnoha balkánských národů, v němž Bulhaři byli jen s počátku národem panujícím. S přijetím křesťanství zavedeno bylo v Bulharsku slovanské písemnictví, a to vzbudilo národní vědomí.

V § 16. spisovatel dokazuje, že stát bulharský byl jakousi státní federací slovanských oblastí. V § 17. uvádějí se terminy, jimiž byl stát označován.

V kapitole druhé rozebírá se nejprve etnografické složení starého bulharského obyvatelstva (§ 18.) a pak složení sociální (§ 19.). Ve státě bulharském byli usazeni Řekové, Illyrové, Albanci, Thrákové, Rumuni,

Slované, Bulhaři, Avaři, Armeni, Židé, Pečeněhové, Kumáni a Turci. O každém z těchto národů se autor rozepisuje. Největší vliv ve státě vykonávali Řekové. Řecké kolonie byly nejen v přímořích, nýbrž i uvnitř země (Sěr, Melenik, Plovdiv, Stanimaka, Verija, Odrin, Dimotika a j.). Po přijetí křesťanství stoupl vliv Řeků ještě více. Po zničení prvého bulharského státu žili Bulhaři skoro v sociálním a právním životě Byzantincu. — Rumunů („Vlachů") nejvíce bylo v Thessalii, jež se od XI. stol. nazývala *Μεγάλη Βλαχία*, a v Dolní Moesii pod Starou planinou, kde byla t. zv. *Λευκὴ Βλαχία*. O veliké síle rumunského živlu ve druhém bulh. carství máme svědectví v korrespondenci cara Kalojana a arcibiskupa Vasilija s papežem, v níž onen se tituloval císařem Bulharů a Rumunů (imperator Bulgarorum et Blachorum), tento pak arcibiskupem celého Bulharska a Vlachie (str. 93). Část bulharských Rumunů, která se usadila v městech a vesnicích, splynula se Slovany; rumunští pastýři zachovali však národnost. — Slované tvořili většinu obyvatelstva bulharského státu, a proto později stát ten stal se slovanským. — Promlouvaje o Bulharech, autor počítá k nim i Onogury a Hunugury. Jest sice pravda, že staří spisovatelé podobnými názvy označovali i Bulhary (na př. Konstantin Porfyrogenitos píše v díle svém O provinciích, kn. II. o Bulharech, kteří prý se dříve zvali Onogundury; Nikiforos mluví o Kubratovi, vůdci Hunogundurů atd.), ale bylo by na místě podotknouti, že tak bývají nazýváni i jiné národnosti (Agathias praví na př., že Hunové jsou nazýváni i Onogury, a Jordanes mluví o Hunugurech jako příbuzných Hunů). Pravděpodobno jest, že jest to jméno Maďarů (Hungari = Hunuguri, Onoguri). O starých (turkotatarských) Bulharech domnívá se Blagojev (str. 98), že jako zvláštní národ se udrželi dosti dlouho, a že existovali až do konce prvého bulharského státu. Hlavně a nejvíce prý splynuli se Slovany po přijetí křesťanství a zavedení slovanského jazyka jakožto úředního a státního v Bulharsku. Co se tvrdí ve větě poslední, jest jistě správné. Sotva však jest odůvodněno mínění, že se turkotatarští Bulhaři udrželi až do počátku XI. století. Nevěří tomu ani Jireček, jeden z nejlepších znalců bulharských dějin. Podle něho splynuli Bulhaři se Slovany již „asi během X. stol., kde asi také vlastní neslovanský jazyk původních Bulharů zanikl." — Z menších národností státu bulharského uvésti sluší zvláště Armény, kteří zároveň se Syrany usazeni byli Konstantinem Kopronymem (746—752) v Thrakii na bulh. pomezí; podobné kolonie arménské zakládány byly i později (za Lva IV., 775—780, za Nikifora, 802—811 a za Jana Cimiskai). Arménští a syrští osadníci jakožto Pavlikiani čili Manichejští měli veliký vliv na vývoj bogomilství v Bulharsku. — Židé vzpomínají se v Bulharsku poprvé v Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum. Nejsilnější však byli za cara Ivana Aleksandra (ve XIV. stol.), kde na křesťany i útočili, doufajíce v podporu carice Theodory. — Pečeněhové počali se šířiti v Bulharsku ve stol. XI. Důležitým živlem byli i Kumáni, jichž pomocí byl obnoven bulharský stát. Car Kalojan měl za choť Kumanku. Přední bojar a pak bulh. car Jiří Terterij I. byl kumánského původu. Také někteří despotové byli Kumány. — Záhy objevují se v Bulharsku

i Turci; v XI. a XII. stol. byli usazeni seldžučtí Turci v oblasti Achridos, nad dolní Ardou a okolo Staré Zagory a možná i jinde v Thrakii. —

V §§ 20.—23. pojednává se o otroctví u starých Bulharů, v §§ 24. až 34. o prostém neprivilegovaném obyvatelstvu čili sebrech, jak je spisovatel nazývá podle Dušanova zákonníka, a o jednotlivých druzích sebrů. Není sice jisto, byl-li prostý lid v Bulharsku nazýván sebry, ale jest to pravděpodobno. Také Pergošić ve svém slovinsko-chorvatském překladě Verbőczyova Tripartita označuje nešlechtice slovem sebar (seber). — Mezi sebry věnuje autor pozornost nejdříve bezzemkům, usazeným na cizí půdě. Nazývá je naselenici-čifčiji. Jest to táž třída obyvatelstva, která sluje ve starém právu českém a polském hostmi (hospites, hospites censuales, v Polsku též advenae). Staří Řekové je jmenovali paroiky, v byzanckých církevních chrysobulech nazývají se προσκαθήμενοι (= přísedkové, nikoli přistěhovalci, priselenici, jak překládá Blagojev). Později z nich povstali jihoslovanští kmeti a (po tur.) čifčijové. Jich právním a sociálním postavením zabývá se spisovatel v § 26. Není správné, co tvrdí autor na str. 130, jako by „krepostné právo", t. j. člověčenství, selské poddanství u jižních Slovanů vůbec bylo neznámo. Tvrzení jeho platí jen o Slovanech, kteří se nalézali pod mocí tureckou (hlavně o Srbech a Bulharech). U Chorvatův aspoň, pokud zůstali pod žezlem Habsburků, vyskytovalo se selské poddanství právě tak jako jinde v Evropě. §§ 27. a 28. zabývají se svobodnými sedláky a jich sociálním a právním postavením. V § 29. předpokládá autor i v Bulharsku existenci t. zv. pronijarských lidí. V prvním bulh. státě pronija (jakési byzancké léno) sice neexistovala, ale zavedena byla na území bulharském za byzanckého panství, tak že podle všeho se udržela i v druhém státě bulharském (str. 146). Možno to souditi nejen z toho, že pronije existovaly v Srbsku (a k Srbsku náležely ve XIV. stol. některé bulharské oblasti), nýbrž i z toho, že potomní turecké spahiluky nejsou nic jiného než staré pronije. (Viz naše Agrární právo v Bosně a Hercegovině.) V §§ 31. a 32. píše autor o lidech usazených na půdě církevní. Na str. 155 spisovatel nesouhlasí s míněním St. Novakoviće, že monastýrské Prňavory jsou osady bývalých církevních vojáků-sedláků (jako byli čeští nápravníci nebo uherští jobagiones exercituantes, pozdější praedialisté). Ale mínění Novakovićovo není pochybností autorovou nijak vyvráceno. Se stavem městským a jeho právním a sociálním postavením seznamují nás §§ 33. a 34.

V §§ 35.—40. pojednává se o srbských bojarech. V čorbadžijích turecké doby spisovatel vidí (str. 172) pokračování bulharského bojarstva. Na str. 174 vyslovuje mínění, že bagain (vagain?, řec. βαγαΐνος) i boil (voila?, βοηλᾶς) byly tituly úředních osob: první vykonávali podle autora služby spíše asi vojenské, druzí pak civilní, přes to, že ve starém státě nebylo přesného ohraničení působnosti úřednictva. Domněnka autorova není arci ničím podepřena. Otázkou zabývali se přední bulharští učenci, Zlatarský a Šišmanov (Сборникъ Мин., XV. a XVI.), a také Uspenskij (uv. staf, Изв. Русс. Арх. Инст. въ Конст., X., str. 202), ale uspokojivého výkladu nemáme. Uspenskij očekává, že orientalisté podají nám časem vysvětlení

této terminologie. (Správným zdá se mínění, že bagam souvisí se slovem bág, beg, kníže, úředník, šlechtic.) V § 37. píše autor o vnitřních a vnějších bojarech (*οἱ ἔσω καὶ ἔξω βολάδες* Konstantina Porfyr.). Na str. 176 uvádí mezi „vnějšími" bojary Boritakana v Bělehradě. Slovo Boritakan sotva asi jest osobní jméno. Spíše bychom v něm hledali název hradského velitele (*βάρις*, hrad srov. mad. a srb. chorv. város a rum. oraş, a tarkan, *ταρχανός*, hodnost stojící asi níže než *ζουπάνος*; srov. Uspenským n. m., str. 200, uvedené *ταγμα ταρχαν*). Slovo kavkan (název úředníka, viz str. 178 a 179) souvisí asi s výrazem capcanus, vyskytujícím se pod r. 805 v Annales regum Francorum. U Avarů byla to nějaká vyšší hodnost.

V §§ 41.—45. mluví se o starém náboženství Bulharů, o jich pokřtění a o duchovním stavu.

Nejsamostatnější jest autor v kapitole třetí, pojednávající o nejvyšší státní moci. Rozebírá se tu státní organisace jižních Slovanů i Bulharů, forma bulharské státní správy, křesťanské učení o státě, mluví se o panovnikovi, o jeho titulech, o trůnním právu, o panovnických insigniích, o právech a moci vladařově a o zbavení ho moci. Na str. 225 vykládá spisovatel starý titul panovníků bulh. *κάναις ὑβίγη* ze slov кънязь великій. I kdybychom připustili, že slovo *κάναις* stojí blízko slov. кънязь, těžko jest hledati ve slově ivigi podobnost se slov. velikij. Spíše jest správný výklad, dle něhož ivigi souvisí s kumánskotur. öweghü, öwghü (vznešený, velebný).

Přes to, že nelze souhlasiti ve všem s míněním autorovým, jest dílo Blagojeva záslužným pokusem podati dějiny starého bulharského ústavního práva. Bylo by si přáti, aby co nejdříve vyšla část druhá.

Dr. *Karel Kadlec.*

Právní dějiny rakouské.

O. Balzer, Historya ustroju Austryi w zarysie. Druhé vydání. Lwów 1908. Stran 512.

Znamenitá učebnice a příručka Balzerova vyšla letos v druhém vydání. Balzerův přehled je jednou z nejlepších učebnic svého předmětu, podávaje jasně a uceleně, při tom pak dosti krátce obšírnou látku říšských dějin rakouských. Spisovatel probírá rovnoměrně všechny tři skupiny zemí, z nichž nynější říše naše vznikla, shoduje se v tom směru s Riegrem a Huberem, a liše se od Luschina a jiných zastanců „Stammlandtheorie", kteří hlavní váhu kladou na země alpské, považujíce Uhry a Čechy za pouhý přívěsek. Vedle toho však Balzer, píše pro Poláky, přihlíží od konce století XVIII. značnou měrou i k Haliči.

Periodisace Balzerova je svérázná. Základem jejím je mu poměr hlavních tří skupin k sobě a zároveň dědické právo rodu panovnického. První periodu počítá proto do roku 1526, kdy země trvale jsou spojeny pod jednu vládu, a kdy tudíž nastává možnost vzájemného působení a utu-

žení svazku tohoto. Druhá perioda jde do sankce pragmatické, kdy spojení zemí se utužuje, jediný celek z nich tvoří a nástupnictví na stejný podklad ve všech skupinách staví. Třetí perioda, rozdělená rokem 1848 na dvě, sáhá až do roku 1867, kdy říše nabývá nynější dualistické podoby.

Druhé vydání je proti prvnímu v některých částech rozšířeno a to hlavně v částech Uher se týkajících, které upraveny jsou dle prací Timonových a Kadlecových. Literatura, která u každého paragrafu je pečlivě sestavena, doplněna novějšími spisy do roku 1905/6 vyšlými, a tyto, pokud spisovatel s nimi souhlasil, také v textu samém jsou upotřebeny.

Pro nás mají největší význam stati, týkající se zemí českých. — Spisovatel neobmezuje se tam jen na poměry Čech a Moravy, nýbrž v důležitých otázkách přihlíží i k poměrům slezským a lužickým. Pro Čechy přirozeně hlavní podklad tvoří práce J. Čelakovského, zvláště pro starší dobu před rokem 1526. Smělé a, jak se ukázalo, na vratkých základech stojící hypothesy, kterých se v poslední době celá řada vyrojila, a kterými měl býti proveden úplný převrat dosavadních názorů na starší poměry slovanské a české (Peisker, Schreuer, Němeček a j.), nedošly ani u Balzera souhlasu. Přidržel se Balzer i nadále svých dosavadních názorů. Tak zůstává a to zcela oprávněně i říše Samova, která jest sice a patrně i zůstane dosti záhadnou, proti jejíž existenci však slabé důvody dosavadní nestačí.

Balzerovo vylíčení českých poměrů do roku 1526 je znamenitým svou přesností a jednotným názorem, který u příruček velmi často chybívá. Spisovatel vyličuje nejprvé primitivní poměry základní (§ 19), na to poměry sociální (§ 20—22), moc panovnickou, poměr k Německu, nástupnictví (§ 23—24), sněmy, úřady centrální (§ 25—26), správu provinciální (§ 27) a soudnictví (§ 28). V několika málo statích je tu shrnuto vše pro tehdejší poměry důležité.

V druhé periodě je charakteristicky podáno ubývání moci stavovské nejprvé zvolna a později (po bitvě Bělohorské) tempem zrychleným. Pozdější centralisace správní z doby absolutismu má již v této periodě své předchůdce a svůj počátek. Teprve však pevný podklad jednotě říšské daný sankcí pragmatickou umožňuje centralistické snahy a reformy Marie Terezie a Josefa II., které jsou podrobně spolu s absolutismem policejním vylíčeny v oddílu třetím v první polovici. — Druhá polovice téhož oddílu věnována jest přehledu událostí a reforem od roku 1848.

Také v této druhé části věnované vylíčení centralisace rakouské ve všech směrech a oborech zachovává Balzer sympathie českému státu a později českému národu v jeho snahách zachovati svou státní neodvislost a samobytnost, třebas jinak podával události s objektivností, které bohužel německým spisům podobným se vesměs nedostává. — Přejeme vzácnému příteli našeho národa, aby dočkal se v krátké době nových a nových vydání své výborné knihy. *J. Kapras.*

Právní dějiny uherské.

Timon Ákos, A párbér Magyarországon. Jogtörténeti fejlődése és jelen állása szerint. Levéltári nyomozások alapján. (Második bővített kiadás. Bpest 1908.) Stran 446 a 140.

Kruhům, jež si všímají uherských veřejných záležitostí, jest známo, že na poli kultu v posledních letech zvláště tři věci obracejí na sebe pozornost katolické veřejnosti uherské. Jest to uskutečnění katolické autonomie, úprava kongruy katolických duchovních a konečné vyřízení otázky, týkající se praestací konaných ve prospěch katolického duchovenstva, známých v Uhrách pod jménem maďarským *párbér* (též ágybér, t. j. ložní poplatek, resp. ložní břemeno, totiž břemeno, k jehož nesení jsou zavázány manželské páry). Latinsky nazývají se praestace ony lecticale, lectica (překlad z maď ágybér), collecta, collectura, praestationes, solutiones annuales. Vyskytuje se i výraz coleda, který prof. Timon odvozuje od lat. collecta, avšak podle správnějšího asi výkladu slovanských filologů pochází slovo to od lat. calendae.

Všemi těmito třemi otázkami zabývá se prof. Ákoš Timon, právní historik uherský. Spis, o němž tuto referujeme, věnován jest však pouze otázce třetí, historickému výkladu, jak vzniklo v Uhrách lecticale, jeho vývoji ve stol. XIX., úvaze o dnešním stavu otázky a konečně právní úpravě rozebíraného břemena. Dílo Timonovo vyšlo již ve druhém rozmnoženém vydání. Nové části netýkají se však podstaty vědeckých resultátů, k nimž autor dospěl již ve vydání prvém. V té příčině jeví se kniha vydáním nezměněným. Autor přidal však v kap. 4. nový (7.) paragraf, v němž seznamuje s nálezy král. kurie uherské držícími se jeho výkladu o osobní (nikoli věcné) povaze lektikálního břemena, dále § 8., kde se zabývá právní povahou (téhož) veřejnoprávního břemena známého v Sedmihradsku pod jménem kepe, a konečně § 9., v němž se pojednává o právní úpravě lektikálního břemena.

V Uhrách má spis Timonův velikou cenu aktuální, přispívaje k řešení obtížné otázky, jak by lecticale způsobem spravedlivým jak pro osoby břemeno tomu podrobené tak i pro duchovenstvo jakožto osoby oprávněné mělo býti upraveno. Část historická, která zaujímá více než polovici knihy, jest sice důležitým základem autorových vývodů, avšak pro uherskou veřejnost nemá té důležitosti jako část zabývající se lektikálním břemenem v přítomnosti i jeho budoucí úpravou. Za to tím zajímavější pro cizince jest část historická, a té si také chceme blíže povšimnouti. Autor vychází od prvotních dávek poskytovaných křesťany za příčinou zaopatření duchovenstva. Jsou to primitiae decimae a oblationes. Lecticale náleží do kategorie oblací, dobrovolných darů ze strany věřících. Všechny druhy duchovenských příjmů shromažďovaly se původně v rukou biskupových. Asi v X. stol. primitiae přestávají býti v záp. církvi pramenem duchovenských příjmů a zbývají jen desátky a oblace. (Abstrahuje se tu arci od rozsáhlé držby pozemkové a od mešních i jiných nadání.) Po vývoji farní soustavy, ačkoliv i farářům náležeti měly desátky, zbavují je biskupové znenáhla

tohoto zdroje příjmů, sami jej podržujíce anebo kapitolám a klášterům udělujíce. Faráři obmezováni jsou na $^1/_4$ desátku (dekret Ladislava Sv. a ostřihomská synoda z r. 1114) později na $^1/_4$ čtvrtiny, tedy na šestnáctinu (za Bély IV., r. 1255). Za takových okolností bylo nižší duchovenstvo odkázáno na dary, oblationes (oběry), jež znenáhla nabývaly povahy dávek závazných, měnily se v „praestace". Prvé stopy toho nalézáme v obecné církvi již ve stol. XI. Z četných usnesení partikulárních synod XIII.—XVI. stol. pak shledáváme, že původní dobrovolnost dávek proměnila se už v jich nucenost. Časem rozeznávají se proventus lecticales a proventus stolares. Závěrečný kámen ve vývoji oblací položen byl koncilem Tridentským, který zůstavuje biskupům, aby se postarali o zaopatření nižšího duchovenstva. Podle usnesení tohoto koncilu jest tedy jen biskup oprávněn vyměřovati příspěvky věřících k zaopatření duchovenstva, a sice se zřetelem k místním poměrům, resp. k trvajícímu chvalitebnému obyčeji. Takové praestace věřících zapisovány byly do protokolů sestavovaných při církevních visitacích (visitatio canonica) archidiakonů. Visitační protokoly, chované v biskupských archivech, jsou tedy důležitým pramenem pro seznání lektikálních břemen jednotlivých krajin.

Po úvodní kapitole, v níž podán jest výklad o vývoji i dnešním stavu lektikálního břemena v obecné církvi, spisovatel přechází v kapitole druhé k vývoji kollekty v Uhrách až do zákonodárství z r. 1790/91. Pojednává se tu o kanonických visitacích v Uhrách, o farní organisaci a kongrue, o poměru kollekty ke stavovské organisaci, k právu patronátnímu a k moci pozemkových vrchností, o subjektu lektikálního břemena, o způsobech jeho ukládání, o poměru protestantů ke kollektě až do zákonodárství z let 1790/91 a konečně i o poměru pravoslavných k tomuto břemenu.

Tuto druhou kapitolu pokládáme za nejzajímavější pro právního historika. Dovídáme se tu velmi mnoho nejen z církevních dějin uherských, nýbrž i z dějin ústavního práva. Rozebírá se tu zejména právní postavení protestantův uherských počínajíc r. 1608 až do zákonodárství Leopolda II. Znamenitě líčí spisovatel, jak svobody protestantův uherských byly až do r. 1790/91 velmi obmezené, jak se činil rozdíl mezi místy, kde protestanti mohli vykonávati bohoslužbu veřejně (loca articularia), a kde se to mohlo díti jen soukromě (loca non articularia) atd. Tam, kde nenáleželo jim exercitium publicum, zůstali ve svazku katolických far a byli povinni nésti farní břemena, a tedy i lecticale, zrovna tak jako katolíci. To bylo ustanoveno v t. zv. resoluci Leopoldovské z r. 1691, jež přes pozdější změny zůstala v platnosti až do r. 1791. Neméně důležitá jest část pojednávající o právním postavení pravoslavných, hlavně Srbů. I u nich se činil rozdíl mezi těmi, kteří nabyli výsadního postavení (po přistěhování do Uher pod Arsenijem Crnojevićem) a mohli vykonávati bohoslužbu veřejně, a mezi starším pravoslavným obyvatelstvem, jemuž náleželo jen exercitium privatum. Tato druhá část pravoslavných musela rovněž nésti lektikální břemeno až do r. 1791.

Poutavě píše spisovatel též o kanonických visitacích v Uhrách, o jejich protireformačních účelích a o všem, co s nimi souvisí, zejména

a visitačních záznamech a jejich obsahu. I tato část zajímati musí českého historika pro parallelu mezi poměry uherskými a českými. — Zvláštností práva uherského jest úprava farností, jež náležela králi jako nejvyššímu patronu církve. Autor pojednává i o této věci.

Pokud běží o subjekt podrobený lektikálnímu břemenu, Timon dokazuje, že lecticale jest osobním (nikoli věcným) a při tom subsidiárním břemenem. Jen osoby náležející do svazku té které farnosti jsou povinny nésti ono břemeno a to pouze tehdy, když farář nemá jiného postačitelného duchodu. Jako jiná břemena lpělo i lecticale jen na sedlácích, a sice tím okamžikem, kdy vstupovali v manželství, a zakládali tedy vlastní rodinu. Poněvadž při výměře lektiky rozhodovala laudabilis consuetudo, jež byla místně rozdílná, vidíme od počátku XVII. stol., že břemeno to záleží v rozličných naturálních a peněžných dávkách i pracích (službách). Dva odporující sobě principy docházejí tu výrazu: vedle zásady stejnosti břemena vykvétuje se princip rozdílnosti podle majetkových poměrů. Rozeznávají se tu dříve druhy selského obyvatelstva: sedláci (jobagiones, coloni, sessionati), domkáři (inquilini, inquilini domos habentes) a podruzi (subinquilini, inquilini domos non habentes). Přes to, že lecticale bylo vyměřováno podle majetku, nebylo podle Timona břemenem reálním, jak dokazoval Kováts, nýbrž osobním. Vyvinula se v té příčině mezi autorem a jeho odpůrci již před více než dvěma desetiletími zajímavá polemika. Spisy jeho sporu toho se týkající jsou: A párbér jogi természete (Právní povaha lektiky, Budapest, 1885) a Zárszó a párbér vitához (Závěrečné slovo ke sporu o lecticale, Budapest, 1886). Král. kurie přijala ve svých rozhodnutích stanovisko Timonovo, jak se blíže vykládá v § 7. čtvrté kapitoly.

V kapitole třetí spisovatel líčí vývoj lektiky počínajíc zákonodárstvím z r. 1790/91. Protestanti, pokud nesli toto břemeno, byli ho zproštěni, rovněž tak pravoslavní. Za to slíbena katolickým duchovním náhrada, avšak jen tím způsobem, že nebude uvalena pod žádnou záminkou ani na zavázaný hd. ani na král. pokladnu. Přes to udrželo se lecticale i naproti nekatolíkům částečně až podnes, i běží nyní o vyrovnání sporných zájmů.

Pro obmezenost místa nemůžeme tu úplně stopovati autora. Stačí, když sdělíme, jak si představuje rozřešení otázky lektikálního břemena v příčině nekatolíků. Odstranění pozůstatku tohoto břemena není podle něho ani tak otázkou práva, jako spíše slušnosti. Jednak nemohou katoličtí duchovní žádati, aby nekatolíci nesli v jejich prospěch jakákoli břemena, jednak zase žádá slušnost a náboženský mír, aby duchovní, kteří takovým způsobem utrpěli ztrátu, obdrželi náhradu. Tak pohlíží na věc i min. kultu hr. Apponyi, který již do rozpočtu státního na rok 1908 vložil nutnou sumu na náhradu ztrát, jež utrpí duchovenstvo ztrátou lektiky.

V § 8. hlavy čtvrté pojednává autor o břemenu zv. v Sedmihradsku *kepe*, jež bylo dosud pokládáno za něco jiného než lecticale. Podle Timona jest to břemeno s lektikou totožné, které má název podle způsobu, jakým bylo nesено. Duchovním odváděl se totiž obilí v snopech složených na poli ve tvrmě křížů (v mandelích, jak se u nás říká; uherští Maďaři zvou takové mandele kalangya, v Sedmihradsku jest v užívání výraz kepe,

v němž autor netuší slovanské slovo kupa, jak vykládá již Leschka, Elenchus vocabulorum europaeorum, Budae, 1825).

V posledním paragrafu díla obsaženy jsou všeobecné zásady, podle nichž by se úprava lektikálního břemena měla reformovati. Autor dokazuje, že úprava lektiky náleží králi jakožto nejvyššímu patronovi uherské katolické církve, a proto jest na místě nikoli cesta zákonná, nýbrž nařizovací.

Ke konci uveřejněn jest text důležitých pramenů, o něž se prof. Timon opíral.

Přáli bychom si upřímně, aby i literatura česká dočkala se brzo díla, které by se historicky zabývalo podobnými otázkami jako kniha Timonova.

Dr. Karel Kadlec.

Schiller Bódog, A Hármaskönyv egyik állitólagos főforrásáról. (O jednom z hlavních prý pramenů Tripartita.) Budapešť, 1908. Stran 119.

Mladý, chvalně známý již právní historik maďarský Dr. Felix Schiller (překladatel Timonových Uherských ústavních a právních dějin do němčiny) pouští se tu znova do otázky, řešené již před čtvrt stoletím Tomaschkem ve spise Über eine in Oesterreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältnis zu . . . . . dem Werbőczyschen Tripartitum (Sitzungsber. Víd. Akad., sv. 105, r. 1884). Tehdy dokazoval, jak známo, Tomaschek, že Verbőczy čerpal pro své dílo ze Summy legum, dolnorakouské právnické práce z první pol. XIV. stol. Proti mínění Tomaschkovu vystoupil F. Schiller již r. 1902 v malém spisku A Hármaskönyv jogforrástana (Učení o právních pramenech Tripatita). Práce jeho vyšla jako 6. sešit sbírky Jogi Értekezések (Právnické Rozpravy), redigované J. Baloghem. K témuž předmětu vrací se Schiller v nové monografii (přednášce, konané v pros. 1907 v Uherském právnickém spolku a uveřejněné ve sbírce Magyar Jogászegyleti Értekezések, č. 283).

Podle Tomaschka shodují se značně se zmíněnou Summou ony části prologu Tripartita, jež pojednávají o spravedlnosti, o právu, o rozdělení práva, o právní vědě, o zákoně a obyčeji (jsou to tituly: 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 10. a 11.), dále z II. dílu Trip. tit. 7., 12. a 13., v nichž se mluví o privilegiích a pečetích, pak tit. 52. a 53. dílu II. (případy, kde otec může donutiti syna k rozdělení majetku, a naopak, kde to může učiniti syn naproti otci), a konečně tit. 122. a 123. dílu I., pojednávající o poručenství. Kromě toho upomínají podle Tomaschka na Summu ještě některé jiné tituly Tripartita, a sice I. 7., 93. a 100. a III. 21.—24. Celkem uvádí Tomaschek 24 tituly, v nichž možno viděti větší neb menší shodu mezi Summou a Tripartitem. Schiller dodává, že by se o jisté shodě se Summou mohlo mluviti ještě při 3 titulech Tripartita, a to I.112. (cf. Summa I. 31. a 34.), I. 71. a II. 83. (cf. Summa II. 28.), tak že všech titulů, kde by snad bylo lze mluviti o vlivu Summy na Tripartitum, bylo by 27. Počet to arci malý, po-

vázíme-li, že Tripartitum má veliký počet titulů (prolog 16. I. díl 134. II. pak 86 a III. 36).

Schiller podrobil opětnému bedlivému zkoumání všechna místa Summy a Tripartita, jež se více nebo méně shodují, a dospěl k tomuto výsledku: Největší část vět, obratů a výrazů Verbőczyových se Summou shodných nebo na ni upomínajících, pochází ze součástí Justinianovy kodifikace a Corpus juris canonici (z Institucí, Digest, z Gratianova dekretu a ze sbírky Řehořovy). Co Verbőczy převzal podle Tomaschka ze Summy, toho největší část mohl vzíti a vzal přímo z uvedených pramenů, po případě z jiného nebo z jiných nám neznámých středověkých právních knih, v nichž byly obsaženy tytéž citáty z pramenů, jako v Summě, i citáty jiné, a těchto citátů mohl použíti i neznámý autor Summy. Jednotlivá místa Verbőczyova ukazují prý na Summu bolognského glossatora Azona, napsanou k Institucím, na spis Summa Hostiensis kardinála ostijského Jindřicha, napsanou k Liber Extra atd. Pouze o 35 řádcích nepodařilo se Schillerovi dokázati, že je Verbőczy vzal odjinud než ze Summy. A i tu mohl prý autor Tripartita čerpati odjinud.

Zajímavé jsou vývody Schillerovy, ale nepodávají skoro nic nového. Totéž co Schiller, dokázal podepsaný referent před šesti roky ve spise svém Verbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené (Rozpravy Čes. Akad. 1902), str. 36—47. Citujeme na př. str. 39: „Z textu nápadně souhlasného mohlo by se skutečně zdáti, že Verbőczy čerpal přímo ze Summy. Bližší zkoumání přesvědčuje nás však o opaku. Vezmeme-li do rukou Justinianovy Instituce, Pandekty a Dekret Gratianův, vidíme, že jednotlivá slova Verbőczyova poukazují nikoli na Summu, nýbrž na uvedené prameny římského a kanonického práva . . . .“

Při srovnávání tit. 6 § 12. prol. Tripartita s Gratianovým Dekretem (c. 2 D. 4. „Qualis debeat esse lex) ušlo pozornosti Schillerově, že příslušné místo Gratianova Dekretu čtlo se v dřívějších dobách zcela jinak než nyní. Kdežto on cituje na str. 67 pozn. 51 podle nového textování, „ne aliquid per obscuritatem inconveniens contineat“, čtla se dříve místo slova „inconveniens“ slova dvě: „in captionem“ a ve vydáních ještě starších slova tři: „in cautum captione“ (viz Kadlec, u. m. str. 43.) A právě tato tři slova jsou také u Verbőczya (prol. 6. § 12), což zcela jasně svědčí o tom, že Verbőczy nečerpal na tomto místě ze Summy, nýbrž přímo z Gratiana.

Úsudek podepsaného referenta o poměru Tripartita k Summě shoduje se až nápadně s míněním Schillerovým. Na doklad toho stůjž zde, co praví se ve zmíněném českém díle na str. 47. „Většinu míst, jež Tomaschek cituje, nečerpal Verbőczy ze Summy, nýbrž přímo z originálních právních pramenů; pouze v menšině případů jest možno, že měl po ruce i Summu, ač to bezpečně nijak není prokázáno. Jisto však jest, že vedle zákonných pramenů čerpal Verbőczy i z literatury, a proto není vyloučena možnost, že Verbőczy i Summu, která jest

rovněž ohlasem tehdejších právních theorií, čerpali z jednoho společného, n á m p r o z a t í m n e z n á m é h o p r a m e n e."

Mohlo by nám býti velikým zadostučiněním, že maďarský právní historik po šesti letech plně potvrzuje, co před ním dokazoval právní historik český, ale s pocitem takovým nepohlížíme na studii Schillerovu. Nemůžeme než litovati, že maďarští učenci ignorují literatury slovanských národů, a dokonce i v otázkách, jež by je měly zvláště zajímati. Není lhostejno pro žádný menší národ evropský, jak se pojednává o jeho vědeckých otázkách v literaturách ostatních, byť rovněž malých národů.

O přednášce Schillerově rozpředla se v Uherském právnickém spolku debata. Dr. Gábor odporoval výsledkům, k nimž dospěl Dr. Schiller, a potvrzoval správnost mínění Tomaschkova. Z toho, co uvedl, zajímá nás nejvíce to, že na uherském území známy jsou 4 exempláry Summy legum (jeden, dříve neznámý, chová se v bardějovském městském archivu). Exempláru, pocházejícího z r. 1489 a chovaného v Uh. nár. museu (Magyar Nemzeti Múzeum), mohl podle Gábora použiti Verbőczy, poněvadž za jeho doby chován byl v Budíně.

Naproti Dru Gáborovi přidržel se mínění Schillerova jeho bývalý učitel, prof. Timon. *Dr. Karel Kadlec.*

Kadlec K., Uherské ústavní dějiny. (Separ. otisk z „Ottova Slovníku Náučného". V Praze. Nákladem J. Otty. 1907, str. 39.)

Spisek recensovaný podává stručný, ale přece velmi obsažný přehled ústavních dějin uherských od dob nejstarších až do r. 1848. Po krátkém úvodu, v němž se stanoví hlavní periody a stručně vystihuje jich ráz, přikročuje spis hned k systematickému vylíčení látky, jež se rozděluje ve 3 hlavní periody; tyto jsou: 1. Období Arpádovské (od nejstarších dob do r. 1301). 2. Období králů z různých dynastií (1301—1526). 3. Období třetí (1526—1848). — V každém období rozbírá se nejprvé vývoj území, pak vývoj jednotlivých tříd obyvatelstva, vývoj moci panovnické, vývoj posloupnosti trůnní, vývoj organisace úřadů, vývoj zřízení sněmovního, vývoj poměrů stavovských, k čemuž přistupují pak na konci statě o národech privilegovaných a o poměru Chorvatska k Uhrám. V období druhém a třetím se stať o vývoji úřadů rozpadá se více ve samostatných statí, při čemž zejména správa komitátní a samospráva městská se probírají ve zvláštních statích a mezi tyto statě a odstavce o úřadech centrálních jest v těchto periodách vsuta stať o vývoji zřízení sněmovního. — Mnozí z těchto statí skládají se často jen z několika vět a přece podávají lakonickým slohem jasný obraz věci. Jediný nedostatek, který však nezavinil spisovatel, nýbrž okolnost, že přehled recensovaný psán byl pro „Ottův Slovník Náučný", jeví se v tom, že spis Kadlcův obmezuje se především jen na vylíčení právního vývoje v Uhrách samých, Chorvatska si všímá jen velmi stručně a jen, pokud jde o poměr jeho k Uhrám, a Sedmihradsko až na malé výjimky téměř úplně opomíjí; příčinou

toho jest, že o právním vývoji těchto zemí se pojednává na jiných místech „Slovníka" pod příslušnými hesly.

Rozdělení ústavních dějin uherských na shora uvedené periody jest velmi šťastné, neboť první periodu charakterisuje absolutismus druhé znenáhlý vývoj konstituční monarchie a třetí zápas mezi dynastií a stavy až do vzniku moderní ústavy. — Dobře odůvodněným se jeví nedělení doby od r. 1526; Uhry nemají žádné bitvy Bělohorské, žádného Obnoveného zřízení zemského, r. 1687 nemá tam tohó dalekosáhlého významu jako u nás r. 1620, ani absolutismus therezínsko-josefínský právně nepřetrhl kontinuitu uherské ústavy, byť by ji dočasně fakticky a to velmi značně obmezoval. — Spis není snad nějakým výtahem z jiných větších kompendií maďarských neb německých, nýbrž opíraje se o nejnovější literaturu maďarskou, kontrolluje ji z pramenů a zaujímá namnoze proti jednostranným názorům maďarským objektivní stanovisko, opírající se o svědomité studium pramenů.

Zajímavým jest, že v samé literatuře maďarské není novějšího spisu, který by podával přehledu o celých ústavních dějinách maďarských od dob nejstarších do r. 1848; jsou to jedině spisy o politických dějinách, jež příležitostně se mimochodem dotýkají i dějin ústavních; jenom ve starší literatuře podává takový celkový přehled cenný, ale dnes již zastaralý a nezáživný spis Viroszilův. Spisy novější obírají se buď staršími neb novějšími dobami. I známý spis Timonův v uherských ústavních a právních dějinách, jenž byl nedávno drem F. Schillerem do němčiny přeložen (Berlín 1904), jde jen do r. 1608. Spis Kadlcův prozrazuje odborníka věci důkladně znalého a podává nejen studujícím ale i každému, kdo se o věc zajímá, stručný, ale jasný a samostatně spracovaný a proto velmi cenný přehled ústavních dějin uherských. I jest si jen přáti, aby bylo spisovateli popřánc výsledek svých studií ještě lépe zužitkovati a podati veřejnosti brzy zevrubnější pojetím Chorvátsko-Slavonska a Sedmihradska doplněný obraz ústavních dějin uherských. Studujícím jest přehled dobrým doplňkem Riegrových „Rakouských říšských dějin", v nichž zejména v starší době periodě dějinám ústavním jest menší pozornost věnována.

JUDr. Jaroslav Demel.

Právo soukromé.

J. Péritsch, De l'épicurisme dans le droit privé. La réparation pécuniaire pour le préjudice moral (Extrait de la Revue critique de législation et de jurisprudence 1908).

Hlavním předmětem pojednání jest otázka, jak sluší pohlížeti na náhradu újmy morální (préjudice moral) sumou peněžitou. Hraditi újmu morální prospěchem materielním, tedy měřiti veličinu veličinou nesou-

měrnou, zdá se autoru nelogickým. Ale tuto nelogičnost sluší pokládati jen zdánlivou. Peníze poskytují svému vlastníku možnost, aby opatřil sobě požitky, tedy výhody duševní, a poskytuje-li se tudíž někomu, kdo zakusil utrpení duševní (a v tom dlužno spatřovati podstatu újmy morální) summa peněžitá, nejedná se v zásadě o nic jiného, než že dává se jemu možnost, aby útrapy duševní vyvážil duševními požitky. Zjev ten nazývá pisatel epikurismem ovládajícím právní předpisy ustanovující o náhradě škody, ale podotýká, že nejedná se tu o epikurism ve smyslu běžném (a nepřesném, jak poznamenává autor, dovolávaje se literatury filosofické), poněvadž poskytnutí peněz náhradou za zakusené útrapy duševní nesleduje účelu toho, aby poškozený dopřál si požitků hmotných, nýbrž otevírá se jemu možnost, aby opatřil si požitky etické nebo intellektuální. Skutečnost, že snad leckdo za peníze jemu dané dopřeje si jen požitků hmotných, nemůže tu padati na váhu. V dalším průběhu pojednání dotýká se pisatel stručně některých otázek detailních. Především zda-li všem osobám sluší přisouditi náhradu za způsobenou újmu morální. K záporné odpovědi dospívá, pokud se týče osob, které újmy morální nemohou utrpěti pro nedostatek vědomí (děti, choromyslní), k odpovědi kladné, pokud se týče osob na cti pokleslých, ale doporučuje tu odstupňování náhrady podle morální kvalifikace osoby poškozené, neboť touto řídí se intensita křivdy. Zvláštní zmínka věnována jest osobám, které důsledkem postavení na veřejnosti snadno otupí naproti křivdám jim způsobeným. Pojednání nepřináší sice hledisek podstatně nových, ale psáno je způsobem jasným a zajímavým. Některých nepřesností povahy spíše formální (ukazuji na př. k tomu, jaký smysl přikládá pisatel technickému terminu restitutionis in integrum) nebylo nesnadno se vyvarovati. *K—ř.*

Právo trestní.

JUDr. Jaroslav Kallab, Základy nauky o způsobilosti býti stranou a o příslušnosti soudu v trestním řízení rakouském. (Knihovna Sborníku věd právn. a stát. Řada právovědecká. Čís. XVI.) V Praze 1907.

Spisovatel označuje za účel svojí práce, „podati příspěvek k poznání forem, v nichž trestní pravomoc státu na rozdíl od státní moci poskytovati ochrany soukromým právům se uskutečňuje“ (předml.). V úvodě nejprve zabývá se některými základnými otázkami práva processního, jak ukazují nápisy §§ 1—5: Proces jako právní poměr. Proces právním poměrem mezi stranami a soudem. Právní poměr trestně-processní. Právní poměr trestně-processní a státoprávní. Methodický význam nazírání na trestní proces jako na právní poměr. V následující části všeobecné (§§ 6—13) uvažuje o způsobilosti býti stranou v řízení civilním a trestním a o způsobilosti účastniti se jako soud processního právního poměru trestního. V části zvláštní pak rozebírá zevrubně způsobilost žalobcovu v řízení trestním (§§ 14—19), způsobilost obžalovaného (§§ 20—22) a způsobilost soudu (§§ 23—25).

Thema, které sobě spisovatel zvolil, náleží k nejnesnadnějším všeho řízení trestního. Valnou měrou vysvětluje se tato nesnadnost již tím, že příslušná ustanovení zákonná jsou velmi kusá a nejasná. Spisovatele však, jak se zdá, tato nesnadnost úkolu spíše vábila než odpuzovala. Ano, on sobě úmyslně položil metu ještě vyšší a nesnadnější. Chtěje totiž nabýti pevného podkladu pro řešení svých otázek, snažil se nejprve dopracovati se jasného poznání v příslušných otázkách zásadných práva processního vůbec a to jak řízení civilního, tak trestního. Jakkoli tato část knihy (Úvod) podle povahy věci vyplněna jest po většině jen reprodukováním různých v literatuře projevených mínění, přece spisovatel neváhal nikde projeviti odůvodněný úsudek vlastní. Za velmi zdařilý pokládáme v té příčině zejména způsob, jak proti *Bierlingovi* provedl a odůvodnil (§ 3) svůj názor, že poměr trestně-processní netrvá mezi s t á t e m a obviněným, nýbrž mezi s o u d e m a obviněným, t. j. že nesluší jej posuzovati se stránky materielné, nýbrž jen formálné, tak že nejde o rozřešení otázky, kdo jest subjektem práv a povinností shrnutých v právní poměr processní, nýbrž jen, kterým orgánem stát vykonává tato práva a tyto povinnosti.

Naproti tomu zdá se nám býti příliš jednostranným, že spisovatel hledí jen se stránky negativné k působnosti zákona trestního a řádu trestního, shledávaje v nich jen vlastní obmezení pojmové všemoci státní (str. 70). Dojista sluší uznati i positivnou působnost obojího, jež jeví se v tom, že stát chce zákonem trestním zabezpečiti řád právní a ochranu statků právních, řádem trestním pak chce sobě a svým orgánům zjednati ty prostředky a formy, jež pokládá za nejvhodnější ku provedení svého práva trestního.

Při veliké hojnosti a různosti otázek, jichžto řešení spisovatel podniká, nemůže býti s podivem, dospívá-li někdy k výsledkům, o jejichžto správnosti možno alespoň vážně pochybovati.

V té příčině budiž zejména uvedeno, kterak v § 15 určuje rozsah deliktů soukromožalobných podle platného práva rakouského. Tvrdí, že v právu našem kromě deliktů ke zmocnění stíhaných vytčených v čl. V (a patrně také v čl. IV.) zák. ze 17. pros. 1862, č. 8. ř. z. z r. 1863 všecky ostatní činy trestné, jichžto trestní stíhání smí se díti jen k příslušnému prohlášení toho, komu bylo ublíženo, nebo některého veřejného úřadu, jsou delikty s o u k r o m o ž a l o b n ý m i. Za takové prohlašuje zejména i činy trestné naznačené v § 5 zák. z 24. květ. 1885, č. 80 ř. z. (smilná živnost, již provozuje osoba ženská přes to, že byla již proto policejně trestána, nebo nešetříc nařízení policejních) a v § 246, odst. 2 zákona o přímých daních osobních z 25. října 1896, č. 220 ř. z. (nevraživé útoky proti berní kommissi). Při prvém z obou těchto deliktů přiznává právo soukromé obžaloby úřadu bezpečnosti, při druhém vládě. Při onom jest mu důvodem žalobní legitimace „poměr . . . mezi bezpečnostním úřadem a osobami ženskými jeho mravnostně policejnímu dozoru podléhajícími" (sic!), při tomto pak poměr k právnímu statku „svrchovaně osobnímu" deliktem zasaženému (str. 95). Že interesu, pro nějž tyto činy se stíhají,

jest interessem veřejným, není asi pochybno. A veřejný orgán, jemuž péče o tento veřejný interess jest svěřena, má ho hájiti obžalobou s o u k r o m o u! Nezdá se spisovateli, že jest v tom něco nepřirozeného, něco, co nemá obdoby ve způsobu, jak trestní právo žalobní vůbec u nás jest upraveno? Ovšem příslušelo podle § 495, odst. 1 z. tr. právo soukromé obžaloby také „veřejným úřadům", byla-li proti nim spáchána urážka na cti (§ 492). Avšak nejen, že toto ustanovení pozbylo platnosti citovaným čl. V. zák. z r. 1862 (z toho, jak spisovatel se vyjadřuje na str. 96 a 97, zdálo by se ovšem vysvítati, že jest o tom jiného mínění), jeho smysl byl v době vydání zákona trestního jiný, než nyní. Podle platného tenkrát § 404 ř. tr. z r. 1850 uražený mohl nastupovati soukromou obžalobou teprve, když státní zástupce odepřel v trestní stíhání se uvázati, při urážkách pak, jež staly se tiskem, alespoň mohl obrátiti se prve ke státnímu zástupci se žádostí za trestní stíhání (delikt návrhový, § 507 ř. tr. z r. 1850). Byla tedy dána alespoň možnost, aby státní zástupce stíhal tyto činy z moci úřadu obžalobou veřejnou, čímž zajisté veřejný zájem mohl docházeti náležité platnosti. Toho všeho dnes však není. Nynější ř. tr. z r. 1873 — až na jedinou reminiscenci obsaženou v § 46, odst. 4 — odpoutal delikty soukromožalobné úplně od veřejného zájmu na trestním stíhání uznávaje při nich takový zájem jen na straně „t o h o, j e h o ž s e t ý č e". (Platnost zastaralého ustanovení, jež o tom, jak sluší stíhati urážky vojínů, obsahuje cís. nař. z 27. října 1853, jest přece jen pochybná.)

Ještě v jiných směrech spisovatel odporuje mínění referentem literárně zastávanému. Jest to nejprve mínění, že způsobilost býti obviněným v řízení trestním jest processním rubem materielně-právní způsobilosti býti subjektem činu trestného. Potom, že nemůže býti soukromým žalobcem v řízení trestním ten, komu nedostává se soukromoprávné způsobilosti k právním činům. Bez výhrady budiž ovšem uznáno, že opačné mínění spisovatelovo plyne důsledně z toho, že pojímá právní poměr processní jako ryze formální. Jevíť se v tom, jakož i v celé práci Kallabově, jako význačná její přednost zřejmá snaha, vyvoditi závěry, jichž dospívá, ze všeobecných předpokladů jednotně a důsledně. Že se mu nemohlo podařiti rozptýliti všecky pochybnosti, jež proti jeho vývodům činiti lze se stanoviska platného práva, vysvětluje se zmíněným nahoře stavem zákonodárství více než dostatečně.

Vůbec nemůžeme než přes to, že vývody jeho nebyli jsme zvikláni v posavadním svém přesvědčení opačném o četných otázkách jím probíraných, uznati, že práce jeho jest vážná a zakládá se na obsáhlých a hlubokých studiích. Zvláštní ceny dodává jeho práci, že otázky řízení trestního přivádí ve spojení se základnými otázkami práva processního vůbec a s povšechnými náukami o úkolech a působnosti státu. Rozdělení práce jest logicky správné a přehledné, mluva, ne sice vždy grammaticky bezvadná, avšak jasná a v polemice věcná a umírněná. Vítáme spis Kallabův nejen pro hojné v něm obsažené výsledky jeho bádání, nýbrž i jako záruku, že i v budoucnosti můžeme se od auktora nadíti zdárné a poctivé práce na poli práva i řízení trestního. *Storch.*

Dr. August Mitička, Delikty tiskové ve vědě, zákonodárství i judikatuře.

Spisovatel, jenž dříve již na jiném místě zabýval se thematem z oboru práva tiskového (srov. jeho článek „O pojmu odpovědného redaktora" ve Sborníku věd právních a státních, ročník VII., str. 91 a násl.) zvolil sobě ve spise před námi ležícím otázku z téhož oboru bez odporu nejobtížnější: problém deliktů tiskových či jak zákonodárství rakouské a německé je nazývá, trestných činů, spáchaných obsahem tiskopisu.

Že ne všecky trestné činy, k jejichž provedení užito bylo obsahu tiskopisu, t. j. myšlenkového projevu v tiskopisu uloženého, sluší pokládati za delikty tiskové či obsahové, to všeobecně se uznává. Které však z naznačených trestných činů k této kategorii počítati a v čem příslušné pojmové kriterium spatřovati sluší, o tom mínění velmi se rozcházejí.

Ve spise podniknut je důkaz, že žádná z theorií o pojmu těchto deliktů dosud zbudovaných neuspokojuje a že také hledě k platnému právu i k judikatuře zmíněný problém za rozřešený pokládati nelze. Důkazu tomu je věnován druhý a třetí oddíl knihy. Své vlastní mínění o věci vykládá pak autor v následujícím oddílu čtvrtém. Při tom je mu východiskem to, co případně nazývá zvláštním právem deliktů tiskových, t. j. soujem oněch zvláštností práva jak hmotného, tak procesního, jež vykazují delikty tiskové u přirovnání s trestnými činy práva obecného. Vyličení tohoto práva patří tudíž vlastně do oddílu čtvrtého; položil-li je spisovatel hned za úvod do oddílu prvého, sluší příčinu toho spatřovati patrně asi v tom, že vyličení tohoto zvláštního práva deliktů tiskových potřeboval pro oddíl druhý a třetí, jednak k polemice s dosavadními theoretickými konstrukcemi pojmů těchto deliktů, jednak i jako podkladu pro následující část historickou, a že konečně i příslušná judikatura právě jen s naznačeného hlediska náležitého osvětlení dochází.

Zevní známku důležitého významu zvláštního práva deliktů tiskových pro rozřešení problému těchto deliktů spatřuje spisovatel již v té historické skutečnosti, že potřeba tohoto pojmového určení nastala právě teprvé potom, když po zrušení censury a zavedení tak zvané svobody tiskové z různých příčin převahou politických pokládáno bylo za žádoucí, aby pro trestné činy jevící se jako zneužití této svobody zavedena byla řada zvláštních ustanovení. „Tu teprve stalo se nutným ohlédnouti se po způsobilém kriteriu k vymezení oněch deliktů, pro něž by tato odchylná ustanovení měla platnost, nejen od přestupků zvláštních předpisů samého práva tiskového" (deliktů pořádkových) „nýbrž především od jiných tiskem spáchaných činů trestných."

Prvý oddíl spisu zabývá se podrobně jednotlivými institucemi zvláštního práva deliktů tiskových, zejména zvláštní zodpovědností tiskovou, tiskovým promlčením, objektivními opatřeními, věcným ru-

čením, zvláštní příslušností věcnou i místní a objektivním řízením. V příslušných vývodech vyskytuje se nejedna pozoruhodná myšlenka, nasvědčující jak osobitému nazírání autora na předmět, tak theoretickému i praktickému jeho proniknutí. (Srov. zejména stať o tiskovém zabavení a o zvláštní příslušnosti věcné.) Zároveň probírá spisovatel pohnutky, které pro uzákonění jednotlivých vypočítaných institucí byly rozhodny a v souvislosti uvažuje, jsou-li tu dostatečné důvody, aby a pokud by ustanovení, o která jde, de lege ferenda měla býti podržena. Výsledky příslušných vývodů pak rekapitulovány jsou v čele oddílu druhého (§ 11 vytýčení problému).

Ze zmíněných vývodů i této rekapitulace s dostatek jasně vyplývá — (nesdílíme tu nijak pochybností, které v té příčině vysloveny jsou v recensi na str. 378 a násl. běžícího ročníku „Právníka" uveřejněné) — co autor zvláštním právem deliktů tiskových vlastně míní. Nemůže býti pochybnosti o tom, že chtěl výrazem tím naznačiti soubor oněch zvláštností, kterými delikty tiskové se odlišují od trestných činů obecného práva trestního, jinými slovy soujem oněch odchylných ustanovení práva materiálního i formálního, kterým určité delikty jsou podrobeny právě proto, že spáchány byvše obsahem tiskopisu za tiskové delikty se prohlašují. Rovněž jest nepochybno, že otázku, které to zvláštnosti jsou, lze zodpovídati jen vzhledem k určitému zákonodárství a že při tom nečiní rozdílu, ani zdali zmíněné zvláštnosti jsou v přímém vztahu k vnitřní povaze deliktů tiskových, ani zdali jsou jim snad společny s jinými zvláštními skupinami deliktů (zejména s pořádkovými delikty tiskovými) čili nic. Že však takové instituce, které v určitém zákonodárství jsou institucemi obecnými, t. j. společnými všem trestním činům (jako ku př. objektivní řízení v právu německém) se stanoviska tohoto zákonodárství ke zvláštnímu právu deliktů tiskových nepatří, je důsledek samozřejmý.

Výpočtem, obsaženým v prvním oddíle spisu chtěl autor podati, jak na str. 31 výslovně praví, „v celku věrný obraz toho, co dle jeho názoru zasluhuje, aby bylo nazýváno zvláštním právem deliktů tiskových dle práva rakouského a práva říše německé." Při tom nečiní nikterak nároku na úplnost. (Srov. k tomu zejména to, co na uvedeném místě řečeno o ustanovení § 10. rak. tr. z.)

Jak již uvedeno, zkoumá spisovatel v prvním oddíle také důvodnost zákonodárných pohnutek jednotlivých institucí zvláštního práva deliktů tiskových de lege ferenda. Že přes to při řešení problému těchto deliktů dle jeho mínění jen určitá lex lata východiskem býti může, jest na str. 34 výslovně řečeno.

V recensi svrchu zmíněné, činí se také výtka, že již v prvém oddíle spisu je řeč o tiskových deliktech obsahových, pořádkových a jiných deliktech tiskem spáchaných, ač to jsou pojmy „nám dosud neznámé", k nimž „teprve indukce nás měla přivésti". Tato výtka zaráží jak obsahem, tak i formou. (Mluvit se v recensi dokonce o zmatku!) Je

stec pravda, že autor zmíněných pojmů užívá již v naznačeném oddíle, tedy prvé, než vlastní mínění o podstatě těchto pojmů vyložil. Než k tomu byl pochopitelným způsobem nucen, chtěl-li vůbec zvláštní právo deliktů tiskových d e l e g e l a t a na tomto místě vyličiti. Totéž musí nevyhnutelně činiti i v oddíle druhém a třetím jednajícím o doktrině, zákonodárství a judikatuře. Slušíť tu výrazy tyto pojímati prostě ve — připouštíme, že nepříliš určitém — smyslu dosavadní theorie i praxe, jejž průměrný čtenář (a vědecký spis, řešící obtížný problém není přece akademickým výkladem pro adepty vědy právnické) zajisté zná. — Ne-li, může se v tomto směru ze spisu samého s dostatek poučiti, zejména, když přečte si jej a podrobí úvaze celý a ne snad jen některou část ze souvislosti vytrženou. Že by tím byl vyvolán ve spise nějaký zmatek, je tvrzení, kterému patrně nelze přisvědčiti.

Ostatně pojem deliktů obsahových ve smyslu našeho i německého zákonodárství kryje se, jak řečeno, úplně s tím, co doktrina označuje jako „delikty tiskové".

I pojmu posléz uvedeného nucen jest autor z důvodů pochopitelných užívati jak v oddíle prvním, tak i v obou oddílech následujících, ač i k němu je „teprve indukce měla přivésti". Indukce přivádí jej k tomuto pojmu, jak rovněž pochopitelno, teprve v posledním (čtvrtém) oddíle spisu. Kdyby tedy výtka recense byla správnou, nesměl by autor v největší části svého problému deliktů tiskových věnovaného spisu o deliktech tiskových vůbec mluviti!

Sjednav sobě v oddílu prvém podklad pro další postup obrací se spisovatel ve druhém oddílu k jednotlivým t h e o r i í m o pojmu deliktů tiskových dosud zbudovaným. Autor roztřiďuje je, nehledě k několika málo porůzným míněním o samotě stojícím, ve dvě velké skupiny, z nichž jedné společno jest učení o myšlenkovém projevu o sobě normě se příčícím (o sobě trestném), kdežto druhá vychází od neobmezeného zásadně pojmu deliktu tiskového. Podrobný rozbor obou těchto učení přivádí autora k důsledku, že ani jedno ani druhé není pro zákonodárce přijatelno. Prvé vede k příliš úzkému, druhé k příliš širokému pojmu deliktů tiskových a tím i k příliš těsnému resp. příliš rozsáhlému působišti zvláštního práva těchto deliktů. Lze-ť jen ve zcela výjimečných případech říci, že v e š k e r y pojmové známky trestného činu jsou v obsahu tiskopisu ztělesněny, jak toho žádá základní idea učení o myšlenkovém projevu o sobě trestném. Proto také přívrženci tohoto učení, v jejichž čele stojí *Liszt*, této základní ideje důsledně neprovádějí, nýbrž libovolně z ní vybočují, při čemž se dostávají do vzájemných odporů.

Než i zastanci theorie neobmezeného pojmu deliktů tiskových (*Appelius* a j.) neodvažují se základní myšlenku tohoto učení provésti do krajních důsledků. Nezbývalo by pak, než i činy trestné takového rázu jako ku př. patisk a falšování papírových peněz tiskem, prohlásiti za tiskové delikty a podrobiti je zvláštnímu právu pro tyto delikty platnému.

Také *Oetkerova* theorie destinační, pokládající za rozhodno, je-li myšlenkový projev v tiskopise obsažený určen pro okruh osob (čtenářů) početně i individuálně neurčitých, neposkytuje, jak spisovatel obšírným rozborem této theorie přesvědčivě dokazuje, vhodného a legislativně upotřebitelného kriteria, podobně jako učení *Buriho*, jenž chtěl by počítati k deliktům takovým jen takové činy trestné, které právě tím, že spáchány byly tiskem, stávají se všeobecně nebezpečnými neb aspoň nebezpečnějšími, a theorie *Wettsteinova* hledající příslušné kriterium v povaze zájmu trestním činem porušeného (zda zájem veřejný či soukromý). Učení *Glasrovo* o vlastních a nevlastních deliktech tiskových, spočívající na podobné myšlence jako názor *Buriho*, má dle mínění autorova význam spíše jen historický.

Ve třetím oddílu věnovaném platnému právu i judikatuře našeho státu i říše německé, vykládá se nejprve historie deliktů tiskových v zákonodárství rakouském, jež k tomu konci účelně roztříděno je na tři období: první zahrnuje tiskové předpisy z let 1848 až 1851, druhé řád tiskový z r. 1852, třetí pak tiskové zákony doby ústavní. Další stať věnována jest osnově nového zákona tiskového. V každé z těchto statí uvádí se jednak zákonné názvosloví na delikty tiskové se vztahující, jednak objasňuje se dopodrobna poměr práva tiskového k obecnému zákonu trestnímu zejména v tom směru, zdali tiskovým zákonem se stanoví — nehledíc k předpisům pořádkovým — ještě jiné zvláštní trestné činy obecnému právu neznámé či aspoň zvláštní tresty na delikty práva obecného pro případ, že spáchány byly tiskem, konečně pak vyličují se speciální ustanovení příslušných zákonů o oněch kusech, jejichž soubor autor nazval zvláštním právem deliktů tiskových, totiž o zvláštní tiskové odpovědnosti, tiskovém promlčení, opatřeních rázu objektivního, věcném určení, z ustanovení procesních pak o zvláštní věcné i místní příslušnosti, tiskovém zabavení a objektivním řízení.

Vytýká-li svrchu zmíněná recense (Právník 1908 str. 381), že v této části chybí „vylíčení momentů, které právě změny, jež se nám tu předvádějí, vyvolaly“, míníc, že by to příslušným vývodům spisu bylo „dodalo nejen živosti, nýbrž i methodické ceny“, pak je na jevě, že ona recense jednak nedoceňuje vlivu momentů politických na právo tiskové, jednak že nepostřehla významu zmíněné části tak, jak ve spise jest podána, pro monografii deliktů tiskových.

Není snad druhého odvětví zákonodárného, které by tak úplně se nalézalo v područí vnitřní politiky státní, jako právě tiskové právo, jež, nehledíc k jednotlivým privilegiím tisku, v podstatě své se jeví toliko soujmem jednak oněch obmezení, jež tisku uložiti pokládala státní raisona za nutno v zájmu veřejném, jednak oněch prostředků praeventivních i repressivních, které držitelé státní moci si vyhradili k tomu konci, aby zneužívání tisku mohli účinně čeliti i tam, kde by obecné zásady řádů živnostenských i trestních, materielních i procesních se ukázaly nedostatečnými. Hledíc k této těsné souvislosti práva

tiskového s utvářením se praktických poměrů ve státě jeví se přirozeným, že vývoj ve směru uvolnění pout tisku, jež ve státech samodržavých až příliš utahována bývala, se dál jen v etapách a ne bez recidiv. Každý krok ku předu v oboru práv politických znamenal z pravidla pro tisk povolení úzdy, každá reakce opětné přitažení její. Zvláště poučným v tomto směru jest v dějinách tiskového práva rakouského známé prudké kolísání zákonodárství tiskového za bouřných dob roku 1848 a 1849, dále pak ta významná skutečnost, že jak reakce na počátku let padesátých nastavší, tak i obrat k ústavnosti na počátku let šedesátých a další krok v tomto směru na sklonku r. 1867 učiněný byly vesměs bezprostředně provázeny změnou platných tiskových řádův.

A jako právě v těchto momentech ryze politických sluší hledati příčinu všech závažnějších změn práva tiskového vůbec, tak nakreslena jimi zároveň i vývojová linie jednotlivých ustanovení zvláštního práva deliktů tiskových. To při jednotlivých změnách těchto institucí zvláště připomínati pokládal bych za nošení sov do Athén. To pak, co vedle těchto vnějších příčin s hlediska ryze kriminalistického v naznačeném směru v jednotlivostech vytknouti se dalo, uvedeno svědomitě, pokud to s řečeným problémem jest v souvislosti, na příslušných místech spisu, totiž jednak v oddíle třetím, jmenovitě pak v oddíle prvním při rozboru jednotlivých institucí zvláštního práva deliktů tiskových.

Ale něco zcela jiného zasluhuje úvahy a nepochybují, že o tom uvažoval i autor prvé, než se pustil do spracování části spisu, o které právě je řeč. Vzniká totiž otázka, zdali na místě zvolené methody synchronistické, podávající jaksi momentní fotografii celého zvláštního práva deliktů tiskových se všemi jeho institucemi, hledíc vždy jen k řádu tiskovému a souvislým zákonům u r č i t é d o b y, by se nebylo spíše doporučovalo rozděliti látku p o d l e j e d n o t l i v ý c h i n s t i t u c í t o h o t o p r á v a a vylíčiti dějinný vývoj každé této instituce zvláště. Neodhodlal-li se spisovatel k postupu posléz uvedenému, sluší příčinu toho spatřovati patrně as v tom, že by byl takto podal znázornění historického vývoje vždy právě jen jednotlivé instituce (třebas i snad s hlediska této instituce vděčnější), ale nikoli to, oč se mu vzhledem k vytčenému sobě úkolu především jednati musilo, totiž c e l k o v ý obraz zvláštního práva deliktů tiskových určité doby, jenž zachytiti se dá právě toliko s o u č a s n ý m vypsáním jednotlivých jeho institucí ve vzájemné jich souvislosti. Byly-li tedy tímto způsobem vyloučeny ve spise, sluší to uvítati tím více, poněvadž v této souvislosti pokud mně známo, dosud s jiné strany podány nebyly.

V dalším postupu zabývá se spis příslušnými nálezy našeho soudu kassačního, jež obmezují se takměř výhradně na přečiny článku VII a VIII. zákona ze dne 17. prosince 1862 č. 8 ř. z. z r. 1863.

Avšak právě, pokud se týče těchto trestných činů, jest, jak autor dokazuje argumenty, všelikou pochybnost vylučujícími judikatura

zmíněného tribunálu pochybenou. Kassační soud vylučuje totiž naznačené přečiny z okruhu deliktů tiskových a prohlašuje je za trestní činy proti pořádku ve věcech tiskových, veden jsa při tom patrnou snahou, aby naznačené činy trestné z působnosti zvláštního práva deliktů tiskových či alespoň z příslušnosti soudů porotních vyloučil. Spis ukazuje na povážlivost i neudržitelnost této judikatury a staví ji velmi případně do antithese s nalézáním říšského soudu německého, jenž právě naopak přestoupení analogických z části předpisů §§ 15. až 17. německého tiskového zákona, jakkoli předpisy ty jsou obsaženy v oddílu o pořádku o věcech tiskových, prohlašuje nicméně za delikty obsahové s tou patrnou tendencí, aby je mohl podrobiti zvláštnímu právu deliktů tiskových, zejména ustanovením o zvláštní odpovědnosti redaktorské, o tiskové nedbalosti a opatřením dle §§ 41. a 42. něm. tr. z. (učinění nepotřebným v řízení objektivním).

Probrav ustanovení platného práva říše německé, pokud tiskových deliktů a jejich zvláštního práva se týkají, jakož i příslušnou judikaturu říšského soudu německého, přistupuje autor v posledním (čtvrtém) oddílu k výkladu svého vlastního názoru na problém deliktů tiskových, jakož i na způsob, jakým by zákonodárce k němu přihlížeti měl. Při tom navazuje částečně na vývody v předcházejících oddílech, zejména v oddíle prvém obsažené, jež stručně shrnuje. Postup myšlenek autorových jest pak v podstatě as tento:

Základní vadu dosavadních konstrukcí pojmu deliktů tiskových sluší spatřovati v tom, „že existence pojmu deliktu tiskového jako deliktu sui generis pokládána za nezvratný axiom a že snaženo se podstatu jeho vyvinouti z jeho pojmu způsobem deduktivním“. Naproti tomu náleží postaviti do popředí hledisko teleologické a položiti si otázku: „Jest utvoření zvláštního pojmu deliktů tiskových vůbec nutno a k jakému účelu? Potřebuje zejména zákonodárce takového pojmu a jaké záměry chce uskutečňovati pomocí jeho“.

Odpověď na tyto otázky zní, že zákonodárce sice potřebuje takového pojmu, ale jedině k tomu cíli, aby přesně vytýčiti mohl okruh oněch trestních činů, jež, byly-li spáchány obsahem tiskopisu, zvláštnímu právu deliktů tiskových by měly býti podrobeny. Z toho plyne, že právě toto zvláštní právo deliktů tiskových sluší učiniti východiskem a z tohoto východiska cestou indukce se snažiti o rozřešení daného problému.

Avšak zvláštní právo deliktů tiskových vykazuje v různých zákonodárstvích, jak pokud se jedná o jednotlivé instituce jeho, tak i pokud se jedná o zákonodárné motivy jejich, tak podstatné rozdíly, ba tyto motivy jsou i, když obmezíme své pozorování na platné právo toliko jediného státu, tak různé, ba přímo protichůdné, že nelze vědě ani naznačenou cestou pojmové synthese dodělati se povšechného kriteria pro vybudování jednotného pojmu deliktů tiskových. Proto nezbývá než řešiti problém s hlediska jednotlivého zákonodárství v ten smysl, že okruh trestních činů, které, byly-li spáchány obsahem tiskopisu, by měly býti podrobeny zvláštnímu právu deliktů tiskových a tudíž za delikty ti-

skové pokládány, určí se způsobem autoritativním: zákonodárce nechť příslušné trestné činy v zákoně prostě vypočítá (methoda enumerační), tak jako se to stalo v právu rakouském ve příčině tak zv. deliktů politických (čl. 11. zákl. zák. státního z 21. prosince 1867 č. 144 ř. z., čl. VII. úvodního zákona k tr. ř.). Při tomto výběru bude pochopitelným způsobem nutno přihlížeti k zákonodárným motivům jednotlivých institucí, tvořících zvláštní právo deliktů tiskových. Proto nebude vzhledem k zmíněné právě nesrovnalosti těchto motivů navrhovaná methoda enumerační prosta obtíží, zejména ani pokud se týká práva rakouského.

Jest jen skrovná část institucí tvořících naše zvláštní právo deliktů tiskových v jakési souvislosti s vniternou svéráznou stránkou trestných činů, spáchaných obsahem tiskopisů, kdežto větší část jejich spočívá na důvodech nahodilých; některé jeví se v podstatě jako koncesse v boji za tiskovou svobodu ve prospěch tisku dobyté, jiné zase právě naopak jako jeho privilegia onerosa. Proto může naznačená cesta vésti k zdárnému výsledku jen v tom případě, když zákonodárce prvé náležitě oklestí platné dosud zvláštní právo deliktů tiskových tak, aby zbývaly jen ony instituce, jejichž podržení jeví se nevyhnutelným.

Dle zevrubně odůvodněného mínění autorova jsou to toliko privilegované věcné forum a privilegované promlčení. Poněvadž pak pro tyto výsady tisku se uvádí za důvod žádoucí ochrana volnosti projevu mínění, je tím získán jeden moment, který při výběru deliktů tiskových vodítkem býti může. Ovšem sluší, jak ve spisu správně se vytýká, míti na zřeteli značnou neurčitost toho, co vlastně rozuměti sluší právem volného projevu mínění. Autor zkoumá zejména poměr tohoto pojmu k trestnímu zákonu a dospívá k důsledku, že lze zmíněného momentu při výběru deliktů tiskových využitkovati jen tím způsobem, když pokládá se za rozhodno, zdali lze čekati, že volný projev mínění s určitou normou trestní ve skutečnosti častěji se střetne.

Dalšími momenty při výběru deliktů na váhu padajícími jsou také tíže trestného činu resp. velikost hrozícího trestu a složitost či jednoduchost skutkové povahy. Přihlížeje ke všem naznačeným momentům pokouší se autor sám podrobným rozborem řešiti otázku, které jednotlivé činy trestné by za delikty tiskové prohlášeny býti měly, především pokud jde o trestní činy, v jejichž příčině by to mohlo býti pochybno. Zejména mají z okruhu těchto deliktů býti vyloučeny různé zákazy publikační, přečin § 24. tisk. zákona, patisk, porušení tajemství úředního a lékařského, vyzvědačství, zemězrada a podvod; naproti tomu měly by za tiskové delikty prohlášeny býti vyhrožování a vyzývání k trestním činům vůbec, tisková nedbalost pak jen potud, pokud tiskovým deliktem je základní čin trestný. Zvláště aktuální jsou příslušné vývody, pokud se týkají deliktů proti bezpečnosti cti (str. 140 a násl.).

Ač ve spise přihlíží se v první řadě k právu rakouskému a německému přece věnována je náležitá pozornost i zákonodárství států

jiných. Zvláště pilně hledí se na příslušných místech k právu francouzskému a belgickému, zejména podán je zevrubný posudek způsobu, kterým v obou těchto právech bylo methody enumerační užito. Pravda sice, že, jak svrchu zmíněná recense vytýká, prostor věnovaný právu francouzskému nedosahuje onoho, který ve spise zaujímá právo říše německé, avšak to vysvětliti sluší patrně tím, že daný problém řešiti lze dle mínění autorova jen s hlediska jednotlivého zákonodárství neb nanejvýše s hlediska takových tiskových zákonodárství, která zachovala hledíc k úpravě deliktů tiskových a zvláštního práva jejich, podstatně souběžný směr. To však lze vzhledem k právu rakouskému říci sice o zákonodárství říše německé, nikoli však o právu francouzském, jež v té příčině vykazuje četné důležité úchylky.

Patrně na omylu je však zmíněná recense, pokud vyslovuje domněnku, že historie francouzského práva tiskového by mohla poskytnouti mnohý vděčný moment k rozřešení otázky, co se má pokládati za hranici volnosti projevu mínění. Je sice možno, že by se vyskytl tu i tam některý historicky zajímavý detail v té příčině, avšak pro rozřešení zmíněné otázky jeví se právě dějinný vývoj zákonodárství francouzského půdou naprosto sterilní. O tom může nejlépe poučiti historie tak zvaných délits d'opinion, jíž autor ve spise (str. 147 a násl.) se dotýká.

Rovněž ukázky uvedené na str. 150 a 151 spisu jasně dokazují, že u výběru deliktů tiskových v právu francouzském bylo — právě tak jako i v právu belgickém — postupováno bez jednotného principu.

Uznati sluší bez výhrady, že důkaz ve spise podniknutý v tom směru, že žádná z dosavadních theoretických konstrukcí pojmu tiskových deliktů nevyhovuje ani přísnému měřítku vědeckému, ani potřebám zákonodárství a praxe, se úplně zdařil. Rovněž nelze popříti, že vlastní myšlenka autorova, dle níž při řešení daného problému vycházeti sluší od zvláštního práva deliktů tiskových, je všeho pozoru hodna a ve spise důsledně provedena. Není vinou autora, nýbrž leží v samé podstatě věci, nevede-li tato nepochybně původní cesta k jednotnému, povšechnému kriteriu pojmu deliktů tiskových, nýbrž naopak k poznání nemožnosti takového kriteria se dodělati. Že proponovaná ve spise methoda enumerační, jakkoli degraduje, jak autor bez obalu přiznává, pojem tiskových deliktů na pouhý „legislativně technický pojem pomocný", je za tohoto stavu věcí ne pouhým prostředkem z nouze, nýbrž přesně logicky získaným závěrem, zdá se nám právě tak nepochybným, jako to, že sotva lze si mysliti jiné úpravy stejnou měrou jako tato způsobilé k tomu, aby netoliko plně vyhovovala potřebám legislativy, nýbrž zároveň byla i pevným podkladem praxi.

Dr. Rudolf šl. Sedláček.

Snahy o reformu processního práva v říši německé.

Se stálým zřetelem k poměrům rakouským podává Dr. *V. Hora.*

Úvod.

Reforma civilního řízení soudního v říši německé, na níž bylo od let šedesátých minulého století pracováno, nesplnila očekávání a naděje, jež byly v ni kladeny. Výsledek dlouholetých prací těch, civilní řád německý ze dne 30. ledna 1877, ukázal už za několik málo let potřebu opětných změn. I když nehledíme k první novelle ze dne 30. dubna 1886, jíž byl § 809. (= nynější § 929.) c. ř. s. změněn, setkáváme se v r. 1898 (novella ze dne 17. května 1898) s obsáhlou změnou předpisů civilního řádu soudního, jež přivoděna byla novým občanským zákonem pro říši německou, ačkoliv se na změnu předpisů s občanským právem souvisících neobmezovala; reformě této následuje v novelle ze dne 5. června 1905 opětně změna předpisů o revisi a stížnosti — a dnes stojí Německo už opět před reformou předpisů práva processního, a to před reformou pronikavější všech dosavadních.

Je zajímavým a pro celkové posouzení německého civilního řízení zajisté málo příznivým úkazem, že už v prvních letech platnosti civilního řádu ozývaly se hlasy volající po reformě a vytýkající různé nedostatky jeho. Ve směru tom rozvinula se už od r. 1885, kdy *O. Bähr* ve své práci „Der deutsche Civilprocess in praktischer Betätigung" (uveřej. v Jherings Jahrbücher für Dogmatik, sv. 23, str. 339) nedostatky civilního processu německého vytýkal, čilá debata literární.[1]) A když se jednalo o reformu v r. 1898,

[1]) Proti spisu Bährovu vydal *Wach*, Die deutsche C. P. O. und die Praxis, 1886; o reformě řízení před soudy okresními pojednal už v r. 1886 *Kulemann*, Zeitschr. für d. Z. P., sv. 11, str. 353 násl., kdež také (na str. 354) uvedena tehdejší literatura zabývající se otázkou reformy c. ř. s.

byly vady civilního řádu německého i zástupcem vládním zcela otevřeně přiznány a jakožto úkol každé reformy snaha po zjednodušení, urychlení a zlevnění řízení civilního označena.[2]) Že ani novella z r. 1898 v tomto směru nápravy nepřinesla, toho důkazem je nejlépe ta okolnost, že ani potom hlasy volající po reformě neutichly, ba naopak právě v posledních létech hlasitěji znějí než dříve, takže justiční úřad říšský opětnou reformou předpisů práva processního se zabývati musí. Podnět k nynějšímu hnutí reformnímu zavdal vrchní purkmistr frankfurtský a člen panské sněmovny *Adickes* svou řečí v pruské sněmovně panské dne 30. března 1906 a svým spisem „Grundlinien der durchgreifenden Justizreform" (Berlín, 1906). Spis jeho vyvolal pravou záplavu projevů literárních; theoretikové i praktikové, příslušníci stavu soudcovského i právní zástupci, kruhy obchodní i agrární ujaly se otázky reformní. Je přirozeno, že vedle projevů a návrhů, plné pozornosti zasluhujících, objevily se i návrhy naprosto bezcenné, vedle hlasů mužů vynikajících i projevy bezvýznamné. Poněvadž projevy tyto neobmezily se jen snad na návrhy *Adickesem* činěné, je pochopitelno, že za krátko vznikl v otázce, c o a j a k má býti reformováno, pravý chaos.

Teprve uveřejněním vládou chystaného návrhu v „říšském oznamovateli" (Reichsanzeiger) z 5. října 1907 ohraničeno bylo jasněji pole zamýšlených oprav a obrácena pozornost odborných kruhů v prvé řadě k ustanovením říšskou vládou do kruhu zamýšlených reforem pojatých.[3]) I tento vládní návrh vyvolal bohatou kampaň literární; částečný výsledek kritiky vládního návrhu došel výrazu ve změnách původního návrhu, jež patrny jsou ve vládní předloze, v únoru 1908 říšskému sněmu německému předložené (srv. D. J. Ztg. č. 6, 1908).

Reformní snahy v Německu tak mocně ku slovu se hlásící, zasluhují zajisté plnou pozornost i rakouských kruhů právnických. Zájem náš vězí nejenom ve všeobecné snaze, poznati názory a potřeby právního světa říše sousední, nýbrž má i příčinu zvláštní. Jeť známo, že rakouský civilní řád soudní

[2]) *Hahn-Mugdan*, Die gesammten Materialien zu den Reichs-Justizgesetzen, 8 sv., 1898, str. 190 násl.

[3]) Návrh vládní byl uveřejněn v „Deutsche Juristen-Zeitung, č. 20, r. 1907.

z r. 1895 spočívá na německém soudním řádu z r. 1877; v prvních dobách platnosti našeho civilního řádu soudního slyšeli jsme dokonce opět a opět, že náš c. ř. s. je pouhým plagiátem, jsa opsán z německého. Hlasy tyto ozývají se ovšem čím dále, tím řidčeji i slaběji, ačkoliv neutuchají zcela. Je patrno, že, jsou-li tyto hlasy oprávněny, musí tytéž zkušenosti, jež donucují německý svět právnický k volání po reformě řízení processního, jeviti se i u nás a přiměti i nás ku přemýšlení o nutnosti reformy našeho práva processního.

Jeť tedy seznámení se s reformními snahami, jež se v Německu ku slovu hlásí, pro nás již z toho důvodu důležito, že seznámení toto poskytne nám příležitost i materiál k dodatečnému p ř e z k o u m á n í shora zmíněné, našemu civilnímu řízení činěné výtky, čímž zjednán bude zároveň podklad k úsudku, pokud naše právo šlo cestou vlastní a jaký vliv má tato samostatnost na celkovou povahu a jakost jeho.

Tím ovšem význam reformních snah německých pro nás vyčerpán není; neboť tam, kde opravdu naše právo shoduje se s právem německým, musí snahy tyto zajisté zavdati podnět k úvahám kritickým, tak aby na základě kritického ocenění reformních myšlenek v Německu hlásaných mohlo býti posouzeno, pokud i naše právo má snad zapotřebí zákonodárných oprav. A tam, kde této shody není, zasluhuje reformní hnutí v jistém oboru práva ve státě cizím propuknuvší naší pozornosti, poněvadž mohou nové myšlénky, hledající na poli cizího práva processního uskutečnění, svou vnitřní pravdou působiti i na nás a připravovati tak půdu k budoucí reformě i u nás.

A) Příčiny hnutí reformního v Německu a návrhy reformní.

Prameny seznání příčin těch.

Pozorujeme-li reformní hnutí, ať už v kterémkoliv oboru, setkáváme se povždy s týmž úkazem: kdežto jedni potřebu reformy vůbec popírají, uznávajíce zařízení dosavadní za naprosto vhodná a uspokojivá, shodují se sice jiní v tom, že reformy je nutně zapotřebí, avšak rozcházejí se zase v tom, co a jak se změniti má. Jeť úsudek v otázkách těchto povždy tolikorelativní, různý dle

různého hlediska, s něhož se na věc hledí. Při přezkoumání otázky, který z úsudků pronešených je správný aneb alespoň správnější, přijde pak jedině na důvody, o něž se ten který úsudek opírá. Při zkoumání otázky, jaké jsou příčiny reformního hnutí německého, přihlédnouti dlužno ovšem nejprve k hlasům, vycházejícím z Německa samého. Poněvadž mně však bylo dopřáno, seznámiti se z vlastního názoru a studia blíže s německým civilním řízením processním, a to nejenom pouhým přihlížením v soudních síních, nýbrž i studiem četných a nejrozmanitějších spisů soudních, jež mně byly dány přeochotně k disposici,[4]) nebudiž mně vykládáno za neskromnost, pokusím-li se pronésti úsudek vlastní o tom, co je dle mého názoru příčinou vad a nedostatků německého řízení processního a s tím spojené nespokojenosti s řízením tím. Je přirozeno, že při tom hledím skly rakouského právníka, že tedy uvedu ony vady, jež mně, jakožto právníku rakouskému, v prvé řadě nejnápadnějšími se zdály. Jeť tedy i mé nazírání přirozeně jen relativní. Ale dokládaje svoje pozorování příslušnými konkretními případy, jež se mně dostaly do rukou, a snaže se povždy svůj úsudek odůvodniti, chci poskytnouti i čtenářům příležitost ku posouzení otázky, zda-li a pokud můj z pozorovaných případů vyvozený úsudek ohledně jednotlivých ustanovení německého c. ř. s. je oprávněn. Seznavše tímto způsobem hlavní vady německého c. ř. s., povšimneme si pak nejnovějšího vládního návrhu a dovedeme snáze utvořiti si úsudek o tom, zda-li německou vládou nejnověji navrhovaná změna některých ustanovení něm. c. ř. s. jest způsobilou vadám těmto odpomoci.

I. Hlasy německé.

1. *Spisy Adickesovy.*

Jak už bylo poznamenáno, zavdal k mocnému hnutí reformnímu, jakéž dnes v Německu pozorovati jest, podnět *Adickes* svým spisem „Grundlinien der durchgreifenden Justizreform".

[4]) Začež jsem obzvláštními díky zavázán pp. taj. radovi, prof. Dru *Adolfu Wachovi*, presidentovi zem. soudu *Schmiedovi* a presidentovi okres. soudu *Sieglovi*, vesměs v Lipsku.

Kolem otázek tímto spisem dotčených, jemuž v r. 1907 následoval druhý spis téhož autora pod titulem „Zur Verständigung über die Justizreform" (Berlin, 1907), točí se v literatuře německé celý boj o reformu civilního řádu soudního. Jest tedy nutno, podati zcela stručný obsah spisu Adickesova.

Adickes, dotýkaje se v úvodě zcela stručně toho, že již sama stavba něm. c. ř. s. jest překážkou rychlého a energického konání spravedlnosti, spatřuje hlavní příčinu nedůvěry, jakáž se v obyvatelstvu říše německé vůči soudům vzmahá, v tom, že soudcové z povolání nejsou ve stálém styku s hospodářským a sociálním životem doby nynější, že jsou skutečnému životu, jeho psychologickým základům i názorům odcizeni.

K tomu přistupuje jednak přetížení stavu soudcovského, jež má za následek povrchní, mechanické a řemeslné vyřizování záležitostí na soud vznesených, jakož i nemožnost vědeckého vzdělávání se, jednak i nepříznivé postavení hmotné stavu soudcovského.

Příčinu toho pak, proč soudcové jsou skutečnému životu odcizeni a tím zavdávají podnět k nedůvěře obyvatelstva i k nedostatku autority, vidí *Adickes* především v tom, že jsou soudcové zahrnuti do schematismu úředního a že se doplňují jenom z řad dorostu, vyvolivšího si za životní povolání stav soudcovský. Nynější system volby soudců odpovídá prý sice povaze starého státu úředního a životu státu malého, nevyhovuje však nynějšímu mocnému rozvoji říše německé; nyní dlužno prý zjednati základy, na nichž by se mohlo zároveň autoritativní i důvěrou národa nesené soudnictví vyvinovati.

K řešení tohoto úkolu je ovšem zapotřebí organisatorské obratnosti, vniknutí do podstaty věci, porozumění pro hospodářskou stránku příslušných institucí a pro nutnost spořivého upotřebení sil soudcovských, i účelné energie, která by se nerozmýšlela, obětovati zájmy méně důležité zájmům významu vynikajícího.

Předpokladů těchto nebylo prý dosud v Německu dbáno, poněvadž se tam prý silami soudcovskými neslýchaně plýtvá. V tom vidí *Adickes* hlavní pramen zla.

Na to obrací se spisovatel v oddílu II. k posavadním marným snahám, směřujícím k docílení trvalé dělnosti německého soudu

říšského. Podávaje přehled dosavadních pokusů k odstranění přetížení tohoto tribunálu postupným zvyšováním summy revisní (nyní 2500 *M*) podniknutých, prohlašuje pokusy tyto za marné, pokud nebudou ú č e l a povaha revise samé jakožto prostředku opravného vyjasněny. Revise sloužiti má prý jen k udržení jednoty právní (Rechtseinheit), nikoli však i k ukojení spravedlnosti materielní, t. j. k posuzování otázky, bylo-li v tom kterém konkrétním případě opravdu spravedlivě rozhodnuto. Dokud revise však slouží i materielní spravedlnosti, jest obmezování summy revisní neodůvodněným, zavdávajíc podnět k citelné nerovnosti v nakládání s processem a jsouc privilegiem jen jedné části těch, kdož právo hledají. Tyto námitky by byly prý odstraněny, kdyby jednak revise sama sloužila toliko k zachování jednoty právní, protože by pak obmezení revise dle summy revisní odpadlo, jednak kdyby bylo těžisko v otázce správného rozsuzování položeno do i n s t a n c e p r v é.

Na to obrací se spisovatel k vylíčení nynějších úřednických soudů a příčinám jich neudržitelnosti. Příčiny ty spatřuje v ohromném počtu soudců, ve stálém jich rozmnožování, což má za následek malý výběr ve volbě vynikajících sil a převládající prostřednost, zejména u soudů okresních a zemských. Okolnosti tyto vedou ku vzmáhání se nedůvěry k těmto soudům a tím i k zaplavování vyšších instancí stížnostmi a odvoláními.

Poněvadž je úřad soudcovský předmětem dráhy úřednické, jsou nutně místa soudcovská obsazována nezkušenými assesory, kteří i v další své činnosti soudcovské mají jen v úzkých mezích příležitost seznámiti se s povahou lidskou, potřebami života a obchodu. Důsledkem toho soudcové němečtí, neznajíce života, jak náleží, nejsou s to, autoritativně vykonávati spravedlnost. Proto je zapotřebí nové, nynější době vyhovující organisace soudní, jež by neměla sice v zápětí odstranění soudců učených, nýbrž naopak povolávání na stolici soudcovskou osvědčených už mistrů Themidy, na místo pouhých učenníků jejích.

Přední podmínkou takovéto organisace je ovšem z n a č n é z m e n š e n í p o č t u s o u d c ů. Nastává tedy otázka, jakým způsobem by bylo lze dosíci takového zmenšení počtu sil soudcovských, aby skutečně všechna místa soudcovská mohla býti obsazena muži už zkušenými a vynikajícími.

Dříve nežli k zodpovědění otázky této přistoupí, obrací spisovatel v odstavci IV.—VI. pozornost k soudním zařízením anglickým a skotským, a to processu civilního i trestního. V Anglii a Skotsku jest počet soudců pranepatrný; příčiny toho jsou hlavně: *a*) že anglický soudce je všech, s povoláním jeho bezprostředně nesouvísících úkonů (příprava hlavního jednání, vydávání rozsudků pro zmeškání, sepisování rozsudků a pod.) sproštěn; *b*) že v první instanci rozhoduje povždy samosoudce; *c*) v instanci odvolací soudcové dva neb tři; *d*) že jest tam možnost použití prostředků opravných obmezena.

A přece prý požívají soudcové angličtí nezlomné důvěry lidu, naprosté autority a ohromné moci! Příčinu toho spatřuje spisovatel v tom, že soudcové angličtí vycházejí z řad zkušených advokátů (barristers) nezvolivších si stav soudcovský za povolání životní, následkem čehož mužové tito, znajíce skutečný život z bezprostřední blízkosti, jsou k vykonávání úřadu soudcovského nejpovolanějšími. Získání těchto sil pro stav soudcovský jest podporováno ovšem přímo skvělým materielním postavením soudců anglických.

Ku zvýšení důvěry k soudcům anglickým přispívá nemálo i řízení soudní samo svou jednoduchostí a průhledností, neobmezenou veřejností, dále konkurrující příslušnost soudců nižších se soudy vyššími, konečně i to, že nižší soud sám předkládá jistý případ instanci vyšší, jako zase naopak v mnohých případech předpokládá podání opravného prostředku předchozí souhlas onoho soudce, jenž rozhodnutí naříkané byl vydal.

Všechny tyto okolnosti prý působí k tomu, že v Anglii a Skotsku objevuje se zcela nepatrně potřeba dovolání se instancí vyšších. (Data statistická uvedena v odst. V.)

Naproti tomu v Německu prý autorita soudcovská hromaděním instancí a mrháním sil soudcovských nesmírně trpí. Jediné východisko vidí spisovatel v tom, když budou pro první instanci zásadně k rozhodování ustanoveni samosoudcové, tedy i pro soudy zemské (Landgerichte). Rozhodování v instanci odvolací dělo by se sice i na dále v senátech, avšak počtu co nejmenšího, poněvadž tu budou pak zasedati soudcové nejlepší. Zasedali by tedy u zemských soudů v instanci prvé samosoudcové,

v instanci druhé soudcové dva, při čemž by pro změnu neb zrušení naříkaného rozhodnutí bylo třeba jednohlasnosti; u vrchních zemských soudů by rozhodovali o stížnostech dva soudcové, o odvoláních tři, u říšského soudu pak nejméně soudcové tři.

Pokud se týká řízení, nutno princip ústnosti jakožto takový vymýtiti, ústnosti a písemnosti dle potřeby užiti, dle toho, který princip rychlému a bezpečnému vedení sporu nejlépe vyhovuje. V Německu nedostává se energického řízení sporu, jež by vedlo veškery úkony stran k hlavnímu jednání a k vystižení sporných bodů, hospodářské účely se následkem zahanbujícího přímo protahování a odročování sporů poškozují a pracovní silou soudcovou se mrhá. Ulehčení práce soudcovské by bylo lze dosíci tím, když by se četné úřední výkony svěřovaly pomocným, právnicky vzdělaným silám a když by bylo zejmena odstraněno sepisování rozsudků soudcem a uloženo po prohlášení rozsudku a důvodů síle pomocné, při čemž by bylo skutkovou podstatu rozsudku jakožto bezcennou úplně vypustiti a důvody jen stručně uvésti. Co se zejména týče řízení před soudy okresními, mělo by prý býti snahou, zavésti pro věci jednoduché justici lacinou a rychlou, pro důležité a těžké věci však poskytnouti možnost přezkoumání důkladného. Příslušnost soudů okresních nutno rozšířiti (do 1000—1500 *M*) a sice v ten způsob, že by soudcové okresní (Amtsrichter) jistého obvodu soudu sborového svou dosavadní příslušnost podrželi a jenom soudce okresní v sídle soudu sborového by obdržel příslušnost rozšířenou, a sice pro celý obvod soudu sborového, takže by pro města a venkov platila různá organisace. Kromě toho doporučuje spisovatel přijetí konkurrující příslušnosti soudů nižších s vyššími. Přípustnost odvolání z rozsudků soudů okresních bylo by omeziti, tak aby odvolání ve věcech do 300 *M* (dosavadní hranice příslušnosti soudů okresních v Německu) došlo soudů sborových jen v nepatrném počtu.

2. *Posouzení reformních návrhů v Německu činěných.*

Toť asi stručně myšlenkový obsah spisu *Adickesova*. Bylo již řečeno, že spis tento vyvolal pravou záplavu projevů literárních, z nichž v následujícím dotkneme se příležitostně jen hlasů vý-

značnějších. Pro celkovou charakteristiku hnutí reformního je zajisté zjevem význačným i zajímavým, že při této literární debatě ozvaly se hlasy, popírající potřebu reformy vůbec, zcela ojediněle. Převážná většina projevů těch uznává naproti tomu potřebu reformy, jakožto věc nutnou. Při tom však vyvolává mínění *Adickesovo*, že by bylo třeba při reformě této povšimnouti si vzorů anglických, rozhodný odpor.[5]) Důvody proti tomuto názoru *Adickesovu* netřeba tu zvlášť uváděti — přes to, že právě tato část literatury dotyčné patří k nejzajímavějším, poněvadž jí na přetřes uvedena dosud málo známá zařízení justice anglické. Neboť *Adickes* sám ve svém druhém spisu „Zur Verständigung über die Justizreform (1907)" prohlašuje, že nebylo jeho úmyslem, přimlouvati se snad za přenesení institucí anglických do Německa, nýbrž že příslušné vývody jeho a údaje statistické měly jen za účel ukázati, k d e as bude musit býti zasazena k cíli odstranění nedostatků v Německu se vyskytujících především páka a jak bylo by lze dosíci příznivého výsledku.

Sluší tedy tuto část debaty považovati za vyřízenou, pročež se s ní dále zabývati nemíníme.

Co se však týče ostatních reformních návrhů *Adickesových*, dlužno k nim blíže přihlédnouti, poněvadž návrhy tyto mají částečně význam i pro nás. Spočívat vlastně těžisko opravných návrhů *Adickesem* činěných hlavně ve změně dosavadní o r g a n i s a c e s o u d n í. Organisace tato spočívá však v Německu i u nás podstatně na stejných zásadách, takže pro Německo navrhované reformy zasluhují zajisté i naší pozornosti a kritického posudku. Hlavní návrhy reformní v Německu činěné jsou pak tyto:

---

[5]) Uvádím v tomto směru jenom spis *Steinův* „Zur Justizreform. Sechs Vorträge" (Tübingen 1907), *Petersův* „Das englische bürgerliche Streitverfahren und die Deutsche Zivilprocessreform" (Berlin, 1908), projev *Hammův* v časopise „Deutsche Juristenzeitung, 1906, č. 19, *Lewinski*-ho v časopisu „Beiträge zur Erläuterung deutschen Rechts" (Gruchot), 1907, str. 3 násl., 47, k nimž řadí se — třebas nepřímo — i spis, jejž vydal jednak *Mendelssohn-Bartholdy*, Das Imperium des Richters. Ein Versuch kasuistischer Darstellung nach dem englischen Rechtsleben im J. 1906/07, jednak *Peters*, Der schottische Rechtskörper in Vergangenheit und Gegenwart (Berlin 1907).

a) Výběr soudců i z příslušníků jiných stavů právnických.

Adickes uvedl především na přetřes předůležitou otázku, sluší-li i na dále podržeti zařízení, dle něhož je povolání soudcovské životním povoláním určité kategorie úřednické, či sluší-li umožniti dosažení úřadu soudcovského i jiným právnicky vzdělaným mužům, ovšem vynikajícím a v životě skutečném již osvědčeným. Při tom jedná se ovšem za dnešních poměrů jen o soudy nejvyšší.

Otázka tato nabyla i u nás konkretních forem, byvši uvedena zejména na přetřes stálou delegací advokátních komor rakouských v r. 1906, valnou hromadou advokátní komory v král. Českém ze dne 25. listopadu 1906, jakož i XI. sjezdem rakouských advokátů v r. 1908, kdež domáháno se toho, aby soudcovská místa u nejvyššího soudu byla přístupna vynikajícím, k úřadu soudcovskému způsobilým právníkům všech kategorií (advokátům, universitním professorům, soudcům, notářům i úředníkům správním) a vyvolavši i opačné projevy ze středu spolku „Sdružení soudců rakouských".

Jsem si dobře vědom, jak těžko zodpověděti otázku tuto a nenaraziti při tom na příkrý odpor jednoho ze súčastněných stavů. V tom spatřuji právě největší vadu, že se otázka tato považuje namnoze za otázku stavovskou, kdežto se zde jedná přece o otázku daleko důležitější, o otázku, na níž není súčastněn jen ten který stav, nýbrž celý stát, totiž o otázku bezvadného, resp. relativně co nejdokonalejšího konání spravedlnosti! Jedná-li se o tak vysoký cíl, pak není na místě, opírati se reformě — je-li jinak celku prospěšnou — jen z egoistického důvodu stavovského, nýbrž dlužno jí po případě přinésti i nějakou oběť.

Řídě se tímto heslem chci přikročiti k pokusu zodpovědění shora dotčené otázky.

Výtku, že stav soudcovský je světu odcizen, že nezná života, jeho potřeb a snah a pohlíží tedy na svět jaksi od zeleného stolu, nemaje potřebných zkušeností životních, nepokládám v její všeobecnosti za správnou. Jeli komu umožněno nahlédnouti i do nejtajnějších záhybů duše lidské, seznámiti se se skutečným životem v jeho nejrozmanitějších odvětvích a podobách, pak jsou

to právě příslušníci stavu soudcovského. Máme-li na mysli, že k nejvyšší instanci dostati se může teprve soudce, jenž již celou řadu let úřad soudcovský vykonával, že dále na místa nejvyšší povoláváni jsou právě soudcové, kteří byli dosud zaměstnáni u soudů velkých, kde je prakse nejbohatší a nejrozmanitější, a kteří zpravidla před tím, působivše u soudů okresních, přišli se skutečným životem v těsný a přímý styk, pak . sotva přisvědčíme názoru, dle něhož soudcové jsou prý skutečného života neznalí. Nesluší ostatně přehlížeti, že soudce nesbírá své životní zkušenosti jen v úřadě, nýbrž že jako muž vzdělaný a jako člen společnosti lidské pozoruje skutečný život zrakem otevřeným kolem sebe i mimo úřad. Mám tedy za to, že co do zkušeností životních příslušníci stavu soudcovského s příslušníky stavu advokátského i jiných stavů právnických mohou se zcela dobře měřiti; rozumí se, že, pokud se jedná o nejvyšší místa soudcovská, přicházejí v úvahu u dotyčných stavů toliko síly nejlepší.

Přes to, že tento důvod *Adickesem* pro navrhovanou změnu ve výběru soudců nejvyšších uváděný neuznávám, nechci tím nikterak prospěšnost změny takové vůbec popírati. Naopak, změnu takovou mám za prospěšnou, ovšem z důvodů jiných.

Při obsazování nejvyšších míst soudcovských jedná se především o to, aby se na místa ta dostaly síly nejzpůsobilejší, vyzbrojené nejenom bohatými zkušenostmi životními, nýbrž i hlubokými vědomostmi odbornými. Je-li právo volby justiční správy obmezeno jen na příslušníky určitého početně obmezeného stavu — tedy zde stavu soudcovského — tu může se v určitém případě zcela snadno státi, že se na místo, o jehož obsazení se jedná, nedostává vůbec kandidátů, kteří by kladeným podmínkám z c e l a a p ř e s n ě vyhovovali. Je snad zde více kandidátů, kteří mají způsobilost stejnou, ale všichni takovou, která p ř í s n ý m požadavkům, jež dlužno klásti, nevyhovuje. Poněvadž však místa, o něž se jedná, obsaditi se musí a volba je obmezena jen na tyto kandidáty, obsadí se tedy dotyčná místa jimi. Opakuje-li se snad případ takový vícekráte a dostane-li se pak takovýmto způsobem k nejvyššímu soudu, přísně vzato, více sil ne zcela kvalifikovaných, je přirozeno, že okolnost tato objeví se brzy i ve kvalitě rozhodnutí takovými soudci vydávaných.

Zabrániti však klesání kvality rozhodnutí nejvyšší instance

soudní, jest zajisté první povinností justiční správy. Proto mám za to, že by bylo věci na prospěch, kdyby se okruh, z něhož by justiční správa osoby pro nejvyšší soud vhodné vybrati mohla, rozšířil.

Takováto konkurrence osvědčí se zajisté i stavu soudcovskému zdravou, poněvadž bude ony příslušníky jeho, kteří v sobě cítí schopnosti a ctižádost k dosažení míst vyšších, nutně k stále většímu zdokonalení poháněti, a osvědčí se blahodárnou přirozeně i pro vykonávání spravedlnosti, poněvadž pak budou moci zasedati na soudcovské stolici opravdu mužové právnicky nejvzdělanější a životně nejzkušenější.

Při tom ovšem nebylo by správným, vyhraditi už z předu příslušníkům jiných stavů právnických (na př. advokátského) u r č i t ý počet míst u soudu nejvyššího, poněvadž by se ohledně těchto míst mohlo opakovati totéž, co bylo shora uvedeno o obtížích spojených s výběrem sil nejvhodnějších, je-li výběr ten obmezen na jistý toliko stav. Naopak správě justiční slušelo by dáti v tomto směru naprosto neobmezené právo volby, takže by heslem jejím při výběru sil těchto bylo: zvoliti sílu opravdu nejzpůsobilejší bez ohledu na to, kterému stavu právnickému posud náležela. Za podmínky této mohla by tedy justiční správa zvoliti i vynikajícího a již osvědčeného příslušníka jakéhokoliv jiného stavu právnického.

Otázka naše má však ještě významné pozadí s o c i á l n í. Sociální význam tu zastávaného způsobu obsazování míst soudcovských vytknul už *Adickes* (Zur Verständigung über die Justizreform, str. 80, 81.).

Adickes podotýká právem, že veškerenstvo má zájem na tom, aby vysoká místa soudcovská byla přístupna i mužům nemajetným. Dnešní poměry (rozuměj v Německu) však nedovolují mužům nemajetným, aby se mohli věnovati stavu soudcovskému, byť i byli sebe nadanější, způsobilejší a byť i měli pro stav soudcovský zálibu sebe větší. Neboť poměry drahotní, dnešní průměrné požadavky společenské, jimž platy soudců nikterak nestačí, vedou k tomu, že dnes mladý, talentovaný, ale chudý muž na nastoupení dráhy soudcovské při dnešní úřednické povaze její nemůže pomýšleti. Proto se právě takovéto vynikající síly obracejí k stavu advokátskému, kdež se mohou snáze uplatniti a si jméno i slušné příjmy zjednati. Bude-li jim však potom,, když se ve stavu

advokátském tak dobře osvědčili, umožněno přejíti k stavu soudcovskému, jenž mnohému z nich byl už od mládí ideálem, jehož se jen pro vzpomenuté materielní nevýhody musil — třeba dost bolestně — vzdát, je patrno, že tím výkon soudnictví silami takovými jenom získá. Potud *Adickes*, jenž mluví ovšem o poměrech v říši německé panujících; ale slova jeho hodí se plnou měrou i na poměry naše. Neboť i u nás za dnešních poměrů mladý muž sebe talentovanější, není-li zámožným, nemůže pomýšleti na stav soudcovský. Trudné a všeobecně už známé poměry dorostu soudcovského, zejména v království Českém od delší doby zavládnuvší, varují jej vážně před volbou povolání soudcovského. A přece musí záležeti veškerenstvu stát tvořícímu, o jehož osudech se před soudy rozhoduje, aby nebylo takovýmto způsobem znemožňováno zasednutí na stolici soudcovskou mužům snad nejzpůsobilejším jen proto, že vyšli z vrstev, jež nejsou požehnány statky pozemskými.

Očekává-li tedy *Adickes* právě v tomto směru od navrhovaného jím postupu při výběru sil soudcovských nápravu, sluší mu přisvědčiti i pro poměry naše.

b) Rozšíření principu samosoudcovství.

Další důležitá, během debat reformních v Německu navrhovaná změna týká se jednak toho, aby i při soudech sborových v prvé instanci bylo rozhodováno nikoli v senátech, nýbrž samosoudcem, s čímž těsně souvisí požadavek zvýšení hranice příslušnosti soudů okresních, jednak toho, aby v instancích vyšších byl počet přísedících snížen (na tři členy).[6])

[6]) Srv. kromě citovaných již spisů *Adickesových* hlavně *Mügel*, D. J. Ztg., 20/06, *Wach*, D. J. Ztg., č. 1/08, *Goldenring*, Z. für d. Z. P., sv. 37, str. 518 násl., *Schneider*, tamže, str. 354 násl., *Jehle-Wölz*, Eine kritische Studie über die geplante Erhöhung der sachl. Zuständigkeit der Amtsgerichte (1907), *Niedner*, Zur Frage einer durchgreifenden Justizreform, str. 4 násl., *Stein*, Zur Justizreform, str. 75 násl., *Löwenstein*, D. J. Ztg., 1908, str. 891, *Heinitz*, tamže, 1907, str. 1471, jakož i jednání 29. sjezdu něm. právníků ve dnech 9.—13. září 1908 (A. Ö. G. Ztg., 1908, str. 318 násl.); z autorů rakouských srv. *R. Pollak*, A. Ö. G. Ztg., 1908, č. 13—15, *Fuchs*, J. Vjschrft., sv. 40, str. 89 násl., *Loebell*, A. Ö. G. Ztg., 45/08 a nejnověji pozoruhodný článek Putzker-ův v Mitteil. öst. Richtervereinigung, II, č. 8.

K návrhům těmto, jež i pro nás nejsou bez významu, sluší blíže přihlédnouti.

α) Velespornou je otázka, mají-li býti i u soudů sborových rozhodovány spory v prvé instanci samosoudcem. Zastanci této reformy tvrdí, že rozhodování ve sboru není ještě zárukou toho, že rozhodnutí bude samo lepším, poněvadž tu mohou zasedati samí soudcové zcela prostřední, poněvadž dále, i když by mezi nimi byl jeden vynikající, tento právě může býti přehlasován soudcem slabším, při čemž nesluší přehlížeti prý, že pocit zodpovědnosti při účasti více soudců klesá, kdežto samosoudce, jsa sám na sebe odkázán, právě proto svou zodpovědnost tím živěji pociťuje.

Kromě toho se uvádí, že provedením této reformy by počet soudců klesnul, že by následkem toho byl i výběr soudců, jež by bylo lze pak i lépe platit, snazší i spolehlivější, takže by se k soudům sborovým mohly dostat opravdu toliko síly co nejzpůsobilejší, čímž by kvalita rozhodnutí proti nynějšímu stavu zajisté nijak neutrpěla. Ostatně prý nesluší přehlížeti, že bude záruka správného konání spravedlnosti i proto zvýšena, poněvadž pak si soudcové budou více vědomi nejenom své zodpovědnosti, nýbrž i své samostatnosti, na rozdíl od poměrů nynějších, kdy (v Německu) zasedají v senátech i mladí soudcové, „kteří co do svého povýšení chovají ještě mnoho přání a nadějí", jejichž splnění závisí od jich představených, takže tu samostatnost soudcovská zůstává z důvodů osobních namnoze jen na papíře, ovšem na úkor řádného soudnictví. Tato závada by prý odpadla, kdyhy rozhodoval u soudů sborových samosoudce „vniterně i zevně samostatný, neodvislý a vynikající" (*Adickes*, Zur Verständigung, 71).

Pokud výtka soudcům německým tu činěná, že svou neodvislost dávají jaksi v sázku z ohledů osobních a postupových, je oprávněnou, nelze nám posouditi. Podotýkám toliko, že výtka tato byla soudci německými velmi rozhodně odmítnuta.

Na vysvětlenou této výtky dlužno připomenouti, že v Německu není předpisů, obmezujících vykonávání moci soudcovské u soudů sborových, takže se tam může státi a stává, že zcela mladý soudce — je-li jmenován neb přeložen k soudu sborovému — vykonává tam úřad soudcovský jak v instanci prvé, tak i v in-

stanci odvolací. V oněch státech, ve kterých připuštěny jsou k dočasnému vykonávání soudcovského úřadu dokonce i osoby, jež dosud státem za soudce ani ustanoveny nejsou (jak tomu jest na základě § 10. zák. organ. ze 27. ledna 1877 na př. v Prusku [§ 4., 5. provoz. zák. pruského], v Sasku [§ 20. prov. zák. saského]) vykonávají úřad soudcovský u soudů okresních i sborových jakožto t. zv. soudcové pomocní (Hilfsrichter) osoby k úřadu soudcovskému sice způsobilé, ale státem dosud skutečnými soudci neustanovené (assessoři, rovnající se asi našim zkoušeným auskultantům). Obmezení podobná, jako obsahují §§ 30. III. a 32. IV. našeho zák. o organisaci soudní, v Německu tedy neexistují. U nás se nemůže vůbec snadno státi, aby u soudů sborových jako odvolacích zasedali jiní soudcové nežli radové (§ 32. I. inf. zák. org.), aneb, aby u soudů sborových — pokud vykonávají pravomoc civilní — rozhodovali soudcové mladší (dřívější soudní adjunkti, dle nynější titulatury soudcové), poněvadž tu může toliko okresní soudce (dřívější soudní tajemník) v senátech civilních jako člen zasedati, a to povždy toliko jeden, takže ostatní členové senátu musí býti rady (§ 32. IV. org. zák.). Vzhledem k tomu nemohou býti zajisté ony důvody, jež se týkají mládí soudců, zasedajících u soudů sborových, jich touhy po povýšení a s tím, byť i jen nepřímo, spojeného ohrožení samostatnosti soudcovské, pro naše poměry ani analogicky pro reformu, o níž je řeč, uplatňovány.

Z ostatních důvodů zasluhuje obzvláštní zmínky onen, jenž opírá se o to, že by se změnou navrhovanou ušetřilo sil soudcovských, takže by bylo lze soudce lépe dotovati a tím právě nejschopnější muže do služby soudcovské přivábiti. *Pollak* zabýval se na u. m. podrobně tímto důvodem a dospěl k výsledku, že by — hledě k poměrům našim — bylo zamýšlenou redukcí uspořeno asi 300 soudců, což znamená, při celkovém počtu soudců 5146, ne více než 6%. Vzhledem k této nepatrné úspoře sil, byla by tedy i úspora jich platů a tím možnost zvýšení platů soudců ostatních pranepatrná (dle výpočtů Pollakových asi 300 K ročně na jednoho soudce). Dle toho by ovšem naděje na získání sil nejlepších nebyla právě velkou.

Nejsou-li tedy tyto důvody pro princip samosoudcovství i u soudů sborových uváděné rozhodny, poněvadž předpoklady

jejich nejsou správné, zbývá přihlédnouti jen k otázce poslední a dle mého názoru především rozhodující: lze-li totiž pravděpodobně očekávati, že rozhodování samosoudcem vyrovná se co do záruk správnosti jeho rozhodování v senátu, neb je snad dokonce předčí. Dříve, nežli přikročíme k zodpovědění této otázky, dlužno upozorniti na jednu okolnost; zastanci neobmezeného samosoudcovství pro instance prvé, vycházejíce z předpokladu, že samosoudci budou mužové vesměs vynikající, v dnešních senátech však že zasedají soudcové prostřední, dovozují z tohoto předpokladu výhodnost principu samosoudcovství i pro soudy sborové. Avšak předpoklad tento není zajisté ve své všeobecnosti správným. Vytčený problém dlužno především sprostiti všech více méně neurčitých domněnek i nesplnitelných hypothés a přihlédnouti k němu se zřetelem na poměry skutečně existující. Není-li správným, jak bylo ukázáno, tvrzení, že přechod k samosoudcovství v prvé instanci i u soudů sborových bude mít za následek značné zmenšení sil, s tím souvisící zlepšení platů a příliv sil vynikajících, pak není také správným tvrzení, že v instanci prvé budou působiti jen samosoudci vynikající, nýbrž poměry zůstanou co do zdatnosti soudců celkem nezměněny, i když u soudů sborových budou rozhodovati v instanci prvé toliko samosoudcové. Budou tedy, jako nyní, rozhodovati v prvé instanci soudcové nestejné zdatnosti, tu soudce vynikající, tu soudce prostřední, někdy snad i soudce neschopný. Neboť je sice pravda, že při obsazování míst soudcovských musí býti snahou justiční správy získati síly nejlepší, ale s druhé strany nelze si zapírati, že naprostého splnění tohoto přání nelze nikdy dosíci a že povždy bude i mezi soudci vedle sil vynikajících dosti sil prostředních. Tomu nebude ani pak jinak, až by reforma, o níž tu řeč, opravdu v život vešla. Z toho tedy už jde, že není zajisté důvodným tvrzení, dle něhož rozhodování sporu samosoudci by bylo poměrně lepším, než rozhodování v senátu. Dlužno však přihlédnouti ještě k otázce, jestli se rozhodování samosoudcem alespoň vyrovná rozhodování v senátu. Neboť je-li tomu tak, pak bylo by zajisté rovněž na místě, silami soudcovskými zbytečně neplýtvat a dát přednost principu monokratickému i u soudů sborových. Ve směru tomto dlužno ovšem přiznati, že rozhodování samosoudcem vynikajícím poskytuje větší záruky

správnosti, než rozhodování sebe četnějším senátem, v němž zasedají sami soudcové prostřední. Ale, jak už řečeno, nelze počítati ani se samými samosoudci-výtečníky, ani se samými členy senátu způsobilosti prostřední. Při řešení problému našeho sluší spíše vycházeti z toho, že otázka způsobilosti, otázka svědomitosti, citu pro povinnost a jinaké čistě individuelní vlastnosti soudců musí zůstati stranou, poněvadž nejsou nijakou veličinou stálou a dají se namnoze nesnadno zjistit, takže otázka naše může toliko zníti: poskytuje-li samosoudcovství za poměrů jinak stejných téže záruky správnosti, jako rozhodování v senátu. Otázku tuto pak sluší zajisté zodpověděti záporně. Možnost různého posuzování věci, výměna názorů, nutnost odchylující svůj názor řádně odůvodniti, vzájemná kontrola, možnost, že to, co jeden soudce přehlédnul, zpozoroval jiný — to vše přispívá ku zvýšení jakosti senátem vydaného rozhodnutí.

Přiznávají-li němečtí soudcové (*Niedner*, 13; *Kade*, Archiv für bürgerl. Recht, XXX., 194), že rozhodování v senátech nemá pro ně proto významu, poněvadž o věci bývá ze spisů orientován toliko zpravodaj a předseda, kdežto třetí soudce z jednání ústního odnáší si naprosto nejasný obraz o tom, oč se vlastně ve směru věcném a právním jedná, takže se musí spolehnouti na referenta a přikývnouti k návrhu jeho, tož svědčí tato věru politování hodná okolnost jenom o tom, že je v Německu vážná vada ve způsobu projednávání věci, o jejíž odstranění se musí především jednati a o níž se později podrobněji zmíním. U nás však, bohudíky, zásada ústnosti se zachovává v té podobě, jak si ji zákonodárce představoval a v jaké toliko své blahodárné účinky na způsob projednávání, zjištění stavu věci, zjednání jasného obrazu jeviti může; u nás zástupci stran své řeči opravdu přednášejí volně, s vědomím, že musí co možná jasně a zevrubně stav věci, o niž jde, soudcům před oči předvésti, a v úmyslu k dosažení tohoto účelu směřujícím.

Tuto německými soudci uváděnou okolnost tedy u nás vůbec nelze jako důvod pro samosoudcovství u soudů sborových uplatňovati; v Německu pak ovšem tato okolnost ku reformě nabádá, avšak ku reformě, jež by se pohybovala v jiném směru, totiž, aby zásadě ústnosti byla zjednána platnost, tak, aby pro soudnictví německé zajisté trudné doznání, že soudce z průběhu

ústního jednání nemohl si učiniti jasný obraz o sporu, opakovati se nemohlo. O tom zmíním se ještě později.

Nesluší ostatně přehlížeti, že široké vrstvy stále ještě věří, že čím více hlav, tím více smyslu, a že by asi důvěra ve stav soudcovský, kterou zastanci principu monokratického u soudů sborových chtějí zvýšiti, právě reformou takovou povážlivě utrpěla.

β) Zásada, že vykonávání soudnictví v senátech poskytuje poměrně více záruk správnosti rozhodnutí než soudnictví monokratické, nesmí se však hnáti do krajnosti a sváděti k požadavku, aby snad ve v š e c h sporech rozhodováno bylo v senátech. Proto nesmí býti také zásada tato sama o sobě měřítkem pro určování hranic příslušnosti soudů okresních, nýbrž sluší při řešení této otázky přihlížeti i k momentům jiným.

S tohoto hlediska sluší tedy pohlížeti i na spor v Německu vzplanuvší, s l u š í - l i t a m t o t i ž p ř í s l u š n o s t s o u d ů o k r e s n í c h r o z š í ř i t i.

V Německu jsou, jak známo, soudy okresní příslušny ve sporech majetkových jen do obnosu 300 *M* (§ 23. č. 1. cit. něm. zák. org.). To má ovšem pro celou justici německou dalekosáhlý význam:

αα) pro soudy sborové I. a II. instance proto, že u prvních je třeba rozhodovati i ve věcech menší ceny majetkové ve sboru tříčlenném, u vrchních zemských soudů pak v instanci odvolací o těchže věcech ve sboru pětičlenném. Přirozený následek je tedy ohromné přetížení obou těchto instancí soudních;

ββ) pro stav právních zástupců proto, že i ve věcech nižší ceny majetkové platí nucené zastupování advokáty;

γγ) pro občanstvo, z něhož se sporné strany rekrutují, konečně proto, že následkem nuceného zastupování advokáty a složitějších forem řízení pro soudy sborové platných se i ve sporech menší ceny majetkové dosažení práva ztěžuje, zdražuje i protahuje.

Dle toho, s jakého hlediska se na zamýšlené zvýšení příslušnosti soudů okresních pohlíží, dopadá také posouzení jeho.

Jak bylo už podotčeno, není zajisté správným počínání oněch, kdož opírají se zvýšení příslušnosti soudů okresních jen proto, že rozhodování ve sboru poskytuje průměrně větších záruk správnosti než rozhodování samosoudcem. Sluší tu uvážiti, je-li tu

právě vzhledem k ceně předmětu sporného a s hlediska celku státního účelným, aby rozhodování dálo se ve sboru tří soudců. Že tu při dnešním stavu v Německu, kdy musí, jakmile jde o předmět vyšší ceny než 300 *M*, rozhodovati senát, účelnosti té není, je jasno; stav tento odporuje jak zájmům celku státního, tak zájmům soudů i zájmům stran sporných. Neboť sluší uvážiti, že je se stavem dnešním spojeno jednak mrhání sil soudcovských, jichž by bylo lze jinak využiti pro věci daleko důležitější, jednak, že, pokud se týče sporných stran, vykupuje se ono průměrně důkladnější rozhodování nejenom značně většími náklady, nýbrž i mnohem citlivějším průtahem sporu. Mám tedy za to, že zvýšení příslušnosti okresních soudů bude i v Německu s výhodou, ovšem za té podmínky, že samo řízení před soudy okresními dozná příslušných změn, resp. zbaveno bude vad, o nichž se ještě zmíním; neboť bude-li řízení toto opravdu zjednodušeno a urychleno, bude pro široké vrstvy zvýšení meze příslušnosti jich pravým požehnáním, takže tyto zajisté rády se zřeknou poměrně větších záruk rozhodování sborového.[7]) Je přirozeno, že zvýšení příslušnosti soudů okresních dotýká se živě zájmů stavu právních zástupců německých, z čehož se vysvětluje odmítání jakéhokoliv zvýšení příslušnosti stavem tímto, jež usneseno bylo na sjezdech (Anwaltstag) v Lipsku i Mannheimu odbývaných. Také odmítavé stanovisko posledního sjezdu právníků německých (XXIX.) v září r. 1908 konaného vysvětliti se dá tím, že na sjezdu tomto byl stav právních zástupců ve většině. Právě proto asi i hlas sjezdu německých právníků sotva zamýšlené zvýšení příslušnosti soudů okresních překazí, a to tím méně, že v literatuře principielní boj proti zvýšení tomu utuchá,[8]) a toliko o cifře, kam zvýšení až sahati má, se debatuje.[9])

---

[7]) Že tomu tak, tomu nasvědčuje enquete centrálních úřadů zemědělských *Schneidrem* svolaná a uveřejněná v „Archiv des deutschen Landwirtschaftsrates", 1907.

[8]) Srv. hlavně *Wach*, D. J. Ztg. 1908, č. 1, *Heinitz*, tamže, 1907, str. 1171, *Löwenstein*, tamže, 1908, str. 891, *Stein*, 75 násl., *Schneider*, Z. f. d. Z. P., sv. 37, 354 násl., *Goldenring*, tamže, str. 518 násl. a j., kteří jsou v zásadě pro zvýšení příslušnosti.

[9]) Někteří navrhují nejvýše 500 *M*., jiní až 1500 *M*.; vládní předloha, o níž se zmíním později, navrhuje 800 *M*.

Pro nás ovšem otázka tato praktickou není, poněvadž hranice příslušnosti soudů okresních stanovena je obnosem daleko větším, nežli v Německu; že by byla hranice naším zákonem stanovená příliš vysokou, nebylo si dosud stěžováno a také ku stížnosti důvodu není, takže lze u nás otázku tuto považovati za uspokojivě rozřešenou.

γ) Zastáván-li tu názor, že rozhodování ve sboru poskytuje průměrně bezpečnější záruky správnosti než rozhodování samosoudcem, neznamená to ještě požadavek, aby postupem instancí byl i počet soudců postupně větší. Mám naopak za to, že by i u vrchních zemských soudů i u soudu nejvyššího dostačil k rozhodování senát tříčlenný. Neboť sluší tu míti na mysli jednak, že v instanci vyšší jedná se toliko o přezkoumání rozhodnutí prvého, takže už z toho důvodu není tu zapotřebí více soudců než v instanci prvé, jež musí přece celou budovu processu od základů postaviti a při níž je tedy mnohem více na místě stanovisko, že „více očí více vidí", jednak však, že musí býti požadavkem, aby soudcové v instancích vyšších opravdu vynikali svými vědomostmi i svými zkušenostmi nad soudce ostatní, takže při takovéto kvalifikaci soudců vyšších musí ku přezkoumání rozhodnutí prvé instance stačiti zajisté i tři soudcové. Otázka snížení počtu členů instancí vyšších nesetkala se v Německu se zásadním odporem a je praktickou i u nás. Novellou ze dne 24. února 1907 č. 41 ř. z. stal se u nás už pokus v tomto směru, ačkoliv náprava způsobena nebyla, poněvadž zůstalo i na dále pravidlem rozhodování v senátech pětičlenných.[10])

c) Obmezení odvolání.

Snahy reformní v Německu pohybují se dále v tom směru, aby odvolání proti rozsudkům soudů okresních byla obmezena. Poněvadž totiž dle dnešního stavu je proti rozsudkům těmto přípustno odvolání beze všeho obmezení co do ceny předmětu sporu, navrhují přívrženci reformy změnu v tom směru, aby odvolání ve věcech menší ceny (dle některých do 100, dle jiných až do

[10]) Zajímavo je, že ani krajní přívrženci samosoudcovství (srv. shora pod α) pro instance odvolací nežádají odstranění senátů, ačkoliv s jejich stanoviska by bylo vlastně jen důsledným, aby i v instancích vyšších rozhodovali samosoudci!

200 *M*) bylo vůbec vyloučeno. Za důvod se uvádí jednak nehospodárnost vězící v tom, že se v instanci odvolací zaměstnává věcí zcela nepatrnou celý sbor, jednak poukaz na soudy zvláštní (živnostenské a kupecké) i na zákonodárství cizí, zejména rakouské. Naproti tomu vycházejí odpůrci této reformy z toho, že obmezení odvolání odporuje myšlence spravedlnosti, odnímajíc právě t. zv. malým lidem všelikou pomoc v instanci vyšší. Vyslovují se pak buď vůbec proti jakékoliv s u m m a a p p e l l a b i l i s (zvlášť prudce *Wach*, D. J.-Ztg., 1908 č. 1) aneb ji připouštějí do obnosu zcela nepatrného (*Stein*, Zur Justizreform 89, do 20 *M.*).

Pro nás otázka tato ovšem akutní není; máme summu odvolací do 100 K, ačkoli zákon náš ani tu všeliké odvolání nevylučuje, (§ 501 c. ř. s.), kdežto by v Německu bylo dle návrhů *Adickesových* i při zmatečnosti všeliké odvolání vyloučeno

Odpor proti obmezení odvolání ve věcech bagatelních se u nás veřejně dosud neozval;[11]) tím není ovšem ještě řečeno, že působí obmezení to v životě právním zcela bezvadně. Jsou případy na právě řídké, kdy strany vyloučení odvolání in merito pociťují velmi těžce, a jsou zajisté i případy, kdy soudce bagatelní — opravdu svědomitý — sám by si k vlastnímu uspokojení a odvrácení odia „nespravedlivého rozsouzení" od své osoby věru přál, aby rozhodnutí jeho mohlo býti vyšší instancí přezkoumáno. Soudci bagatelnímu svěřena tu velká moc; soudce svědomitý cítí právě u vědomí, že rozhoduje o cizím právu neobmezeně, tím tíživěji svou velikou zodpovědnost, soudce ne dosti svědomitý pak, spoléhaje na nemožnost přezkoumání, je pro strany právo u něho hledající pravou metlou. Otázka tedy je velmi vážná a nelze se diviti, že v Německu, kde obmezení odvolání znamená pronikavou novotu, se reforma tato setkává s tak prudkým odporem. Od návrhu sprostředkujícího (*Schneider*, Z. f. d. Z. P., sv. 37, str. 370), aby totiž ve věcech, při nichž je odvolání jinak vyloučeno, mohl *judex a quo* výminečně prohlásiti odvolání za přípustné, nelze si mnoho slibovati, poněvadž toto právo předpokládá zase jenom soudce opravdu svědomitého. Z toho, že z vládního návrhu

[11]) V čas sjezdu rakouských advokátů (XI.), na němž usnesen byl požadavek, aby i ve věcech bagatelních bylo odvolání vůbec, netoliko z důvodů zmatečnosti, připuštěno, byla tato práce již hotova.

původní ustanovení, obsahující vyloučení (naprosté, tedy i při zmatečnosti) odvolání ve věcech do 50 *M*, bylo dodatečně vypuštěno, lze souditi, že se odpor tento na místech rozhodujících potkal s výsledkem.

d) Odstranění skutkové podstaty rozsudku.

Snahy po nápravě nynějších poměrů v Německu směřují vesměs ku zmenšení práce soudcovské. Je tedy pochopitelno, že pozornost byla obrácena i k zaměstnání soudcovu, jež záleží v sepisování rozsudků. Přívrženci reformy chtějí tu docíliti svého účelu dvojím způsobem: jednak tím, že by se soudce obmezil na ústní prohlášení rozsudku i s důvody, kdežto sepsání rozsudku — po případě na základě stenogrammu — by obstaral pomocný personál, jakýsi to druh soudců nižší kategorie, jednak však tím, že by se i forma rozsudků značně zjednodušila tím, že by skutková podstata vůbec odpadla a důvody podány byly co nejstručněji.[12])

Že sepisování rozsudků zabere soudci mnoho času a že tedy sproštění soudce této povinnosti bylo by pro něho opravdovým ulehčením, o tom nelze pochybovati. Avšak nelze tu přehlížeti dvojí okolnost; jednak, že změna žádaná, totiž, aby soudce se obmezil jen na prohlášení rozsudku a důvodů jeho, vyžaduje nejenom rychlost co do pochopení věci a právnického konstruování, jakáž není každému — jinak snad výbornému — soudci dána, nýbrž i schopnost, aby soudce dovedl opravdu důvody rozsudku zcela jasně a všem posluchačům srozumitelně vyložiti, — což opět není každému soudci vrozeno, třebas byl jinak silou úplně způsobilou, — jednak, že právě spisování důvodů má pro soudce nepopíratelný význam výchovný, nutíc ho k opět-

[12]) Reformní návrhy v tomto směru činěné tím ovšem vyčerpány nejsou; tak navrhuje *Stein*, 79, aby soudce byl zbaven povinnosti vydávati platební rozkazy a rozkazy exekuční (Vollstreckungsbefehl), aby nemusil vydávati rozsudky pro zmeškání a pod. Podobné návrhy na ulehčení práce soudcovy podává pro poměry rakouské nejnověji *Loebell*, A. Ö. G. Ztg., 45/08, jehož práce uveřejněna byla už po sepsání tohoto pojednání. Vedlo by příliš daleko, kdybych chtěl ku každému během reformních diskussí činěnému návrhu zvlášť přihlížeti. Obmezuji se jen na věci nejdůležitější a i pro naše právo zajímavé.

nému přezkoumání mínění projeveného, ku stálému bystření myšlení, ku prohloubení i rozšíření právnických vědomostí. Vzhledem k tomu myslím, že na reformy takové nebude lze pomýšleti a že soudce i na dále bude musiti rozsudky svoje sám sepisovati.

Při tom však dlužno si povšimnouti otázky, nebylo-li by lze tuto práci soudci usnadniti odstraněním skutkové podstaty rozsudku. Jeť právě vypracování skutkové podstaty nejenom pro soudce prací velmi únavnou a ne právě příjemnou, nýbrž poměrně i velmi obtížnou. Neboť vystihnouti v několika málo větách celý skutkový děj, vlastní jádro věci, je daleko obtížnější, než opsati celá přípravná podání neb protokol jednací. Je jenom otázka, lze-li se bez skutkové podstaty dobře obejíti. Při řešení otázky této sluší hleděti ovšem toliko k úkolu, jejž skutková podstata rozsudku pro právo processní má; zůstávají tedy veškery úvahy, opírající důležitost skutkové podstaty o to, že se jí soudce nutí k uspořádání processní látky, že se jí usnadňuje přezkoumání důvodů aneb že ona poskytuje rozsudku povahu úplného syllogismu a pod., stranou. Neboť výhody tyto, jež nepopírám, zajisté zákonodárce nepřiměly k nařízení skutkové podstaty a nemohou býti samy o sobě skutkové podstatě účelem, jestliže by neměla úkolu jiného aneb bylo-li by lze téhož i bez ní dosíci.

Vlastním úkolem skutkové podstaty rozsudku jest, aby sloužila vyšší instanci, před níž se celý skutkový děj znovu nerozbírá, za věcný podklad přezkoumání rozsudku. Pokud dosažení tohoto účelu je za daných poměrů možno jen skutkovou podstatou, potud musili bychom veškery pokusy, směřující k jejímu odstranění, prohlásiti za nepřípustny. Je-li však splnění tohoto účelu možným i bez skutkové podstaty, pak bylo by odstranění její zajisté na místě.

Při zodpovědění otázky této dlužno přihlédnouti zvlášť k poměrům v Německu platícím a zvlášť k poměrům našim, poněvadž tu i tam je způsob, jakým se v processu zjišťuje skutkový stav věci, podstatně různý.

V Německu se dle ideálního stanoviska zákona skutkový děj vůbec neprotokoluje; jedná-li se sporně, vytkne se to v protokolu stereotypním obratem „die Parteien haben strittig ver-

handelt". Platí tam tedy princip ústnosti ve své plné a ideální podobě. S tím souvisí i předpis, dle něhož jsou ve sporech advokátských spisy přípravné sice nařízeny, ale nepodání jich zůstává beze vší právní újmy (§ 129. I. c. ř. s. něm.); rozumí se, že jsou i odchylky od obsahu přípravných podání při ústním jednání přípustny. Zákonodárce představoval si tam tedy věc tak, že soud teprve při ústním jednání seznámí se podrobně se skutkovým dějem; poněvadž by tak tedy ani v protokolu ani v přípravných podáních skutkový děj zjištěn nebyl, bylo nutno nařídit sepsání skutkové podstaty rozsudku, aby přece vyšší instance věděla, oč se v první instanci jednalo. Kdyby se tato myšlenka zákona byla uskutečnila, nebylo by lze zajisté proti skutkové podstatě ničeho namítati. Odstraniti tu skutkovou podstatu, znamenalo by nejen znemožnění přezkoumání rozsudku I. instance, nýbrž i nemožnost posouzení otázky, je-li event. obrana rei judicatae důvodnou, je-li žaloba o obnovu přípustnou neb nikoli (*Stein*, 85). Máme-li toto na mysli, nemůžeme zajisté upřít námitkám, jež se v Německu proti odstranění skutkové podstaty činí,[13]) správnosti.

Prakse německých soudů se však touto myšlenkou zákona naprosto neřídí a — jak později uvidíme — následkem neobmezené platnosti principu, že toliko straně přísluší vliv na process i jeho průběh (Parteibetrieb), ani říditi nemohla. Stálé a četné odkládání roků, způsobené tím prodlužování sporů, následkem toho i častá a opětovná změna v obsazení lavice soudcovské — to vše přinutilo přímo strany v Německu, aby veškerá skutková udání (— z pravidla, protože tam není konečných přednesů, i právní vývody) — už do přípravných podání pojaly. Spěch, s jakým se tam ústní jednání odbývají, má za následek, že právní zástupcové obsah svých přípravných podání v pravdě jen jako po kolovrátku, rychle, naprosto nesrozumitelně a monotonně odříkávají; rozumí se, že takovýto „přednes" nemůže pozornost soudců upoutat. Důsledky této prakse jsou pak přirozeně ty: strany neváží si ústního přednesu, protože vše, co uvésti chtějí, už je obsaženo v podáních přípravných, soudcové nevěnují ústnímu přednesu pozornosti, poněvadž týž, jak řečeno, není s to, pozornost jich upoutati, a poněvadž rovněž spoléhají na to, že vše najdou v podáních

[13]) Na př. *Schneider*, Z. f. d. Z. P., sv. 37, str. 106, 515.

přípravných. Následkem toho nemá ústní jednání v Německu věru pražádného významu a je pouhou formalitou.[14])

Má-li tento n e z á k o n n ý stav zůstati v Německu nadále v platnosti, aneb, má-li dokonce dojíti u příležitosti zamýšlené reformy zákonného uznání, pak ovšem lze i pro Německo říci, že je tam skutková podstata rozsudku úplně zbytečnou, poněvadž zjištění skutkového stavu věci je tam obsaženo v podáních přípravných.

U n á s spočívá těžisko co do otázky zjištění skutkového stavu věci — na rozdíl od Německa — v p r o t o k o l u j e d n a c í m. Tento má obsahovati nejenom údaje, z nichž seznati lze chod jednání, nýbrž i obsah oboustranného přednesení stran, vztahujícího se na skutkový stav věci, a pro sporné údaje nabídnuté dukazy (§ 209. c. ř. s.). Od tohoto předepsaného obsahu protokolu je přípustna odchylka jen tenkrát, jsou-li tu podání přípravná, spisy řízení přípravného neb vyhotovení průvodního usnesení; obmezíť se tu protokolování na vyznačení podstatných úchylek při ústním jednání učiněných. Také ve výminečném případě § 444. c. ř. s. zjišťuje se skutkový děj už během processu p í s e m n ě. Jest tu tedy ve všech těchto případech děj skutkový zjištěn s p i s y, takže nebylo by tu zapotřebí, ještě jednou tento děj ve skutkové podstatě rozsudku vypisovati. Můžeť vyšší instance přímo ze spisů skutkový děj poznati; spisy budou také rozhodny pro posouzení otázky ohledně důvodnosti obrany rei judicatae i přípustnosti žaloby o obnovu. Jenom ve případě § 445. c. ř. s. a ve věcech bagatelních, kde se skutkový děj protokolem nezjišťuje (§ 451. c. ř. s.), je skutková povaha rozsudku zcela na místě.

Stálo by tedy také u nás za uvážení, nebylo-li by na místě, skutkovou podstatu rozsudku, kromě případů právě dotčených, odstraniti.[15])

---

[14]) *Stein*, 82; odtud návrhy na prolomení zásady ústnosti ve prospěch zásady písemnosti (*Adickes*, Grundlinien, 112—124, Zur Verständigung, 27, 30, 31, *Niedner*, 12), o nichž se ještě zmínim.

[15]) O zjednodušení skutkové podstaty v rámci platných předpisů, srv. *Grosser*, A. Ö. G. Ztg., 25/1908. Že ministerstvo spravedlnosti se už otázkou touto zabývá, jde na jevo z toho, že si vyžádalo od soudů posudek v tomto směru. Srv. zmínku o tom v Jur. Vjschrft., sv. 24, str. 151.

Odstranění to by — na rozdíl od Německa — nijak neodporovalo zákonem předepsanému způsobu zjišťování skutkového děje v processu a nevyžadovalo by na zákonem žádaném rozsahu zásady ústnosti pražádných obětí.

II. Výsledky vlastního pozorování.

Veškeré reformní snahy *Adickesovy* a jeho stoupenců vycházejí z jednoho hlediska: že stavu soudcovskému nedostává se d ů v ě r y obyvatelstva, jakou řádné vykonávání soudnictví nutně předpokládá; příčinou této nedůvěry že jest jejich neznalost světa, nezkušenost životní, jakož i okolnost ta, že soudcové co do své vědecké zdatnosti nestojí na výši doby. Proto nesou se také návrhy reformní vesměs snahou, důvěru k stavu soudcovskému povznésti. Hlavní těžisko oněch reform spočívalo by tu v organisaci soudů. Za to nepřihlíželi, jak už právem *Stein* (74) vytknul, *Adickes* a jeho stoupenci k samému ř í z e n í, dotýkajíce se ho jen jaksi mimochodem a zcela všeobecně a hledíce důvěru k stavu soudcovskému zvýšiti podstatně tím, že by se soudci práce ubralo, čímž by se soudcovských sil ušetřilo a výběr sil vynikajících tedy umožnil.

Dle nynějšího znění zákona není dovoleno ani ulehčení v tom směru, že by soudce ve skutkové podstatě prostě odkázal na přípravná podání neb na protokol a údaje tu obsažené tedy ve skutkové podstatě už neopakoval. A přece okolnost ta, že ulehčení takové nebylo pojato v zákon, spočívá na pouhém nedopatření při konečném redigování zákona. Ustanovovalť totiž § 437. vládní předlohy: „Soweit sich der Tatbestand aus den Processakten und insbesondere aus den vorbereitenden Schriftsätzen ergibt, k a n n d i e D a r s t e l l u n g d e s s e l b e n d u r c h e i n e V e r w e i s u n g a u f d i e s e A k t e n e r g ä n z t o d e r e r s e t z t w e r d e n." Motivy (Mat. I., 338) k tomu pak podotýkají: „Im Tatbestande soll nur alles tatsächliche Vorbringen konstatiert werden, welches für die Entscheidung wesentlich u n d n i c h t s c h o n i n d e n P r o c e s s a k t e n e n t h a l t e n i s t." Stálý výbor skutkovou podstatu jakožto zvláštní samostatnou část rozsudku odstranil a odkázal ji do důvodů; následkem toho také ono ustanovení § 437. vl. návrhu škrtnul (Mat. I., 793). Společná kommisse obnovila sice ustanovení vl. návrhu o skutkové podstatě jakožto zvláštní části rozsudku, ale opominula současně obnoviti i onen stálým výborem škrtnutý § 437. vl. předlohy, opominutí toto si ani neuvědomivši (Mat. II., 313). — Prakse ztěžuje si ovšem skutkovou podstatu ještě tím že do ní pojímá i obsah řízení průvodního, ačkoliv to zákon nenařizuje

A přece by bylo, dle mého názoru, lépe, kdyby se k vadám řízení samého více přihlíželo, kdyby se vady tyto veřejně přiznaly a odstraněním jich úroveň výkonu soudcovského zvýšiti hleděla.

Jak jsem již dříve podotknul, nemohu na základě vlastních zkušeností pronésti úsudek o zdatnosti soudcovského stavu německého a nepovažuji se také za oprávněna pronésti o tom, jaké důvěry německý stav soudcovský pro své osobní vlastnosti požívá, svůj úsudek. Pokud jsem však z úst povolaných slyšel, činí se výtkou zmíněnou německému stavu soudcovskému jakožto celku křivda. *Wach* sám, jenž je vedle své činnosti učitelské zároveň členem rekursního senátu (Beschwerdekammer) zemského soudu lipského, jak ve svých přednáškách, tak v rozhovoru soukromém slovy přímo nadšenými se o zdatnosti německého stavu soudcovského — právě se zřetelem ku zmíněné výtce — vyslovoval.

Je-li tedy v tomto směru záhodno, přijímati tvrzení, spatřující příčinu všeho zla v osobních vlastnostech soudců německých, s opatrností, lze naopak jednu okolnost s určitostí konstatovati, totiž, že širší vrstvy mají nedůvěru v processní řízení samo, že toto jest jim institucí naprosto nepopulární.

Zjistiti příčiny této nepopulárnosti, není zejména rakouskému právníku těžko. Právníci němečtí, jsouce uvyklí na processní řízení nyní platné a nevidouce na vlastní oči, jaký blahodárný účinek může míti upuštění od zásad, jež se jim zdají namnoze nedotknutelnými, nemohou si plně uvědomiti, kde příčiny zla, jež sami dobře cítí, vlastně vězí a odkud by bylo lze dosíci nápravy — a to i beze změny dosavadní organisace.[16])

---

[16]) Jsouť ovšem i v Německu právníci, jež příčiny zla znají a jich odstranění přijetím zásad rakouského civ. řádu soudního se domáhají. V tomto směru zvláštní zmínky zasluhují *Neukamp* a *Schneider* a nejnověji i *Guttmann*. Za to *Wach* sám — jak jsem z jeho přednášek seznal a jak jde ostatně i z jeho projevu (D. J. Ztg. 1/08) na jevo — na naše processní řízení hledí celkem skepticky a rozhodnou celkovou přednost jeho před německým uznati nechce. Je vůbec ku podivu, jak vynikající processualisté němečtí mlhavý a neprávný mají názor o pravé podstatě našeho řízení processního. Tak mluví *Schmidt* o tom, že něm. c. ř. s. z r. 1877 obsahuje „den relativ höchsten Stand in der Klärung der civilproc. Gedanken" (Ztschr. für Politik I., 267) a označuje snahy po reformě ve smyslu rak. c. ř. s. jakožto ideál „des Polizeistaates, der orientalischen Kadijustiz und der Rechtspflege des spätrömischen

Jinak pro právníka rakouského. Znaje z vlastní zkušenosti řízení rakouské a vida účinky jeho, vystihne snadno při studiu řízení německého, kde as chyba vězí a kde by s nápravou počíti mohlo. V následujícím pokusím se označiti hlavní vady, jež musí býti rakouskému právníku při pozorování řízení soudního i studiu spisů processních v Německu obzvláště nápadny.

1. *Systém doručovací.*

Příčinu nepopulárnosti řízení německého sluší spatřovati především již v samém systému d o r u č o v á n í. Kdežto u nás obstarává doručování soud ex officio (§ 87. c. ř. s.), platí v Německu za pravidlo doručování s t r a n o u, jež se za tím účelem musí obrátiti na vykonavatele soudního (Gerichtsvollzieher), buďsi přímo či prostřednictvím soudního písaře (§ 166. II. něm. c. ř. s.).[17]) Soudní vykonavatel odevzdá straně list o doručení, jež mu byla příkaz doručný dala, takže tato musí před soudem ve případech, kdy jedná se o průkaz doručení, povždy sama toto dokázati. Představíme-li si tedy, že v Německu strana nejenom žalobu, přípravná podání, nýbrž i rozsudky a jinaká soudem prohlášená rozhodnutí a usnesení sama způsobem naznačeným doručovati musí, seznáme, že okolnost tato znesnadňuje — ne-li znemožňuje — nejenom mužům z lidu, nýbrž i vrstvám intelligentnějším, pokud s manipulací soudní nejsou obeznámeny, samostatné projednávání před soudem. Důsledkem toho nelze se diviti, patří-li v Německu i před soudy okresními projednávání stran bez právních zástupců k výjimkám.[18]) Jedná-li se tedy o reformu, bylo by zapotřebí především tento system odstraniti,

---

Reichs, des altpreussischen Absolutismus und des heutigen österr. Scheinkonstitutionalismus" (D. J. Ztg., 1909, str. 43). Právem ho odbývají *Hellwig* (D. J. Ztg., 1909, str. 138) a *Binding* (tamže, str. 166).

[17]) Toliko doručování rozhodnutí a usnesení n e p r o h l á š e n ý c h je úkonem officiálným (§§ 156., 319., 329., 455 a něm. c. ř. s.); ve věcech manželských, v řízení, týkajícím se stavu (status) neb zbavení svéprávnosti, doručují se i prohlášená rozhodnutí ex officio (§§ 625., 640., 659., 660 něm. c. ř. s.).

[18]) Jest proto v odporu se skutečností, tvrdí-li *Schrutka* (Grünhuts Ztschr. 35. sv., str. 260), že před okresními soudy v Německu projednává se většinou bez právních zástupců.

a to nejenom v řízení před soudy okresními, nýbrž i před soudy sborovými. Neboť dosavadní způsob doručování jeví neblahý vliv zcela všeobecně, i před soudy sborovými, ačkoliv tu doručováni obstarávají zástupci stran. Zlo s tím spojené vězí tu jednak v tom, že závisí úplně na vůli stran, kdy chtějí určité rozhodnutí dáti doručiti, či chtějí-li tak učiniti vůbec, takže se může státi, že rozsudek soudem vynesený vůbec doručen nebude a právní moci nikdy nenabude, jednak pak v tom, že soud o okolnostech pro process důležitých, zejm. o uplynutí lhůt, řádném obeslání a p., vlastně do poslední chvíle tápe ve tmách, jsa poukázán na strany. Soudce určí den a hodinu roku, ale bude-li k roku tomu řádné doručení předsevzato, závisí na vůli strany pohánějící.[19])

Odstranění tohoto systému doručovacího jest tedy jak v zájmu s t r a n, aby jim projednávání před soudy nebylo znesnadňováno, tak v zájmu s o u d u, aby účinnost jeho úkonů nezávisela na libovůli strany.

2. *Bezdůvodné odročování.*

Nejbolavějším místem něm. civ. řízení soudního nazvati lze časté a bezúčelné o d r o č o v á n í. A přece nenajdeme v celé bohaté literatuře německé, zabývající se budoucí reformou, kromě zcela nesmělých a všeobecných pokynů, stati, jež by bez obalu na tento zlořád přímo ukázala a zde především nápravy žádala. *Adickes* vytýká sice „beschämende Langsamkeit und endlose Vertagungen", žádá právem zrychlení processů, ale věcí samou se dále nezabývá. *Stein* (103 násl.) uznává rovněž škodlivost odročování a navrhuje, aby zavedeny byly lhůty maximální, tak aby odročení nesmělo býti způsobeno na dobu delší než je lhůta maximální. Než tím bylo by málo dosaženo, jelikož je povždy možno, že by se takové odročení ve lhůtě maximální opakovalo několikrát za sebou. Zdá se, jakoby právníci němečtí nechtěli znovu hnouti otázkou, jež byla předložena už 26. sjezdu něm. právníků (1902) a na němž, jak známo, bylo usneseno, že „eine Antastung des Parteibetriebes . . . . . nicht in Frage kommen darf." A přece dovoluji si na základě vlastního, zkušenostmi v Německu nabytého

[19]) Srv. *Wach* ve Vhdgen des 26. d. Juristentages, II., 24.

přesvědčení tvrditi, že nedodělají se přátelé reformy úspěchu, dokud toto libovolné odročování nebude znemožněno.

Abych toto tvrzení svoje doložil a podklad svého přesvědčení znázornil, uvedu několik případů, jež jsem při studiu spisů processních n a m á t k o u zjistil.

Tak odbývalo se u o k r e s n í h o soudu lipského ve věci:

a) Cg 441/07 6 roků (nedokončeno);
b) Cg 389/06 (pro 75 *M.*) 14 roků, z těch sporně jednáno jen ve 3 (nedokon.);
c) Cg 352/07 (pro 15 *M.*) 9 „ „ „ „ „ „ 3 („);
d) M 7409/06 6 „ „ „ „ „ „ 3;
e) Cg 38/07 8 „ „ „ „ „ „ 4;
f) 2 Cg 1744/05 7 „ „ „ „ „ „ 3;
g) 4 Cg 425/05 v inst. I. 9 „ „ „ „ „ „ 3;
4 Cg 425/05 v inst. II. 6 „ „ „ „ „ „ 3;
h) 8 Cg 1059/04 v I. inst. 8 roků, z nichž 3 sporné;
v II. „ 3 roky, „ 1 sporný;
i) 9 Cg 147/03 v I. „ 4 „ „ 2 sporné;
v II. „ 17 roků, „ 4 „
k) 13 Cg 384/04 (31 *M.*) v I. inst. 17 roků, z nichž 8 spornych;
l) 21 Cg 368/3 v I. „ 13 „ „ 5 „
v II. „ 5 „ „ 2 „

Žaloba podána tu 16/3 03, rozsudek I. inst. 29/1 04, rozsudek II. ins. 1/4 05.

m) 6 Cg 616/05 12 roků, z nichž 5 sporných.

O nic lepší nebyly zkušenosti, nabyté u z e m s k é h o soudu lipského; odbývalo se tam ve věci:

a) Cg V 383/02 10 roků, z nichž byly 2 sporné;
b) Hg 189/05 9 „ „ „ 2 „ ;
c) Hn 13/06 v I. inst. 8 „ „ „ 3 „ ;
d) 12 Cg 151/06 6 „ „ „ 2 „ ;
e) 12 Cg 172/06 6 „ „ „ 2 „ ;
f) 5 Cg 337/03 7 „ „ „ 3 „ ;
g) 8 Cg 86/05 v I. inst. 12 „ „ „ 3 „ ;
v II. inst. 5 „ „ „ 1 „ ;
h) 12 Cg 81/06 8 „ „ „ 3 „ ;
i) 5 Cg 464/03 v I. inst. 5 „ „ „ 2 „ ;
v II. inst. 8 „ „ „ 3 „ ;
k) 8 Cg 467/03 v I. inst. 12 „ „ „ 4 „ ;
v II. inst. 7 „ „ „ 3 „ ;

Úřední statistika německá vykazuje ovšem počet roků daleko menší; neboť dle ní (Deutsche Justizstatistik XI., 168, XII., 134) připadlo na každých 100 konečných rozsudků kontradiktorických následující množství stání:

v r.	u soudů okr.	u soudů zemských		u vrch.
		I. inst.	II. inst.	zem. soud.
1901	290	278 (u obch. komor 273)	179	177
1902	285	272 („ „ „ 269)	178	177
1903	285	265 („ „ „ 265)	174	170

To vysvětluje se tím, že úřední statistika udává jen počet „kontradiktorických jednání", neobsahuje však terminy, jež v celém sporu vůbec byly nařízeny a pak bez projednávání odročeny (srv. Deutsche Justizstatistik XI., str. 165).

Ze shora nahodile zjištěných dat vysvítá, že nebyl přehnaný výrok, jejž učinil *Neukamp* na 26. sjezdu něm. právníků (Vhdgen., III., 559) tvrdě: „20 Vertagungen in einer Sache sind gar nicht selten." Ostatně uvádějí motivy k nejnovější novelle, o níž se ještě zmíním, že v některých processech odbýváno bylo až 42—46 roků.

Poněvadž jsem nahoře prohlásil právě časté a bezúčelné odročování za hlavní překážku řádného a rychlého projednávání sporu, dlužno především nastíniti zhruba n á s l e d k y, jež toto odročování má v zápětí. Sluší tu přihlédnouti jednak k subjektům processu, jednak k tomu, jaký vliv musí jeviti časté odročování na jakost konečného rozhodnutí.

Především trpí libovolným odročováním s t a v s o u d c o v s k ý s á m; mohu říci, že v hovorech se soudci německými bylo si právě na toto libovolné odročování co nejtrpčeji ztěžováno. Věc pochopíme snadno, představíme-li si, že soudce se na ústní jednání svědomitě připraví, látku prostuduje, do jednací síně odchází s nadějí, že process skončí — a zatím musí k návrhu stran rok odročit, a to ne jednou, nýbrž několikrát za sebou. Rozumí se, že mezi tím mnoho ze své původní přípravy zapomněl a, přijde-li konečně k rozsudku, znovu touž práci konati musí. Není divu, že se tím soudcům bere chuť k práci, že ochabuje jich nadšení, jež živeno je jen tenkrát, když soudce vidí konkretní výsledek své činnosti. Je-li pak pravda, že je v Německu mnoho

soudců prostředních, řemeslných, pak lze říci, že právě i zásada o neobmezeném panství stran v processu jest asi na tomto zjevu spoluvinnicí. Lze se totiž nadíti, že značné percento těchto soudců bylo by lepší, kdyby nebyla veškera energie soudců německých, směřující k účelnému projednání a skoncování sporu, již zpředu stále a stále ochromována.

Princip libovolného odročování přispívá nemalou měrou i k přetížení stavu soudcovského, na něž se všeobecně v Německu žaluje. Neboť tím, že nové věci stále přibývají, staré věci však neubývají, působí se hromadění věcí nevyřízených, jež vede k tomu, že se na jeden den nařizuje takový počet roků, že odbytí jich je holou nemožností. Takový nepřiměřený počet roků má pak za následek jednak onen nedůstojný způsob, jakým se v Německu ústně projednává, o němž se ještě zmíním, jednak pak i ten zjev, že i tam, kde by strany chtěly sporně jednat, soud sám, nemoha už časem vystačiti, rok ex officio odročí. Proto ale přece nebyla oprávněnou výtka učiněná na 26. sjezdu něm. právníků *Heinitzem* (Vhdgen, III., 530) soudům, že prý jsou soudy také vinny na odročování, poněvadž odročují samy bez přičinění zástupců stran. Neboť k tomuto odročování jsou soudy právě nuceny častým odročováním vycházejícím od stran, proti němuž jsou úplně bezmocny. Zlo, jevící se v libovolném odročování stran, zplodilo tedy zlo, jež se jeví v odročování soudem. Odstraněním prvnějšího bude znemožněno i toto.

Pro strany jeví libovolnost odročování neblahý svůj vliv jednak v průtahu konečného vyřízení odročováním způsobeném, jednak ve zdražování sporu, jednak i v tom, že způsobené tím přetížení soudů působí neblaze na projednávání věci a na jakost rozhodnutí. O tomto vlivu zmíníme se později zvlášť. Zde přihlédneme prozatím jen k průtahu a zdražování sporů. Na častěji zmíněném 26. sjezdu něm. právníků bylo sice tvrzeno (*Heinitz*), že prý opětovné odročování není totožným s protahováním věci. Z nepravdy tu usvědčí tvrzení toto jen zběžný pohled na shora sdělené případy; že by tu byl trval process také tak dlouho, kdyby se byly odbývaly jen roky, při nichž bylo opravdu sporně jednáno a jichž bylo zapotřebí, nebude nikdo tvrditi. Nepravda tato vychází i ze srovnání statistických dat německých, s daty rakouskými.

V Německu bylo vyřízeno (Deutsche Justizstatistik[1] XI., 180, 187, 193, 199, XII., 146, 151, 155, 158) od podání žaloby až do rozsudku:

a) u soudů okresních v době:

	méně než 3 měs.	3—6 měs.	6 měs.—1 rok	1—2 r.	přes 2 r.
r. 1901	58·4	23·7	13·6	3·7	0·6
r. 1902	57·3	24·0	14·1	3·9	0·7
r. 1903	57·4	23·4	13·9	4·5	0·8

b) u soudů sborových I. inst. v době:

	méně než 3 měs.	3—6 měs.	6 měs.—1 rok	1—2 r.	přes 2 r.
v r. 1901	28·2	27·7	26·8	13·1	4·2
1902	26·2	28·2	27·8	13·1	4·3
1903	26·4	27·0	27·9	14·0	4·7.

V Rakousku[20]) naproti tomu (Öst. Statistik, sv. 74) bylo vyřízeno:

a) u okresních soudů:

α) v řízení řádném v době:

	1 měs.	1—3 měs.	3—6 měs.	přes 6 měs.
v r. 1901	84·5	13·1	1·9	0·5
1902	85·4	12·3	1·8	0·5
1903	86·3	11·4	1·8	0·5

β) ve věcech bagatelních:

	1 měs.	1—3 měs.	3—6 měs.	přes 6 měs.
v r. 1901	93·8	5·5	0·6	0·1
1902	94·5	4·9	0·5	0·1 [21])
1903	95·7	3·8	0·4	0·1

---

[20]) Poněvadž dat statist. pro léta pozdější ohledně říše něm. nemám, uvádím i z rakouské statistiky v textu jen dobu od 1901—1903; v r. 1904 setkáváme se v Rakousku u soudů okresních, v řízení řádném s těmito čísly:

	1 měs.	1—3 měs.	3—6 měs.	přes 6 měs.
	85·9	11·7	1·9	0·5
a v r. 1905:	85·8	11·8	1·9	0·5

(Oest. Statistik. sv. 81.)

[21]) V r. 1904

	1 měs.	1—3 měs.	3—6 měs.	přes 6 měs.
	95·6	3·9	0·4	0·1
1905	95·5	4·0	0·4	0·1

b) u sborových soudů:

	do 1 měs.	do 3 měs.	do 6 měs.	do 1 r.	déle než 1 r.
v r. 1901	48·2	38·3	10·5	2·5	0·5
1902	49·5	38·1	9·9	2·6	0·4
1903	48·5	38·5	10·1	2·5	0·4[22])

Kdežto tedy v Německu bylo vyřízeno v době do 3 měsíců u soudů okresních v r. 1903 celkem *57·4%*, bylo u nás vyřízeno v řízení řádném v téže době celkem *97·7%* (a to dříve než v měsíci 86·3 a déle než měsíc jen 11·4) a v řízení bagatelním *99·5%* (95·7 + 3·8). Ještě nápadnější je rozdíl u soudů sborových I. inst.; kdežto bylo v Německu v době do tří měsíců vyřízeno v r. 1903 jenom 26·4%, bylo v téže době vyřízeno u nás *87%*!

Že se tato výmluvná řeč číslic nedá odbýt námitkou, je-li v témže poměru „die Fixigkeit zur Richtigkeit", ještě ukážeme.

Častým odkládáním roků se process zdražuje; neboť dle § 23. něm. poplatkového zákona pro právní zástupce přísluší za činnost, spojenou s ustanovováním neb změnou termínů a lhůt právnímu zástupci $^3/_{10}$ jinak příslušející odměny, jež ustanovena je paušálně dle výše sporného předmětu od 2 *M.* výše. (§ 23., č. 1. Gebührenordnung für R. A. ve spojení s § 47. č. 1. něm. zák. o nákladech soudních [Gerichtskostengesetz]).

Všech subjektů processních — soudu i stran — týče se konečně působení zásady o neobmezeném panství stran v processu na jakost rozhodnutí soudních. Nehledě ani k tomu, že zásadou touto s velké části zavíněné přetížení stavu soudcovského nedopřává soudcům času k vědeckému vzdělávání se a prohloubení látky processem snesené, sluší spatřovati nejzhoubnější vliv libovolného odročování a tím způsobeného hromadění roků v tom, jak okolnosti tyto působí na způsob projednávání věci při ústním jednání. Dojem, jejž si rakouský právník z ústního jednání v Německu odbývaného odnáší, je co nejnepříznivější. Chvat, s nímž se tam ústní jednání odbývají a jenž patrný je jak na soudci, tak na právním zástupci, má za následek, že právní

---

	do 1 měs.	do 3 měs.	do 6 měs.	do 1 r.	déle než 1 r.
[22]) V r. 1904	47·6	37·9	11·5	2·6	0·4
1905	47·6	36·9	11·5	3·3	0·5

zástupci — jak už bylo v jiné souvislosti uvedeno — vývody svoje nepřednášejí, nýbrž jako na kolovrátku, nakloněni nad spisy, z nichž vše předčítají, bez zdůrazňování, bez odmlčky, zcela mechanicky odříkávají, takže lze s naprostou určitostí tvrditi, že nikdo, i kdyby se namáhal sebe více, neporozumí z těchto přednesů, oč vlastně jde. Ovšem se tam o to, aby rozuměl, nikdo nestará; soudce nemusí se namáhati, aby postihl celý stav věci, poněvadž jednak má vše ve spisech, jednak, maje vynésti rozhodnutí (ať jakékoliv) a neznaje snad obsahu spisů, prostě prohlásí, že za účelem prohlášení rozhodnutí odročuje rok na jiný den (t. zv. Verkündigungstermin). Do té doby se s obsahem spisů seznámí.

Bude se snad zdáti, že přeháním; že tomu však není tak, dosvědčí i německý právník, pokud není předpojatý. *Niedner* sám, jenž je radou vrchního zemského soudu, tedy sám soudcem německým a tudíž svědkem jistě hodnověrným, praví (12, 13): „Die Durchführung des reinen Mündlichkeitsprincips, wie es die Processordnung vorschreibt, ist ..... bei der Vielheit der anstehenden Termine ein Ding völliger Unmöglichkeit. Und es resultiert hieraus, sowie anderseits aus dem Bestreben der Richter, mit der Gesetzesvorschrift möglichst im Einklang zu bleiben, eine ganz unerträgliche Halbheit und Principlosigkeit des Verfahrens, das .... regelmässig zur Folge hat, dass der oder die mit dem Inhalt der Akten nicht vertrauten Beisitzer oft eine nur einigermassen ausreichende Information als Grundlage für eine gewissenhafte Urteilsfällung nicht erhalten." Jest tedy v Německu zásada ústnosti vlastně opravdu jen na papíře; ústní jednání se tam odbývají jen proto, aby se vyhovělo předpisu zákona, avšak výhody, jež zásada ústnosti a s ní i zásada bezprostřednosti na jakost konečného rozhodnutí jeví, jsou tam již napřed ztraceny.[22a])

K tomu přistupuje i jiné zlo, jež právě s častým odročováním je v těsné souvislosti a na jakost rozhodnutí rovněž neblahý vliv jeví. Časté odročování, a to mnohdy na dobu nepřiměřeně dlouhou,[23])

[22a]) Srv. také *Guttmann*, Unmittelbarkeit und freie Beweiswürdigung (Mannheim 1907), str. 56 násl.

[23]) Na př. našel jsem ve věci 15 Cg 116/04 okresního soudu v Lipsku, že tam v instanci odvolací bylo odročeno ústní jednání odvolací ze

má nutně velmi často za následek změnu senátu, nejen v instanci prvé, nýbrž i u soudu odvolacího.

Tak jsem zjistil v oněch shora sdělených 10 případech zemského soudu lipského, že tu nastala změna senátu v I. instanci ve 4 případech, v instanci odvolací ve dvou případech; v jednom případě — kromě těchto — pak dokonce nastala změna senátů v obou instancích.

Konečně má libovolnost odročování a tím způsobené hromadění roků i ten následek, že se u (sbor.) soudu I. instance — pokud jsem mohl pozorovati — zpravidla důkazy před senátem vůbec neprováději,[24]) nýbrž provedení důkazu se ukládá soudci z příkazu činnému. Jak tím zásada bezprostřednosti trpí a jaký neblahý účinek to má i na uvažování důkazů a tím i na správnost rozhodnutí, netřeba rakouským právníkům, kteří právě zásady bezprostřednosti svého soudního řízení nejvýše cení a výhody její svorně uznávají, zvlášť vykládati.[25])

Hlavního původce neoblíbenosti řízení německého, neuspokojivého rozhodování a tím i klesající důvěry v soudnictví sluší tedy dle mého mínění hledati právě v zásadě německého práva, že strany jsou neobmezenými pány v processu i po stránce formální.

Poněvadž pak řízení soudní je tu přece k vůli potřebám života a, nevyhovuje li jim zplna, musí se jim přizpůsobit, vyplývá z toho zajisté důvodnost požadavku po odstranění neb podstatném obmezení této překážky zdárné působnosti řízení processního. Theoretické námitky nemohou v takových případech více vážiti, než potřeby praktického života. Tam, kde denní potřeba, skutečný život volá po odstranění jisté zásady, jež je mu jen obtíží a působí mu stálé škody, tam musí i všeliké čistě theoretické námitky

---

dne 6. července 1904 na 23. listopad 1904, odtud na 21. leden 1905, odtud na 29. březen 1905, odtud na 6. duben 1905 a odtud na 7. červen 1905!

[24]) Že je tomu tak asi všude, v tom mne dotvrzuje *Stein*, 80. a zejm. *Guttmann*, 56 násl., 66 násl.

[25]) *Stein*, 80, praví o poměrech v Německu v tomto směru zavládnuvších: „Dreht es sich um komplizierte Sachen, . . . so wird mit tödlicher Sicherheit die Beweisaufnahme dem beauftragten Richter überwiesen; dreht es sich dagegen um eine einfache Zeugenvernehmung, um die genaue praezisierte Frage: Hat der Beklagte bezahlt oder nicht? so erfolgt sie vor dem Processgericht. Auf diese Weise wird der Grundsatz der Unmittelbarkeit in der Praxis geradezu auf den Kopf gestellt."

ustoupit do pozadí. Jsouť přece zásady theoretické čerpány ze zkušeností nabytých ve skutečném životě; tam, kde se tento život, jeho potřeby, jeho celková povaha i ráz mění, je úkolem theorie, aby těmto změněným poměrům se přizpůsobila a zásady právní s ním ve shodu uvedla. Trvati snad přes to na zásadách z minulosti převzatých, dnešním poměrům však nevyhovujících, bylo by věru nemístným a škodlivým konservatismem.

Volání po reformě v Německu, zejm. po urychlení řízení je nejlepším důkazem toho, že dnešní řízení tam potřebám života, jež žádají řízení rychlé, jednoduché a levné, nevyhovuje. Volání toto je zároveň nejlepším vyvrácením tvrzení *Heinitzova* na 26. sjezdu něm. právníků, že prý „právo stran a jich zástupců, při roku soudem určeném buď jednati neb nejednati a odročení přivoditi, odpovídá nejživějším zájmům stran a nesmí tudíž býti ani přímo ani nepřímo odstraněno neb obmezeno (Verhdgen III., 527). Pokusili jsme se ukázat, k a m toto právo stran vede; z důsledků z tohoto práva vyvozených věru snadno se podá zodpovědění otázky, zdali toto právo vyhovuje nejživějším zájmům stran. Dle zkušeností v Německu nabytých, neděje se tam časté odročování proto, že by si toho s t r a n y přály, nýbrž proto, že zástupcové jich, jsouce jinde současně zaměstnáni neb nejsouce dostatečně informováni, odročení navrhují, při čemž připomenouti dlužno, že v tomto směru si němečtí zástupci stran vycházejí přehlootně vstříc.

Frázovitě zní i další námitka, že, nutí-li se strany proti jich vůli, ba proti jich zájmům k projednávání, proměňují se prý tím strany ze subjektů processu v jeho objekt, na jehož „vile corpus prý se dá snadno demonstrovat, jak rychle processní řízení pracuje" (*Heinitz*, Vhdgen III., 520).

Především sluší míti na mysli, že odstranění neb obmezení zásady častěji zmíněné nenutí strany, aby proti své vůli projednávaly. Nechtějí-li, projednávati nemusí; nechtějí-li při roku soudem určeném projednávat, pak dávají tím na jevo, že buď dovolávání se soudu bylo vůbec zbytečným, neb že nastalou změnou poměrů původní potřeba pomoci soudní, ať z důvodu jakéhokoliv, odpadla. J e n o m z a t ě c h t o o k o l n o s t í v y h o v u j e n e o d b ý v á n í r o k u s k u t e č n ě z á j m ů m s t r a n. Je-li však příčina neprojednávání taková, pak vyhoví

se zájmům stran zplna tím, že nastane v řízení klid. Jaký rozumný zájem však mohou míti strany na tom, aby se dnes neprojednávalo, nýbrž až za 14 dnů, 4 neděle, mnohdy až za kolik měsíců (viz pozn. 23.), aby se tento odklad několikráte opakoval a pak teprve rozsudek vydal, nelze věru nahlédnouti. Kdo měl příležitost nahlédnouti z blízka v nitro stran processních, pozorovati onen nepokoj duševní, jejž jim process vedený působí, starosti a rozčilení, s nímž postup processu sledují a jež přirozeně vyvolávají v nich nedočkavost a touhu po brzkém odstranění příčin tohoto zcela přirozeného a pochopitelného stavu duševního, ten tomuto domnělému zájmu stran na odkladu skoncování sporu — případy dříve dotčené vyjímaje — neporozumí. Obavy, že by lhůta tříměsíční, po kterou u nás (§ 168 c. ř. s.) trvá klid řízení, dolehala na strany příliš krutě, jsou, jak zkušenosti u nás nabyté ukazují, bezpodstatny.[26]) Možno zajisté říci, že u nás patří obnovení řízení v klidu se nalézajícího celkem k výjimkám. A tam, kde snad strany při roku ustanoveném věc skončiti sice nechtějí, poněvadž je naděje, že bude spor snad mimosoudně vyrovnán, kde však zase s druhé strany žalobce nechce hned složiti zbraň naprosto na celou dobu tříměsíční, vyjde rozumný soudce zajisté povždy stranám vstříc; důvody v § 134. č. 3 a č. 4 c. ř. s. vytčené poskytnou mu vždy dostatečný podklad k odročení.[27])

Jest tedy námitka, činící ze sporných stran při systému našeho práva vlastně trpitele, kteří si musí dáti proti své vůli líbiti

[26]) Něm. soudní řád (§ 251.) ustanovuje ovšem také, že strany mohou umluviti klid řízení a dále, že tento nastává, nedostaví-li se žádná strana k ústnímu jednání, ale obnovení řízení je tam možno kdykoliv, tedy třebas — jak se dosti často vyskytuje — hned druhý den po klidu. Viz dole č. 5.

[27]) Že by se tu soudce zbytečně zabýval a čas utrácel věcí, jež snad bude za krátko mimosoudně vyrovnána, nelze namítati, poněvadž tam, kde je žalovaný ochoten ku smíru, nebude asi těch sporných bodů, na něž se jednání vztahuje, příliš mnoho; rovněž se nelze obávati, že by se způsobem v textu naznačeným vlastně podporovalo soustavné obcházení zákona. Neboť naši advokáti necítí zvláštní touhu po zbytečném odročování a jednajíce opravdu toliko v zájmu stran, nedají se svésti k tomu, aby zájem stran na odročení jenom předstírali. Ostatně nesluší přehlížeti, že by se tu mohlo povždy jednati toliko o jediný rok. Jsou tedy výtky činěné *Steinem* (103), že náš soudce musí se jakémukoliv odročení opříti a že nesmí stranám vyhověti, i kdyby to měl za přiměřeno, neodůvodněny.

vedení sporu, holou frází. Námitka tato přehlíží ostatně, že subjektem na sporu súčastněným je také soud sám a že právě zásada o neobmezeném panství stran v processu vede k tomu, že si strany se soudem nakládají co do otázky, kdy má projednávati, jak jim libo, ačkoli soud musí býti stejně přístupným i stranám jiným. Na činnost soudu nemají nároku jen ty které strany processní, jež odročují, nýbrž i všechny strany processů jiných. Čas, jejž by soud těmto jiným stranám mohl věnovati, je pro ně následkem odročování oněmi stranami způsobeným ztracen. I když by bylo tedy pravda, že v konkretním případě vyhovuje odročení zájmům těch kterých stran, odporuje toto odročení stejně živému a snad i mnohem živějšímu zájmu mnoha stran jiných. Jinými slovy vyjádřeno: zásada o svémocném a neobmezeném právu stran na určování roků musí nezbytně škoditi celku. Soudy jsou zde pro veškero občanstvo, nejenom pro ty které strany, a účelem rozumné processní politiky musí tedy býti, aby také veškerenstvu plně hověly. Aby však toho mohlo býti dosaženo, musí býti soudům především poskytnuto právo, aby mohly disponovat svým časem a nebyly hříčkou libovůle stran, jak je tomu v Německu.

Zbývá ovšem ještě dotknouti se námitky, jež tak často německými právníky proti našemu řízení bývá činěna, že prý totiž je velmi pochybno, vede-li rychlost našeho řízení také ku správnému rozhodování. Námitku tuto mohli bychom paralysovati vzájemnou výtkou všech oněch shora už dotknutých okolností, jež nemohou býti bez škodlivého vlivu na správnost rozhodnutí v Německu, ačkoli vyplývají všechny z oné domnělé „důkladnosti", na niž se patrně v Německu i v této otázce tak velká váha klade. Ale aby se nám nemohlo vytýkati, že jsme si snad vyvrácení této námitky ulehčili, chceme i k ní blíže přihlédnouti. V tomto směru sluší především vytknouti, že se u nás za jedenáctiletého trvání platnosti nového řízení soudního vážné a věcně doložené hlasy o tom, že by předpisy našeho řízení, obmezující možnost odročování, byly na úkor správnosti rozhodování, odnikud neozvaly — zajisté nejlepší to znamení, že příčin k nespokojenosti není.

Tomu nasvědčují i data statistická. Srovnáme-li statistiku německou s naší co do otázky, jak často se odvolání proti rozsudkům první instance podává, seznáváme, že:

a) v Německu (Deutsche Justizstatistik XI., 150, XII., 120) obnáší počet odvolání proti rozsudkům soudů okresních v l. 1901—1905 průměrně 24·1%, proti rozsudkům soudů sborových 42·3%.

b) V Rakousku pak proti rozsudkům soudů okresních:

ve tříletí 1899—1901 průměrně . . . . . 37·1
v pětiletí 1901—1905 „ . . . . . 36·0

proti rozsudkům soudů sborových pak:

ve tříletí 1899—1901 . . . . . 40·7
v r. 1902 . . . . . 40·9
1903 . . . . . 41·6
1904 . . . . . 42·3
1905 . . . . . 41·0

Vidíme tedy, že proti rozsudkům soudů sborových podávají se v Německu odvolání častěji než u nás; příznivější pro Německo poměr u soudů okresních vysvětluje se tím, že tam počítány jsou veškery spory (od 1—300 *M*), kdežto u nás číslice uvedené vztahují se jen na spory řádné (od 100—1000 K). Je však známo, že náklonnost k odvolání stoupá s cenou předmětu sporu a že právě spory nepatrné tvoří převážnou většinu všech sporů (na př. bylo u nás v r. 1903 řádných sporů 414.503, bagatelních však 1,057·345). Lze tedy míti za to, že ve skutečnosti není ani tu poměr u nás horší.

Na jakost rozhodnutí lze usuzovati nejenom z počtu opravných prostředků, nýbrž i z toho, s jakým výsledkem opravné prostředky se setkaly.

V tom směru udává statistika rakouská, že z odvolání podaných proti rozsudkům soudů okresních zůstalo zcela bezvýsledných odvolání:

ve tříletí 1898—1900 . . . . . 62·7
v pětiletí 1901—1905 . . . . . 62·4

a proti rozsudkům soudů sborových:

v r. 1903 . . . . . 73·8
1904 . . . . . 71·9
1905 . . . . . 71·7 (průměr v l. 1901/1905 72·6)

Vzhledem k tomu, že, jak zkušenost ukazuje, neznamená změna rozsudku I. instance soudem odvolacím povždy také věcnou jeho nesprávnost, lze říci že i s této stránky jeví se výsledek pro poměry naše uspokojivým. Německá processní statistika o výsledku opravných prostředků — kromě revise — zpráv nepodává, takže srovnání ohledně soudů první instance, o něž se hlavně jedná, je tu nemožno.

3. *Zásada ústnosti.*

Hromadění roků způsobené častým jich odročením a tím nastalá nemožnost řádného jich projednání vedly v Německu k návrhům na prolomení zásady ústnosti.[28]) Dle těchto návrhů by totiž musil obsah přípravného podání — jež by pak byla ovšem obligatorní — před ústním jednáním býti sdělen cirkulováním všem členům senátu, ústní jednání by se obmezilo jen na vytknutí odchylek, doplňků a pro rozhodnutí soudcovské sporných bodů. Mělo-li by také u soudů okresních tímto způsobem býti projednáváno, původci návrhu nepraví. Návrhy tyto snaží se dosíci toho, aby si soudcové z ústního jednání odnášeli opravdu správný obraz o skutkovém ději a aby dále mohlo býti více věcí jedním dnem s výsledkem odbyto (*Niedner*, 14).

Avšak bez odstranění zásady, o níž byla v předešlém odstavci řeč, nelze ani těmito návrhy žádané nápravy dosíci. Neboť, co bude platno soudcům, že znají obsah přípravných podání, bude-li stranám na dále ponecháno na vůli, kdy chtějí projednávat, a prohlásí-li strany, že projednávat nechtějí a za určení nového roku žádají? A zdaž podrží soudcové stále obsah spisů v paměti, — ku změnám senátu ani nehledě — bude-li se odročení opakovati několikrát za sebou neb stane-li se na dlouhou dobu? A bude-li opravdu snadno, z podání přípravných tak, jak dnes se v Německu sepisují, kde se podání ta právními vývody jen hemží, nabyti jasný obraz o skutkovém stavu věci? Ostatně si nemohou na to, že by se přípravná podání zřídka činila, v Německu — jak níže (pod č. 4) uvedu — věru stěžovati, a přece tato přípravná podání ku zlepšení tamních poměrů pranic nepřispívají.

---

[28]) *Adickes*, Grundlinien, 112—114, Verständigung, 27, 30, 31. *Niedner*, 12.

Je-li tedy bez současného odstranění zásady o neobmezeném právu odročovacím stran cena těchto reforem více než pochybnou, lze naopak zase tvrditi, že byly by návrhy tyto naprosto zbytečny po odstranění jejím. Neboť nebude-li soud moci počítati s odročením stání jím ustanoveného, pak nařídí si na jeden den jen tolik věcí, kolik jich lze opravdu odbýt; pak ale nebude také zapotřebí zásadu ústnosti oklešťovat, těžisko sporu do přípravných podání přesunovat a tak znenáhla od ústního řízení zase k písemnému se utíkat.

Je opravdu pro rozdíl řízení našeho a řízení německého charakteristickým, že v Německu přátelé reformy, nevědouce si ze situace, do níž je za nedotknutelnou vyhlašovaná zásada o neobmezeném panství stran v processu přivedla, jiné pomoci, nerozmýšlejí se prolomit, ba skoro opustit zásadu ústnosti, kdežto u nás jsme všichni prodchnuti přesvědčením, že právě zásada ústnosti jest pro správné konání spravedlnosti zárukou nejmocnější a vlastností našeho řízení soudního nejcennější. Kdežto v Německu spatřují spásu svou ve přípravných podáních, očekávajíce od nich rychlejší i správnější konání spravedlnosti, lze říci, že u nás jsou — nehledíme-li k obligatorní u soudů sborových odpovědi žalobní a případům snad zvlášť spletitým — podání přípravná během sporu zjevem nepříliš častým, u soudů okresních dokonce zcela výjimečným. To pak možno asi bez odporu tvrditi zcela všeobecně, že naši soudcové po podáních přípravných, pokud ovšem zákonem předepsána nejsou a pokud jich výhodnost není stavem věci zvlášť odůvodněna, nikterak netouží, střežíce přímo úzkostlivě právě zachovávání principu ústnosti. Toť, tuším, nejlepším důkazem toho, jak naši soudcové na vlastním těle výhody ústnosti pociťují a jich si váží.[29])

Přes to tedy, že k návrhům, směřujícím k prolomení zásady ústnosti, nijakých sympatií nechováme, máme za to, že by v jistém směru obmezení zásady ústnosti německému řízení processnímu nijak neškodilo. Máme na mysli totiž odbývání roků určených

[29]) Zajímavo je ostatně, že i ohledně odpovědi žalobní dotknuto se bylo s vážné strany otázky, nebylo-li by záhodno, i ji charakteru obligatornosti zbaviti. Srv. *Rud. Pollak*: Einzelgerichtsbarkeit im Zivilprocesse A. Ö. G. Ztg., 1908, S. 109, 110.

toliko ku prohlášení toho kterého rozhodnutí (t. zv. Verkündungstermin).

Dle zásad něm. c. ř. s. (§§ 310., 329.) musí býti rozsudky i usnesení na základě ústního jednání vydaná povždy prohlášeny a to nejenom, dojde-li k nim hned po skončení ústního jednání, nýbrž i tenkrát, když soud hned rozhodnutí nevynesl. V tomto případě musí býti ustanoven zvláštní rok za účelem prohlášení rozhodnutí. Odbývání těchto roků je pouhou formalitou, poněvadž se strany k nim zpravidla nikdy nedostaví; ostatně je někdy ono prohlášení rozhodnutí takového druhu, že se věru divně vyjímá jeho obsah i význam ku tak slavnostní formě.[30])

Konání těchto roků nemá tedy pro princip ústnosti zvláštního významu; naproti tomu se jím řízení zdržuje, jelikož ustanovení zákona, že rok takový nesmí býti určen na delší dobu než 8denní (§ 310. něm. c. ř. s.), bývá zhusta obcházeno tím způsobem, že ve lhůtě této ustanovený rok se ex officio odročí.

Odbýváním těchto roků se však řízení i zdražuje; neboť vzhledem k tomu, že strany, jak řečeno, se k roku zpravidla nikdy nedostaví a že doručování ex officio rozhodnutí prohlášených v Německu neexistuje, žádají strany, chtějí-li o obsahu prohlášeného rozhodnutí nabyti vědomosti, za vyhotovení jeho zvláštním podáním.

Konečně by bylo lze od odstranění těchto roků očekávati i jistého účinku výchovného ve prospěch soudců samých; účinek tento dal by se docílit přejmutím ustanovení našeho c. ř. s., jež stanoví jako pravidlo prohlášení rozhodnutí hned po skončení ústního jednání (§§ 414., 426., 459 c. ř. s.) a připouštějí jen výjimečně vynesení rozsudku později (§ 415. c. ř. s.), nežádajíce tu však zvláštního prohlášení. Takové uspořádání věci nutí totiž soudce ku zvýšené duševní činnosti již během processu a usnadňuje mu tak i konečné rozhodnutí samo. Naproti tomu zmíněná ustanovení německého processu přímo svádějí soudce k tomu, aby průběhu projednání příliš nedbal a rozhodnutí své teprve při zvláštním roku prohlásil. Jinak by se tam nemohly opakovati tak

[30]) Na př. slyšíme-li, že soudce ustanovuje k prohlášení rozhodnutí zvláštní rok a pak se dozvíme, že ono prohlášení rozhodnutí zní: svědek X. Y. — již vyslechnutý — má býti vzat do přísahy (15 Cg 116/04 okr. soudu v Lipsku).

často případy, že soudce ustanoví rok za účelem prohlášení rozhodnutí a pak místo tohoto rozhodnutí prostě prohlásí, že se jednání „opětně zahajuje" (Wiederöffnung).

4. *Přípravná podání.*

Rakouského právníka nemile zaráží v processu německém časté podávání a hromadění přípravných podání. Proč právě rakouský právník tento zjev za vadu má, netřeba zde zvlášť odůvodňovati, zejména odkážeme-li k tomu, co bylo o zásadě ústnosti v odstavci předešlém pověděno. V Německu samém si ovšem okolnost tuto jako vadu dobře neuvědomují, což nejlépe vychází na jevo z opravných návrhů, jimiž se má praksi, nyní už beztoho existující, dostati zákonné sankce (viz odst. 3.). Jenom *Stein* vytýká (82) jakožto vadu, že přípravná podání právních zástupců nabývají příliš velkého objemu na úkor ústnosti; toto stanovisko *Steinovo* je pochopitelno, poněvadž *Stein* patří, jak sám praví, k „neohroženým zastáncům principu ústnosti".

Že zmíněná prakse německá nemůže býti věci na prospěch, uznáme zajisté snadno, když vidíme, že přípravné spisy se podávají i ve věcech zcela nepatrných a jednoduchých (na př. ve případě 2 Cg 1144/05 pro 8 *M.* 58 podána přípravná podání o b ě m a stranami), aneb v téže věci několikráte za sebou, aneb když v jednom přípravném podání obmezí se strana na sdělení n á v r h u, jejž bude při ústním jednání činit, a v následujících podáních pak teprve sděluje okolnosti věci samé se týkající, aneb když obmezí se strana v odvolacím spisu na prohlášení, že se odvolává a odpůrce k soudu odvolacímu volá, a teprve v následujícím spisu odvolání svoje odůvodňuje a určitý návrh činí.[31])

Tato přípravná podání nemají snad za účel, informovati soud i odpůrce v č a s, tak aby nebylo zapotřebí ústní jednání, když by se dotyčná okolnost přednesla až při něm, odročovati; neboť, jak jsem pozoroval, největší část těchto podání dochází k soudu těsně před rokem k ústnímu jednání nařízeným.[32])

---

[31]) To vytýkal už *Wach* ve své práci podané 26. sjezdu něm. právníků, V h d g e n., II., 23.

[32]) Na př. rok k odvolacímu jednání určen byl na 3. listopadu 1905, odůvodnění odvolání přípravným spisem však podáno až 2. listopadu 1905, aneb rok k ústnímu jednání v první instanci položen na 7. března 1905, přípravné podání žalovaného podáno den před tím a pod.

Připočteme-li k podáním posud uvedeným přečetná podání, jimiž se žádá za vyhotovení rozhodnutí prohlášeného (viz pod č. 3.), jakož i neméně častá t. zv. podání obesílací (Ladungsschriftsatz, viz pod č. 5.), pochopíme i s této stránky, proč sporné spisy v Německu bývají tak objemné a proč se tam volá po zrychlení a zlevnění řízení.

5. *Klid řízení.*

Nedostaví-li se v Německu žádná strana k ústnímu jednání, nastává sice klid řízení, ale každá strana může řízení kdykoliv obnoviti (§ 251. II. n. c. ř. s.). Tím se vysvětluje, že se tam tak často setkáváme ve spisech se záznamem, že se nikdo k jednání nedostavil a že v zápětí na to strana přichází s podáním odpůrce znovu obesílajícím (Ladungsschriftsatz). Není úkazem řídkým, že se takovýto postup opakuje v téže věci několikrát. Toť právě také výhonkem neobmezeného panství stran v processu. Účinky jsou tytéž jako při odročování, poněvadž tento „klid" řízení vlastně je jenom jinou formou odročovací. Platí tu tedy celkem tytéž výtky, o nichž je pod č. 2. zmínka. Že ustanovení určité lhůty, po kterou klid musí býti opravdu zachován, není tíživým, bylo již rovněž pod č. 2. připomenuto.

6. *Processuální zmeškání.*

Zcela odchylně je v Německu uspořádáno řízení ve případech zmeškání jedné strany. O věcných rozdílech, jež se týkají rozsahu processní látky, na niž se vztahují ve případech t. zv. částečného zmeškání účinky zmeškání u nás (§§ 399, 442., II. c. ř. s.) a v Německu (§ 332. n. c. ř. s.), nemíním se zde šířiti a odkazuji na známý spis *Sperlův* (Die Urtheile in Versäumnissfällen nach öst. C. P. R. 1898).

Rozdíly tyto nemají také pro nyní zamýšlenou reformu zvláštního významu, ačkoli i tu uznati sluší, že naše úprava processní oekonomii daleko lépe vyhovuje.

Naproti tomu bylo by třeba co do přípustnosti t. zv. odporu částečné nápravy. Nepomýšlím na odstranění tohoto prostředku processního vůbec, jenž je nám ovšem cizí, v Německu však se tak vžil, že na jeho odstranění nikdo nepomýšlí.[28]) Ale

[28]) *Wach* ve svých přednáškách nazývá úpravu německou jednoduchou, radikální, ale nanejvýš praktickou.

obmezení jeho bylo by zajisté žádoucí. Proč, vysvitne z následujících řádek.

Odpor (Einspruch) práva německého spočívá na podkladu francouzském (opposition) a záleží v tom, že strana zmeškalá může proti rozsudku pro zmeškání její vydanému ve lhůtě dvoutýdenní podati (písemně) prohlášení, že rozsudku tomu odporuje, a sice ať zmeškání zavinila nebo ne. Účinek tohoto odporu — je-li tento jinak přípustný — záleží v tom, že se jím následky zmeškání odstraňují a nastává týž stav processní, jako byl před vydáním rozsudku pro zmeškání (§ 342. n. c. ř. s.). Dosáhne se tedy v Německu prostým odporem zcela snadně téhož účinku, jako u nás teprve nesnadným vymožením navrácení v předešlý stav. Process se projednává znovu tak, jako by tu zmeškání nebylo nastalo. Řízení německé je tedy vůči straně zmeškalé daleko benevolentnější nežli naše.

Kdyby byl odpor přípustný jenom proti p r v é m u rozsudku pro zmeškání vydanému, nedalo by se tomuto systému celkem ničeho vytknouti. Lze li snad říci, že uspořádání práva německého svádí stranu zmeškalou ku svévolnému podání odporu a tím ku zbytečnému průtahu věci, tož je tato námitka vyvážena zase tím, že zařízení processu německého nemůže vésti k opravdovému zkrácení strany zmeškalé, jež nastává u nás tenkráte, jestliže strana zmeškání nezavinila, avšak přes to — pro příliš přísně zákonem vyměřené podmínky restituce (§ 146. c. ř. s.) — navrácení v předešlý stav dosíci nemůže.

Za to však podivně se vyjímá, když strana podá proti rozsudku odpor, následkem čehož věc vstoupí do téhož stadia, v němž byla před rozsudkem, ustanoven bude rok k ústnímu jednání, táž strana k roku tomuto se sice dostaví, avšak některý d a l š í rok opět zmešká, proti rozsudku pro toto opětné zmeškání znovu vydanému zase odpor podá a věc takto několikráte za sebou opakuje (arg. § 708. č. 3 n. c. ř. s. slova „ein zweites oder f e r n e r e s in derselben Instanz gegen dieselbe Partei erlassenes Versäumnissurteil".) [34]

[34]) *Wach*, Vorträge, 196. Ovšem kdyby strana zmeškala hned rok následkem odporu bezprostředně ustanovený, byl by další odpor vyloučen (§ 345. n. c. ř. s.).

Tím se také vysvětluje, proč tak často vidíme, že strana se dostavivší nečiní návrhu na vydání rozsudku pro zmeškání, nýbrž sama za odročení žádá. I tento úkaz by zmizel, kdyby byl odpor poskytnut straně zmeškalé toliko j e d n o u během processu.[35])

7. Process směnečný.

V úvahách, točících se kolem zamýšlené reformy německého práva processního, věnuje se, jak jsme viděli, obzvláštní pozornost opatřením, jež by sloužila ušetření sil soudcovských i práce jejich. Zvláštní je ale, že právě o řízení směnečném (a mandátním) se při tom skoro nic nemluví, ačkoliv by právě při něm se dalo hodně soudců i práce ušetřit. V Německu provádějí se spory ze směnek a jiných listin ovšem také ve formě zjednodušené a urychlené, v t. zv. processu listinném a směnečném (Urkunden- und Wechselprocess, §§ 592.—605. n. c. ř. s.). Zrychlení dosáhne se tím způsobem, že je v řízení takovém připuštěn důkaz toliko listinami, jež lze ihned předložiti, neb uložením přísahy (Eideszuschiebung). Jest tu tedy hájení se ve směru materielném podstatně obmezeno. Za to však rozhodne se spor takový ve všech případech, kdy žalovaný žalobě — třeba i bez udání důvodů — odporoval, jen rozsudkem, jenž vyhražuje možnost dalšího řízení v processu ř á d n é m jakožto p o k r a č o v á n í processu listinného (t. zv. Vorbehaltsurteil, §§ 599., 600. n. c. ř. s.). Z tohoto stručného nástinu německého řízení směnečného vychází na jevo: *a*) že se ve sporech směnečných projednává povždy při ústním jednání, tedy před soudy sborovými (— až do obnosu 300 *M* jsou i ve věcech směnečných příslušny soudy okresní —) za účastenství t ř í soudců, *b*) že rozhodnutí vydané — pokud jen žalovaný návrhu žalobcovu vůbec odporoval — je jen prozatímní a může být v řízení řádném změněno.

---

[35]) Vzhledem k tomu, co uvedeno, nelze se připojiti k usnesení XI. sjezdu rak. advokatů (1908), aby následky zmeškání byly u nás upraveny dle vzoru německého. Přejmutí norem německých bylo by v odporu s celým duchem našeho řízení; také není k odklizení event. nedostatků našeho řízení zapotřebí změn tak radikálních. Ozývají-li se u nás stížnosti, toť sluší pramen jich hledati v příliš přísných podmínkách navrácení v předešlý stav. Přiměřená změna v tomto směru by měla nutně za následek i odstranění přikrostí, k nimž za dnešního stavu ustanovení o zmeškání mnohdy vedou.

Připomeneme-li si, že se u nás v řízení směnečném vydá na základě žaloby hned platební rozkaz samosoudcem (§ 7 IV. jur. n.) a že se ústní jednání nařídí jen ve případech včasného podání námitek a pak se rozhodne — bez obmezení prostředků právodních — konečně (§§ 552., 553., 559. c. ř. s.), uznáme, oč přiměřenější je úprava naše a kolik sil i času se jí proti úpravě německé ušetří.

Jakou úsporu by reforma tu dotčená znamenala pro poměry v říši německé, vysvitne z následujících statistických dat.

Dle německé justiční statistiky (XII., s. 96—98 bylo všech směnečných processů (k ostatním t. zv. listinným processům nehledě):

	u soudů okr.	u soudů sbor.	dohromady
v r. 1901	241.420	88.903	330.323
,, 1902	247.918	72.865	320.783
,, 1903	239.189	71.016	310.205

V poměru ku celkové processní agendě, zaujímaly pak processy směnečné:

v r. 1901	u soudů okres.	12%		u soudů sbor.	28·2%
,, 1902	,,	,,	12%	,,	,,	24·5%
,, 1903	,,	,,	11·5%	,,	,,	24%

Vzhledem k tomu, že na každých 100 kontradiktorických rozsudků, vydaných v řízení směnečném a listinném, přišlo u všech soudů (okr. i sborových) rozsudků pro zmeškání, uznání, vzdání se a rozsudků vydaných k vyřízení t. zv. rozsudků podmíněných (bedingte Endurteile):

v r. 1901	2563
,, 1902	2461
,, 1903	2384

bylo mezi 100 rozsudky vůbec (kontradiktorickými i všemi ostatními), v řízení směnečném a listinném vydanými, rozsudků kontradiktorických jenom:

v r. 1901	0·39%
,, 1902	0·40%
,, 1903	0·42%

I když přihlížíme k tomu, že v oněch číslicích jsou zahrnuty i rozsudky pro vzdání se, jakož i rozsudky vydané k vyřízení t. zv. rozsudků podmíněných, při nichž se dá předpokládat, že by byly proti platebnímu příkazu směnečnému podány námitky, zůstalo by při úpravě, odpovídající právu našemu, celkové % oněch případů, ve kterých by k námitkám a k ústnímu jednání došlo, přece jenom zcela nepatrným.[36])

8. *První rok.*

Poněvadž v Německu první rok ve smyslu našeho § 239. c. ř. s. neexistuje, je tam i ve všech oněch případech, kdy ku sporu nedojde, nýbrž týž je vyřízen smírem, zmeškáním, uznáním neb vzdáním se, u soudů sborových zapotřebí zasedání a rozhodování t ř e m i soudci, kdežto by k tomu stačil soudce jeden.

Výhody našeho prvního roku cení se i v Německu, kdež se jinak přednosti našeho řízení jen nerady uznávají, vysoko. Sám *Stein* (100) nazývá náš první rok „unzweifelhaft das allerbeste, was die österreichische Reform gebracht hat". Rovněž *Wach* náleží k horlivým přímluvčím zavedení prvního roku i v právu německém. První rok byl už do návrhu vládního při reformě v r. 1898 pojat, ale pro odpor z kruhů právních zástupců k jeho uzákonění nedošlo.

* * *

V předešlých odstavcích pokusil jsem se naznačiti, co rakouský právník na processním právu německém jako zvlášť vadné shledává. Při tom nechal jsem stranou vady méně patrné, ale rychlosti processu i důkladnosti projednání neméně vadící, jako jsou na př. nedostatečné prostředky koncentrace řízení v §§ 279., 374., 433. n. c. ř. s. — vesměs vázané na návrh odpůrcův, k němuž při kollegiálnosti právních zástupců nikdy nedochází[37]) — nebo formalistické a seznání materielní pravdy překážející přísahy práva německého (§§ 445. násl., n. c. ř. s.)[38]), příliš dlouhá (ině-

[36]) V Rakousku přišlo na každých 100 platebních příkazů směnečných ústních jednání:

v r. 1901 8·3, 1902 8·06, 1903 8·01, 1904 7·8, 1905 8·01.

[37]) *Wach*, D. J.-Ztg., 1/1908, *Kleinfeller*, Beiträge zur Civilprocessreform (Festgabe der Kieler Juristenfakultät für *Hänel*, 1907, str. 404 násl.).

[38]) O reformu v tomto směru se přimlouvá *Kleinfeller*, str. 438 násl.

síční) lhůta odvolací,[39]) podávání prostředků opravných přímo u soudu vyššího, instituce t. zv. rozsudků processních, jimiž se rozhoduje o otázkách čistě formálních, na př. § 275. (nepříslušnost, nepřípustnost pořadu práva), § 237. (navrácení v předešlý stav), § 71. (přípustnost vedl. intervenienta), ohromné množství t. zv. rozsudků incidenčních (§§ 71., 135., 238., 239., 270., 303., 341., 342., 366., 387., 402., 425., 535. n. c. ř. s.), jež dovolují úplné vyčerpání pořadu instancí i v otázkách celkem podřízených a tím nemálo k průtahu processů přispívají, a j. Namnoze ovšem nevězí vada v zákoně, jako spíše v nedosti energickém provádění jeho; tak na př. obsahuje něm. c. ř. s. v § 510. obdobné ustanovení, jako náš § 433. c. ř. s., ale v praksi je případ jeho použití pravou raritou.[40])

B) Vládní návrh týkající se reformy civilního řádu soudního.

Bylo již v úvodu vzpomenuto, že hnutí reformní spisem *Adickesovým* vyvolané nezůstalo říšským justičním úřadem německým nepovšimnuto. Již v říjnu 1907 uveřejněn byl v říšském věstníku (Reichsanzeiger) návrh, jímž mají dojíti změny některá ustanovení civ. ř. s. něm., zákona o organisaci soudů, o poplatcích soudních i advokátních. Po uveřejnění tohoto návrhu (srv. Ď. J. Ztg., 20/1907) obrátila se přirozeně pozornost odborné literatury k návrhům vládním, jež podrobeny byly kritickému rozboru.[41]) Výsledek této kritiky jeví se ve změnách, jež byly vládou na původním návrhu předsevzaty a došly výrazu v nynějším znění, předloženém v únoru 1908 říšskému sněmu (D. J. Ztg. 6/1908).

Seznavše hlavní vady řízení německého i návrhy opravné, přihlédneme nyní k obsahu vládního návrhu, abychom mohli posouditi, pokud zamýšlenou reformou vady ony opravdu nápravy dojdou. Při tom vezmeme přirozeně za základ vládní návrh z února

[39]) Pro zkrácení této lhůty *Stein*, 105.

[40]) U okresního soudu v Lipsku bylo na př. v processním odd. III. pokusů smíru ve smyslu § 510. n. c. ř. s.: v r. 1901 0, 1902 1, 1903 0, 1904 0, 1905 2, 1906 2.

[41]) K vládnímu návrhu vztahují se — kromě některých prací už v poznámce [6]) uvedených — ještě hlavně tyto: *Heinitz* (D. J.-Ztg. 21/7), *Koffka*, tamže, *Stein*, tamže č. 23, *Altsmann*, tamže č. 22, *Seuffert*, tamže č. 21/1908 a j.

r. 1908, prihlížejíce k obsahu návrhu prvého jen potud, pokud v odchylném znění obou návrhů změněné stanovisko vlády v otázkách nás zvláště zajímajících výrazu došlo.

Co do celkového obsahu vládou navrhované reformy sluší připomenouti, že táž se vztahuje — až na nepatrné výjimky — toliko na řízení před soudy okresními, nechávajíc řízení před soudy sborovými celkem netknutým.

Při sdělení obsahu vládního návrhu chceme postupovati tím způsobem, že v témže pořadí, v jakém jsme vytkli jednotlivé body, na něž se buď literární snahy reformní vztahují nebo jež na základě vlastního pozorování jako vadné byly označeny, pojednáme o jednotlivých opravných návrzích vládních. Postup takový usnadní přehled a přispěje sám sebou k posouzení rozsahu i obsahu zamýšlené reformy.

Pro posouzení rozsahu reformy vládou zamýšlené je nutno vytknouti především to, čeho se vládní návrh vůbec netýká, ačkoliv potřeba reformy dle vývodů předcházejících by tu byla. Nehledíme-li k otázce povolávání na místa soudcovská i příslušníků jiných stavů právnických, jejíž uskutečnění jest dáno v ruce justiční správy i bez zvláštního zákona, zůstaly vládním návrhem nepovšimnuty následující v obor literárních úvah reformních pojaté problémy: *a*) otázka rozhodování sporů i u soudů sborových samosoudci a snížení členů odvolacích senátů, *b*) otázka obmezení možnosti odvolání zavedením *summae appellabilis*,[42]) *c*) otázka odstranění skutkové podstaty rozsudku,[43]) *d*) navrhované prolomení zásady ústnosti, *e*) přípravná podání, *f*) stanovení lhůty pro klid řízení, *g*) ob-

[42]) Dle prvního v říjnu 1907 uveřejněného návrhu (§ 511. *a*) bylo naprosto vyloučeno odvolání ve všech věcech do 50 *M*, a sice vyloučeno i při sebe hrubším porušení základních zásad processních (na rozdíl od našeho § 501. c. ř. s.). V tom směru šel vládní návrh ovšem příliš daleko; prudký odpor (srv. na př. *Wach*, D. J.-Ztg., 1/08, *Kade*, Archiv für bürgerl. R. XXX., 191) proti ustanovení tomu přiměl spolkovou radu k dodatečnému vypuštění jeho, takže se na dosavadním stavu zákonodárství v tomto směru ničeho změniti nemá.

[43]) Jenom vyhotovení rozsudků soudy okresními vydaných bude moci býti doručeno bez podstaty skutkové a důvodů, pokud strana jinak nenavrhne (§ 496. VI. návrhu), ačkoli original rozsudku ovšem tyto náležitosti i na dále obsahovati musí.

mezení možnosti podání opětného odporu proti rozsudku pro zmeškání, *h*) reforma řízení směnečného, *k*) ustanovení prvního roku.

Po tomto výpočtu toho, co vládní návrh neobsahuje, přihlédněmež k positivním jeho ustanovením. Tendence vládou navrhovaných změn nese se za jedním cílem: zmenšiti přetížení, pod nímž sborové soudy I. a II. instance v Německu úpí, ulehčiti práci soudů vůbec, zjednodušiti řízení před soudy okresními, zrychliti a zlevniti je. Prostředky pak, jimiž chce vláda cíle svého dosíci, jsou celkem tyto:

1. Především zvýšení příslušnosti okresních soudů až do 800 *M* (nyní 300 *M*). Ku zvýšení tomu nutí vládu, dle motivů, jednak snaha po ulehčení soudům sborovým I. a II. instance, jichž břímě pracovní stále vzrůstá, aniž je lze zmírniti stálým tvořením míst nových, jednak snaha po zlevnění justice i ve případech vyšší ceny majetkové, jehož se dosáhne větší jednoduchostí, rychlostí řízení u soudů okresních i odstraněním nuceného zastupování advokáty, jehož je nyní, dokud patří i věci nad 300 *M* před soudy sborové, třeba.

K námitkám kruhů obchodnických proti zvýšení hranice příslušnosti soudů okresních, jež zakládaly se v tom, že po zvýšení hranic těch budou spory mezi 300—800 *M*, jež by dle nynějšího stavu patřily před senáty obchodní, rozhodovány bez soudců-laiků (podání obchodní komory berlínské ze dne 20. listopadu 1907), bylo přihlédnuto potud, že rozhodování o opravných prostředcích, podaných proti rozhodnutí, jež soudy okresní vydají ve věcech obchodních, má býti vyhraženo senátům obchodním.

Rozumí se, že stav právních zástupců proti této zamýšlené reformě zaujal stanovisko zamítavé, jemuž dal výraz na sjezdech svých (Anwaltstag) v Lipsku i Mannheimu konaných: také poslední (29.) sjezd německých právníků, jak už bylo řečeno, vyslovil se proti zvýšení příslušnosti soudů okresních. Výsledek tento je tím podivnější, že v literatuře reformou se obírající principielní boj proti zvýšení příslušnosti okr. soudů vlastně už utuchal, toče se jen okolo výše obnosu zamýšlené hranice příslušnosti. Dle hlasů odborných listů bylo zmíněné usnesení posledního sjezdu právnického přivoděno jen většinou nahodilou, již na sjezdu zmíněném tvořili právě právní zástupci. Odpor těchto kruhů ovšem není živen tak péčí o soudnictví německé, jako spíše sta-

rostmi o vlastní zájem hmotný. Platí totiž v Německu u právních zástupců zásada lokalisace, t. j. zásada, že jest právní zástupce obmezen svou činností toliko na onen soud, u něhož byl jako právní zástupce (Rechtsanwalt) připuštěn (§ 8. zák. o práv. zást. z 1. července 1878). Hrozí tedy ze zvýšení příslušnosti okresních soudů úbytek zaměstnání právním zástupcům připuštěným u sborových soudů I. inst. i u vrchních zem. soudů jakožto soudů odvolacích, poněvadž spory mezi 300—800 *M*, jež jsou nyní rozhodovány u soudů zemských jako soudů I. instance a u vrchních zemských soudů jako soudů odvolacích a při nichž platí nucené zastupování advokáty, jim po zvýšení hranice příslušnosti soudů okresních ujdou. Jaksi na odškodněnou navrhuje vládní předloha zvýšení paušálních poplatků, jež jsou v Německu podle ceny sporného předmětu (§ 39. popl řádu advok. z 20. května r. 1898) zavedeny i pro soudy odvolací — jako dosud jen pro soud říšský — o tři desetiny (§ 52. popl. ř. adv.).

2. Zmenšení práce soudcovské, zejmena zbavení soudců prací s úřadem soudcovským přímo nesouvisících, docíliti chce vládní návrh zejména v oboru upravování útrat soudních. Stanovíť (§§ 103., 104.) tu, že vypočtení a upravení útrat soudních přísluší úředníku kancelářskému (Gerichtsschreiber) a nikoli soudci, což umožněno shora zmíněným již paušalováním poplatků advokátních dle ceny sporného předmětu,[41]) dále zavedením přirážek k pevnému obnosu poplatků soudních (10%) resp. advokátních (20%) na místo náhrady za práce s psaním, výpravou, doručením a pod. spojené.

Rovněž nebude, dle návrhu, t. zv. rozkaz výkonný (Vollstreckungsbefehl), jímž se v řízení upomínacím prohlašuje platební rozkaz po uplynutí lhůty v něm určené na žádost věřitelovu za prozatimně vykonatelný, vydáván soudcem, nýbrž úředníkem kancelářským (§ 699. návrhu). Jenom nechce-li písař soudní žádosti věřitelově vyhověti, předloží věc soudu k rozhodnutí.

3. Dosavadní způsob doručování má býti dle návrhu úplně odstraněn — ovšem jen v řízení před soudy okresními.

[41]) Proti usnesení soudního písaře jsou přípustny do 2 týdnů připomínky, o nichž rozhoduje soudce. Proti rozhodnutí soudcovu je přípustna stížnost (§ 104.) Z § 91. I. c. ř. s. mají býti slova „nach freiem Ermessen des Gerichtes" vypuštěna.

Kdežto nyní je doručování úředníkem kancelářským připuštěno toliko vedle doručování stranami, má dle návrhu (§§ 496., 497.) doručování stranami býti vůbec odstraněno a doručováním soudním nahraženo; soud tu postupuje ex officio. Toliko rozsudky budou i na dále doručovány stranami (§§ 496. I. a § 317. I.), kromě rozsudků pro zmeškání, jež budou doručovány soudem, pokud strana výslovně sama doručení jich nepřevezme (§ 508. návrhu). Doručování úřední bude platiti i ohledně rozkazů platebních řízení upomínacího (§ 693. I. návrhu); t. zv. rozkaz výkonný bude doručen stejně jako rozsudek pro zmeškání (§ 699. I.). V § 497. II. návrhu stanoveno, že nahražuje ústní sdělení terminu, při podání žaloby neb návrhu straně soudem učiněné, doručení obsílky.

4. Na proti tomu nemá býti s dosavadním právem stran na neobmezené odročování v zásadě hnuto. Návrh vládní chce obmeziti dosavadní odročování způsobem jiným.

V Německu neexistují poplatky soudní ve formě kolků, nýbrž ve formě pevných, dle ceny sporného předměru určených sazeb (Verhandlungsgebühr, § 8. něm. zák. o soudních nákladech z 20. května 1898); poplatky dlužno složiti v hotovosti. Plný poplatek platí se za kontradiktorické projednávání, a to bez ohledu na počet roků odbývaných, za nařízení důkazu (Beweisgebühr) aneb za jinaké rozhodnutí (Entscheidungsgebühr), § 18. cit. zák.). Poněvadž poplatek za projednávání je stejný, ať počet roků odbývaných byl jakýkoli, zamýšlí nyní vládní návrh v § 48. zák. o nákladech soudních pojati ustanovení, dle něhož poplatek zmíněný zůstane v mezích paušální sazby jen tenkráte, nebylo-li ve sporech bez provádění důkazů vedených odbýváno více než 4,[45]) a ve sporech s průvodním řízením více než 7 stání. Bylo-li odbýváno tedy 5 resp. 8 neb více stání, bude nutno, dle návrhu, za každé toto stání platiti ještě zvlášť polovici původního poplatku. Do počtu těchto stání (4 resp. 7) budou započtena veškerá stání nařízená, byť i při nich vůbec jednáno nebylo; vyjmuta jsou toliko stání odročená ex officio, jakož i ona, jichž určení stalo se, jak je soudu známo neb stranou prokázáno, bez zavinění strany. Jednalo-li se zvlášť o důvodu nároku a o obnosu, sluší při

[45]) Původní ustanovení novelly mluvilo o 3 stáních.

počítání dovolených stání jednání o obnosu považovati za zvláštní instanci, rovněž i jednání o věci hlavní, bylo-li před tím zvlášť v téže věci rozhodnuto o t. zv. obraně sporu překážející.

V předpisu tomto sotva lze spatřovati odpomoc proti nešvaru odročování. Sankce tu na odročování stanovená jest již proto v principu úplně pochybenou, že se tu budou trestati vlastně strany za liknavost svých právních zástupců; ostatně jest počet dovolených stání — na jednání bez důkazů 4, na jednání s důkazy 7 — stále značný a způsobilý, zamýšlenému zrychlení processů překážeti.

5. Aby se německému soudci dostalo větší moci v processu, aby mohl osvědčiti svou vlastní iniciativu a působiti k rychlejšímu a spolehlivějšímu sebrání processní látky, stanoví § 501. návrhu, že může soudce už před ústním jednáním (na rozdíl od §§ 141.—144. něm. c. ř. s.) učiniti opatření, jež se dle obsahu žaloby neb přípravných spisů zdají býti za účelem objasnění stavu věci vhodna; zejména může soudce nařídit předložení listin v rukou stran se nalezajících, na něž se strany odvolávaly, rodokmenů, plánů, náčrtků a jinakých kreseb, dožádati úřady neb veřejné úředníky o sdělení listin, na něž se strany odvolaly, o sdělení úředních zpráv, předvolati svědky, na ně se strany byly odvolaly, a znalce k ústnímu jednání, nařídit osobní dostavení se stran, předsevzetí soudního ohledání a znaleckého dobrozdání. Posléze zmíněná nařízení mohou před ústním jednáním býti vydána jen tehdy, jestliže žalovaný udání žaloby v podání přípravném byl popřel. Ustanovení tato, jež připomínají náš § 183. c. ř. s., jsou z celé novelly vlastně nejdůležitější; avšak je i tu výsledek, k němuž směřují, více než pochybný. Neboť co bude platno toto jinak zajisté vhodné připravení důkazů soudcem, když je ponecháno i nadále stranám úplně na vůli, chtějí-li vůbec při roku určeném projednávati neb ne? Dokud v tomto směru neodejme se stranám možnost stálého ochromování činnosti soudcovy, dotud je obava, že právě zamýšlené ustanovení § 501. návrhu bude pramenem nové nespokojenosti, zejména pokud se týká předvolání svědků. Neboť je zde nebezpečí, že svědci budou soudcem předvoláni, ale často opět domů posláni, ponévadž strany resp. zástupci jich chtějí mít jednání odročeno. Tytéž pochybnosti platí i o další navrhované změně (§ 509. I.), že totiž provádění důkazů

má, pokud možno, nastati hned při roku, při němž byl důkaz připuštěn. Zejména mají býti svědci a znalci, jsou-li v soudní budově přítomni neb mohou-li se tam bez prodlení dostaviti, ihned vyslechnuti.

5. Zmenšiti počet přísah v processu je účelem § 509 II návrhu; dle ustanovení tohoto, jež má platiti i pro soudy odvolací, pokud se jedná o odvolání proti rozsudkům soudů okresních (§ 533.*a*)), mají býti svědci jen tehdy do přísahy vzati, shledá-li to soudce nutným k docílení pravdivé výpovědi neb je-li to některou stranou před skončením výslechu navrženo. Zároveň stanoveno, že, dojde-li vůbec ku přísaze svědkově, táž má nastati povždy až po výslechu (§§ 391., 392.). Stejnému účelu slouží i další předpis (§ 410.), dle něhož znalci mají jen tehdy přísahati, žádá-li to výslovně soud neb strana. Přísaha znalecká může výpovědi předcházeti nebo jí následovati.

Ustanovení tato, jimiž má se zabrániti onomu dosud nejenom v Německu, ale i u nás zákonem podporovanému plýtvání přísahou, sluší zajisté jen schvalovati.

Na dosavadních přísahách stran nemá v Německu ani dle vládního návrhu nastati změna.

6. Vládní návrh obsahuje ještě jinaká ustanovení, pro nás celkem významu podřízeného; sem patří ustanvoení § 58. zák. o organisaci soudní (že mohou členové zem. soudu býti zároveň samosoudci u okresního soudu v sídle soudu zem.), § 202 (o soudních prázdninách), § 157 II (o pokoutnictví), 510*b* (žaloba o interesse), 604 II (lhůta mezi doručením žaloby směnečné a rokem k ústnímu jednání nařízeným, t. zv. Einlassungsfrist), 866 III (t. zv. zjišťovací hypotéka), 900, 915 (přísaha vyjevovací).

Zvláštní zmínky zasluhují jenom částečná změna nynějšího § 503 v § 502 novelly, do něhož výslovně pojata byla povinnost soudu, dnes v Německu všeobecně ještě neuznávaná, „das Sach- und Streitverhältniss mit den Parteien zu erörten", dále postavení obrany soudu rozhodčího na roveň obraně nepříslušnosti v § 504 I, jakož i rozšíření § 505 v ten smysl, že bude moci soud okresní odkázati věc na soud sborový nejenom pro nepříslušnost věcnou, nýbrž i místní, konečně § 508 II, dle něhož lhůta k podání odporu proti rozsudkům pro zmeškání se snižuje u soudů

okresních na týden, stejně jako lhůta pro podání odporu proti výkonnému rozkazu v řízení upomínacím (§ 700. návrhu).

* * *

Srovnáme-li kampaň literární, jež návrhu vládnímu předcházela, různé ty pokyny a návrhy tu činěné s obsahem oprav vládou německou navrhovaných, přehlédneme-li jednak onu řadu vad, jež jsme řízení německému vytkli, jednak prostředky, od nichž vláda německá nápravy očekává, dospějeme nutně k poznání, že ani tato nejnovější reforma — dojde-li k ní — nepřinese německému řízení civilnímu kýženého urychlení a zlevnění. Jsouť prostředky opravné vládou navrhované vesměs polovičaté a nedostatečné; schází tu energie, jež by zásady o neobmezeném právu stran v processu i jich nutné výstřelky prohlásila za překážku moderního processu, za pouta, jichž moderní život hospodářský nesnese.

Proto musí i ona ustanovení novelly, jež chtějí soudci německému poskytnouti prostředky k energičtějšímu řízení sporu, zůstati pouhým náběhem a pro celkový stav bez výsledku. Za takového stavu věci nepomůže ani zvýšení příslušnosti soudů okresních, od něhož si vláda tolik slibuje. Neboť příslušnost soudů okresních bude zvýšena, tedy přirozeně i břímě pracovní těchto soudů, aniž jim bude zaručena možnost, processy ty opravdu brzy vyříditi. Tím nastane nutně takové přetížení soudů okresních, že kalamita, jež hrozí — dle doznání vlády německé — z dnešního stavu soudům sborovým, bude dolehati brzy a měrou snad ještě zvýšenou na soudy okresní.[46])

[46]) Nemohu proto souhlasiti s výrokem, jejž činí *Schrutka*, pojednávaje o novelle německé (Grünhuts Ztschr., sv. 35, str. 279), že prý vládní návrh svůj úkol „Das amtsgerichtliche Verfahren zu beschleunigen und zu verbilligen, glücklich gelöst hat." Návrhu vládnímu dostalo se odmítnutí — až na malé výjimky — i v literatuře německé a rovněž na posledním (29.) sjezdu něm. právníků.

Dle nejnovějších zpráv (D. J. Ztg. 305/1909) usnesla se komise ří. sněmu k předporadě o vládním návrhu ustanovená na tom, aby *a*) od zvýšení příslušnosti soudů okr. bylo prozatím upuštěno, *b*) aby doručování rozsudků stranami bylo i při rozsudcích pro zmeškání zachováno, *c*) aby § 501 návrhu (shora pod č. 5), *d*) jakož i § 48 návrhu o nákl. s. (shora pod č. 4) byly odmítnuty.

Doslov.

V úvodu této práce byl jí vytknut zvláštní, s poměry rakouskými úzce souvisící úkol. Práce tato měla poskytnouti materiál jednak ku přezkoumání výtky nesamostatnosti a naprosté odvislosti od německého řádu soudního, činěné processu našemu, jednak ku řešení otázky, není-li i u nás — vzhledem k novým snad myšlenkám v Německu hlásaným — na čase, připravovati půdu reformě processního práva.

Nemohlo býti ovšem účelem této práce, podati snad zevrubný výpočet rozdílů našeho processu od processu německého. Toliko rozdíly při jednání o reformě processního práva německého nutně se namanuvší, a i tu jen rozdíly nejdůležitější, byly vytknuty. Ale i tak jde, tuším, z vytknutí jich zcela jasně na jevo, že nejsou jen významu podřízeného, nýbrž že mají i vliv na celkovou budovu a praktickou působnost processního práva našeho. Rozdíly tyto jsou právě příčinou toho, že my nedostatků, jež se německému řízení processnímu vytýkají, nepociťujeme a stížností, jež se v Německu tak mocně a všeobecně ozývají, neslyšíme.

Tím se zároveň i vysvětluje, proč od reformního hnutí německého nelze se nadíti pronikavého účinku na naše zákonodárství. Myšlenky, jež se v Německu jako nové propagují, jsou z části u nás již dávno uzákoněny, z části však zasluhují úplného odmítnutí, neznamenajíce nijaký pokrok, nýbrž naopak krok zpět (na př. návrhy na obmezení zásady ústnosti). Praktickou zůstává i pro nás z myšlenek v Německu se ku slovu hlásících jedině otázka obsazování míst soudcovských i příslušníky jiných stavů právnických, obmezení principu kollegiality, otázka sproštění soudů od všeliké práce s úřadem soudcovským přímo nesouvisící a zmenšení počtu přísah — tedy vesměs to otázky, jež na *celkové* povaze našeho řízení a vůdcích jeho principech ničeho nezmění. Ve všech ostatních směrech může nás zápas o reformu, rozpoutavší se v Německu a mimovolně ku kritickému a opětovnému přezkoumání zásad našeho práva processního nutkající, naplniti toliko pocitem zadostučinění a spokojenosti.

Konkretální chudinské fondy.

Napsal Dr. *Karel Engliš.*

a) Úvod.

Pokud přehlížím, nebyla dosud otázka konkretálních fondů chudinských nikde celkově zpracována; ani velmi rozsáhlá díla o právu správním se otázkou tou nezabývají. Zmínku nalézáme o nich u *Mischlera* v díle „Österreichisches Staatswörterbuch" 2. vyd., I. sv. pod záhlavím „Das Armenfinanzwesen". V místopisu *Sommrově*[1]) uvádí se mnoho míst, kde se fondy podobné vyskytovaly.

Nepostrádá však zajímavosti seznámiti se blíže s vývojem a povahou těchto fondů a to nejen proto, že běží o důležitý příspěvek k dějinám chudinství v království Českém, nýbrž též z příčin ryze praktických; vždyť dosud se zachovaly některé konkretální fondy ve své původní celistvosti a jak orgány samosprávné tak i politické dosti často musí se zabývati spornými otázkami jich se týkajícími.

Při zpracování statistického materiálu o veřejném chudinství v obcích z r. 1902 v Zemské statistické kanceláři král. Čes.[2]) naskytly se v četných případech příspěvky z t. zv. konkretálních fondů; kancelář podnikla pak k objasnění jich zvláštní studium a šetření po dotyčných obcích a okresních výborech, kde se nalézají nějaké památky po těchto fondech. Způsobem tím podařilo se sebrati velmi zajímavý material, který snad otázky úplně nevyčerpává, nicméně přece dostačuje k obstojné orientaci. Podám zde podstatné výsledky tohoto šetření.

---

[1]) *J. G. Sommer:* „Das Königreich Böhmen" sv. I.—X., v Praze 1833—1842.

[2]) Výsledky této práce vyšly ve XIII. sv. Zpráv: „Chudinství v království Českém na počátku XX. století" (Dr. Engliš). V Praze 1908.

b) Vznik konkretálních fondů chudinských a poměr jejich ku farním ústavům chudinským před r. 1850.

V době zrušení patrimoniálních úřadů, bylo velmi mnoho rozmanitých fondů, které se nalézaly kdysi v jich správě a nyní přešly do prozatímní neb definitivní správy úřadů státních. Z té doby nalézáme místodržitelský výnos ze dne 18. listopadu 1850 č. 190 z. z., který nařizoval, že chudinské fondy spravované bývalými dominiemi přejíti mají v uschování c. k. berních úřadů a do prozatímní správy úřadů politických, s tím podotčením, že mají býti svého času vydány obcím, jež byly nyní prohlášeny za základ státního zřízení. Fondy ty sluly ode dávna konkretálními, což značí jednotný, společný, sloučený.[1]) Byly to totiž fondy, na nichž měly podíl všechny osady téhož dominia.

O původu řečených fondů patrimoniálních víme málo positivního. V dotyčných zprávách obcí a okresů se uvádí, že vznikly munificencí vrchností a úřednictva, kostelními příspěvky, poplatky za některé úkony duchovní, pokutami, zejména též z trestů poddaných pro porušení povinností robotních, honebního práva a p., procentem z dobrovolných dražeb a j. v. Tím ovšem není ještě vlastně o vzniku konkretálních fondů mnoho řečeno; uvádějí se ve zprávách jen příjmové jich zdroje, nejsou však údaje tyto bez významu. Zajímavo jest zejména, že mezi příjmy konkretálních fondů nalézáme některé zákonné důchody známých farních chudinských institutů.[2])

Dominia byla správní jednotkou státní, jim náleželo též pečovati o poddané pomoci potřebné; a tu jest na snadě, že tvoření

[1]) Jak se vykládá ku př. v přípisu okresního výboru v Mirovicích zemskému výboru král. Čes. ze dne 18./V. 1880.

[2]) Srovnej o těchto: Dr. *Fr. Kleinwächter:* „Armenwesen und Armengesetzgebung in Österreich" v díle *Emminghausově:* „Das Armenwesen und die Armengesetzgebung in den europäischen Staaten", v Berlíně 1870 str. 420 a n.; „Zuverlässige und ausführliche Nachricht von dem Armen institute, welches auf den gräflich Bouquoy'schen Herrschaften in Böhmen im J. 1779 errichtet worden", ve Vídni 1781; Dr. *E. Mischler:* „Armenpflege" v díle: „Österreichisches Staatswörterbuch", 2. vyd. 1. sv., str. 320; E. Mayerhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, 5. vyd., V. sv.: „Das Armen- und Unterstützungswesen", str. 213 a n.; Dr. *L. Spiegel:* „Die öffentliche Armenpflege in Böhmen" v díle: „Österreichs Wohlfahrtseinrichtungen 1848—1898". I. sv. ve Vídni 1889, I. díl, VIII.

fondů konkretálních podněcováno bylo — nehledě k nadačním věnováním — přikazováním zákonných zdrojů příjmových chudinským fondům farním. Neboť tam, kde nebyly zřízeny farní chudinské fondy, nemohly podobné zákonné příjmy plynouti jinam než do pokladny dominia.

Mimo to bylo farním chudinským fondům dáno na vůli slučovati se ve svazy,[1]) takže činila farnost obvod chudinského fondu, děkanství tvořívalo obvod hlavní, v čele okresů hlavních i farností stála vrchnost.[2]) Slučování podporováno bylo obzvláště tím, že účetní funkci při farních chudinských ústavech obstarával často panský důchodní ad personam nebo důchodenský úřad,[3]) a tak se ve správě dominia někde nalézaly všechny farní chudinské fondy obvodu jeho, jenž býval též obvodem patronátním.[4]) Při panstvích menších, která se kryla s osadou farní, a kde obstarával účetní stránku farního ústavu důchodenský úřad vrchnostenský, byl prostě farní chudinský ústav spolu fondem konkretálním, anebo byl po zrušení patrimoniálních úřadů alespoň za takový považován a dle toho spravován.

Zprávy došlé o počátcích konkretálních fondů jsou zcela ojedinělé; nejstarší týká se fondu Malečského, jenž zřízen byl r. 1781.[5])

---

[1]) Zákony Josefa II., svaz. I., str. 246 a n., sv. VI., str. 177 a n., sv. VIII., str. 329 a n., sv. X., str. 502 a n. a j. v.

[2]) *Spiegel* na n. m., str. 141.

[3]) Dle zpráv okresního výboru v Nepomuku.

[4]) V archivu okresního výboru v Mirovicích nalézáme písemné doklady, že konkretální fond chudinský bývalého panství Vorlíka zahrnoval vedle fondu společného všem obcím též ještě 9 farních fondů jednotlivých farních osad. Tyto zachovaly svou právní osobnost i po sloučení; poslední vůlí děkana Vrány v Mirovicích ze dne 5. února 1855 ustanoven byl universálním dědicem farní chudinský fond Mirovický, „který až potud část ústavu na Vorlíce pro chudé celého bývalého panství zřízeného činí", jak se v závěti praví.

[5]) Výpomocná pokladna panství Malečského založena byla testamentem Jana Adama knížete z Auerspergů ze dne 28. XI. 1784, v němž bylo stanoveno, aby z důchodenských pokladen na všech jeho panstvích zřízeny byly pokladny, z nichž by se udělovaly podpory obyvatelům obcí, které k tomu kterému statku přináležely, v pádu povodně, pohromy živelní, války nebo v jiných nehodách. R. 1797 obnášel fond ten 548 zl. 48 kr. Nyní udělují se z něho též podpory na výzbroj hasičských

O správě konkretálních fondů u dominií nedošlo téměř žádných zpráv.[1]) Jmění bylo ukládáno ve státních dluhopisech (metalikách) nebo soukromých zápůjčkách, jak z pozdějších výkazů souditi lze.

c) *Konkretální fondy ve správě c. k. berních a krajských úřadů v l. 1850—1865.*

Jak řečeno, byla správa berních a politických úřadů vztahující se na fondy konkretální jen prozatímní, ježto se měly fondy ty schovávati pro obce. Úřady řečené je schovávaly, avšak výnosu dle určení neužívaly, jak bezpečně souditi lze z místodržitelského výnosu ze dne 8. ledna 1854 č. 3 z. z., jímž bylo podkrajským úřadům nařízeno, aby výnosů fondů konkretálních nekapitalisovaly, nýbrž vyplácely je ku podpoře chudých. Podkrajským úřadům (pozdějším hejtmanstvím) náleželo rozhodovati, kterým chudým a jaká porce se má vypláceti, a to dle návrhu obecních představenstev s místní správou duchovní. Při nadacích mělo se především dbáti vůle zakladatelovy; dle uznání c. k. berního úřadu

sborů. Správu vede velkostatek Malečský a předkládá ročně účty představeným súčastněných obcí. O tom, komu se má dostati podpory, rozhoduje majitel velkostatku Malče po návrhu představených řečených obcí. — Další zpráva týká se fondu Cerekvického, jenž povstal dle přípisu okresního výboru v Hořicích (ze dne 3. IV. 1908) z dědictví po Jiřím říšském hraběti z Browne, jenž zemřel r. 1803. — Odevzdací liquidace sestavená za rok 1860 c. k. berním úřadem v Mirovicích o fondu Čimelickém, uvádí mezi aktivy půjčku kontrahovanou mezi fondem a dlužníkem r. 1810; fond jest tedy starší. — V archivu fary Svojšické nalézá se kopie přípisu farního úřadu konsistoři a krajskému úřadu ze dne 30. května 1827, v němž se praví: Povinně oznamuje podepsaný, že od 1. ledna 1827 na panství Svojšickém chudinský ústav již zaveden jest. K tomu cíli zjištěn byl od vrchnosti, úřednictva, duchovního a poddaných pro tento rok obnos 390 zl. 22 kr. víd. m. k rozdělení; z něho bude poděleno 29 chudých dle poměrů svých potřeb a rovněž z něho obdrží každý vandrovní řemeslnický tovaryš neb cizí žebrák, který by nárok činiti mohl na podporu, u obecního rychtáře 3 kr. víd. m. do ruky s výslovným zákazem, že nesmí ostatní vesské obyvatele žebrotou obtěžovati. — Dle liquidace fondu Varvažovského sestavené za r. 1864 c. k. berním úřadem v Mirovicích shledáváme mezi aktivy půjčku kontrahovanou roku 1832 atd.

[1]) Dle odevzadcí liquidace hlavního fondu Vorlického z r. 1850 jest zjevno, že se udělovaly z něho téhož roku od dominia vdově po učitelovi a bývalému mušketýrovi (po 10 zl.).

vyplácely se podpory chudým přímo nebo prostřednictvím obecních představených.[1]) Mezi podporovanými shledáváme se tu a tam s vdovami po učitelích, mezi příjmy uvádějí se zákonné zdroje příjmové farních fondů chudinských.

V tomto stavu zůstaly fondy konkretální do r. 1860. Místodržitelským výnosem ze dne 29. září 1860 č. 46.027 nařízeno bylo na základě výnosu ministerstva financí ze dne 16. srpna 1860 č. 13.404 všem politickým úřadům vyloučiti konkretální fondy chudinské ze správy přetížených úřadů berních a vydati je „vhodným orgánům" co možná ihned. Při rozdělování fondů mělo se dbáti především soukromoprávních nároků a nadačních ustanovení; dělení mělo se dáti dle počtu duší (patrně dle předcházejícího sčítání lidu z r. 1857). Fondy měly býti vydány k další správě dotyčným obcím, nebo súčastněným[2]) farním chudinským fondům dle toho, co odpovídalo lépe místním poměrům, původu a účelu dělených fondů; chudinským účelům mělo však býti jmění zachováno. Podobně zněl cirkulář c. k. zemského finančního ředitelství všem okresním úřadům ze dne 12. října 1860 č. 42.343. Cirkulářem tímto vyžádalo si zemské finanční ředitelství též zvláštní zprávu, nebyl-li by operát do konce ledna 1861 skoncován; není pochyby, že poznámka ta dělení uspíšila.[3])

Avšak už v květnu příštího roku byly rozdělovací tyto výnosy zastaveny; stalo se tak místodržitelským výnosem ze dne 25. května 1861 č. 26.847, poněvadž, jak se v něm pravilo, nedostávalo se ústavních orgánů, jimž by se fondy odevzdaly.

Nicméně byla do té doby největší část konkretálních fondů rozdělena.[4]) Případy ty vymýkají se dnes jakémukoli vyšetření;

---

[1]) V archivu zastup. okresu Mirovického nalézá se z té doby několik seznamů chudých sestavovaných společně obecním představenstvem a farním úřadem a rozdělovacích listin berního úřadu v Mirovicích. Chudí tu bývali seskupováni dle své potřebnosti ve 3 třídy a uvnitř jednotlivých tříd byli podíleni stejným dílem, jenž se měnil dle celkového počtu chudých a dle obnosu rozdělovaného. Dle repartice fondu Vorlického za r. 1856 připadalo na 1 chudého I. třídy 6·45 zl., II. tř. 5·30 zl., III. tř. 4·15 zl.

[2]) „einschlägigen".

[3]) Odevzdací liquidace v archivu Mirovickém znějí na konec února r. 1861.

[4]) Tak ku př. fondy Čimelický, Cerhonický, Budský, Hornovostrovecký, Boješický v okresu Mirovickém.

Výjimečně byla správa obcím opětně odňata. U obcí byly fondy připojeny k ostatnímu jmění chudinskému, namnoze byly ovšem více méně účelu svému odcizeny, často i úplně ztraceny.[1]) Byly ovšem též případy, že byl fond súčastněným obcím odevzdán nerozděleně.[2]) Pozoruhodno jest, že se měly konkretální fondy po případě odevzdávati farním chudinským institutům, které tedy tenkráte bezpečně existovaly; než o tom níže. O konkretálních fondech, jež se té doby dostaly do správy farních úřadů, máme zpráv velmi pořídku.[3])

Od té doby nastává ve správě konkretálních fondů veliká pestrost. Z větší části zůstaly rozděleny obcím, kde se staly součástkou jmění obecního a sdílely s ním další osudy. Ve správě úřadů berních zůstaly jen ony fondy, které do vydání zastavovacích výnosů nebyly ještě rozděleny; správa dála se dle všeho dle zásad dřívějších.

d) Osudy konkretálních fondů chudinských po r. 1865.

Mezi tím vešel v království Českém v platnost zákon o obecním zřízení ze dne 16. dubna 1864 č. 7. z. z. a o okresním zastupitelstvu ze dne 25. července 1864 č. 27. z. z. Následkem toho bylo poznovu nařízeno místodržitelským výnosem ze dne 10. února 1865 č. 4646 politickým úřadům vyloučiti konkretální fondy ze správy berních úřadů, ježto prý nyní dle § 95. obecního zřízení jest postaráno ústavně o orgány, jež by fondy podobné spravovati mohly. Pa-

[1]) Jak dokazuje zpráva okresního výboru Mirovického sdělená okresnímu zastupitelstvu dne 12. října 1865 o fondech r. 1860, tedy před 5 lety obcím odevzdaných.

[2]) Tak byl ku př. dne 4. května 1861 odevzdán súčastněným obcím nerozděleně konkretální fond bývalého panství Svojšického.

[3]) Ve správě farního úřadu v Neurazech nalézá se ku př. konkretální fond bývalého panství Plánického; v dorozumění se starosty súčastněných (5) obcí rozděluje farní úřad jeho výnos mezi chudé ve farnosti stejným dílem. Ostatně není jisto, kdy přešel tento fond do správy farního úřadu, snad až při dělení v r. 1865. — Dle liquidačních listin v archivu okresu Nepomuckého z r. 1861 bylo té doby vydáno též jmění bývalého panství Zelenohorského, jak se podobá, úřadu patronátnímu; není to sice v odevzdací liquidaci výslovně řečeno, avšak r. 1865 přešla správa tohoto fondu na okresní výbor a odevzdací liquidace z té doby je vyhotovena úřadem patronátním.

ragraf tento zní: Jestliže jsou obce sloučeny pro společné ústavy k opatrování jednotlivých úkolů své působnosti, nebo jestli se v budoucnosti pro podobné společné ústavy spojí, ponechává se na vůli súčastněným obcím utvořiti orgány ku správě těchto ústavů a vymeziti jich působnost. Nemohou-li se obce o tom dohodnouti, rozhodne okresní výbor.

Odevzdání fondů bylo tenkráte skoncováno. O fondech, jež té doby odevzdány byly o b c í m a splynuly s ostatním jměním chudinským, máme přirozeně dnes též jen velmi málo zpráv.[1])

Zda se berní a politické úřady při odevzdávání těchto fondů přičinily především o dohodu súčastněných obcí, jak jim zmíněným výnosem bylo uloženo, a jen po nezdaru okresním výborům fondy odevzdávaly, či tak činily přímo, nelze na základě předložených zpráv s bezpečností říci, avšak krátké mezidobí mezi citovaným výnosem a dobou, kdy už nalézáme fondy ve správě okresní, nasvědčuje poslednímu.

Poměrně nejvíce patrnými zůstaly konkretální fondy, které se dostaly do správy o k r e s n í c h v ý b o r ů.[2]) Okresní vý-

[1]) Tak byl odevzdán té doby ku př. fond bývalého panství C e r h e n i c k é h o všem (7) súčastněným obcím do společné správy, jež vedena byla v Cerhenicích správním výborem, v němž zasedali po 1—2 zástupcích súčastněných obcí. Roku 1902 usnesly se obce na rozdělení tohoto fondu, což bylo okresním výborem v Kouřimi potvrzeno. — Podobně shledáváme konkretální fond bývalého panství R a d i n s k é h o (okres Kouřim) ve správě zvláštního výboru; r. 1906 svolilo okresní zastupitelstvo kouřimské k žádosti správního výboru, aby byl fond mezi súčastněných (7) obcí rozdělen dle poměru jich obyvatelstva z r. 1857 a ke kmenovému jmění chudinskému připojen. — Nejinak tomu bylo asi s fondem farnosti K l á š t e r s k é, jenž se nalézal dle dokumentů archivu Novobystřického už v létech sedmdesátých ve správě zvláštního výboru, který tvořili starostové súčastněných obcí a farář Klášterský; tento byl zároveň účetním. R. 1876 odevzdán byl tento fond z neznámých příčin okresnímu výboru do správy, kde se nalézá dosud. — Konkretální fond bývalého panství D o m a ž l i c k é vesnice měly v držení střídavě súčastněné obce do r. 1887 a střídavě též výnos jeho rozvrhovaly a vyplácely. Pro časté spory převzal správu okresní výbor. — Fond bývalého panství C e r e k v i c k é h o v okresu Hořickém spravován jest jedním ze starostů súčastněných obcí voleným od ostatních starostů na 3 léta.

[2]) Kanceláři došly zprávy o těchto: Okres B e c h y n ě: Ústav pro chudé bývalého panství B e c h y n ě. O p o ř a n y. Ústav pro pídy

bory spravovaly konkretální fondy zprvu dle dřívějších zvyklostí; výnos se rozděloval mezi chudé súčastněných obcí pouze dle prokázané potřeby, podle seznamu po starém způsobu zavedených.[1]) Dnes ovšem dělí většina okresních výborů spravujících konkretální fondy výnos těchto dle zásad rozhodných pro rozdělení fondů samých, tedy dle počtu duší a to buď dle počtu od desítiletí k desítiletí sčítáním lidu zjišťovaného, nebo dle počtu obyvatel z r. 1857. Výjimečně rozděluje se výnos mezi obce dle jich poplatnosti.[2]) Rozdělování děje se zpravidla ročně, málo kde v periodách delších. Po r. 1868, kdy byl vydán zemský chudinský zákon, odpadly zákonné příjmy, jež dříve do konkretálních fondů plynuly.

Tam, kde spravuje okresní výbor více konkretálních fondů, splývají tyto někde v jednotnou massu právní: „Jednotný chudinský ústav obcí okresu . . .“ a dle toho pak bývá upravován název při vinkulacích cenných papírů a při dlužních úpisech, z nichž jmění fondů hlavně záleží.

---

neštěstí bývalého panství Opořany; okres Březnice: Konkretální fond bývalého panství Březnice, Drahenice, Hradec, Tochovice; chudinský ústav farní obce St. Rožmitál; okres Bystřice Nová: Konkretální fond bývalého panství N. Bystřice, Landštýn; okres Domažlice: Chudinský fond bývalého dominia Domažlické vesnice; okres Jičín: Chudinský ústav pro chudé kolatury Popovice; konkretální fond bývalého panství Kumburg, Miličeves, Veliš a Vokšice, Tuří a Zběř; okres Kdyně N.: Chudinský ústav pro chudé bývalého panství Bystřického; Nadace Michala Langa pro chudé bývalého panství Kout a Trhanov; okres Lomnice n. L.: Ústav chudých bývalého panství Třeboň; okres Mělník: Konkretální fond bývalého panství Mělník, Řepín, Liblice, Obříství, D. Beřkovice, statku Citov a D. Přívoz; okres Mirovice: Vorlický ústav chudých; pozůstalost Šimona Vrány; Cerhenický ústav chudých; Dolnoostrovecký ústav chudých; Varvažovský ústav; Kozárovický ústav; nadace Fr. Hirsche ze Strážovic; nadace Jiřího Bohdaneckého z Vorlíka; okres Soběslav: Konkretální fond bývalého panství Budislav, Dirná, Choustník, Lžín, Myškovice, Přehořov, Brandlín, Tučapy, Soběslav. Okresní výbor Táborský spravoval do r. 1888 též některé konkretální fondy, které byly té doby súčastněným obcím rozděleny.

[1]) Tak na př. okresní výbor v Mirovicích.

[2]) Ku př. Bechyně, Domažlice.

Obce městské bývají zpravidla z požitku konkretálních fondů vyloučeny[1]) a to jednak z té příčiny, že bývala města sama držiteli panství, jednak, že pro města bývala zřizována zvláštní chudinská pokladna.

Celkem můžeme jen litovati, že došlo k rozdělení konkretálních fondů chudinských. Ve správě obcí, zejména v minulých dobách bylo málo záruky pro zachování jmění jejich, které bylo, jak řečeno, namnoze účelu svému odcizeno, nebo zcela ztraceno.

e) Právní povaha konkretálních fondů.

Rozhodnutím zemského výboru ze dne 24. října r. 1883 č. 33.002 prohlášeny byly fondy konkretální za jmění obecní a okresní výbor, který fond eventuálně spravuje, za orgán, který ve smyslu § 95 obecního zřízení z vůle súčastněných obcí povolán byl k této správě. Z toho pak se vyvozuje, že správa konkretálních fondů díti se má dle pravidel platných pro správu jmění obecního. Zcizovací akty dlužno předložiti ke schválení okresnímu výboru, to ovšem odpadá, kde vede okresní výbor sám celou správu.

Ale z toho, co bylo výše řečeno o vzniku a vývoji fondů konkretálních, vysvítá, že je nelze absolutně a všeobecně prohlásiti za jmění obecní. Jměním obecním jsou dojista ony z konkretálních fondů a potud, které a pokud byly jednotnými a veřejnoprávními chudinskými fondy v dobách patrimoniálních, poněvadž můžeme dnešní obec politickou považovati za dědičku práv bývalé jednotky správní, dominia.

Pokud se konkretální fondy skládají z farních fondů chudinských, nelze těmto upříti nároku na podíl, respektive na osamostatnění právní existence; vždyť byly farní chudinské ústavy už dříve právnickými osobami a osobnosti té neztratily do dnes ani včlánkováním do konkretálních fondů, jak jsme viděli. To může míti význam aspoň při eventuálním dělení těchto fondů. Nejinak tomu může býti při soukromých nadacích konkretálním fondům přičleněným.

[1]) Tak Soběslav, Mirovice z nadace Vránovy, Bechyně a j.

Ovšem bude dnes zpravidla velmi nesnadno provenienci všech těchto prvků bezpečně seznati, a tu nelze jak z důvodů historických, tak s ohledem na dnešní poměry upříti předního práva obcím politickým.

Zbývá ještě dotknouti se otázky, jak si vésti při aktech zcizovacích, jsou-li súčastněny na fondu obce různých zastupitelských okresů. V tom ohledu správně podotýká zmíněné už rozhodnutí zemského výboru, že okresní výbor nevede správu konkretálních fondů ve vlastní své působnosti, nýbrž jakožto praesumptivní zástupce těch kterých obcí, a vyvozuje z toho důsledně, že by bylo vlastně potřeba ku schválení zcizovacích aktů a taktéž i k rozdělení usnesení všech dotyčných okresních zastupitelstev. Ale řečené rozhodnutí zamítá v dalším tento důsledek — po mém názoru nikoli právem — poněvadž prý nelze jeden okresní výbor (spravující fond) jinému podříditi. Mám však za to, že by nešlo v podobném případě o podřízení, nýbrž o konformní usnesení. Taková dohoda stala se ku př. při dělení konkretálních fondů spravovaných okresním výborem v Táboře mezi zastupitelským okresem Táborským a Soběslavským.

Že není schválení zemského výboru potřebí, jest na bíledni.

f) Osudy farních chudinských ústavů v Čechách.

Otázka ta souvisí sice s výkladem o fondech konkretálních jen vzdáleně, nemohu však opomenouti této příležitosti, abych se jí nedotkl, poněvadž právě dějiny konkretálních fondů vynesly několik cenných dokumentů k osvětlení dalších osudů farních chudinských ústavů v Čechách, o němž se vůbec téměř nic neví.

Nebudu zde podrobně farních chudinských ústavů vyličovati, poněvadž jest to instituce všeobecně známá.

Původcem jich byl hrabě *Bouquoy*, jenž založil na svém panství spolek z lásky k bližnímu za účelem provádění racionelní péče chudinské; úkolem tohoto sdružení bylo pomáhati nuzným a zámožné podněcovati k dobrodiní. Chudinská péče se prováděla dle okrsků farních; správu jednotlivých chudinských obvodů (okresů) měl farář, otec chudých volený z farníků a účetní. Farář obstarával stránku attrakční, otec chudých stránku distributivní, účetní vedl přirozeně účty; vrchnost měla dohled.

Vzor tento doporučil k napodobení císař *Josef II* v letech 1782—1787 v jednotlivých zemích německo-slovanských, jak se tehdy pravilo, a nadal nově zřízené „farní chudinské instituty" hojnými zákonnými příjmy.

Co se s těmito farními chudinskými ústavy stalo po pronikavých změnách celého státního zřízení v polovici minulého století, po vydání obecního zřízení a zemského chudinského zákona, o tom nebylo jednotného názoru. *Mischler*[1]) má za to, že byly zrušeny místodržitelským výnosem ze dne 8. ledna 1854 č. 3 z. z., ale nařízení to týká se, jak jsme viděli, předběžné správy konkretálních fondů, které byly místodržitelským výnosem ze dne 18. listopadu 1850 č. 190 z. z. přeneseny ze zrušených patrimoniálních úřadů na politické úřady okresní. Ani *Spiegel* ani *Kleinwächter* se otázkou tou dále nezabývají. *Bráf* tvrdí v Ottově naučném slovníku pod heslem „Chudinství", že zrušeny nebyly. Názor tento jest správný; pokusím se na základě materiálu o konkretálních fondech chudinských a na základě zpráv došlých Zemské statistické kanceláři při šetření o dnešních farních fondech názor ten zdůvodniti a doplniti.

Ku pochopení dalších osudů farních ústavů chudinských třeba především zdůrazniti, že ústavy ty byly instituci soukromou; zavedení jich bylo sice důtklivě doporučeno, avšak nebylo prohlášeno za obligatorní. Přikázáním zákonných zdrojů příjmových nebyl jim ještě dán charakter veřejnoprávní; jimi sice farní chudinské ústavy velmi získaly a staly se faktickým střediskem chudinské péče, avšak tam, kde zavedeny nebyly, zůstalo důsledkem starších norem věcí obce, pokud se týče dominia o chudé pečovati. Už z toho vyplývá, že formálního zrušení ani nepotřebovaly.

Převratem správním v polovici minulého století a s ním spojeným přenesením správy různých fondů dříve dominiem spravovaných na nově utvořené úřady politické zůstala právní existence farních chudinských ústavů, právnických to osob nedotčena. Ovšem ve stejné míře, jako jsme viděli, že tvořily součástku fondů konkretálních nebo byly za fondy konkretální

[1]) „Armenpflege" v „Österr. Staatsw." 2. vyd. 1 sv., str. 321.

považovány, podléhaly témuž osudu jako tyto. Případy ty byly bezpochyby velmi hojné.

Avšak právní existence farních fondů chudinských se i po té době, jak už též bylo podotčeno, ve výnosech nejen ministerstva (tyto se ostatně týkaly i jiných zemí), ale i Českého místodržitelství a finančního ředitelství přímo předpokládá. Když se v letech 60tých a 65tých jednalo o vyloučení konkretálních fondů ze správy úřadů politických, bylo výslovně nařízeno, aby se vydávaly „dotyčným obcím nebo s ú č a s t n ě n ý m f a r n í m c h u d i n s k ý m f o n d ů m dle toho, co odpovídalo lépe místním poměrům, původu a účelu řečených fondů". Ostatně i jako součástka fondů konkretálních zachovaly farní ústavy svou právní existenci.[1])

Zemský český chudinský zákon ze dne 3. prosince 1868 č. 59 z. z. se o farních chudinských ústavech nezmiňuje. Ustanovuje sice v § 17: Kde jest jmění nějaké k veřejnému opatřování chudých určené (statky nemovité, kapitály atd.) mějž obec péči o to, aby bylo zachováno a aby přinášelo co možná největší užitek; tím však nejsou míněny farní fondy. Vždyť se mluví o jmění veřejné povahy, a jisto jest, že stávaly té doby veřejné chudinské fondy obecní, zejména tam, kde farních fondů nebylo.[2])

Osudnější bylo však pro farní chudinské fondy, že § 20. a 21. chud. zák. nejdůležitější bývalé zákonné příjmy farních ústavů přikázal chudinským fondům obecním. Ustanovení toto jest oproti minulosti jen potud novum, že se stalo nyní tvoření chudinských fondů pro všechny obce obligatorním, kdežto dříve všude

---

[1]) To bylo výslovně uznáno vydáním pozůstalosti děkana Vrány, jenž v r. 1855, jak řečeno, ustanovil universálním svým dědicem farní chudinský fond Mirovický, který tvořil článek konkretálního fondu Vorlického. Právní tento názor, opírající se o znalost poměrů časově soudci blízkých jest i pro nás cenným dokladem.

[2]) Tak se nařizuje v cís. nařízení ze dne 11. V. 1851 č. 131 z. z. v § 15., že peněžní pokuty placené na základě tohoto zákona plynouti mají do chudinského fondu oné obce, kde byl trestní čin spáchán. Ještě jasněji vyjádřuje se nař. min. vnitra, ze dne 20. VIII. 1855 č. 145 ve příčině procenta z dobrovolných dražeb, že se má odváděti obecnímu chudinskému fondu a, nebylo-li by ho, farnímu nebo konkretálnímu fondu chudinskému.

tam, kde obecních fondů nebylo, plynuly řečené zákonné příspěvky do fondů farních.[1])

Další rozvoj farních chudinských fondů byl takto podlomen; přestaly býti střediskem chudinské péče. Kde dosud existovaly, zůstaly soukromými nadacemi.

Ostatně nebyl už v době vydání chudinského zákona význam jich dle všeho značný, jinak by je byl sotva zákon ten mlčením zcela pominul, když výslovně v § 31 popřál místnímu duchovnímu správci v poradách o zaopatřování chudých hlas i místo. Především nebyly ani všude zavedeny; dále roční příjmy jejich bývaly asi zpravidla vyčerpávány rozdávanými porcemi, takže se jmění nehromadilo, nenašel-li se štědrý dárce, jenž zřídil nějakou nadaci. Mnoho farních chudinských fondů splynulo s fondy konkretálními a sdílelo s nimi další osudy.

Že se chudinský zákon o nich nezmínil, působilo zajisté mnoho nejistoty tehdejším jich správám. Dá se mysliti, že mnohé obce při podobné nejistotě právní přímo žádaly za vydání farních fondů; v domnělém svém nároku byly utvrzovány přikazováním bývalých zákonných zdrojů fondů farních chudinským fondům obecním a nemálo též praxí finančních úřadů — nikoli nespornou — dle níž se žádalo ke kvitování pohledávek farních chudinských fondů vedle podpisu duchovního správce též podpisu představeného obce neb obecního otce chudých.

Jak řečeno, jsou dnešní farní chudinské fondy, které jsou celkem dosti řídkým zjevem,[2]) veskrze soukromé nadace různého původu, u nichž jen výjimečně lze dnes zjistiti souvislost s bývalými farními chudinskými instituty. Správu jejich vedou ponejvíce farní úřady samy, někde společně s úřady patronátními, výminečně úřady patronátní samy.

---

[1]) Viz ku př. rozh. správ. s. d. ze dne 13. IV. 1893 č. 1321 B. 7195 ohledně odvádění hudebného na Moravě, kde ani nebyly farní chudinské fondy zrušeny, ani nebyl vydán chudinský zákon.

[2]) Při šetření o obecném chudinství v l. 1901 a 1902 udalo jen 111 pol. obcí ve svých výkazech, že se ve farní obci nalézá farní chudinský fond

LITERATURA.

Právní dějiny.

Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. (Vydala Jihoslov. Akademie s podporou chorv. zemské vlády.) Svazek I. A — Čtenija. V Záhřebě, 1908. Stran 176.

Praktický právník, toho času president bánského soudu chorvatského, pustil se do práce, na kterou by nestačil mnohý právní historik. A řekněme hned předem, že již prvý sešit, který máme v rukou, plným právem vzbuzuje naději, že dostane se nám právně-historického díla chorvatského, jaké by bylo ozdobou každé jiné literatury.

„Příspěvky" k chorvatskému právně-historickému slovníku, jak Mažuranić skromně své dílo pojmenoval, jsou výsledkem dlouholeté neúmorné práce autorovy, o níž veřejnost neměla nejmenšího tušení. Teprve před sedmi roky vzbudil spisovatel na tuto svou činnost malou pozornost, uveřejniv v Radu Jihoslov. Akad. (kn. 150, r. 1902) stať „O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga". Tam načrtl osnovu svého nynějšího díla. Slovník Mažuranićův není prostým soupisem latinských a chorvatských terminů chorvatského práva a jich pouhým slovným výkladem, nýbrž podává mnohem více. Pod některými hesly nalézáme celé rozpravy, v nichž se rozbírá to které právní zřízení nebo pojem. Z četných takových článkův uvádíme zejména tyto: aldomašnik, arbadiga (z ital. erbatica), bajanje (o čarodějství a jeho stíhání), ban, banov stol, banov sud, barun, baština, bezvetje, boj, bratstvo, bulare (o trestu znamenání zločinců), crkva (o šíření křesťanství u Chorvatů, o rozličných otázkách z církevního práva, o rozšíření slovanské liturgie mezi Chorvaty atd.), čast i četné jiné.

Pramenný materiál, jehož autor používal, jest velmi bohatý. Čerpal nejen z četných právních památek chorvatského práva, nýbrž i z právní literatury jednotlivých slovanských i jiných národů. Použil zejména také právních i některých všeobecných slovníků, mezi nimi na př. Brandlova Glossaria, Jirečkova Prove, Bartalova slovníku uherské latiny, slovníku Daničićova i jiných. Dílo jeho má velkou cenu nejen pro množství materiálu v něm obsaženého, ale hlavně pro srovnávací výklady k jednotlivým slovům připojené. Předností spisu jest dále uvádění četných pramenných dokladův u každého slova. Vloudilo-li se při některých slovech malé nedopatření, nelze se diviti. Chyb, a někdy i dosti hrubých nevyvaruje se leckdy při tak obtížných pracích ani nejslavnější badatel. Nemajíce v úmyslu procházeti slovo za slovem, uvedeme jen některá malá nedopatření. Tak při slově Abše uvádí se v závorce (arci s otazníkem) mad. Özséb; avšak to neznamená Jošt, jak myslí spisovatel, nýbrž Eusebius. Alica není dem. od Alen, nýbrž slovanský tvar řec. Helena; srov. staročes. Alena (Helena).

Cimer nepochází od něm. zimber, nýbrž od franc. cimier atd. U některých slov bylo by bývalo žádoucno, aby materiál srovnavací byl větší. Tak na př. u slova banak bylo by vhodno poukázati na slovinské soudy v někdejším Furlánsku, jež se také tak nazývaly (viz Podreccův spis Slavia Italiana). Při slově credentiae consilium mělo by se uvésti, že credenza jest institut italský, převzatý Chorvaty, a měly by se uvésti doklady z práva italského atd. To jsou však nepatrné maličkosti. Veliká cena díla Mažuranićova nijak se tím neumenšuje. Přáli bychom si jen, aby se autorovi podařilo v díle rychle pokračovati a brzo je ukončiti.

Dr. Karel Kadlec.

Dr. Bohumil Baxa: K dějinám veřejného práva v zemích koruny České od restaurace Leopoldovské až do počátku moderních převratů (1790—1848). V Praze 1906.

Týž. Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České od r. 1749—1848. V Praze 1908.

Oba spisy tyto vnitřně souvisí a budiž o nich podán společně posudek. Zabývají se otázkami veřejného práva v zemích Českých v době novější a není pochybnosti, že právě tato doba méně jest probádána a vyličena, nežli doby předcházející. Studium a vyličení ústavních dějin českorakouských z posledních dvou století na základě namnoze nepoužitých archiválních pramenů jest zajisté velmi vděčným vědeckým úkolem. Mělyť děje ty na přítomnost závažný vliv a vyličení jich může dáti správnou odpověď na otázku, co z dřívějšího státního práva českého do novější doby zůstalo v platnosti. Dr. Baxa z tohoto oboru podal už dříve některé cenné příspěvky (na př. v pojednání v Časopisu Č. Musea r. 1906 „o přihlášení zemí koruny České k Německému bundu“) a z tohoto hlediska sluší jeho další dvě práce upřímně vítati. Škoda že prvnější práce v některém ohledu neuspokojuje a pochybnosti vyvolává.

Spisovatel chtěje podati příspěvky k dějinám veřejného práva v zemích Českých od r. 1790—1848 vykládá v předmluvě, že chce při tom činiti rozdíl mezi právem státním a ústavním, a že proto jeho spis má obsahovati nejprve část prý *státoprávní* až do zrušení říše římské (1790—1806), aby pak v následujících nevydaných posud oddílech vyloženy byly část s t á t o p r á v n í období 1806—1848 a pak část ú s t a v n í celé periody (1790—1848). Sotva je ale pochybno, že obmýšlené takto roztřídění práva veřejného na právo státní a právo ústavní je pochybené. Obvykle právo státní aspoň v užším smyslu slova a právo ústavní považují se za totožné řády právní, ač-li — jak činí Pražák, Rak. právo ústavní I, str. 16 — ohledem na veřejné korporace v státě existující nechceme právo státní toliko za č á s t práva ústavního považovati. K právu veřejnému pak, jak známo, patří netoliko právo státní neboli ústavní, nýbrž i správní, trestní, procesní a církevní a jenom nepřesně možno právo mezistátní neb mezinárodní označiti jako státní právo zevnější, jak činí spisovatel, jenž k tomuto zevnějšímu státnímu právu přiřaďuje netoliko poměr státu českého na venek, zejména k říši

římskoněmecké a od r. 1804 k císařství rakouskému, nýbrž i mnohé vnitřní poměry ústavní na př. otázky objemu královské moci české, posloupnosti na trůn český atd. Postupem pak práce (str. 58) dochází sám k novému ještě roztřídění českého státního práva, rozeznávaje v něm tři momenty, totiž poměr českého státu ke státům zahraničným, tudíž postavení koruny České v ohledu mezistátním, dále poměr téhož státu k ostatním zemím monarchie lotrinské, tedy postavení koruny České v ohledu státoprávním a konečně ústavní poměr či vnitřní právo státní, tedy poměr stavů k zeměpánu. Ale z tohoto rozeznávání nečiní patřičné důsledky pro postup své práce. Tato nepřesnost v třídění má za následek nedosti soustavné a od sebe odlišené pojednávání o otázkách státoprávních a mezistátních v spise jeho a bude v následujících částech díla, kde spisovatel bude jednati o ústavním právu, míti za následek mnohé opakování dříve už řečeného.

Když se uváží, že mocnářství naše vzniklo z různých státních celků, zvláště též ze státu českého, bylo by spíše přiměřeno při pojednávání odlišiti státní právo zemské od státního práva říšského a ústředního státu a proměny, které prodělalo ústavní právo české v novější době, měly by odděleně se vylíčiti od proměn, jež prodělalo mezinárodní postavení zemí českých, zejména když se staly trvalou součástí monarchie habsburskolotrinské následkem přijetí pragmatické sankce a následkem reální unie všech království a zemí domu Rakouského, která v XVIII. století pomocí státní centralisace a unifikace vždy více se utužovala. Zajisté z toho hlediska usnadnilo by se uvažování a líčení o pozvolném ustupování státního neb ústavního práva českého před ústavním právem říšským na jedné straně a o udržení se některých institucí tohoto státního práva v jedné každé době a i po novější dobu, kdy království České se zeměmi přivtělenými podnes vykazuje mnohé zbytky státní povahy, takže právem se označuje názvem historickopolitické osobnosti aneb státem fragmentárním.

Tato základní vada spisu předloženého jeví se ihned v úvodě, v kterém spisovatel chce podati „stručný přehled státoprávního a (!) ústavního vývoje v zemích koruny České v l. 1627—1790“ (str. 1—28) a kde o otázkách práva mezistátního a ústavního pohromadě a nesystematicky pojednává. Celkem nepodává zde mnoho nového, ač některá místa nelze mlčením pominouti. Praví, že Obnov. zřízení zemské z r. 1627 nemělo pro zevnější právo státní pražádných přímých účinků, ale během času že byl to státní převrat předce jen s dalekosáhlými následky pro toto státní právo, poněvadž moc královská se sesílila na úkor stavů, kteří byli strážci českého státu a spolunositeli české moci státní. Odtud králům bylo možno země, jichž byli vládci, připoutati v bližší a užší jednotu a budovati stavbu soustátí nového. Pragmatickou sankcí personální unie zemí českých s ostatními zeměmi domu rakouského stala se unií reální. Panovník stal se nositelem státní jednoty. Všemohoucnost státu, majíc za účel oblažovati poddané, učinila ze státu absolutního stát policejní. Odstraněny ústavy stavovské a když nebylo lze tak snadno rušiti práva stavův uherských, budoval se

administrativný celek českorakouský a stát uherský. Absolutistické zrušení české kanceláře dvorské r. 1749 byl v tom ohledu hlavní krok. Podobně zrušením místodržitelstva zničena samospráva země a stavův a uvedena státní bureaukracie do Čech. Přes to český stát na venek, tedy v poměru mezinárodním, nepřestal existovati. V zemích českých po právu vládlo se z královské moci české, ale vznikla fikce, že ústřední moc státní zemským skupinám společná má pramen v hodnosti císaře římského a že je vyšší, nežli královská moc česká. Spisovatel uvádí na to doklady z oboru vojenství, financí a zahraniční politiky, ač právě v tomto oboru bylo lze doklady ty značně rozmnožiti. Úřady na moci ústřední závislé byly čistě zeměpanské, jak jich titul dokazoval. Ústřednímu státu dává se jméno Rakousko neb Dědičné státy. Tvoří se druh ústředního aerára i nejv. aerára. Dochází k snaze po jednotné kodifikaci a po státním občanství obecném všech, kdož pod společnou mocí zeměpanskou žijí. Spisovatel při tom ale vykládá § 3 Josefínského zákonníka z r. 1786 tak, že jim nezavádělo se ještě společné státní občanství, nýbrž jenom společný poddanský poměr vůči společnému zeměpánu, a poukazuje k tomu, že udělováním společného šlechtictví pro země české a rakouské od r. 1752 neuděloval se ještě společný inkolát (str. 33). Věc ta není ale dosti objasněna, neboť státní občanství předpokládá společný stát a poddanský poměr k zeměpánu rázu veřejnoprávního neznamená ničeho jiného než počátek státního občanství. Pozoruhodno ostatně jest, že spisovatel přechází mlčením rozdělení koruny České mírem Berlínským r. 1742 a známé následky, které to mělo na vnitřní politiku císařovny Marie Teresie.

Dobu císaře Josefa II. hledí pak autor karakterisovati tím způsobem, že se za císaře provádí decentralisace uvnitř obou skupin státních, pročež prý královské úřady v Praze (na př. nejv. mincmistrství) se zbavují působnosti na všecky země české, korunovace se neprovádí a stavům odnímá se jich spolupůsobení ve věcech berních. Poslednější ovšem s decentralisací nemá co činiti. Celkem má dr. Baxa za to, že „režim císaře Josefa II. skončil fiaskem", rozbořil starou stavbu feudální a jenom „policejní režim císaře Františka I. mohl trosky zachrániti před úplným rozpadnutím".

Tyto poněkud populární výroky mají býti spisovateli důvodem k tvrzení, že r. 1790 nastala nová éra.

Pokud se jednotlivostí tohoto úvodu týče, třeba vytknouti aspoň některá v něm obsažená nesprávná tvrzení a rčení. Posud mělo se za to, že při posloupnosti na trůn český od XIII. stol. počínaje platil řád prvorozenství v mužském i ženském rodě. Dr. Baxa dovolávaje se Turby a Vavřinka, tvrdí, že prý „ani pro mužské potomky rodu habsburského určitý řád (prvorozenství) stanoven nebyl" (str. 8), a tím méně pro ženské potomstvo rodu habsburského (str. 13). „Řád prvorozenský pro mužské potomstvo na trůně českém — praví — „platil podle zákona z r. 1341 pro rod jagelonský (snad lucemburský?)" a „jaksi mlčky tradoval se i pro rod habsburský". Nemáme za pochybné, že tvrzení ta nejsou správna. Nehledě k starším dokladům na primogenituru z r. 1216 a 1231 (Jireček,

Codex I, str. 43 a 65) uznal sněm r. 1341 obecně zásadu primogenitury přijav Karla za nástupce jakožto „dicti domini regis primogenitum" a ustanoviv, že po Karlovi má následovati „senior suorum heredum vel ipso absque heredibus decedente frater suus senior", dále pak „senior ejusdem fratris heredi" atd. (Kalousek, Státní právo str. 110 a Emler, Regesta IV. str. 175.)

Zlatá bulla z r. 1356 jednajíc o poměru Čech k říši rozšířila patrně dle vzoru českého zásadu prvorozenství na všechna světská kurfiřství, ustanovuje v čl. VII, „ut jus, vox et potestas electionis ad filium suum primogenitum, legitimum, laicum, illo vero non extante, ad ejusdem primogeniti primogenitum devolvatur" (Jireček, Korunní archiv Č. str. 418). Dle Zlaté bully tedy mohl král Český jenom tenkráte býti zároveň knížetem voličem, když nastoupil trůn právem prvorozenství anebo když byl po vymření rodu svobodně volen. Ustanovení to mohlo se dostati do Zlaté bully jenom proto, že před tím v Čechách nepopíratelně platilo. Platila-li dle dra Baxy norma ta pro rod jagelonský, není důvodu, proč také pro rod habsburský nebyla by měla míti platnosti. Skutečně ze XVI. století máme řadu dokladů, že se o platnosti její nikterak nepochybovalo. R. 1547 ustanovil výslovně sněm, že „se k dědicům krále podle zlaté bulle má zachovati" (Sněmy České II, str. 500 a Kalousek u. m. str. 219) a r. 1549 sněm Český přijal Maximiliana II. za nástupce a budoucího krále, „poněvadž privilegium království Českého to v sobě obsahuje, že každého krále n e j s t a r š í s y n po smrti krále za krále Českého zůstati má" (Sněmy České II, str. 569 a Kalousek u. m. str. 221). Podobně byl přijat za krále r. 1575 Rudolf II. jako nejstarší syn (Sněmy Č. IV, str. 242 a Kalousek u. m. str. 223), r. 1611 Matyáš (Kalousek u. m. str. 227) a r. 1617 Ferdinand II., poněvadž „je z kmene a krve královské, od Ferdinanda (I.) pošlý vnuk". (Sněm. artykule z r. 1617.) — Následkem toho ve Zřízeních zemských z r. 1549 v čl. B b a z r. 1564 čl. A_1 děje se dovolávání Zlaté bully císaře Karla IV. pro případ, že by po vymření rodu habsburského král Český volen býti měl (Jireček, Codex j. boh. IV_1 str. 151) a rovněž Obnovené Zřízení Zemské z r. 1627 v čl. A I jednajíc o dědičné sukcesí v království Českém dovolává se zlaté bully Karla IV. — nejspíše omylem — ze dne 7. dubna 1348. Kterak vůči těmto dokladům možno tvrditi, že „ani pro mužské potomky rodu habsburského určitý řád (prvorozenství) stanoven nebyl", jest nesrozumitelno.

Rovněž za nedosti odůvodněné považujeme mínění dra Baxy o tom, zdali zásada s t e j n o r o d o s t i nepadá na váhu při otázce posloupnosti na trůně českém. Původně spisovatel souhlasil celkem s drem Dvořákem, jenž ve spise: „Sňatek arciknížete Františka Ferd. d'Este" renunciaci pana arcivévody za neplatnou prohlašoval pro země české; ale v nově upraveném vydání svého spisu str. 11 uznává sice, že děti arcivévody Františka Ferdinanda jsou z nástupnictví ze zemí starorakouských a uherských vyloučeny, ale ohledně zemí českých má věc za pochybnou, neboť zákony české neznaly pojmu rovnorodosti, pragmatická sankce česká z r. 1720

v tomto bodu prý ničeho neustanovuje, nového zákona od té doby prý není a tak zv. domácí řády nemají pro země České platnosti zákona. I má za to, že pro země koruny České otázka tato dosud ústavně projednána není a že pouhé sdělení s říšskou radou není postačitelno.

Nehledě k tomu, že spisovatel zabývá se touto zajisté důležitou otázkou ústavní v poznámce, jež s textem jenom ve velmi volné souvislosti se nachází, třeba předce poukázati k tomu, že i v přístupu stavů českých k pragmatické sankci z r. 1720 přijímá se domácí řád z r. 1713 a vykládá se rodinná smlouva zv. pactum mutuae successionis z r. 1703, v které se mluví o matrimonium legitimum a úprava posloupnosti děje se „juxta receptum et nunc denuo stabilitum in Domo nostra Augusta succedendi ordinem". Pod tímto ordo rozuměly se patrně též řády domácí, o čemž ale dr. Baxa pochybuje. Stavové čeští znali tedy obsah řádů domácích v tomto kuse a nalezali je v souhlase se zákony českými. Kdyby jim bývala předložena otázka, zdali arcivévoda Rakouský může nastoupiti na trůn český jenom tenkráte, když pochází z manželství stejnorodého, byli by zajisté dali přísvědčivou odpověď, jak k tomu Pražák, Rak. právo ústavní IV, str. 15 také poukazuje, pravě, že „co do zrození v manželství stavu přiměřeném nemáme sice žádného přímého dokladu", ale že „sluší každý zákon a tudíž i pragmatickou sankci vykládati po rozumu názoru, panujících v době jeho vzniku." Nelze ale dále přehlédnouti, že říjnový diplom z r. 1860 mluví o „endgiltig und unabaenderlich festgesetzten Successionsordnung, die in dem unter dem Namen der pragmatischen Sanction bekannten, von den gesetzlichen Ständen unserer verschiedenen Königreiche und Länder angenommenen in Kraft bestehenden Staats-Grund- und Hausgesetze ihren Abschluß gefunden hat". Na domácím zákoně tedy dle výkladu říjnového diplomu spočívá i pragmatická sankce česká z r. 1720. Ovšem je pravda, že jako uherskému tak i českému sněmu mohla za příčinou renunciace p. arcivévody dána býti příležitost, aby tuto okolnost výslovně neb aspoň mlčky uznal. Ale jak řečeno, kontroversa ta s vlastním pojednáním dra Baxy nemá vlastně co činiti.

Konečně praví-li spisovatel na str. 20, že Marie Teresie „vládla jako suverenní královna česká a suzerenní arcivévodkyně rakouská", tedy musí se výrok takový jako lapsus linguae považovati, neboť je jasno, že při arcivévodství rakouském byl suzerenem římskoněmecký císař, ponévadž souzerenem je, jak známo, panovník svrchovaný v poměru k panovníkovi polosvrchovanému.

Přicházíme k vlastnímu pojednání, jež obsahuje „část státoprávní od nastoupení Leopolda II. až do zrušení říše římské (1790—1806)", v které spisovatel částečně k mezistátnímu postavení zemí Českých a částečně k vnitřnímu vývoji ústavnímu přihlíží.

V § 1 chce podati jakýs „všeobecný přehled" restaurace za Leopolda II., kterýžto panovník podržel myšlenku jednotného ústředního státu, chtěje absolutisticky a centralisticky nadále vládnouti, ale jenž při tom předce chtěl leccos povoliti na prospěch stavů, jež pokládal za sloupy monarchie

Stavové čeští ve svých požadavcích státoprávních byli prý skromni, jich desideria měla ráz stížností a proseb na rozdíl od jednání v Uhrách, jež mělo ráz smlouvání. Pročež Leopold II. odmítal v zemích neuherských obmezení moci panovnické stavy a učinil pouze náběh na kompromis osvíceného absolutismu s troskami feudalismu (str. 44).

V § 2 jedná se o „poměru zemí koruny České na venek a o poměru jejich k celkové monarchii lotrinské do r. 1804“ (str. 45—89). I zde směšuje spisovatel právo mezistátní s právem ústavním. Ačkoli nazval požadavky stavů českých mírnými, přece konstatuje zásadní státoprávní jich radikalismus, neboť stavové ve svých desideriích neznali ústředního státu, nýbrž jenom státu českého a souveréna českého království, ale ze stanoviska toho nečinili náležitých důsledků, nýbrž koncedovali mnoho z vývoje pobělohorského. Nežádalit restituci královských úřadův ani náměstnictva. Byli by se spokojili s dvorským radou českým ve spojené kanceláři, poněvadž nejv. kancléř byl český kavalír a žádali znovu, aby nejv. úředníci měli vota při gubernium. Ani toho ale nedosáhli. Hlavní jich úspěch záležel v korunovaci, na které brali účastenství i moravští stavové a sice pohromadě se zemským hejtmanem v čele, ale korunovace ta měla prý „spíše význam ústavní, býti zárukou práv stavovských, nežli státoprávní“. Přes to podotýká se dále, že „korunovací manifestovala se suverenita koruny České a její nedílnost a celistvost“, neboť korunovace měla prý význam ústavní, když přísaha měla ráz obapolné smlouvy, státoprávní pro celistvost koruny České a mezistátní pro souverenitu její. Zase tedy rozlišování jednotlivých momentů není jednotné a přesné. Litovati sluší, že spisovatel, jenž užil při tomto líčení sněmovních protokolů v zemském archivu chovaných, neseznal též velmi zajímavých memoirů hr. Františka ze Šternberka, z kterých čerpali Kalousek, Státní právo české str. 496 a referent v „Postavení vyslaných měst“ str. 93.

Autor uvažuje dále o mezistátním poměru českého státu v této době shledává, že až do r. 1804 stát český jako stát právně samostatný v tomto poměru vystupoval. Uvádí doklady na to, kterak panovníci sami hájili samostatnost koruny České vůči říši Římské a kterak zahraniční mocnosti pokládaly stát český za stát neodvislý. Postavení stálého vyslance krále Českého na říšském sněmě v Řezně, jakož i hájení práv koruny k lénům zahraničním uvádí jako hlavní momenty, kdežto k smlouvám mezinárodního rázu nepřihlíží. Tehdy také se ještě mluvilo o českých poddaných na rozdíl od poddaných ostatních zemí rakouských. Scházely také ještě objektivné známky jednotného ústředního státu (str. 72), neboť nebylo jednotné ústřední moci státní, ač ovšem různé moci zeměpanské byly v rukou jediného panovníka, nebylo jednotného národa ani jednotného území státního (str. 75). Nebylo též státních statků rakouských ani ústředního aerára, ač následkem scentralisování správy finanční dokonal se i v tomto oboru vývoj na prospěch centralisace na podkladě aerárů speciálních (vojenského, dvorského atd.). I státní dluhy byly buď čistě země-

panskými neb dluhy českého státu neb země. Dluhů, které společný panovník kontrahoval, stavové neuznávali. V poměru vnitřním t. j. ve státoprávním prý poměru zemí koruny České k ostatním státům dědičným ustupovala ovšem státní samostatnost českého státu. Spisovatel líče, jaké změny se staly v této době v centrálních úřadech a kterak zejména v l. 1792—1797 byla centralisace utužena zřízením direktoria in cameralibus et publico-politicis, jemuž na čas i finanční věci uherské jsou přikázány, konstatuje ovšem, že při těchto změnách správní centralisaci zemí českých a rakouských nebylo hýbáno; za to ale že dualistická forma dědičných států v organisaci nejv. úřadův zřetelněji se začala jeviti. Pro Čechy zůstávaly toliko zvláštní referáty v spojené kanceláři a nejv. soudním místu, jež ostatně v l. 1797—1802 bylo s dvorní kanceláří spojeno. České země přestaly býti samostatnými správním celkem, neboť nejv. úřady pro země České byly společny pro země rakouské a polské. Při tom assimilace práva pokračovala, ač za některého účastenství stavů, o čemž protokoly sněmu českého podávají zajímavé doklady, jichž spisovatel ve své práci mohl konečně lépe využitkovati za účelem podrobnějšího vylíčení. Snad se tak stane průběhem další práce.

Následující §§ 3 a 4 jednající o prohlášení titulu dědičného císaře rakouského r. 1804 (str. 89—98) a obsahující úvahy o přijetí a prohlášení tohoto titulu (str. 99—124) shrnují celkem výsledky posavadního badání a jenom v jednotlivostech poskytují některé nové zprávy. I dle vývodů spisovatelových šlo při přijetí titulu císařského o udržení pořadí a rovnosti rodu rakouského v mezinárodní etikotě následkem prohlášení císařství francouzského. Titul císaře rakouského měl býti pouze čestným titulem dynastickým bez státoprávní tendence aneb, jak zvěčn. B. Rieger napsal, titul ten stal se „zevnějším symbolem trvalého státoprávního svazku všech království a zemí ve smyslu pragmatické sankce". Proto dr. Baxa odporuje právem Teznerovi, když tvrdí, že patent ze dne 11. srpna 1804 korunoval centralisační dílo panovníků rakouských a dal jednotnému státu jednotné jméno. Titul císaře rakouského nebyl tehdy titulem territoriálním, poněvadž na poměru zemí starorakouských k říši římskoněmecké ničeho neměnil a tedy na země ty vlastně se nemohl vztahovati. Také na ústavách království a zemí, jak známo, nemělo býti ničeho měněno, při korunovacích uherské a české mělo zůstati atd., takže vnitrostátní změna se patentem žádná nezaváděla a císařství rakouské bylo idei bez státoprávního podkladu (str. 123). I říšský sněm, i Čechové a Uhři přijali císařský titul rakouský prostě na vědomí. Šlo tedy původně pouze o císařství rodu rakouského, ale dvůr Vídeňský byl odhodlán užíti titulu toho na celé mocnářství, zejména se zřetelem na neodvislé státy. Z toho patrno, že náhled, jakoby pouze země neuherské tvořily rakouské císařství, jak se zejména dnes často pronáší, jest ovšem mylný.

Nicméně vzdání se koruny římské a rozvázání svazku bývalé říše římské patentem ze dne 6. srpna 1806 vyměřilo nový dosah a obsah císař-

skému titulu rakouskému. Jednaje v § 5 o tomto „zániku říše římské a jeho významu pro monarchii lotrinskou“ (str. 124—172), spisovatel líčí všechny okolnosti, jež k tomu vedly, a shledává, že rozvázání svazku říšského mělo dalekosáhlý význam pro monarchii lotrinskou. Pro ni hledán nový státoprávní základ a tu užito titulu císaře rakouského k státoprávním změnám. Svazek Čech a rakouského kraje s říší uhasnul, země starorakouské sproštěné lenního svazku staly se částí monarchie rakouské, jež obdržela úřední jednotné jméno na venek. Císařství rakouské znamená odtud území ovládané jednotnou mocí rakouskou císařskou. Hodnost rakouského císaře nemá býti prázdným zvukem a neplodným titulem, nýbrž má býti patrna i ve vnitřním složení a ve vnějších formách vládních. Proto místo států dědičných začíná se užívati názvu císařství rakouského, zavádí se jednotný znak tohoto císařství a toliko stavům ponechává se, aby užívali znaků svých provincií. Jednalo se dále o to, aby se udělovalo šlechtictví rakouské pro všechny dědičné země, tedy i uherské a aby při všech expedicích užívalo se jednotných titulův a znaků. Zajímavo je, co spisovatel sděluje o odporu, jejž uherská dvorská kancelář a státní a konferenční rada Somogyi kladli těmto centralistickým snahám ve prospěch Uher. Mělo to za následek, že císařská resoluce ze dne 31. ledna a 7. září 1807 o názvech zemí, o vydávání šlechtických diplomův a o formě znaků při uherských expedicích dopadly na prospěch Uher a dualismu. Měloť zůstati při názvu: německé a uherské země rakouské a toliko rozdíl mezi Haličí, k níž Uhři činili nároky, a ostatními českorakouskými zeměmi měl přestati.

Spis zakončen jest v § 6 úvahou o vlivu událostí z let 1804—1806 na české státní právo (str. 145—154). Spisovatel vykládá, že období to znamená novou pohromu českého práva státního, neboť císařská moc rakouská zastiňovala a absorbovala královskou českou moc státní zejména v jednáních na venek. I po r. 1804 akt plynoucí ze souverenity koruny České byl vydáván jménem císaře rakouského a krále Českého, ale v pozdějším vývoji pouze jménem císaře rakouského, takže se zapomínalo, že císaři pouze jako králi Českému výkon moci vládní přísluší. Následkem míru Prešpurského ze dne 26. prosince 1805, jímž byla nařízena purifikace territorií, koruna Česká pozbyla svých lén v Německu a tím lenní výsost krále Českého nad nimi odpadla. Další újma — dr. Baxa nazývá ji hlavní — nastala tím, že zrušením svazku říše římské přestalo r. 1806 zastoupení krále Českého na říšském sněmu vyslancem, jenž slul královský český kurfirstský vyslanec. Účastenství v radě kurfirstů dle názoru spisovatele nebylo na újmu souverenitě koruny České a nyní r. 1806 král Český zmizel ve skutečnosti z řad souvereních knížat. Idea o jednotném území státním a o jednotné moci státní císařské rakouské doznala velkého posílení, při čemž docházelo k rozdílu zemí uherských a německých zemí dědičných snahou radů uherských. Vědomí o existenci státně samostatných skupin uvnitř monarchie zatlačuje se ideou jednotné říše. Rakouské císařství stává se trvalým státoprávním svazkem království a zemí ve smyslu pragma-

tické sankce, ale přes to „český stát“ — končí spisovatel své úvahy — „nepřestal právně existovati, neboť není aktu, který by s právní platností něco podobného ustanovoval“ (str. 154).

Musí se uznati, že spisovatel v posledních částech svého spisu mnohem pečlivěji i soustavněji o úkolu svém pracoval, nežli v přední jeho části. Užilť pilně příslušné literatury a hojně čerpal z přístupných mu pramenů archiválních. Nicméně některých nedostatků jeho práce nelze přehlédnouti. Spisovatel libuje si v dlouhých větách a rčeních, jež duchu českého jazyka odporují (na př. na str. 32 a 56). Neradi zaznamenáváme i chyby jazykové (na př. str. 1. tři století m. staletí, str. 57 instituce království m. moci královské, str. 73 zemskodeskové statky atd.). Na místě aby spisu svému připojil několik exkursů, v nichž by mohl o jednotlivých otázkách podrobně pojednati, umisťuje v poznámkách celá dlouhá pojednání, čímž ruší spojitost a přehlednost látky v textu pojednávané, na př. v pozn. 3 na str. 2. o výhradě juris legis ferendae, v pozn. 6 a 8 na str. 8 a 9 o řádu prvorozenství a o rovnorodosti, v pozn. 39 na str. 26 o pojmenování zeměpanských úřadů, v pozn. 49 na str. 72 o způsobilosti měšťana k deskám, v pozn. 53 na str. 77 o korunních statcích, v pozn. 6 na str. 148 o platu českého vyslance kurfirstského atd. V tom ohledu ovšem může mu býti omluvou, že i mnozí vynikající učenci podobně si počínají, neberouce ohled na čtenáře.

Spisovatel už v tomto spisu (str. 51) se zmínil, že o snahách českých stavů v příčině udílení českého inkolátu jakožto státního občanství v českém státu a dále ve příčině indigenátu chce ve zvláštním článku pojednati za účelem lepšího a souhrnějšího probrání látky a učinil slibu zadost v dalším samostatném pojednání o inkolátu a indigenátu. Budiž doloženo, že učinil tak spusobem uznání hodným, neboť pojednání to poskytuje mnoho nového detaillu o této dosti spletité otázce, jež nepostrádá ani dnes ještě některého praktického významu. A také uznati dlužno, že pojednání nemá celkem vad, jež bylo prvnějšímu spisu vytknouti.

V úvodě praví spisovatel, že chce vyličiti vývoj inkolátu českého po reformách terezián ských a josefinských, zejména i po restauraci Leopoldovské, jakož i oprávnění, jež s ním souvisela, a dovozuje proti Gindelymu a Šlechtovi, že až do r. 1848 toto zvláštní kvalifikované české státní občanství existovalo přes to, že r. 1752 bylo zavedeno společné šlechtictví českorakouské. Byltť inkolát netoliko jedním z hlavních základů stavovské ústavy, nýbrž i jedním ze znaků českého státu. V souhlasu s drem B. Riegrem (Oest. Staatswörterbuch II, str. 897) definuje inkolát jakožto příslušenství k jednomu ze dvou vyšších stavů zemí českých, jež zjednává se buď rodem neb formálním přijetím a obsahuje účastenství ve všech oprávněních veřejnoprávních a soukromoprávních, jež přísluší domácím stavům. Z dalších výkladů samého spisovatele ale plyne, že pod inkolátem nerozumělo se vždy jedno a totéž. Tak v některých dobách šlo při něm o právo obyvatelské neb státní příslušenství netoliko členů vyšších stavů, nýbrž i stavů ostatních, zejména svobodných. Mluvilo se o inkolátu měšťanském a duchovním, o inkolátu svobodníků, židů atd. (srov. str. 7, 9, 12, 15,

28, 39, 42, 84 a 88) a je patrno, že definice spisovatelova má na zřeteli inkolát v užším smyslu slova, jak se po r. 1627 o něm mluvilo a spisovatel čině zmínku o formálném přijetí nejspíše do stavu neb země má na mysli patrně zase hlavně dobu předbělohorskou, kdy ještě stavové sami cizince k přímluvě krále za obyvatele a člena stavu přijímali. Autor také zná inkolát v tomto širším sm. slova a nazývá jej indigenátem, pod kterýmžto pojmem rozumí příslušnost k zemi neb právní svazek pojící individuum k určité zemi, pročež považuje indigenát za nekvalifikované státní občanství, jež mají všichni ostatní příslušníci země, zejména ti, kdož patří k jednomu ze stavů zemských; ale dokládá, že indigenát v tomto smyslu v pramenech se neobjevuje. Průběhem práce dospěl také ještě k jinému výměru indigenátu jakožto skutečného členství sněmu ve dvou vyšších stavech, jehož se stavové čeští v době porestaurační přidrželi, chtějíce uhájiti si právo přijímání členů do sněmu (str. 86). Tento indigenát se od inkolátu prve definovaného vlastně nelišil a třeba také podotknouti, že všeobecné státní občanství ve starém nejednotném feudálním státě byl pojem naprosto nemožný, příčící se složení tehdejšího státu. Toliko momentem bydliště podmíněna byla příslušnost k zemi (odtud právo obyvatelské). Jest přímo nebezpečné vkládati do starých běžných terminů nový smysl a dělati rozdíly tam, kde jich nebylo. Není asi pochybno, že otázka vývoje inkolátu pro dobu předbělohorskou potřebuje ještě hlubšího studia a povede nejspíše k úvaze o vzniku a vývoji autonomní obce zemské a také obcí městských jakožto veřejnoprávních korporací, jichž členství bylo podmíněno inkolátem. Názvy konsorcium stavů (corpus statuum, verein der böhmischen staende) z doby pobělohorské ukazují k tomu, že i v té době stavové jakožto zástupcové země za korporaci samosprávnou se považovali, jež ovšem silně podléhala vlivu zeměpanskému. Spisovatel kromě toho činí rozdíl mezi udělením inkolátu cizinci neb tuzemci. Pro cizince znamenalo přijetí za obyvatele země a vedle toho udělení práva stavu; kdežto pro tuzemce pouze udělení práva stavu, což tedy předpokládalo, že tuzemec musil míti inkolát aspoň nekvalifikovaný.

Autor v úvodu sleduje vývoj inkolátu v l. 1620—1790, nebera zvláštní zřetel na r. 1749, jejž v nápisu knihy si byl stanovil. Dle Obnoveného Zřízení Zemského z r. 1627 příslušelo právo udělovati inkolát pouze králi. V ten čas inkolát značil prý pouze příslušenství k jednomu ze dvou vyšších stavů. I duchovní, chtějíce vykonávati právo sněmovní, musili nabýti inkolátu aspoň v stavu rytířském. K výkonu práv zemského stavu bylo pak třeba vedle inkolátu vydání reversu k zemi, výkazu o držení deskového statku a složení přísahy dědičné poddanosti. Za těch podmínek inkola přihlásiv se na sněmu u příslušného stavu nabýval práva sněmovního, jež podmiňovalo právo k nejvyšším úřadům zemským. Ani osvícený absolutismus v době teresiánské a josefínské, jenž nepřál zřízení stavovskému, na inkolátu ničeho neměnil. Zejména josefínský zákonník z r. 1786, jenž učinil „náběh k setření rozdílů plynoucích z odlišných státních občanství dědičných států“, nezavedl jednotného státního občanství a také podmínku

inkolátu při nabývání statků deskových v zemích českých zachoval. Toliko při nabývání korunních statků od podmínky té se upouštělo. Úpadkem stavovských práv význam inkolátu se umenšil, ale instituce ta právně trvala dále a za restaurace nastal nový její vývin (str. 22).

V následujících dvou článcích (II. a III.) autor sleduje období desiderií stavovských a další vývoj inkolátu a s ním souvisejících práv stavovských až do r. 1848 (str. 22—84), aby na konec v posledním (IV.) článku o právním stavu na sklonku stavovských ústav vývody své v jedno shrnul. „Postačí k některým hlavním momentům poukázati. Stavové čeští žádajíce r. 1790 za restituci ústavy zemské vložili do svých desiderií též požadavek, aby král neuděloval inkolátu neb indigenátu bez jich svolení, tak aby bez jich vlivu nebyli cizinci do sněmu připouštěni. K stavům měl se žadatel obraceti a od nich mělo záviseti rozhodnutí; jak tomu bylo v starorakouských zemích dědičných a v Čechách do r. 1620. Gubernium a dvorská kancelář vyslovili se ale proti tomu, poněvadž udílení inkolátu náleží k effectus juris majestatici Bohemiae a stavům náleží při tom pouze votum consultativum, nikoli decisivum. Stavům ale neupíráno právo vykazovati na sněmě náležité místo těm, kdo o přístup do sněmu se hlásí. V tom smyslu také dvorský dekret ze dne 12. srpna 1791 žádost stavů odmítl a náprava zjednána byla teprve po restauraci ve formě nového vývoje indigenátu. Žádosti za udělení inkolátu podávaly se spojené dvorské kanceláři, jež je posílala gubernium, aby si vyžádalo od stavu dobré zdání. Zemský výbor podával je za ně a teprve r. 1845 snesli se stavové, že jim samým mají takové žádosti býti předkládány a žádostem těm dáno obyčejně místo, když se stavové proti vyhovění jim nepostavili. A podobně slyšáni stavové o povýšení do stavu. Kromě toho stavové časem sami žádali z vlastní iniciativy za udělení inkolátu pro určité osoby, jež chtěli míti na sněmu. Ani občanský zákoník z r. 1811, jenž zaváděl rakouské občanství státní, na věci ničeho nezměnil, neboť toto občanství bylo příslušnosti k většímu počtu zemí, pouhým indigenátem v širším sm. slova. Kdo měli zemskou příslušnost, stali se rakouskými občany státními, ale nabytí inkolátu českého dle mínění autora nebylo podmíněno nabytím rakouského občanství státního, ovšem ale zahrnovalo v sobě toto nabytí. Inkolát tedy zůstal podmínkou výkonu práv stavovských pro stav šlechtický. Pouze šlechta inkolátem opatřená měla kvalifikované státní občanství v zemích českých. Pro země české byl jeden inkolát, jenž zůstal kvalifikovanou státní příslušností ke koruně České. Stavové, jichž slyšení považovalo se za předepsané, spolurozhodovali o inkolátu jakožto základní podmínce členství ve sboru stavu. Indigenát, jenž prý vývojem porestauračním znamenal skutečné členství sněmu ve dvou vyšších stavech a jenž byl obmezen pouze na království České, udílelo v podstatě stavové sami skutečným uvedením nového člena na sněm a přijímáním jeho do svého středu. Udílel-li král inkolát, oni udílelo členství sněmu čili stavu.

Při tom inkolát zůstával podmínkou i zdrojem veřejnoprávních i soukromoprávních oprávnění založených v ústavě zemské. Autor to podrobně dovozuje v příčině způsobilosti ke deskám zemským, práva sněmov-

ního a způsobilosti k nejvyšším úřadům zemským. Co se držení deskových statků týče, vznikly v době Leopolda II. pochybnosti, zdali je nabytí inkolátu při tom podmínkou ohledem na ustanovení Josefínského zákonníka, ale následkem jednání o návrzích zákonů v zemské koncentrační komisi dosáhli stavové navrácení v předešlý stav a r. 1798 uznána vládou výslovně zásada, že k držení deskových statků je třeba inkolátu. Dvorský dekret ze dne 5. července 1811 pak stanovil, že způsobilost k deskám mají toliko členové stavu panského a rytířského a z městského jenom měšťané zrození v privilegovaných městech, takže kdo nově nabyl práva měšťanského v takovýchto městech, potřeboval zvláštní koncesi zeměpánovu k nabytí statku deskového. Co se práva seděti a hlasovati na sněmě týče, žádali stavové r. 1790, aby do sněmu byli připuštěni pouze držitelové deskových statkův a kromě toho jich zletilí synové a bezprostřední čekatelé těchto statků. Ačkoli gubernium se proti tomu vyslovilo, poněvadž držení statku není dokladem schopnosti, v dvorské kanceláři bylo stavům vyhověno a r. 1838 zemský výbor sestavil podmínky způsobilosti ke sněmu, jež r. 1844 byly císařem Ferdinandem V. schváleny, ale uveřejnění jich teprve 28. ledna 1848 — tedy post festum — bylo povoleno. Šlechta neusedlá byla ze sněmu vyloučena. Konečně inkolát zůstával podmínkou způsobilosti k nejvyšším úřadům zemským. K členství výboru zemského nadto bylo třeba členství sněmu. Stavové r. 1790 žádali, aby jenom členům vyšších stavů v zemi usedlým byly udělovány úřady zemské, s nimiž předsednictva nových úřadů zeměpanských byla spojena a aby referent v dvorské kanceláři byl českým inkolou. Dvorský dekret z r. 1791 slíbil, že nejv. úřady zemské budou obsazovány inkoly v zemi usedlými; za to obsazení místa referenta v dvorské kanceláři českým inkolou zamítnul. R. 1843 opětně stavové žádali, aby nejv. úřady zemské byly obsazovány usedlými členy starého českého stavu panského a v cís. resoluci z r. 1844 opětně slíbeno, že při obsazování úřadů bude brán zvláštní zřetel na členy tohoto stavu. Spornou byla také otázka, zdali zeměpanský úředník může býti volen za člena výboru zemského, pročež se sněm r. 1845 usnesl, že přísedící, jenž by byl jmenován nejv. úředníkem zemským, musí na místo své v zemském výboru resignovati. Ze všech těchto dokladů vyvozuje autor, že inkolát zachoval existenci svou do r. 1848 „jako kvalifikované či skutečné státní občanství zemí koruny České“ (str. 90).

Pojednání o inkolátu sluší považovati za pokračování práce o dějinách veřejného práva v zemích koruny České v letech 1790—1848 a jest si přáti, aby nadanému spisovateli bylo dopřáno brzo ve studiu o závažném tomto předmětu dále se zdarem pokračovati. *J. Č.*

R. Kiss István, A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában, és 1549—1551 évi leveles könyve. Budapest, A. M. Tudományos Akadémia, 1908. (Stran CCXV. a 454.)

S potěšením zaznamenáváme nové dílo právněhistorické literatury maďarské, které se dosti příznivě liší od většiny podobných prací téže literatury tím, že jest psáno klidně, bez všelikého přepínání. Pro nás má

interes také tím, že pojednává o thematu důležitém i pro říšské dějiny rakouské. Autor jeho Štěpán Kiss uveřejňuje tu listinný materiál pro historii uherské místodržitelské rady za Ferdinanda I. a provází svou edici obšírným úvodem, v němž se líčí všeobecné dějiny, organisace a kompetence řečené místodržitelské rady. Právě tato úvodní část zajímá nás nejvíce.

Podnět k dílu zavdal Kissovi nález učiněný v archivu hédervárském. Vydavatel přišel tam na knihu obsahující korespondenci místodržitelské rady uherské z let 1549—1551 a kromě toho listy krále Ferdinanda z let 1552—1556. Zmíněnou korespondenci místodržitelské rady uherské nabídl k uveřejnění Uherské Akademii, a když nabídka jeho byla přijata, sepsal obšírný úvod o místodržitelské radě uherské, opírající se nejen o nalezený jím materiál, nýbrž i o jiné listinné prameny Ferdinandovy doby. Použil také uveřejněné již (v Történelmi Tár r. 1893) t. zv. korespondenční knihy Fratera Jiřího (Utěšenoviće), o níž dokazuje, že jen omylem název ten byl jí dán. Jest to podle něho zlomek knihy místodržícího Ferdinandova Pavla Várdaye. V předmluvě vykládá také autor, proč nazývá uherské vládní kollegium místodržitelskou radou (helytartótanács). Ačkoli výraz tento (consilium locumtenentiale regium) úředně byl zaveden teprve r. 1723, existovala místodržitelská rada ve skutečnosti již za Ferdinanda, a nejen to, sporadicky bylo výrazu toho užíváno již v XVI. stol. (locumtenentia, consilium locumtenentis, též locumtenens et consiliarii Suae [Regiae] Majestatis, locumtenens et consiliarii regni atd.).

Práce Kissova jest první monografie zabývající se otázkou místodržitelské rady uherské. Poněvadž se v ní podává mnoho nového, seznámíme české čtenářstvo poněkud obšírněji s jejím obsahem, zvláště s obsahem prvé kapitoly pojednávající všeobecně o místodržitelské radě uherské za Ferdinanda I. Otázka král. místodržícího jakožto zástupce králova objevuje se v Uhrách poprve za Zikmunda Lucemburského. Velké váhy nabyl však tento úřad teprve X. čl. zák. z r. 1485 (articuli de officio palatinatus), v němž se palatin uherský se zvláštní radou ustanovuje pravidelným místodržícím královým. Při té příležitosti budiž upozorněno, že autor naproti mínění Fraknói-ovu, vyslovenému v Századok (XXXVIII.) a všeobecně přijatému, pokládá palatinské články za skutečný zákon. Ovšem pro praktikování zákona toho nenastal ihned čas, poněvadž Vladislav Jagellovec i syn jeho zdržovali se většinou v zemi a jen zřídka v cizině, tak že nebylo třeba žádného místodržícího. Poměry změnily se teprve za Ferdinanda I., který se skoro stále zdržoval v cizině a jen zřídka zavítal do Uher.

Prvým místodržicím Ferdinandovým v Uhrách byla sestra jeho Marie, vdova po králi Ludvíkovi. Ferdinand žádal ji koncem prosince r. 1526 — ještě dříve, než byl úředně zpraven o svém zvolení za krále uherského —, aby vedla správu země, tak jako to dosud moudře činila. Rozhodnutí své Ferdinand učinil bez vědomí stavů uherských; neboť teprve 13. ledna 1527 přišlo do Vídně pod vedením palatinovým uherské poselstvo oznamující králi, že byl zvolen, a žádající, aby se dal korunovati. Členové poselstva, vesměs přívrženci Ferdinandovi, schválili nyní opatření královo.

aby sestra jeho Marie byla místodržícím, a žádali, aby královně vdově dáno bylo k ruce několik radů. Krátce po návratu uherských pánů do vlasti vysláni byli do Uher v dorozumění s uherským poselstvem jakožto Mariini radové tři Němci: biskup lublaňský Krištof Rauber, Rezman Dornberg a Štěpán Pemflinger. K radě uherských pánů nazýváni byli královskými komisaři, a nikoli rady, aby tím nevzbudili v zemi odpor. Ferdinand projevoval však v listě ke své sestře naději, že v případě potřeby bude užívati jejich rady. Řečení tři Němci byli pojítkem mezi dolnorakouskou vládou a uherskou místodržitelskou radou. O každé důležitější věci činil Rauber dolnorakouské vládě oznámení a žádal o radu. Autor dobře podotýká, že to byla brána otevřená cizím vlivům.

Královna Marie a vůbec místodržitelská rada sídlila v Prešpurku. Postavení královy sestry bylo velmi obtížné. V samém Prešpurku a jeho okolí vypukla bouře mezi německým vojskem pro nezaplacení žoldu. Marie v roztrpčení píše v únoru 1527 svému bratrovi, že nemá peníze ani na kurýry, a vyslovuje obavu, že Uhry pro nedostatečnou správu odpadnou. Kdo prý chce mnoho zemí, potřebuje k tomu mnoha lidí. Král neměl prý jen hledět obdržeti novou zemi, ale také mysliti na to, jak by ji udržel. Netrvalo dlouho, a Marie žádala bratra, aby ji zprostil místodržitelského úřadu. Ferdinand nejen že přání jejímu nevyhověl, ale teprve 3. února 1527 vydal v Kutné Hoře list, jímž stavům sděluje, že ji ustanovil místodržícím. Když pak přední z přívrženců Ferdinandových odpadli k Janu Zápolskému, naléhala v březnu 1527 Marie, aby se král co nejdříve vrátil do země. Na nějaký čas vzdálila se z Prešpurka do Víd. Nového Města, aby se zotavila ze své choroby. Zatím vedli v Uhrách zemskou správu jako Ferdinandovi důvěrníci Štěpán Báthory, Tomáš Szalaházy, vesprimský biskup, Alexej Thurzó a uvedení tři němečtí komisaři. V lednu r. 1528 oznamoval Ferdinand na sněmě stavům uherským, že bude osobně žádat říšský sněm řezenský za pomoc proti Turkům, a proto že se musí vzdáliti ze země, pročež že místo něho budou spravovati zemi jeho radové. Stavové žádali, aby zanechal v zemi mimo jiné dostatečnou vojenskou moc a vhodnou osobu jako svého náměstka. Měla to býti zase královna vdova. Když však ona těžký úřad vésti nechtěla, král jmenoval v listu ze 7. března 1528 svým místodržícím palatina Štěpána Báthoryho a za jeho rady ustanovil ostřihomského arcibiskupa Pavla Várdaye, biskupa jagerského a kancléře Tomáše Szalaházyho, biskupa sedmihradského a thesauráře Mikuláše Gerendyho, zemského soudího Alexeje Thurzó-a a nejvyš. tavernika Ondřeje Báthoryho. Druhý palatinát Báthoryho (poprvé byl Báthory palatinem r. 1522) nebyl slavný. Sotva se Ferdinand vzdálil ze země, a palatin se ujal úřadu, byl nucen podávati králi stížnost za stížností. Německé vojsko dopouštělo se proti obyvatelstvu násilí, a také jinak nebyla v zemi bezpečnost. Báthory a vůbec Ferdinandova strana všeobecně byli obviňováni, že jsou původci všech zmatků. Oni prý byli příčinou zvolení Ferdinandova, oni prý odpovídají za všechny zlořády. Palatin žádal krále, aby výtržnosti vojska přestaly, ale náprava se nestala. K rozporu mezi vojskem a národem přibyl pak brzo konflikt nový mezi samými úřady: místodržitelská rada

nemohla se srovnati s komorou. A zatím hrozilo čím dál tím více turecké nebezpečí. Když se Turci blížili již Budínu, sídlu místodržitelské rady, žádala tato Ferdinanda, aby přišel do země anebo aspoň aby poslal vojsko. Král však dověděv se o vážnosti situace, odešel do Řezna a poukázal místodržitelskou radu a zvláště dvě osoby, kancléře Szalaházyho a hejtmana budínského hradu Tomáše Nádasdyho, aby v případě většího nebezpečí obrátili se o pomoc k lineckým hejtmanům. Stalo se to za krátko, obdrželi však pomoc jen zcela nepatrnou. Uherští páni byli by na vlastní útraty postavili vojsko, ale neměli peněz. Velká část jich statků byla v rukou Jana Zápolského, a zemská pokladna byla prázdná. Když srbští šajkáši odpadli k Turkům, stěhoval se, kdo mohl, z Budína. Jen místodržitelská rada musela tam ve smyslu nařízení Ferdinandových zůstati, ale konečně i ona se usnesla, že se odstěhuje do Ostřihoma. Král žádosti její nevyhověl a dovolil, aby se teprve v posledním okamžiku mohla odstěhovati, až by to bylo už nezbytno. Rada nečekala však na poslední okamžik, nýbrž odešla do Ostřihoma a zpravila o tom dne 7. srpna 1529 krále. Obranu Budínského hradu svěřila hradskému hejtmanovi Tom. Nádasdymu a podpalatinovi Emerichu Nagyovi. Brzo byla nucena vystěhovati se i z Ostřihoma, snad do Prespurka a odtud pak do Vídně. Určitě to nevíme, nemajíce z té doby listin. I z Vídně museli se uherští radové odstěhovati, a sice (na počátku října 1529) do Českých Budějovic. Když se Turci vzdálili, podrželi však Budín, stal se sídlem místodržitelské rady Prešpurk a zůstal jím i nadále.

Po druhé výpravě Sulejmanově svolal palatin Báthory na 8. května r. 1530 do Prešpurka sněm. Ale právě téhož dne zemřel. Kiss opravuje tu datum úmrtí Báthoryova. Dosud všeobecně se mělo za to (na základě údaje Istvánffyova), že zemřel teprve r. 1535. Na sněmě vystoupili stavové s velkou řadou stížností. Zemské svobody nejen prý nejsou chráněny, nýbrž naopak ruseny. Král nemá prý u sebe žádného uherského radu. Moc vykonávají jen cizinci, věcí uherských úplně neznalí. Oni řídí vojsko, oni svolávají sněmy, oni vydávají nařízení jménem královým, oni ukládají daně atd. Vojsko pustoší prý zemi, cizincům udělovány jsou statky atd. Není-li prý král s to, aby zemi osvobodil, ať prý to upřímně prohlásí, aby stavové, dříve než všichni zahynou, mohli jinak nebezpečí odvrátiti a spásu svou hledati. Král panuje prý sice nad mnohými zeměmi, ale příčina jejich bídy spočívá v tom, že nesídlí v zemi. Uhři bývali prý spravováni místodržícími, jen když král meškal v sousední zemi nebo když vedl válku s cizinou. Jest prý to v Uhrách věc neobvyklá slyšeti jen o králi, ale neviděti ho. Král však odbyl stavy vyhýbavou odpovědí a pouhými sliby. Neustanovil ani nástupce Báthoryova. Správu zemskou vedla tedy rada, resp. dva její hlavní členové, kancléř Szalaházy a zemský soudí hr. Thurzó. R. 1531 radil se Ferdinand v Praze s uherskými rady a rozhodl se svolati sněm, na nějž by se také sám dostavil. Listem ze 29. června 1531 postavil pro dobu do nejbližšího sněmu v čelo zemské správy uherské kancléře Szalaházyho a zemského soudího hr. Thurzóa s tím, že se mohou raditi i s ostatními, jež nejsou jim výslovně za rady přidány. K obraně země a k výkonu

rozsudků zřídil nejvyššího hejtmana (főkapitány). Ke sněmu králem opovězenému však nedošlo. Konaly se sice jednotlivé sněmy, ale ty byly svolány nikoli králem, nýbrž zemskými stavy a za tím účelem, aby se země sjednotila buď pod tím z králů, který by byl schopnější, nebo po případě pod třetím králem. Teprve na duben roku následujícího svolal král sněm, ale hlavním jeho předmětem bylo podání informace o vojenské pomoci se strany Německé říše. Král slíbil, že se dostaví na tento sněm, ale marně byl čekán. Poslal místo sebe komisaře. Mezi stavy nastalo veliké vzbouření. Bez obalu prohlašovali, potrvá-li takový stav, že král Uhry ztratí. „Země této nelze již udržeti pomocí dopisů, poslů nebo jakýchkoli skvělých slibů." Na sněmě byla by se měla zříditi stálá místodržitelská rada. Na to však stavové nepomýšleli. Jim záleželo více na tom, aby král přijel do země a v ní se stále zdržoval, ve kterémž případě místodržitelské rady by vůbec nebylo třeba. To se arci nestalo, a proto vláda Szalaházyova a Thurzóova setrvala i po sněmu a nabyla pak rázu vlády trvalé.

Na počátek října povolal Ferdinand do Vídně svou uherskou radu a žádal, aby Thurzó přijal místodržitelský úřad. Dal tím na jevo, že se nemíní zdržovati v Uhrách, ale že přece nechce míti palatina. Thurzó přijal úřad jen pod jistými podmínkami, jako zejména, aby král poslal do země vojsko postačující k dobytí Budína a sjednocení země, aby místodržící mohl disponovati i vojskem, aby se velitel vojska musel s místodržícím dorozumívati, aby kancléř se účastnil projednávání záležitostí týkajících se krále a země, aby obnovena byla autorita uherské rady. Ferdinand podmínky přijal, ač je nemínil splniti. Kdežto ve dřívějších jmenovacích dekretech byli místodržitelští radové jménem uvedeni, nebylo tomu tak v dekretu Thurzóově. Thurzó nabyl v dekretu také více práv než Báthory (mohl svolávati sněmy a udíleti milost). — Král slibů svých nedodržel. Vojsko, jež do země poslal, bylo tak malé, že nestačilo k dobytí Budína. Odium padlo nyní na královy rady, v prvé řadě na Thurzóa, který si proto stěžoval u krále. Ke všemu řádilo ještě zle v zemi vojsko a dopouštělo se výtržností, tak že Thurzó musel proti tomu protestovati. Katzianer, velitel vojska, počínal si s počátku bezvadně. Thurzó konal s ním a s jeho rady společný sjezd, na němž vydána usnesení týkající se bezpečnosti v zemi. Usnesení nebyla však provedena, a stížnosti na vojsko nepřestaly. Thurzó vida neúspěch svých námah, vzdal se r. 1534 místodržitelského úřadu. Král zdržující se v Kadani nepřijal resignaci Thurzóovu a žádal místodržícího, aby svůj úřad podržel. Sliboval, že brzo přijede do Vídně a splní Thurzóova přání, aby neměl již příčiny ke stížnostem. R. 1535 konán byl sněm, prvý všeobecný sněm od jmenování místodržícího. Poprvé za Ferdinanda zabýval se místodržitelskou vládou a vůbec veřejnými poměry a jich nápravou. Thurzó nehrál na něm již vůdčí roli, nýbrž arcibiskup Várday, jenž navrhoval, aby bylo zvoleno několik prelátů a baronů, kteří by se stále zabývali správou země a starali se místo krále jeho jménem o ochranu zemských svobod, o soudnictví a o zamezení trestných činů. Nemluví se tu o místodržícím, nýbrž o radech; jest tu řeč o radě s t á l é. Ze zápisů sněmovních se dovídáme, že král

jmenoval místodržícího, a že mu bylo po bok dáno sedm radů, mezi nimi palatinův místodržící a zemský hejtman.

Autor přechází na otázku palatinátu. Jest známo, že Ferdinand rozdělil úřad palatinský na tři úřady: místodržícího, nejvyššího hejtmana (kapitána) a palatinova místodržícího. Zbavil se tak nepohodlného sobě palatina. To mělo býti jen prvým krokem k dalšímu rušení ústavy. Prvé zkušenosti s uherskými zemskými úředníky a vůbec s uherskými stavy přiměly krále k tomu, že pojal myšlenku neztrpčovati si život stálými svízeli s Uhry, i chtěl Uhersko připojiti k Rakousům. Uhry měly býti zastoupeny v rakouské dvorské radě čtyřmi svými příslušníky. Podle poukazu této rady měl pak německý místodržící spravovati zemi. Plán předložený sněmu vzbudil však velikou nevoli. Úřední sněmovní spisy sice o tom pomlčují, avšak ve spišské kronice Sperfogelově děje se o věci zmínka. Proti králi povstalo takové vzbouření, že běželo již o jeho sesazení a zvolení krále jiného. Ferdinand upustil tedy od svého úmyslu. Tak se vysvětluje návrh Várdayův a v souvislosti s ním jsoucí sněmovní usnesení. Nyní teprve nabyla místodržitelská rada t r v a l é p o v a h y. Formálně sice činí se ještě disposice jen prozatímní (in hac absentia Suae Majestatis), ale pouze za účelem zachování práva. Vysvítá to i z toho, že se jednalo o trvalé sídlo místodržitelské rady, jímž se nestala, jak chtěli stavové, Trnava, nýbrž podle králova přání Prešpurk. Patnáctý čl. zák. z r. 1535 má zásadní důležitost také proto, že na jeho základě se pozdější sněmy zabývaly záležitostmi místodržitelské rady a její pravomoc podle potřeby a proti úmyslu královu rozšiřovaly. I na menších (partikulárních) sjezdech jest viděti snahu, aby úřad místodržitelský stal se ústavním, čehož by byl Ferdinand sám nikdy neučinil.

Po sněmě z r. 1535 nenastala v dějinách místodržitelské rady po dlouhou dobu žádná podstatná a trvalá změna. Když uprchl dne 1. listopadu r. 1537 Katzianer, bylo Thurzóovi svěřeno také nejvyšší hejtmanství, čímž zvětšena jeho pravomoc. V radě došlo však k rozkolu mezi Thurzóem, protestantem, a Várdayem, katolickým arcibiskupem. Neprátelství došlo tak daleko, že ani králův vyslanec Zikmund Herberstein nemohl jmenované dvě osoby dostati dohromady a několikráte musel konati cestu mezi Vídní, Prešpurkem a Trnavou (Várday se zdržoval v Prešpurku, Thurzó v Trnavě). K nové neshodě došlo na partikulárním sjezdu v Nitře r. 1537. Thurzó nepozval stoupence druhé strany. Usneseno, aby duchovní platili ze svého desátku desetinu do rukou thesauráře, což vyvolalo odpor duchovenstva, namítajícího, že duchovní stav nebyl přítomen. Ferdinand 10. ledna 1538 potvrdil usnesení niterského sjezdu.

Tak jako Báthory sklamal se i Thurzó ve svém úřadě, a proto koncem r. 1542 se ho vzdal. Téhož roku konal se nový sněm. Král uvádí ve svolavacím listě za hlavní úkol sněmu vedle úrad o obraně země i obsazení palatinátu. Jest otázka, co působilo na rozhodnutí královo. Fraknói uvádí konání sněmu v souvislost s Thurzóovou resignací a s přáním Ferdinandovým, aby korunován byl za krále jeho syn Maxmilián. Ani jedno ani druhé není podle Kisse správné. O druhé věci neděje se ve svolavacím listě vůbec

zmínka. Co pak se týče prvé okolnosti, resignoval Thurzó podle všeho na počátku listopadu, kdežto rada usnesla se již 4. června pod předsednictvím Ferdinandovým, že bude konán sněm za příčinou palatinského úřadu, a list svolavací byl vydán 8. října. Sněm sám sešel se 1. listopadu. Zajímavo jest, co píše Kiss o stanovisku Ferdinandovu vzhledem k palatinátu. Odchyluje se tu od mínění dosud obecně uznávaného. Podle autora nebylo hned předem úmyslem královým neobsazovati palatinát. Ferdinand chtěl s počátku zachovávati ústavu. Na úřad palatinský díval se jako na velmi obtížný, a proto jej rozdělil na úřady tři. Palatinát byl mu kromě toho arci pro velkou svou pravomoc nepohodlný. A právě pro důležitost tohoto úřadu doufal, že by si získal Zápolského, kdyby vedle peněžné odměny učinil ho palatinem, druhým králem. Spisovatel vyvrací všeobecně v literatuře rozšířené mínění, jako by neobsazení palatinského úřadu stavové uherští těžce byli nesli, cítíce v tom porušení ústavy. Na palatinát nesmíme prý se dívati se stanoviska pozdější doby. Stavům nebělo o obsazení palatinského úřadu, nýbrž o odstranění příčiny ke stížnostem. Podle autora Ferdinand sice nehoroval pro palatinát, ale úřad ten obsaditi nebylo ani dobře možno, dokud stáli proti sobě dva králové, a dokud tedy země nebyla sjednocena. Dokud žil Báthory, nedosadil Jan Zápolský a jeho strana vůbec žádného palatina, ačkoli Báthoryho neuznávali. Teprve r. 1530 po smrti Báthoryho dosadili Jana Bánffyho. Staří spisovatelé jen omylem se domnívali, že za Báthoryho (o němž myslili, že žil až do r. 1535) byli dva palatinové. Po smrti Bánffyově nezvolili ani přívrženci Jana Zápolského žádného palatina, nýbrž spokojili se místodržícím Gritti-m. Národ byl přesvědčen, že nenadešla ještě doba k volbě palatina, jehož mohl zvoliti pouze všeobecný sněm, složený ze stoupenců v obou stran. Naději, že dojde ke sjednocení země, poskytovala vyjednávání o smír, vedená od r. 1532. Otázka palatinská vynořila se opět r. 1535, když Ferdinand nechtěl svoliti k tomu, aby Jan Zápolský užíval titulu krále, ale za to chtěl ho učiniti palatinem a dáti mu peněžitou náhradu. Teprve po čase spřátelil se s myšlénkou, aby i Jan byl uznáván za krále. Tu zase znova přichází na program otázka obsazení palatinského úřadu. Oba králové mají míti jednoho palatina, který by svolával i sněmy. V tom smyslu dohodli se oba králové, a bylo také ustanoveno, že jakmile přijde čas vyhlášení Velkovaradínského míru, má mír ten vyhlásiti palatin, který by byl zvolen na obecném sněmě. Naproti tomu ostatní úřady měl míti každý král své vlastní. Neobsazení úřadu palatinského nebylo tedy od stavů pokládáno za nedbání ústavy.

Když po smrti Jana Zápolského na krátkou dobu země se sjednotila, otázka palatinátu objevila se znova na denním pořádku. Bylo to r. 1542, kdy svolán byl sněm nikoli ke korunování Maxmilianovu, nýbrž k volbě palatina. Na průběh sněmovního jednání měl však nepříznivý vliv nezdařený útok Ferdinandova vojska na Budín. Neúspěch vojska tak působil na stavy, že všeobecný sněm scvrkl se na partikulární, který pak se nepokládal za oprávněna voliti palatina. Obsazení úřadu opětně odloženo a usneseno, aby král se svolením stavů jmenoval schopného soudce (palatinova místodržícího), který by konal soudcovské funkce palatinovy. S t a-

v o v é sami odročili volbu palatinovu. Záleželo jim jen na volbě palatinova místodržícího a na nové organisaci místodržitelské rady. Krále žádali (na sněmě r. 1542), aby po dobu jeho nepřítomnosti vedle místodržícího bylo jmenováno z prelátů a pánů po 4 radách, jichž polovice aspoň by se zdržovala stále v Prešpurku. Po Thurzóovi stal se místodržícím Pavel Várday. Propuštění Thurzóovo a jmenovací dekret Várdayův pocházejí z téhož dne, 30. prosince 1542. Pravomoc nového místodržícího byla táž jako Thurzóova.

Várday zahajuje řadu místodržících braných z prelátů. Autor vhodně podotýká, že u prelátů nenaráželi habsburští králové na tak velikou opposici jako u světských velmožů. Ferdinand došel přece jen svého cíle. Nepodařilo se mu sice dosaditi cizího (německého) místodržícího, ale locumtenentes z řad duchovenských byli rovněž povolnými a poslušnými nástroji královy vůle. Za Várdaye poklesla místodržitelská rada, a místodržící nebyl již mocným strážcem ústavy tak jako Thurzó. Hned následujícího roku dal Ferdinand Várdayovi instrukci a upravil působnost jeho rady. Nový místodržící dodělal se ve svém úřadě větších úspěchů než jeho předchůdce. Autor vykládá to nikoli větší způsobilostí místodržícího, nýbrž zlepšenými poměry. Thurzó pracoval za mnohem těžších okolností a připravoval vlastně půdu svému nástupci, který sklízel ovoce jeho snah. — Na organisaci místodržitelské rady nezměnilo se nic podstatného až do r. 1549. Otázka palatinská pořáde nebyla akutní. Stavům více záleželo na tom, aby král byl v zemi přítomen. On stále jim odpovídal, že by rád vyhověl přání národa, ale vlastní jich zájmy prý žádají, aby se zdržoval v cizině a tam o ně pečoval. S počátku se odpověďmi jeho spokojovali ale později byli roztrpčeni. Od r. 1546 bylo by jim dostačilo, kdyby král poslal do země aspoň svého syna Maxmiliana, aby králevic poznal zemské poměry. Z jednání Ferdinandova bylo zatím vidno, že již nepomýšlí na to, aby se v zemi usadil. Úřad místodržitelský stal se t r v a l ý m. Mezi sliby a skutky královými jevil se odpor zejména na sněmě r. 1548. Stavové opětovali svou žádost projevenou naposledy na sněmě r. 1546 a 1547, aby král sídlil v zemi. Ferdinand sněmovní články přijal a potvrdil, ale místo aby přání uherských stavů splnil, učinil právě tehdy taková opatření, z nichž vysvítalo, že není jeho úmyslem zdržovati se v zemi. Na počátku následujícího roku znova organisoval místodržitelskou radu a opatřil ji novou instrukcí, zvětšil kancelář a upravil plat úřednictva. Právě z té doby podařilo se Kissovi najíti korespondenční knihu místodržitelské rady. — Podobně postupoval král s úřadem palatinským. R. 1542 odročeno bylo obsazení tohoto úřadu až do doby, kdy bude země sjednocena. To však se přes stálá vyjednávání nepodařilo. Během následujících šesti let probudilo se ústavní vědomí národa v té míře, že roku 1548 poslové několika komitátů žádali, aby palatinát byl obsazen. Většina v zásadě to schvalovala, ale poněvadž k tomu účelu musel být svolán zvláštní sněm, žádali stavové krále, aby, myslí-li, že by palatin měl býti zvolen, svolal za tím účelem nový sněm. Obsazení palatinátu bylo tedy zůstaveno uznání královu. Ferdinand nenáviděl tuto myšlenku s radostí, ale nevystoupil proti ní veřejně a nechal

stavy v pochybnosti o svém úmyslu. Za to zjevným nepřítelem volby palatinovy byl starý Várday, který se nechtěl rozloučiti s místodržitelským úřadem. V září r. 1549 upozornil krále, aby svolal sněm, ale že na program měla přijíti volba palatinova, o tom se ani slovem nezmínil. Opomenutí bylo zmírněno jaksi tím, že od uplynulého roku pokročilo vyjednávání s Utěšenovićem a Isabellou tak dalece, že se mohlo doufati, že za nedlouho země bude sjednocena, a že takto všeobecný sněm bude moci zvoliti palatina. Naproti tomu ostatní místodržitelští radové, majíce v čele zemského sudího Tomáše Nádasdyho, upozorňovali — bez vědomí Várdayova — krále, aby svolal sněm, na němž by byl zvolen palatin. Ferdinand nepřijal však tuto radu. Leč oni návrh svůj opakovali. Stalo se to bez pochyby proto, že v den vydání svolavacího listu 12. října 1549 zemřel Várday, následkem čehož radové mohli svobodněji své mínění vysloviti. Král nedal však přece na program volbu palatinovu, a otázka ta nepřišla na sněmě r. 1550 ani k řeči, ač pro volbu palatinovu byli nejen jednotliví sněmovní poslové, nýbrž sami královští radové.

Dne 12. dubna 1550 král jmenoval místodržícím Ujlakyho, a sice s pravomocí celkem touž, jakou měli oba místodržící dřívější. Ujlaky nesměl však přece svolávati partikulární sněmy. Menší bylo i jeho právo udíleti donace. Nový místodržící nastoupil svůj úřad za poměrů mnohem lepších než oba předchůdcové. Již za posledních let Várdayových nastala v soudnictví dosti utěšená změna.

Dějiny místodržitelské rady můžeme podrobně stopovati jen do 6. února 1551, kdy se končí korespondenční kniha místodržitelské rady. Z další doby zůstalo v zemském archivu uherském jen několik listů a rovněž tak několik listin v archivu vídeňském. — R. 1551 přestala výmluva Ferdinandova, že nemožno obsaditi palatinát, poněvadž jest říše rozdělena. Nechtěje kousnouti do kyselého jablka, král utekl se k odkladům. Po dlouhou dobu vůbec nesvolával sněm. Že průtahy budí nelibost stavů, tím si mnoho hlavu nelámal. Utěšenović naléhal však na krále tak dlouho, až se odhodlal ke svolání sn mu. Neupřímný úmysl králův bylo viděti již ze svolavacího listu. Stavové měli zvoliti palatina, uznají-li toho p o t ř e b u. Ale ani na sněmě nechtěl král vyhověti jejich žádosti. Stavové obdrželi odpověď, že se král ještě nerozhodl, že však se dohodne se svými rady a po dvou měsících sdělí jim rozhodnutí. I nyní chtěl král věc zase odložiti, a sice na příští sněm. Zapsal to do svého deníku městský posel Daniel Türk. Když však se konal r. 1553 v Šoproni nový sněm, tu ve svolavacím listě neděla se o volbě palatinově ani zmínka, a zdá se, že stavové zase mlčeli. Tak bylo by to šlo snad dále, kdyby zatím byl nezemřel palatinův místodržící František Révay (1. listop. 1553). Úřad jeho musel býti obsazen, a to mohl podle usnesení sněmu z r. 1542 učiniti král jen se svolením stavů. Poněvadž pak zmínka o palatinově místodržícím upozornila i na sám úřad palatinův, Ferdinand v listě svolávajícím sněm na rok 1554 do Přešpurka dal na program volbu palatina n e b o jeho místodržícího. Stavové se usnesli, aby byl zvolen palatin, jehož moc by byla taková, jakou měli dřívější palatinové podle svobod země. Byli tři kandidáti, Frant. Bathyány,

Ondrej Báthory a Tomáš Nádasdy. Nikdo z nich však nechtěl úřad přijmouti, obávaje se, že vůči králi nedbajícímu ústavy nebude lze vésti úřad tak, jak treba. Většina zvolila koncem března 1554 Nádasdyho.

I za Nádasdyho trval ve skutečnosti místodržitelský úřad. Podle Kisse byl po volbě palatinově proti dřívějšku „jen ten rozdíl, že palatin byl v jedné osobě vládním (politickým) i vojenským místodržícím a o královských nařízeních, jež dostával jako místodržící, mohl se raditi s p a l a t i n e m a proti jich provedení jako palatin mohl vystupovati.“ To Nádasdy také často činil. Za něho vláda uherská bývala často v opposici proti králi a kanceláři. A to bylo příčinou, že Ferdinand po smrti Nádasdyově palatinát neobsadil; příkladu otcova následoval pak i Maxmilián. Po Nádasdym jmenováni byli jen místodržící ze středu prelátů: Mikuláš Oláh, Pavel Bornemisza, Ant. Verančić, Štěpán Radéczy, Jiří Drašković, Štěpán Fejérkövi, Jan Kutassy, Martin Pethe, Frant. Forgách, za 49 let tedy 9, jak praví autor, „v poslušnosti vyrostlých, sestárlých, energie postrádajících, unavených lidí.“

V další části úvodu spisovatel jedná podrobně o organisaci a působnosti místodržitelské rady. Pokud běží o organisaci, stál v čele místodržící jmenovaný králem s počátku na dobu jeho nepřítomnosti, později až do odvolání, usque ad beneplacitum. Jako předseda řídil místodržící porady, ustanovoval jich čas a předmět. Usnesením stalo se, pro co byla většina radů. Byl-li místodržící nepřítomen, zastupoval jej přední z radů, jehož si on vybral, po případě senior. Členy místodržitelské rady byli především řádní radové (consiliarii ordinarii), t. j. osoby jmenované králem, požívající stálého platu a zavázané zdržovati se stále v sídle místodržitelské rady. Vedle toho bývaly členy rady i některé osoby, jež svým povoláním bývaly sice vzdáleny, avšak v případě potřeby mohly býti pozvány. Byli to nejvyšší velitelé královských vojsk, nejvyšší vojenští hejtmani, kancléř a nejvyšší lovčí. Pravidelným členem rady byl dále, jestliže jinak nebyl do ní povolán, již na základě zákona ostřihomský arcibiskup a z rytířstva zvolení přísedící. Při poradách býval přítomen i thesaurář nebo, jak později byl zván, předseda komory (praefectus camerae) a počínajíc od r. 1540 sekretář místodržitelské rady, ale bez práva hlasovati. Konečně mohli kdykoli účastniti se porady i jiní královští radové.

Řádné rady jmenoval král s počátku zároveň s místodržícím, od místodržitelství Thurzóova však neděje se o nich zmínka ve jmenovacích dekretech. Počínajíc od Thurzóa král doplňoval radu podle svého uznání nebo podle přání sněmu. Ve jmenovacím dekrétu Báthoryově jmenováni byli tři duchovní a dva světští stálí radové. Ale porady mohli se již tehda účastniti i ostatní radové. Právo to dal jim již jmenovací dekret. Že toho práva užívali, vidno mezi jiným z listu vydaného 15. března 1528, jejž podepsali vedle radův uvedených ve jmenovacím dekretu shora zmíněném ještě varadínský biskup, hofmistr Mik. Thuróczy, a personál Frant. Révay; ba za jich jmény čte se ještě „et alii consiliarii“.

Z doby Thurzóovy nemáme dat o jmenování jednotlivých radů, a proto jména řádných radů mohou býti sestavena jen ze zmínek pramenů.

zejména z usnesení sněmů. Zák. čl. 16. z r. 1535 praví, že „král jmenoval místodržícího s obvyklou pravomocí a z obou stavů zvolil sedm předních radů, čítaje v to také palatinova místodržícího a hejtmana.“ Podle zák. čl. 48. pak „v zájmu konání spravedlnosti bylo zvoleno i ze šlechticů šest přísedících, kteří podle starého obyčeje po mínění Jeho Veličenstva by byli připuštěni také do rady“, a kteří by zároveň s poslem slavonským se účastnili jednání o mír. Provedl-li to král, nevíme, ale tolik jest jisto, že se o plat přísedících nestaral. Neboť partikulární sněm konaný r. 1537 v Nitře musel opomenutí to napraviti. R. 1542 žádali stavové v zák. čl. 30. krále, aby jmenoval vedle místodržícího po 4 radech z prelátů a pánů. Kromě toho mělo býti zvoleno 12 přísedících, z nichž polovice by se účastnila jak při poradách tak při konání spravedlnosti. Tato usnesení král bez odkladu provedl a již na počátku následujícího roku ustanovil plat radům i přísedícím. Byl tedy na samém počátku místodržitelství Várdayova počet radů místodržitelských větší než za Báthoryho. Počet tento se později ještě zvýšil. R. 1549 vykazuje Ordo servandus již 10 řádných radů, a sice pět z prelátů a pět z pánů a kromě toho čtyry vojenské rady. Počet tento s nepatrnou změnou (4 preláti, 6 pánů a 5 vojenských radů) zůstal i za Ujlakyho. Ale za Nádasdyho, když se veřejnoprávní poměry v zemi zlepšily, klesl počet radů na šest: dva preláti, dva páni a dva rytíři.

Rada bylo sborem nejen správním, nýbrž i soudním. A poněvadž duchovenstvo bývalo znalejší práva než stavové světští, vysvětluje se, že preláti měli v radě tak vynikající postavení. Pokud byla rada příslušna i ve věcech jiných, doplňovala se. Tak na př. ve věcech finančních byli jí k disposici radové komorní, kteří opět v daných případech žádali za poskytnutí rady a pomoci místodržitelské kollegium. Ve věcech vojenských působil v radě vrchní velitel vojska (generalis capitaneus, főparancsnok) a nejvyšší hejtmani (capitanei supremi, főkapitányok). I oni byli považováni za řádné členy rady, ačkoli následkem svého povolání nemohli se trvale zdržovati v Prešpurku. Král žádal však, aby aspoň některý z nich vždycky byl tam přítomen. Místodržitelská rada byla tedy příslušnou i ve věcech vojenských a měla jaksi povahu i rady vojenské. Ale přes to že obor pravomoci místodržitelské rady byl veliký, nebyla Ferdinandova uherská rada úřadem převahou stavovským tak jako někdejší rada za Jagellovců, nýbrž úřadem královským.

S radou spojena byla kancelář. S počátku, dokud místodržitelská rada i kancelář sídlily v Budíně, působily podle Kisse oba ty úřady společně. (Správněji snad řečeno, byla kancelář pomocným orgánem rady.) Spojení přestalo, když se Budín dostal do rukou tureckých. Tu se následkem mnohých stížností stavů větší kancelář odstěhovala do Vídně, a v Uhrách zůstalo jen úřednictvo menší kanceláře se soudní pečetí, opatrovanou personálem. Tato kancelář nestačila však na vyřizování místodržitelské agendy, pročež v ní byl zaměstnán i soukromý sekretář místodržícího a za Thurzóa písař Šeb. Szerémi, který byl později celním a komorním sekretářem. Za Várdaye pak expedovali nejdůležitější listiny a dopisy pod vlastní pečetí místodržícího s počátku Marek Antonín Ferrari

a později Fridrich Malatesta. Poněvadž však nebylo spravedlivo, aby místodržící z vlastních prostředků vydržoval člověka, jehož služeb se používalo pro potřeby státní, Ferdinand ustanovil po návrhu Várdayovu, aby sekretář placen byl počínajíc r. 1549 z komory a stal se úředníkem veřejným. Sekretářem takovým byl jmenován uvedený Fridrich Malatesta. — Sekretář byl přítomen při poradách, zaznamenával jména scházejících radů, vedl protokol a expedoval písemnosti vycházející z rady. Přísahal, že bude zachovávati úřední tajemství. Vedle něho skládala se kancelář z písařů. Bližších dat o nich nemáme. Že jich bylo více, vysvítá z toho, že listy z uherské rady došlé nás v originále, a také korespondenční kniha místodrž. rady, psány jsou několika rukami. K pomocnému personálu kanceláře můžeme počítati také jízdné posly vydržované s počátku rovněž ze soukromých prostředků místodržícího. Počínajíc od místodržitelství Ujlakyho stali se zřízenci veřejnými. Tehdy poukázal král komoru, aby platila místodržícímu 6 takových jízdných poslů, kteří by doručovali místodržitelské dopisy a nařízení.

Pro úřadování místodržitelské rady vydával král zvláštní řády (instrukce). Ačkoli neznáme žádného takového řádu za Báthoryho, jest jisto, že již on jej obdržel. Za jeho nástupců nezměnilo se podle Kisse mnoho na tomto řádě. Když se král r. 1548 dostavil osobně na sněm, vydal nový řád jak pro komoru, tak pro místodržitelskou radu. Za základ vzal starší instrukce a řády vydané pro dvorskou radu, rakouskou vládu a české zemské hejtmany a vedle toho hleděl i k přáním uherských radů. Nový řád uherské místodrž. rady nese datum 1. ledna 1549. Kiss otiskuje jej mezi prameny. Když krátce na to zemřel Várday a po půl roce jmenován byl místodržícím Ujlaky, byl řád místodržitelské rady spíše jen rozmnožen, než aby na něm něco podstatného bylo měněno.

O sídle místodržitelské rady byla učiněna zmínka již shora. Od návratu uherských radů z ciziny (po 2. výpravě Sulejmanově) stal se trvalým sídlem místodrž. rady Prešpurk, ačkoli Thurzó nerad se tam zdržoval, majíc dosti často na svých statcích v Šintavě (Sempte), Hlohovci, Nitře, Trnavě a j. (Trnavu navrhovali stavové za sídlo místodržitelské rady, ale králem nebylo to přijato.) Také na svých statcích zabýval se Thurzó státními záležitostmi a volal tam mnohdy své rady, tak že málo jeho listů jest datováno z Prešpurka. Proto sněm r. 1542 opět se usnesl, aby Prešpurk byl sídlem místodržitelské rady. Várday svědomitě to zachovával a jen výjimečně se vzdálil do svého arcibiskupství nebo za příčinou podání rady do Vídně. Také Ujlaky sídlil pravidelně v Prešpurku, ale Nádasdy opět ne. Král sám, když jej jmenoval místodržícím, znaje nechuť Nádasdyovu proti Prešpurku a Vídni, netrval na svém požadavku a dovoloval mu, aby se zdržoval nejen v Prešpurku, nýbrž podle potřeby i jinde, ale když se vzdálil z Prešpurka, měl tam zanechati svého zástupce, což Nádasdy také činil. I z toho jest viděti, že světský pán nebyl pro krále tak vhodným místodržícím jako prelát. Proto po smrti Nádasdyově místodržící byli opět jmenováni z prelátů, a sídlem jich zůstal pak stále Prešpurk až do nové organisace místodržitelské rady.

Radové byli povinni scházeti se u místodržícího, vyžadovala-li toho potřeba, i dvakráte denně, dopoledne i odpoledne. Kdo se nedostavil, byl zapsán praefektem komory nebo radním sekretářem a ztratil denní nebo půldenní plat, podle toho scházel-li v obou či jednom polodenním sedění. Musel-li se některý rada za soukromými záležitostmi vzdáliti, mohl obdržeti od místodržícího během roku 1—2měsíční dovolenou (s platem). — Jednotlivé záležitosti přiděloval místodržící za příčinou referování radům. I úřední hodiny byly předepsány. V létě se úřadovalo od 6 do 9 hod. dopol. a bylo-li třeba, i od 3 do 6 hod. odpol., v zimě pak ustanoveny úřední hodiny od 7 do 10 hod. dopol. a od 3 do 6 odpol. V případech kvapných byli radové povinni konati schůze i mimo uvedený čas. Vedle toho byly radům ukládány i rozličné cesty (poselství) v záležitostech krále nebo země.

Jako vůbec všechny listiny tehdejší doby musely i listiny vycházející z místodrž. rady býti opatřeny pečetí Zajímavo jest, že místodržící nemívali své vlastní úřední pečeti, nýbrž užívali pečeti, jež jim náležela v dřívějším úředním postavení. Tak užívala královna Marie své dřívější pečeti (královny), Báthory pak pečeti palatinské, Thurzó pečeti zemského sudího nebo prstenové; potomní místodržící pečetili rovněž prstenem.

Poučná jest zejména část úvodu, v níž spisovatel jedná o platech místodržícího a jeho radů. Dovídáme se tu zároveň o prvotní neuspořádanosti uherské komory a finančních svízelích králových. Nemaje dostatek peněz, král poukazoval místodržícímu i radům dosti dlouho jednotlivé druhy svých příjmů, na př. celních. Stávalo se také, že byl král u svých úředníků pro neplacení služného dosti zadlužen. Po čase přestala soustava deputací (poukazování komorních příjmů místo platu). Od r. 1549 byli místodržící i radové placeni královskou komorou. Spisovatel uvádí výši služného jednotlivých členů místodrž. rady. —

Proti mínění, jako by místodrž. rada uherská byla podřízena dvorské radě, dokazuje autor, že obě ta kollegia nalézala se k sobě v poměru souřadnosti. Dotýká se i poměru místodrž. rady k bývalé královské radě uherské, které — jakožto orgánu řádně organisovaného — za Ferdinanda I. nebylo. Král volal k sobě často uherské rady a radil se s nimi někdy po celé týdny, ale stálého poradního sboru u sebe neměl. Tím se zároveň vysvětluje, že na uherské záležitosti počali míti vliv cizí radové.

Pokud běží o působnost místodržícího a jeho rady, zaujímaly přední místo věci soudní. Bylo to přirozeno za tehdejších bouřlivých dob, kdy země byla rozdělena na dvě a později na tři části pod rozličnými panovníky, a kdy kvetlo v zemi lupičství. Spisovatel vypočítává, ve kterých věcech soudil místodržící, zmiňuje se o soudních přísedících, o terminech, o soudních listech atd. Místodržící měli právo i udíleti milost. Kdežto však Várday a Ujlaky mohli udíleti milost jen těm, kdo se dopustili nevěry (zemězrady), vztahovalo se jus aggratiandi Nádasdyovo na všecky zločince. Po nějaký čas vyskytovali se vedle místodržícího i mimořádní soudcové pro jisté obvody, jako nejv. hejtman Ondřej Báthory a Jiří Utěšenović. Bylo to zavedeno po přání vzdáleného obyvatelstva, jemuž bylo nepohodlno podni-

kati dalekou a nebezpečnou tehdy cestu do Prešpurka. — Do soudnictví zasahoval i král a vyhražoval si také rozhodovati některé věci sám.

Ve zvláštních oddílech spisovatel pojednává o místodržitelské radě a záležitostech vojenských, dále o donačním právu místodržících, o jich právu udíleti milost nevěrným, o místodržitelské radě a správě financí a konečně o některých speciálních oborech působnosti místodržitelské rady, jako provádění zákonů, o svolávání sněmů atd. V závěrečném oddíle autor rekapituluje stručně všechny obory působnosti uherské rady místodržitelské.

Ve druhé části svého díla uveřejňuje Kiss korespondenční knihu místodržitelské rady z let 1549—1551 a v úvodě popisuje Codex jím nalezený. V dodatcích (str. 331—409) otiskuje jiný pramenný materiál z let 1527—1554, sloužící k doplnění zmíněné korespondenční knihy. Kniha opatřena jest rejstříkem jmen a věcí.

Dr. Karel Kadlec.

Thallóczy Lajos, Vázlatok a magyar közigazgatás történetéből. Budapest, 1889. (Separ. otisk z časop. Jogállam, VIII. roč., sešs. 1., 2. a 3. Stran 40.)

Monografie Kissova o uherské místodrž. radě zavdala přednímu historiku maďarskému, Ludvíku Thallóczymu, podnět k napsání uvedených „črt (vázlatok) z dějin uherské státní správy". Autor náleží k nejlepším znalcům uherské minulosti. Jako ředitel archivu býv. dvorské komory měl příležitost konati historická studia nejen v archivu jím řízeném, nýbrž i v domácím dvorském a státním archivu ve Vídni a v zemském archivu v Budapešti. Na základě těchto studií vylíčil zcela stručně vývoj uherské dvorské kanceláře od r. 1526 do r. 1848, resp. (po malé přestávce) ještě od r. 1860 do 1867. Autor výslovně praví, že nemíní podati podrobný přehled historie zmíněného úřadu, ale i tak přináší mnohý nový detail z dějin uherské dvorské kanceláře.

Črty Thallóczyovy skládají se z předmluvy a pěti oddílů. V předmluvě podán jest rozhled po veškeré látce. Oddíl prvý věnován jest kanceláři a král. radě uherské od r. 1526 do 1690. V tomto období neexistuje vlastně ani řádně organisovaná uherská dvorská kancelář. K řádné organisaci dochází teprve r. 1690 po vzoru rakouské a české dvorské kanceláře. Do té doby kancelář jen bídně živořila. — Na počátku vlády Ferdinandovy neměly Uhry vůbec žádného zvláštního dvorského orgánu pro své záležitosti. Podle autora vedla od r. 1527 nejvyšší správu uherskou dvorská rada rakouská. O její dvorských radech uherských děje se zmínka ještě r. 1537. Od tohoto centralisačního pokusu Ferdinand brzo upustil, a správa Uher stala se úkolem král. rady uherské (místodrž. rady), sídlící v Prešpurku. Tato rada měla podle autora povahu stavovskou až do r. 1723, kdy teprve nabyla rázu byrokratického. (Podle toho, co víme z Kiss, opravili bychom spisovatele v tom smyslu, že již za Ferdinanda I. místodržitelská rada uherská měla aspoň částečně povahu byrokratickou.) Zák. čl. 38. z r. 1563 bylo ustanoveno, aby na dvoře královském zdržovali se stále aspoň dva uherští radové, aby jich král mohl používati v uherských záležitostech, týkajících se soudnictví, majetkového práva a zemských svobod. Pů-

davek tento byl opakován v zák. čl. 9. z r. 1588. Král. rada uherská nefungovala však soustavně. Radové scházeli se jen, když se konaly sněmy. (Podle toho sešlo s praxe zavedené již Ferdinandem. Neboť, jak víme z Kisse, úřadovala tehdy místodržitelská rada v zimě i v létě pravidelně.) Když sněmy konány nebyly, král povolával časem jednotlivé rady i z nejvzdálenějších částí země. V osmdesátých letech XVI. stol. byla sice v obyčeji čtvrtletní velká zasedání král. rady (po boku krále nebo místodržícího), k nimž radové se vydávali na cestu do Vídně nebo do Prešpurka, a zdálo se tedy, že se vyvine soustavná činnost královské rady, ale již ke konci XVI. stol. přestala zmíněná čtvrtletní zasedání. Bylo-li potřebí v některé věci rychlého rozhodnutí, král nemohl čekati, až by se král. rada sešla, nýbrž používal radů právě přítomných. Naproti této král. radě sídlící v Prešpurku, v jejíž čele stál palatin nebo místodržící, působila ve Vídni uherská dvorská kancelář jakožto „pero a jazyk" výsostných práv krále v oboru vládních a soudních záležitostí. Zárodkem uh. dvorské kanceláře byl uherský sekretář, který pomocí nižšího úřednictva prováděl expedici král. nařízení a stále se na dvoře zdržoval, resp. krále na cestách provázel. Tento sekretář nalézal se v osobní službě panovníkově a náležel k dvorskému personálu. S počátku stál pod kancléřem rak. arciknížete podobně jako burgundský nebo italský dvorský sekretář. R. 1531 ustanovil Ferdinand, aby uherská komora platila tuto kancelář dvorského sekretáře uherského. Uherská kancelář vyprostila se brzo z moci dvorského kancléře rakouského. Prvý dvorský sekretář Frant. Ujlaky, pozdější pětikostelský biskup, figuruje do r. 1539 jako podkancléř, po něm pak Mik. Oláh objevuje se r. 1544 v téže hodnosti, kdežto od r. 1545 do 1560 jest již kancléřem. V l. 1557—1569 jest Jiří Draškovič, prešpurský probošt, pozdější pětikostelský biskup, po boku Oláhově podkancléřem. Že však i za existence zvláštní uherské dvorské kanceláře nebylo náležitě dbáno uherské ústavy, vidno z usnesení sněmu r. 1559 (zák. čl. 9.), jímž se zapovídá, aby německá kancelář neposílala do Uher nařízení týkající se svobod a práv Uher. („Německá" kancelář jest bývalá rakouská, od r. 1559 na říšskou přejmenovaná kancelář.) Ještě hůře bylo s uherskou kanceláří za Maximiliana a za Rudolfa II. R. 1565 stěžuje si pětikostelský biskup Ondřej Dudić, že Uhry nemají po boku královně dvorského kancléře, nýbrž jen sekretáře. Za Rudolfa II. pak se uherská kancelář rozpadla na dvě. Jedna část, kterou tehdy jmenovali větší dvorskou kanceláří, působila po boku královně v Praze, kdežto druhá část, zvaná v této době menší dvorskou kanceláří, zdržovala se na dvoře arciknížat Matěje, náměstka králova. Největší vadou uherské kanceláře bylo, že ostřihomský arcibiskup, nejvyšší kancléř uherský, který byl strážcem velké královské pečeti, nezdržoval se stále na dvoře královně, tak že spěšné věci bylo potřebí posílati za ním. Poněvadž pak tím agenda vázla, a spěšných věcí mnoho se nahromadilo, stalo se znenáhla zvykem, že se listiny neposílaly již ani z Vídně ani z Prahy za arcibiskupem, nýbrž expedice se děla pomocí cizích, neuherských kanceláří. Strany byly tím spokojeny, poněvadž se jim dostalo rychlého vyřízení, a listů z kanceláře uherské nedbaly. Stalo se dokonce r. 1580, že uherský sekretář působící po boku Rudolfa II., ne-

našed v Praze pro sebe práci, žádal pro nedostatek zaměstnání, aby mohl z Prahy odejíti. Řečené nedostatky uherské kanceláře přiměly stavy uherské za Matěje II. k tomu, aby věnovaly věci pozornost. Proto se zabývají zák. články z té doby (1609: 21, 1613: 25, 1618: 8) opět uherskou dvorskou kanceláří. Následkem řečených sněmovních usnesení i zákonných článků pozdějších (1622: 17, 1638: 16 a 1639: 29) zavedeno bylo znenáhla soustavné úřadování uherské dvorské kanceláře. Faktickým náčelníkem jejím byl vlastně podkancléř, jehož vůči nejvyššímu kancléři (arcibisk. ostřih.) jmenovali kancléřem. Jemu byli podřízeni královští sekretáři (secretarius regius et stili conservator). R. 1662 klesá opět autorita uherské dvorské kanceláře. Dne 4. září 1662 stěžovali si totiž uherští stavové, že uherské věci vyřizovány jsou bez otázání uherských radů, načež král je ujišťoval, že k rokování o nejdůležitějších věcech země vždy povolával uherské rady, jež mohl obdržeti, a prohlásil, že se to bude díti i budoucně. Stavové na to žádali, aby král ve smyslu zák. čl. 1563: 3 a 1659: 14 vyřizoval pomocí uherských radů nejen důležitější, nýbrž všechny veřejné věci země. Ve druhé polovici panování Leopolda I. čím dále tím více v popředí vystupoval náhled, že uherská dvorská kancelář jest výhradný orgán krále pro vykonávání královských výsostných práv, a následkem toho za ústavních bojů v l. 1673—1690 počíná se rozpadati organisace kanceláře. Když se však po vítězných výpravách proti Turkům zvětšilo uherské území, bylo nutno organisovati znova uherskou dvorskou kancelář.

Obdobím od r. 1690 do 1723 zabývá se druhý oddíl autorových črt. Veškeren personál uherské dvorské kanceláře skládá se v osmdesátých letech XVII. stol. z dvorského kancléře, z jednoho sekretáře a jednoho registrátora. Písemnosti, zejména královské knihy dvorské kanceláře uherské jsou umístěny v bídných vídeňských místnostech. Dosud bylo obyčejem, že sekretáři pro nedostatek úřadoven pracovali ve svých soukromých bytech, čímž se stávalo, že spisy pohazovali a špatně opatrovali. Pouze zapisování privilegií a šlechtických listů do t. zv. královských knih dálo se řádně. Vlastními úředníky placenými komorou byli jen kancléř a sekretáři; ostatní úředníci byli personálem kancléřovým, jejž on sám jmenoval. Za Leopolda I. byla svolána pod předsednictvím kardinála Leop. Koloniće komise, jež měla podati králi návrh o příští organisaci dvorské kanceláře. Spisovatel sděluje návrh Kolonićův z r. 1688, podle něhož kancelář se měla skládati vedle kancléře ze dvou církevních a dvou světských radů, z nichž jeden mohl býti Němec, z jednoho sekretáře, jednoho registrátora, jednoho expeditora, jednoho koncipienta, tří písařů, jednoho kancelářského sluhy a jednoho topiče. Kolonić navrhoval také, aby dosavadní palatinský a místodržitelský úřad s ostatními soudními úřady byl zrušen, a místo nich aby byly zřízeny zvláštní úřady v Budíně, Prešpurku, Košicích a Záhřebě. Politické, komorní a správní záležitosti měly býti soustředěny v t. zv. tajných deputacích, s jichž složením nás Thallóczy dále seznamuje. V komisi, jež se zabývala otázkou organisace uherské dvorské kanceláře, byl také palatin Pavel Esterházy, který se sice nedržel stanoviska Kolonićova, ale přál si, aby uherská kancelář byla organisována

tak jako česká a rakouská. Král přijal návrh palatinův a organisoval r. 1690 nově uherskou dvorskou kancelář. Kancléřem dvorským jmenoval Blažeje Jaklina, knínského biskupa. Za úřední místnosti zvolen dům dvorského sekretáře Jana Maholányiho, který pro úřední potřebu zvláště byl adaptován. Král vypracoval také podrobnou instrukci pro uh. dv. kancelář. Vstoupila v život 30. čce 1690. Autor seznamuje nás také s touto instrukcí. — Ve druhém oddíle zabývá se spisovatel i zřízením a působností dvorské kanceláře sedmihradské, jejíž první instrukce byla vydána 29. dubna 1693; kancelář sama zřízena však teprve na podzim r. 1695. Ačkoliv i kancelář sedmihradská byla úřadem dvorským, náleželo přece při radních sděních prvé místo sedmihradskému gubernátorovi, druhé pak generálovi a teprve třetí kancléřovi. Obě jmenované kanceláře, byť i působnost jejich byla soustavná, nemohly přece po karloveckém míru pro ústavní boj mezi králem a národem náležitě působiti. Proto vyslovil zák. čl. 15. z r. 1715, že uherská dvorská kancelář je na ostatních dvorských úřadech nezávislá Náprava stala se r. 1723, kdy byla nově organisována veškera zemská správa, i místodržitelská rada uherská, nezávislá na žádném dvorském úřadě, nýbrž jen na králi.

Oddíl třetí věnován jest dvorské kanceláři uherské v l. 1723—1848. Podle zák. čl. 101 z r. 1723 byla uherská dvorská kancelář pojítkem mezi králem a místodržitelskou radou uherskou. Královské dekrety sdělovala místodržitelské radě ve formě reskriptů nebo král. nařízení. Následkem toho vzniklo mezi oběma těmito úřady užší spojení. Že nedošlo mezi nimi k překročením oboru působnosti, Thallóczy vysvětluje tím, že úředníci obou těchto úřadů často se vzájemně střídali. Základní zásadou bylo, aby kancelář ve Vídni používala jednotlivcův obeznámených se zemskými poměry, a naopak personál místodržitelské rady brán byl zase z úřednictva dvorské kanceláře. Byl-li mezi oběma úřady někdy spor, byl prý to spíše spor mezi náčelníky obou těchto úřadů než mezi úřady samými. Spisovatel zmiňuje se o instrukcích uh. dv. kanceláře vydaných za Karla III. (11. června 1727) a Marie Terezie (14. srpna 1746). Kdežto podle instrukce Karlovy byla dv. kancelář čili Expeditio Nostra Hungarica spíše jen úřadem vypravujícím královská nařízení, rozšířila se její působnost za Marie Terezie, kdy se kancelář uherská stala kontrolním orgánem panovníkovým nad nejvyššími uherskými úřady (nad radou místodržitelskou a nad soudy, zejména tabulí sedmipanskou a tabulí královskou). V ústavních bojích mezi králem a národem zastávala se uherská dvorská kancelář sebevědomě práv národa a domohla se toho, že r. 1777 zrušena byla illyrská dvorská deputace, a že r. 1779 spojeno bylo temešské bánství, spravované dvorskou komorou, s ostatními Uhrami. Dotknuv se toho, že od r. 1782 do r. 1791 spojena byla sedmihradská dvorská kancelář s uherskou, autor přechází k době Františka I., za něhož vydána pro uh. dv. kancelář roku 1807 zvláštní pragmatika. V době této konány byly také společné schůze zástupců rozličných úřadů. Uherská i sedmihradská kancelář byly rozděleny na sekce podle rozdělení agendy u uherské místodržitelské rady a u sedmihradského gubernia. Uh. dv. kancelář čítala takových sekcí 12 a pak 13, sedmihradská 6. Dne 15. dubna 1848 byla uh. dv. kancelář zrušena.

Ve čtvrtém oddíle pojednává spisovatel o král. uh. ministru a latere, zřízeném r. 1848 zároveň se zřízením uherského ministerstva, jež nastoupilo na místo zrušených dvorských kanceláří uherské a sedmihradské. Ministr a latere zřízen byl pro věci vojenské jakož i pro věci, jež se týkaly společných zájmů zemí uherských i rakouských.

V oddíle pátém zabývá se autor uherskou kanceláří, obnovenou na základě říjnového diplomu z r. 1860 a působivší až do zavedení dualismu.

K. K.

Právo občanské.

Dr. Antonín rytíř Randa, Die Schadensersatzpflicht nach oesterreichischem Rechte. IV., 269. Vídeň 1908. Manz. Druhé rozmnožené vydání.

Roku 1907 vyšlo prvé vydání uvedeného díla. Sotva rok uplynul, bylo nutno přistoupiti k vydání novému, ježto prvé vydání bylo rozebráno, nejvýmluvnější zajisté svědectví o veliké hodnotě spisu. Nové vydání podstatně srovnává se s vydáním prvým; přináší však některé významné doplňky, dotýkající se výkladu předpisů občanského zákonníka (sr. zejména o §§ 364, 1305 str. 33, pak § 1312 str. 53 sl.), jakož i doplňky, illustrující problém, kterým se spis zabývá, odkazy k zákonodárství cizímu (sr. na př. str. 120). Nejnovější literatura (spisy Scheyův, Krasnopolského a Rundnagelův), jakož i nejnovější judikatura pronikavým a stručným způsobem podrobeny jsou, pokud předmět spisu toho vyhledával, rozboru. Zvláštní zřetel obrácen je k reformním pokusům občanského práva, pokud problému náhrady škody se týkají. Těmto reformním pokusům věnovány jsou také dva dodatky spisu připojené: I. O ručení za škody způsobené provozováním jízdy automobilem (str. 217—247), II. Návrh nové redakce 30. hlavy občanského zákonníka (str. 248—255). Dodatek prvý po stručném úvodu, ve kterém ukazuje se k tomu, že starší zákonodárství způsobem zcela nedostatečným reagovalo na škody přivoděné provozováním jízdy automobily, přechází k historii zákona ze dne 9. srpna 1908 č. 116 ř. z. a podává jasný výklad nejdůležitějších (zejména zásadních) ustanovení téhož zákona, při čemž zákon o ručení železnic ze dne 5. března 1869 č. 27. ř. z. je stálým prostředkem přirovnání. Konec tohoto prvého dodatku přináší rozbor návrhu německého zákona automobilového z r. 1908.

Dodatek druhý je věrným legislativním výrazem názorů, které proslavený spisovatel ve svých spisech i učitelských výkladech po dlouhá léta způsobem tak přesvědčujícím byl pronášel. Vychází se od osvědčených základů, které redaktoři občanského zákonníka byli vybudovali, ale jednotlivosti se mění, jak žádají toho poměry doby nové i její názory. Pokud se týče těchto jednotlivostí, budiž připomenuto, že podstatnou měrou rozšiřují se skutečnosti, které způsobují přičítání škody; tak zejména dána jsou ustanovení o ručení za škodu, která vznikla šikanosním výkonem práva, která způsobena byla ve stavu nouze, překročením nutné obrany a dovolené svémoci (§ 1305 odst. 2.), o ručení osob právnických za škody způ-

sobené jejich orgány (§ 1313), o ručení principála za škodu způsobenou pomocníky, pak osob, které mají povinnost dohlížeti na osoby nezletilé ve společné domácnosti s nimi žijící (§ 1315), o ručení za podnikání nebezpečná (§ 1317), o ručení za škodu způsobenou sřícením stavby nebo jinakého díla (§ 1319), o ručení za škodu způsobenou zvířaty (§ 1320—1322), o ručení úředníků veřejných § 1341. Všechna tato ustanovení redigována jsou uvážením všech důležitých momentů diskrečních. Další významný rys osnovy ukazuje se v tom, že ona hledí hojným způsobem k tak nazvané škodě immaterielní, čili přiznává penězům povahu prostředku satisfakčního (sr. zejména §§ 1325, 1328, 1329, 1331). Tím stává se pak zbytečným známé odstupňování, které mají dosavadní §§y 1331, 1332. Mlčením nelze pominouti rozvedení četných kusých a nedostatečných ustanovení občanského zákonníka (sr. zejména § 1316, 1325—1328, 1330), jakož i některých změn, rozsahově sice neznačných, ale neméně důležitých (sr. na př. omezení náhradní povinnosti v případnosti § 1310, bližší charakteristiku zločincovu v § 1315 a p.). Také tyto změny svědčí naveskrz o hlubokém proniknutí látky se strany autora, který dovede oceniti nebezpečenství thesí abstraktních a povahy jednotlivých případů nerozlišujících.

Ustanovení, dotýkající se porušení povinnosti smluvní (§ 1295, i f. 1298, 1303, jsou vypuštěna a §§ 1333—1336 odkazují se do všeobecné části práva obligačního, kdež ovšem (zejména pokud se týče §u 1334) bylo by přičiniti jisté změny. Nejasnému ustanovení §u 1336 dostává se však eventuální úpravy. Konec osnovy tvoří pět článků ustanovujících o právu sousedském, jež by se připojily k § 364 o. z., jež však tvoří doplněk 30. hlavy obč. zák.

K.

M. Popoviliev, De droit civil transitoire ou intertemporal (sa nature juridique, sa règle générale et sa place dans la législation). Extrait de la Revue trimestrielle de droit civil nro 3 1908, str. 47.

Důsledkem střídání se právních řádů v čase mohou se vyskytnouti případy tak utvářené, že skutečnosti právnické mají vztahy ku dvěma právním řádům, které se vystřídaly (skutečnosti intertemporální), a sice jsou skutečnosti ony buď absolutně intertemporální, t. j. ony se skonávají v době panství obou právních řádů) nebo jsou relativně intertemporální, t. j. ony se skonaly v době panství jediného právního řádu, ale soudí se o jejich účincích v době, kdy panuje právní řád nový. Na zákonodárci jest, aby dal předpisy o tom, jak sluší rozhodnouti o účincích těchto skutečností intertemporálních. Zákonodárce může tak učiniti přímo, t. j. tak, že podřídí skutečnosti intertemporální zvláštním předpisům materielním (zákonodárce sníží zákonný úrok z 10% na 6%, z dluhů kontrahovaných za platnosti starého právního řádu platiti jest 8%) nebo nepřímo, t. j. postavením norem kolisních (lépe hraničných; pozn. ref.).

Pisatel táže se především, jaké místo v systemu právním dlužno těmto předpisům přiřknouti, zvláště pak, zdali předpisy intertemporální tvoří jediný celek, či zda-li materielní a hraničné předpisy intertemporální náležejí různým větvím právním. Učiniv pokus klassifikace právních

předpisů, dospívá pisatel, jak pokud se týče této klassifikace tak pokud se týče zodpovědění dané otázky, podstatně k týmž výsledkům, k jakým dospěl referent jednaje o systematickém umístění předpisů mezinárodního práva soukromého (sr. téhož Úvod do mezinárodního práva soukromého, I., str. 89 sl.).

Přední zásadou práva intertemporálního je pravidlo, že právní předpisy nepůsobí nazpět a bývá ona vyjadřována v zákonech způsobem objektivním (t. j. zákon obsahuje výslovný předpis, že právo objektivné nepůsobí nazpět) nebo způsobem subjektivním (t. j. právní předpis ustanovuje, že nové právo nedotýká se práv nabytých). Předpisům těm dostává se výkladu různého. Prozkoumav jednotlivé tyto způsoby výkladu, dospívá pisatel k řešení takovému: Každou skutečnost relativně intertemporální posuzovati jest podle právního řádu, který platil v době, kdy skutečnost ona se sběhla. Podle toho sluší přijímati, že nový právní řád nedotýká se účinků skutečností právních, které spadají pod vládu právního řádu staršího a je nerozhodno, zda-li účinky ty zakládají právo subjektivné čili nic. Skutečnosti absolutně intertemporální dlužno posuzovati podle právního řádu, který platil v době, kdy skutečnost ona se započala, po případě, kdy podstatný její kus se splnil. Zásadou, že zákony nepůsobí nazpět, není ovšem vázán zákonodárce, a dlužno říci, že zákonodárce může, po případě musí, vyhledává-li toho realisace účelů státních od zásady té odstoupiti, ale s druhé strany sluší odškodniti osoby, které retroaktivitou předpisů právních dojdou újmy. Ovšem nutno míti na paměti, že předpis působí nazpět jen tenkráte, jestliže zákonodárce tak nařídil, ale není potřebí nařízení výslovného, stačí, není-li intence zákonodárcova pochybna, což může se podávati z povahy předmětu právním předpisem upraveného nebo z povahy právního předpisu samého. Na konec zmiňuje se pisatel o otázce, kam zařaditi sluší předpisy práva intertemporálního v zákonnících. Povšechné pravidlo, že předpisy právní nepůsobí nazpět, umístil by nejraději mezi ostatními předpisy povahy povšechné, t. j. mezi předpisy ustanovujícími o sdělávání zákonů, o tom, kdy počíná se jejich působnost atd.; naproti tomu pokud týče se jednotlivých předpisů bylo by je umístiti na konci zákonníka spolu s předpisy mezinárodního práva soukromého. *K.*

Právo obchodní.

Dr. Antonín rytíř Randa: Soukromé obchodní právo rakouské. Díl I. a II. (sešitu prvého vydání šesté, sešitu druhého vydání páté). V Praze, nákladem J. Otty 1909.

Ve IV. ročníku těchto listů (1904, str. 314) referováno o čtvrtém resp. pátém vydání spisu přítomného; po době pro právnické spisy české poměrně velmi krátké oznámiti jest nám opětovně již vydání nové: potěšitelný to úkaz hojného odbytu tohoto vědecky i prakticky tak vynikajícího díla v českých kruzích právnických.

V nových vydáních spisů Randových setkáváme se povždy se spracováním podané látky až v nejnovější stav zákonodárství, judikatury jakož i — pokud meze výkladů toho dovolují — literatury; tak tomu jest arci i tuto měrou dokonalou; vedle toho však nalézáme zde látku také rozhojněnu bližším přihlédnutím k některým zvláště aktualným otázkám a problémům právním. Dodatky druhu toho shledáváme zejména ve stati o závodu obchodním (úvahou o pojmu závodu), v paragrafu o ochraně proti nekalé soutěži (zřetelem ku předloze vládní v tom směru podané), v kapitole o obchodních pomocnících (poznámkami o připravované v tom směru reformě, sněmovnou panskou právě projednávané), jakož i posléze na různých místech odkazy k ustanovením zákona o společnostech s ručením obmezeným.

Budiž dovoleno z otázek tu dotčených blíže poukázati k výkladu o obchodním závodu; jest to problém, jenž doktrinu moderní, a to specielně rakouskou, zejména v posledních létech blíže zabývá. Hledíť sem vedle starší již úvahy Gellerovy (Österr. Zentralblatt f. die jur. Praxis, VII.—IX.) monografie Ohmeyerova („Das Unternehmen als Rechtsobjekt"), Piskova („Das Unternehmen als Gegenstand des Rechtsverkehrs"), jakož i úvaha podepsaného v „Poctě Randově" (1904), („Obchodní závod a práva ku statkům nehmotným"), později též v „Österr. Patentblatt" (1905) uveřejněná; nejnověji blíže přihlédá k pojmu „podniku" Müller-Erzbach v „Zeitschr. f. d. ges. Handels- und Konkursrecht" 1908/9 ve článcích „Die Erhaltung des Unternehmens" a „Der Schutz der Unternehmerarbeit".

Z různých názorů vyslovovaných o právním vztahu podnikatele k závodu dochází vítané opory v autoritě Randově pojetí vztahu toho jakožto soukromého práva k objektu nehmotnému: pokládáť autor pro převod závodu ve smyslu čl. 22. obch. zák. za rozhodný „postup možnosti či příležitosti ku provozování konkretní živnosti resp. vstup v organisaci výrobních prostředků jednotnému hospodářskému účelu sloužících"; „zpravidla ovšem taková sukcesse nebude možnou bez převodu jistých součástí závodu"; i označuje tudíž obchod č. podnik „co organisovanou výrobu a důsledkem toho co souhrn součástek obchodní živnosti, bez nichž posavadní provozování neb pokračování v ní jest nemožným" (str. 88). V poznámkách podotýká pak, že „předmětem oprávnění není tu hmotná věc" (pozn. 162 *d*), jakož i že spatřuje „v oprávnění ku provozování obchodního závodu soukromé právo t. zv. individualné, které uznáno zejména ve čl. 22 obch. zák. a v §§ 341 exek. ř." (pozn. 162 *f*).

Arci činí se v literatuře proti pojetí podniku jakožto objektu nehmotného vážná námitka, že tu jde o pouhé abstractum, kteréž si nelze samostatně jakožto objekt právní mysliti (K. Adler v Allg. Gerichtszeitung 1908 č. 48. proti Piskově pojetí podniku jakožto „organisace výroby resp. zabezpečené příležitosti odbytu"); nepokládáme však námitku tu za opodstatněnu.

Předmětem výhradného, proti všem působivého práva může býti zajisté každý faktický vztah, který dopouští vůbec výhradné disposice, výlučného jakéhos ovládání; nelze pak pochybovati, že organisace výroby resp. odbytu jest takovýmto vztahem, ano že jest vztahem, jehožto výhradné ovládání může míti hospodářskou hodnotu přímo neocenitelnou; tak na př. v tajnosti zachovávaný postup výrobní (jenž má po případě hodnotu nesmírně větší než-li patent na postup ten udělený), seznamy zákazníků, informace o jejich poměrech a potřebách, a pod. Proč nemohly by býti vztahy druhu tohoto — representující značné hodnoty hospodářské a dopouštějící individualního ovládání — předmětem výhradného práva dispositivního, oproti všem působivého? Ovšem uznává naše právo positivní takovéto výhradné právo dispositivní určitými vztahy podnikovými jen v jednotlivých směrech, přece však proniká jeho principielní obsah: v positivním směru jest to výkon konkretní oprávněným zahájené nebo převzaté živnosti, v negativním ochrana činnosti této proti neoprávněným rušebním činům třetích. Ochrana takováto podává se z norem různých: tak zejména z norem o firmách, o známkách ochranných, z předpisů živnostenského řádu o ochraně označení závodového, z norem zákona patentního o právu z patentu, licence a předchozího užívání, jakož i z jednotlivých ustanovení zákona o právu autorském (§§ 8, 9, 22, 27), Valného rozšíření a prohloubení dojde toto soukromé právo závodové uzákoněním zamýšlené ochrany proti nekalé soutěži.[1])

Oboru právě zmíněnému — ochraně to proti nekalé soutěži — jest rovněž, jak již výše podotčeno, věnován v přítomném vydání rozhojněný výklad. Zejména zaslouží v tom směru pozornosti stanovisko zaujaté autorem de lege ferenda již v jeho „Schadenersatzpflicht", ve přítomném vydání též stručně dotčené (str. 133). Týká se formulování t. zv. generalní klausule, ustanovení to zůstavujícího — v mezích jistých všeobecných předpokladů — úvaze soudcovské uznati na kvalifikaci jednání určitého jako nekalé soutěže civilněprávní cestou stihané; ve příkrém rozporu názorů v tom směru projevených vyslovuje se autor ve prospěch generalní klausule, navrhuje však — k zamezení nebezpečí z ní hrozících — jisté dodatky rázu kautelárního.[2])

Zakončujíce stručný referát tento nemůžeme než vysloviti upřímný a vděčný obdiv z produktivní svěžesti věhlasného autora, jenž neznaje odpočinku zůstává skvělými svými plody literárními čelným pěstitelem a rozmnožitelem v naší literární tvorbě právovědecké.

K. Herrmann-Otavský.

---

[1]) Co do jednotlivosti odkazuje referent ku své recensi cit. Pisekova spisu v „Zeitschr. f. Notariat u. freiw. Ger." 1908.

[2]) Blíže rozvádí autor otázku tuto v něm. vydání svého spisu o náhradě škody „Schadenersatzpflicht"; 1. vyd. (1907), str. 55 sl.; 2. vyd. (1908), str. 59 sl.

Právo trestní.

Studie o účastenství. Napsal Dr. *Josef Prušák.* (Řada první.) Knihovna Sborníku věd právních a státních. V Praze 1909.

Spis obsahuje 5 studií, z nichžto prvá má objasniti východiště, z něhož spisovatel přistupuje k řešení svého úkolu, a ukázati různosti, jaké jeví se v doktrině v nazírání na (spoluvinu a) účastenství. Druhá jedná o pojmu účastenství a jeho rozsahu, přihlédajíc při tom k právu rakouskému a německému. Třetí podává charakteristiku a kritiku hlavních theorií účastenství zastoupených v nynější doktrině, totiž theorie subjektivné, objektivné a typové. Ve čtvrté uvažuje se o akcessorní povaze účastenství, v páté konečně o reformních snahách novější doby směřujících k úpravě této materie.

Proti posavadním prácem Prušákovým „O příčetnosti osob mladistvých a jich potrestání" 1899 a „Kriminelní noetice" 1904 tento spis vyznačuje se tím, že jest rázu po výtce dogmatického zabývaje se obšírně výkladem platného práva a literaturou k němu se vztahující. Přes to pak, že spisovatel zůstává věren zásadnému svému nazírání, jež shoduje se ve hlavní věci s učením školy sociologické, při posuzování trestnosti hledí výlučně k vině a výsledku zcela jako přívrženci školy klassické. Jestliže při tom zavrhuje naprosto pouhé „ručení za výsledek", neocituje se ani tím v zásadním odporu se směrem klassickým, jehož mnozí přívrženci jsou v tom zajedno se stoupenci škol moderních. Podle našeho mínění však neprávem podkládá toto theoreticky správně svoje přesvědčení i platnému právu rakouskému, tvrdě, že „čisté výsledkem kvalifikované delikty v rakouském právu se nevyskytují" (str. 20).

O kritických vývodech spisu, jakkoli místy dosti břitkých, sluší uznati, že nikde nepozbývají rázu věcnosti a způsobem namnoze velmi účinným a přesvědčivým odkrývají slabiny a nedůslednosti různých theorií posavadních. Zvláště ostře spisovatel potírá t. z. theorii objektivnou. Ale i proti theorii subjektivní pronáší vážné námitky ukazuje, že alespoň v té formě, jakou jí dal nejpřednější její zástupce doby novější, *Buri*, neshoduje se ani s vlastním svým základem theoretickým, zejména s filosofickým pojmem příčinnosti, ani s právem positivným. Rovněž kriticky probírá nejnovější t. z. typovou theorii *Belingovu*, vytýkaje, co z ní lze uznati za správné, a v čem třeba jí odporovati. Velmi ostře obrací se také proti t. z. akcessorní povaze účastenství, již posud uznává valná většina jak přívržencův školy klassické, tak sociologické, z těchto zejména *Liszt* a *Frank*. Rovněž jako nedůsledný a nepotřebný zavrhuje pojem nepřímého pachatelství, bez něhož zastavatelé akcessorní povahy účastenství nemohou se obejíti.

Positivnou konstrukci pojmu účastenství (spoluviny a účastenství ve smyslu § 5 rak. zák. tr.). Prušák provádí s uznání hodnou důsledností a formálnou bezvadností na základech, jež zbudoval sobě z části již dřívějšími svými pracemi, zejména výkladem o příčinné spojitosti podaném ve své kriminelní noetice. Proto opírá se tomu, že by pojem příčiny v právu

trestním mohl býti jiný než ve filosofii a ve vědě vůbec a že by tedy bylo správno vyjímati z celé řady podmínek, jichž bylo třeba k výsledku, jen některou a jakožto podmínku nejúčinnější *(Birkmeyer)* uznávati ji za příčinu na rozdíl od podmínek ostatních, méně účinných. Zcela důsledno jest potom, zavrhuje-li pokusy směřující k tomu, aby rozdíl mezi pachatelstvím a účastenstvím byl zakládán na rozdílu mezi příčinou a jinakými podmínkami. S tohoto stanoviska dospívá k uznávání samostatné povahy (spoluviny a) účastenství a prohlašuje, že vina a trestnost účastníkova nejsou závislé na tom, zda skutek spáchaný lze pachateli přičítati k vině, nýbrž jen na tom, zda byl spáchán skutek objektivně trestný. V tomto smyslu pak — jako ostatně i *Hoegel* a *Stoss* — vykládá i platné právo rakouské.

Rozdíly mezi pachatelstvím a účastenstvím, v mezích účastenství pak mezi návodem a pomáháním Prušák určuje ve smyslu theorie subjektivné *(Buri)*, již však zároveň modifikuje momenty objektivnými. Uznává totiž objektivný rozdíl mezi činností pachatelskou, návodskou a pomocnou, avšak pachatelství, návod nebo pomáhání nepřičítá tomu, kdo příslušnou činnost skutečně vykonal, nýbrž tomu, k d o m ě l v ů l i j i v y k o n a t i, nechat i ve s k u t e č n o s t i v y k o n a l č i n n o s t j i n o u. Pachatelem jest mu potom ten, kdo s vůlí vykonati činnost pachatelskou vykonal třeba jen činnost pomocnou, a rovněž naopak. Zároveň pak stanoví jako podmínku trestnosti pro návodce a pachatele, že ten, kdo byl naveden, nebo komu bylo pomáháno, vykonal alespoň pokus činu objektivně trestného. Tím, že přiznává se tu důležitost i momentům objektivným, tato konstrukce liší se prospěšně od jiných theorií moderních *(Fojnický, Getz, Nicoladoni)*, jež veliký rozdíl objektivný mezi oněmi způsoby činnosti zločinné zcela popírají. Přes to však Prušák stojí na půdě theorie subjektivní; nežádá, aby tu byla shoda mezi vůlí a vnější činností, nýbrž hledí výlučně jen k vůli jednajícího. Tím vydává se arci výtce nedůslednosti, jelikož subjektivné stanovisko, s něhož vychází, nemůže vésti než k úplnému vymýtění momentů objektivných. Podle toho měl by býti pachatelem, kdo s vůlí vykonati činnost pachatelskou vykonal činnost j a k o u k o l i, tedy i takovou, která n e n í a n i p a c h a t e l s k o u, a n i n á v o d s k o u, a n i p o m o c n o u. Jiná důslednost, která jest neméně na pováženou, pak by byla tato: Kdyby zásadě, která jest základem Prušákova pojetí spoluviny a účastenství, byla zjednána povšechná platnost v právu trestním, znamenalo by to, že by pachateli slušelo přičítati vždy ten čin trestný (scill. dokonaný), jejž vykonati zamýšlel, byť i činností svojí způsobil výsledek náležející k činu trestnému zcela jinému. Kdo by na př. předsevzal činnost nějakou, aby člověka usmrtil, avšak místo toho by způsobil jen poškození na cizí majetnosti, tomu by slušelo přičítati dokonaný zločin vraždy. Právě tak — a to jest zajisté ještě více na pováženou — slušelo by však naopak přičítati jen poškození na cizí majetnosti (ovšem dokonané) tomu, kdo by činností směřující k takovému poškození způsobil smrt člověka. Jest patrno, že by takto hranice mezi pokusem a činem dokonaným, mezi činem dolosním a kulposním úplně byly setřeny! Nepřijatelnost

těchto důsledností vyniká zvláště ostře v těch případech, kde čin vykonaný nemá na sobě ani náležitostí pokusu toho činu trestného, jenž podle oné konstrukce má se pachateli přičítati za čin trestný dokonaný.

Naproti těmto závadám nelze neviděti četných a závažných výhod, jichž poskytuje Prušákova theorie spoluviny a účastenství. Hlavní takovou výhodou jest, že může se zcela vzdáti pojmu nepřímého pachatelství, v němž posud jest mnoho nepropracovaného a neujasněného; neboť podle ní i ten, kdo navedl člověka nepříčetného k činu trestnému nebo užil úmyslně cizího omylu, zůstává návodcem. Nemenší její předností jest určitost, s jakou podle ní lze rozhodnouti případy velmi pochybné, kde někdo s úmyslem pachatelským vykonal omylem činnost pomocnickou nebo naopak. Proti způsobu, jak Prušák tyto případy řeší, činiti lze arci, jak jsme již ukázali, vážné námitky, a také ostatní výsledky a náhledy ve spise projevené narazí asi na odpor u přívrženců ostatních theorií. Leč to vědecké ceně spisu ani v nejmenším nemůže býti na újmu. Nepochybnou jeho zásluhou zůstane, že ukázáno v něm k četným nesrovnalostem a neudržitelným důsledkům theorií ostatních a podniknut pokus rozřešiti závažné a nesnadné problémy v náuce o spoluvině a účastenství posud se vyskytující cestou vlastní a způsobem samostatným, čímž velmi platně přispěno k objasnění různých temných stránek celé nauky a ke správnému rozřešení leckterých otázek sporných nebo pochybných.

Ježto spis Prušákův podává jen „řadu první“ „studií o účastenství“, možná, že spisovatel v řadě nebo řadách dalších užije příležitosti, aby tu neb onu námitku vyvrátil a vlastní mínění podle potřeby ještě objasnil nebo zevrubněji odůvodnil. Nepochybujeme také, že tamtéž vyplní částečnou mezeru v rozborech literárních svojí práce a vypořádá se s některými pozoruhodnými, jeho mínění však odporujícími názory a důvody, jež podává obšírná stať o „účastenství a nadržování“ v posledním velikém díle *Barově*, Gesetz und Schuld im Strafrecht, sv. II., str. 575—855. *Storch.*

Die Beschimpfung von Religionsgesellschaften. Ein Beitrag zur Strafrechtsreform von Dr. Eduard Kohlrausch, ord. Professor der Rechte zu Königsberg. Tübingen (Mohr) 1908.

Kniha *Kohlrauschova* zabývá se velice spornou otázkou „deliktů náboženských“ a dospívá k důsledku, že v budoucnosti nutno se vzdáti zvláštního deliktu „nadávek společnostem náboženským“ a to z dvojího důvodu. 1. Delikt ten jen zdánlivě chrání náboženství, 2. ve skutečnosti však ohrožuje jeden z nejdražších a nejvýznamnějších statků: právo svobodného projevu mínění v otázkách duchovních. Kniha rozdělena je ve tři části. V prvé se jedná o „základních myšlenkách platného práva,“ v druhé o „nedostatcích platného práva,“ ve třetí o „právu budoucím“.

I. V prvé části zabývá se spisovatel předem nejasností dnešního pojetí § 166. něm. tr. z. Co chce jím zákonodárce chrániti? Názory velice se rozcházejí. Dle jedněch (úřední motivy, říšský soud, *Binding*, *Hälschner*) je předmětem ochrany „cítění náboženské“; dle druhých *(Merkel, Hamm, Olshausen, Liszt, Beling, Lilienthal, K. Müller)* náboženský mír; dle třetích

(Meyer-Allfeld, Kohler, Rohland, Wach, Kahl, Hugo Meyer) náboženství (ev. spolužití náboženské) samo. Poněvadž positivní opory v platném právu nenalézá žádný z těchto názorů, snaží se *Kohlrausch* o vyjasnění problemu studiem dějinného vývoje. Probírá zevrubně vývoj zákonodárství zejména z 18. a 19. století a dospívá k tomuto důsledku: Přehlédneme-li dějinný vývoj, poznáme, že sice delikt kacířství závisel na změnách trestního práva církevního; naproti tomu byla ona skupina deliktů, jež odpovídá dnešnímu § 166, závisla na zájmu, který měl stát jednak na míru (pokoji) náboženském, jednak na náboženském smýšlení svých poddaných. Kacířství přestalo býti činem trestným, jakmile jednota státu a církve se změnila v pouhé státní právo dozoru, naproti tomu skupina ostatních deliktů urážkových nesledovala v přímém dalším chodu všeobecného duševního a státně filosofického vývoje. O postupné sekularisaci trestního práva náboženského lze mluviti až do 18. století, t. j. až do okamžiku, kdy stanovisko, že hřích proti bohu nutno je trestati, definitivně bylo opuštěno. V druhé však otázce, jaký zájem má stát na trestání deliktů náboženských, není jednotného vývoje. Od polovice 18. století dva různé názory až po naši dobu se uplatňují paralelně. Jeden zdůrazňuje nutnost ochrany míru náboženského, druhý chce přímo chrániti náboženskou víru proti útokům na ni podnikaným. První názor vítězí ke konci 18. století, druhý ovládá střed a druhou čtvrtinu století 19. Platné právo tkví svými kořeny v druhém názoru, leč na dnešní jeho úpravu měly též vliv požadavek svobodného vědeckého bádání a snaha zameziti spory mír náboženský rušící *(Lasker)*. Z toho poznáváme, že nejasnost v názorech o předmětu ochrany § 166. je nejen pochopitelna, ale i nutna, neboť každý z nich nalezne v paragrafu tom nějaké opory.

II. Ustanovení § 166 činívají se tyto výtky: 1. minulo se se svým účelem, 2. působí nestejnoměrně, chrání jen společnosti náboženské obdařené právy korporačními (předem církev katolickou), 3. ve skutečnosti neobmezuje svobodu nadávek, nýbrž svobodu učení, věcné kritiky a svědomí. První výtku má spisovatel za zcela oprávněnou, uváděje pro své mínění přesvědčující důvody. Ustanovení § 166 nechrání náboženského cítění, neboť ochrana jeho (mimo rouhání se bohu) vztahuje se jen na společnosti náboženské jako takové a na vnější formy kultu náboženského (ne na učení a předměty uctívání). Ustanovení to nechrání však též míru (pokoje) náboženského, neboť, jak celá řada trestních rozepří dokazuje, více ho poškozuje, než mu prospívá. Že by konečně § 166 měl chrániti náboženství samo, je vůbec nemyslitelno. Leč první výtka není pro spisovatele rozhodna, rovněž i výtka druhá, byť i dle jeho názoru rovněž důvodná, neboť význam její vystupuje do popředí jedině tehdy, když se prokáže oprávněnost výtky třetí, v níž *Kohlrausch* správně spatřuje těžiště celého sporu o oprávněnost střední věty § 166. Rozebíraje výtku tu, uvažuje spisovatel takto: Pojmy, jichž zákonodárce užívá, musí býti přesné, neboť jen tak může zákonodárce splniti svůj úkol: po stránce positivní říci, co je trestné, po stránce negativní, co je beztrestné. Tato negativní funkce, je pak tím důležitější, čím významnější zájem může poškoditi ustanovení

ne dosti určité, a čím bezvýznamnější je zájem, jenž chráněn býti má. V naší otázce jde o ochranu (ve skutečnosti nedostatečnou) náboženského cítění a konfesionálního spolužití, ohrožen je však zájem vysoce cenný: věcná kritika v otázkách vědy a svoboda projevu vlastního názoru ve věcech víry. Zde nutno je žádati naprostou svobodu (beztrestnost), v tom přece všichni (bez ohledu na různé náboženské vyznání) musíme býti za jedno. Co však tvoří podstatu nadávky? Pojem ten je tak neurčitý, že vede nezbytně ku stálým přehmatům, ku stálému zasahování v obor věcné kritiky. Lze právem říci: cítí se něco, tuší se něco, celkem však se neví, co se děje. Všecky pokusy o přesné vymezení „nadávky" shodují se sice v tom, že nadávka znamená něco jiného a jakési plus proti „urážce", v čem však ono jiné a toto plus má spočívati, v tom marně hledáme jednotnosti. Dle jedněch je to obzvláště surová forma, dle druhých obzvláště potupný obsah, dle třetích projev sprostého úmyslu neb smýšlení. Avšak všecky tyto znaky jsou z části falešny, z části stejně nejasny a mnohovýznamny jako pojem nadávky. (Tvrzení své spisovatel správně prokazuje na četných příkladech.) Ostatně kriterium „surové formy" vede nezbytně ku trestu porušení dobrého tonu, kriterium „potupného obsahu" ochromuje pak věcnou kritiku právě tam, kde potřebnou se jeví. Konečně kriterium „sprostého smýšlení" snadno vzbuzuje obavu, že legalisována bude věta: účel posvěcuje prostředky; vedle toho staví se jím soudce před úkol naprosto neřešitelný.

III. Reformní názory spisovatelovy jsou v krátkosti tyto: Tři právní statky lze si představiti, jichž ochrana předpisy trestními v rámci dnešního názoru o státě může přijíti v úvahu: vnější čest společnosti náboženské, náboženský a konfesionální mír a náboženské cítění jednotlivcovo. Pokud prvního se týče, lze zastávati: Vnější čest společnosti náboženské odpovídá cti každé jiné osoby kolektivní; postará-li se zákonodárce o dostatečnou ochranu cti osob kolektivních, není potřeby zvláštních předpisů k ochraně cti společností náboženských. V příčině druhého statku právního lze říci: Byť mír náboženský a konfesionální bylo lze vzíti v úvahu, význam jeho přece jest jen podřízený. Přijde li týž do konfliktu se svobodou vědeckého bádání a svobodného projevu osobního názoru ve věcech duchovních, musí bezpodmínečně ustoupiti do pozadí. V životě duševním není klid, nýbrž boj podmínkou pokroku, a nemůže tu tedy býti zájmem státu úzkostlivá ochrana pokoje. Se všeobecnými předpisy zákona (§ 130 něm. tr. z.) lze zde zajisté dobře vystačiti. Tak zbývá „náboženské cítění"; leč i ono musí ustoupiti právu věcné kritiky. Vždyť nejde přece o ochranu pobožnůstkářství, nýbrž o ochranu skutečného cítění náboženského, jež sílí bojem a protivenstvím.

Úvahy svoje končí spisovatel otázkou: je třeba reformy § 166-II, neb jeho škrtnutí. Otázku tu, probrav dříve veškery návrhy opravné, zodpovídá *Kohlrausch* ve smyslu posledním.

Vzorně svědomitá a objektivní práce *Kohlrauschova* zasluhuje nesporně bedlivé pozornosti i v našich poměrech, zejména dnes, v době blížící se reformy trestního zákona. Ona ukazuje opětně, že starý náš zákon trestní

tak v mnohém zaslouží si opravy, avšak z ní je též patrno, že i v „nemoderních svých" ustanoveních často na lepším věcném názoru je založen, než „pokrokový" zákonník trestní pro říši německou. O tom, je-li vhodna trestní ochrana „učení, zvyklostí a zařízení" společností náboženských státem uznaných (§ 303 rak. tr. z.), může býti spor, nesporno však je, že naprosto nevhodným jest ustanovení zákonné, jež chrání „zařízení a zvyklosti", učení však nechává bez ochrany (§ 166-II něm. tr. z.). Že slova našeho trestního zákona „verspottet oder herabzuwürdigen sucht" nejsou méně neurčitá, než ona „beschimpft" v německém trestním zákoně, nutno je bohužel doznati. *Prušák.*

Die Erscheinungsformen des Verbrechens im Lichte der modernen Strafrechtsschule mit besonderer Berücksichtigung der Versuchslehre von Dr. Alfred Freiherrn von Overbeck, Professor der Rechte an der Universität Freiburg. Lipsko (Engelmann) 1909.

Professor *Birkmeyer* a professor *Nagler* počali v minulém roce vydávati sbírku prací různých auktorů nazvanou „Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform". Dosud vyšly: 1. *Beling*, Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht. 2. *Hoegel*, Die Einteilung der Verbrecher in Klassen. 3. *Heilborn*, Die kurze Freiheitsstrafe. 4. Svrchu uvedený spis *Overbeckův*. 5. *Köhler*, Der Vergeltungsgedanke und seine praktische Bedeutung. Účelem sbírky jest organisovati boj stoupenců t. zv. klasické školy práva trestního proti směru modernímu (škola sociologické). Škola klasická, ačkoli dosud četně mezi kriminalisty zastoupená, trpí prý velice přílišnou zdrželivostí svých příslušníků; měl-li by stav ten dále potrvati, nemohla by více čeliti mohutné organisaci směru moderního. (Mezinárodní jednota kriminalistická, zemské její skupiny, Zprávy M. J. K.) Vydavatelé sbírky jsou toho názoru, „že nyní, kdy se přistupuje k první osnově nového trestního zákonníka, nastal vhodný okamžik, aby odpůrci sociologických idei se semknuli ku společnému prozkoumání a vyvrácení sociology propagovaných nauk, které z části ještě jsou nejasny a nepropracovány, z části vedou k pochybným a zákonodárství nebezpečným experimentům." Ve slovech těch jasně vystupuje do popředí přílišné sebevědomí, některým „klasikům" tak vlastní; bohužel neodpovídá mu nikterak vnitřní cena prací ve sbírce dosud vydaných — ať již jde o základní ponětí otázky viny a trestu (*Beling*, *Köhler*), ať o otázky speciální. Odpůrcům sice mnoho ve sbírce se vytýká, vlastní práce však zcela postrádá jakéhokoliv bezpečného základu. Většina podaného působí jako hudba zašlých dob, tak málo již odpovídající dnešní touze po poznání skutečna.

Vratkost základu, na němž odpůrci školy sociologické (positivistické) stavbu nového trestního zákonníka provésti se snaží, jasně vystupuje do popředí v rozboru otázek speciálních v citované práci *Overbeckově*. Rozdělena je ve tři oddíly: I. Úvod. II. Pokus a dokonání. III. Ostatní formy zločinné činnosti.

V úvodu podotýká spisovatel, že chce poukázati k některým z důležitých konsekvencí, k nimž by zákonodárce dospěti musil při úpravě projevů vůle zločinné, kdyby zásadně zaujal stanovisko směru moderního. Hlavní důraz klade pak *Overbeck* na učení o pokusu, neboť nedostatky moderní školy, pokud účastenství se týče, byly prý již *Birkmeyerem* zevrubně probrány.[1])

Jako vlastní úkol svého úvodu označuje *Overbeck* průkaz o tom, že škola moderní nikterak nedovede vysvětliti inkonsekvence svého učení. Dle ní trestce se jen nebezpečný, antisociální pachatel, nikoli čin trestný, přes to však podmiňuje se trestní zodpovědnost pachatelova existencí činu trestného. K čemu však tato podmínka, když toliko náležitá reakce společenská proti antisociálnímu individuu je účelem trestu, nesledujícího odplatu, nýbrž předem jen ochranu zájmů společenských. Nenajdeme-li uspokojivého výkladu pro onu inkonsekvenci, pak je prý prokázáno, že provedení „trestu ochranného" vede nezbytně nejen ku zničení podstat skutkových, ale i vylučuje každé diferencování mezi jednotlivými formami páchání a projevu činnosti zločinné.

Inkonsekvenci svého učení ospravedlňuje škola moderní jednak symptomatickým významem zločinu, jednak zájmem svobody jednotlivcovy („magna charta"); leč ani prvý ani druhý důvod se *Overbeckovi* nezamlouvá. Proti prvému namítá, že nelze konstruovati žádné skutkové podstaty, jejíž splnění vždy by ospravedlňovalo závěr na antisociální smýšlení pachatelovo, že však naopak nejnevinnější čin může býti proniknut silně antisociálním karakterem. Proti druhému uvádí, že jednak se nesrovnává s myšlenkou ochrany, jednak snadno svésti může k závěru, že mimo zločin každá antisociální činnost je dovolena. O nějakém vysvětlení, ospravedlnění uvedené inkonsekvence nelze tedy mluviti.

Je na první pohled patrno, že nepříznivý úsudek *Overbeckův* plyne z naprosto jednostranného, zcela neobjektivního pojetí učení školy sociologické. Přehlíží se úplně, že dle učení toho je trest jen jedním z mnohých prostředků v boji společenském proti antisociálnímu individuu, že není prostředkem jediným, universálním. Trest nastoupiti má p r a v i d l e m jen při těch činech, jež dle zkušenosti naší nebezpečnou míru antisociálnosti pachatelovy prokazují. P r a v i d l e m, ne v ž d y; odtud ona stálá péče, již škola sociologická věnuje motivu činu trestného (*Liszt, Čubinský*). *Overbeck* naprosto přezírá, že toliko z činů lidských lze bezpečně usuzovati na karakter člověka, tedy i na sociální neb antisociální povahu vůle (symptomatický význam zločinu), dále, že ochrana jednotlivcova proti přehmatům orgánů moci veřejné nezbytně toho vyžaduje, aby jednotlivec trestán býti mohl jedině za to, co skutečně učinil, a ne za to, co dle domněnky jiných by snad učiniti chtíti mohl (magna charta). *Overbeck* pak nikterak nepro-

[1]) K neudržitelnosti učení *Birkmeyerova* o účastenství ukázal referent ve svojí práci „Studie o účastenství" (1909 — knihovna Sborníku). Srov. též z nejnovější doby: *Hagerup*, Zur legislativen Behandlung der Teilnahme an Verbrechen. Z. f. d. g. St. R. W. XXIX, str. 614 a násl.

kázal, že tyto dva principy nelze logicky uvésti v soulad s učením školy sociologické, dle něhož netrestá se čin, nýbrž pachatel pro svoji v činu dokumentovanou antisociálnost, a trest není nepochopitelnou metafysickou odplatou, nýbrž jen výkonem (sankcí) trestní funkce státní, sledující zcela jiné a rozumější účely, než jaké mají liché spory o spravedlivé odplatě. Tak mimo strannickou zaujatost neprokázal spisovatel ve svém úvodě praničeho, a je pochopitelno, že úvod ten nemůže býti správným podkladem pro vývody dalších dvou kapitol, z nichž, jak podotknuto, druhá jedná o pokusu a činu dokonaném.

Důsledky, k nimž dle názoru *Overbeckova* škola sociologická vzhledem k pokusu musí dospěti, jsou tyto: zákonný pojem pokusu musí tak býti pojat, aby každá, i ta nejnezpůsobilejší činnost pokusná byla v něm zahrnuta; pokus musí býti trestný při všech deliktech; pokus a čin dokonaný musí zásadně stejně býti trestný; dobrovolné ustoupení od pokusu nesmí býti bezpodmínečně důvodem trestnost vylučujícím. S důsledky těmi nelze se však prý nikterak spokojiti. Proti prvému namítá *Overbeck*: nelze dobře chápati jednak trestnost každého pokusu (i absolutně nezpůsobilého), jednak beztrestnost činnosti „pokusné", která je zcela mimo sféru fysické i psychické kausality (Totbeten, Nestelknüpfen, Verhexen). — Je nesporno, že spisovatel zcela přehlíží, že otázka trestnosti neb beztrestnosti pokusu nezpůsobilého nikterak nesouvisí se základní růzností názorů školy klasické a positivistické (srov. na př. *Buri*), nýbrž s otázkou ručení za čistou náhodu, dále, že učení o pokusu naprosto nezpůsobilém je prakticky zcela neupotrebitelné, vedouc k úplné libovůli soudcovské. V případech pak na druhém místě uvedených je jasno (nepřihlížejíc ani ke skutečně se nedostávající antisociálnosti činnosti — *Ferri*), že nejde tu vůbec o činnost pokusnou v technickém slova smyslu.

Pokud druhého důsledku se týče — pokus musí býti trestný při všech deliktech — bylo by zbytečno námitkami *Overbeckovými* se zabývati. Jde tu přece o otázku čistě kriminálně politickou, s rozdílným základním názorem škol nikterak nesouvisející; že by pak důsledek ten byl naprosto škodlivý a nepřijatelný, vyvrací nejlépe ustanovení rakouského zákona trestního, jakož i uspokojivá praxe rakouských soudů trestních. Totéž lze říci o dalším důsledku — o zásadně stejné trestnosti pokusu a činu dokonaného. I k tomuto důsledku lze dospěti jak se stanoviska odplaty, tak s onoho ochrany, a není v něm ničeho, co vésti by muselo k naprostému úpadku práva trestního.

Zbývá poslední důsledek: svobodné (dobrovolné) ustoupení od další činnosti nemusí býti bezpodmínečně důvodem trestnost vylučujícím. V čem nebezpečnost a škodlivost tohoto důsledku má spočívati, lze věru těžko chápati a to tím spíše, přihlédneme-li k námitkám *Overbeckovým*. Domnívá se spisovatel skutečně, že snad se stanoviska odplaty je správno a nezbytně se vyžaduje, aby veškerého trestu ušetřen byl zloděj, který dokonání krádeže jediné proto odložil, poněvadž dosud v pokladně je málo peněz, a nutno tedy vyčkati až budle jich tam více. Nevede spíše celé to učení o dobrovolném ustoupení od další činnosti k obávanému ručení za náhodu?

Domnívám se, že námitky *Overbeckovy* dokazují jen správnost důsledků, k nimž škola sociologická musí dospěti, a nesprávnost mínění spisovatelova, že prokázal „naprosto destruktivní" konsekvence učení školy moderní.

Stejně bezradostný pro školu klasickou je výsledek práce *Overbeckovy* v jejím třetím oddílu — ostatní formy činnosti zločinné — v němž pojednává se o účastenství a konkurenci činů trestných. Pokud účastenství se týče, dovolává se spisovatel v podstatě jen pochybených vývodů *Birkmeyerových*, o nichž ovšem praví, „že ostře a případně osvětlují snahy moderního směru". Jednotlivé formy účastenské nemohou prý míti a nemají pro směr ten žádného významu. Pokud zásadního posuzování trestnosti jednotlivých účastníků se týče, má *Overbeck* nesporně pravdu, leč skutečnost ta neodůvodňuje opětně žádné „destruktivní konsekvence" směru sociologického, naopak, jak spisovatel dobře z posledních prací *Buriových* přesvědčiti se mohl, není důsledek ten vlastní jen škole sociologické, nýbrž i logicky uvažujícím zastancům klasicismu v právu trestním. O tom, že by i jinak různé formy účastenství pro školu sociologickou neměly významu, důkaz vésti se spisovatel vůbec ani nepokusil. — V příčině konkurence činů trestných omezuje se *Overbeck* na jedinou výtku: V důsledku učení školy moderní musí odpadnouti veškeré diferencování mezi různými způsoby konkurence. Pojmově zajisté tomu tak býti nemůže, šlo by tedy nanejvýše o zásadně různý význam konkurence po stránce trestnosti pachatelovy. Tu však opět je nesporno, že stanovisko školy sociologické jest jediné správno, neboť v tomto směru pojmovému rozdílu mezi konkurencí ideální a reální nějaký význam zajisté zásadně přičítati nelze.

Z uvedeného je patrno, že se *Overbeckovi* nikterak nepodařilo prokázati, že důsledky, k nimž se stanoviska směru moderního „nutno" dospěti, skutečně by ohrožovaly právo trestní, že tedy nikterak nelze se s nimi spřáteliti. Pravý opak je pravda. Domnívá-li se pak *Overbeck*, že seslabil význam směru moderního poukazem na různost mínění jeho stoupenců v otázkách detailních, lze také těžko mu přisvědčiti. Jen boj ve vědě znamená pokrok; boj o prohloubení názorů základních, o správné, jim odpovídající, luštění otázek podružných znamená život strany a upřímnou její snahu pracovati ku všeobecnému prospěchu. Zde ostatně mohl si spisovatel připomenouti alespoň slov „prohlášení" vydavatelů sbírky: „Byli jsme si toho vědomi, že při tom ne bezvýznamné diference v pojetí těch, kteří s námi stejně smýšlejí, vystoupí do pozadí". Jen v mrtvých učeních není diferencí, stejně jako není pokroku ve vědě pro ony klasiky, jimž dogma o vůli naprosto svobodné a Kantův kategorický imperativ jsou alfa a omega vědeckého názoru.

Na konec jen několik slov o metodě *Overbeckově*. Ten, kdo tvrdí, že prospěti chce vědě a tím i společnému dobru, musí při nejmenším pracovati tak, aby tvrzení jeho bylo lze alespoň věřiti; nesmí rozpory mezi jednotlivými školami do krajnosti přihrocovati, nýbrž musí zjišťovati shodné body, přičiňovati se o dorozumění tam, kde ono je možné. Úkolu tomu

nevyhoví však nikdy ten, kdo z cizího vybírá jen to, co právě se mu hodí k úboku proti druhému táboru, a z podružných otázek speciálních umělc tvoří zásadní rozdíly. Jednostrannost malířova může vytvořiti znamenitou karikaturu, jednostrannost vědeckého pracovníka poškozuje nejen jeho vlastní, ale i cizí práci, stávajíc se zbytečnou překážkou cíle vědeckého.

Prušák.

Právo finanční.

Poplatek z převodů majetkových na případ smrti. Díl II. (Soustava práva platného.) Napsal dr. Vilém Funk, docent finančního práva c. k. čes. university v Praze.

Po 6 létech dostává se interessovaným kruhům tímto dílem pokračování onoho, jež v r. 1902 vyšlo. Konstatováním tohoto faktu nemá však býti autoru činěna nějaká výtka. Není nejmenší pochyby, že dílo toto se nejen presentuje, ale také skutečně je dílem zralým, jehož potřeba byla velká a naléhavá a že jím uhražena byla v míře opravdu netušené. Kniha tato — a to musí býti s důrazem vytčeno — přes to, že nikde neopouští půdu teoretickou a zejména také historickými průhledy a speciálnými výklady snaží se souvislost udržovati s dílem I. i doplniti nově nalezeným materiálem jeho vývody, přece má také veliký, ba směrodatný význam praktický. Praktický právník, hledající spolehlivého poučení o nejnovějším stavu dědického poplatkového práva, najde tu poučení neobmezující se snad na pouhou parafrasi příslušných zákonných předpisů a publikovaných nařízení vykonávacích (pokud vůbec existují — na př. o poplatcích immobilárních), nýbrž přímo je uváděn do proudu praxe finanční správy, dostává plného názoru i návodu, jak chápe tato správa svůj úkol: užívati správně, v zájmu ovšem fisku, platného práva, s jakých hledisk speciálních při různých otázkách tak činí, za jaký konec kde co chápe, řekli bychom, populárně. Výklady o kolisající často judikatuře správního soudu jsou neméně poučné a nabádavé, ukazujíce právě spor různých hledisk, a jak se k nim i různě postaviti lze.

První u nás podán v knize byť stručný, aspoň však úplný a přehledný výklad o převodech předmětů pozůstalostních na základě právních jednání mezi živými, které při ujednáních mezi dědici, po případě i nedědici a dědici napořád přicházejí a hrají roli tak důležitou při každé druhé, ba snad téměř každé (více jak 90%) z pozůstalostí. Po Taliřových „Poplatcích a kolcích v Rakousku" ve mnohém směru novým zákonodárstvím změněných, je to první kniha u nás z finančního práva, již s plnou důvěrou možno se oddati. A předčí, jako dílo speciální, i dílo zesnulého našeho starého mistra této vědy. Šířeji a hlouběji probírá látku (také civilisticky — pomocí dra Krčmáře), a zejména zákonodárné materiálie, pro něž je a zůstane pravděpodobně na dosti dlouho jediným pramenem pro širší obec našeho právnického čtenářstva — aspoň na tak dlouho, než budou

vydány, podobně jako slavnou edicí staly se přístupny materiálie občanského zákonníka. V tomto směru zůstává autor pro velikou většinu čtenářstva nekontrolovatelný a zodpovědnost jeho není tedy malá i co do věrnosti přepisů i co do eventuelních překladů jednotlivých materialií. Spolupracovnictví archivních osobností v pravdě vynikajících, jimž autor vzdává velký dík, i způsob, jak on sám traktuje látku každému dostupnou a kontrolovatelnou, je nám však zárukou, že v tomto směru sklamání obávati se netřeba. Zrovna tak je nám zárukou — pokud jí vůbec bylo třeba, dílo přece samo se chválí — spolupracovnictví chéfa poplatkové censury v ministerstvu financí dvor. rady dra Štěpána Koczyńského, jemuž kniha zřejmě děkuje za tak minuciésní pronikání praxe. Kniha silná, prostá všech epigonských slabostí! Uvážíme-li pak, že ani universitní naši posluchači neměli dosud učebnice této důležité materie, ani naši konceptní praktikanti ve službě finanční pomůcky ke studiu pro praxi i praktickou zkoušku, vysvitne, proč nazvali jsme toto dílo směrodatným. Bylo by lákavé, rozhovořiti se o tom, jak presentuje se po vydání tohoto II. dílu dílo celé. Stačí však prozatím konstatovati, že je dobrou ukázkou, jak možno platné právo vykládati v souvislosti s historickým vývojem, aniž by historii musilo věnovati se exorbitantně mnoho času zvláště. Běží ovšem o ukázku, pokus, který bylo by nutno prohloubiti, zejména ještě úžeji vývody dílu I. a II. spjati dohromady. To by však bylo vyžadovalo jistě ještě dalšího času, jehož, jak se zdá, autor neměl více nazbyt, nemýlíme-li se z důvodů s nynějšími poměry universitními souvisejících. Na tento účet zřejmě také připsati jest nedostatek věcného i chronologického indexu, který se tím více cítí, čím obsahově cennější je kniha pro praksi. A je cenná tak, že by to stálo za to, aby se, když ne autor sám, tedy aspoň někdo jiný ujal práce indikovati (ale pak ovšem oba díly) samostatně, dodatečně.

H—n.

Joachym: Osvobození obcí a j. korporací samosprávných od kolků a poplatků (Samosprávný Obzor, XXX. č. 11 a 12; též separátně).

Pojednání toto je dle vlastního označení soustavným výkladem na saz. pol. 44/75 písm. *B*) a souvislá ustanovení zákona poplatkového, a to výkladem naskrze věcným, předmět vyčerpávajícím a k judikatuře pilně přihlížejícím. Theoreticky i prakticky nejzajímavější jest kap. V., kde autor — dle mého soudu správně — podrobnou argumentací potírá fiskální praxi správního soudu nepřipouštějící celkem osvobození při t. zv. úředních výkonech. — Poslední dvě kapitoly jednají ještě o osvobození výpůjček na základě zákona ze dne 25. března 1902 ř. z. č. 70 a o osvobození věcném ve sm. tar. pol. 20/102 lit. *f.*

Drachovský.

J. Konrad: Konstitutionelles Finanzrecht (Finanz-Verfassungsrecht) der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. (Černovice 1906.)

Spisovatel vystupující zde poprvé s větší prací podjal se úkolu v naší literatuře finančněprávní posud ojedinělého, a tedy svým vytknutým cílem tím zajímavějšího. Soudě, že ústavní právo finanční musí býti výcho-

diskem systematického zpracování práva finančního vůbec, chce zabývati se v práci této především ústavou danými obmezeními moci finanční vůči volné sféře právní jednotlivcově; kompetencí zákonodárnou v záležitostech finančních, jakož i právem budgetním i kontrolním zastupitelstva lidového, konečně pak zodpovědností ministerskou, pokud s právem finančním souvisí.

Pokus o systematiku celého práva finančního ovšem trpí poněkud nadměrným rozsahem vytčeným druhému hlavnímu oddílu (finančnímu právu správnímu), vedle něhož zejména oddíl III. (finanční právo justiční), obsahující pouze trestní právo finanční, ztrácí na oprávněnosti existenční, ježto i dle obecné klassifikace již do dílu II. zařazen býti by měl.

Při prvotinách tak vysoký cíl sobě vytýkajících není ovšem podivnou jakási plochost celého díla; i jednotlivé závady theoretické, na př. při výkladu i konstrukci praktických důsledků některých všeobecných práv občanských (srv. zejm. str. 17. nn.), zaviněny byly patrně také dosti obmezeným užitím literatury.

Přes to však zaslouží práce ta jakožto pokus interessantní nejen pozornosti, nýbrž i případného opětného důkladnějšího zpracování spisovatelem.

Drachovský.

Politické hospodářství.

JUDr. Eduard Michelis: Die Zolltrennung Österreich-Ungarns in handelspolitischer und weltwirtschaftlicher Beleuchtung; Wien, 1898, str. 125.

Spisovatel vychází z přesvědčení, že celní jednota rakousko-uherská byla nejdůležitější podporou hospodářského rozvoje monarchie v posledních desitiletích, tvoříc pendant k celní jednotce Německa i sjednocení Italie a působivé zajištění proti stále vzrůstající moci ostatních světových velmocí hospodářských. Svými výklady chce v hlavních rysech objasnuti obchodně-politické důsledky celní rozluky s hlediska významu monarchie na trhu světovém. Snaží se dokázati, že zájmy zemědělské i průmyslové Rakouska i Uher mluví pro zachování celní jednoty, resp. souhlasnosti celních tarifů, a to jak s hlediska vzájemných styků rakousko-uherských, tak i s hlediska poměru k hlavním svým odběratelům a dodavatelům na mezinárodním trhu.

Michelis vidí solidaritu agrárních zájmu Rakouska i Uher v tom, že i Rakousko je stát se silně zemědělským základem; proto by i jeho samostatná celní politika agrární musila se pohybovati asi v dosavadním směru, jenž je diktován i poměry mezinárodními. Probrav jednotlivá hlavní odvětví výroby zemědělské, jež požívají celní ochrany, dle oddílů celního tarifu přichází k úsudku, že uherské zemědělství musí býti bezvýminečně proti rozluce. Rakouské zemědelství by mohlo sice s určitého svého stanoviska rozlukou v některých směrech získati; taková výhoda nemůže však býti rozhodnou při otázce, mající tak dalekosáhlý význam pro všechny

obory hospodářské. S hlediska průmyslu musí býti Rakousko pro zachování celní jednoty a také pro Uhry není rozluka nutnou. Rakouským zemědělským a uherským průmyslovým snahám, jež se domáhají celní rozluky, dá prý se i jiným způsobem vyhověti. Při otázce rozdělení celního jest však velmi rozhodným vliv, jejž by rozluka měla na hospodářské vztahy k hlavním státům, s nimiž je monarchie v obchodním spojení. Vliv tento by byl pro Rakousko a zvláště pro Uhry všeobecně nepříznivý. Z oslabení obou částí monarchie, nastalého celní rozlukou, a ze snadno možných celních půtek mezi Rakouskem a Uhrami těžily by jiné státy; světový hospodářský prestige Rakouska i Uher by podstatně poklesl. To by zvláště oslabilo jejich posici k státům balkánským.

Autorovo spracování trpí nedostatkem souměrnosti, mimo to i nedosti jasnou představou a odvažováním bezprostředních a konečných národohospodářských důsledků cel. Jest si vědom, že jest nemožno zpředu stanoviti přesněji následky celní rozluky, zvláště ne další, konečné národohospodářské působení změny obchodně-politického systemu na širší obor poměrů hospodářských, vyslovuje se však přece velmi rozhodně pro zachování jednotných celních hranic.

Obraz hospodářských poměrů států balkánských, ač málo souvislý s hlavním thematem, je zajímavý; ukazuje jasně, ač autor to nestaví zvláště do popředí, stálé ustupování rakousko-uherských zájmů před mocným rozpínáním německého průmyslu a obchodu. Při tomto stavu věcí jest s rakouského stanoviska těžko chápati, jak by mohl někdo pro případ celní rozluky s Uhrami mysliti v zájmu hospodářském na užší obchodně-politické spojení s říší německou, myšlenka, jež se nezdá býti autorovi nesympatickou. *Koudela.*

Dr. Friedrich Zahn: Die Finanzen der Grossmächte. Berlin, C. Heymann's Verlag, 1908.

Mezinárodní srovnávání finanční jsou velmi populární při všech otázkách, týkajících se všeobecných poměrů hospodářské síly jednotlivých států, při rozborech různých oborů státní správy, při úvahách, týkajících se zdanění i státního úvěru. Zvláště nyní, kdy všechny hlavní státy zápasí s finančním nedostatkem a hledají nové prameny příjmů ku krytí velmi rychle stoupající státní potřeby, jest rozhlížení se po vzájemných poměrech finančních velmi časové.

Vědecká mezinárodní statistika finanční není posud tak vyvinuta, jak by se při těchto zájmech dalo čekati. Ode dávna se sice v ní pracuje; silný popud v tomto oboru vyšel už před padesáti lety ze třetího mezinárodního kongressu statistického, konaného r. 1857 ve Vídni, který se zvláště zabýval úpravou mezinárodní finanční statistiky. Od té doby byly práce Czörnigovy, Kolbovy, Pfeifferovy, Rieckeovy, Gerstfeldtovy, Kaufmannovy a novější studie Wagnerovy a Heckelovy věnovány tomuto předmětu. Zatím nastal také veliký pokrok ve vydávání materiálu; jest nyní podáván podrobně v úředních publikacích, snadno v přehledu přístupen ve statistických příručkách ve všech hlavních státech vydá-

ných a souborně obsažen v periodických statistických sbornících, jako Bulletin de Statistique et de Législation comparée, Gothaischer Hofkalender nebo The Statesmans Yearbook. Vědeckého zpracování došel však jen měrou velmi nedostatečnou. Příčinu toho dlužno hledati v samé povaze předmětu. V oboru působnosti a ve způsobu organisace státní správy jsou veliké rozdíly mezi různými státy, různě jest rozdělena činnost mezi stát a jiné veřejné korporace, což vše se odráží v útvaru financí; také zařízení a zásady rozpočtu a účtování jsou rozmanité; proto se dají těžko získati čísla, jež by právem mohla býti srovnávána.

Zahnova kniha jest novým pokusem v tomto oboru. Předmětem jejím jsou finance velmocí, totiž Německa, Rakousko-Uherska, Anglie, Francie, Italie, Ruska, Spojených států severoamerických a Japonska v letech 1893—1906. Podány jsou předně srovnávací tabulky, obsahující přehledy celkových čísel vydání a příjmů v těchto letech, přehledy příjmů dle jednotlivých hlavních pramenů, totiž příjmy ze státních podniků hospodářských, z přímých daní, z cel a spotřebních daní, konečně z kolků, poplatků a daní obchodových, dále srovnávací přehled obtížení jednotlivých hlavních předmětů spotřebních clem a daní, přehled výše dluhů a výdajů na dluhy. Vedle toho tabulky o jednotlivých z uvedených států, obsahující státní příjmy a vydání dle jednotlivých hlavních oborů, výši a částečně klassifikaci dluhů a výdaje na dluhy. Ve výkladu tabulky předcházejícím rozebrány jsou způsobem srovnávacím poměry jednotlivých oborů státní potřeby, při čemž postavena do popředí otázka, kolik z vydání státního jde na účely neproduktivní, a kolik na produktivní, zvláště pak otázka výdajů na vojsko a válečné loďstvo. Dále probrány jednotlivé obory státních příjmů a při tom zdůrazněno, kolik přispívají hospodářské podniky státní k hrazení výdajů, do jaké míry využitkovány jsou v jednotlivých státech různé obory dávek veřejných, a zvláště poměr obtížení daněmi přímými a nepřímými. Při výkladu poměrů zadlužení státního pak kladen důraz na povahu dluhů, zdali sloužily k účelům produktivním či nikoliv.

Materiálu jest v knize této sneseno velmi mnoho. Výklady Zahnovy, ostatně ne vždy velmi pronikavé, trpí však příliš patrnou tendencí, ukázati německé poměry v pokud možno nejpříznivějším světle, zvláště u srovnání s anglickými a francouzskými. Tendence tato vede autora ke konklusím, jež ani z jeho vlastních číslic neplynou, mimo to měla však často vliv i na způsob sestavení číslic, na zdůraznění jedněch a pominutí jiných možných kombinací. Proti této tendenci vystoupil ostře Dr. J. Plenge v obšírném pojednání: „Die Finanzen der Grossmächte" v Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft 1908, str. 713 násl. Vyvrací resultáty Zahnovy vzhledem k německým financím a dokazuje i značné nesprávnosti v číselných sestaveních. Plengovy vývody jdou ovšem zase mnohdy příliš daleko, jsou však přece velmi vítaným doplněním kritisovaného autora. Spolu s nimi dává Zahnova kniha dobrý pohled do struktury nynějších mezinárodních finančních poměrů. *Kvačala.*

Soudní lékařství.

Profesor Dr. V. Slavík: Soudně-lékařská diagnostika otrav. (Publikace svépomocného autorského družstva lékařského v Praze, ročník 1908, čís. 3. a 4.) Cena K 9·60.

Autor knihy, profesor soudního lékařství a dlouholetý stálý soudní znalec, napsal na základě bohatého, za léta 1884—1908 v c. k. českém ústavu pro soudní lékařství nashromážděného materiálu, jakož i na základě svých vlastních 18tiletých zkušeností, kterých nabyl jako demonstrátor a assistent ústavu, pitevní diagnostiku otrav, první to českou, soudně-lékařskou monografii, thematem tímto se zabývající. Tato odborná, čistě vědecká kniha jest sice v první řadě určena pro praktické soudní lékaře a mediky, avšak látka její jest tak důležitá, rozmanitá a zajímavá, že jest záhodno o ní poněkud šíře referovati.

Celá kniha rozdělena jest na dva díly. a sice část všeobecnou, nadepsanou „O otravách vůbec" a část speciální „O jednotlivých otravách zvlášť".

V části všeobecné probírá autor po krátkém úvodu podrobně změny posmrtné i chorobné, které mohou vésti k mylné diagnose otravy a oceňuje pak jednotlivé změny i známky obdukcí dokázatelné, svědčící různým otravám, při čemž vždy uvádí případnou differenciální diagnosu.

V důležité stati této jest podán postup, jakým jest si počínati, má-li býti podán důkaz, že skutečně jde o smrť následkem otravy. Tu jest si hleděti nejen vyšetřených okolností — kterých často, zvláště pak při náhlém úmrtí — bývá velmi málo, ale i nezbytno jest příznaky za živa pozorované kriticky rozebrati, uvážiti a srovnati s nálezem pitevním a všemi vyšetřenými okolnostmi dříve, než se stanoví přesná diagnosa.

Rovněž tak jako při pitvě člověka náhle zemřelého jest i při pitvě člověka dle udání určitým jedem otráveného vždy ještě pátrati po jiných chorobných, traumatických neb otravných změnách, neboť nelze se nikdy spolehnouti na to, že tu jde pouze jen o otravu, nýbrž nutno pokaždé provésti celou obdukci lege artis, neboť jde mnohdy o případy, v nichž smrť nastala z příčiny zcela jiné, otravou nezaviněné nebo takové, v nichž — ač příčinou smrti jest otrava — teprvé nález způsobu poranění po případě i konkurence příčin smrti jest vodítkem k úsudku, jde-li o sebevraždu nebo vraždu nebo byl-li jed vzat za účelem jiným, ku příkladu za účelem odehnání plodu a pod. anebo šlo-li o otravu nahodilou.

Ve stati této podává autor dále rozdělení jedů dle jejich účinku na organismus a probírá pak podrobně okolnosti, na nichž jest účinek jedu závislý. Do stati této pojata jsou též nařízení ministerstva spravedlnosti o vyšetřování mrtvol při podezření otravy i jiná do oboru tohoto spadající zákonitá ustanovení.

Velice důležité, ale velmi těžké bývá mnohdy posouditi, jde-li v daném případě o vraždu, sebevraždu nebo otravu nahodilou.

Ku vraždám používáno bývá obyčejně menších dávek jedu a to takových, které nebudí na první pohled a hned příznaky otravné, ale spíše

látek bez chuti a zřejmého zápachu, nebo jest jed podán v takové formě, aby nebyly zápach nebo chuť nějak nápadně patrnými (ku příkl. rozpuštěny v horkých tekutinách, polévce a podobně).

Při vraždách jest z pravidla snahou pachatelovou, aby ten, pro koho jest jed určen, na to nepřišel, výjimkou jsou případy, v nichž pachatel slaboduchý nebo dokonce blbý, nedbal ani nejmenší opatrnosti v tomto směru. Tak cituje autor případ ze své soudní praxe, kde muž slaboduchý, chtěje otrávit svou ženu fosforem ulámal z jednoho balíčku sirek hlavičky, rozbil sklenici z obyčejného zeleného skla a vhodil hlavičky sirek i s dřívky na nich zbylými a střepinami skla as 1 *cm* v průměru své ženě do kávy. Žena uzřevši na povrchu kávy plovoucí hlavičky sirek a naleznuvši na dně kusy skla ovšem kávy nepožila, nýbrž učinila trestní oznámení na muže, který doznal, že ji chtěl sirkami otrávit a že sklo dal do kávy za tím účelem, aby si jím žena pořezala žaludek a tím jistěji a dříve zemřela.

Často a to zvláště u osob dospělých používají vrahové opakovaně malých dávek.

Ku sebevraždám užíváno jest sice velmi různých jedů, avšak z pravidla setkáváme se s úkazem, že v jisté krajině bývá určitý jed zvláště oblíbeným, tak ku příkl. u nás fosfor (nejvíce u služebných děvčat).

Často již jakost jedu — jeho kvantum, způsob, jakým byl požit i okolnosti, za nichž smrť nastala, svědčí s plnou určitostí o sebevraždě.

Otravy nahodilé vznikají nejčastěji z neopatrnosti nebo omylu; jsou to hlavně otravy ockonomické, léčebné a živnostenské. Tyto poslední vyskytují se u lidí pracujících s jedovatými látkami za špatných poměrů hygienických a mají z pravidla chronický, dlouhotrvající průběh.

Různost způsobu otrav jest v různých krajinách velmi rozdílná, tak ku příkl. otrava louhy, která jest u nás vzácností, jest v severních Uhrách obyčejným zjevem, otrava kyselinou karbolovou u nás rovněž vzácná jest nejčastějším způsobem sebevražedným v Oděse a jejím okolí a v obou uvedených krajinách jest opět otrava fosforem, u nás nejobvyklejší, vzácností.

V c. k. českém ústavu pro soudní lékařství v Praze pitváno bylo do konce roku 1907 4492 mrtvol, mezi nimiž *443* otrav a to 157 mužů, 286 žen.

Z otrav těch bylo:

257	fosforem	36 mužů	221 žen
40	plynem uhelným	23 „	17 „
30	kyanidem draselnatým . .	24 „	6 „
20	arsenem	10 „	10 „
16	alkoholem	13 „	3 „
15	kyselinou sírovou	11 „	4 „
11	morfiem	10 „	1 „
8	chloroformem	5 „	3 „
7	kyselinou chlorovodíkovou	6 „	1 „
6	sublimatem	2 „	4 „

atd.

V části speciální „o jednotlivých otravách zvlášť" probírá autor z prvu v 34ti statích otravy častěji přicházející a v ústavu pitvané s podrobným uvedením všech pitevních nálezů, ve stati pak 35., nadepsané „vzácné otravy" ostatní, u nás zřídka se vyskytující.

Největší stati z otrav častějších jsou věnovány otravě fosforem, plynem uhelným, kyanidem draselnatým, arsenem, alkoholem, kyselinou sírovou a morfiem.

Na místě tomto budiž učiněna zmínka jen o nejdůležitějších:

Otrava fosforem má největší sociální význam, neboť jí u nás do roka umírá množství mladých lidí, hlavně služebných děvčat.

Na počátku této velké a důležité stati o otravě u nás nejčetnější praví autor: „Není druhé tak snadno a lehce při pitvě poznatelné otravy, jako jest otrava fosforem — a není zase na druhé straně nic snažšího, než otravu fosforem přehlédnouti . . .," a to plným právem, neboť pitevní obraz otravy fosforem může býti tak různý, že to až překvapuje. Proto bývá otrava fosforem snadno zaměněna s jinými chorobami ku př. se žlutou atrofií jater, nemocí Weilovou, sepsí, otravou masem a pod. anebo tyto zase naopak mohou zaměněny býti za otravu fosforem.

Otravy s vícedenním průběhem mají obyčejně tak typický nález, že diagnosu není těžko učiniti, avšak při otravách s průběhem nepravidelným, zejména prudkým, v několika hodinách smrtícím, bývá nález tak nepatrný, že diagnosa bývá velmi obtížná. Právě v těchto případech pozoroval autor na základě dlouholetého studia řadu charakteristických známek téměř konstantně se vyskytujících, ale dosud nikým nepopsaných, z nichž možno, takřka určitě souditi na prudkou otravu fosforem: jsou to změny v dutině lební, na slezině a v míšku žlučovém tak typické, že jsou nápadné i v případech, kde se mrtvola nacházela v pokročilém stupni hniloby.

Ve stati této uvedeny jsou všechny nálezy případů v ústavu pitvaných počtem 257 a ze statistických dat jde na jevo, že četnosti otrav fosforem celkem stále přibývá a že největší počet otrav těchto přichází u žen (221 žen proti 36 mužům) a to nejvíce mladých děvčat: služek (103), továrních dělnic (24), švadlen (10) atd. Ve všech případech bylo užito fosforu ve formě sirek, jedu to každému nejpřístupnějšího.

Otravy kysličníkem uhelnatým. Otravy chemicky čistým kysličníkem uhelnatým jsou velice vzácné a mezi 40 případy v ústavu pitvanými nevyskytl se ani jediný takový případ, za to však časté jsou otravy svítiplynem a plynem uhelným, a to nahodilé (v 35 případech) i sebevražedné (v 5 případech); vražedná otrava pozorována nebyla.

Otravy nahodilé přihodily se při vysušování nových budov hořícím koksem, žhavým uhlím, při špatném zařízení kamen a pecí ucházejícími plyny, kouřem ze vzňaté slámy, vypadlým hořícím uhlím z kamen, uzavřením odváděcí roury kamen, hlavně ale při neúplném uzavření kohoutků plynových. Důležito jest podotknouti, že plyn se může dostati do příbytků stokami, propustnou půdou nebo puklinami v ní, zejména pod jejím zmrzlým povrchem i z velkých vzdáleností, při čemž dlužno uvésti, že

v místnostech, kde otrava nastala, nemusí býti cítiti žádného zvláštního zápachu po plynu, neboť plyn prošed určitou vrstvou půdy, ztrácí obyčejně filtrací svůj charakteristický zápach, takže osoby v dotyčné místnosti se nalézající nejsou čichem na nebezpečí jím hrozící upozorněny. Sebevraždy vykonány byly tím způsobem, že byl kohoutek plynové roury otevřen, odšroubován, nebo v plotně rozdělán oheň a roura ucpána hadry a podobně.

O t r a v a a r s e n e m. Arsen a jeho sloučeniny hodí se dle své jakosti a jedovatosti právě tak k vražedným jako ku sebevražedným otravám a nevynikajíce žádnou zvláštní chutí, neruší chuti pokrmů.

U nás nejsou otravy arsenem tak časté, poněvadž se ho neužívá mezi lidem tak obecně jako ku př. v alpských zemích. Z praeparátů jeho přichází hlavně v úvahu kysličník arsenový, Scheelova zeleň a Svinobrodská zeleň. Při vraždách a sebevraždách jde z pravidla o otravy prudké, otravy nahodilé jsou pak ponejvíce rázu chronického; jsou to hlavně otravy živnostenské u dělníků pracujících s látkami arsen obsahujícími. Prudká otrava arsenem může míti různý průběh za různých příznaků a sice formu gastroenterickou, při níž nastává během 1—2 dnů smrť a která může býti velmi lehce zaměněna s cholerou, formu cerebrospinální čili paralytickou, smrtící během několika hodin a formu degenerativní s průběhem 6—7 dnů, podobnou otravě fosforem. Chronická otrava arsenem má průběh více neděl, měsíců i let trvající.

Z otrav arsenem v ústavu pitvaných byla toliko v 1 případě vražda (oleté děvčátko bylo otráveno arsenovou moučkou), ve dvou případech otrava nahodilá (paní, která chtěla míti plná ňadra a užívala arsen stále více, až z toho vzešla smrtící otrava a dělník pracující s anilinovými barvami), v ostatních 17 případech sebevražda. Při chemickém důkazu arsenu zvláště v mrtvolách exhumovaných dlužno vždy na to pamatovati, že arsen může se do těla dostati z venčí posmrtně a to z půdy hřbitovní, umělých květin, okras, obrázků a pod.

O t r a v y c y a n k a l i e m str. 245 jsou téměř výhradně sebevražedné. Z 30 případů v ústavu pitvaných bylo 27 sebevražd, 2 otravy nahodilé, 1 vražda. Všichni sebevrazi měli snadný přístup k cyankaliu (zlatníci, dcera zlatníkova, pozlačovač, magister pharmacie, assistent fysikálního ústavu, drogista atd.) — v případě vraždy šlo o čtrnáctiletého hocha, jehož otec, pasířský pomocník mu namíchal cyankalium do kávy a na to se sám otrávil; z případů otravy nahodilé šlo v jednom o otravu hořkými mandlemi a v druhém o nahodilou otravu při chemickém cvičení.

O t r a v y m o r f i e m bylo pozorováno poněkud málo, celkem 11 a to 9 sebevražedných, 2 nahodilé. Co do pohlaví bylo 10 mužů, 1 žena. Zajímavo jest, že z těchto 10 mužů bylo 5 mediků, 1 drogista, tedy osoby, které si mohou morfium snadno opatřiti.

V jednom případě se s medikem spolu otrávila morfiem jeho milenka; zanechala dopis, v němž líčí příznaky otravy v době od 4 hod. odpoledne až do 5. hod. ranní a když smrť nenastávala, oběsila se, ačkoliv, jak z dopisu souditi lze, bylo její vědomí již značně zakaleno.

Mezi vzácnými otravami jest věnována delší stať otravám masem, vznikajícím hlavně po požití masa z nezralých, nedonošených, chorobných nebo pošlých zvířat, dále masa v rozkladu se nalézajícího nebo výrobků z masa špatně připravených nebo již rozložených. Diagnosa, otravy masem jest obtížná a možno ji učinit teprvé po vyloučení všech jiných otrav a příčin smrti. Autor, touto otázkou po léta se zabývající, líčí velmi případně příčiny i příznaky těchto otrav hrajících v životě společenském mnohdy význačnou úlohu.

Ve svém díle zmiňuje se autor též o zvláštním úkazu, totiž o periodicitě otrav; některé otravy po případě i dosti vzácné, které třeba nebyly pozorovány dlouhou dobu, se pojednou vyskytnou za sebou v několika exemplářích a pak opět se neobjeví. Autor vykládá si zjev tento jako výsledek sensačních referátů o tom kterém případu denními listy a výklad jeho jako zcela správný může potvrditi každý, kdo tuto „literární činnost" denních listů i při jiných způsobech sebevraždy stopuje.

V knize jsou uloženy výsledky mnoholeté práce a zkušenosti autorovy a ačkoli théma vytčené jest čistě odborně zpracováno, doporučuje se studium její nejen medikovi a praktickému soudnímu lékaři, pro které jest určena, nýbrž i vrstvám širším, hlavně kruhům soudcovským a zabývajícím se studiem sociálního života, do něhož otravy hluboko zasáhají.

Po stránce zevní vyznamenává se kniha velmi zdařilou úpravou a přehledností a jest připsána učiteli a předchůdci autorovu, dvornímu radovi profesoru Dru Reinsbergovi.

Dr. Prokop.

Oprava:

Na str. 273. řádek 17. shora má státi „externo" místo „interno".

BINDING SECT. JUL 23 1973

K
23
B67
roč.9

Sborník věd právních a
státních

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY